

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

ЧИЛДИ

VIII

ДУШАНБЕ

«ЭҶОД»

2009

ББК 84 тоҷик 7-4
С-75

**Муаллиф аз саҳмгузори чопи «Қуллӣёт»
Абдуҳалил ва Қомрон сипосгузор аст.**

Мухаррир:
Салими Зарафишонфар

***Сорбон. Қуллӣёт. Ҷилди VIII. — Душанбе: «Эҷод», 2009.
- 400 с.***

ISBN 978-99947-39-83-7

© Сорбон, 2009.

POMAH

ДОСТОНИ ПИСАРИ ХУДО

РОМАН ИБОРАТ АЗ
ШАШ КИТОБ

КИТОБИ САВВУМ

БАХШИ ПАНЧУМ

БАНДИ ЯКУМ

Се ҳазор кадам дуртар аз шаҳраки бостонии Палетир – аз ҳарами хурди Мелкарт андар баҳри Миёназамин, дар қазираи на чандон фароҳу бузурге Тир ном шаҳри ҳазорсолае доман густурда ва ҳараму кӯшку биноҳояш комат афрохта, ки аз бузургтарин ва бошукӯхтарин шаҳрҳои Финикия ба шумор меравад ва дар қаламрави империяи азами Ҳахоманишиён маъво гирифтааст. Ва ин шаҳри номдори афсонавӣ ду бандаргоҳ дошт: бандаргоҳи сирриӣ Судон ва бандаргоҳи рӯшоди Миср. Ҳамчунин Тир чаҳорроҳайи тичорату бозаргонии баҳри Миёназамин ва Осиёи Наздик ба ҳисоб мерафт ва Маркази Тичорат ном бароварда буд. Азбаски убургоҳ ва роҳи гузар надошт, забту ишғолаш мақдунӣро дандоншикан афтод. Шоҳзодайи мақдунӣ Искандар пури Файлакуси Дуввум бо ҳама пурдониву гиреҳкушӣ дар сари ин масъала он қадар фикр кард, ки аз хусуси наварӯсаш Барзини некӯ ба ин андоза андеша надошт.

Мардуми шаҳри Тир чун халқони Димишқ боҳунар буданд: киштисозӣ, заврақронӣ ҳунари волоӣ эшон ба ҳисоб мерафт. Дар ин шаҳр танга сикка мезаданд. Аз ин рӯ лиғоми таҷорати баҳри Миёназаминро онҳо ба даст гирифта буданд. Нангбардор, боор ва баномус буданд мардуми Тир. Дифоъ ва ҳифзу ҳимоя мекарданд шаҳрро аз душман. Аммо Искандари ба кишваркушӣ ва забти шаҳрҳо таҷриба андӯхта бо осонӣ ишғол кардани буд Тирро. Пиндошт баъди кирдорҳои шаҳри Ҷисус халқони дигар низ чун мардуми қазира осон сар хоҳанд фурувард ва бо нону намак пешвозашон хоҳанд гирифт. Аммо тирӣён сар нафуроварданд: «Марг авлотар аз бандагӣ!» гуфтанд. Истодагарӣ карданд, то дар ин муддат шоҳ Доройи Кудумон нафас рост кунад ва сипоҳ фаро орад. Чун рӯзгори ободу озод доштанд ва рӯзашон хуш мегузашт, дар сар орзуӣ аз ситами касе раҳо гаштан набуд ва касе армони шоҳу гадоро надошт, гуфтанд: «Андар миёни дарё тахтабанд

будан кофист; занчирбанд будан сарборист!» Онҳо ба сафинаву заврақҳои чангии хеш ва тачрибайи набарди баҳрӣ бовар доштанд ва дилпур буданд, ки лашкари Искандарро шикаст медиҳанд ва сипоҳи макдунӣ то Тир баҳрро убури натавонад кард.

Ва бо чунин ният, ки Искандар аз роҳи шайтонӣ баргардад, намоянда фиристодад ба пешвозаш. Фиристодагонро писари шоҳ Азимулмулк сарварӣ ва раҳнамоӣ мекард. Чун Искандар бидид фиристодагонро, хушҳол гашт, ки фолаш нек омад. Ба пешвозаш баромаданд... Вале ғайричашмдошти ӯ шоҳзодаи тирӣ арзи мурод кард:

— Азимулмулк – шоҳи Тир шодбош мегӯяд Маликуррумо! Инчунин аз номи тириён мерасонад шоҳи макдунӣро, ки мардум ба ҳар шарту қарордод розӣ ва омода ҳастанд, то новард нашавад!

Искандар пас аз андешаи зиёд ба паҳноӣ дарёи Миёназамин дида ҷаронд ва нигоҳаш ба ҷазира бархӯрд, ки чун киштии азими ҳаёливу афсонавӣ бар об буд. Пеши назари ҳаёлиаш чунин омад, ки агар ин киштии азими ҷу замин азиму гарон ғарқ гардад, баҳрро хоҳад ҷӯшонд ва об ба қитъа хоҳад шорид ва Тӯфони Нӯҳ ё Оби Азов аз нав ба миён хоҳад омад. Маккорона лабханд кард ва фармуд:

— Сипоҳи Рум ризоият медиҳад бар ин, вале хоҳиши андаке дорад: рухсат шавад барои дар шаҳр маъво гирифтани. Зеро Геракли ядро қурбонӣ бояд...

Ройсои лаб фароғӯши шоҳзодаи тирӣ овард ва пасту оҳиста гуфт: «Орзуи мор сар ба ҳафол ҷой қардан, чун ҳалқа занад, думаш низ кашада шавад.»

Фиристодагон низ ба баҳри андеша фуру рафтанд; макри Искандарро ройсозӣ қарданд ва ба ҳулосае омаданд:

— Ҷойи ифтихор ва таҳсину офарин бувад, ки шоҳи макдунӣ худоён, нимхудоён ва қаҳрамонони юнониро меҳарастад ва барояшон қурбониҳо мекунад! – боадабона ва солорона гуфтор кард шоҳзода. – Вале барои чунин қор ба шаҳри Тир ворид шудани лашкари макдунӣ зарурате надорад. Онҳо тавонанд дар шаҳри куҳан, ки андар қитъа воқеъ, қурбонӣ бикунанд. Зеро Тир шаҳри озод ва бетараф бувад: на макдунӣро пазирад ва на порсийро!

Искандари ҳиласоз, ки то ин дам умеди ба осонӣ ворид гаштани шаҳри Тирро дошт, ноумед гашт ва ношод; ба худ печид, ба атрофи нигариста, сипоҳро аз назар гузаронд ва ғазаб кард:

— На-а-а!!! Ё рухсат медиҳед! Ё бо зӯрӣ дароям ба Тир!!!

Фиристодагони тирӣ чун диданд, ки Маликуррум бузургтар ва азимтар аз баҳр дамид кӯҳсон, баҳсу мунозираро бори гарон дониста, рӯ ба киштӣ оварданд...

Искандар аз ғазаб дандон сойид ҷу шағол; шамшерӣ ахиллиаш гирду тори сар садо баровард; сабру қарор аз даст дода буд:

сипахбадонро хушдор надода ва огоҳ накарда, худ садо дардод: «Саф ороед!» Чун боре лашкаркашро дар чунин вазъу ҳол надида буданд, осема саф ороестанд: сарфармондеҳ садо баланд кард:

«Дӯстон ва иттифоқиён! Моро сахту сангин ва нангин бувад, шаҳри Тирро ба ҳоли худ вогузошта ба Миср лашкар кашидан! Ё Дороро таъкиб кардан! Зеро порсиён худованду ҳокими баҳр ҳастанд ва Мисру Кипр низ дар дасти онҳост. Чунин шаройит пурхавф бувад дар вазъу ҳоле, ки Эллада дорад. Худо накарда, порсиён аз нав ҳокими ин музофот гарданд ва эшонро ба ҳоли худ гузошта рӯ ба Бобул орем ё аз пайи лашкари Доро овезем, онҳо нерӯи зиёд фаро оранд ва ҷангро ба Эллада кӯчонанд; лакедемоняҳо (спартиён) филфавр бо мо овард хоҳанд кард; отиниён то ҳанӯз аз эшон зиёдтар хавфу ҳарос доранд, ки аз мо. Агар мо Тирро ба даст орем, саросари Финикия мулки мо хоҳад шуд ва артиши бузурги финиқӣ, ки нерӯмандтарин артиши порсиён бувад, ба даст хоҳад омад!... Чун ин мулк аз онҳо мо гардад, завракронҳо, сафинадорон, ноҳудоёни киштиҳо аз тани дигарон ҷанг нахоҳанд кард... Дар чунин вазъу ҳол Кипр бо осонӣ бо мо ҳамроҳ хоҳад шуд. Чун сафинаҳои макдониён ва киштиҳои порсиён – финиқӣ худовандони баҳр гарданд ва Кипр ба эшон ҳамроҳ шавад, ҳокими мутлақ баҳр буданамон собит гардад ва юриши моро ба Миср монетае намонад. Агар Мисро низ ба даст орем ва аз хусуси Элладаву хонадони хеш хотирҷамъ шавем, рӯзе ба Бобулистон мерасем! Ва чун порсиёнро аз баҳр ҷудо созем ва заминҳои Евфратаро аз дасти онон кашида гирем, моро зиёдтар эҳтиром хоҳанд кард ва надидаҳо хоҳанд ҳаросид!»

Ба ҷунбиш омадани сафи сипоҳ, ҳамдигарро нигаристани сипахбадон, сӯйи шоҳ сар андохтани низомиёни ҷудогона, сайҳа кашидани асбони дамгирифта Искандарро ба таҳлука овард. Пасон дерёз ба андеша рафт ҷунон ки андар соҳили Граника. Ў тарзу усул ва роҳи ҳалли қор мечуст, вале ёронаш пиндоранд, ки лашкаркаши беназир аз мушкилоти пешомада гирифтори фикру ҳаёл гашт. Як тори нур аз сараш гузашт: «Димишк бояд замоне осуда бошад». Чун ба худ омад, мушкилотро пазируфт ва яқин кард, ки қисматаш чунин буда: бо машаққат, бо зӯрӣ, гоҳе осону саҳл ҳама ҷизро ба даст орад.

— Зинда бод шоҳи тавоно!

— Поянда бод Искандари Макдунӣ!

Чунин нидоҳо ўро ҳайронтар гардониданд. Ў дарёфт, баройи аз ҳолат бароварданаши дӯстон садо кунанд, то болидарӯҳ доранд шоҳро.

Пой дар рикоб тира кард Искандар, рост шуд тори зин ва шамшер ба ҳаво бардошт, ки само сӯроҳ мекарда бошад; пасон садо дардод: «Ба Мелкарт!» Шаҳри қуҳанро дар назар дошт ў;

сипоҳигарӣ низ кард, то чашми душман бифиребад; онҳо пиндоранд, ки Искандар бирафт.

Сипоҳи мақдунӣву юнонӣ барқосо ва чун мӯро малах шаҳрро фаро гирифт, вале ёде аз Мелкартхудо накард. Балки дар буни хар девори шикаста, асосу бунёду пояҳои бебору ворафта, дарвозаҳои бедар, зеҳи хонаҳои пирони барҷомондаи ватанпараст, пайҷойи хонаҳои бесоҳиб, оғилу каҳдон, паҳлӯи ҳайвонот, давродаври дижи на чандон азим ва андар ҳарами хурди Мелкарт чо шуда буданд сарбозон. Гумон мерафт – омада онҳо наяндр; балки пос ситода, то адӯ пой наниҳад ба д – ин мулку марз. Вале Искандар андар ҳарами хурд он дилхушиеро пайдо накард, ки дар дигар кӯшқу ҳарамҳои забткарда дарёфта буд. Ба назари шоҳи ҷавон: пеш аз ӯ душмантаре қадами номуборақ бар ин ҷой ниҳода, ободон ҳаробот гардонидаст: ҳузновар; нишемани ҷузро монад...

Ӯ бори нахуст ҳешро чун яtimi аз даргоҳ ронда дарёфт; агар заҳр буд, канд пиндошту фуру бурд; ба хоtiри Геракли бузург қурбонӣ фармуд. Вале нагузошт аз моли мардуми таҳҷойи хун кунанд. Балки уштири аз қорвони Доро ғаниматафтадаро сар буриданд; аз беҳи калла, аз назди пешсина, аз миёни гардани дароз; аз дувоздах ҷой, то хуни зиёди ҷонвари дар биёбонҳои дур ташналаб гашта зудтар резад. Пасон ҳама бошандагони аз ҳучуми лашкари Рум наҳаросида, дар ғушаву канори шаҳри қадима ҷой шударо хонданд ба ғуштхӯри. Онҳо қурбонӣ Искандар ҳешро ҳомиву ғамхори пирони барҷомонда вонамуда; зери пӯсти эшон ҷой шуда; суханони ширин гуфта; дархост, то ҷойи ҷон ва калиди маданги Тири пурасорро бигӯянд ва роҳи осону боби убури баҳрро намоянд. Онҳо хӯрдаро заҳр пиндоштанд; бархе ғарора қарданд, баъзеро дар гулӯ руст монд; дигаре дасти бурда ба ғушт бозкашиданд, вале гуфта натавонистанд. Баройи он ки шоҳ Искандар шубҳа аз эшон накунад, фармуданд:

«Роҳи саҳлу осон надорад.»

Искандар бовар накард.

Гуфтанд чанде: «Ҷуз сафинаву заврақ чизе ба он ҷо набарад.»

Искандар андешид ва ёд овард шунидаеро: «Бо собуни шарқӣён ҷомашӯӣ накардаӣ.»

Аммо чун то имрӯз ҳама пирӯзиҳо осон намуд, ба пирӯзиҳои навбатӣ бовар дошт.

Чун пирон аз назди шоҳи мақдунӣ дутову долу ҳамида бирафтанд, ӯ зи нав ба андеша рафт, то ҷӣ пеш ояд. Сахт буд ваъзу ҳол ва зиёд буд андеша. Пардаи сиёҳи оламро фарогирифтаи шаб низ натавонист андешаи ӯро кӯтоҳ кунад ва ё қатъ гардонад. Ҳама ба хоб рафтанд. Шоҳи шабрав бедор буд. Меандешид. Нақшайи ҳамлаву ҳучуми шабҳангомро андар китоби мақру ҳилаи сар варақ мегардонд. Чун роҳи убурро намедонист ва касе нагуфту

ишора накард, кина гирифт ба пирон; ғазаб кард ва роҳи ягонаро худ пайдо карданист. Аммо дарёйи жарф нагузорад ҳамлавар шавад шабгоҳон. Зеро бо шамъу машъалаҳои зиёд шабохун задан асрор хувайдо гардонад ва ӯ осон ба мурод нарасад. Зеро Тирро гирифтани ба касе муяссар нагардидааст...

Садойи чуғзе омад аз харобае ва ё нӯки кадом дарахти хушкида: «Чу!» мегуфту хомӯш мемонд ва мазмун, гӯш меод, ки посухе аз ёр ояд ё на? То донад, ки дар роҳи харобӣ танҳо нест. «Чу!» На. Танҳост. Посухе нест. Ёрманде надорад. Баъди хеле хомӯшӣ ҳамин садо аз сӯйи дигар омад. Боз ҷавоб нагирифт. Искандар, ки ба нияти бади мурғи харобаҳо ошно набуд, аҳамияте ба ин чиз надод; ҳамин қадар фаҳмид, ки ҷуз ин садо садое надорад шаҳри бостонии Мелкарт. Аммо ҷуғзи танҳо баройи Искандар месурӯд: «Олами ҳастӣ ҷуғзонро баҳо кунад... Эй марди роҳ! Хешро овораву сарсон наkun! На аз ахтаре зарае бигирӣ, на аз Хуршед; на аз зар, на аз обу оташ! Оқибат ҳокат хӯрад!» Вале Искандар гӯши суханшунав надошт. Танҳо дарк карда буд ва дарёфта, ки ҷуғз орзу ва нияти ӯро сарояд: харобот кардани Тирро... Ҷуғз боз наздиктар «Чу!» гуфт: аз кадом бурчи диҷ. Шояд аз ҳамон гӯшаи вайрона, ки шоҳи вайронкори бегона хароб карда буд. ӯ ҷуғзи вайронаҳо ба баддаҳонро кишк нагуфт, балки гӯш дод ба садош.

«Мешунавӣ?»

«На!»

Нигарист ба Барзин: «Намешунавӣ? Баланд мегӯяд-ку?»

«Кӣ?»

«Ҷуғз!»

«Ҷуғз? Агар ҷуғз баланд гӯяд, хуб нест...»

Искандар чандон эътибор надод. «Зан, ки дар оғӯши гарм даромад, ҳар чиз мегӯяд.» Аз дил гузаронд ва дер хомӯш монд. Барзин низ. Ҳар ду бедор буданд; андеша доштанд. Чизе намегуфтанд. Гӯё хобанд.

«Чӣ хел хуб нест?»

Фурсати тӯлонӣ гузашт. ӯ ба чӣ ҳаёл рафт, ки пурсид. Барзин, ки ҳайрон монда буд аз чунин ранг гирифтани сӯхбати хоболуд, лом нагуфт.

«Хобӣ?»

«Хобам...»

Гардуна такон хӯрд. Садо аз гӯши ӯ дур шуд. Искандар донист, ки гӯшҳояш садо дода будаанд. Ҳарчанд гӯш дод, ки бишнавад, садо тақрор нашуд. «Аз ин рӯ Барзин нашунид.» Сар бардошт аз муттақоии гардуна. Барзин даст бар гарданаҳ ғалқа кард, то аз оғӯши гарм маҳрум нагардад. Нимҳез шуд ба қади ӯ ва сару гардан пеш қашида бӯйид. Искандарро бӯйид. Зеро аз миёни шавҳарони дидааш дар паси гӯши шоҳи ҷавон бӯи тифлона дарёфта буд. Ва хуштар аз ҳама гуна бӯйҳои атторӣ донист. Ҳолиё хоболуд ҳамин

бӯйи дӯстдоштаро шамидаву шунида аз нав хобиданӣ буд. Лекин Искандар сару гардан ҳам накарда, ба банди дасти зан навозишкорона нӯки ангушт зада, ўро орому осуда доштанӣ шуд ва пардаи паси гардунаро бардошта ба берун нигарист; чондореро наид. Тор буду сиёҳшаб ва Роҳи Қаҳкашон андаке равшанӣ мекард. Онҳоеро низ намедид, ки даври гардуна посбон буданд. Яке аз бониён сурфид. Искандар надонист, ки амалиёти даруни гардунаро пай бурда сурфид ва ё гулӯяш хориш кард. Ба ҳар тақдир гирди гардуна муҳаррик шуданд ва шоҳ парда оҳиста фаровард ва хешро дар оғуши Барзин андохт.

Тани гарми Барзин бадани ҷӯшони Искандарро нафорид. Балкӣ ў майли дарёро дошт. Бо чунин тафсоии тан оби сарди баҳрро убур карда то Тир расиданӣ ва рӯйиндиҷро осон ба даст оварданист. Аммо муаммойи тилисбро кушода натавонад. Магар сапедадам наздик буд, ки боди форами баҳр вазид ва шоҳро рӯҳ бахшид; андаке осуда гашт ва боре даҳон кушод хоболуд чу моҳӣ. Ғанав кард... Геракли диловарро дид дар хоб. Геракл аз паси борайи баланди дижи Тир сӯйи ў даст ёзид. Искандар низ бо хушҳолӣ даст ёзид. Геракл дасти ў фишурд. Шодон гашт Искандар. Геракл девори сахту баландро мушт зада шикаст ва тела дода афканд ва Искандарро ишора кард, то бар асари ў биравад. Искандар чанде гом зад ва пояш ба девори шикаста бархӯрда, калавида ба сар рафт. Геракл пас гашта дошташ... Бедор шуд... Часта хест, то Геракли мушкилосону раҳнаморо гум накунад...

Гардуна сахт тақон хӯрд. Барзин низ бедор шуд.

— Чӣ ҳодиса шуд, Искандар?

— Чизе нашуда, бихоб! Хоб дидам; хоби нек дидам.

— Бозгӯй, чӣ хобе дидӣ?

— На! Аввал ба Аристандр бигӯям, пасон ба дигарон.

— Рой турост, вале ман низ хобро бад нафаҳмам.

Ва ҳанӯз гули субҳ нашкуфта сарраммол Аристандри талмосиро оварданд. Искандар аз гардуна бадар рафт ва рӯ ба рӯйи баҳр бозистода даст чониби қазира ва шаҳри Тир хомӯшу ором ёзида, хоб раммолро бозғуфт; чунон ки дар хоб даст сӯйи Геракл ёзида буд, даст дароз карда, даст афшурдани қаҳрамони асотирийи юнониро гуфт ва пасон девори кавию азим шикаста, аз пасаш бурдани шоҳро низ ҳикоят кард.

Раммол сар андохт. Гуё хоби пурмаъно ва душвортаъбир бошад, чашм пӯшида ба ҳаёл рафт ва аз ғайб чизеро ва ё касеро ба мадад хоста як бор сӯйи осмон пӯшидачашм рӯ овард ва сар афшонда ҳамон зайл ба Искандар сар тофт:

— Хоби хуб... Геракли бобобузург нерӯ бахшидааст. Ёрманд ва раҳнамо гаштааст... Шоҳ Искандари пок дар новарди навбатӣ пирӯз хоҳад шуд.

Искандар аз чунин хобро таъбир кардани раммол шодон гашт ва ўро як тангайи андар Тир сикказада бахшид ва гуфт:

«Ин пешдод бувад, агар таъбират рост баромад, аз сарат чунин тангаҳо резам.»

Ва баъди он, ки ханӯз аз рӯз дарак набуд, назди Барзин баргашт ва хобу таъбири фарорун бозгуфт. Барзин ба андеша рафт ва баъди дудилагиҳои зиёд афзуд:

— Аристандри талмосӣ ҳамаро дуруст гуфта, вале чизеро аз ту пинҳон дошта, то бойиси малоли хотират нагардад.

— Чӣ буда он чиз?

— Он чизи пинҳонӣ набувад; ҳуди шоҳ хуб донад. Вале таъкиди он фарз бошад: ҷанги шадид шавад, дер идома ёбад. Шоҳ дар набард набояд шитоб кунад; осема нагардад; ба ғазаб наояд.

— Агар ин корро бо роҳи сулҳу салоҳ ҳал кунам?

— Нашавад, шоҳ.

Миёни абрӯвони Искандар гирех зад, ки ҳар бор мушкilot пеш ояд, чунин мешуд. Ва баробари шугуфтани ҷашми рӯз Пармониёни сипаҳсолор ва чанде аз бузургони лашкарро пеш хонд ва ройсозӣ кард. Коллисфени таърихнигорро фармуд:

«Ба ҷаноби Азимулмулк!

Сипоҳи мақдунӣ нахоҳад, ки чунин шаҳри зебову зебоманзар чун Тир ба баҳр афканда бошад. Аз ин рӯ аз мардуми шаҳри ободон хоҳиш дорам, ки чун халқони боҳушу бофаросат ва дурандеш ихтиёрӣ бо лашкари Рум биомезанд, то занон ва пирону кӯдакон осуда бошанд...»

Ва фиристодагон нома ба даст бар завраке нишаста баҳрро убури карданд сӯйи Тир.

Шоҳ Искандар дар шаҳри валангор дергоҳ нигарони бозгашти фиристодагон шуд. Дараке аз эшон набуд. Ва оне ки ҷасади яке аз онҳоро амвоч тасодуфан ба соҳил андохт, дарёфтанд, ки тириён намояндагонро кушта ба дарё афкандаанд.

Искандари тезхун ғазаб кард ва фармуд, ки аз Мелкарти таърихӣ нишоне намонад; ҳамаро кушта, вайрон карда, қабат-қабат ба дарё хобонанд; мурда зеру санг рӯ, санг зеру ҷӯбу хок рӯ шибба кунанд; дамма созанд, роҳ кушоянд аз соҳил то Тир. Ҳукми подшоҳ вочиб; ончунон карданд...

Ва он шаб Азимулмулк хоб дид худойи Апполонро: Апполон аз эшон рӯ тофта, ки шаҳрдорӣ карда натавонистанд; ҳама ҷо ва ҳама соҳаву ҷабҳа нообод, валангор, нобасомон, бесоҳиб. Сарону сарварон ба қорҳои беҳуда: маҳалгаройӣ, сарватгундорӣ, рақсу бозӣ, шаробхорӣ ва духтарбозӣ машғуланд; халқ, кишвар, ҳунармандон ва пирони хирадро фаромӯш кардаанд. Бавижа он шоири нобиноро, ки таърихи офариниш, бунёди шаҳраки Палетир, дижи хурди Мелкарт ва шоҳону қаҳрамонони онро дoston кардааст ва инак таърихи ҳазорсолаи Тирро дoston карданист.

Ва бар хошияи дostonҳо ҳама дарду алам ва орзуву армонашро нигоштааст, то ҳар чӣ бодо, бод! Зеро ўро ҳар қадар азоб диҳанд, чени нобиниаш аламовар нахоҳад буд.

Худойи Апполон норозӣ аз шаҳриёру шаҳрдор, инчунин аз тириён тарк гуфт ононро ва ба осмонҳо рафт.

Азимулмулк хеле парешон шуд ва он шаби пурҳарос хеш бар об андохту баромад; осуда нагашт. Сабоҳи зуд коҳинон ва рамолон фаро хонд. Онҳо дар пояи ҳайкали азими Худо, ки дар маркази шаҳр қомат афрохта буд, гирд омаданд. Хобро таъбир карданд. Апполонро хойин донистанд ва бо банди дароз лавҳаеро бар гарданаш овехтанд: «Лаганбардори Искандар!»

Ва аммо дар дил ваҳм гирифта буданд, ки рӯ тофтани худойи Апполон нишонаи хуб набошад...

Искандари Макдунӣ андар шаҳрчаи қадимаи Палетир ба вайрон кардани ҳарамии хурди Мелкарт даст зад. Афсарон, сарбозон, бардаҳо, ғулому зархаридон, пиру барно ва ҳама бекоронро кор ёфт шуд: сангу чӯби хароботро мекашонданд; гилу хишту очури появу бурчу бораҳои афканда ва чӯбу ҷаҳсеро мебурданд ба дарё. Баҳри бетаг ҳамаро ҷу мағоки олам фуру мекашид. Рехта мелағзид ҷу моҳӣ. Диданд, ки бо моҳӣ рехтан дарё пур нагардад, чорайи дигар андешиданд: Искандар фармуд ба кӯҳи Лубнон бираванд ва бешаи онро бурида биоваранд. Чунон карданд; чунон ки Авчи Азамат баройи буд кардани киштии Нӯҳ дарахтеро аз қазираи дур бо беҳу бунаш қанда оварда буд. Онҳо низ дарахтони бешаро қандаву бурида оварданд. Ба баҳр андохтанд; сангпахш карданду хоку рег рехтанд. Ва андак-андак пеш рафтанд. Баҳр низ фурутар мерафт; ба таҳ мекашид ҳама рехтахоро.

Ва чун тириён донистанд, ки макдунӣён вайронкорӣ кардаанд, ба ғазаб омаданд. Диданд, ки сохтмони роҳи миёни баҳр нисф шуда ва Искандар ба сохтани бурчи тӯп омода мегардад, андар дидгоҳҳо шинак гирифтанд, андар бурчу борайи диҷ тирандозҳо сохтанд ба изофа, хозир шуданд ба ҳамлаҳои шабона...

... ва шабохун заданд бо сафинаву заврақҳо. Вайрон карданд роҳи сохтани макдунӣёро; бурданд чӯбу тахтаву шохҳоро. Муш-кил сохтанд кори макдунӣёро. Ва Искандар дубора фармуд, ки на танҳо дарахт, балки дар кӯҳу қамар санг намонда бояд бикашонанд ба баҳр.

— Аз нав бисозед! Шабону рӯзон посбонӣ кунед!

Ва худ машғул буд бо Барзин андар пардасароии лаби баҳр.

— Дер афтидӣ ба домам, мурғаки зебо... Соли ҷаҳор аст, ки шамшер мезанам, бисёр нозанинон дидам, аммо ту ҷизи дигарӣ.

Барзин табассум дошт, вале Искандари зирак пай бурд, ки таги дилаш буғз дорад.

— Медонам, ки гуноҳи маро намебахшӣ, Барзин.

— Қадом гуноҳатро?

- Падаратро куштам...
- Бахшидам...
- Шавҳаратро куштам...
- ... бахшидам...
- ... шавҳари дуяматро куштам...
- ... бахшидам...

Искандар хомӯш монд, ки чунин осон бахшидан бесабаб нахоҳад буд ва баъди дуру дароз андеша карда ҷавоби аниқ наёфтан пурсид:

- Чаро ин қадар осон бахшидӣ ҳама ро?
- Ин разм аст, яке дигареро бояд бикушад.

Мармуз буд посухи Барзин. Искандар қонё нагашт ва инони сухан дигар сӯ тофт:

— Ва чун шуд, ки ялони Порс ба даст афтоданду гетерҳойи Порс на?

— Чӣ гуна? Порсиён гетер надоранд. Ва ту маро гетер пиндорӣ, Искандар?

— На, Барзин! Онҳое ро назар дорам, ки рақсанд.

— Охир, ман ҷунонӣ низ ҳастам ва донам, ки гетер чӣ маънӣ дорад. Гетер танҳо раққоса набувад. Раққосаҳои порсӣ дунболи сипоҳ нагарданд ва порсиён ба раққоса чандон назари хуб ҳам надоранд. Духтарони падару модар безор бояд раққоса бишаванд. Аз ин рӯ миёни мардум раққоса эътиборе надорад. Ва шоҳон эшонро ҳамроҳ нагиранд, вале дар базмҳо пазиранд. Шояд аз ин хотир ба дастӣ шумо наафтада бошанд раққосаҳо... Агар маро дар назар дорӣ, ғалат кунӣ... ман раққоса наям.

Ҳанӯз Искандар фикри хешро дар борайи гетерҳо ва раққосаҳо нагуфта, аз ҷониби кӯҳ садое омад ва ду нафар намоён шуданд, ки пояшон ба замин нарасида метохтанд. Искандар аз пардасаро сар бурун оварда, ҳоли онон дид, сармоии зимистон эҳсос намулда хилъат ба бар кард ва бурун омад, то чӣ пеш ояд. Онҳо низ даррасиданд. Рӯ ба рӯи Искандар бозистоданд. Нафасгардон арз карданд:

— Арабҳо!... Арабҳойи бадавӣ ҳама ро куштанд! Бешаро оташ заданд!!

Искандар дӯст дошт чунин кӯтоҳ ва рӯшан гуфтанро. Ҳатто насанҷид, ки рост гӯянд ё дурӯғ. Бонг зад:

— Ба кӯҳи Лубнон! Ба ҷанги бадавиён!

Ва сохтмони даммаро ба дӯстонаш Протей ва Кратер вогузошта, худ ба ҷанги арабҳои биёбонгард рафт. Устоду мураббӣ Лисиҳои вафодорро низ ҳамроҳ гирифт. Чун кӯҳи зонушикан буд. Лисиҳои кӯҳансол наметавонист бо осонӣ бигардад. Оҳиставу дам гирифта мерафт ӯ ва Искандарро лозим омад ба пойи ӯ бигардад. Аз ин рӯ сарбозон чун мӯро малаҳ ба кӯҳ часпиданд, ҷолок пеш рафтанд ва Искандару ёронаш пас монданд.. Чун ба

кӯҳ расиданд, ҳамаро сӯхтаву валангор диданд. Бешайи сабз сиёҳ гашта буд. Ҷо-ҷо кундаҳои сӯхта ва шоҳаҳои сиёҳ, боқӣ монда буданд ва баъзан мурдаҳои нимсӯхтаи макдуниён ё одамони кироӣи музофот пайдо мешуданд, ки аз шуда пушаймон дандон инч карда меҳобиданд.

Манзарайи ҳузновар Искандарро ношод кард ва устодаш Лисимах сар афшонда гуфт:

— Бисёр корзорхоро дидам, вале одам баробари ҳезум сӯхта-нашро бори аввал мебинам.

Ва ларзид. Искандар надонист аз ҳаячону алам ларзид устодаш ва ё аз боди серуни бегоҳирӯзии фасли зимистон. Ба ҳар ҳол ўро низ ношодтар кард ин манзара ва ҳар ду дар дил «фоли бад» донишанд.

Аз кундаҳое, ки ҳанӯз дуд мекард, оташ пайдо карда афрӯхтанд ва шаби сардро сахар гардониданд. Он шаб ончунон орому хомӯш буд, ки дар наздикиҳо дому дад намонда гӯйӣ. Вале аз дурдаст равшанӣи оташ гирифтани бешайи сари кӯҳ ягон-ягон метофт ва садойи қарс-қарси сӯхтани ҳезум шунида мешуд.

Рӯз шуд. Искандар пеш аз набард фармуд оташи бешаро хомӯш кунанд. Гоҳи набарди одаму оташ «арабҳои бадавӣ» ҳучумовар шуданд ва сарбозони макдуниро nobуд сохтанд.

Ва Искандар хашм гирифт ва амр кард бар разм. Гӯйӣ зиёд ҳобиданд. Зиёда аз як ҳафта лашкари Искандарӣ арабҳоро танг кард ва оқибат онон рӯ ба биёбон оварданд. Макдуниён аз паси онҳо шуданд ва пароканда карданд...

Ва тириёни ҷазира аз набудани Искандар истифода карда муборизаи саҳт бурданд. Онон аз дидбонҳо тирандозӣ карда, душманро андармон доштанд, вале дар асл киштии бузургро пур аз кибриту қиру ҷубу ҳахсу тароша карда ба дарё андохтанд ва чун боди шурта бархост, сӯйи дамма ронданд. Чун киштии азим ба дамма наздик омад, онро оташ заданд. Киштии дар об сӯхт ва ҳамаро сӯзонду валангор кард. Макдуниён аввал сарфаҳм на-рафтанд, онро воқеаи тасодуфӣ пиндоштанд. Оне ки ба дамма расида шохҳои паҳшкардари сӯзонд, бурчу манораҳои бароӣи тирандозӣ омода сохтаро оташ гиронд ва миёни роҳро бурида як тӯфони пурмавҷро ба миён овард ва ҳама валу валангор шуд, донишанд, ки кори тириён буда.

Ва чун Искандар бозгашт, донист, ки оташи кӯҳ ба баҳр омада...

Аз чунин нобарорӣ ғамӣ гашт ва сар бар каф ба андеша рафт. Бойист ҳама ҷораҳоро биандешад ва ҳама имконотро истифода бубарад. Сафарбарӣи умумӣ эълон шуд: хурду бузург ба сохтмон часпиданд, мардуми музофот кироя шуданд ва шох озмун эълон кард бароӣи бехтарин коргар: шутур бузург, захмаш низ бузург; ҳар кӣ бароӣи бурчу амад сохтан бехтарин дор меорад, мукофоташ

мувофики кораш. Зеро баъди сӯхтани бешайи Лубнон мушкилоте пеш омада буд ва дору чӯби корой пайдо кардан осон набуд.

Сохтмони дамма дубора сар шуд. Раву оӣи коргарон мӯрчагонро мемонд. Баъд аз шаҳри куҳан то дамма дастрас саф истода ҳама чӯбу чахсу сангу кулӯхе, ки дар вайронаҳои Палетир буд, даст ба даст бурда ба дарё андохтанд ва роҳи даммаро баланд карданд. Устоҳо бурчу амад сохтанд, манҷаниқу аррода омода карданд ва наздик шуданд ба қазира. Бурҷҳои тӯпзан баланд шуданд ва бар амадҳо устувор гаштанд.

Ба лашкаркаши бузург безътинойӣ кардани тириён хорӣи Искандарро овард. Ё донист, ки артиши баҳрӣро пурзӯр бояд кард. Шоҳи ҷавон то алвақт ба артиши баҳриву ҷанги он аз пушти панҷа менигарист. Чун зӯру зарур омад, ба ин кор саҳт миён баст. Ба муқобили ҳаштод сафинаӣи ҷангиву боркаши тириён, ки роҳи даромади бандарҳоро бастаанд, нерӯ бояд фаро овард. Бо ҷунин ният Искандар бо ғавҷи сипардорону найзабарон ба Судон бирафт, то киштиҳои финикиёнро ҷамъ оварад. Чун финикиён аз боҳти ҷанги Ёусус, фирори ночавонмардонаӣи шоҳ Доройи Саввум аз майдони набард дилмонда шуда буданд ва ҳокимону сатрапҳои шаҳрҳои назди баҳрӣ, инчунин шоҳи Кипр, аз сипаҳсолори Порс Фарнабози пури Ортабоз рӯ тофта буданд, ихтиёран ва пеши худ андар Судон ба шоҳ Искандари Мақдунӣ пайвастанд. Аз Араду Библи Судон ҳаштод киштӣ омад, дувоздаҳ сафинаӣи родосӣ даррасид, аз Солу Малл се триера, аз Ликий даҳ киштӣ ва аз Мақдунӣ киштиё омад, ки панҷоҳ қатор белзан дошт; инчунин шоҳони Кипр як саду бист сафина оварданд. Искандари пурҳоҳ соҳиби артиши баҳрӣи пурзӯре шуд. Илова бар ин сафири дар Пелопоннес буда ба Судон ҷаҳор ҳазор сарбозони кирояӣи эллинӣ овард, ки амнияти Искандару мақдунӣро таъмин мекард, ба назари шоҳ хавфи тириён барҳам хӯрда буд. Бо хотири ҷамъу осуда артиши баҳрӣи пуриктидору беназирро дилпур аз Судон сӯӣи Тир ронд. Ё киштиву сафинаҳои ҷангино ҷудо кард ба болҳо – ба амину ясор. Майсараро ҳамсаф ва шаҳси мӯтамади шоҳ Кратер ва шаҳрдори шаҳри Саламони қазираӣи Кипр Пни-тагор фармонфармо буданд ва майманаро ҳуди шоҳ Искандар. Искандари пухтакор бо вучуди ба ҳамсафону ҳамнабардон бовар доштан ҳешро дар ҳама ҷабҳаву майдонҳо қалби сипоҳ медонист ва ҳозир буд дар ҳама ҷо. Артиши ҳарбӣи муттаҳидӣи Финикияву Кипру Мақдунӣи ногоҳ пайдо шуданд андар паси деворҳои бандарҳо ва соҳили дарё. Чунин сурат гирифтани кор шаҳрдоронро посӯхта кард. Бойист, ки ҳар яке худ тозад ба лаби об, худ дифоъ кунад шаҳро. Тириён низ ҳама киштиҳоро ҳушёрӯ ҷолок муттаҳид сохтанд андар бандаргоҳҳо. Яктану якҷон омода гаштанд ба ҷимояи шаҳриён.

Ва Искандари дурбину дурандеш дар чунин ҳолат ба нерӯи пурзӯри артиши харбӣ қаноат накард. Баъди фармони ӯ, ки бандархоро муҳосира карда, бурҷҳои тӯпро омода сохта буданд, нашитобид ба ҷанг. Шитоб кори шайтон бувад. Шоҳи мақдунӣ фармуд аз мамолики мутеъ устоҳо ва ҳунарамандонро гирд оваранд, то амаду бурҷу мошинҳои ҷангиву деворшикан бисозанд ва мучаҳҳаз гардонанд. Ҳамчунон шуд.

Искандар бо сохтмони роҳи дамма, бардоштани бурҷҳо ва муҳайё сохтани амаду манҷаниқҳо диққати тириёнро ба ин ҷониб кашид ва онон бар бурҷу бораҳо нишастанд, андар дидгоҳу тирандозҳо омода ба ҷанги Искандар шуданд ва ба вайронкорихойи андак – сӯхтану шикастани киштиҳо ва роҳу даммаи навсохти душман қаноат карданд; ноогоҳ монданд аз қувваи бузург фаро овардани шоҳи мақдунӣ. Дилпур буданд бар он, ки аз рӯзи бино шудани шаҳри Тир то кунун касе ин қалъаи саҳтбунёдро бо зӯрӣ аз дасти онон нагирифта ва минбаъд ҳам натавонад гирифтани. Вале чун донистанд, ки сохтмони роҳи дамма наздик омада ва мақдунӣ Тирро аз ҷаҳор самт муҳосира карда, пурташвиш шуданд ва ба кашидани девори дуввуми гирди шаҳр пардохтанд, ки душман девори берунро шиканад, девори дарун мемонад. Саҳт тайёр шуданд, вале нерӯи душманро саҳл донистанд. Ҷавонмардони ҷобуки тирӣ бо сафинаҳои сабуку тезгард бел зада, ба киштиҳои душман наздик омада, таноби лангари онҳоро бурида ба дарё меафканданд ва агар бо киштиҳо наздик омада натавонанд, шиноварони моҳиру обдон тег зери дандон так-таки об омада танобҳои лангарро бурида, азобу ташвиши мақдунӣро зиёд мегардониданд... Як тириӣ тег зери дандон ба киштиҳо наздик омад ва тег аз даҳон гирифта танобро нимбур карда буд, ки ду судонӣ аз кишти худро ба об андохтанд, то ӯро дастгир кунанд. Тирӣ чун моҳӣ чунон ба об фуру рафт, ки судонӣ ҷуз ҳубоб ҷизро наиданд, вале паҳлӯи киштии дигар тириеро доштанд ва корди зери дандон чаппа доштаро роста гардонда чун лос пас кашиданд, ки пӯсти дарахт метарошида бошанд. Теги тез камарчайи даҳони ӯро бурида то ҷоғ дуним кард. Ва онон дукаса ҷоғи пасу болоро дошта ба ду тараф кашида ҷудо карда ва гарданро низ ду бурида то китф фароварданд... Мурдашро сари найза бардошта бар киштиҳо устувор карданд, то тириён панд гиранд. Вале тириёни ватанпараст аз марг бим надохтанд. Таноби лангархоро бо ҳар роҳ мебуриданд... Чун мақдунӣ диданд, ки тириён даст аз таноббурӣ бознамедоранд, таноби лангархоро аз занҷир карданд. Тириён ночор монданд аз ин кор. Вале идома медоданд ҷустуҷӯро. Боре ғаввоси тирӣ занҷир шикастан меҳост. Мақдунӣ бар ӯ ҷанг андохтанд. Чун кашиданд, ҷанг аз миёни пойи тирӣ омад. Бардоштанд. Мақдунӣ шод буданд, ки ӯро зинда мегиранд ва роҳу рахнаӣ даромад мепурсанд. Вале чун ҷанг тухми ӯро пора

карда буд, шиновар то тори киштӣ зинда наомад. Бозпас ба дарё андохтандаш.

Сахт буд химояи тириён ва сахттар омодагии Искандар. Тириён донистанд, ки дар ҷанги рӯёру бо мақдунӣни корзордида ва юнониёни ботачриба тоб овардан душвор аст, роҳи халосӣ чустанд ва барои гум накардани шаҷараву тухма зану кӯдакон ба мустамликаӣ хеш Карфаген фиристоданд. Пасон ба айёри даст заданд. Чун таноббурӣ фош шуд ва киштибонҳо илочи кор ёфтанд, тириён сангҳо андохтанд ба дарё, то гирдогирди қазира санг бихобад ва киштиҳо натавонанд наздик омадан ба кано-райи қазира. Ин ниятро низ мақдунӣ пай бурданд ва бо ҳалқа-ву бофтаҳои танобӣ сангҳоро бардошта байни дарё андохтанд ва баъдтар ба сарашон зад, ки тириён ба марги хеш кунанд ин корро, чунон ки дарахт барои маҳви хеш ба табар даста диҳад. Онҳо сангҳоро аз канори баҳр бардошта ҳам ба дамма истифода бурданд ва ҳам захира карданд барои манҷаник андохтан ва аз арродаҳо паррондан. Чун ин хунари тириён низ бебарор омад, роҳҳои дигари қасосу интиқомро ихтироъ карданд: ҷангаку шаст меандохтанд ба кӯшку амаду киштиҳо чун моҳидорон, то посбону тирандозу нохудоёнро кашида гиранд чун моҳӣ; ба сони харчанг. Ба нӯки ҳодаҳои дароз ҷангак устувор карда сахт мезаданд ба тану сари онон ва аз киштиву завраку амадҳо кашида мегирифтанд душманонро. Аз ҳар имкон истифода карда ба сари адӯвон оби ҷӯшон, рағғани сӯзон ва машғали фурузон меандохтанд; реги тафсон мерехтанд, тирборон мекарданд.

Чунон буд, ки Искандар ноилоч монд ва боз сарони ҳарбу бузургону пирони корро ҷамъ овард ва фармуд: «Муҳосираи Тир тӯлонӣ шуд ва дер кашид. Нақшаҳои мо амалӣ нагаштанд. Агар кор чунин бувад, мо на танҳо Мисрро, балки ҳуди ҳамин Тирро натавонем гирифтан. Доройи маккор дар ин муддат қувва фаро хоҳад овард ва кори мо душвор хоҳад шуд...»

Ҳама гӯшу хуш буданд; шоҳ ҳар чӣ гӯяд, он шавад. Ва шоҳ аз ҳозирин маслиҳат пурсид: «Чӣ бояд кард?»

Ва Аминта бе ҳеҷ фикру андеша посух гуфт:

— Ҷангро катъ бояд кард!

— Чаро? — исботи сухани ӯро меҳост Искандар.

— Зеро Тир Порс набошад; ду дигар аз паси Дориюш бояд рафт. Набояд ба ӯ имкон дод, ки нерӯ фаро орад...

Искандар дарёфт, ки Аминта гуфтаҳои худӣ ӯро такрор мекунад, ғарз ин аст, ки ба шоҳ хуш ояд. Вале суҳанони ӯ ба дигарон хуш наомад, ки ғалмағал шуд. Ҳама ба ҷунбиш омаданд. Биталомуси мисрӣ бархост:

— На-а! Ҳайф аст, агар сипоҳи Искандар аз Тир мағлуб баргардад. Дориюши тарсу дур нахоҳад гурехт. Гурги даҳанолуда лукма

дар ин манзил гӯр карда. Аз баҳри луқмаи аз даҳон афкандааш боз хоҳад гашт. Тирро гирифтан Порсро гирифтан аст!

— Шохзодаи мисрӣ дуруст меғӯяд. Тирро гирем, Мисрро худи шохзода хоҳад супурд! – дар чунин вазъ лутф кард Искандар, то дили ҳозирин бардошта гардад, шохзодаи мисрӣ Биталомус пару бол гирад. Ҳамзамон гӯйи забон як карда бошанд, баробар мушт ба ҳаво бардоштанд. Ба назар забти Тир аз канори дамма, аз соҳили дарё шуруъ шуд.

— Зинда бод Искандар!

— Поянда бод лашкари Рум!

Рӯҳ болиданду бардоштанд шохро, бавижа касоне, ки Аминтаро хуш надоштанд, садо баландтар карданд, то ҷанг басанда нагардад ва онҳое низ қатъ шудани чунин овардхоро намехостанд, ки қатлу горатро дӯст медоштанд.

— Сари саркаш зудтар бояд бипарад!

— Тир бояд чу кулӯҳ андар ин баҳр обу маҳлул бишавад!

Ва шоҳи ҷавон гӯйи баъди чунин дархостҳо бедор шуд. Дергоҳ сари андеша ба каф гирифт ва фармуд: «Сафарбарии умумӣ!» Шарҳ надод суҳанашро. Зеро ҳар ишорайи ӯро ба ҳубӣ медонистанд ва шарҳу ҷо ба ҷо гузоштани кори сипахбадон, сарфавҷон буд. Ва худ ба назди ноҳудоёне, ки рафтан имкон дошт, рафт; ба назди онҳое, ки рафтан имкон надошт, пайк фиристод, то фардо ба муҳосираи умумӣ бигзаранд ва пиру барно дар чунин разм ширкат варзанд. Бурҷҳои тӯп, манҷаниқҳои сангандозу деворшкан, амадҳои манҷаниқбардор, дастгоҳҳои нави ҷангӣ ҳама ба новард омода гаштанд. Гӯйи Искандар таноб мекашид; ҳалқайи муҳосира танг меомад. Тириёнро ҳафаву нафасгардон мекард. Манҷаниқҳо сангҳои бузургу вазнин меандоштанд ба деворҳо. Деворҳо мешикастанд, фиту валангор мешуданд. Бурҷҳо тӯп мезаданд, валу вайрон мекарданд. Тир меборид аз ҳаво.

Ва тириён дар чунин лаҳзаҳо низ аз ихтироъкории хеш на-мемонданд. Бар сари бораҳо, паси деворҳо ҷархуфалаки тезгард сохтанд, то пеши роҳи тири душман бигирад. Ҷархуфалак на танҳо роҳи тирхоро дигар мекард, инчунин сангҳои аз манҷанику ар-родаҳо омадаро бераҳо мегардонд, бозмедошт. Дар ҷармхалтаҳо обсабзу обғиёҳхоро ҷо карда чун сипар истифода мебарданд, то тирҳои захрогини душман бар онҳо бархӯрда сард гарданд ва тирҳои сӯзон оташ наафрӯзанд. Пешбиниву навовариҳои тириён беандоза буд. Ҷонгарав буданд онҳо. Бо вучуди он ҳалқа танг омад. Маҷбур шуданд ба ҷанги баҳри кушод бароянд. Зеро мададе, ки аз мустамликайи хеш Карфаген нигарон буданд, нарасид. Ва баъде, ки хабари аз ёрӣ даст кашидани онҳо равшан гашт, тириёни умедканда ба набарди баҳрӣ гузаштанд ва пушаймон гаштанд, ки чаро зану фарзандони хешро ба Карфаген фиристоданд. Пасон танҳо ба нерӯи хеш умед бастанд. Ба қароре омаданд, ки бан-

дари шимолийи Судонро, ки киприён ихота карда буданд, рахна зананд, ба баҳри кушод бароянд. Зеро бандари Мисрро финикиён печонида буданд ва шоҳ Искандар андар он бандар хайма зада буд. Ва чунин занчири қавиро гусаста ва ё девори аз киштиҳо сохтایی ононро рахна зада ба баҳри кушод баромадани тириён чандон осон набуд. Фурсати мувофиқ мечустанд. Дониста буданд, ки макдуниён гоҳи хӯроки чошт пароканда мешаванд; ишкамча-лонӣ мераванд ва ё дамгирӣ, ки ниҳоят боб бувад ва муносиби нақшایی эшон. Чун ҳама хӯрдаву ба ҳар сӯй пайи фароғату истироҳат рафтанд ва Искандар андар пардасароӣ бандари Миср шуд, тириён дар се пантера¹, се татрера² ва ҳафт триера³ савор шуда бо шастӣ тамома аз ихота берун омаданд ба баҳри кушод. Беҳтарин шиноварон, нохудоён, завракронҳо ва ҷанговарони дар ҳарбу зарбҳо обутабефта буданд дар он киштиҳо.

Тириён дар ҳамлаӣ аввал пантерайи Пнитагор⁴ ва боз триерайи макдуниёро ғарқ карданд ва чандин сафинаҳои бесоҳибро зарбу лат ва нокор сохта ба соҳил ронданд.

Баҳри Миёназамин аз безобитагӣҳо, ташвишҳо, ҳаракату ҷунбишҳои зиёд ба мадду ҷазр даромад ва Искандари даруни пардасароро ба таҳлука овард. Парешон кард. Осема омад ба киштӣ ва дид, ки тириён ҳучумовар шуданд ба артиши киприён «Аз киштиҳои назди бандари Миср эҳтиёт бошед! Онҳоро аз мадди назар дур накунед!» садо дардод Искандар ва шитобон пантераю панҷ триераро гирифта, гирди ҷазира гашт ва ба бандари Судон рафт, ки ҳанӯз ҳам тириён ҷанги баҳри кушодро идома меоданд.

Чун пантерайи ҷобуку тезгарди макдуниён ба он ҷо расид, ду триерайи тириён миёна гирифтандаш. Пантера якеро ба сараш зада дарронд ва дигареро триерайи пуршаст омадаӣ макдуниён зарбайи саҳт зада ба дарё ғарқ кард. Ба назари Искандар наҳанг моҳиёро бихӯрд. Рӯҳ гирифту болид, ки то ин ҷо бисёр овард карда буд, аммо ҷунинашро надида буд. Дар ҳақиқат наҳангу моҳиён ҷанг доштанд: тиросо рафтани киштиҳо, якбора ба ҷапу рост гаштани онҳо, ба биниву паҳлӯву думи сафинаҳо бархӯрдани киштиҳои ду лашкар бозии моҳиёро мемонд, ки ҳангоми гушн ком бардоштан меҳостанд. Вале ҷаппа гаштану сӯроҳ шуда зери дарё рафтани сафинаҳо моҳиёни найзахӯрдаро ёд меоварданд ва гӯӣ дар ин баҳру набард моҳигир Искандар бошад.

Чунин қорзорро дар муҳосира мондагон аз сари бораҳо, рӯӣи бомҳо, буни дарахтону равзанау дидгоҳо тамошо мекарданд.

1. Пантера – киштиёе, ки панҷ рада белзан дорад.

2. Татрера – сафинае, ки ҷаҳор рада белзан дорад.

3. Триера – киштиёе, ки се рада белзан дорад.

4. Пнитагор – шоҳи Саломон, пештар аз ин чандин бор бар зидди порсҳо исён бардошта буд.

Ва онҳо чун омадану дар чанг иштирок доштани Искандарро диданд, ишора ба паснишинӣ карданд, вале тириён на омадани Искандарро диданд, ки дер шуда буд. Бисёр киштиҳо аз кор баромаданд; белхояшон шикастанд, сӯрох шуданду ворафтанд, тахтаояшон шикаст, нохудоёнашон мурд, дасти белзанҳо шикаст, сарашон парид, танашон ба об рафт; сафинаву заврақҳои зиёд ғарқ шуданд. Киштиҳои бесоҳиб, лангарбардошта чун равғани рӯи об ба ҳар сӯ паҳну парешон ғаштанд. Танҳо чанд киштиҳои башумори тириён тавонист баргардад ба бандар. Искандари доно, ки медонист сари мор кӯфтанро ва аз оҳани тафсон шаклҳо сохтанро, дунбола гирифт тириёни гурезонро. Вале чун ба сараш тир бориб, натавонист даромадан ба бандар. Тамошобинонро чунин бозӣ хуш наомад. Ғамӣ ғаштанд, бахти бади хешро дарк намуданд. Аз сари бораҳо, буни деворҳо, равзанаву дидгоҳҳо дилшикаста хешро пас кашиданд. Овозаи дар барр чангидани Искандарро шунида буданд, аммо андар баҳр чунин чангиданаширо надида буданд, ки диданд...

Баҳри Миёназамин баҳри «Сурх» ғашта буд. Мелаппид ва хунро меполид, бо хасу кафку партовҳо мавҷ дар сари мавҷ мебурд сӯйи сохил. Дарёи хурӯшон дамида буд. Тӯфони сохтаи худованд ба миён омад. Киштиву заврақҳои зиёдро чун мурдаҳои харом ба карона афканд.

Искандар ба танг омада буд: мӯйи сари зирехдорааш болосо барафрошта шуд, абрӯвонаш дамиданд, пӯсти рӯяш низ чун хаами расида дамид, ранги офтобхӯрдааш канд, зардча тобид ва худаш кӯҳансол намуд, ки пиртар аз Мақдуниё бошад; чашмони зираку зиндаву тезаш ниммурда ва кунд тофтанд. Чавонмарди зебо пири зишт ғашта буд; биниҳои ростии юнонишаклаш низ варамида буд. Беқарорӣ надошт, балки орамида, ҳамӯш, паҳлӯзада ва хеле хаста метофт... Ин ҳама на аз чанг, аз таҷангии тириён ва қайсарии эшон буд. Шоҳи чавон чунин чашмдор набуд, ки аз Мағриб то Шарқу Чанубро осон гираду дар як қазираи хурд ба чунин зидият ва рӯзи саҳт дучор ояд. Торҳои асабаш мисли рӯдаторҳои таранги дугор кашида шуданд, ки каме аз иқтидорааш зиёд навозанд, гусаста гардад... Искандар ин лаҳза чангидан нахоҳад, балки нафрин хонад чангро. Танҳо ва осуда будан хоҳад, вале...

... вале имкон надорад. Касе ўро ҳуқуқ надихад, то чунон кунад. Ва боз Аминта шодон мегардад. Ҳама медонистанд, ки дар чунин лаҳзаҳо назди шоҳ шудан лоимкон аст; харфи ноҷо ба гӯшаш нафорад, ройсозиву ройзанӣ суд надорад. Беҳ бувад ўро ба ҳоли хеш гузоштан.

Барзин низ баромад аз пардасаро маҳзун. Ўро ба завраке нишонда назди модараш ба шаҳри куҳан Палетири вайрона бурданд, ки андар хаймаҳо зиндагӣ доштанд. Чун Искандар ба худ омад,

Барзинро талабид. Бозовардандаш. Андар саройи бандар. Барзин дили шоҳи чавонро фараҳ бахшид. Искандар гуморид, ки дар олам бехтар аз ин мучассамаи хусну малоҳат чизе нест. Аммо Барзин гарора кард ва таби шоҳро хира. Искандар ўро беназокат ва бефаросат донист, ки назди шоҳ беодобӣ мекунад. Ва Барзин аз чехрайи шоҳ ин чизро хонда, бурун аз пардасаро рафт. Шоҳ Искандар харпанча зер сар гузошта, рӯболо ёзид ва ба андеша рафт, ки зани зебову нозанин низ рафтори нохубе кунад, хуснаш бикоҳад.

Барзин дуртар аз саройи шоҳ рӯйи рег ғарора дошт ва касе набуд, ки дарди ўро бифаҳмад ва сарашро саҳт дорад. Реги тафсони карона лиҳобе, ки аз лабони Барзин меҷакид, фуру мекашид: вале чизи дигаре аз гулӯйи зан бурун намеомад.

Ва Искандари таълимдида аз аламу ғаши нобарорӣ чанг андар саройи хеш хашм гирифта буд бар ҳама чиз. Андаруни ў низ тақорӯ шуда ва бечо ғашта, гӯйи ҳолиё ҳама хӯрдаҳо аз даҳону бинӣ бурун меояд. Ба сараш зад, ки ягон чизи ноҷо нахӯронда бошанд ва ё касе ба косааш заҳр начаконда бошад. Аз ин хотир пардаи саро бардошта нигашт сӯйи Барзин, ки долсурат – сачда Заминро карда; ё ба гӯши Замини пиру таҷрибаандӯхта чизе меғуфт ва ё асрори Оламро меҷуст аз миёни регзор, ё худ зараҳойи миёни регро чида тақдим ба Искандар кардани буд, ки бигирад, агарчӣ чашмаш серӣ надорад, ақаллан чайбаш пур шавад. Хидматгузоре чунин ҳолу ҳолат дида, ачабаш омад ва об аз чоҳ овард, то дасту рӯй ва лабу даҳон тозаву тамиз кунад. Аммо Барзин хидмати ўро напазируфт, балки обкосаи дасти ўро гирифта дуртар рафт, то қай накунад. Обкоса андар дасти чап сари пой нишаст, дерёз сукут варзид; косаро дудафта бидошт. Пасон аз ҳолат бирафт, ки нишаст бар рег, коса паҳлӯйи чап гузошт ва сари хеш дудафта дошт; саҳт ҷафид; ки чунин накунад, қафад.

Искандар пардаи саро андаке бардошт ва Барзини танҳоро дуртар рӯйи рег нишаста ва дастбарсар дида, хайрон бишуд ва баромад аз пардасаро; биомад назди ў.

— Чӣ шуда, Барзин?

Барзини саҳтҳол рӯ чониби шӯ тофт ва табассум кард. Искандари дар шигифт монда аз чунин кирдор олуғда ғашт чу шағоли лукма аз даҳонаш рабуда ва дандон тез кард, ки зан ба чойи шарм доштан сӯйи ў меҳандад. Такрор кард: «Чӣ шуда?»

— Искандар шуда!

— Искандар шуда?

— Оре, Искандар шуда...

Ва ба пойи шавҳар афтиду оғӯш кард саҳт. Искандар бардошташ ҳам шуда аз замин ва рӯйи даст ба пардасаро даровард. Рӯйи тахти сафар хобонд. Дастмол тар карда лабу рӯйи ўро пок кард ва пурсид:

— Рост?

— Рост, Искандар.

Андар лабони шоҳи чавон низ табассум дамид ва Барзинро бўсиду гуфт:

— Баҳра аз таҷрибайи рӯзгор бигир. Нахуст мебинам, вале шунида будам... Аммо зуд сарфаҳм нарафтам.

Даст бар шиками Барзин гузошта навозиш кард Искандар ва пуршаст аз саро бурун рафт. Каф кӯфт: «Ҳамагонро бигӯед ва фароғати дурӯза эълон доред!»

Истироҳат эълон шуд ҳамагонро. Ва Искандар хушнудона дам гирифт дар чунин танаффус. Ҳама фикру андешаҳои ноҷо ва нозеб аз сараш дур шуд; орому осуда гашт; ба сурати чавонӣ омад. Зиёдтар навозиш кард Барзинро, аммо чизе нагуфт. Андарун шодмон буд ва хувайдо мегашт хушнудиаш дар чехраву андомаш. Биталомусу Протейу Клит ва дигар дӯстони ҷамолакиашро ҳонда, бодагусорӣ кард. Вале дигарон бо сарварии сипаҳсолор Пармонӣён омода гаштанд ба ҷанг: Амадҳои суфаҷақл манҷаниқҳо бар дӯш бардошта то соҳили ҷазира оварданд; бурҷҳои тӯпзан ҷо-ҷо нишонда шуданд, андар бандарҳо бурҷҳо бар киштиҳо савору устувор гаштанд; сипардорон, найзаварон, пиёданизомиёни бешумор андар ҳамгашту бандаргоҳҳову сари дамма ҷой гирифтанд; ва гӯшбақимор буданд амру фармони лашкаркаши беназирро.

Тириёни шучоъ низ ба хифзу ҳимояи Ватан ҷон дар қафи даст гирифта, шаҳри ободон ва озодаву нотақрори хешро ҷун гавҳараки ҷашм ниғаҳбонӣ мекарданд ва умед ба деворҳои сахтбунёд ва пойдору дукабатаи атрофи Тир доштанд. Зеро онҳо бо ҷунин умед шахро аз Палетир ба ҷазира нақўҷонида буданд, ки ҳадафи тирӣ тӯпи душманон гардад; бо ҷунин ният диҷ насохта буданд, то рӯзе ба ҳаробот бадал шавад; бо ҷунин армон сарсабз нагардонида буданд, ки рӯзе ҳазон бипӯшад... Онҳо тирҳои сўзон, машғалҳои фурузон, қиру катрони тафсон ва бисёр лавозимоти ҷангӣ муҳайё сохтаанд, то нобудии душманро ба қор ояд.

Искандари чавонро зан мебод; ҳолу аҳволи Барзини сарторик мусойидат накунад бо ӯ. Майли гетерҳоро дорад шоҳи чавон, вале ҷӣ андешаест, боздорадаш аз ин роҳ. Дилаш чизи дигар хоҳад, пояш аз пардасаро бурун наравад. Аз он ки Барзини нозанин бордор шуда аз ӯ, бўӣ фарзанд расида ба димоғаш ва ё чизи дигаре? Магар Барзин андешаҳои ботинии ўро дар ҷабинаш бихонд, ки фармуд:

— Мабод, ки аз саро бадар шавӣ!

— То ту танҳо набошӣ? – шўхиомез пурсид Искандар.

— На!

— Ту дигар танҳо найӣ, ду ҷон дорӣ, – андешаи хуш омадаро гуфт, ба посухи Барзин эътиборе надода.

— Сухан сари танҳои ман набувад. Хобе дидам аз танаффуси разми ту ва худи ту... Хоҳиш он аст, ки киштии хеш ба он сохил бифиристӣ ва худ бо ман бошӣ.

— Ту хоҳиши ҳама занони оламро гӯӣ, Барзин.

— Чӣ гуна?

— Оё дар ин дунёи ҳастӣ зане бувад, ки аз наздаш дур будани шавҳари хубро бихоҳад?

— Оре, ҳаст. Агар маҳбубе хубтар аз шавҳар дошта бошад.

Искандар, ки чунин ранг гирифтани посухи занро чашмдор набуд, хомӯш бимонд; биандешид, ки асбоби чунин мулоҳиза доштани занро бипурсад ё на? Вале худ аз худ забонаш ба ҳарфи дигар гашт:

— Ту зани оддӣ найӣ, Барзин.

— Магар мураккабам?

— Мураккабтар... Туро модар назода, балки худоён офарида.

— Чунон ки туро... Балки маро худоён на! Худойи якка ва ягона офарида, – нозаш ғунҷида фармуд Барзин.

— Ҳолиё хуни шаркиат чӯшид, Барзин.

Табассум кард Барзини зирак ва хешро бар гардани Искандар овехт, то фурутар нараванд ва ҳазил нагардад ба зил.

— Ҳар чӣ гӯӣ, ба ҷон пазираам. Ту низ бояд ҳарфи маро гӯш бидиҳӣ ва агар писанд ояд, бипазирӣ. Шоҳи ҷаҳон бояд донад, ки ман бар зарари ӯ сухан накунам.

— Чиро дар назар дорӣ? Киштиро?

— Оре, киштиро!

Искандар ҳарфи Барзинро ду накард. Бурун омад аз пардасаро. Рой дод, то киштии ӯро аз бандар бигиранд ва сӯйи шаҳри куҳан – Палетир биронанд.

Ончунон карданд, ки Искандар фармуд. Чун киштии Искандар ба қарона омад, оташ гирифт ва онӣ зиёде нагузашта таркид.

Искандар, ки истода ба дари пардасарой ҳаракат ва рафти сафинаро назора ва мушоҳида мекард, на аз оташ гирифтани киштӣ, балки аз пешбинии Барзин ҳайратзада монд ва баъд хешро афшонд чу мурғи аз об баромада. Оринҷаш ба Барзин бархӯрд, ки паҳлӯаш омада буд. «Бубахш» гуфт ва гӯӣ ба худ омада паҳлӯ гашт ва занро саҳт ба қанор қашид... Хеле орому хомӯш истод дар он ҳол ва сар пушттар андохта пурсид:

— Чун дарёфтӣ ин аҷалро?

— Хоб дидам... Хоб дидам, ки падарат дар он сӯйи баҳр пайдо шуда ба ишорайи даст туро меҳонад. Ва ту шодон гаштӣ, ки падари дер боз гумкардаат пайдо гашта туро пеш меҳонад, киштисавор равона шудӣ. Ман ба худ мегӯям: «Падараш мурда, ҷаро Искандар пеши ӯ равад?» Фарёд задам, нашунидӣ. Яке аз сарбозон киштии туро бо заврақи тезгардаш дарёфта, гуфт: «Барзин дар-

ди зо дорад. Агар ту набошӣ, занат мемирад ва ҳам фарзандат!» Чун ин огоҳӣ шунидӣ, сари киштӣ гардонидӣ. Ба пас нигаштӣ... Падарат ғайб зада буд. Ба пардасаро омадӣ, ки ҳанӯз назодаам. Пӯписа кардӣ, ки чаро маро аз роҳ гардонидӣ ва нагузоштӣ, ки ба дидори падари гумкардаам расам. Ў аз ман норозӣ рафта буд. Бояд омуриш мекардам. «Боке на. Қурбонӣ мекунӣ, узр меपुरсӣ» гуфтам. Ва ту ғазаб карда бадар рафтани шудӣ. Сахт доштам аз домонат ва бедор шудам...

— Хааа... – гарчӣ андешааш ва хушаи ба падар буд ва хоби занро канда – канда мешунид, мадд кашид чунин ва афзуд: – Хуб, ки доштӣ, Барзин. Вагарна ман дар он киштӣ будам.

— На-а а... Намегузоштам, ки то он киштӣ бирасӣ. Ана ин хел сахт медоштам, – гуфта сахт оғӯш кард шӯро. Ва шохи ҷавон аввалин бор аз мағруриӣ хеш андаке гетерхонӣ нозанин ва хушзавқу зудҷавобро дар қатори пас гузошт, ки пеши ақлу фаросоти занаш ва занну дониши ӯ касе ё чизе нестанд. Бо Барзин ба сар мебурд айёмро... Ва баъд пеш аз набарди навбатӣ бодагусорӣ кард бо дӯстон. Ба хуруш омад...

Дар рӯзҳои роҳату фароғат, гарчӣ аз пешгӯӣ чанги шадидро медонист, хушҳол менамуд ва Барзинро беҳтарин ва наздиктарин каси хеш медонист ва андаке гетерхонӣ нозанин ва хушзавқу зудҷавобро дар қатори пас гузошт, ки пеши ақлу фаросоти занаш ва занну дониши ӯ касе ё чизе нестанд. Бо Барзин ба сар мебурд айёмро... Ва баъд пеш аз набарди навбатӣ бодагусорӣ кард бо дӯстон. Ба хуруш омад...

Дар танаффуси дуруза макдунӣ манҷаниқҳои гаронтар ва азимро бар сафинаҳои фарохсуфа бор карда бурда буданд ба бандари «Миср». Бе ҳеҷ гуна оғаҳӣ субҳи козиб манҷаниқхоро ба қор дароварда, сангҳои гарон меандоختанд ба девори самти ҷанубӣ. Гарду боди тира бар осмон хеста буд меғсон ва дами саҳар гоҳи чашм кушудани рӯз зарб, шикаст ва ғубори ба миён овардаи сангҳои гаронвазиро мушоҳида кардан имкон дошт. Дарахтони абру туману ғубори гирдбодсурат ба осмон рост шуда намегузошт адӯвон бубинанд ҳамдигарро. Чунин ҳол сангандозони деворшиканро имкон медод ба авҷ расонанд амалиётро. Девори даври аввал дарзу роғ овард аз зарбаҳои паёпай ва оқибат шикасту бирехт. Макдунӣ аз киштиву бурҷҳои мустаҳкам симтанобу пулҳои ларзону муаллақ кашиданд то деворҳои афкандаву ворафта; сарбозони пиёдаи сипардор ва найзабар рӯ-рӯи пулҳо рехтанд ба шаҳр...

Ва аммо дар пеш девори дигаре буд.

Тириён, ки тири беҳисоб доштанд, тирборон карданд сипоҳи Искандарро. Онҳо дар парчи пули муаллақ, паси деворҳо, роғу раҳна; андар бурҷу бораву пушти дастгоҳи сангандоз дучори си-

нону пайкони шахрдорон мегаштанд. Тирҳойи болдор, пайкони сӯзону захрогин меборид бар сари душман. Аз сари бораҳо, бурҷҳо, баландиҳо қатрону кири сӯзон мерехтанд бар фарқашон.

Гӯйиё дар ду рӯзи истироҳат Искандар роҳат дошт бо Барзин. Аммо дар асл речаву нақша ва усули набарди навинро мекашид, ки аз диди лашкаркаши бузург то имрӯз чунин душворие пеш наомада, ки дар Тир. Бори нахуст ноумед гашт аз ҷанг ва зарае ба сараш зад, ки «ҷанг» чизе нест пеши зиндагӣ; ҷанг коре нест, ки ҷавонмард ба ӯ дил бандад... Зиёд андешид ва лашкар ба Миср кашидани шуд. Аммо ғалаёни андешаҳо, ору номуси исқандарӣ, овоза ва шӯҳрати барои як ҷавон аз ҳад зиёд намегузошт роҳи дуруст ва аниқу яқинро бипазирад. Ройсозӣ кард бо пириони қор, сипахсолорони таҷрибаандӯхта ва сарфавҷхойи доно. Онон рой надоданд, ки шоҳ Тири душворгузаро ба холи худ гузошта рӯ ба Миср оварад. Зеро мисриён низ ўро нотавон доништа муборизайи саҳт хоҳанд бурд. Искандар аз ройи хеш гашт ва ҷанги баҳри кушодро пеш гирифт...

Аммо оварди навбатӣ чунон набуд, ки пиндоштанд; ҳамлаву ҳучуми сипохиёнашро баргардонидани тириён ўро ба танг овард; ҳашмӣ кард, ки Искандар чун шери жиён ғуррид. Зиёдтар аз он ихтироъкорихо ва усулхойи тозаӣ ҷангӣ ба қор бурдани мардуми шаҳри Тир лашкаркаши мақдуниро саҳт ба ташвиш овард. Ҷарҳи ғалаки гардони эшон, ки тирӯ пайкони партов, санғхойи андохтаӣ манҷаники душманро боздоштаву баргардониди ба дигар сӯй равона мекард, юнониёни ихтироъкор ва пурдидаро дар ҳайрат гузошт. Ва Искандар ба андешаӣ дурӯдароз рафт. Шоҳи ҷавон аз устодаш Лисимахи ҷугрофидон маслиҳату роҳи қор мечуст; аз Аристандри раммол пешомад дархост мекард; ва ҳама андешаҳоро шунидаву доништа рӯ ба Барзин меовард, ки чӣ пешгӯӣ кунад; ғоли ӯ ҳамеша неқ буд, вале азобу машаққаташ зиёд...

Ва ин ҳамаро Коллисфени таърихнигор намедонист ва но-зукихойи сафару набарди шоҳи мақдуниро сабу тасвир қарда наметавонист. Пасон аз рӯйи нақлу ҳикоят; таърифу ситойиши баъзе ҷанговарон ва ҳашму ғалаби барор нағрифтани қори бархе сарбозон саҳифа таҳрир мекард. Аристобуси Кассандрӣ ба таври хеш менавишт ва Биталомуси Мисрӣ барои хеш менигошт, то рӯзе ҳама дурдона ба ришта кашад. Ў, ки ҳамнишину ҳамсафари шоҳи ҷавон буд ва аз ҳурдӣ то имрӯз хубтар аз ҳудаи Искандар-ро медонист; аз ӯ ҷудойи надошт; баъзан аз барои Тоӣис рашк мебурд; аз бузургиву далерӣ ва маҳорати лашкаркашӣи пури Файлакус ҷашм пӯшида наметавонист. Зеро ҳама ба барори қори шоҳ ва бемарғӣи Искандар мекӯшиданд ва яқин мекарданд, ки ин шоҳи ҷавони ҳудогоҳ ҷовидона хоҳад монд. Ва аммо имрӯз дам қардан ва дамидани дарёӣи атрофи Тирро ҷашмдор набуданд; пиндошта, ки Искандар чунон гардад, ки андар хушкӣ. Лашкар-

каши чавон, аммо беназир дар ягон набард чунин ранҷ накашида ва чунин «масхара» ҳам нашуда. Аз ин рӯ саҳт ба ҳашм омада, дорумадор мекард, то оташи дар қӯрадонии ҷанг афрӯхтааш хомӯш нагардад; онеро нигарон буд, ки баҳр ором, фазо беабру меғ ва ҳаво бебоду тӯфон бошад...

... ва авохири тобистон Искандар чунин рӯзро дарёфт. Хунҳои рӯйи об полуда гаштанд; дамма то соҳил расид; сафинаҳо, мошинҳои ҷангӣ, амаду заврақҳо, дастгоҳҳои набард ҷо ба ҷо буданд ва сипоҳу сипаҳбадон омода. Ҳама гӯш ба фармони амирулбаҳр доштанд. Киштиҳои ба шаҳр наздик омада, бурҷу манҷаниқҳо бар дӯш, тӯпу санғҳо дар даҳон, дар бандару атроф лангар андохта буданд. Тӯпҳову санғҳо аз нав ба буну марзаву деворҳо бархӯрданд; шаҳру диҷ ба ларза омад; қазира ҷӯшид, вулқон кард. Як сӯ валу вайрон мешуд, як сӯ мешикаст, як сӯ месӯхт. Чунон буд, ки ба замбӯрхона ҷӯб ҳаста бошанд. Сипардорону найзаварони таҷрибайи ҷангӣ дошта ба воситايи пулҳои ларзону муаллақ гузашта, бурҷу борайи шаҳро ихота карданд. Саркардаи онон Адмати далеру шучоғ ҳамлавар шуд ба шаҳр. Чун тириён саргарму гирифтӣ ба ҷавобу баргардонии зарбу ҳарби тирӯ тӯпи бурҷу манҷаниқ ва тирҳои паррони тирандозон буданд, ноогоҳ монданд аз амалиёти найзаварони Адмат. Чунин диловарии сипардорон Искандари ҳайронро нерӯ бахшид, то ҳамроҳи «Дӯстон» рӯ ба диҷи шоҳӣ оварад. Зеро дарёфтанд, ки аз он ҷо ворид шудан ба шаҳр осон намояд. Вале Искандар якрост ба диҷ даромада натавонист. Ҷанги рӯерӯ ба миён омад. Искандар дар ин набард беназир буд чунон ки далерон дар афсонаҳо...

Мақдунӣ девори дувумро низ шикастанд. Ҳама амалиёте, ки тириён барои нигоҳ доштани девори аввал карда буданд, дар пойдорӣ девори дигар низ карданд, аммо суде набахшид. Искандари дамонтар аз шери жиён ҳашмиву бурунрафта аз ҳеш ҳамлаҳои ногаҳонӣ мекард чунон ки гургон сӯйи рама. Ба ҳеҷ нерӯе ҳучуму ҳамлаи ӯ боздошта намешуд. Аз шикастаҳо, вайронаҳо, ҳаробот, миёни оташ, зери тирборон, машғалаҳои фурузонӣ кири сӯзон якранг убур мекард ва ҳучумовар буд ба диҷ. Ва дар, ҳама ҷо Азимулмулк мечуст, ки чунин ташвиш, ғам ва ҳашму ғазбро ӯ бор карда ба сари шоҳи чавон. Агар ба даст орадаш ҳамаро бозпас баргардонад бар сари ӯ. Лекин дар ҷое пайдо накард шоҳи Тирро. Умед дошт андар Тир пайдо кунад ва ба ҷойи дирафши тириён андар қуллайи диҷ – тори гунбад ба дори баланд кашад маликро.

Нардбонҳо ба тани деворҳои диҷ боло шуданд. Сипоҳи пиёдаи мақдунӣ чун нонхӯрақҳо ба деворҳо ҳаспиданд; бар сари бораҳо нишаста, нардбонҳоро кашаи дарун гирифтанд ва рехтанд ба диҷ. Каси аз дур ё болову баландӣ дида мегуморид, ки об рехтаанд ба хонаи мӯрон. Онҳо аз пайроҳаҳои ҳеш бурун

омада, худро мезаданд ба ҳар сӯ; аз тасодуф бархӯрда ба ҳам, роҳу равиш гум карда буданд.

Искандар бо машаққат бигирифт диҷро ва дар ҷое пайдо накард Азимулмулкро. Дирафши зарди мақдунӣ парафшон нашуд диҷро. Балки дуди сиёҳ боло шуд ва оташ забона зад. Шоҳи мақдунӣ пиндошта, ки чун оташи ҳисор фуру нишинад, паст гардад оташи газаби ӯ низ.

Искандар Тирро шаҳри хеш ҳисобид ва Азимулмулкро мурда пиндошт андар миёни мурдаҳо: сарҳойи аз тан ҷудо, танҳойи бесар, китфони бедаст, дастони аз тан ҷудо, пойҳойи шилҳа, гӯштҳойи пора-пора, лошаву чанозаву ҷасадҳойи бенафасу бечон, тирҳойи ба синаҳо халида, рӯйҳойи ба хуну хок оғишта, ҷашмони кушодаи соқит ва танҳойи ханӯз ҳам ҷонбозу ҷунбон ва хунҳойи баставу шорон, кулаҳхӯдҳойи парида, зиреху ҷавшани ворафта, шамшеру сипарҳойи бесоҳиб; ва бисёр вомондаҳойи ҷанг: тирӯ камону сангу машғалаҳойи дудашон болокаш ва ниҳоят фарёдҳойи нимҷону бечон... Пайдо накард ӯро. Чун касе Азимулмулкро фарқ намекарду наменинохт аз дигаре, пиндоштанд ҳар ҷасад лошайи шоҳи Тир аст.

Тириён ҷон меканданд ба дифоӣ шаҳри хеш. Вале роғ шудани деворҳо, шикасту сӯхтори диҷ, замин газидани сарбозҳойи зиёд ва беному нишон гаштани ҷанговарон эшонро парешон карда буд; дар шаҳр танидани пиёдагардони сипоҳи мақдунӣ парешонтар. Ба танг овард Тиру тириёнро. Ҳамлавар шудани душман ба шаҳр бойиси наздик омадани киштиҳойи ҷангӣ ва набарди онон гашт. Сафинаҳойи ҷангӣ финикӣ андар бандари «Миср» киштиҳойи тириёнро ба гирдоб андохтанд – онҳо ҷувозак мегаштанд дар ҷойи хеш, дакка меҳӯрданд ба ҳам, ба садамаҳо дучор мешуданд ва мерафтанд ба дарёи бетаҳ ва фано меёфтанд. Чунин ҳол андар бандари «Судон» низ буд: киприён, ки маҳорати беназири киштиронӣ ва обтаниву обдонӣ доштанд, ҳучумовар шуданд бар киштиҳойи бандари «Судон». Зи нав ҷанг баҳри кушод шурӯшуд ва киштиҳойи як бор аз оварди баҳрии Искандар гурезон гашта бори дигар рӯ ба фирор оварданд. Аммо натавонистанд дур бираванд. Чун сафинаҳойи бандари «Миср» бирафтанд ба даҳанайи гирдоб.

Ин навбат низ омад накард тириёнро. Ҷою манзили хеш ба киприён доданд. Киприёни ба тириён наздиктар ва қаринтар аз мақдунӣҳо соҳиб гаштанд қисми шимолии Тирро. Тириёни диловару ватанхоҳ дар чунин вазъу ҳол ҳам ноумед намегаштанд, сар фаровардан намохостанд адуру. Онҳо фурутар рафтанд ба шаҳр; андар майдони Агерони назди бандари «Судон» гирду муттаҳид шуданд ва тахтапуштҳо ба ҳамдигар ниҳода, ҷангиданд; чунон ҷангиданд, ки гӯйӣ ҷони андар қавас ва дар қавас кабӯтар ва даруни кабӯтар кирмаке мондаи тириён эшонанд. Онҳо сурхрӯй

ва сарбаланд мурданӣ буданд, аз ин рӯ сар андохтан намехостанд. Ба оҳанги ба карона бархӯрдани амвочи баҳр сурӯди ватанхоҳона меҳонданд:

*«Агар ту ватандорӣ, ватанхоҳӣ,
Сар бидеҳу сар маяндоз!»*

Искандар баъди шунидани тарҷумайи матни сурӯд ҳашмитар шуд. Хурушид, ҷӯшид. Илоҷи худро бар эшон заданро наёфт. Фавҷи сипардоронро ситезонд бар эшон. Ончунон шуд, ки хун ба дарё омехт. Сарҳойи парида ба дарё рафтанд чу гӯй; часадҳойи афтида тўмайи наҳангон шуданд чу Юнус. Кам тириёне монда, ки чон ба саломат монда бошанд. Ҳар кӣ чон азиз донисту ба дасти душман афтидан нахост, рӯ-рӯйи танҳойи хуфтаву мурда гурехт; шаҳри мурдахоро дида, аз соҳил ба об ё аз об ба соҳил нарасида девона шуд ва афканд ҳешро миёни мурдаҳо...

Ва баъди раҳна заданҳо, валу вайрон карданҳо, хун ба дарё омехтанҳо гиппархи (сарфавҷи савора) сипоҳи Искандари Мақдунӣ пури Полемократ – Кени тавоно ба шаҳр даромад. Корзоре шуд, ки тириён чашмдор набуданд. Онҳо гумон ҳам надоштанд, ки асбу савор дарояд дар ин шаҳр. Ва баробари чун деу ёв ҳуҷумовар шудани саворон ғалмағал ва доду фарёди хурду бузург ба миён омад; чунон ки ғалайи шағолон зада бар селайи мургон. Паррандагон париданд аз шохсорон; гурбаҳо давиданд ба гурбадавҳо; сагон зуза кашиданду тохтанд ба ҳар сӯ ва аз осемасарӣ, лоилоҷӣ чувозак гашта, думи ҳешро душман пиндошта мегазиданд ва девона гашта, кори накардаашонро карданд: чу гӯрков ва мурдахор ба хӯрдани часадҳойи фавтида шуруъ карданд ва масти беёд гашта, аз тохт ва суму наъли асбон бим накарда сар аз даридани пардаи шиками майитҳо набардоштанд.

Сипоҳи мақдунӣ сар аз иҷроӣ фармони қатлиёми Искандар барнадошт, чунон ки сагон аз хӯрдани гӯшти мурдагон. Сагон аз мурдахойи гандида ва бўйғирифта низ рӯ наметофтанд; аз он ки хӯранд, бештар дарида ва рӯдаву дилу чигар бурун оварда; лабу даҳон хунолуд, дарранда гашта буданд. Ва аммо ба асбу саворон коре надоштанд. Сипоҳи мақдунӣ қатл мекарду месӯхту мебурд, касеро ёроӣ пеш омада мурда дидан ё бурда гӯронидан набуд. Зеро парранда пар занад, параш месӯхт. Тамузи тобистон қазира ба кушишхонаӣ бадбӯй табдил ёфта буд. Ва як бор сагу сарбоз ба ҳам дарафтоданд; гоҳе ки саг мурда меҳурду сарбоз чайби мурдаро мекофт. Ончунон шуд, ки саги ба одамхӯрӣ одаткарда ҷаҳида аз ҳекиртаки сарбози баднафс гирифт ва сар надода, кушт. Дар амри қатлиом илова карданд, ки сагон низ беамон кушта шаванд.

Сӯхторҳо ба миён омаданд. Кабӯтарон бом ба бом шуданд; нишеман гум карданд; дар фазойи дудолуд ва ҳавойи ғализи бо-

лойи шахр ба парвоз омада, бо харосу ташвиш пару бол мезаданд. Гурбаҳо чун кӯдакони модаргумкарда нолаву шеван доштанд ва сағони даҳонашон ба гӯшти мурда нарасида гургона ва бекасона зуза мекашиданд; хешро ба дарё мезаданд ва ё ба бандару даммаҳо. Вале ҷое бе сарбозон ва сафинаҳои лашкари мақдунӣ набуд. Қиёмати сағир рух дода буд он замон: дижу кӯшку кох месӯхт; бурчу бораҳо хокистар гашта буданд ва қатори нӯкчӯбиҳои нимсӯзу фурузон ворунa мерафтанд ба хок; охирин дору сарсинчу зерсинҷо, дару тирезаҳо дуд мекарданд; зарфҳои қатрону қиру нафт метаркиданд ва дарахтони оташ сар ба фалак мекашиданд; гӯйи адӯ равған бар оташи фурузон мерехт. Аз сари бораву бомҳо, бурчу манораҳо ба сари сарбозони мақдунӣ сангу ҷӯб ва қиру қатрони сӯзону машғалҳои фурузон андохтани ватандорони тирӣ мадад накард. Харобот гашт Тири обод. Ҳашт ҳазор мурдаи тириёнро ҷуз сӯхтану ба дарё андохтан илочи дигаре набуд, то шахр аз бӯю тафи мурдаҳои аз гармо гандида раҳо ёбад... Илочи ин корро вақте пайдо карданд, ки Искандар шоҳи Тир Азимулмулкро ба даст наоварда ва ё мурдаву зиндаи ӯро надониста, хешро ҳокими мутлақи Тир донист ва марду зани шахрро асиру бардаву бандайи худ хонд. Сӣ ҳазор барда ба фуруш монд. Аз тани баддидагонаш сар канду дасту пой; вале аламаш кам нашуд, оташи ғазабаш фурушанишаст. Ва намедонист ҳастагии ҳафтомоҳаро чун рафъ кунад аз тан. Занони зебо, кӯдакони бегуноҳро ба ғулумӣ пазируфт; пирони барҷомонда ба ҳукми мурда буданд; фоли бад ба номи ҷавонон афтод... Искандар фармуд салиб созанд дар саросари соҳил ду ҳазор. Ва ҷавонон чормех бар салибҳо кунанд ҷунон ки Исоро...

Устову дуредгарон оварданд ва чанд муддат салибҳо сохтанд андар саросари қаронаҳои қазираи Тир. Гумон мерафт ба ҷойи деворҳои шикаставу афканда лашкари мақдунӣ тахтадеворҳо кашад. Вале ҳайҳот! Пеши чашм ду ҳазор ҷавонони шучоъу далер ва саркаши тириро, ки ватан барояшон ҷону тан буд, бар салибҳо чормех карданд. Устоҳои беҳабар баъди дидани ҷунин ҳол тешаву потеша ба пойи хеш заданд; бо арраҳо дасту пой арра карданд; бархе мех бар гӯшу пешонии хеш заданд ва зиндамондаҳо касбу ҳунар тарк карданд.

Он рӯз зилзила шуд андар қазира; саҳт ларзид Тир ва баҳр дамид. Ҷунон буд, ки тӯфон ин киштии азиму гаронро бар дарё андохта бубарад ҷойи дигар. Мақдунӣён низ дар ҳарос афтода, аз тарси ҷон охирин салибҳои ҷавонкушро рост қарда натавонистанд. Искандари бераҳм, ки то имрӯз ҷунин ҷабру зулми чашм надидаву гӯш нашунидаро раво надида буд, аз қардаи хеш ҳайратзада бозмонд. Чашмонаш манзара медид, аз дамидани баҳр метарсид; салибҳоро қанда ба об афкандани амвоҷи баландро дида ранги рӯяш меканд ва лоилоҷ монда буд; дар дил тавба дошт, ки

зинда монад, дигар чунин накунад. Ва боз аз дили ӯ чиҳо мегузашт, чуз худаш касе намедонист.

Тириёни бохунар, ки бо ҳазор армон дар ҷойи лоимкон ин шаҳри афсонавиरो бунёд карда буданд, чунин ситам, ҷабр ва азобу шиканҷаро бори нахуст диданд; онҳо чунин «тамошо»-ро орзу надоштанд. Пеш аз ин ширинкорону масхарабозон ва хунармандони касбӣ бисёр чизҳо намоиш дода буданд, вале чунин «санъаткорӣ» – ро бори нахуст диданд: хунҳойи шорону чакон аз банду кафи дасти кӯфтамех, чашмони гирёну ашкони равон, сарҳойи хамида бар сари сина, дидаҳойи пӯшидаву ҷабинҳойи пурчин аз дарду азоб, пойҳойи кашоли бечон бар тахтаҳойи салиб мусаввараҳойи зиндаи мурдае буданд, ки на расме кашида ва на таърих дида. Гӯйи намоиш на баройи тириён ва тарсондани чашми эшон, балки мақдуниён, юнониён, эллиниҳо, финикиён ва киприёну судониёнро буд. Аз байни тамошогарон танҳо судониён ба кӯмаки Маликуррум омада, даст гирифта, хулоса бароварданд ва ба таҳлука афтоданд. Онҳо номаълум аз сафи тамошогарон хешро пас кашида, бо тириён забон як карданд ва онҳоро дуздӣ ба киштиҳойи судонӣ ҷо намуданд ва то тамошудани «тамошо» – ӣи чашмнадида бурданд ба ватани хеш Судон.

Офтобе, ки сӯйи Мағриб ба баҳр фурӯ мерафт, хунин буд ва рӯйи дарёро хун андуда. Чуз тавба кори дигаре намонда буд.

Рӯзгори даҳшатзо чашми саркашонро тарсонд. Порсиёнро, мисриёнро ба андеша водор кард.

Барзини дучон аз чунин манзара чашм пӯшид. Аммо даруни сараш олами ғавғо гашта буд ва аз миёни талотуму мағал ҳарфери рӯшан ҷудо карда наметавонист, то бар он така кунад. Чашм кушоду зуд пӯшид, то набинад; набинад манзарайи даҳшатборро, набинад Искандари хунхорро... Даст бар шикам ниҳода, ба андеша рафта буд, ки чанини дарунашро афғона кунад ва ё чун нусхайи дигари Сикандар ба дунё оварад?

БАНДИ ДУВВУМ

Дари сангини даруни ҳарами Гераклро дертар пайдо карданд; гоҳе ки Азимулмулки аз карда пушаймон дари вазнини сангинро аз нарасадани ҳаво нимроғ кард; нимроғ карду андаке ҳавойи серун даромад ва ӯ лабу даҳон ба роғ гузошта хаворо фурӯ кашид чун ташнагон ва гӯйи нафаси гарму гирифтааш берун зад, ки асрор хувайдо гашт. Шоҳи Тир чунин рӯзи мабодро дар назар дошта, хучрайи рустийи дарунро бе ғурфаву бе равзана сохт; ҳолиё пушаймон, ки равзанаву бодконе лозим будааст ва ё гурезроҳайи зеризаминӣ. Хучра торики беҳаво ва ба зер фурӯ рафта чу зиндон. Шоҳ ба пойдевори таҳхона монанд сохтани дари сангини хучра-ро фармуда буд, то касе фарқ карда натавонад дарро аз девор,

аммо пеш омадани чунин рӯзи сахт ва азоби онро наандешида буд. Гумон надошт, ки шоҳ ба худ зиндон созад ва ё ғӯри торик; пиндошта буд, ки рӯзи мабод ба сар ояд, дар як лаҳза сипарӣ гардад ва зуд рӯзи равшан фаро расад. Вале чунон шуд, ки ӯ аз ғӯри сохтани хеш зуд баромада натавонист. Пушаймон шуд, ки ноҷо сохта будааст ин паноҳгоҳро; зеро агар ин ҷо набуд, ӯ умед кашида намеомад, пинҳон намешуд ва шояд гурури ватандориаш боло гирифта ҷанг мекард бо душман. Аммо ба умеди наҷот хешро гирифтори бало кард. Маданг дар дасташ, аммо аз баромадан тарсад. Тахмин шунид, ки дар пушти дари сангин гуфтугӯ доранд; деворхоро ламс мекунанд, мушт мезананд, то пӯкӣ ё хаволие пайдо шавад. Ӯ шунид, ки дарро низ кӯфтанд. Садои дари вазнину сангӣ фарқе надошт аз садои девор. Медонист, ки дар торикийи он ҷо низ дарзи мӯй ва дастгираки таги дарро намебинанд. Вале чун ҳаёле бӯи дудайи машғал аз мӯйдарз ба машомаш расид, тар кард: «Вассалом... Ба худ гӯр канда будааму беҳабар...» Дар берун як бетартибӣ: тахмин мекунад ӯ ва медонад, ки ҳар чӣ дар берун ҳаст, бубаранд. Ва ҳатто сарбозон барои пайдо ба якдигар синтезида сари якдигар гиранд.

«Ман зиндон нахоста будам... Наҷотгоҳ фармуда будам... Саломат монам, бо он устоҳо чӣ кор кунам... Нобакорҳо! Душмани ман шумо будаед, гила аз бегонагон дорам... Ақаллан нур натобад, э нобакорҳо!»

Боз кӯфтанд дарро... Ва ӯ тар кард.

Шоҳи тарсу пушт ба дари сангӣ дорад ва зӯри тела додану кушодан надорад. Яқин карда, ки лоҷарам бояд бимирад; хоҳ дар кушода гардад, хоҳ на. Ӯ донанд, ки дар берун барояш чизе намонда: на ҳаёт ва на воситائي ҳаёт. Андарун як халта тиллоии ҳолиси порсиву нафаси тангу гирифта ва ними ҷоне. Пойҳойи ларзон, ки вазни гарони ўро бардошта натавонистанд, ҳолиё дар зераш қарахту кунда шудаанд, сиху сӯзан мезананд; ӯ наметавонад пушт аз дари вазнину сахт баргирифта ҳезад ва ба олами рӯшан барояд. Намояд ўро, ки андаке пас тани бечонаш чун тўбраи ҳолӣ дари сангинро сойидаву лағзида дароз ёзад ва ё гарданааш рӯйи китф қач шуда бимирад ва касе он дарро пайдо накарда, мурдаи шоҳ дар ҳисоби сағхўрдагон дарояд... Мурдааш гандида, бӯида ҳонаи тангро биолояд ва кирм карда кирме аз роғи танг бурун омада асрор ҳувайдо гардонад... «Девона... Ҳаёлхое мекунӣ, ки...» Хестанӣ шуд, натавонист, балки бар пойҳойи беҳису бечонаш вазн андохта нишаст. «Чаро ёваре ҳамроҳ нагирифтам? Ақаллан дари сангинро тела меод... Аз мурдаам боҳабар мешуд; ҳабар ба дигарон мебуд... Тела дода роғ пайдо мекард... Ҳаво мебаромад ё дигарон ҳабардор мешуданд, ки ин ҷо ғӯри торикест... На-а-а... Ин ҷо мурда, гандидан беҳтар аз он, ки душман бидушадат. Ҳамроҳ ҳам лозим нест... Боз ҳиёнатҳо ба амал меояд, мисли ҳиёнатҳои

ахли башар, ки гоҳо таърих месозанд... Чое ду нафар бошанд, хар ду хойинанд; Ин Онро бифурӯшад, Он Инро... Бовар карда намешавад; ба касе бовар карда намешавад... Мурдан пеш ояд, танҳо ҳам бимири; бо ҳазорон кас танҳо бимири, бекас бимири, бесоҳиб бимири. Хубаш танҳо мурда, ба дасти душман наафтидан, то ҳама қасду қасоси таърихро аз туйи танҳо наситонанд... Тарсам, ба даст афтаму ҳама қасди тириён ситонад аз ман. Ҳама алами порсиён бигирад аз ман ӯ – шоҳи мақдунӣ...»

Шоҳи ноогоҳ аз часадҳои дар офтоб хушкидаи сари силибҳо гумон дорад, ки тахтапушти арақкардааш санги сахтро сойида фарояд ва пӯсти виреч шудааш бо хун ба курта баста, пасон ба санг часпад; гаронтар шавад вазни дарсанг ва абадуддахр касе онро кушода натавонад... Тарсид ва воҳима гирифташ, ки мурдан бошад, чӣ қойи пинҳон шудан. Вале андешаи чанде пеш ба сар омада водораш кард, ки мирад ҳам, аз чафойи душман намирад. Худ аз худ андаке ковок шуд аз тахтасанг. Даст ба пушт бурд, то харошад тахтапушташро ва пӯсти дар ҳаёлаш аз гӯшт чудо гаштаре бозчаспонад.

Гӯр ҳам ҳамин қадар мешудагист. Торик. Беҳаво; бесадо. Танҳо як садойи вазнин-вазнин нафас кашидани чондоре паст ба гӯши ӯ расад ва фарқ карда натавонад, ки чист: «Кишк!» Мор ё муш пиндошта паст кишк гуфт, то аз берун нашунаванд ва дарёфт, ки мадораш рафта, ҳатто дурусттар кишк гуфта натавонад, ки агар чондоре бошад, гурезад; баракс аз садойи пирона ва беҳанги ӯ хар чӣ бошад, шерак шуда дарафтад. Чашм мекушояду мепошад, чизеро намебинад; ба назар кӯртар метобад чашмонаш. Пас дастони нимҷонашро пеш бурда ва гирди хеш мепазмосад, ки ҷонваре бошад, ба танаш нарасад.

Ҳаёлан тела дод дарро; кушода нашуд. Умедканда шуд аз гетӣ. Тахтапушташ бори дигар санги сахтро сойида фаромад ва камарбанди шоҳонааш ба чизе андармон гашт; ба дастаи аз худ санг тарошидаи дар. Пойҳои нимқаташ як зайл монд; на нишаста тавонад ва на хеста. Чунон ки аз камараш овехта бошанд, хӯрдааш аз даҳону бинӣ бурун ояд. Зӯре надорад, ки вазнашро бардошта хезад ва камарбанд аз дастаи дар раҳо кунад. Аз пой овезанд, аз гардан овезанд; вале ӯ худро аз камар овехт. Мурдаеро монад, ки қачпахлӯ зада.

Чизе бархӯрд ба рӯи пояш. Надонист, ки чист. Боз бархӯрд. Яке ба дигаре зада садо дармедод. Садойи воҳимадор на, садойи нарму форам, ки ба дил умеди зиндагӣ меовард. Лекин ўро нафорад. Нӯшдорӯи пас аз маргро монад. Донисту шинохт садоро; садойи ба ҳам бархӯрдани тангаҳои зарин, ки ба хоҳири онҳо зистанӣ буд ва маънийи зандагиро дар он медонист; агар кас онро надошта бошад, чу чорпое бошад, алаф аз сахро хӯрад. Вале хо-

лиё қадру қимат надошт зар, балки садойи бедоргари он ба гӯши соҳибаш нафорад: «Ҳеч будааст олами ҳастӣ.»

На! Танга аз камарбанди андар дастайи дар ҳамойил гашта на, аз бадрае мерехт, ки андаке пеш баройи ба наҷотбахшERO зар додан дахонбанди онро кушода буд. Тангаҳо чунон мерехтанд, ки касе ба шумур «як, ду, се...» гӯён пеши пояш меандохта бошад. Фоли нек набувад. Вopасин умед биравад аз даст. Ройгон резад; ройгон равад; пасовандон баъди ҷустуҷӯи зиёд ин гӯру зиндон пайдо кунанд ва дарёбанд, ки ин устухонҳо устухони шоҳи ғайбзада ва сиккаии тангаҳо ба айёми давлатдорйи Азимулмулк рост ояд: «Чав корӣ, чав даравай.» Садойи муттасил бархӯрдани тангаҳо таъсираш кард.

Чунон ки чароғ хона равшан кунад, дар танааш мадоре ё рамаке аз чон пайдо шуд. Талвосайи хестан дорад. Пойҳои нимчон тира ба фарш кард: «Ҳар чӣ бодо, бод!» Донист, ки умеди зиндагӣ барбод рафта, талвосайи чон кунад; вазнаш дарро тела дод. Ҳаёле роғ пайдо шуд. Рӯшанӣ даромад ва ҳавойи тоза. Хешро биношуда пиндошт ва равонаш дигар шуд; рӯҳ гирифт. Одамӣ ношукр ва шири хом хӯрда: пушаймонӣ кард, ки чаро тангаҳои рехтаро бознадошт. Агар ҳолиё нишинаду бичинад, дубора барнахезад. Бало ба паси моли дунё, ҳолиё кори дигар бояд кард: илоче карда хешро аз дар бурун гирад, то мурдаву зиндааш нағандад. Дари гаронвазн пушт рафт охиставу вазнин ва шоҳи нимчон баробари он. Паҳлӯ зад ӯ аз дастайи дар камарбандаш андармоншуда раҳо ёфтаву ба пой истода натавониста. Сару китф то миён аз дар бурун ва аз миён поён дарун дароз афтод. Тангаҳои боқимондаи бағалаш рехт ва бадра холи бимонд. Шоҳи бефарру бемиғфар беёд низ буд...

Тириён, ки дилу гурдаи гашту гузор надоштанд ва ҳуқуки инсонияшон аз даст рафта, шаҳрванди Тир буданашонро касе ба инобат намегирифт, назди шоҳ омада наметавонистанд ва ё ба чунин рӯз афтидани шоҳро намедонистанд; аз ин рӯ нафарони бегона омаданд назди ӯ; ду нафар аз сарбозони мақдунӣи найзадор ба ҳоҷат ин ҷо даромаданд. Онҳо дари сангини нимбозро дида дар ҳайрат монданд ва пешобашон гурехт. Пештар омада марди хуфтaro диданд. Тангаҳои рехтарo диданд. Мурдaro монда тутхӯрӣ, ба одам кордор нашуда, ба тангаҳои рехта дарафтоданд; талошу пархош карданд; болойи мурда афтиданду хестанд. Мурдaro берун кашиданд, ки зераш пур аз тиллоост. Тангаҳои дарун рехтарo диданд ва чун мурғи донаҳор тангаҳоро чида-чида сӯйи дом рафтанд. Баробар рӯйи тангаҳои зард афтиданд ва дарафтиданд ба тангаҳо, ба якдигар; пушту кафи дасти якдигарро чангол кашиданд. Оғоз шуд чанги нафс. Пушти дастҳо ва сойидҳо хуншор гаштанд. Ду даст мерафт сӯйи як танга; кадоме зӯр ё чолок бошад, он мегирифт. Онҳо ду хурӯсро мемонданд, ки ба чанг даромада,

сархам ба якдигар дамида, пари гардан фаххонда, пой ба замин тира карда, частаву чахида, фурсат ёфта; тоҷгирӣ, панчазанӣ, минқоркӯбӣ мекарданд. Чун тангаҳои замин чид шуд, найзаҳо тир карданд сӯйи якдигар:

«Аввал ман дидам!»

«На! Ман пайдо кардам!»

Шоҳи нимчон ҷон гирифт. Ҷанги нафс бедораш кард; гӯйи хушёр шуд. Ва аз пахлӯи сойиди рост нигарист ба зиндони то-рик. Надид онҳоро... Садояшон паст шуд, баҳашон хомӯш гашт; магар қаноат карданд, ки ором шуданд. Азимулмулк андаке хеш-ро бурун кашид ва пойи каммадор тира ба дари сангин карда, тела дод, то дуртар лағзад аз дар. Андаке лағзид дар ва бо вазни гарони худ пӯшида шуд. Ҷафс пӯшида шуд, чунон ки аз девор фарқ карда нашавад. Ба пиндори хеш хидмати таърихӣ кард. Онҳо монданд даруни «қабр». Дар замири мурдааш умед ва фараҳ дамид, ки набарди дерёзу сахту сангинаш анҷом пазируфт; инак бояд фароғат кунад, дам бигирад. Пасрӯ хобид. Мурдаи мурда шуд, то касе пайдо накунад ва шоҳ буданашро дарнаёбад. Вале чунин рафторро роҳи халосӣ надонист; ҳам пойи гурез надорад, то ҷон раҳо кунад... Садое нест. Ангӯшт мушт кард ба зӯрӣ, лаб газид, китфон дар ҳам кашид, то як тор гардад вучулаш; буду шулаш ба ҳам ояд, рӯҳу нерӯ гардад, ба пеш лағзида тавонад; дуртар равад аз ин гӯре, ки барои хеш сохта будааст; ба ҷашми даррандагон нахӯрад...

Ҷаҳорпо гурезон шуд. Чун тифли навпо ҷорғов рафт. Дарёфт, ки мадоре дорад, қомат бардошт. Деворро дошта рост шуд. Хеле истод. Ларзайи пойҳояшро боздоштани шуд; ба дари сангӣ нигарист. Оне ларзайи пояш монд, боз ларзид; аз тарси он ки ҳолиё он ду тан аз гӯр бароянд ва ўро душмани ҷон дониста лахту палахт кунанд. Гурезон шуд; ба ҳаёли хеш чунон гурехт, ки... Аммо дастонаш ба девор ва пойҳояш ларзони бечон буданд. Бо вучуди он чун тифл ларзидаву харосида, деворро дошта гоми аввал бардошт; чанд қадами ларзон монд ва тарсу ба пас нигарист, ки дар кушода шуд ва ё садойи дигаре?

Шоҳи бе тоҷи хусравонӣ, ҷомайи фохир ба хок оғишта, мӯросо сӯйи рӯшанӣ мерафт, ки азоби торикиро дида буд ва дониста, ки мурдаву гӯр ҷӣ гуна шавад. Бозистод. Фикре ба сараш зад ва даст аз девор ҳаёле бардошта, гӯйи дар олами рӯёӣ бошад ва кори ношуданиро сомон мевода бошад, бозистод. Аз ҷони набаромада умед, бояд бо онҳо ситезад... Ситезу дарафтидани одди на, бояд бидушадон ва либоси якеро пӯшида бадар равад; хешро сарбози кироя вонамуда, шаҳри вайронаву сӯхтаро давр гашта, ҷо-ҷо хештан ба девонагӣ зада; калавидаву баъзан даст ба худиву бегона афшонда гузарад; ба харобаҳову ворафтаҳо эътибор надиҳад; оғиства ором ва ногумон дур афтад аз шаҳри сӯхта. Расад

ба киштие ва рӯ панаҳ кунад; набинад рӯшиносоро, то ишора бо ангушт накунад; таъна назанад, хабараш ба дигарон набарад. «Аз саркашиву қайсарии худат; аз ватанпарастият; аз оро номусат шуд ин ҳама» нагуяд. Боздошта назди шоҳ Искандар набарад...

Ва чун аз дунёи хаёл баргашт, зӯре, нерӯе набуд дар тан. Ҷуссايи хешро кашида наметавонист. Сар монд ба девор, дароз андешид ва ҳар гоҳ сӯйи дари сангин менигарист, ки дар қафо монда буд. Ба чизе – нерӯе, кӯмаки каси ошное, мадади намак-хӯрдаҳо, ёру ёварон зор буд, аммо касе наменамуд дар шаҳр ҷуз ду тани баднафси ҳарими ҳарам; гӯё дӯстон ҳам, душманон ҳам фано гаштаанд.

Аз деворҳои сангӣ садойи дигар омад: садойи суму наъли асбон, сафири шамшер, овози шикастани тӯпу бурчу манораҳо, афтидани деворҳо ва нафири занону кӯдакон. Аммо чун бодикқат менигарист, чизеро намедид.

Ҳуш дар сар надошт, зӯр дар тан, вале беҳушона ҳаракати рафтан дошт, ки шоҳе мисли ӯ бе тоҷу тахти шоҳӣ пешвозаш гирад ва хуш пазирад. Аммо дучор омад ба сарбозони кироӣ сипардор. Онҳо тозон омаданд ва аз ду паҳлӯи ӯ бо сипарҳо паҳш карданд, ки сайди гурезонро дошта бошанд. Азимулмулк, ки ёроӣ сухан ва зиддият надошт, аввал ба рост, пасон ба чап ниғашта, назар андохт ва ҳеҷ якеро ниғошта, сар ҷунбонд: «На. Ниғоштам.» Баъд ба ишорайи сар, ки ҷунин амру фармон одат шуда буд, пешро нишон дод.

«Бубаред...»

«Кучо?»

«Ис... кан... да-ар!»

«Назди шоҳ Искандар бибарем?»

«Ҳммм...»

Онҳо хандиданд: «Туро чиву назди шоҳ Искандар рафтан чӣ?»

«Бу-ба-аре-ед!»

Суҳанаш зӯр надошт, аммо оҳанги амр дошт. Онҳо ба ҳамдигар ниғаристанд; боз хандиданд:

— Ту кистӣ?

— Шоҳам.

Боз хандиданд. Ва чун ба ҷомайи лойолуди ӯ бадикқат ниғаристанд, диданд, ки фохир, мурассаъ ба зару зевар ва зарнигор аст, дам ба дарун гирифтанд ва пеш андохтандаш. Шоҳ ду бозувон ҷун ҷўҷаки навбол кушод, то мадади роҳгардӣ кунанд.

Бурдандаш, тарзе ки меҳост.

Искандар шоҳи сарлучро дида хандид; бовар накард, ки султонии зиёд ҷустаашон ин бошад. «Сохта. Шояд дарвеше ва роҳзане шоҳи Тирро кушта, либосаш ба бар карда бошад» аз дил гузаронд шоҳ Искандар ва аз дари шодурвон ғоме бурун ниҳода гуфт:

— На! Шоҳи Тир набояд чунин бошад. Ў бояд либоси чангӣ ба бар, кулаххӯд ба сар ва соқпӯшу дастпӯши рӯйин дошта бошад. Зеро ватанашро душман гирифтааст. Ў бояд хифзу дифоъ кунад. Ё ба базм мерафғӣ, ки чунин чомаи фоҳири идона дорӣ?

— Манам шоҳи Тир, Азимулмулк! Азбаски зиндониям карданд, натавонистам ба пешвозатон бароям, шоҳи олам! Чун озод аз зиндон шудам, майли дидори шуморо кардам. Афтону хезон сӯятон омадан доштам, ки сарбозонро дучор шудам ва хоҳиш кардам, ки маро назди шумо биоваранд. Онҳо бовар накарданд. Бо шубҳа ба ман нигаристанд...

— Ман низ бовар надорам. Фарру шукӯҳи шоҳӣ надорӣ; оғишта ба хокӣ. Чунон намоёнд, ки шоҳро кушта, либосаш пӯшида, хешро шоҳ сохтайӣ.

— На! Ман ҳастам ҳамон Азимулмулк!... Ин оғиштагӣ аз хоки зиндон аст. Ман аз ибтидои чанг ҳаваси рӯи шуморо доштам; бо нону намак ба пешвозатон омода шудам; маро душманони худӣ ба зиндони сангӣ андохтанд. Вале ба куштан чуръат накарданд. Зеро умедвор буданд, дар овард пирӯз мешаванд ва... ва маро то замоне посбонӣ карданд, ки аз ҳолат рафтам ва надонистам, ки оқибати чанг чӣ шуд. Дари гаронвазн ва сангии зиндонро кушода натавонистам. Ду сарбози шумо тасодуфан пайдо шуданд; дарро кушоданд. Маро мурда дида эътибор надоданд. Бадраи заро, ки барои шумо ҳадя карданӣ будам, дида, ба он дарафтоданд ва чунон афту дарафт ва кашу пархош карданд, ки ҳамдигарро куштанд; шояд мурдашон он ҷо бошад... Инак сари ману шамшери шумо!

— Ҳммм... Ҷосусие беш нест... – чашм танг кард Искандар, ки аломати ғазаб буд.

Азимулмулк ўро кӯдак дарёфт; кӯдаки якрав, ки чуз ҳарфи худ сухани касеро писанд надошта бошад; гуфтааш ва хостаашро бояд бикунад. Ба кӯдаке монад, ки шоҳро аз тахт бифурорад.

— Ҷосусӣ набувад, шоҳи ҷаҳон; аз рӯи меҳру вафо гӯям... Агар бовар надоред, намоянда фиристед, рафта бубинад; шуморо арза дорад, пасон сухан бо ман кунед.

Искандар ба чашми ў на шоҳ, балки чун лашкаркаш тофт ва абрӯ чин кард. Азимулмулк дарёфт маънии гиреҳи миёни абрӯи ӯро ва паст гуфт: «Пӯзиш меҳоҳам.»

Шоҳ Искандар, ки аслан ҳарфи зиёдро хуш надошт, ишора ба Биталомус кард, то машғул шавад бо шоҳи Тир. Биталомус чанд тан сарбози мусаллаҳ гирифт ҳамроҳ ва рафтагир шуданд сӯйи ҳарами «Геракл».

Чун Азимулмулк ба пойи онҳо гашта наметавонист, бозистод, то нафас рост кунад. Найранг пиндоштанд. Сарбозе бо нӯки найза халааш кард: «Пушаймонӣ суд надорад.»

— Пушаймон наям, дӯстам. Тавони рафтан надорам. — аз забон дида бештар бо имову ишора фаҳмониданӣ шуд.

Сарбоз, ки аз ишораҳо ҳарфи ўро базӯр сарфаҳм рафт, ҳайрон монд, ки чаро душман ўро «дӯст» гӯяд: «Магар маккортар аз шоҳи мо бошад?» Аммо гуфта натавонист ва андешааш пинҳон монд Азимулмулкро.

— Бигард! — талааш дод.

Шоҳи нотавон розӣ ба мурдан буд, ки аз як сарбози кироӣ ба бепадар чунин таҳқир бинад. Фуру бурд чунин хориго ва фармуд:

— Ба пойи ман нигоҳ накунед. Пештар биравед. Аз пайи шумо хоҳам рафт.

— Ҳа-а-а рӯбоҳ! Пойи гурез кунӣ!

— На, дӯстам... Бояд ман дари сангири ба шумо наоям.

— Қадом душман дӯст шуда ва шикамба гӯшт, ки ту маро «дӯст» хонӣ?

— Агар дӯстӣ набуд, аз ҳоле, ки ман дорам, мурдан авлотар буд; ва ба ҳеҷ тақдир назди шумо нарафта будам.

— Агар рост гӯӣ ва аз дили соф, тезтар бигард!

Ва Азимулмулк донист, ки баҳс суде надорад, гом бардошт. Аммо медонист, ки бо чунин мадори чун аз мариҷи домана ҳеста саҳт ва зуд пой бардошта натавонад, сӯйи ӯ сар афшонд:

— Хоҳиш дорам; ба пойи ман нигоҳ накунед...

Расиданд то дари сангӣ. Вале ҷуз Азимулмулк касе намедонист, ки дар кучоии ин девор дар ҳаҷт ва чун кушоянд онро. Азимулмулк, ки то омадани онҳоро ба танг оварда буд ва Биталомусу ҳамроҳонаш сусту бемадор омадани ўро баҳона медонистанд, баробари даррасидани ӯ арбада карданд: «Зуд бош!» Шоҳи Тир фаҳмид маънии сиёсати эшонро ва ангушт ба дастандозии ноаёнӣ зери дар бурд ва намуд, то даст андохта бикашанд. Онҳо пиндоштанд, ки масҳарашон мекунад, зеро на дар тобаду на даста: «Даст андозед, бикашед. Ман зӯре надорам.»

Сарбозе бо ишорайи Биталомус ҷаҳор ангушт ба ҳаволи ӯ зери дар андохт ва кашид. Дари сангӣ наҷунбид. Биталомус шайтонӣ пиндошт роҳнамоии Азимулмулкро ва ба ситеза наъра зад сарбозро:

— Саҳттар бикаш!

Сарбоз пуршаст кашид. Пӯсти ангушташро санг харошид, вале кушода нашуд дар. Азимулмулкро воҳима ба дил афтод, ки чӣ муаммоест. Он ду тан ё аз дарун саҳт медоранд ва ё баромада пуршаст маҳкам кардаанд, ки гирифт карда, зӯри сарбоз нарасад ва ё ин сарбози бесар ҳавоӣ корро надонад.

Биталомуси тануманд ғазаб кард ва сарбози нотавонро якбара тела дода, ангуштони бузурги ҳешро базӯр ҷой ба кома кард ва

сахт кашид. Дари гаронвазн чунбид; ба кашидани дуввум роғ пайдо кард; нимбоз гашт. Ва чун зӯр зада кушоданд садойи сойиш баровард. Диданд, ки аз зеру забар тунука васл карда то ба давро-давр. Чун торик буд дарун ва чизеро дидаву фарқ карда намешуд, машъала афрӯхтанд. Даромаданд. Андар зиндони бадбӯ ду сарбоз хуфта буданд рӯ ба рӯ. Сарнайзаҳо халида буданд ба синаҳои якдигар. Андар муштҳо зар. Чашмҳои гурусна боз.

Биталомус чун ҳол дид, хайрон бишуд, ки чӣ гуна тавонистаанд ба синаи ҳамдигар синон халанд баробар. Вале зари андар мушт сахт дошташон нафрати шоҳзодайи мисриро овард. Туф кард ба онҳо. Дерёз ба чехраҳои ҳарис ва гуруснаи онон зеҳн монданро раво надониста бурун рафт зуд ва чанд бори дигар туф-туф кард. Азимулмулк пиндошт, ки аз бӯйи тафи зиндон дилаш бечо гашта чунин рафтор мекунад. «Тангаҳоро бичинед!» Тангаҳои пошхӯрда ва андар кафи дасти майитҳои ҳароммурдаро дар назар дошта рӯ ба рӯшноӣ фармуд ӯ.

Чиданд тангаҳоро. Мушти ҳанӯз сарду сахт нагаштаи эшонро кушода низ тангаҳоро гирифтанд. Азимулмулк ҳарисии сарбозони мақдуниро дида бадра аз бағал баровард, сӯйи шоҳзодайи мисрӣ дароз кард ва фармуд:

— Тангаҳо андар ин халта буданд.

— Пас ту бикӯштӣ онҳоро? – гӯё қотилро дарёфта гуфт Биталомус.

— На! – посух дод шоҳи Тир ва сар андохт, ки онҳо сахт гиранд, аз сад ҷон як ҷонаш халос нахоҳад шуд. – Бубинед, онҳо якдигарро куштаанд... – ва диққат дод, ки чӣ фармояд сарфавч. Ӯ андеша дошт, то чӣ илоче кунад. Вале Азимулмулк баройи раҳонӣ хеш фармуд: – Пайдост, ки баройи тилло.

— Ту ба ин сағҳо устухон андохтӣ; ва албатта ҷангашонро низ тамошо кардӣ? Дидӣ, ки чӣ гуна куштанд якдигарро?

— На... Ман дами дар хуфта будам; беёд... мурда барин. Онҳо маро аз дами дар бурун кашида ва тиллоҳои аз бағалам рехтаро ҳарисона чид, бо ситеза ба хилваткада даромаданд. Аммо надидам набард карданашонро...

— Ҳммм... Кӯштӣ, аммо надидӣ. Ана ҳамин сахнаро сохтӣ, баромада рафтӣ, лекин надонӣ... Чӣ гуна надидӣ?

— Савганд Худойро, на куштаам ва на куштану мурдани онҳо ро дидаам!

Биталомус ҳайратзада бимонд ва надонист чӣ бикунад. Ҳатто бо мурдаҳо чӣ кор карданро намедонист. Гӯронидан ӯ сӯхтанаш ҳам аниқ набуд; набаровард. Балки дари сангиро сахт баст. Халтаи зар дар каф, шоҳи Тир Азимулмулкро пеш андохта бурд назди пардасароии Маликуррум. Бадра бар каф, сар ба шодурвони шоҳӣ халонд ва гузорид:

— Шоҳи чаҳон, Азимулмулк дуруст фармуда: мурдаҳоро пайдо кардем дар зиндон, ки баройи зар ҳамдигарро куштаанд. Ин тиллоҳоро аз мушти гиреҳзадаи онҳо рабудем.

Халта назди шоҳ Искандар гузошт. Шоҳ бадрайи хурдро аз назар гузаронд бо теги нигоҳ ва сӯйи Биталомус таънаомез гуфт:

— Ҳиммати шоҳи гарданшаху қайсари Тир ин аст?

Биталомус китфон дарҳам кашид. Ва аз саропарда сар бурун оварда Азимулмулкро бихонд ба дарун. Ӯ ворид гашт бо изтироб ва рӯ ба рӯйи шоҳ Искандар ба по истод. Онҳо хомӯш буданд; на Искандар аз зару хоста суҳан гуфт ва на Биталомус. Вале Биталомус чун дид, ки шоҳ Искандар андар авранги сафарӣ ништаста аз хеш ҳайату шукӯҳ нишон доданист ва аз боби тиллову куштор лаб фуру баста, раво донист, ки сари калоба боз кунад; рӯ ба шоҳи Тир овард:

— Ин аст доройи мулк?

— На! Ин гарде аз хазина бувад, ки шохон бо худ ба гӯр баранд.

Ин ҳарф шоҳ Искандарро хуш наомад. Зеро сухани ӯро таҳқири маҳз пиндошт; ишорааш чунин расид, ки Искандар аз он мулки дур зарҷӯйи омада бошад. Ношунида ангошт, то худро парешон насозад. Балки Азимулмулкро фармуд, бинишинад бар курсии рӯ ба рӯ...

БАНДИ САВВУМ

Ба назари Искандари Макдунӣ дарвозаи шаҳри Тир на бандари Мисру Судон, балки роҳи сохтани ӯ – даммаи таргил бояд бошад. Аз ин рӯ тамошо ва чашмчаронӣ ба маслубонро аз ду канори дарвозаи ҳаёлиаш – роҳи дамма сар кард. Диду тамошойи ӯ оддӣ на, лобал ифтихормандона бувад: ҳанӯз либоси низомӣ аз тан наканда, ҳуд аз сар нафиканда, шамшеру наём наафканда, ханҷар дар камар пирузу сарбаланд; нӯки пой дар рикоб, қомат бар зин барафрошта, чашм чаронад сӯйи суратҳои андар салиб бо чаҳор меҳ қолаб гирифта ва биболад аз кардаи хеш, ки таърих ёд надорад чунинашро: «Зӯрро завол набувад.» Барқосо аз сараш гузашт, ки худояш Зевси баррок ҳадя карда бошад чунин андешаро. Бо кибру ғурур нигарад сӯйи сарбозон ба д-он хотир, ки дигаре натавонад чунин – аз мурда ё зиндамурда хошиябандӣ кардани қаронаҳои дарёро.

Бусефали рамузфаҳми ӯ, гарҷи ба Фоҷиайи Бузург сарфаҳм намеравад, аз рӯйи одат дастҳо баланд бардоштаву шикаста гом занад ва пойҳо нимдойира гардонда бар нақши дастҳо гузорад; чунон ки они саф кашидани сипоҳ, рӯзи идҳо, гоҳи тантанаҳо, лаҳзайи ҳарбак ва дигар маросимҳо, ки бинӣ афсонад, сайҳа кашад, уштуруна лаб кашол карда нағмаву усул намоиш диҳад.

Вале ҳолиё Искандар ба ин чиз эътибор надихад; ҳаёлаш ба дигар тангкӯчаҳо равад: «Мебинед оқибати саркашиву ватанхоҳиро? Ватанпарастӣ беҳунар ва ноўҳдабаро хонахароб гардад! Кулбааш баройи ӯ гӯр шавад!» Гӯйи сарбозони раддаву сафороста андешаҳои ботинии ӯро аз хатти кабин, нигоҳ, рафтори ӯ; аз гашту нағмаи асбаш хондаву пай бурда бошанд, бесадо мушт сӯйи само баранду фароранд ва хомӯш бимонад: «Ватанро бо зӯри бозу ҳимоят бояд кард, на бо ҳаёл!»

То рӯ ба рӯйи ду ҳазор маслубони чаҳормехро гузашта ва бозпас омадан як рӯзи дароз тай хоҳад шуд. Ва мурдагонро дар ин муддат аз меҳҳо ва салибҳо чудо нахоҳанд кард, то чу Исоии Масеҳ эҳё нагарданд. Балки дар офтоби тамуз хушк шаванд, то воқеанигорон хуб нависанд ва мусаввирон бо тааннӣ нигоранд андому чехрайи ҳар мурдаро, ки баъзе бо ҷӣ бурдбориву таҳаммули тандода ба чонофарин; бархе бо ҷӣ нафрину ситез, қисме бо ҷӣ ноумедихо ва армонҳои норасида, дигаре бо ҷӣ ҳаяҷони ҷонгир ва бо ҳазору ду ҳазор ранг бимиранд; чашмҳо ҷаста, чашмҳо пӯшида ва аз ҷафову зӯриӣ дард саҳт фишурда бо ҳам; лаб ғазид, дандон намуда, забон бурун оварда ва кашолу яктарафа ба майли сарҳойи ҳар сӯ андохта; ваҳманғез, даҳшатовар, хориовар, нафратовар ба золим ва раҳмовар... Онҷунон ки мислашро касе надида ва нашунида; ҳатто ҳуди Искандар ҳам ин тавр шуданашро тасаввур накарда буд, ки баъди ҷунин намоиш бисёр сарбозони ӯ ба дардҳо мубтало мегарданд ва ҳуди шох низ; гумон накарда буд, ки ҷун гурги баччаҳори даҳанолуда ба навъҳои куштори тоза камар мебандад; аз ҳаёлаш нагузашта буд, ки минбаъд чашмашро хун мегирад, ҳар гоҳ сурх мешавад; худ аз худ мепарад ҷун лабаш ва тори асабаш мекашад лабро ва ба сараш дард мебарояд; дар ҳоби шабаш мебинад дорҳо ва салибҳои баландро, ки меҳи дастҳоро канда, ҷанғол ба сӯйи Зевс дароз мекунад. Ва аммо ҳамаи инҳо ва зиёдатр аз инҳо Искандарро аҳамияте надошт.

«Воқеанигорон ёддошт накунад ҷунин ҳолатҳоро!»

Дигарон нафаҳмиданд асбоби ташвиш ва таъкиди шох Искандарро. Таҳмин ӯ яқин кард ва дарёфт, ки таърих надида ҷунин намоиши нангинро. Шояд нахоҳад, ки пасовандон донанд, ки рӯзе дар ҷазирایی Тир намоише шуда буд бо амру фармони шохӣ макдунӣ, ки бо хун андуд замини ҷазираро, шишайи баҳрро ва мурдаҳоро ҷун моҳиёни аз об буруноварда дар нӯки ҳодаҳо хушк кард, ки рӯзе дар хушксолӣ ё қаҳтӣ ба кор ояд ва ё фардо баъди пирӯзиҳо ба Макдунӣ баргашта дар аҷойибхонаҳо гузорад шаклу симоҳии саркаши таърихиро... ва саҳт шарм кард ӯ, ки фардо дар радифи номи Сукроту Афлотуну Арасту номи ӯро ба забон гиранд ё на? Искандар шарм кард, ки дида ба замин дӯхт:

«Нанависед! Ин дарси ибрат баройи дидан бувад! На баройи навиштан!!!!»

Страбон, ки кайҳо рақам карда буд махшарро, ларзид аз сиёсати ӯ, ки шоҳ хатояшро баъди вуқӯи воқеа пай бурд. Пас хати батлон кашид навиштаҳоро ва пинҳон кард; Биталомус дар хотир сабт кард ҳама; Коллисфени таърихнигор, ки хоҳ – нохоҳ навиштаҳояшро шоҳ бохабар мешуд, андеша дошт, ки нигорад ё на?

Малик Искандар то он сари катлгоҳ нарасида аз роҳаш баргашт ва амр кард: «Пас аз се рӯз салибҳоро барканед!» Аммо дар борайи маслубон чизе нагуфт. Яқин андешаҳои мухталиф дошт, ки сарашро гич карда буданд ва ӯ сари ҷаҳл коре мекарду пасон пушаймон шудагӣ барин баройи ба даст овардани дили мардум чораҳои дигар меандешид. Ӯ дар кишти маъво гирифта, рӯйи баҳр рӯ ба осмон гӯё фароғат мекард; дар асл ҳисобот меод пешид. Ба коре ҳамроҳ ва касеро кордор нашуд.

Тириён чорас надоштанд, ки мурдаҳоро гӯр кунанд андар ҷазира; аз он ки марди корӣ намонда буд, ё аз он ки ҳукуки ин ҷизро надоштанд. Ҳама чиз аз дасти тириён рафта буд чун худ Тир.

Рӯзи ҷаҳорум сарбозҳои мақдуниву бардаҳо ҷашми рӯз нақафида салибҳоро барканда бо маслубони меҳзада андар соҳили ҷазира ҷо-ҷо ҷамъу ғарам карданд ва нафт рехта оташ заданд, то вабо барнахезад; ҳол он ки ба сари мардуми Тир кайҳо вабо ҷодари мотам андохта буд.

Кӯҳе ба миён омад аз тахтаву мурда. Ҷазираро бӯйи майит ва гӯшти гандида фаро гирифт. Зеро аллакай мағасҳои кирмпаш андар даҳону бинӣ ва ҷашмони бозу гӯшҳои ношунав ва сӯроҳҳои дигар пошида буданд ва ҷондоракони кӯру кару гунг ҷунбӯҷул доштанд ва баробари нафт рехтан безобита гаштанд ва яқоя бо гӯшту пӯсти одамӣ месӯхтанд. Танҳо қарғасҳои хобдида ва ҷанд рӯз боз дар тори Тир гардандаву тананда аз забона задани оташи ҷашмнадида, ки беша ҳам ҷунин намесӯхт, ҳаросида, болафшон болотар мерафтанд ва аз тоқи баланд ноумедӣ изҳор мекарданд. Ҳаромхорҳои бадният...

Ва забонайи оташ дар субҳи козиб даруни дарё чун мори оташин метофт ва ба сони моҳии тиллоӣ афсонавӣ ҷапу рост тоб меҳӯрд. Моҳ рӯй пинҳон кард аз шарм ва ситорагон парда ба рӯй қашида буданд аз ҳаё. Ҷазираро бӯйи ноошноӣ ғализ ва нофори гӯшти сӯхтаи одамӣ фаро гирифт. Ин ҳама мочароӣ таъриҳи андар ойинаӣ минӯйи фалак мунъакис гашт ва рӯзи Ҷазо намоиши даҳшатзоро дар Ойнаӣ Ҷаҳоннамоӣ само нишон хоҳад дод...

Боди сабо оташро доман зад; ҳокистари рӯйи оташ парида, аҳгар чун даҳони пурҳанда намуд, ки дандон аз тилло дошт; дар асл он бояд чун ҷашми гирён менамуд. Як лаҳза атроф аз нав рӯшан шуд ва боз ториктар гашт; зеро боди сабо ба тундбод бадал

ёфт ва хокистари сӯхта сӯйи баҳр ронд; дар ҳар тӯда аҳён-аҳён устухонҳои сахту гарон носӯхта монданд...

Пасон коре шуд, ки аслан нашуда буд аз Азал то Ачал; сапедадамони саратон осмонро абру меғ фаро гирифт; гӯйи бо хокистароба андуда ойинаи фалакро... Баҳри Миёназамин дамид. То дижи харобгашта баромад. Гоҳи ҷазр хокистари устухонҳо ва устухонҳои нимсӯзро ҳамроҳ бибурд...

... ва Осмон гирифт. Оби дидааш хунҳои баста, сиёҳии хокистар ва бисёр нопокиҳои дигарро бишуст...

Баъдтар чашни пирӯзӣ орост Искандар...

Азбаски дар шаҳр чизе намонд; ободиҳо хароб ва диж валангор гашта буд, базмгоҳи мувофиқе пайдо нашуд. Шоҳи тавонгар чунин ҳол дида, аз карда пушаймон гашт; зиёд андешид. Пас мувофиқ ба хуну феълӯ атвораш зери осмони кушодро пазируфт; зеро ӯ бо он чӯшу хурӯше, ки аз хуни гарм сар мезад, дар ҳараму шодурвон ва кӯшқу диж намеғунҷид, чунон ки андар Макдунӣёву Юнон. Фармуд дар саҳни кушоди ҳарамии Геракл чашн гиранд пирӯзиро, ки ба назари ӯ муҳимтар аз ҳама пирӯзӣҳои дигар буд. Сафинахову заврақҳо рӯйи баҳр пахну парешон гаштанд, то аз шаҳрҳои дигар асбобу резавору нозу неъматӣ хон ва ҳама ашён базм фаро биоваранд.

Искандар нахуст қаҳрамони юнонӣ Геракли диловарро курбонӣ фармуд. Курбониро дар ҳарам бачо оварданд; шоҳи Тир Азимулмулкро низ дар он базм хонданд. Дар ҳайрат афтоданд онҳое, ки шоҳро мурда ангошта буданд. Ҳайрати баъзеҳо аз он низ буд, ки Азимулмулкро паҳлӯи нори сапед сар хоҳанд гирифт ва ё канори букқайи сиёҳ ё худ назди кӯчи кабуд. Искандар накард чунину чунон, балки назди хеш ниғаҳ дошт. Баъд то оне ки ҳама курбонӣёро забҳ карданд, Азимулмулкро мебурд аз назди як ҳайвон ба паҳлӯи дигаре; чӣ гуна сар буридан, мағз (мағ) задан; фаввора задани хун ва дасту пой задану хир-хир кардани он, забон газидану чашми ало кушода доштани онҳоро менамуд ва боз мебурд ба ҷойи дигар.

Азимулмулк пойи куллуку ресмонпечи ҳайвонҳоро медид ва дасти пуштбастаи хешро ба ҳаракат медаровард, ки яқин ин фалокат ва тақдири ҳайвонҳо ба сараш хоҳад омад. Онӣ воҳид аз вучудаш гузашт тори сӯзоне, ки ӯро чунин сар гиранд; ҳамон зайл хунаш фаввора занад, дасту пояш кашида шавад ва чун мағз заданд, рағи пояш кушода шуда ёзад, хир-хиру фаш-фашӣ гулӯяш бозмонад ва забонаш аз даҳон бурун ёзад ва чашмони носераш ба сони забони ин ҷонварони «мушқилкушо» боз монад. Ларзид вучудаш. Танаш тар шуд аз арақи яқбора рӯй зада, ки ба ҷойи хуни фаввора бурун омада бошад. Зеро ҳама ҳаракатҳое, ки молҳои сар бурида баробари теғ ба гулӯ рондан ва мағ задан доштанд, аз ҳаёл ва вучуди ӯ гузашт.

Ў маънийи бурду овард ва ҳамроҳ гирифта гаштани шоҳ Искандарро сарфаҳм намерафт. Тарсонданист ва ё намуданист, ки мурдан чӣ гуна шавад; подшоҳӣ ва ҳукми он чун бояд бошад. Ватанро бо чӣ мардиву мардонагӣ аз душман ниғаҳ бояд дошт? Ва агар нотавон бошад, рӯзаш чӣ гуна шавад?...

Ранг канда буд аз рӯйи Азимулмулк ва ҳукми мурда гашта. Вале аз тарси ҷон; баройи иҷройи амри Маликуррум ҳампойи ӯ меравад. Меравад аз ҷое ба ҷое; менигарад ба мардумони худиву бегона, ки дар аввали кор чунин ниғаҳ намекард аз шарм; аз шарми ноӯҳдабаройӣ ва ҳаёӣ тарсуйӣ. Ҳоло дуздида-дуздида ба канорҳо, ба пасу пеш менигарад, ки шиносҳо ҳастанд ё на? Агар бошанд, чун нигаранд ба ӯ. Аммо шиносро намебинад ва дар дил шодмонӣ дорад, ки касе нафрат накунадаш. «Яқин, ҳама тириён мурдаанд.» Инаш гаронсанг; вазинитар аз бори марги ӯ. Боз сангинтар он, ки касони бегона ба ҳоли ӯ ханданд; гӯё танаш об шуда бар замин чун домони дароз шорида бошад ва пойҳояш рӯда шуда, ҳамроҳи домон кашол рафта бошад. Воқеан вазнин ва кашол аст; пойҳояш итоат ба фармони ӯ надорад. Ӯ аз паси шоҳ Искандар гом заданист, аммо пойҳои саркаши ландахур тани фаҳӯли ўро кашида натавониста пас мелағжанд. Ӯ беихтиёр рӯ ба пушт орад, ки касе дошта қафо кашида бошад, то аз паси шоҳи бегона ва душман наравад, балки ба худ ояд... Дер шудааст. Тавону нотавон пой бардорад ҳамқадами ӯ ва ба худ омада тан афсонад: «Мурдан ногузир бувад; шоҳ бояд шоҳона бимирад.» Чун боз пештар рафт ва зиёдтар дид, яқин кард, ки батар аз гадо бимирад.

Ба назараш ҳавоии пойгузории шоҳ Искандар ўро пеш барад: «Масҳара кунад маро... масҳара кунад ин шоҳи ҷавон, ки шарқиён ҳама ба якдигар монанданд: фирор аз душман кунанд; тарсу ҳастанд. Ман низ чун Доро шудам, аммо фирор накардам. «Пинҳон шудан бадтар аз фирор» гӯяд. Ҳо, фирор кӯмак душманро. На кори ҷавонмарди ватанпараст. То сар гирифтанишон мубориза кардан қаҳрамонист, ватанхоҳист... Инро ҳама донанд, аммо зӯру ҷуръатро на ҳама доранд... Акнун ин душмани зӯр саҳт гирад маро, сар гирад маро... Гузашт накунад, авф накунад... Чунин. Лекин аз аввал хуш пазируфт. Чаро? Намефаҳмам. Шояд ба назарам намояд? Аз он ки зиндаам ва даст баста ба пушт ҳамроҳаш гом мезанам, шояд неқӣ ва хушӣ тобад? Боз баройи он ки ситам накард маро... Халтаи зар гирифту кам пиндошт... Вале чаро маро дар чунин ҳол ба ҳама намойиш диҳад, намефаҳмам.»

Шоҳи парешони қўч нагузошт сараш ҳамвор бошад ба замин, то гарданааш осон бурида шавад. Қассоб надонист чун бикунад. Зеро нӯки шоҳи чапи қўч ба замин халида, сари онро баланд ва гарданаашро қач медошт. Сар буриданааш душвор буд. Сарборӣ – наздик омадани шоҳ Искандар қассобро осемасар кард; ӯ пойи

чап зери гардани кӯч гузошт ва пойи рост пас лағжонд, то бури-дани гардани гӯспанд мувофиқ ва осон шавад. Бо гӯшҳояш чашми кӯчро пӯшида дошт. Баробари пуршаст рондани корди тез неши он якҷоя бо гардан нарангушти пойро низ бурид. Қассоб дам ба дарун пой пас кашид ва нарангушти бурида ба замин пахш кард, то шоҳ набинад. Кӯчи мағназада талвосайи хестан кард ва шохаш ба чашми қассоб бархӯрда кафонд. Қассоб пойро фаромӯш карда чашмро дошт ва корд аз даст афканд. «Ноомади кор!» гуфтанд. Искандари рӯ ба рӯ хашм гирифт ноӯҳдабароии қассобро. Вале чун бидид, ки кӯчи нимбисмил ва саҳлангорона баста пой аз банд раҳо карда, бихест ва сӯйи дарё тохт, ангушти хайрат газид. Кӯч бо гардани хаму сари кашол девонавор тохту тохт ва ҷойи рафт надониста, худро ба об зад; андаруни об низ дасту пой мезад ва нафас нарасида зери об рафт ва боз рӯйи об омад.

Хайрати Искандар афзуд. Аммо чизеро сарфаҳм нарафт. Аз ин рӯ коре карда наметавонист. Ва зуд Аристандри Талмосиро пеш хонд. Саррамол, ки аз сирру савдо огоҳ набуд, Искандарро ба пардасаро хонд ва ҳамаро пеши назар овард, сар ба каф гирифт ва чашм кушода ба Искандар нигашт:

— Гӯям, аммо хилофи кор накунӣ.

— Чунон кунам, ки гӯйӣ.

— Дастони Азимулмулкро бояд бидушӣ ва ӯро раҳо кунӣ.

— Чун?

— Чунашро надонам, аммо оқибаташ хуб набошад...

— Беадаб! Бефаросат! Анҷоми бад насиби душманон бошад! Ва чун забонат гашт, ки гӯйӣ: «душман раҳо бикун!» Магар надонӣ, ҳеҷ шоҳе душмани тавоно раҳо накунад!

— Ё чӣ гуна тавоно бувад? Ҳакиру бечора бувад.

— Ва ту бо кори шоҳон сарокалла машав!

— Умри шоҳ дароз бод! Он чӣ пеш омад, гуфтам. Сарашу равғанаш Азимулмулкро. Агар кӯч рӯҳи ӯ буд, худро ба об зад. Вале аз дасти ӯ коре наояд ҷуз мурдан.

Таҳаммул кард Искандар. Назди қурбониёни дигар нарафт. Дуздида ба Азимулмулк нигарист, ки ӯ аз сӯҳбати онон огоҳ гашта ё на? Шоҳи Тир сар андохтааст; ба назар бими марг дорад. Дар андом, рафтор ва истоду нигоҳаш аз фарру шукӯҳи шоҳӣ чизе вучуд надорад; сарлучу тихипой ва ишкелбадаст – дуздони ба даст афтодари монад. Шоҳ қасдан ҳамроҳ бигардонадаш, то ҳамагон бинанду бидонанд, ки бадкирдор аст. Ин «бандиҳои пургуноҳ» умеди озодиву раҳонӣ надорад, аз ин рӯ сар андохта, ки қассоб сарашро бурад, чунон ки сари қурбониҳоро. Зеро нахустқурбонии инсонӣ ба роҳи Худойи ягона, дар ҳамин наздикиҳо аз ҷониби Иброҳими Озар руҳ дода буд; хо дар ҳамин наздикиҳо дар хонаи Муқаддасе. Он вақт Худованд дида ва дониста буд ва ба имону эътиқоди одамии бовар карда, фармуд ба ҷойи Исмоил гӯспанди

кабудро сар гиранд. Ва холиё Худойи Кабир ваҳй фиристода бошад, ки боз гӯспанде қурбон ғашта бошад ба ҷойи одамай?

Азимулмулки бо фарру шукӯҳ ин дам ҳақиру зору залил тобад ва гоҳ-гоҳ аз зери абрӯ ба гомзанийи малик Искандар нигарад ва пиндорад: шоҳи бепарво ўро чун сағи вафодор ресмон кашад ва пеши халойиқ гардонад. Ҳамин қадар монда, ки сағшоҳ сӯйи осмон зуза кашад. Илтиҷо кунад Яздони покро, ки ў гуноҳе содир накарда, бал қавми хешро аз балоҳойи осмонӣ ва заминӣ эмин доштани буд, нашуд. Зеро Худованд нахост. Он, ки Худо хост, ў нахоста буд: «Эй Худойи муборак! Агар ватанхоҳиву ватанпарастӣ гуноҳ аст, маро раво бувад ҳама гуна ҷазо! Ва агар ҳифзу ҳимоя карда натавонист, бадтарин гуноҳ бувад. Пас ҷуз марг подоше набувад...»

Искандар ҷое бозистод, ки қурбонии дигар қардан имкон дошт. Тафовути ин қурбонгоҳ аз дигаргоҳ ин буд: зеркунда надошт, зеркундае, ки сар бар он ниҳанд ва бо як зарби табарзин ё шамшерӣ тез сар аз тан ҷудо кунанд; сар ҷудо рақсаду тан ҷудо.

Чашмони Азимулмулк сиёҳӣ заданд. Аз синایی чапаш ҷизе чун рағғани гарм ба замин шорид; якин қард, ки дилаш об шуда рехт. Сараш ҷарх ғашт ва ў биафтод. Гоҳи фуру рафтани Осмон бар Замин садойи хандае ба гӯшаш омад. Садойи шоҳ Искандар буд; масҳара дорад; ба нотаवонии шоҳони Порс хандад: «Шоҳаншоҳ Доройи Кудумон пайдорӣ накард, амири як ҷазира чӣ кунад бо ман?» чунин расад ба гӯши Азимулмулк. Вале нерӯ пайдо карда, чашм кушода посух гуфта натавонист. Гумонаш ба он дунё рафта, ки ҳама ҷо ором; касе дигареро набинад, яке ба дигаре коре надорад; он қадар ором, ки ҷазираи мурдаҳо бошад. Аз зиндаҳои аз мурда батан танҳо ў монда, ки ҳаёл-хаёл ёдовар шавад дунёи фонино: он қадар пурталотум, ноором, ғашу ғализ, макрух, пурхун, пурмағал, гандидаву бадбӯй, пуркина, пурғараз, хармичоз, сағтабиат... ба барғашта рафтан рӯи кас нашавад. Танҳо ў ёдовар шавад дунёи ҳастиро, ки мулкаш як ҷазираи тангу номаш Азимулмулк.

Садойи ханда омад ба гӯшаш ва зерӣ пардаи сиёҳ бидид, ки шайтонҳо раксу бозӣ доранд; ба мурод расида онҳо: Аҳриман пирӯз омада бар Ҳурмузд.

«Мурдари қурбонӣ ангоштан хуб набувад!» садо омад.

«Худованд нахост, ки инсон қурбон шавад дар қатори ҳайвон!»

Ва Искандари Мақдунӣ ба андеша рафт: «Аристандри раммол пешгӯӣ карда буд, ки шоҳи гадосурат ва мурдаи зор сазовори қурбонӣ набувад.»

Ба сару рӯи Азимулмулк таровати оби сард расид. Пасон оби зиёд рехт. Сардиро эҳсос қард ва донист, ки ҷон дорад. Базӯр як чашмашро кушод. Рӯ ба рӯ дар авҷи фалак осмони минӯйӣ

баланд буд, чунон баланд, ки баъзан рангаш пеши назар тира ва беранг мегашт. Холақхойи сиёҳ базӯр-базӯр ҳаракат доштанд; шояд қаргасҳо бошанд... Як сиёҳӣ низ тори сар меистод ва гӯё аз танайи кӯҳ об мерехт ба сараш. Чашм пӯшид, то об надарояд. Об нарехт дер. Ғалмағал шуд. Дарёфт, ки ханӯз ҳам дар дунёест, ки пурмағал ва серғавго. Одамон баройи хӯрдани гӯшти якдигар тайёранд... Чашми чап кушод, боз осмони шаффофро дид. «Он сияххоло қаргасонанд.» Ба ямину ясор нигарист. Одамонро дид; Искандари хӯдбарсарро дид; шоҳи рӯйинлибосро. Кӯҳосо баланд ва сараш осмонсо. Одамони рӯйи замиро намонад. Ин қадар дарози ӯод, ки Осмонро медошта бошад. Аз ҳаяҷон, аз чунин ҳодисайи нодир пуршаст чашмонашро кушод, то гум накунад очойиботро. Вале боз ўро дид. Ва дарёфт, ки зинда аст. Дасту пой чунбонд; ҳаёлан чунбонд. Амал накард. Дар асл дасту пояш начунбида буд: «Зиндаӣ мурда... Кушад ё накушад, фарқ надорад...» Бех аст бикӯшад, то ранги зарди ўро, ба хоку гилу рег ағиштанашро, дасту пойи нокорашро, забони ногӯяшро, хушу ёди ночояшро касе набинад, таъна назанад. Охир ў шоҳ буд; ҳукм дошт, амру фармон дошт, сиёсат дошт; одамонро аз кушишгоҳ, аз роҳи аҷал, аз халқайи дор, сари борайи марг, тори зеркундаву зери табар, дами тир, неши теғу дами шамшер мегардонд; аз балову вабову қазову хато ниғаҳ медошт; гуноҳи кабирро сағир мегардонд ва гуноҳи сағирро кабир мекард; ва метавонист ростгунаро бозгуна гардонад... Нозукийи подшоҳиву мулкдориаш чунон буд, ки касе малулу озурда набуд; касе даъвойи ноҳаққӣ надошт; касе номурод Тирро тарк нагуфта – орзуӣи мамолики дигар накарда ё деҳқонаш баройи дигарон накишта; касе лаънаташ нахонда – даъвойи авранги ўро накарда; озода, муттаҳид, муттафик буданд тириён ва ягон дасисаву ғаммозӣ, ҷудойӣ наандохта миёнашон; ва сабаби дар чунин ҷанги шадид ва тӯлонӣ тоб овардани онҳо ва тан ба душман надоданашон низ ҳамин ягонагӣ буд. Аз ин рӯ Тир ободон буд; атрофиён меомаданд ба ин боғи бихишт. Худо донад, ки донишмандро, бохунарро, киштисозро дар ягон мулки дигар ин сон эҳтирому тақдир кунанд.

Искандар, ки ба ҳоли чунин шоҳи нотавону тарсу механдид, якбора ғазаб кард:

— Аз ҷаҳор дасту пояш гирифта ба дарё андозед!

Азимулмулки батар аз мурда базӯр маънийи амри шоҳи тавоноро дарёфт. Баройи хеш ангушт чунбонд ва зинда буданашро дониста, аз дил гузаронд, ки агар ба дарё андозанду рамаке аз ҷон монда бошад, ҳамчун зодаӣ баҳр аз об хоҳад баромад... Хаёле шод шуд ва ноаён даст чунбонд, пой низ. Ва донист, ки дасту пой зада натавонад ҳам, аввал саҳт фурӯ равад ба баҳр ва аз ягон гӯша чун мурда рӯйи об баромада нафас гирад ва...

... ва бардоштанд аз чаҳор дасту пойи Азимулмулк, равон шуданд сӯйи баҳр. Аммо дар нимароҳ садойи масҳараомез ва ҳайратзадаи шох Искандар онҳоро боздошт:

— Биист!!!

Бозистоданд. Ҳайрати шоҳи чавон на аз мурдан ё зистани шоҳи Тир, балки аз қурбонии наву навбатӣ буд. Магар шоҳи Тир амри ӯ ва ё забони бегонаи ӯро нафаҳмид ва ё чизеро сарфаҳм нарафт, ки безобита нагашт, наҷунбид, ташвиш накашид; ё магар андешаи зиндагӣ ё бими марг надошт, ки мурдавор вазн андохта, ба касе ё ба чизе эътибор намедод.

Ҳамчунон аз чаҳор дасту пойи ӯ медоштанд бардошта. Искандар амри бурдану овардани ӯро накард; балки масҳара медошт, ки «шоҳ» – ро ҳамин зайл аз чаҳор дасту пояш дошта, аввал шаҳро гардонанд; хосу ом бинад, пасон ба об андозанд. Искандар боз аз рои хеш гашт магар, ки гом зада пеш омад ва сар хамида пурсид аз Азимулмулк:

— Мурдагӣ авлотар аз зиндагӣ?

Шоҳи Тир боз маънии пурси ӯро нафаҳмид, ки посух надод.

Искандар ӯро сахтгӯш пиндошта кафи даст бар гӯши хеш бурд ва ишораҳо кард: «Намешунавӣ? Намефаҳмӣ?»

«Мешунавам» – сар ҷунбонд Азимулмулк – «Забонатро намефаҳмам... Ту ба чандин забон мегӯӣ, Искандар.»

Искандар низ андешаи ӯро нафаҳмид, вале пурсаш ба андешаи ӯ мувофиқ омад:

— Забони ҷунонӣ надонӣ? «...»

— А, надонӣ?

«Донам.» – ба ишорайи сар посух дод ӯ.

— Агар донӣ, чаро посух нагӯӣ?

«Мадору забон надорам.» – забон аз даҳон баровард ӯ.

— Бигузоредаш!... Ӯ забони гуфтор надорад.

Ӯро бозгузоштанд бар реги соҳил. Ба танаш нами реги қарона расид. Зиндагиро ҳис кард. Садойи ошноӣ моҳиҳӯракҳоро шунид ва шарфайи ба соҳил бар ҳӯрдани амвочро. Ашқаш баромад.

— Ай шоҳ! Касе тӯро шиканча накарда, чаро ашқ резӣ? – пурсид Искандар.

«Ашқи шодӣ» – нимтабассум карда ва ба ишорайи даст ашқашро намуда, фаҳмонидани шуд Азимулмулк. Вале ҳайронтар монд, ки чаро дар ҷунин вазъ ҳол шоҳи пирӯз ӯро низ «шоҳ» ном барад; зеро оҳанги таҳқирӣ ӯро сарфаҳм нарафт; худ аз худ мадд накашид: «Шо-о-оҳ!»

Баъзе қасон дар андешае буданд, ки чаро Искандари доно ҷун гурба бозӣ кунад бо муши ниммурда. Зеро ӯ ҷунин одати мушу гурбабозӣ надошт; яқир ва яқлукт буд амру фармонхояш. Нашуда, ки бо нафаре ҳамносанги хеш ин кадр гиридор карда бошад.

Азимулмулк рӯ ба осмон хобида, чавонони шучоъи маслубро пеши назар меорад ва акси, ба назари ӯ, аз дарё ба само задаро тамошо мекунад. Хаёле, хобу рӯёе. Баъд кӯхи оташ ёдаш меояд ва он ҳам дар осмони минӯйи алангаву забона мезанад. Он оташи баландро аз салибу маслубон афрӯхта буданд. «Наход баъди он фоҷиъа низ умеди зиндагӣ бошад? Бегуноҳон кушта шуданд ба ҳазор машаққат. Магар мани пеши ватан, пеши халқ гунаҳгор зинда хоҳам монд?» Аз дил гузаронд ва сар бардошта хестанӣ шуд. Зӯраш нарасид. Бозпас сар бар рег ниҳод; паси сар. Чун санги ғармич ба ду тараф ғал гардонд, то бинад кихо ҳастанд. Чуз Искандар рӯи шиносе набуд. Умед канд, ки касе кӯмакаш накунад. Зеро ҳини сар бардоштан касе мадад накард, то балан-дтар шавад; ба по хезад.

Наздиқ омад Искандар. Сари пой нишаст назди ӯ. То дигарон нашунаванд, паст пурсид:

— Ҳама ҳунарат ҳамин будааст, чаро ин қадар ҷонбозӣ кардӣ? Талаф додӣ? Аз аввал агар чунин сар фаровардӣ, чӣ шуда буд?

Азимулмулк ба посух додан андеша ҳам накарда, маргро ни-гарон шуд. Ҳолате буд, ки чашми боз сӯйи Искандар дорад, вале равонаш рафта. Гӯйӣ, ки замин таркида вулқоне шуда бошад, мурдаи хомӯш фармуд:

«Зудтар бикӯш!»

Искандар як қад парид, ки аз мурда садо омад; фоли нек набу-вад. Ба по рост шуд. Сар афрошта буд. Ба назари Азимулмулк ӯ ёзид ва аз пештара баландтар рафта сараш даруни пардаи осмон даромад. Ва ҳамон зайл сар аз парда бурун наоварда фармуд:

«Баредаш!»

Бурдандаш. Чун ҷой муайян набуд ва ҳукми ҷазо, то дари ҳарами Геракл бурдандаш; ба ҳарам надароварда, дами дар ниҳо-дандаш.

Азимулмулк чунин рӯи даст бурданро эҳтиром пиндошт; зеро бо гунаҳкорон муомилаи дигар кунанд: бикӯбанд, доғ кунанд чу ҳайвони шахсӣ, пӯст кананд; чун аз худ рафту мадори ба пой истодан накард, рӯи замин вазза кашанд ва парвое накунанд, ки гӯшти танаширо замини саҳт ва сангу ҷӯб харошаду тарошаду канад.

Чун бар замин ниҳодандаш, Азимулмулк дарёфт, ки касе бо нӯки пой зад. Дард кард; саҳт дард кард – сангинтар аз ҳама дар-дхо. Нафаси дароз қашида бурун кард, ки шоҳро низ ба лағад мезадаанд. Хориовар буд, аммо гуфта наметавонист ба касе. Зеро дарди саҳт дар пеш буд; дарди ҷонситон. Аммо ба назари шоҳи Тир лати нӯки пойи ношиносе дардовар, аламовар ва нанговар тофт.

«Қубонийи асосӣ ин ҷо шавад!»

Шунид гӯшонаро ва чашм пӯшид. Охири умед барбод рафт ва вопасин рамақ бокист. Дигар чашм пӯшиданӣ нест, зеро сахт лат ёфт; нахустин лате буд, ки аз шоҳзодагӣ то шоҳӣ пеш омад. Фаромӯшнашаванда; ба хок барад ин насибаро.

Ва бардоштанд боз. Вале ӯ намедонист, ки баройи чӣ бардоштанд. Чашм нимкоф карда, андаке сар бардошта диданӣ буд, ки кучояш баранд; як нишонанӣ чойи ошноро медид ва фаҳм мекард, медонист, ки ба кучо барандаш. «Ҳар чӣ бодо, бод!» Чашм накушод. Вале дер тоқат карда натавонист. Чашм нимроғ кард ва девори ҳарамро дид: «Қурбонии асосӣ ин ҷо шавад!» гӯшаш садо дод. Яқбора талвосаи хестан кард.

«Бихоб!»

Касе аз сари синааш пахш кард. Аз дил гузаронд: «на хобидан гузоранд, на хестан.» Ва садо дардод:

— На! Ман бояд бихезам! Танамро шӯям, ки сахт ғажд шуда!

— На, бихоб! Табиб бояд бубинад, ки чӣ дард дорӣ?

— Чӣ дард дорам, худам медонам. Дарди бедаво. Ин дардро табиб лозим набувад...

Яқбора хеле гуфт бемори беҳушу беёд ва сари андаке бардоштааш боз афтид.

— Саркашӣ нақун! Шоҳ Искандар фармуда... Ё ин сӯ кунад ё он сӯ!

— Чун? – Боз сар бардошт.

— Агар дардат бад аст, зери хок; агар дардат неқ аст, рӯйи хок!

Азимулмулк боз сар пушт андохт. Баробари лангар дода бо малол аз дасту пояш бардошта бурдан такон меҳӯрду алвонч он сар ва ҷо-ҷо бармеҳӯрд ба чизакҳои сари роҳ. Ва ёд мекард, ки ӯ шоҳе набуд, ки тасодуфӣ ба шоҳӣ расида бошад; таълимдида буд ва чун мерос бар тахт нишаст. Вале инҳо беодобона ва бетайлиму тарбият муносибат кунанд бо ӯ; ба шоҳигарии ӯ рост наояд. Акнун ба муқойисаи шоҳона гузашта буд, ки сараш сахт зад ба санге. Дастонаш раҳо набуданд, ки дорад, то дардаш сабук гардад...

Вале яқбора кори дигаре шуд, ки фарёд зад:

— Чун Сикандар шоҳе одилтар набувад дар ҷаҳон!

Хушомад пиндоштанд бисёриҳо. Окилона донистанд чанде; девона хонданд бархе.

— Касе гуноҳи душман набахшида, ки Искандар бахшида!

Ва дар ҳайрат гузошт ҳамаро. Чун аз ин ҷо то назди Искандар дур набуд, бардошта бурдандаш.

Шоҳ аз забони дигар суҳанони Азимулмулкро бишунид, заҳр-ҳанда кард, чашм танг кард, зери лаб гуррид, мадди дарун кашид ва фармуд:

— Нигах доредаш!

Нигоҳаш доштанд. Ва то омадани Филиппи ҳаким касе ба ӯ наздик нашуд. Рӯйи роҳ рӯболо хобида буд.

Филипп табиби хонадони шохӣ муойина кард беморро ва дарёфт, ки рӯдаҳо ҳолӣ ва шикам ба камар часпида. Муайян кард, ки бемориву бемадориаш аз гуруснагист ва ба сахл зарбаву лат ё садойи ноҷову саҳт аз ҳолат равад. Шир бихӯронданд ва афшураи мева ва чӯши гиёҳҳои мадоравар. Муддатҳо баъд андаке ба худ омад; ҷон гирифт... ба пой шуд. Пасон хондандаш ба базми пирӯзӣ.

Искандар харобаву сӯхтаҳо ва хуну ҳокистарро нодида гирифт ва андар паҳлӯи ҳарамӣ «Геракл», ки ободтар аз дигар ҷойҳо монда буд, базми пирӯзӣ орост. Ҳамагонро бихонд ба ҷунин базми пирӯзӣ, ҳатто душмани ашаддӣ Азимулмулкро. Хонд; бо либоси фоҳиру шоҳона паҳлӯи хеш нишонд. Бекарорӣ ҳозирин ва саргӯшиву баногӯшийи онҳоро дида, Искандар аз ишораҳои маъниҳои зиёд кашид ва боло баланд кард:

— Дӯстон! Сипаҳсолорону сипаҳбадон! Сипоҳиён, мардум! Ман шуморо гӯям: Ин шахс Азимулмулк, – даст сӯйи ӯ ишора кард. – Шоҳи Тир буд ва шоҳи Тир хоҳад монд! (Ғалмағал шуд миёни ҳозирин ва онҳо ҷунин андешаи Искандарро ҳар навъ тафсиру маънидод мекарданд ба таври хеш: яке сипоҳгарӣ мегуфт, дигаре давлатдорӣ медонисту сиёсат; баъзе макр мешуморид, дигаре ҷавонмардӣ меҳисобид ва бисёриҳо адлу инсоф менигоштанд.) Агар ҳар фард диёри ҳудро ҷун Азимулмулк ҳифзу ҳимоя кунад ва то рамаке аз ҷон дорад, барои пайдорӣ он мубориза барад, душмане ба он марз пой натавонад ниҳодан. Ва агар ҷун Дориюш ба сахл фишор рӯ ба фирор орад, мулки ӯ на танҳо хароб, бал бегона шавад. Мо ба эҳтироми шоҳони матину рӯйин пайк баланд кунем!

Садоя фарёдҳои дилпазир боло шуданд, ки Искандар хуш дошт. Паймонаҳо болотар аз сарҳо буданд, ки Искандар мепишандид. Ҷоми ҳосаи ӯ низ болотар аз сараш буд. Андаке қач шуд ҷомаш ё қач кард, ки ҷуръае шароб бирехт ба хок. Дигарон тақлид карданд. Искандар ба Азимулмулк ишорае накард. Зеро ӯ баробари ба забон гирифтани номаш сари пой шуда, пайк баланд медошт ва нигарони нӯшидани шоҳи макдунӣ буд. Таъзим кард ба Искандар; ба ҳозирин; низ ҷуръае ба хок бирехт. Умри дуборайи хеш донист базро ва ҳар ҷӣ бодо, бод! Ба сар кашид ҷомро.

Садоя мусиқӣ пахш кард ҳама гуна садоҳоро. Аллақай сарбозони ҳангомаҳои сархушона мекалавиданд ба оҳанги мусиқӣ. Зеро медонистанд, ки Искандар баъди пирӯзӣҳо – гоҳи базм ҷунин ҳолатҳоро пӯзиш хоҳад кард. Ҳатто бо занҳо наздик шудан ва бо гетеро раксиданро рӯхсат медод.

Ва гетерхойи нозанин ба ракс омаданд. Тойиси аз чониби шоҳ як муддат фаромӯшшуда ба сахна омад ва лӯлиёна шона ларзонд; синахойи тарангаш низ назокате доштанд дар чунбишу ларзиш. Сабр аз дили мардон рабуд. Биталомуси ошиқ ҳамон замон аз назди Искандар дур шуда, паҳлӯи Тойис ҳозир гашт. Тойиси қадрсӯз ва худбину худхоҳ барои ангехтани ҳаваси шоҳ шона ба шона бо Биталомус бирақсид; гардан тофта аз сари китф ба шоҳзодаи мисрӣ менигарист ба меҳр ва шахватангез. Ва гоҳи давр гаштан чашмаш ба шоҳ меафтид, чунон мекард, ки шоҳ Искандарро намебинад ва барояш ӯ вучуд надорад.

Мерақсид шона ба шона. Миёну думбайи мӯронаи Тойис гоҳи шона ба шона рақсидан имкон медод байни миёни эшон роғ ё бодгузаре пайдо шавад ва тарҳи қомату андоми гетери сарвболоро хубтару хуштар ва некӯтар нишон диҳад. Ҳини чарх гаштану пайкари хеш афшондана, сина ларзондана, шона чунбондана, пушт ҳам хӯрда миён шикастанаш ҷуссаи худсохтани ӯ мардонро мекушт; чунинашро надида буданд мардони гуруснашам; дилашон гум занад ҳам, аз шоҳ ва аз Биталомуси пилтан тарсида, ҳаракат, ишора ва ё садойи ночое намекарданд; магар баъзан маст шуда аз худ рафта бошанд, ки баъд адабашонро мегирифтанд. Дидаи мардон аз фарқи сар то нӯки пой ва аз нӯки пой то фарқи сар чун нур мелағзид. Гоҳи лағзидан оне дар чехраи ӯ, замоне дар сари синаи дамида ва лаҳзае андар думбаву миён ва ҳар чойи хубу хушу дилкаши раққоса қарор мегирифт, мечаспид... Тойиси нозанину боҳунар ҳамаро медид, дарку дарёфт мекард ва нозидаву хурушида бо шавку ҳаваси тамом, хеле дилрабо меларзиду меҳиромид. Ҳамагон дида бар ӯ дӯхта буданд; ҳатто Азимулмулки нимчон, ки замоне пеш дасту дил аз дунё шуста буд. Искандар нигоҳҳои Азимулмулкро дарёфту бурид ва донист, ки шоҳи нимбисмил аз ҳунари беназири гетери соҳибчамол рӯху равои мегирад; китфонаш боло шуда мепаранд; лабонаш майли табассум доранд ва ҳатто фаромӯш карда, ки ҳолиё дар ҳукми бандист. Ҷарчанд Искандар ўро шоҳи Тир хонд, ба расмият дароварданро фаромӯш кард ва ё нахост. Лекин аз мушоҳида ба назари Искандар, гар ӯ ҳукми шоҳӣ дошт, Тирро баҳшида буд ба ин мурғаки сабукболи бевазн... Гоҳ ачабаш омада завқ мебурд шоҳи ҷавонбахт аз вачохату ҳаракатҳои Азимулмулк ва гоҳе хашм мегирифт, ки гург аз баррахӯрӣ серӣ надорад.

Хубтару шевотараш рақси Тойис буд. Вале шона ба шона рақсидана, бо Биталомуси пилзӯр Искандарро нафорида. Гуё шоҳзодаи мисрро намешинохт ва чун Азимулмулк раққосаро бори нахуст медид; бо ҳавас, меҳрубон ва ҳатто шахватангез нигарист; аз ҷамолу андому тарҳу хушу ҳунару адойи хуби ӯ ба вачд омад; ларзид. Андаке худдорӣ кард Чун дароз нигарист, ҳама хубихойи ўро дарёфт; андоми бараҳнаи ўро ёд овард, меҳрубонихойи ўро,

забони ширину садойи рӯхбахш ва тани гарму ангезандаашро ёд овард; лаби ширини ўро миёни лабон гирифт хаёлан ва макид; ҳавасаш омад. Ангехта гашт. Чашмонаш хуморӣ шуданд. Боде ё чӯши хун бардораш медод, ки чун шеру паланг якбора чаҳад ва он гизоли раёнро аз чанги гургон рабояд. Аз ин рӯ ҳавасаш ба рашк ва шавқаш ба ғазаб табдил ёфт. Ба Азимулмулки дуртар аз ӯ аз паҳлӯ нишаста зехн монд ва донист, ки мадори аргӯшт рафтан надорад, даст боло кард ба маънии «шод бош!» ва ба майдон омад. Ба нӯки пой истода, дастон ба ду чониб болосо кушода як давр гашт ба нӯки пойи чап ва мардона ба ракс даромад; гардан ёзида, хешро болотар гирифта, нишон медод, ки баландтар аз ҳама ўст. Биталомуси тануманд, Клити болобаланд ва Гефестиони хубчеҳр дар назди шох ҳечанд.

Вале Тойис наомад чониби ӯ; бо шохзодаи мисрӣ Биталомус идома дод раксро. Гумонаш Искандар намебинад ва парвоя надорад. Гарчӣ Искандар гирифтори хеш, гӯё ба ҳолату ангорайи як ҳунарманди беҳамто мераксид ва пиндорӣ касеро ё чизеро коре надошт, дар асл ҳама чиз зери назари ӯ буд; ҳар як ҳаракати Тойис, дуздида нигаштанҳои ӯ, қасдан бо Биталомус шона гузоштани ӯ; мақому нағмаву усулашро бо устурлоби чашмаш меду мушоҳада мекард.

Тойис низ чун Барзини пешгӯву ғайбдон аз дилу сари ӯ чӣ фикру андеша гузаштанашро медонист. Аз ин рӯ эътиборе надода, ошиқона бо шохзодаи мисрӣ мераксид. Ва шохзода Биталомус пиндошта, ки Тойис рӯ аз шоҳи мақдунӣ гардонид, унс бо ӯ гирифтанист. Искандарро, феълӯ хӯ ва хашму ғазаби шеронаи ўро фаромӯш карда часпону печон чун ошиқони мувофиқ бо гетери нозанин мераксид. Ва боз зиёдтар раксидан меҳост: беист, дам нагирифта, то он ки оҳанг қатъ гардад ва то даме ки Искандар аз худ бурун равад; шишайи сабраш шиканад.

Вале шоҳи ҷавону мағрур гирифтори андешаҳо ва нақшаҳои хеш раксад беихтиёр; масти ҳунару кибру гуруҳ чунон вонамуд кунаду ҷарх занаву дасту пой, ки дар ин базм ҷуз ӯ касе набошад. Рақсҳои мақдуниву оҳангҳои юнонӣ. Ин оҳангҳоро Тойис хуб эҳсос кунад ва чун хун аз рағҳои худ гузаронад ва мувофиқи зарбу садойи он раксад. Ва Искандар гоҳе сар андохта сӯйи замин, гоҳе сар афрошта сӯйи само; гоҳе пой сабук ниҳода ва гоҳе кӯфта; гоҳе даст паси сар бурдаву гоҳе сӯйи заминро осмон – ҳаёӣ, андешаманд, банду гирифтӣ; умед ба қадом мавҷудоти фалакӣ баста, вазнин-вазнин, сабук-сабук ва боре мувофиқи оҳанг тез, шӯҳ ва ҷолок раксад; боз пой кӯбад, даст афшонад, сар андозад ва ягон-ягон нӯки панҷа ба соки мӯзайи шоҳона занад.

Дигарон майдон фарох доранд барои ӯ, то даст кушодаш барнахӯрад ба эшон, пояш нарасад ба касе. Зеро донанд, ки шоҳи ҷавон дар ҳолатҳо ҳар ранг гардад: пӯзиш бикунад гоҳе, танбех

бидихад замоне. Пӯзишаш сарафшонӣ; танбеҳаш нигоҳи сахту бад; хашм, чини абрӯ ва ситеза. Ва ҳоло бисёриҳо диданд, ки суст карда аргӯштро нигарад сӯйи Тойису Биталомус. Дигарон чӣ гумону андеша доранд, ӯ надонад. Аммо худ пушаймон, ки чаро бардошт карда натавониста нигашт сӯйи онон. Онҳо, ки эътибор надоданд нигоҳи ӯро, сахт расид шоҳро. Рӯ овард ба ҳамагон ва каф ба ҳам зад. Ҳама мувофиқ бо оҳанг каф кӯфтанд ва Искандар шодмонӣ кард. Саҳна рақсгоҳ гашт ва ҳама рақсгар ва танҳо Азимулмулк тамошобин. Рӯи шоҳро болида доштанд, ки пирӯзии бузург ба даст овард. Тойис дар миёни анбӯҳи одамон аз чашми Искандар дур монд; ӯ аз чунин фурсат истифода карда хешро канор кашид, вале дасти Биталомусро раҳо намекард; гӯё рӯдааш часпида бо рӯдаи ӯ.

Ва бозистод шоҳ. Дасти росташ боло шуд ва ангушти ишорат тир ба фазо. Оҳанги мусиқӣ қатъ гашт. Ҳамагон дар ҷойҳои хеш бозмонданд чунон ки шоҳ. Ва яқин карданд, ки коре шавад. Хавфи ҳама бар шоҳзодаи мисрӣ буд ва ё бар Тойиси соҳибчамол, ки шоҳ хуш накарда рафторашонро. Касе нафаси сахттар намекашид. Акси садойи оҳанг монда буд дар гӯшҳо. Ҳама ҳайрон буданд.

Дар паҳлӯи тахти шоҳ дили Азимулмулк ба бозӣ даромад. Мушоҳида мекард, ки ҳолиё балое бояд бархезад. Ва ӯ илоче карда худро раҳо созад аз он гирдоб. Баройи хеш ва ба ҳоли хеш месӯхт. Зеро ӯ низ шоҳ буд ва дар базмҳои шодӣ эътибори беш дошт. Ва ҳоло чун хӯса оварданду нишонданд паҳлӯи тахт, то бубинад, ки дунё чӣ рангҳо дорад. Аммо ӯ аз рангҳои фиребойи гетӣ андеша надорад ва рамзҳои рангаи оламо сарфаҳм наравад. Ӯ донад, ки дар олам ду ранг ҳаст: сапед ва сиёҳ. Сапедро бо ҳар ранг омехта дигаргун кардан имкон дорад, аммо ранги сиёхро билкулл нобуд сохтан лоимкон бувад. Ранги сиёҳ ҳама рангхоро хӯрад. Ҷуз аз ранги сапед, ки ҳар ду ранги сурх зоянд; аз ҷангҳои сиёҳиву сапедӣ ранги хун боқӣ монад рӯи замин. Ҳолиё андеша дорад, ки гуноҳи «кабира» – ӣи ӯ ранги сапедро монад ва шоҳ Искандар тавонад бо ҳар ранг омезад. «На... Шоҳ Искандар наёмурзад гуноҳи маро. Балки масҳара дорад. Қасдан маро оварда нишонд, то бубинам пирӯзиву тараби ӯро.» Дили нимҷони Азимулмулк тез тапид. Сару танаширо арақ пахш кард. Оташ гирифт тафсид; аракаш рехт ва сард гашт: «Агар рӯбоҳӣ надорад, хуб аст.» Аз дил гузаронд шоҳасири озод ва сурфайи андар гулӯ бозмондари натавонист бурун кунад. Панча ба гулӯ бурда молиш дод ва дид, ки касеро таваҷҷӯҳ ё эътиборе нест бо ӯ. Молиш дод ва хафа кард гулӯро номаълум: «Гуноҳи маро ҷуз худам касе наметавонад ислоҳ кардан. Дасти худам бояд маро бикушад.» Сахт пахш карду фишурд панчаашро: «Искандар таъкид дорад, ки мурдани шоҳи мулк афзалтар аз тамошо кардани базми пирӯзии душман.» Гӯй дар гулӯи Азимулмулк устухон

дармонда бошад, чашмонаш чу айнаки ғук часта баромад; сар ба муттакойи сандали бизад. Панчааш аз бемадорӣ сушт шуд. Аммо касе оғаҳ нагашт аз ҳолу кирдори ӯ...

Тойис шод буд, ки рафтораш қора қард шоҳ Искандарро. Вале ношод буд, ки анҷоми кирдорҳо нопайдост. Равшан набувад, ки қуръаи фол ба номи кӣ афтад? Ў шиканча кашад? Биталомус танбеҳ бинад ва ё шоҳи Тир? Онҳо аз қанор тамошо доранд рафтори шоҳро, то бо чӣ анҷомад таваққуфу танаффуси ӯ. Тамошоии шоҳ хуши гетери боҳунарро бурд: «Ман туро гуфта, омадам, Искандар. Хуб донӣ, ки зиёдтар аз шоҳдустарҳо будам. Меҳрат маро биёбонгарду дарёнавард қард. Чӣ қорест, ки бо ман бикунӣ? Барзини бодовардро зан бихонӣ, маро аз дилу дида биронӣ...»

Шоҳ Искандар ба назар қон гирифта ба қунбиш омад ва нимдойира гашт. Ёро равшан шуд, ки оғоҳ набуда аз сирру савдойи ошиқон; ҳаёл мекард онҳо гоҳ-гоҳ сӯхбат аз шоҳи ҷавон оро медиҳанд. Пиндораш буд, ки дар олам танҳо ӯст; қун гетерро ӯ овардааст, бояд танҳо дар борайи Искандар фикр қунад ва ҳар қасу ҳар чӣ пеш ояд, сарфи назар қарда, шоҳи мақдуниро донад. Зеро Искандар танҳо аз ҳусуси хеш ва фарзонагии худ андеша дошт. Базм ҳам баройи ӯ буд; қашнҳои пирӯзӣ ҳам; эътибораш то ҳаде буд, ки қасе суҳанаширо ду қарда наметавонист ва фармудаширо рад.

Тойис дида қунбиши ёро қад ба қомати баланди Биталомус рост қард ва ба рӯйи ӯ нигарист. Вале ғӯшайи қашм ба шоҳ дошт. Шоҳ ангушти ишорайи ҳанӯз ҳам сӯйи само бардошташиро тир ба Тойис қард. Бадани гетери банди ҳаёл ва андешаҳо ларзид. Биталомуси пилтан сипар шуд ёро. Ҳамагон ҳайрон монданд, вале надонистанд ва натавонистанд қоре бикунанд ё қизе бигӯянд.

Азимулмулки рафта аз ҳолат ба номи дигаре афтидани қуръайи фолро пай бурда, қон гирифт ва сар пеш овард, то ҳубтар бубинад.

Искандар ба суҳан пардохт:

— Дӯстон! Разми тӯлонии Тир дилгиру дилбазан буд; аз ҳама қиз маҳрум шудем: дербоз рақсҳои дилнишину фараҳафзойи гетерҳои нозанинро надида будем. Ҳоло пай бурдам, ки қазмон шуда будаёем хиромидани онҳоро... Як навбат майдонро озод бигузоре, Тойиси ҳунарвар бирақсад; танҳо бирақсад! Ёд қардем, қазмон шудем арғуштҳои ёро!

Парешон шуданд дигарон. Тойис танҳо бимонд. Аммо Биталомус қандон дур нарафт аз ӯ. Акнун Тойиси миёни давра ягона қун муҷассамаи ҳусну малоҳат метофт: мӯйи сиёҳи фатилаи ҳоси духтарони ҷонӣ шонаҳояшро пӯшида буд ва рӯяш қун моҳ метофт миёни шаб. Вале табассуми одатиаш аз лабон қарида буданд ва андешаманд метофт духтари Онаниюси тоҷир. Гетери зирақ андеша аз рафтори шоҳи ҷавон дошт, ки қаро қунин қард? Аз дасти пада-

ри меҳрубонаш рабуда, гӯё ба ивази модараш (Олимпиадаро ба Онаниус бахшида) ўро ҳамроҳ гирифта, то чунин хориҳо расонд; ва инак гуноҳи хеш надониста (шояд рашк бурда), аз дўстдораш Биталомуси меҳрубон ҷудо карданист; ва аммо шодон буд дар дил, ки бар шоҳи дар ишқу муҳаббат сабуксор, вале ба таври хеш мағруру худҳох пирӯз омад. Ҳолиё гетер пай бурда, ки шоҳи пушаймон майли ӯ дорад ва аз ин рӯ майдонро холи кард: «Агар макр, найранг ё чизи дигаре набошад.» Андешаманд буд гетери боназокат: «Агар дар Отин будам; назди падари тавоноям будам, гӯш надода будам Искандари булҳавасро. Бал дасти Биталомуси бовафоро гирифта, бурун омада будам аз чунин давраи дилгир. Вале ҳолиё биринҷ набардорад обро.»

Садойи мусиқӣ баромад ҳазин. Тойис бол кушод чу тавсани зебо ва тоҷи ҳунар бар сар ниҳода буд ба сони маликайи ҳубон ва мурғаки пўпидорро монад. Ў донад, ки сарахбори оҳанг касро ба дуриҳо; ба фалак, сўйи само барад ва аз баландӣ фариштайи ҳунарро ба замин хонад. Ва ӯ бояд чун кабўтари сапеди зебодии пўпакдор ва парпо, минқораш сурх ва чашмонаш сиёҳи зинда оҳиста сабук ва гуворо фурӯ нишинад рўйи замин ва боди пару болаш сўхтагонро ҳаловат бахшад. Бояд ӯ ба хок нишинад; гирд гардад ва ёр чўяд: «Ку? Ку-ку?»

Тойис бол кушод чу он мурғаки барояш беноми бори нахуст дар кадом бешайи сари роҳ дидааш, либоси чигариранг дар бар дошт аз пару бол ва пўпаки фаҳидаӣ лайси шулашӣ, ки дар миёнааш як пари сапед чу хол метофт ва ду чашмаш холи сиёҳ буданд; думи шаффофи на дарозу на кўтоҳ – миёна дошт ва ниҳоят ором менишаст дар шохсор; гӯш медод: ё ба садойи ёр ва ё ба овойи ошное... Ҳолиё раққоса ба д-он монад: орому хомӯш; гӯш ба овое дорад... Ва бол кушоду парид аз шохсор мурғак; бол заду бол зад андар фазо ҳамаро зери бол гирифта ва дунёро мушоҳида карда... По кўфту даст афшонду сар андохт гетер, ки баъзан аз худ бурун мерафт. Нашуда, ки гетер бо ситеза рақсида бошад.

Ва оҳанг оҳиста-оҳиста ба чаҳорзарб бадал гашт, ба чаҳорзарби кўхистонӣ ва бо тааннӣ шўҳ шуд. Раққоса нўки пой чанд бор ба замин кўфт, ангушта бизад: қарс-қарс! Пасон биларзид. Камар шикасту чунбонд: тан ҷудо, камар ҷудо, сина ҷудо, шона ҷудо; думба ҷудо, рон ҷудо, сури ҷудо, сок ҷудо; китф ҷудо, бозу ҷудо, банд ҷудо, панча ҷудо; сар ҷудо, гардан ҷудо, абрӯ ҷудо, рӯй ҷудо; чашм ҷудо, мича ҷудо, мўй ҷудо; банду пайванд ҷудо ларзиду чунбиду шикаст.

Тойис чарх гашту давр гашту гирд ва ларзону чунбону хиромон чу кабк омад ҷониби боз. Лаҳзае бозистод чун санамӣ зебо ва сар андохт сўйи шоҳ. Искандари дурандеш баланд шуд аз маснади шоҳӣ ва омад чун боз ҷониби кабк. Аз андешаҳои ботинӣ монанд буданд ин ду мурғро. Аммо чу ба майдон омад

Искандар, оне қарор гирифт; пасон бол кушод чу товус сӯйи та- зарв. Бол кушод чунон ки хурӯс гирди мокиён: гоҳе дасти ростро боли кашол мекард ва якбора гашта дасти чап бар қади пойи рост меёзид, пар-пару қанотак мезад ва ҳисор мегирифт гирди нозаниро; гоҳе боло мегирифт қомат, гоҳе паст, ки сар ба пойи малика месойида бошад.

«Ба чойи узр, омуриш мепурсад баройи бепарвойиаш.» Аз фикр гузаронад Тойис ҳини хурӯши рақс.

Ва каф кӯфтани ҳамагон ўро ба худ орад. Чашмаш ба Бита- ломус афтид, ки така бар девор зада, дастон зери бағал дорад ва қантар нигарад ба ў. Аммо дилаш дар тапидан. Арақ шорад аз сару рӯяш, zero ҳазм карда наметавонист ин бозии ба назари мардум сархӯро. Дуздида-дуздида ба Барзин менигарист, ки чӣ хол дорад. Чун бинаду чӣ гуна тоқат кунад. Рашки мардон сахт аст ё рашки занон; ба назари шоҳзодаи мисрӣ то охир ҳамин зайл орому бепарво тамошо кунад Барзин ва чун модашер якбора ситезад?

Вале ў ҳамроҳи модараш дуртар аз Азимулмулк нишинад. Ба назар бепарво; мазмун, баройи он ки хубтар аз ў касе хиромида натавонад; нозукиҳои оҳанг ва маънии онро Барзин беҳтар сарфаҳм равад. Аммо модар шефтаи ҳунари онҳо ва ё ба хотири домоди номдор каф мекуфт, то шоҳ бинад. Ва Барзин ба эҳтиро- ми модар, пайрав гашта базӯр-базӯр кафҳо ба ҳам мерасонд, то асрори рашк ҳувайдо нагардад. Катоюн хандон ва бо завқи зиёд ба духтар менигарист ифтихор аз домод карда ва сахт каф мекуфт; ҳатто бурун аз худ рафта. Аммо Барзинро ғаш омад: «ки чонам меравад, бовар надорад.»

«Ин бозӣ, Барзин. Дар бозӣ рашку ҳасад набояд бошад.»

«Медонам, ки бозӣ... Лекин бозӣ агар ростин бошад.»

«Бозӣ дурӯғин ҳам мешавад?»

«Мешавад.»

«Агар шавад, саҳлангор бой диҳад...»

«Оре... Лекин ту як бор Биталомусро нигар. Бубин, чӣ нафрате дорад. Ў низ шоҳзода бувад; рӯзе расад, ки алам ситонад.»

«На Барзин: шоҳзодаҳо гетерҳоро ба занӣ нагиранд; вақт гу- заронанд.»

«Вақт ки гузашт, чӣ монад, модар?»

Катоюн ба пурси духтар посух надод, балки биандешид ва баройи он ки аз фароғӯшиашон гумони бад набаранд, гуфт:

«Баройи одам, бавижа баройи зан болотар аз рашк зараре набувад.»

Ва кӯтоҳ қард сӯхбатро даст бар зонуи духтар монда ва фаҳ- монда, ки аз тамошо монд. Барзин дар андеша зад, ки то ин дараҷа соҳибдил будани модарро намедонист. Агар модари дигаре буд, «баройи бахту тахт мубориза бояд бурд» мегуфт ва духтарро ме-

ангехту меситезонд. Вале модар андешаҳои духтарро аз ҳолаташ хонд, ки гардан қач карду фармуд:

«Хубтарин ва сахттарин мубориза сабр бувад.»

Барзин модарашро дӯсттар дошт; ва як лаҳза аз нозгунчиҳои кӯдакӣ сар бар сари зонуяш гузошт ва то беодобӣ напиндоранд, боз рост шуд.

Искандар пой мекуфт. Тойис меларзид ва зери боли шоҳ чой гирифта мераксид. Шоҳ ангушти ишорати ӯ гирифтубо боло дошт ва андар кафи даст тир кард. Гетер ангушт ба кафи ҳамрақс тир дошта чувозак мегашт доман хиргоҳ занонда. Шоҳ аз камари ӯ гирифт, раққоса худро пушт андохт ва рӯи дасти Искандар муаллақ монд. Ва баъд сина ба сина шуданд; Тойис кафи дасти рост ба кафи дасти чапи шоҳ гузошта буд ва дасти чап бар китфи ӯ ниҳода. Гирд мегаштанд бо ҳам часпида чун морони чуфтшуда.

Дили Барзин шуввӣ фуру рафт. Гумон кард, тифл афғона шуд ва зери пой омад. Як қад парида ба модар часпид...

— Ором бош, Барзин! Мегузарад... — рашк пиндошта гуфт модар ва духтарро ором кардани шуд: — Магар надонӣ, ки шоҳон ҳар чӣ хоҳанд, он кунанд... Қиссаи гетерҳо равшан аст; бесоҳибанд... Искандар бе гетерҳои нозанин ба сафар набарояд. Аммо шоҳ туро болотар аз ҳамаи онҳо гузошт. Инро қадр бояд кард... Гетерҳо дилхушийи шоҳ, дилхушийи сипахсолор ва сипахбадон бувад. — Канда-канда гуфт модар ва гесӯи ба рӯяш омадаи духтарро пушт зада ва паси гӯш хобонда, идома дод: — Ту бо-ақлтарин зан ҳастӣ, духтарам... Гумонам худат ҳама чизро мефаҳмӣ; аз рӯи ақлу фаросат қазоват мекуни... Душманро бо шакар куштаанд...

Магар гӯши Азимулмулк бод гирифт, ки сӯи модару духтар нигарист ва аз ҳоли онҳо огоҳ гашта, касеро ба кӯмак хостани шуд, вале худдорӣ кард; гарчӣ мулкдор доништа мешуд: «Ба кори давлатдорӣ ва рӯзгордорӣи дигарон набояд даҳлат кард.» Ба рақси шоҳу гетер ва ба модару духтар менигаристу безобита мегашт, ки шояд огоҳ гарданд, вале касе ин ҳолро пай намебурд ва ё пай барад ҳам, парвое надошт.

«Ба ростӣ, аз ҳамаи инҳо ту бохуштар. Бедор бишав. Хоболуд ҳарфе мағӯӣ; андешаи беҳуда макун... Ин бозист. Дар бозӣ бугзу кинаву ҳасад набояд чой дошта бошад. Бозиро касе мебарад, ки софдил ва нерӯманд бошад. Ту, ки дар чойи хеш барбеҳуда суст мешавӣ, чӣ гуна пирӯз гардӣ? Сар бардор... Бубин, ҳама чӣ ба чӣ шуд... Тифлатро эҳтиёт бикун... Ӯ ояндаи ту; ояндаи шумост...»

Қаф кӯфтанд баробари шикастани оҳанг, ки Тойис рӯи дасти рости Искандар камаршикаста ва мӯяш афшону парешон буд. Гетери нозанини арақшор бо ҳазор ишваву ноз аз зери манаҳи шоҳ менигарист ва намехост бархезад. Миёни низомиён ва хона-

дони шоҳ нишон доданист, ки ўро гуфта омада ба корзор... Ва инак шоҳ бояд миёни хосу ом хости дил бигўяд, то донанд, ки гетери соҳибдор аз чӣ рӯ аз баҳри ҳама касу ҳама чиз гузашта шоҳи ҷавонро дунболагир шудааст... Вале нияти ў амалӣ нагашта, шоҳ бардошташ ва рост гузошт ба пой. Лаб фарогўшаш оварда чизе гўфт кўтоҳ. Тойис пеши пойи шоҳ зону зад. Искандар боз бардошташ. То назди гетерҳо гусел кард. Аммо сўйи Биталомус нигоҳе накарда, баргашт бар маснади хеш. Ҳанўз каф мекўфтанд. Азимулмулк гоҳ-гоҳ сўйи модару духтар менигарист. Искандар аз нигоҳи парешони ў рамуз гирифта, нигарист он сў ва дид, ки модар Барзинро ба курси менишонад. Искандар каме ба худ омада дурусттар дид ҳолро ва илоҷи кор аз табиб донист. Ишора бар ў кард. Табиб сархуш намуд. Табӣи шоҳ хира шуд. Зеро Искандар табиби хонадони шоҳӣ Филиппро борҳо таъкид карда, ки зиёд нанўшад; ҳама вақт ақлу хушаш бачо бошад; сабаб он ки гоҳи падараш шоҳ Файлакуси Дуввумро корд задани хойинон Филиппи табиб базми зановшўйии шоҳро баҳона карда он қадар нўшида буд, ки ақлу хуш аз сар парида, ба муойина ва муолиҷаи ў комёб нагашт. Ҳолиё хуш наомад рафтори табиб шоҳро. Филипп ғазаби шоҳро дарёфт ва аз тарс хушёр бишуд. Табиб номаълум назди бемор бирафт ва ишора ба бурдани ў кард.

Бурдандаш ба ҳарам. Искандар то бурдани Барзин парешон буд; сонӣ фаромўш кард; дертар... Андоми тарошида ва ё бо ҳазор ҳавасу ҳавсала сохтایی худованд шоҳро моту маҳбут гардонд. Пирохани сиёҳи хоси занони машҳури отинӣ чун пўсти тулени нав аз об баромада ба тани Барзин часпида, миёни мўронаашро возех нишон меод. Шоҳ Искандари гетерпараст андоми бараҳнаи клоссикийи занро борҳо дида, арғушту нозу ишваашро беҳисоб тамошо мекард; аз шавқу завқ пештар шў кардани ўро аз ёд дода, саҳт ба танг мекашид ва маҳсус камари бориқаашро оғўш мекард; вале чунин аз ҳад зиёд дилрабо ва шавқангез будани пайкари беназирашро нахустбор дидан дорад. Вале чун бурдандаш ба ҳарам, нарафт аз паси ў...

Шоҳ чу кўчи масти биниаш бў гирифта ва варамкарда миёни гетерҳо истода ҳайрон ва ба ҷойи Барзин гетери нозанин Тойис пеши чашмаш. Яқин ўро девона гардонад. Шоҳ базмро шикаста, бурданист ўро ба шодурвони хеш. Менигарад сўйи ў чунон ки қўч ба меши нарталаб. Тойис ситода миёни гетерҳо дуртар аз Биталомус; аз Биталомуси бовиқор, ки рашк, ғазаб ва хуни ҷўшидаашро танҳо сарлашкар ва шоҳ будани Искандар фуру нишонд.

Ў низ нигарон аст сўйи Тойис, аммо бо нафрат; саҳту сард, ки ҳолиё дар ҳамин майдон шоҳ «пассс» гўяд, ҳам хўрад чу мокиён зери пойи ў. Аз ғазаб суп-сурх гашта чу тоҷи хурўс. То алҳол Искандарро эҳтиром дошт чун шоҳ, ҳолиё чун рақиб рашк барад; эҳтиромаш гашта ба интиқом. Шароб баҳона, ки ангехта рашқу ға-

забу нафрати ўро. Дар асл як ҳисси мардӣ, ору номуси чавонмардӣ ва меҳру муҳаббати раққосайи бемислу монанд ошиқро ба чунин ҳол оварда. Ў медамад худ аз худ чу шерӣ дар муҳаббат танҳо ва нахоҳад, ки шоҳи мутлақ марзи муҳаббати ўро рахна занад; вале шоҳ шоҳ бувад ва канизак, гетер, занони асираву зархарид натавонанд аз итоғати ў баромадан. Ҳамин чизро Биталомус донад ва оташи хашму ғазабаш андаке фурӯ равад, ки то шоҳ чавоби гетерро надиҳад ва ё аз баҳри он набарояд, мушқил аст якҷоя шудани шоҳзодайи мисрӣ бо Тойис. Ё муҳаббати беандозайи ў ба фочиъае табдил меёбад ва ё дар як замони худохоста бо ҳазор нафрин онҳо даст ба даст гирифта аз олами пуршӯру шарри искандарӣ ғайб хоҳанд зад.

Шароб ангеҳта рашқу нафрати ўро. Ханўз ҳам дастон зери бағал довталаб ва бо викору никор дуздида нигарад нафратбор сӯйи онҳо ва бугз дорад ба гетер, ки ҳўдро чун парвезан миёни ду шоҳзода танаду даккаву такон хурад; вале натавонад, ки домони киро дорад. Ҳолиё косайи сабраш саршор гашта; васвасайи ахриманӣ такону тела диҳадаш, то ба майдон ояд ва чанг ба чанг шавад бо дўсташ, ҳамрикобаш ва ҳамсоғараш шоҳи макдунӣ. Аммо касе аз гиребони пушти гардани ў дошта пас мекашад ва ў пас гашта менигарад, чуз худашу девор касе нест. Ҳис мекунад, ки фариштаҳои сиёҳ нишаста бар бозувонаш ва мағзаширо ангез диҳанд, ки барояд ба майдон. Ба ҳеҷ чиз нигоҳ накарда, шоҳиёи Искандарро фаромўш карда барояд ба майдон ва ба сипохиёну оламиён намоиш диҳад, ки ишқу муҳаббат чӣ гуна шавад. Ў дар ҳусну малоҳат ягона бинад Тойисро; он чиро дар ин мурғаки хушбол дида, ки Искандар надида. Он чиро дарёфта дар ў, ки шоҳи чавон пай набурда. Ё худ имкону булҳавасиаш зиёд аст; аз ин рӯ ҳадду марзро риоя накунад.

Шудааст, ки шоҳ борҳо Биталомусро гўшона ё рўёру гуфта: «Эрис аз Тойис камӣ надорад.» Ғараз ин аст, ки чортан бошанд ва сўҳбату майишаташон хуш гузарад. Аммо Биталомус майл ба Тойис дорад ва ўро хуби хубон донад. Ба назари Искандар расад, ки ё кори шайтон аст ва ё қасдан чунин рафтор кунад шоҳзодайи мисрӣ. Аз ин рӯ баъзан ба ҳадуки чўрааш бирасад.

Ҳолиё зери абрў менигарад ба шоҳ. Искандар чашм ба Тойис дорад. Тойис аз дасти Эрис саҳт доштааст ва дар чашми Искандар меларзад; вале менигарад ба шоҳзодайи мисрӣ. Гирифтаҳол ва андешаманд сар андохт гетер ва якбора ҳешро ба оғўши Эрис зад. Мазмун, лоилоч бувад ва миёни обу оташ афтада...

Искандарро намуд, ки гетер аз рашқи Барзин чунин кунад; ба қадри ҳештан сўхта; сабру тоқат аз даст дода ва аз ҳолат рафта вазн ба Эрис андозад. На, аз хаста ва бемадор шудан на. Аз кўтаҳандешии ҳеш ва пушаймонӣ. Танҳо Эрис расад ба мадади ў ва фаҳмад аламашро. Зеро Тойис чун Эрис бекас набувад; падари

номвари сарватманде дорад, ки шохро замоне дастгирӣ карда буд. Духтар метавонист аз давлати падар умр ба сар барад ва дар тамоми Юнон ҳунар намояд. Аммо шоҳ Искандари Мақдуниро гуфта, ҳампойи лашкари ӯ шуд; умедвор буд, ки шоҳ ба занӣ нагирад ҳам, як умр маҳбуба хонда ӯро шодон гардонад; лекин бозие сар шуд, ки гетер ба таҳаш нарасад.

Эрис сари ба сари китфаш гузоштаи Тойисро сила мекунад ва тамоми умри ҳавасаки гузаронидааш, ки гуё аз раққосагӣ беҳтар шугле дар ҷаҳон набошад, пеши назар меояд ва хораш медорад, ки «ба бӯи қабоб омаданд, вале диданд, ки харро доғ кунанд.» «Ман аз зарурат омадам, Тойис; аз дасти бекаси. Аммо ту, ки падари меҳрубону доро доштӣ, чаро ин корро кардӣ?» Тойис чизе посух дода натавонист; танҳо сар бар китф ӯ ғал мегардонд: «Намедонам... Намедонам чӣ бало зад маро...»

Фарқи зоҳирии Эрис аз Тойис дар мӯяш: мӯи хурмойи дорад Эрис, вагарна андомаш чун пайкари Тойис хуштарх. Ҳамин ранги мӯи чӣ гунагии чеҳраи онҳоро муайян созад. Ва эътибори Эрис камтар аст аз эътибори Тойиси мӯйсиёҳ. Аммо Эрис софдил, бекина ва ятим ба воя расида ба ин чизҳо аҳамияту эътибор на-медихад ва он чӣ худ аз сар гузаронда, Тойис набинад, мегӯяд. Эрис донанд, ки хешро ба Биталомус наздик гирифтани Тойис аз алам аст; оқибати нохуби онро доништа ба ӯ андарз кунад, ки аз баҳри чунин рафторҳои нохуб барояд, вале Тойис ба ҳеҷ вазҳу ҳеҷ чиз ба дили озурда ва шӯрида ва ҳолиё сустгашта таскину тасалли баҳшида наметавонад.

Биталомуси сархуши наздик ба девона майли назди Тойис кард ва ӯро боздоштанд. Шоҳзодаи тануманди шӯрида ва ба танг омада ба ду ҷониб барҳам зад онҳоро ва рафтагор шуд сӯйи гетер. Чанд тан ба шитоб ва зӯрӣ боздоштанд ӯро: «Хуш дорӣ? Бо шер бозӣ мекуни?» Писанд накард ва посух дод беҳушона: «Шер манам!» Ва сахттар доштанд дандонҳо ба ҳам фишурда сарфавҷо ва ҷондорон, зеро аз анҷоми кор метарсиданд ва намедонистанд чӣ пеш ояд. Ва аммо говзӯрӣ дошт Биталомус.

Баногӯшӣ кард Эрис бо Тойис. Тойис нигарист сӯйи шоҳзодаи мисрӣ. Чун кашокашу пархоши онҳоро бидид, ангушти ҳайрат газид: «Нохуб шуд.»

Ҷаҳди Биталомус, ки аз дасти ёрон раҳо гашта, то ёр расиданист, саҳт аст. Чун ёрон оқибати чунин ҷаҳду ноҷӯриро медонанд, ҷавони пилзӯрро раҳо кардан нахоҳанд. Вале ӯ ба ҳукми зӯрӣ чанд тани онҳоро пеш мекашад.

Тойис чунин ҳол дида, ҳудро ба Эрис ҷафстар кунад; китф дарҳам кашида тангу бориқ гашта дар паноҳи ӯ ҷой шуданист, ки парастор ва паноҳгоҳи дигаре надорад. Хавфи ӯ на аз Биталомус, балки аз шоҳи ҷавон, ки чунин рафторҳои нохуб ӯро баҳона гардад ва то ангезандагони чунин алангаҳоро яктарафа нагардонад,

қарор нагирад. Хуб аст, агар Искандар асбоби талоши Биталомусро дигар чиз пиндорад; варна Худо ниғаҳ дорад аз ғазаби ӯ.

Ёрони шоҳ Протей ва Аминта, ки гирди ӯ давр мегаштанд, рафтори Биталомуси пилзӯр дида, наздаш омаданд ва аз гӯшаш ҳазломез кашиданд:

— Ту, ки бо андак шароб сархуш намешудӣ, чӣ бало задат, Пилзӯр?

Биталомуси тануманд бад медид, ки касе гӯши ӯро тобад; зеро чуз Искандар дар ин сипоҳ касе нест, ки панҷайи ӯро тоб диҳад. Ҳашм гирифт. Вале чун садойи Протейро шинохт, донист, ки барбеҳуда набувад омадани ӯ. Хеле хомӯш монд чун кӯдаки гунаҳгор ва ба худ омад, ки рафтори ночо кардааст; вагарна ёвари шоҳ гӯши ӯ натофта буд. Ҳушёр гашт Пилзӯр ва баройи гӯшашро раҳо кардан гуфт:

— Эрис майли дигар дорад.

— Эрис ё Тойис? — хандид Протей.

Сар чунбонд Пилзӯр, вале ҳарфе нагуфт. Бад нигоҳ кард. Протей боз хандид: «Базм вайрон нашавад.»

— Базм вайрон шуд, Протей...

— Ором бишав... Ҳоло Искандар хабар надорад... Ғами занаш афзунтар аз ҳама ғамҳост.

Биталомус хандид:

— Искандарро нокорӣи Барзин ғам аст? Ту киро гӯл занӣ? Сари зулфи Барзин набошад, сари зулфи Тойис!

— Ачал маситез, Пилзӯр! Ту феълу ҳўйи шоҳро донӣ; чанги ӯ баройи зан баробар аст ба чанги кишвар... Ҳамагон донанд, ки баройи кӣ ва аз баройи чӣ чунин рафтор кунӣ. Нигар ба гетерҳо! Шарм доранд аз рафтори ту.

Гарчӣ Биталомус дида буду медонист ва ситезаш баройи ӯ буд, нигарист сўйи онҳо ва Тойисро бидид, ки чун мурғаки сармозада ҷой шуда дар оғўши Эрис. Суст шуд. Аз дасти ёрон охиста раҳо гашт ва ҳешро бар гардани Протей овехт: «Ту донӣ... Ҳамаро ту донӣ, Протей; дўсташ дорам...»

— Дўстдориро намоиш надиханд, Пилзӯр.

— Об, ки аз сар гузашт, чӣ як вачабу чӣ сад вачаб.

— Ҳоло ки ғарқ нашудай, ҳушатро дар ҷояш мон... Лекин умедканда мабош!

— Ту ҳастӣ умеди ман, Протей!

Протей каф бар дўши ӯ ниҳод, сар чунбонд:

— Дунё ба умед, шайтон ноумед...

Навозандагон сукут доранд. Ширинкорону масҳарабозон ба назар забон газидаанд; дастҳо зери каш, ҳешро ғамзада вонамуд кунанд. Дар асл нигаронанд ишора ва ё амри шоҳро.

Шоҳ ғазаб дорад. Ғазаб аз Барзин карда, ки миёни базмро шикаст. Пилзӯр бар оташи ғазаби ӯ равған рехт. Фурӯ бурд дар

они вохид ғазабро дониста, ки Барзинро ҳол бад шуда. Сарторикиаш гузашта. Аз чӣ рӯ чунин нағма дорад, Искандар намефаҳмад. Мабод, ки афғона шавад чанини ӯ, ки аз хуни гарм ва нутфайи кавийи шоҳи макдунӣ руста... Вале ба худ омад, ки чӣ микдор халқон мурданд; ҷанговарон набуд шуданд, парвое надошт, аммо чӣ сабаб, ки ба як чанини номаълум, ки солим рӯяд ё фалакзада, ғамӣ гардад. Ва миёни андӯх, ғам ва андешаҳои мағшуш ва бисёр чизҳои дигар ҳарфе ба сараш зад, ки ё аз Суқрот ё аз Афлотун хонда буд ва ё устодаш Арасту фармуда буд: «Хушбахтанд ба олам наомадагон...» Ҳолиё ба чанини ба дунё наомада, ки шояд исқот ё афғона гардад, дилаш сӯхт. Зеро хунаш буд; аз нутфайи ӯ ҷон гирифта буд. Вагарна тамоми тифлони гетӣ фано шаванд, ҳама сарбозони сипоҳ бимиранд; дунё бисӯзад; ободон ҳаробот гардад, мичааш ҳам намехӯрд. Зеро таъмин буд; ҷаҳоришкел; Бу-сефали бодпо зери ронаш; ба чайбаш зари ройгон омад, гетерҳо ба фармонаш; асираҳо дар ихтиёраш; дилкашашро, дилхошашро пазирад; кулоҳаш само сояд, суми асбаш гарди замин барорад, лашкар зери фармонаш бошад... Дунё аз онӣ ўст... Дар базмҳо панҷа кушод дошта, бар сари синаи чап ё рӯи дил пахш кунад: «Ҷаҳон аз ман аст!»

Ў тухмаву дудаву дудмон дорад; шачарааш аён; худро шинохтааст ҳеле ҷавон; ва аммо пасовандонаш ноаён – ҳалқаҳои силсилаи заринро, ки мепиндорад, аён нестанд. Аз ин рӯ хоҳад, ки як шарёне монанд ба шарёни Замин бузург, кавӣ ва пуриқтидор дошта бошад, ки дар он хунҳои макдунӣ, юнонӣ ва порсӣ ҷорӣ гардад ва ду сарой дар мушти ӯ ҷой гирад...

...Наъра бизад. Бол кушод. Худ аз худ ба майдон омад ва пой бикӯфт.

Садойи мусиқӣ боло шуд. Искандар пой бар асари пой кӯфта, даст дар миён ниҳода, китфон болову паст бардору фарор карда, ба низом хиромид. Хиромид гирифтори андешаҳои хеш, ки ҷуз ҳудашу мусиқӣ ва ҳунари зара-зара ва пора-пора аз кучое ва кихое омӯхтаашро бо хост ва хоси худ ҷавлон диҳад; дасти рост паси гӯш дошта ва нимрӯ гашта, паси пой менигаристагӣ барин ҷархид. Ё дар Замин ё дар Само буданаашро намедонист; ба ёди чизе ё касе: гирифтор, орому хамӯш, андешаманд ва ниҳоят... ғамзада мерақсид, ки касе надида буд ўро дар чунин ҳол. Майлу муродаш он буд, ки Тойис чун кабки сияҳабӯи ақиқнӯл бихиромад сӯяш. Ва ҷуноне ки Биталомус шона ба шона бо ӯ рақсида буд, ҳаммонанд ба зиёдтар бирақсад.

Аммо Тойис худдорӣ кунад ва намояд, ки майле надорад. Ва ё нигарон аст, ки шоҳ наздаш омада зону занад ва дасти ўро хоста ба ракси «Ҷуфти кабӯтар» кашад. Ў гӯшайи ҷашм ба Биталомус андохт, ки қарор буд назди Протей. Вале Искандарро чизе ҳалалгор набуд, ки бойиси парешонӣ шавад. Шоҳ рӯ ба рӯи гетер

бозистоду зону шикаст ва сар андохт. Тойиси бохунар ва хушлико, ки ханӯз бори андӯх ва ташвиш аз гунааш нарафта буд, болид аз рафтори шоҳ, ки нияти гетерро дарёфт. Ӯ андом ва пайкари зебоашро таранг кашид; қомат афрошта ва тавозӯ ба ҷо оварда, чун Искандар ду бари домон дошта, болсурат ба ду ҷониб кушод; назди шоҳ зону шикаст ва ба парвоз омад.

Эрис шодмонӣ дошт ва ягон чизро ба инобат намегирифт ва ҷӣ шуд, ки якбора ва осема сӯи Биталомус нигашт.

Ӯ дандон месойид.

Ба назари шоҳ Искандар гетери соҳибхунар ба хирочи дунё меарзид. Ва шоҳ бехтарашро наббад барои дилхушӣ. Аммо барои наслу васӣ кор наояд. Насабаш, номаш ва касбаш мувофиқ нест: Гетер – раққоса!

Ва онсӯтар шоҳзодае ҳаст, ки ба ҳама кор, ба ҳама шарту байъи гетер розист; ҳатто барои зан карда гирифтанд; маҳбубаву маъшука доштан ва ҳамхонаву ҳамболин будан. Месӯзаду чора надорад; магар набуд сохтани шоҳ Искандар. Акнун ҷуфт – ҷуфт мерақсиданд. Онҳое, ки ҷуфти хеш пайдо накарда буданд, ё бо ҷӯраҳо мерақсиданд ва ё бо дугонаҳо. Танҳо Биталомус хоҳиши рақсидан накарда, танҳо, ҷунон ки даст зери каш буд, тақя бар сутуне зада меистод. Ҳатто хоҳиши бо ҳам рақсидани Эрисро рад кард. Ин ҳолро Тойис бо гӯшаи ҷашм дид ва дарёфт, ки сахт малӯл гашта. Вале гетер аз дасти шоҳ Искандар раҳо шуда назди ӯ рафта наме-тавонист; зеро Тойис шоҳро гуфта омада, на Биталомусро.

Тири хароб мотам дошт; Тири абгор базм дошт. Машғалҳо афрӯхтанд, то тирагӣи шомро барҳам занад. Аз он соҳили баҳр метофт, ки машғалҳо даруни об месӯзанд, ҷунон ки маслубони сари салибҳои истех месӯхта бошанд. Ситораҳои сершумор чун тангаҳои сикказадӣи Тир аз қаъри рӯшанӣ медиҳанд.

Мақдунӣён набояд онҳоро бинанд, ки хешро ба дарё мезананд.

БАНДИ ЧАҲОРУМ

Он шаб Искандар назди Барзин наомад. Ҳароҳи Тойис буд. Шоҳ кина гирифт ба малика, зеро дар ҷунин як базми бузург, ки дар ҷое барпо накарда буд, айшашро талх гардонид. Бо умед давра ораста буд, ки ҳама ташвишу ранҷу шиканча ва азоби дар ин ҷазира кашидари бо шодиву нишот рафъ гардонад. Чун нияташ амалӣ нагашт, қусур аз Тойис ситонад. Ва аммо он шаб Барзин тамоми шаб дард кашид ва андар оташи рашк бисӯхт; сахттар, сӯзонтар ва ҷонкоҳтар аз оташе буд, ки ду ҳазор ҷавонону ҷавонмардони ҷонсупрдари бо ҷӯби салибҳо якҷоя сӯхтанд.

— Ором бош, Барзин! Худро обу адо макун! Эҳтиёт бикун! Ман сӯхтам, бас набуд? Ту зани оддӣ найи, духтарам; шоҳзан...

малика. Шоҳ Искандар шавҳари туст... (сари чоғаи духтар нишаста ва сарашро сила карда; мӯйҳои парешонашро ораста бо қафи дасту нӯки панча.) Чандон осон магир ва бозӣ макун бо дами шамшеру думи шер.

Чун баҳри Миёназамин аз дамидан монд ва шӯраш тамои шуда қазр кард, хунҳо аз об ҷудо гашта бастанд андар соҳилҳо; бавижа дар канори қазираи Тир. Ва аз мурдаҳо танҳо устухонҳои аз наҳангу китҳо ва ҷонварони гӯштхӯри оби боқимонда ба қаър рафтанд ва ягон – ягон қасадҳои пештар аз об буруномада дар қаронаҳо пӯсидаву гандида ва ҳолиё тар вомонда меҳобиданд. Дарё зиёд шӯрида ва ғазабӣ аз қониби Худованд қоришударо то шаҳр дамону ситезонд ва дар рӯи Замин тухми бадқоронро рӯфтани шуда омад, аммо зӯраш нарасид; ноумед қазр карду ором шуд ва инак дами осуда мезад. Дигарон низ орому осуда гаштанд: Биталомус хушёр гашту ба худ омад; дами Тойис фуру нишаст; Барзин осуда шуд; Азимулмулк ғайб зад. Гӯйи ин ҳама ноҷӯриҳо аз боду дами баҳр ба миён омада буд.

Искандар сар бар каф ниҳода ҳама қизро таҳлил кард ва то қашм рӯшан қардани Барзин кӯч набаст. Андаке осуда шуд. Ройсозону донишмандонро фаро ҳонда маслаҳату машварат орошт, ки чӣ боду чӣ шуд ва аз қорҳои носомон чӣ боқист? Гуфтанд: «Посухи номаи шоҳи Порс!»

Лашкарқашӣ бузург ёд овард, ки дар ҷӯши қанг номаи Доройи Саввум омада буд. Чун шоҳи мақдунӣ дар ғазаб боду ҳашмӣ, суҳанони шоҳи тарсу ба гӯшаш надаромад, ки Доро чун гӯри гурезон пеш-пеши сайёди ҳадафгир мерафта бошад. Ҳоло ки Искандар дар гирдоб монда, роҳи рафт гум қардааст, номаи ноҳангоми ӯ сарборист. Ва инак гоҳи айш ва фароғати шоҳ расид, қорҳои ноқарда бояд сомон пазирада. Ёдаш оварданд, ки номае буд аз Доро.

«Бихонед!»

Бихонданд:

«Ай шоҳзодаи мақдунӣ! Бидон: бузургӣ он набувад, ки овард кунанд ба мулки бегона; ситам кунанд бегуноҳонро; бирабоянд ҳама зару хоста, модару фарзанд, зану духтар; қароб созанд ободон; қушанду сӯзанду баранд. Ин ҳама аз баҳри қист? Ман низ шоҳам; нақардаам ва нақоҳам қард қунин... Хоҳиш дорам, барқардонӣ модару зану фарзандони маро. Моро на қанг, балки оштии мебод!»

Искандар чун дубора шунид номаро, ғазабӣ хуфтааш бедор шуд ва чун сиёҳӣ фуру рафт ба маънии нома ва ёд овард, ки дар қорвони роҳи Димишқ модару зану фарзандони шоҳи Порс низ буданд ва асир афтоданд. Гӯйи андар миёни шӯру шарр ва ситезу мағал шоҳ эшонро фаромӯш қард ва ё қасдан худро ба нодонӣ зад; посухе нагуфт, то Доройи қомҳаёл сағи сӯзанхӯрда қардад.

Ва холиё «андарзи Доро» бедораш кард, ки воқеан дар расму ойини шоҳӣ чунин рафтор кардан хуб набошад. Шӯрид, тунд шуд, шамшери овехта бозгирифта фармуд дабирро:

— Бинавис!

Коллисфени нигоранда остин бар зад:

«Ай шоҳи тарсу! Ман аз шохзодагӣ гузашта шох шудаам! Бидон ва огоҳ бош:

Гузаштагони ту Макдуниё ва тамоми Элладаро забт карданд; моро хору зор доштанд. Вале мо ҳоло шуморо осебу зиёни фузун наовардаем. Ман чун пешвойи эллиниҳо баройи ҷазо додани порсиён ба Осиё ворид шудам! Рафтори нохуб ва нокасии шумо овард маро ба ин ҷо... Шумо дар шаҳри Перинф ёвар шудед, то онҳо падария ман – Файлакуси Дуввумро шармсор гардонанд. Он вақт Фракия дар тасарруфи мо буд. Шоҳи Порс Ох – Ардашери Саввум сипохиёнашро он ҷо фиристод... Вақте ки падари ман кушта шуд, дар номаи хеш боифтихор қаламдод кардед, ки дар ин куштор «дасти мо» буд. Ту худ бо мадади вазири маккор Боҳӯй шохзода Аршакро бикӯштӣ ва ҳокимиятро ночавонмардона ва бар хилофи қонуни Порс соҳиб шудӣ... Акнун ту маро панд медиҳӣ? Нобакор!... Ту ба юнониён дар борайи ман номаи хусумат навиштӣ, то Юнонро зидди ман ба ҷанг ангезӣ. Ту хоста фиристодӣ ба Спарта ва дигар шаҳрҳои Юнон, вале ҷуз Спарта ягон шаҳр пули туро напазируфт. Фиристодаҳоят дӯстноро аз ман гардониданӣ шуданд ва зиёд кӯшиданд сулҳу оштии, ки ман дар Эллада бунёд гузошта будам, вайрон созанд. Танҳо баъди чунин рафторҳои нозеб ва душманонаат зидди ту ба ҷанг даромадам...

Аввал бар сипаҳсолорҳо ва сатрапҳои ту пирӯз будам, акнун турову сипоҳи туро пирӯзам. Соҳиби ин кишварам, зеро худоён онро эҳдо карда ба ман.

Табори ту, ки дар набард талаф наёфтаанд, андар паноҳи мананд. Ман пайваста ғами эшон бихӯрам. Онҳо нисбати ман зидди иродаи хеш рафтор накунанд; хушрафторанд, соҳибхитёр. Ба назди ман чун ба назди сарвари асили саросари Осиё биё! Агар тарс дорӣ, ки бо ту ҳодисае рух медиҳад, бифирист одамони хешро, то имон оварӣ ба бехатарӣ... Агар ҳозир шавӣ пеши ман, бигирӣ модаратрову зану фарзандатро; ва ҳар чизе, ки дархосту талаб бикунӣ, бигирӣ!

Ва агар боз навиштан хоҳӣ ба ман, чунин рӯҷӯ бикун: «Шоҳи Осиё!» Нашавад, ки дар номаат бо ман чун ҳамсангу ҳамвазни хеш рӯ оварӣ. Агар туро чизе лозим шавад ба ё зарурате пеш ояд, ба ман чун ба хочаи хеш муроҷиат бикун. Чунин нақунӣ, рӯзатро бинӣ! Агар хоҳӣ, ки шоҳӣ бирабойӣ, матину устувор бошу бичанг бо ман, вале магурез! Вагар на, ҳар кучое бошӣ, биёбам туро!!!»

Коллисфен бори дигар номаро бихонд. Искандарро ёд омад, ки ба чунин мазмун номае нигошта буд Дороро. Аммо чӣ шуд,

ки фиристода натавонист. Мазмун, чӯши чанг буд ё безобитагиро, бисёр корҳо сомон нашуд. Ин бор Искандар мӯхру тасдиқ кард номаро ва ба фиристода супурд. Вале шох ба ҷойи роҳату фароғат ғазаб мекард аз рафторҳои Доро, ки на чангро зебанда аст ва на оштиро. Чун ваҳмак хешро даруни ҷомаи гили гирад ва фурутар равад ба хафолҳо. Биандешид аз қисмати модару зану фарзанди шоҳи Порс; хушнудӣ низ кард, ки ҷойи дардноки ҷони Дороро пайдо кардааст... Ва ҳанӯз оташи ғзаби Искандар паст нагашта ва аз пайи дарёфти аҳли аёли Доро кас нафиристода, номаи дигари шоҳи Порс омад:

«Худойи некӣ ва оташи пок Аҳура Маздойи бузург ниғаҳбон аст ин марзу бумро. Ҳар кӣ пой ноҷо ниҳад бар ин сарзамин, пояш бисӯзад. Чун мо аз неку бади дунё оғаҳем, аз рӯи ақлу хирад бояд рафтор бикунем. Пиндори носолим ба чапғалат барад мардро. Ай Искандар! Чун тавонӣ, худро «Шоҳи Осиё» номӣ? Магар мард тавонад ба зӯрӣ каҳудо шавад дар хонадони касе? На-а-а! Шох андар мулки меросӣ шавад шох! Дар мулки бегона ғарибшох хонандаш. Ту шоҳи элладӣ ҳастӣ, ман шоҳи Порс. Ва ман туро ҳоҷаи хеш нахонам! Чун шоҳи Порс дархост дорам, то модар, зан ва фарзандони маро бозгардонӣ... Розӣ ҳастам ба ивази эшон ба ту Осиёи Сағирро бахшам ва ҳатто ними тахти шоҳиро... духтарамро...»

Афзуд ғзаби Искандар аз мазмуни нома. Аввал хандид, пасон ғзаб кард: «Аблаҳ! Ғаниматҳои дар дастам бударо ваъда медиҳад. Наход то ин дараҷа маккор бошад? Гӯри гурезон гумон дорад, ки паланги хуношом аз таъкиби ӯ бозмонда...»

Ва ин лаҳза сарбозе даррасид ва андешаҳои ӯро барҳам зад:

«Шоҳо! Статир сари фарзанд рафта!»

Искандар аҳамияте надод ва напурсид, ки кист Статир. Чун пайк посух нагирифта ва нарафта буд, Искандар як ба ӯ нигарист ва «сари фарзанд рафтан»-ро ба Барзин гуморид ва чин бар ҷабин гирифта пурсид:

— Чӣ фармудӣ?

— Статир – зани Доро сари фарзанд рафт!

— Зани Доро сари фарзанд рафт?!

— Бале...

— Ай нобакор! Тарсондӣ маро!

Аз асби ғзаб фурумада гуфт Искандар. Аммо изҳор накард сабаби тарсагро. Балки мулоҳиза кард: «Паёми нохуш...» Баробари номаи падар омада хабари марги зан. Искандари парешон фаромӯш кард, ки сарбозро руҳсати рафтан диҳад. Даромад ба пардасаро. Аз марги зани Доро андеша дошту шукронаи зинда будани Барзинро мекард. Аз ин рӯ чӣ гуфтани чӣ кор карданро

надониста хам хӯрда бо муҳаббату меҳрубонӣ Барзинро гирифт ба оғӯш, ки рӯи рахти хоб буд. Доя ва модар бурун рафтанд аз пардасаро.

Барзини зирак ба киёфайи шоҳи ҷавон нигарист, ки андешайи пирона дорад ва зери чашмонаш халта гашта. Дастон ёзида бар гунаҳойи шӯ ниҳод ва суолomez дарозо нигарист:

— Ту, ки шодон будӣ аз пирӯзиҳо, чӣ шуда, ки ғам дорӣ?

— Сарбозе хабари ногаҳонӣ овард ва шум... Воқеан, фаромӯш кардам, ки сарбозро рухсат диҳам...

Сар аз пардасаро бурун овард ва посбонро фармуд, ки сарбозро иҷозати рафтан диҳад. Ва баргашта суҳанро идома дод:

— Чӣ шуда бо афсарон ва сарсипоҳиён, ки сарбозро фиристода назди ман. Шояд дурӯғ бошад хабараш?

— Чӣ хабар?

— Гуё модаре сари фарзанд рафта...

— Рост. Зани Доро сари фарзанд рафта...

— Чун донӣ?

— Гоҳе ки беҳуд будам, аён гашт, ки зани Доро сари фарзанд рафт.

Искандар андешид аз хислатҳои начибу худододи Барзин.

— Чӣ андеша дорӣ?

— Бубахш... Чун парешон будам; баробари шунидани хабари «сари фарзанд» ҳаёлам ба ту рафт, ғамӣ гаштам. То замоне ки асли воқеаро дарёфтам ба худ омадам, ки ба назарам пир шудам. Пӯзиш аз ту, барои гумони бадам!

— Ростӣ, дилат ба ман сӯхт, Искандар?

— Ростӣ, бисӯхт дилам.

— Пас, дӯстам дорӣ?

— Чӣ гуна дӯст надорам, ки номбардори тухмаву дудмони моро ба дунё оӣ?

— Ва баъди ин ман зани қонунии ту гардам?

— Ва занҳоро даст дароз кунӣ, аз оринҷ доранд.

Ва табассум кард шоҳ. Барзинро хуш наомад, ки макр кунад.

— Яъне, шоҳ ба бод гӯяд суҳанашро?

— На! Ҳарфи шоҳ ҳарф бувад... Вале ҳолиё ғами шоҳ дигар.

— Шоҳ чӣ ғам дорад? Пирӯз омада дар набардҳо. Осиёӣи Наздику Сағир зери пояш. Боз чӣ хоҳад?

— Чизе нахоҳад. Духти Доро бо чунин ҳолу аҳвол мурда... Таҳдиди шоҳи Порс андак нест.

— Магар аз Доро... андешае дорӣ?

— На. Тарсе надорам...

Барзин ҳайрон монд, ки Искандар чӣ гуна фикри аз сар гузаронидаи ўро пай бурд. Барзин «андеша» гуфта буд, Искандар «тарс» гӯяд:

— ... Ман аз касе тарс надорам!!! – сахт расида будааст харфи Барзин. Ба зарда изхор карду бадар рафт. Боз Барзин моту мабхут монд. Модар баъди рафтани домод назди духтар даромад.

Лаби об рафт шох; агар ки ин ҳама хобу хаёл бошад, ба об гӯяд. Хеле нишаст. Оби баҳри азим ханӯз ҳам ғажд буд; сохил ва роҳравҳо пур аз обовардаҳо буданд; лахчаҳои сиёҳ, хасу хошок, пашму латтапораҳо; мурғони мурда ва пора-пора устухонҳо, ва рӯдаҳои номаълум, ки лошахӯро зоғу мохихӯракхоро чамъ мекард. Ё лаби дарё нишаста ба мавчу мадду қазри он менигарад ва дахшати дӯшинаро пеши назар меорад, ки чун гузашт; ҳамааш хуб гузашт, чунон ки ҷанги Тир. Пасон як қўбҷайи мавҷ ба сохил афкандаро гирифта рӯйи реги ҳамвор хатҳо кашид; чунон ки «як, ду, се...» гӯён чизеро ба ҳисоб мегирифта бошад ва корҳои шударо ба касе ҳисобот медода бошад. Хат мекашид. Андаке менигарист чиддӣ; бо чизе муқойиса ва ё ҳисобу китоб дошт ва тарҳи кадом андешаашро менигошт, ки напазируфта, хати батлон мекашид; поймол мекард; ва ба марзу хиттаи дигар мегузашт, ки ҳоло нақши пойи касе нарасида. Ба онҳое кор надорад, ки шаҳри бегона ва ҷангзада, гуфта ёро наззора ва ҳифзу ҳимоя мекарданд. Боз хатҳо кашид, боз шаклҳо офарид; боз хуш накарду поймол кард: «Ин дунё беш аз ин бақое надорад. Ҳама чизро чун рег барад ин баҳри хурушон ва чун мурда ба сохил андозад. Беш нест! Беш нест! Аммо ман надонам, ки ин қадар қаҳду қадалам аз баройи чист?»

Мағасе омада тирвор ба чашмаш зад ва гурехт. Пасон чашмаш ба хориш омада, молид ва зараҳои сапед нӯки ангушташ омад: «Пошидааст лаънати...»

Ва баъд «Шӯроӣ Бузургон»-ро ёд овард, ки дар мушкилоти ҷанги Тир бозхонда буд; минҷумла Пармониёни пирро.

Искандар Пармониёни далеру диловарро баройи хидматҳои беназираш дар аҳди Файлакус ва юришҳои шоҳи ҷавон сатрапи Димишқ хонда буд ва хини зӯромади набарди Тир ёд овард: «Бе пир марав, ки дар монӣ, харчанд Сикандари замонӣ.» Борҳо шунида буд ин масалро. Вале боре чун донист, ки сипаҳсолори пурдон ғарра ба хидматҳояш аст ва ройсозиаш мувофиқ ба хоҳишу дархӯрди шоҳ нест, Димишқро бахшидаш ва соҳибхитёр гардонд. Инак гоҳи мушкилоти қазираи Тир новакт буда ҷудویی онҳо. Он рӯзи ройсозии «Шӯроӣ Бузургон» ба Аминта ҳашм гирифта буд; баройи «аз баҳри ҷанги Тир бояд баромад» гуфтаниш. Вале ҷонибдорӣи Пармониёро ба таклифи Аминта душманона донист: «Агар ман Искандар будаме, чунин пешниҳоди Аминтаро пазируфтаме.»

Искандар аввал ба андеша рафт; пиндошт, ки мурғи бахт аз парвоз монд. Ҳеҷ гоҳ ӯ шоҳаншоҳи мулки Порс нагардад ва оламгир нашавад. Гӯё пеши чашмонаш орзуву армонҳояш мурданд.

«Шӯрои Бузургон» ҳама барору пирӯзиҳо ва шӯхрати шоҳи ҷаҳон-хоҳро бо ҳок яксон қард. Ва қасид оқибат Искандар: «Агар ман Пармониён будаме, низ чунин рафтор қардаме...»

Нарм гуфт шоҳи доно. Гуё пазируфт пешниҳоди сипаҳсолорро. Пармониён болид, ки ҳанӯз ҳам шоҳ эҳтиромаш кунад. Ва хушҳол рафт аз назди шоҳу сипоҳ. Дар асл киноя буд сухани тақлидийи шоҳ сипаҳсолорро. Шоҳ шод ҳам шуд аз рафтани Пармониён, ки раҳойӣ ёфт аз банди маслаҳати ҳалалғори сипаҳсолор.

Аммо сипаҳсолори пири барнодил аз назди шоҳ болида баргашт, ки ҳанӯз эътибораш кам нашуда назди шоҳи мақдунӣ; чунон ки дар аҳди Файлакуси Дуввум буд. Дар роҳи бозгашти Тиру Димишқ савори асби тозӣ гоҳ болида менамуду гоҳ маҳзун; наҳод ўро шоҳ баройи «ҳа» ва ё «на» аз ин қадар роҳи тўлонӣ хонда бошад? «Оё киноя ё ришҳанде набуд сухани шоҳ?» Акнун андеша мекунад ў дар роҳи дароз баробари лангару силтави асб. Андаке пеш дар баландихойи кўҳи сурур мегашт, ки шоҳ пешниҳоди ўро пазируфт; ҳолиё кўҳи андўҳ бар дўшаш, ки гаронӣ мекунад ба андешидану роҳ паймудан. Кўҳ баланд. Ҳар киро ёро ё мадори баромадан нашавад. Ва боз ҳамон қадар вазн сарборӣ бар дўшаш; ҳам шона шиканаду ҳам камар. Асби тозӣ аз рўйи номусу нанг ба эҳтироми сипаҳсолор мекашад ин борро.

Пармониён пешгарди сипоҳи мақдунӣ буд аз замони лашкаркашиҳои Файлакуси Дуввум то забти Искандар Димишқро. Шоҳи ҷавон низ аз рўйи мактаби ҷангӣ падар сипаҳсолорро пеш мефиристод ба размгоҳҳо, то пеши роҳи ўро тоза гардонад ва шоҳи мақдунӣ бе монёба сўйи Машриқ биравад...

Ва Искандар чун дид, ки қор бо чунин усул давом кунад, дар торих пирӯзиҳо ба номи сипаҳсолор Пармониён гардад, саҳт биандешид; мулоҳазайи зиёд қард ва роӣ дод, то дураш кунад аз сари сипоҳ; лашкаркаши беназир ва яққаву яғона ҳудаш бошад; торих ба номи ў гардад. Бо чунин ниятҳо роӣи сипаҳсолори пирро Искандар дигаргуна фаҳмид: «Пармониён дар ҷангу пархошҳо нест, аз ин рӯ набарди Тирро қатъ гардонидан хоҳад...»

... вале пиндори Пармониён дигаргуна: хунрезӣ ва одамқушӣ ба дилаш зада буд ва чун рӯ ба пири оварда, хунро ҳаром ва бузургтарин ва ё қабхтарин гуноҳ шуморад. Ў донад, ки шӯхрати шоҳ Файдакуси Дуввум аз оварду пирӯзиҳои ўст... Ва ҳолиё савори асби тозӣ мераваду меравад ва ҳама буду шудро пеши назар меорад: набарду шикасту пирӯзиҳо; чудойӣ аз ватану зану фарзанд ва ёру пайванд ёд меояд ва гумон дорад, ки Искандар ин ҳамаро доништа, чун арзи сипос Димишқро ба ў бахшид ва ҳар гоҳ мададу роӣи ў лозим шавад, пеш хонад... Меравад чу умр; меравад чу рӯд, ки роҳи бозпас надорад; на ба он шитобе меравад, ки ҳамроҳи Файлақус мерафт; ва бо Искандар ҳамриқоб буд. Меравад ба гашту лангари асби тозӣ, ки инаш тори ёлаш

андохта. Фараси тозӣ меравад, на ӯ; пойҳои пурзӯри рӯйинаш рӯйи зин, андар рикоб карахт шуда ва кунда кардаанд; гӯйӣ хун бозмонда аз гардиш. Хуб тохту тоз кард дар вақташ, ки шӯхрати ҷаҳонӣ мегирад ва соҳиби ҳама гуна рутбаҳои ҷангӣ мегардад; зиёдтар аз вузуро дар паҳлӯи шох қарор мегирад. Акнун пойҳо итоат намекунанд. Нерӯӣ бозувон низ намонда, ки зӯри бардоштани теғро надоранд. Ин хел набуд. Баъди рухсати бозгашт додани Искандар ва дар роҳ сарфаҳм ба кинояву маънийи иҷозати ӯ рафта чунин ҳол рух зад. Пириаш ба тифлиаш монанд, ки мадори рост истодан ё раҳ рафта ва ё қореро ба ҷо овардан надорад. Лекин мағзаш андак-андак қор мекунад. Он замон умеди ҳестан ва пойравон шудан дошт; ин замон умеди хуфта дорад. Донад, ки чун афтад, барнаҳезад...

Бар реги тари соҳил нақшаҳо бикашад шох Искандар, ки ҷуз худаш қасе нафаҳмад маънию мақсадро. Як андешааш ин аст, ки бе Пармониёни пир ҳам пирӯз буда тавонад. Аммо ҳар чӣ буду набуд, гузашт; азоб паси сар шуд; ҳолиё лаб зери дандон. Рӯйи рег нақшаҳо мекашиду кӯр мекард. Реги тари обдор ҳар боре ки дарё мавҷ зада он чоро мешуст, ҳамвор мегашт ва шохро чун кӯдакон завқ омада аз нав нақша мекашид. Чун баҳр хобад, пайи ангушт ё ҷӯбҷайи кашидааш аз нафаси гарми офтоб нам паронда сапедча мегашт. Искандар кӯдакона пиндорад, ки олам низ ба д-ин ранг аст: месозӣ, вайрон мекунанд. Сохтану вайрон кардан баробар. Вале як қас ҷон қанда созад, дигаре бепарво вайрон кунад? Фаҳмида нашавад қори дунёро! На! Қори одамиро дар ин дунё! Об ҳам вайронқор чун қасони бад: «Ман созаму он вайрон кунад. Сохтан душвор...»

Ва дар чунин андеша буд, ки пайк омад:

«Худованд одам бисохт!»

Донист, ки ҷашми Барзин рӯшан гашта. Хушнудӣ кард. «Ман низ суратҳо мекашидам, то одаме созам, аммо барор намегирифт қорам...» Бархост бо тамкин ва реги дастон бишуст андар дарё.

Баргашт ба пардасаро. Бипардохт ба айшу нӯш ва навздро ном ниҳод: Геракл!

Пасон рахти сафар барбаст. Ҳокими тозаии шаҳри Тир Абдулони, ки Искандар ба ҷойи Азимулмулки ғайбада таъйин карда буд, он замон ба гусели меҳмони олиқадр ҳозир шуд ва меҳрубониву хушбошиҳо кард... Гаҳвора андар маҳмили уштур, маҳори нор дар пордуми қорвон роҳӣ шуданд сӯйи Мисри овозадор. Роҳ аз Фаластин мегузашт, ки он замонҳо ҷаҳор самти оламо аз он шаҳр муайян мекарданд ва самтҳои ҷанги Куруши Кабирро низ ришта мекашиданд; шоханшоҳи ҳахоманишӣ дар Мағрибу Машриқу Шимол овард кард меғуфтанд... Шаҳрҳои фаластинӣ худ аз худ бе ягон шӯру валвала ё ситезу зиддият пешкаши Искандар

мешуданд; ҳокиму шаҳрдорон ва касони муросоқору мансабхоҳ бо нону намак пешвоз мегирифтанд...

Ва аммо Ғазза саркашӣ қард чун Тир. Ғазза гӯйӣ бар хилофи Тир қазирае буд андар биёбон. Дар марзайи баланд ҷой гирифта буд хуштарху базеб, то реги кӯчийи биёбонӣ пахш накунад ва ҳаргуна меҳмони нохондаро роҳ набошад. Чунон менамуд, ки мардуми заҳматхоҳи он реғу гил андар бари домон ва мушту каф оварда, марза бардошта; об дар даҳон, сангу ҷӯб бар дӯш кашонда бино рост қарда, бо ҳазор орзуву ҳавас шаҳри афсонавӣ сохтаанд.

Ҳокими шаҳр Батис (Бат) овозайи Искандарро шунида, халқро огоҳ қард аз омади ӯ ва ба набарди душман ва ҷимояйи Ватан омода сохт эшонро. Ҳама чизро захира қард ба ҷанги тӯлонӣ; аз қабилаҳои арабу аҷам бардаҳо харид ва ононро ангеҳт зидди макдунӣён.

Охиринаи шаҳри Фаластин буд Ғазза дар роҳи Миср. Аз он баландиӣ ба шакли гунбади фалак сохта ҳам роҳи Фаластин метофт ва ҳам биёбони Араб. Ба ин баландӣ баровардани олотии гаронвазни ҷангӣ: манҷаниқҳо, арродаҳо, дастгоҳҳои саддшикан қори осон набуд.

— Ё Искандар! Пархош бо ин шаҳр осон набошад! – маслиҳат доданд муҳандисон.

Аввал ғазаб қард Искандар ва чун биандешиду ҳол дид, пурсид:

— Аз баландиӣ ҳамин теппа тарсидед? Аз гург тарсӣ, ба беша мараф!

Дигарон низ дар андеша шуданд. Ҳоҷат ба посух набуд. Хайма заданд андар биёбон.

— А? Аз ҳамин теппача тарсидед?

— На. На аз баландиӣ ин теппа, шох... Аз он ки роҳе надорад; дастгоҳҳои саддшикан набароянд ба он ҷо.

— Пас, шумо низ теппаву марза созед, то бо марзайи онҳо баробар ояд ва роҳе дошта бошад, ки ба Ғазза дарояд! – фармуд Искандар ва самти ҷанубиӣ хоктеппаро намуд, ки мувофиқтар буд ба убур.

Чунон қарданд: аз ҷанубиӣ марзайи Ғазза сангу гилу реғу шинон рехтанд, ки ба ин қор балад гашта буданд; марза мебардоштанд ба домону дасту ҳатто кулаҳхӯд мавод кашонда. Вале Искандари дурандеш қаноат нақард бо он. То он ки марза бардоранд ва дастгоҳҳои деворшикан ва дигар мошинҳоро биоваранд, шох фармуд аз зери девори дижи Ғазза нақб бикобанд. Сарбозони итоатқор чун гӯрқобҳо замин мағок мекарданду нақб ва хоки он ба марза мекашиданд; як тиру ду нишон. То он ки марза баробар шуд ба теппайи шаҳр аз зери пойи шаҳриён роҳ бурда буданд то диҷ, лекин ба қушодани пардаи охиринаи ҷуръат надоштанд.

Баъди сохтани роҳи Даммаи Тир бардоштани марзайи сунъийи Ғазза ва кандану кофтани нақб мақдуниёнро душворие надошт. Чун марза бардоштанд ва дастгоҳҳои саддшикан оварданд ва мағоку нақб канданд, Искандар ба рӯҳи худоёни юнонӣ қурбонӣ фармуд. Чун қурбонгоҳе набуд, сари марзайи сохтаро қурбонгоҳи биёбонӣ донистанд ва маърака оростанд. Ва гоҳи фаро омадан паррандае аз тори «қурбонгоҳ» парвоз карда гузашт ва «сангчае-ро» ба Замин андохт. Сангчайи сеҳрнок бар кулаҳхӯди Искандари силоҳпӯш бархӯрду ба хок зад. Лашкаркаш сангчайи сиёҳ бардошт аз хок ва дидаву санҷид, таачҷуб кард. Дароз нигарист аз дунболи мурғак, ки хурдтар аз сангчайи дасташ менамуд ва охиста-охиста нопадид шуд. Искандар дергоҳ ба худ наомад. Фикру андешайи ҳарранг гирд мегашт андар сараш ва қудрати қушодани гиреҳи муамморо надошт. Сарраммоли Аристандри Талмосиро пеш хонд ва тахвил кард. Сарраммоли даргоҳи шоҳӣ худдорӣ кард аз посух. Чун Искандар хосту дархост кард, Аристандр ночор монд:

— Гирифтани Ғазза осон набувад... Ва... ва осебе расад...
— Таваққуф кард, то Искандар чӣ фармояд.

Искандар ба андеша рафта буд. Дарди захм эҳсос кард, ки садо дардод:

— Ва?!...

— ... осебе расад... ва зуд шифо ёбад. Шоҳ Искандар чун ҳамеша пирӯз ояд.

Шоҳи пурдону худхоҳ бовар накард ҳарфи раммодро. Фикре ба сараш гирд мегашт, ки ҳеҷ гоҳ дар сараш набуд: «Марг!» Пешӣ назараш ду ҳазор маслуби канори қазираву лаби дарё омад ва андар нори ҷаҳим сӯхтани ҷасади онон; дасту пой кашидану печидани ҷисмҳои бечон ва ба муште хокистар табдил ёфтани эшон. Гӯйиё рӯё буд, на ҳақиқат. Ва ҳолиё пешӣ ҷашмаш воқеаӣ ҳақиқӣ омада: мурғаки раҳгузари ҳақгӯе санг заду огоҳаш карду бирафт.

Искандар низ бирафт ба пардасароӣ хеш; тарсону ҳаросон бирафт аз марг, ки то алвақт гумоне аз он надошт.

Занону кӯдакон ва гетерҳо дар сояӣ хаймаҳо ва саропардаҳо нафас рост мекарданд ва домани пардаҳо бардошта буданд то бодғар ба иқоматгоҳҳо бошад. Ва Барзин андар гардунаӣ шоҳӣ Геракли навздро эмин аз гармо медошт. Ва ҳоло чандон нерӯ нагирифта сафар пеш омад дар ин тамузи тобистон, ки саҳт ранҷ мекашид. Искандар омад назди ӯ. Хиратабӯу гирифтаҳол менамуд. Чун дӯшу парер дарозо нигарист ба Геракл, вале безавқ. Ба назари ӯ тифл ӯро дидан намехост, ки ҷашм намекушод.

— Ҷашм кушо, оламро бубин, Геракл; маро ба хотир бигир!

— Ҷаро чунин гӯӣ, Искандар?

— Ту магар надидӣ он паррандаӣ сиёҳро, ки ба сари ман санг зад?

— Амри тасодуф бошад, Искандар. Ба дил магир. Ва андешайи беҳуда макун.

— Агар дидӣ он ҳодисаро, чӣ дарёфтӣ, Барзин?

— Ман надонам, дигарон туро чӣ фармуданд? Донам, ки он мурғи роҳгузар оғахат карда аз офате...

Барзин хомӯш монд, то Искандар чӣ андешад. Шоҳ мулоҳиза дошт гуфтаҳои раммолро; низ нигарон буд, то Барзин чӣ гӯяд. Чун хомӯш буд зан, дида бар ӯ дӯхт. Барзин дарёфт нигоҳи ӯро.

— Дуруст дидӣ, ки мурғ чӣ андохта?

— Оре, сангча.

— На. Дуруст нигар. Кулӯх бошад; кулӯхи дасти Зулқарнайн.

— Чихо гӯйӣ? — Искандар тааҷҷуб карда аз чайб баровард сангчайи сиёхро ва бо нохун тарошид. Сиёҳиаш рафта, ранги хокиаш намуд ва бо ҳайрат ба Барзин нигарист ӯ ва китфон дарҳам кашид.

— Кист Зулқарнайн?

— Пайғамбар.

— Зулқарнайн номи ӯст?

— На, лақаби ӯст. Номаш Куруш бошад...

— Куруши Кабир?

— Оре!

— Оне, ки бо ин роҳ ба Миср рафта? Ба ҷанги Мағриб рафта ва то ҷое расида, ки Офтоб ба даруни баҳр фуру равад?

— Бале, Искандар, ҳамон... Куруше, ки яҳудиёро аз ҷанголи бобулиён раҳо карда, ба онҳо умри дубора бахшида ва Байтулмуқаддасро аз нав сохта.

— Хуб. Гуфтем, ки чунин аст. Аммо ин кулӯхи сангчагашта чӣ муаммо дорад?

— Ин кулӯх хоки ватани Куруш бошад, ки агар дар мулки бегона бимирад, атри кафан бикунад.

Шоҳ Искандар саҳт ба андеша рафт; на аз бойиси муаммо; на аз партофтаи мурғи раҳгузар; на аз фармудайи Аристандри раммол, бал аз гуфтаи ҳамсараш Барзин, ки ҳама аз кучо донад?

— Чун донӣ, Барзин?

— Аз «Аҳди яҳуд»¹

— Боз чӣ донӣ аз Куруш?

— Бисёр донам, вале Искандарро лозим набошад.

— Лозим бошад. Донистан хоҳам.

— Миёни подшоҳии Курушу Искандар ду садсола роҳ. Куруш корхое карда, ки подшоҳе накарда. Аз ин рӯ ӯро одилтарин шоҳ донанд; ва фиристодаи Худо. Пайғамбари неку нақор ва

1. Қисмате аз «Таврот».

бахшоянда. Бидон, ки ҳеҷ касе аз миллати ғайри яҳуд аз чониби яҳудиён эътироф нагашта, магар Куруши Кабир...

— Қиссايи ӯ бибояд хонд. — Гӯё ба Барзин на, ба худ бигуфт оҳиста.

— Ту хондаӣ қиссايи ӯро: китоби «Киропед»-ро. Ва боз замоне фаро хоҳад расид, ки бихонӣ қиссаҳои ӯро.

— Чун он замон фаро расид, туро сарраммол хоҳам хонд.

— Ташаккур, Искандар! Ман, ки ҳама умр паҳлӯи ту ҳастам, маро чӣ зарурате ба раммоли?

— Чӣ муаммое омад пеш? — ба андешаи аввал баргашт Искандар.

— Муаммое набошад, шоҳи ҷавонбаҳт. Мурғи баҳт шоҳро огоҳ карда, ки то ҳок ба сар накунад; ба нақби қандаш надарояд; кори ин шаҳри хурдро сахл нагирад. Зар хурд, вазнаш гарон.

— Аристандр дигаргуна гӯяд, Барзин.

— Чӣ гуна?

— Хатаре ҳаст... шоҳро осебе расад... ва ...

— На! «Ва» надорад. Осеби сабук бошад ва зуд шифо ёбад.

— Оре, чунин гӯяд.

— Ва дуруст гӯяд. Шоҳ бояд саҳт бозҳатиёт бошад...

Ва шоҳ Искандар саҳт эҳтиёт қард ҳудро. Дар оварди Ғазза пеш нагузашт ва бо роҳи зеризаминӣ нарафт. Балки андар марзайи соҳтааш бозмонд. Баъди таъбиру таҳвилҳо сар шикаст, то ҷанги Ғаззоро қатъ гардонад; зеро таги дили ӯ сиёҳӣ бароварда, таъба-шро хира медошт ва хатареро таҳмину яқин мекард. Гирифтӣ ба андешаҳои ҳеш сари марза бинишаст рӯи ҳок. Пушт ба Ғазза ва рӯи ба биёбон бинишаст, ки ҷуз уфӯқ чизе натобад ба ҷашм. Номаи Доро ёдаш меояд ва посухи ҳеш. Набояд набард бикунад. Муруввату мадуро беҳтарин пирӯзист.

Вале дар он сӯ — дар пушти сари шоҳ, андар самти ҷанубийи Ғазза, паҳлӯи девори баланди шаҳр ғалмағале шуд, ки Искандар ҷашмдор набуд. Марздорони батангомада ба сари марзасозони пархошҷӯ шӯриданд. Чун Искандар он ҷониб нигарист, бидид, ки сипоҳаш рӯ ба гурез оварда. Ғазаб қарду ҷӯшиду шӯрид ва пешгӯиҳои таъкиди сарраммолу Барзин рафтанд аз ёдаш. Саркаш шуд ғавҷи сипардоронро. Даромад ба ҷанг. Расид то ҷое, ки мақдунӣро ба танг оварда буданд. Искандар шамшер бизад ахиллона. Чун дарёфт, ки мағлуб мегардад, сипоҳ аз гурези шармандавор боздошт ва ҷангро суст гардонид. Тирборонаш қарданд. Як тири адӯ ҷавшан дар тани шоҳ бидарид ва гузашт бар сари шо-нааш. Хуни ҷӯшони шоҳи ҷавон сӯзонтар аз қоҳиши тири душман буд. Аз ин рӯ Искандар эҳсос накард тир хӯрданашро ва шерона бигуррид бар ҳасм. Вале чун хуни зиёд рафт ва мувозинатро гум қард, бар Бусефали рамузфаҳм нишонда, дошта, бурун оварданд аз майдон. Бурданд ба пардасаро.

Шаҳрдори Ғазза Батис чун Искандарро мурда гуморид, чанги макдунӣро бохта шуморид; шодмонӣ кард. Умед ба девори қавийи гирди шаҳр дошт ва ватанхоҳии мардум. Андаке суст шуд ва ҷанговаронро таҳдиду таъкид накард.

Вале андар пардасаро шоҳ Искандар аз дармону табобати Филипп ба танг омада меғуррид ва даст аз доруву давоии табиб мекашид, ки чунин чароҳат дар ҷанг бохт набошад. «Сахт бубанд шонаам! Сахттар! То хун боздорад!» садо мекард шоҳ ва ба худ мепечид чу мори саркӯфта. Аламу озурдагиаш на аз захми тир, бал бештар аз он буд, ки беватан ва ҷое надорад, ки хешро осуда дорад ва одамона муолиҷа кунад. Гӯё нахустбор чунин дарди беватанӣ кашид ва хешро ғариб дарёфт. Беқарорӣ дошт ва ҳамаро дур андохтани буд аз наздаш...

— Хун зиёд рафта Искандар, ором бош, сабукӣ макун!

— Хуни рафта зиёдатӣ буд дар тани ман. Андак сабук шудам. Акнун сахт бубанд!

Филипп боздошт хуни гарми ӯ ва Искандари тезхун натавонист тоқат кардан андар бистар. Бигуррид чу шери захмӣ, ки ҷанголаш гиротар ва қавитар бошад аз ғазаб. Чунин рафтори сарлашкар макдунӣро шердил бикард ва ҳар кадом шерона ғурриданд ва ҳучумовар шуданд паёпай. Вале садди қавӣ шикаставу рахна зада наметавонистанд.

Макдунӣ чун марзайи баланду фароҳро ба итмом расониданд, дастгоҳҳои саддшикан оварданд. Устувор карданд ва ҳамлавар шуданд: сангҳои азиму гаронвазн ба дарвозаву девор заданд. Вале боз нашуд рахна садди мустаҳками Ғазза.

Ҳолиё ғалмағали зиёд андаруни девори диҷ буд. Ин шӯру мағалро сарбозони макдунӣ ба воситайи мағоку нақб ба шаҳр даромада ба миён оварда буданд. На танҳо шаҳрдорон, балки Искандар ноогоҳ монда буд аз чунин ҳамлаву парҳош. Шаҳрдорон ҷонсарақ гашта, сипоҳи беруни шаҳро ба ҳоли худ гузошта, ҷанг бо сипоҳи пиёдаӣ аз зери замин баромада мекарданд; косақучомонам шуданд.

Они маҳшар буд:

Деворшиканӣ дастгоҳҳо марзайи баланди Ғаззаро низ ба ларза оварда буд. Ҳар зарбаву бархӯрди сангҳои азиму гаронвазн деворро нишону асар меғузоштанд ва кома. Ва боз макдунӣ ба деворшиканӣ собикадор ва таҷрибаандӯхта болорҳои дарозу гаронро сари дӯшҳо бардошта, баробар садо бароварда, зарба ба девор мезаданд. Девор меларзид; болор меларзид; одамони болорбардӯш меларзиданд; заминро замон меларзид. Шӯре, киёмате ба миён омада буд. Охиста-оҳиста лат меёфт девор, фуру мерафт дар худ; роғу дарз пайдо мекарду мешикаст чун тани тирхӯрда. Ва оқибат шуд рахна. Бо азобе садди азиму қавӣ ва сахтбунёд бишикаст дар ҳучуми ҷаҳорум. Девори шикаставу афканда зери

пойи сипохи макдунӣ бимонд чун пойандоз ва онҳо рехтанд ба шаҳр. Разми пур аз хашму нафрату ғазаб оғозид. Ҷавонмардони Ғазза девонавор мечангиданд. Чун размдида набуданд, сина сипар мекарданд ба синону найзаву тири адӯ; синасипар буданд ба умеде, ки ватан дифоъ кунанд. Шикофида мешуданд сарсинаҳо чунон ки борайи шаҳр. Фидойиёни диҷ он қадар хуфтанд ба замин, ки ҷойи пойгузорӣ набуд. Набарду овард идома дошт бар тори часади мурдаҳои даҳҳазора. На мурда кадр дошт ва на зинда кадру қиммат.

Искандар низ дарду захми шонаашро фаромӯш карда, бохунар мечангид; алами дарду захм меситонид. Ин бор ўро осебе расид аз пой. Вале ў чун яли рўйин миёни набардро нашикаст, балки лангон дар ҳама ҷой Батиси саркашу диловарро мечуст.

Оқибат ўро пайдо бикард андар ҳарамӣ диҷ.

Чун сахт ба ғазаб омада буд – зеро дар ягон пархош чунин захмӣ нашуда ва ин қадар азобу шиканча накашида – бе ҳеҷ андеша, ҳолпурсӣ ё ҳукм банд аз пояш андохт, барбаст ба гардуна ва амр кард бигардонанд тавофи шаҳр, рўйи борайи баланд. Чун марди ҷондоре намонда буд аз ғаззавиён аз баҳри интиқом, алам аз Батиси маҷрӯҳ меситонд.

Гардуна мегашт гирди шаҳр ва мекашид як ҷуволӣ дарунаш гӯшт пуркардаро. Ҷо-ҷо мерафту замин меруфт ва рах мекашид; ҷо-ҷо дакка меҳӯрд ва саре чун ҳаппак меҷасту ба замин мезад. Сари шоҳи Ғазза буд он: сари Батиси ватандору ватанхоҳ. Танашро дандони Замин меканд; сангу ҷўбу пораҳои шикастайи сафол, ки нўки тезашон чун тег аз хок руста буданд. Хуни ў нақшу асар мегузошт ва гўйи бо фўтайи атлас мебаст миёни шаҳрро. Пўсти сару пўсти тан дарбех мешуд замини даридаро.

Ин намоиш тозатарин ва ҷолибтарин намоише буд дар аҳди Искандари Макдунӣ.

БАНДИ ПАНЧУМ

Ду нафар аз наздикон ва соҳибхидматонро Искандар ранҷонд: сипахсолор Пармониёни солхӯрда ва Аминта пури Андромонро. Пармониёнро баройи «Агар ман Искандар будаме, пешниҳоди Доро пазируфтаме» гуфтанаш ва Аминта сарвари сипохи кирояро баройи ҷанги Тирро нахостанаш. Пармониён бебозгашт бирафт ба Димишқ ва Аминта бо сипохи ҳаштҳазорайи кироя лашкар кашид сўйи Миср... Ва баъди он ки пирӯз омад, аҳд кард бо хости дили хеш пой ниҳад, на бо амру фармони касе. Сарсипохи кирояӣ юнонӣ набарди Мисрро сахл ангошта буд; ва бо осонӣ ба даст овардани шуд ин шаҳри ҷангзада ва ситамкашидаро, ки аз замони Куруши Кабир то юриши Искандар аз даст мегузарад

ба даст: Куруши Кабир аз бобулиён озод кард Мисррову ободон; Камбучия пури Куруш шӯриши мисриёно пахш карда, аз нав мутеъ сохт онро; ва баъдтар Ардашери Саввум ин амалро такрор бикард; ҳолиё навбат ба мақдуниён расида, ки мисриёно аз асо-рати порсиён раҳо карданиянд... Мулке, ки даст ба даст гузарад ва шоҳи боному насаб, инчунин зӯру тавони хифзу ҳимояи хешро надошта бошад, дар бозори набарди ҷаҳонӣ ҷу матоъ даст ба даст равад.

Себак андар набарди Йусус бимурд. Мозаки порсиро мисриён ҷонибдорӣ намекунанд; барои эшон фарке надорад, ки Мисро порсиён соҳиб бошанд ё мақдуниён. Мозаки ба ном соҳиби Миср пиндорад, ки Искандар озода бахшад ононро; беҳабар аз он ки хурӯс дар ҳама мулк як хел бонг занад.

Мисриёни азияткашида ва ҷангзада паймон карда, ки ҷанг на-кунанд, балки юниёно бипазиранд ҷу дӯст бо нону намак. Зеро дилмонда, ҳаробашта, ҳонасалот ва даступошикастанд аз ҷанг. Аминта ҷунин нуктаҳоро доништа, таҳмин карда буд, ки мисриён набояд парҳош кунанд... ва дуруст баромад таҳминаш. Гоҳи аз шаҳри Пелузий гузаштанаш мисриён ва мардуми ба радду бадалҳо ва табаддулотҳо одат кардари бидид, ки гирду ҷамъ омада буданд ва сипоҳи кироёро ҳуш пазируфтанд. Аминта рӯх гирифт аз ҷунин пазироӣ ва сафар идома дод сӯи Мемфиси фиръавно...

Ва аммо андар остонаи шаҳр сипоҳи кироёро на мисриён, бал порсҳо пешвоз гирифтанд. Ба ҷойи нону намак тире туфанг пеш омад, ки Аминта ҷашмдор набуд. Ин ҳодисаи ғайриҷашмдошт Аминтаро ба ҳашм овард. Таксиарх Аминта то дар назди Искандар муттаҳам ва шармсору таънасор набошад, сипоҳи кироёро фармуд ва ваъдаҳо дод, ки ба ҷанги беамон дароянд. Андар остонаи шаҳр онҷунон новард карданд, ки порсҳо дошт надода, хешро ба даруни шаҳр заданд. Лекин кори нохубе карданд бардаҳо: онҳо, ки умед кашида ва пул гуфта ба ҷанг мераванд, ҷу нодидаҳо ва носерамҳо даст ба талаву тороҷ заданд. Ҷун ба ҷангидан ҳоҷате намонда буд, пелузиёно бохтаразм доништа, ба яғмогарӣ пардохтанд. Ҷунин рафтори нозебойи меҳмонони ноҳонда хирсу нафрати мисриёно барангехт ва оташи ғазабашонро барафрӯхт... Бархостанд бар зидди юниён; аз ин ҳол рӯх гирифтанд порсиён. Ва баробар зидди адӯ теғ кашиданду синон. Ҷунон набарду овардҳо буд, ки Аминта ҳаёл ҳам накарда буд. Порсҳо аз як сар бикӯфтанд ҳамаро; ҳатто сарфавчи таксиарх – сарфавчи сипоҳи кироӣ юнонӣ Аминтаро, ки саҳл ангошта буд ҷангро ва соҳиб гашта буд шаҳро.

Вале ҷун овозайи ба диҷи сарҳадии Пелузий омадани шоҳ Искандар ба гӯши шоҳи Миср Мозаки порсӣ расид, гева гузошту патак пӯшид. Ҷунон битохт, ки падар сӯи гумгаштаписар. Мозаки ҳушмадгӯи доройи маҳзани шоҳиро пешкаш бурда буд ба

шоҳи макдунӣ. Ҳаштсад толон¹ зари сурх бар уштурон бор баст ва аз гарди хазина то зару зевар ҳама бар дӯши сутурон бор шуд ва корвони хушомад раҳ сипард сӯи Искандар.

Шоҳи зарҳоҳ Искандари Мақдунӣ низ хуш пазируфт Мозаки порсиро; чун зару хоста бидид, хушнуд гашт, ки фиръавни Миср дарёфта нияти ўро. Ин миқдор тилло баробари воме, ки Искандар бар дӯш дошт.

Мозак аз чехрайи кушоди Искандар рӯҳ гирифт, шерак шуд; сари сучуд овард ва фармуд:

— Яздони пок фиристода Искандарро! Чун начотбахш фиристода ўро!

— Ай Мозак, чаро чунин гӯӣ?

— Ай фиристодаӣ худо! Зиёда аз дувист сол аст, ки мардуми Миср зери асорати порсҳо ҳастанд. Дар миён шаст сол озодӣ доштанд ва даҳ сол қабл Ардашери Саввум шоҳи Порс боз лашкар кашид ба Миср ва аз нав тасхир кард мулкро. Порсиён зӯран марзу бум идора кунанд. Косаӣ сабри мардум лабрез аст. Нигарон буданд омадани начотбахши хешро.

Чун хушомади Мозак рӯйирост буд бо душмани тавонову доно, дили шоҳи макдунӣ рағ зад, ки чаро чунин гӯяд аз диди аввал. Чилави нафси хеш кашид; фурсате бардошту таҳаммул бикард ва вонамуд, ки шохписари макдунӣ бароӣ зару зевар наомада; назар баланд дошт.

— Зару зевар дар ҳама ҷо зару зевар аст ва қадру қимат дорад. Аммо макдунӣ ин ҷо аз баҳри тангаву тилло наомадаанд. Бароӣ раҳонӣ мардуми Миср омадаанд.

Қиддӣ буд авзои Искандар ва Мозаки хушомадзан намедонист чӣ бикунад. Сӯи хидматгузoron менигаристу ба шоҳ Искандар. Ёварон низ чӣ кор карданро намедонистанд. Чун Мозак нигоҳ ба эшон карда буд, маънӣ кашиданд ва осема тубраҳойи зар бурданд ва пеши пойи шоҳ Искандари Мақдунӣ рехтанд.

Искандар бо гӯшайи чашм зари холис аз назар гузаронд.

Мозаки ларзон чашм аз чехрайи шоҳ намеканд, то чӣ пеш ояд. Назари шоҳ баланд буд. Мозак гумон дошт, ки ҳолиё шоҳ бо нӯки пой зару пош хоҳад дод; кирдору рафтори фиръавни Миср нохуш хоҳад анҷомид.

Баъди аз назар гузаронидани зари холис Искандарро шубҳа баргараф шуд. Мозак найранге надорад. Пазируфт зару хостаро. Ранг давид ба рӯи шоҳи Миср Мозаки порсӣ.

— Мисриён аз ситами порсҳо раҳо хоҳанд ёфт! – фармуд Искандар. Ба гӯши фиръавни Миср расид, ки шоҳ Искандар ба ивази

1. 1 талант = 26,2 кг.

зару зевар чунин гуфт. Бовар накард. Мазмун: хато шунид. Ва якбора чун мурғи аз об баромада худро афшонд.

— Мисриёни вафодор бесаброна нигаронанд даррасидани шоҳи чавонбахтро! — Мозак он чӣ дар дил дошт, ба забон овард.

— Пас, ба Миср биравем?

Мозак чоркат шуд, вале чизе нагуфт.

Искандар дарёфт муроди Мозаки тамаъкорро; донист, ки мақсад на хуш пазируфтани макдунӣ; на ба онҳо ҷойу ҷалол бахшидан ва на тамаъхое ба суди Миср, лобал ҳифзу ҳимоя кардани сари хеш бувад; ва аз даст надодани лақаби «фиръавнӣ.» Барои чунин матлабро дарёфтан сар шикастани Искандари чавони пурдида зарурате надошт. Зеро ӯ медонист, ки хушомадро баҳри мақсади олий, ҳифзи мардуми ҳимояи миллат ва дифоии Ватан назананд, балки ба хотири маснад, курсӣ, ришвахӯрӣ, фармонравойӣ, ҳукм баровардан, қасд ситонидан ва бисёр корҳои пастро ба сомон расонидан гӯянд. Сарвару раҳнамои ҳақиқӣ аз байни мардум барояд ва ӯро халқ пешбариву интиҳоб кунад. Искандарро баъзе аз ин андешаҳо ба сар омада буд; ва боз андешаҳои ҳудахро судманд дар мағзаш гирд мегаштанд. Беихтиёр даст бар дӯши Мозак ниҳод ва гуфт: «Ман донам, Мозак, Миср дербоз моро нигарон аст...» ва давоми суҳанашро на танҳо ба Мозак, ба ҳамагон гуфт:

— Ба сӯии Миср!!!

Ба назари Мозак расид, ки панҷайи бардошта ва кушодаи Искандар чун панҷайи Хуршед нур баровард.

Артиши баҳрии Финикияро, ки пештар аз омадани шоҳ ба Пелузий расида буд, Искандар фармуд ба сафари Миср омода шавад. Рассомон, оройишгарон, хунармандон, хушдастону ҳамроҳ бигиранд, то пойтахти мисриён шаҳри Мемфисро орову торо ва зебу зинат бахшанд. Ҳамчунон шуд: сафинаҳои зиёд ба ҷараёни рӯи Нил ворид гаштанд ва равона шуданд сӯии Мемфис. Чунин пешниҳод, ки Мозакро хуш омада буд, қорвони хеш раҳо ба биёбон карда, ба киштӣ нишаст, то зудтар расад ба Мемфис ва то омадани Искандар шаҳри зебову афсонавиро зеботар гардонад.

Искандар бардошт ва худдорӣ кард аз сафар, то аз сарраммол чизе бипурсад, ки аз ин ҳама чӣ бар ояд. Вале дилаш об нахӯрд ба Аристандри Талмосӣ; даромад ба пардасароии Барзин. Гӯйи баъди пирузии осону ройгон ҳочат ба фароғат набуд; баҳона овард, ки ба дидани Геракли кӯчак даромад. Ӯро рӯи дастон гирифт; хандид ба рӯяш. Тифл низ сӯии ӯ хандид. Андар кунчи лабонаш ва рӯйи забонаш шири ҷурғотак баста хувайдо буд: «Шир хӯрдӣ?» Ба пурси ӯ ба завқ хандид ва дасту пой зад:

«Ғуммача...»

— Киро монад?

Гӯйи аз худ пурсид; аз Барзин низ ҳам. Модар аввал табассум кард, пасон дилаш рағ зад, ки Искандар чиро дар назар дорад:

шояд шавҳарони пешини ўро, шояд худашро, қаҳрамонони асоти-
риро, ки одатан фарзандони шуданиро ба онҳо монанд мекарданд,
нисбат медоданд ва номашонро ба кӯдакон мегузоштанд; баъд
афсонаҳо мебофтанд. Ва Барзин баройи он ки андешаи шох
зоҳир гардад, пурс аз Искандар кард:

— Ба назари шох ў киро монад?

— Равшан нест... Ҳар киро монад...

— Чӣ гуна ҳар киро? – пас-пас рафт Барзин.

— Маро, туро, Гераклро...

— Ва ту низ ҳазл карда метавонӣ, Искандар?

— Чун ҳазл бошад? Нигар! Бозувонаш ба бозувони Геракл
монад...

— Худоё аз захири чашм ниғаҳ дор!

— ... абрӯвонаш абрӯвони туро...

— Хайрият!

— Дигар ҳама чояш маро монад.

Барзин, ки тахминаш хато баромад, ба гурези сухан ва сипоҳи-
гарихоии шавҳар нигоҳ накарда, ба умқи чашмони шох нигарист
ва бо нозу адо чафс шуда, сар бар сари синаи Искандар ниҳода,
навозиш кард тифли рӯи дасти падарро, то гармтар ва меҳру-
бонтар шавад дили дар размҳо ва ғарибиҳо сангӣ гаштаи ў. Ва
шоҳи марзҷӯ, ки машғул ба разму парҳош буд ва чунин пешоварди
шоҳони порсиро ками дар кам дида буд, аз эҳдоии Мозак шод гаш-
та, бигуморид минбаъд низ чунону чунин шавад ва шоҳи макдунӣ
осон ба даст орад Шарқро. Аз ин рӯ майл кард сӯи зан. Охиста
рӯи бистар хобонид Гераклро ва ба ҷойи он Барзини нозанин
рӯи дастон бардошт. Ҳамон зайл, ки охиставу боэҳтиёт кӯдакро
бар бистар ниҳода буд, бар ҷоғаҳ хобонд занро... ва ҳештан бар ў
бор кард. Чунон роҳате дошт, ки орзӯи барҳостан надошт. Хунча
кашид чун одат, ки шарм надорад, маҳалларо ба сар мебардошт.
Барзин каф бар даҳони ў гузошт, то пардадорҳо ва посбонҳо огоҳ
нагарданд. Нафасаш тез шуд ва навзод аз мақоми падар ҳаросида
ба гирия омад; айши падарро мунағғас кард.

— На!... Ин тифл на маро монад ва на Гераклро... Тарсуст!

Паҳлӯ гашта гуфт Искандар ва Барзин, ки хаваси ўро гирифт-
тану ором кардан дошт, дастони ёзидааш бозпас омад. Андеша
карду бардошт, вале дер напойид худдориаш:

— Пас, киро монад?

— Порси тарсуру...

Барзин ба китфи рост нимҳез шуд ва пурсид:

— Ин суханҳо чӣ маънӣ дорад, Искандар?

— Ман намехоҳам, ки пури Искандар тарсу бошад!

— Искандар бори аввал чунин садо мекунад; зиёд шунавад,
одат кунад.

Искандарро хуш омад ин ҳарф; Барзинро сахт оғӯш кард, сар дод ва фармуд:

— Ман низ чунин андеша дорам.

Барзин писарро бардошт, ки тар карда. Парпеч кушода, махсус чукаш ба падар намуд, ки одатан падарон ба чунин дидан шод гарданд; ўро бар сари синаи Искандар бор кард ва бо забони кӯдакона — аз номи писар гуфт:

— Ман ба худоён, ба нимхудоён ва қаҳрамонҳои афсонавии падаркуш: ба Крон, ба Зевс, ба Геракл, ба Эдип монанд намешавам, падар; ба Одам монанд мешавам, ки ба касе озораш нарасида.

Искандар табассум шикаст бар лабон ва дерёз ба андеша рафт, ки чаро Барзин аз номи кӯдаки безабон чунин гуфт? Ҳар шӯҳи ростие дорад. Ў андаке сар ба паҳлӯи чап тофта, сӯи зан нигарист. Барзин худро ба нодонӣ зада, афзуд:

— Ман чанг намекунам, одам намекушам; ё Сукрот мешавам ё Афлотун, ё Софокл, ё Арасту...

— Филипп на? Александр на? Ҳатто Ахилл на? — қасдан кунқобӣ кард падар.

— На, падар! Рӯхам Филиппона, часорату дилу гурдаам Александрона, андешаву ниятам Ахиллона... Аммо шамшер бардоштанро дӯст надорам...

— Офарин, Геракл! Мо ба воя расида корзор дида будем; ту чашм кушода размгоҳ дидӣ. Худоён мададгори ту бошанд!

Искандари доно ҳарфро зиёд накард, балки ишора намуд, ки оянда ва тақдири кӯдак дар дасти ҳудаш набувад: худоён ҳал кунанд қисмати ўро. Боэҳтиёт аз зери кашони хурди ў кафони бузургашро гузаронд ва баланд бардошт:

— Ана ҳамин хел худоён туро ба осмонҳо баранд; ба воя расонанд ва боз баргардонанд ба ман. Ҳолиё гаҳвораи ту маҳмил... Ту бояд кишваркушо гардӣ. Ба пойтахти афсонавии Миср меравем. Чойхое, ки одамон дар пирӣ, ҳатто дар хобашон намебинанд, ту бояд дар тифлӣ бубинӣ. Зеро ту писари Александри Сонӣ ҳастӣ.

Барзин ба ҳарфи охиринаи Искандар махсус диққат дод ва гуморид, ки шох барои дилдорӣи малика чунин фармуд; варна дар оғози сӯҳбат «ин тифл на маро монад ва на Гераклро» гуфта буд. Мазмун: ҳазл будааст, ки фаромӯш кард. Зери абрӯ ба шох нигарист. На шохро мемонд, бал падарро: ором, оддӣ ва бараҳна буд чун инсони аввал. «Чӣ хуш буд, агар чанг набудӣ; одамон осуда, оддӣ, ором будӣ ва хуш зиндагӣ дошгандӣ. Одамвор сӯҳбат, шинухез, муомила, рафту омад ва хешу таборӣ кардандӣ. Падар ба писар ҳашм нагирифтӣ, писар ба падар... Ва боз хушиҳои дигар... Барои зару хоста, барои дижу кӯшку коху маснад, барои тахту тоҷ, барои моли ҷаҳон; кишвари бегона, давлату дороӣи дигарон тартумартҳо накардӣ; зану духтари ғайр набурдӣ, моли

харом нахӯрдӣ; гӯр насӯхтӣ, хона хароб накардӣ, мулк оташ назадӣ; дил нашикофтӣ, сар нагирифтӣ, гардан назадӣ, пӯсти одамӣ накандӣ, маслуб накардӣ, одам ба дунболи асбу гардуна набастӣ... Аз модару зану фарзанд, падари кӯру кар гашта дур наафтодӣ, фарзанд ятим накардӣ ва занатро дигарон нагирифтандӣ... Ва... ва... Ай Худо!!! «Ай Худо!»

— Чаро дароз хомӯш мондӣ ва якбора «Ай Худо!» хитоб кардӣ?

— Аз худо талабидам, ки Искандарро аз Геракл ва Гераклро аз Искандар чудо магардон.

— Аз кадом худо?

— Аз Худойи худоён!

— Аз худойи Осмон – Крон? Аз худойи Замин – Рея? Аз худойи баррок – Зевс? Аз кадом худо?

— Аз худойи яккаву ягона.

— Аз Ахура Маздо? Аз Ахриман?

— На! Боз бар сари ҳамаи ин худоён Худое бувад, ки созиш диҳад ононро.

— Ту аз кучо донӣ, Барзин?

— Ман духти Ортабозам. Ё бисёр чизхоро медонист.

Искандар хомӯш бимонд ва ба андеша рафт: «Як зани хуни порсӣ – юнонӣ дошта ин қадар донад...»

Ва Барзин ҳам риштаи андешаи ӯ бигусаст ва ҳам шишайи хомӯшӣ бишкаст:

— Бино бар донистаи ман: Искандарро низ чизхое омӯхта...

— Оре... Чизхое гуфта аз ҷуғрофияи Машрик.

— Ва танҳо?

— Аз содагӣ ва зудбавар будани машриқиён.

— Пас, бо содаҳо размидан чӣ маънӣ дорад?

— Маънӣ надорад, албатта; онҳоро бо сухани хуш, бо макру фиреб, бо кокову шириниҳо ба даст гирифтани имкон дорад, чунон ки кӯдаконро... Вале кӯдак ҳама умр кӯдак намонад; бузург шавад, пухта гардад; сода ба мураккаб табдил ёбад...

Барзин ба андеша рафт, ки чаро чунин пиндорад Искандар? Наход шарқиён то ба ин андоза гӯлу гумроҳ бошанд? Дӯстро аз душман фарқ накунанд? Сиёҳу сафед, талху ширин тафовуте надошта бошад?

— Ва ҳамаи инҳоро падари ман гуфт, Искандар?

— На. Инҳоро худам мушоҳида кардам.

— Ҳоло, ки ба Машрик нарасидаӣ, чӣ гуна мушоҳида кардӣ ва хулоса баровардӣ?

— Чӣ тафовуте? Аз Макдониё, ки баромадӣ, ба назар ҳама бадавӣ тобад: ҳама гӯлу гумроҳ, ҳама сода, хунари ҷангӣ надоранд, ватанашонро дифоъ карда натавонанд. Миёни халқон ягонагӣ

набувад. Хар ангушт ба сари худ коре натавонад кардан. Вале онҳо пиндоранд, ки хар ангушт мушт аст. Содагӣи онҳо дар ҳамин аст, Барзин: туро газад, маро чӣ гам? Ҳоло, ки душман ба сари ман наомада, ман бояд хомӯш ва ором бошам; бигузур ҳамсоёро душман кӯбад... Магар надидӣ, ки як касро нобуд созӣ, ҳамсояш шод шавад; шахреро муҳосира кунӣ, ҳамсояшаҳр туро кӯмак расонад. Агар чунин набуд, магар Тирро гирифта мешуд?

— Ман надониста, ки шоҳ Искандар ин қадар хуб омӯхта Шарку шаркиёнро! Боз чӣ?

— Боз? Боз Геракл бояд ин нуктаҳоро аз тифлӣ дониста бошад. – Тифлро сӯйи Барзин дароз кард Искандар ва бархоста либос пӯшид: – Боқӣ ҳамаро гоҳи сафар хоҳӣ дид.

БАНДИ ШАШУМ

Ин бор Искандар пеш аз сафар раммолон, ситорашиносон ва пирони корро фаро нахонд, балки аз Барзин пурсид:

— Моро чӣ нигарон бошад?

— Худойи биёбону марз Аммон кушойиш бидихад туро!

Ва Искандар рахти сафар баст суйи биёбон, чониби Мемфис. Геракл дар қачовайи қофила чунбиши гаҳвора дошт. Ёро бо хоҳиши Искандар ба маҳмил ҷой дода буданд, то чӣ будани гарди сафарро аз ҳозир бидонад, варна андар гардунайи меросиӣ бо-бойӣ ҳамроҳи момиаш Катоюн буд. Гарчӣ бо канори рӯди Нил мерафтанд, аз назари Барзин ба гармтарин нуктаи олам омаданд. Дар ин сафар на танҳо гарди роҳ сари мичгон бардоштан лозим омад, бал зери чангу ғубор монда, гарду арақ пӯсташонро часпак гардонида буд. Саворони пеш метофтанд; саворони пасинро меғи сабуки аз зери суми сутурон бархоста печонида буд; тарҳи сураташон метофт.

Сипоҳ ва қорвони макдунӣ ва фавҷҳои савораву пиёда ва дастаҳои қироя саф-саф ва гурӯҳ-гурӯҳ мерафтанд; пешопеш фавҷи «Дӯстон», андар миёна қорвони «Табор» ва гетерҳову хидматгузорон ва баъд фавҷҳои дигар. Искандар шодтар буд аз ҳама замонҳо: ҳам зафар дошт, ҳам сафар дошт ва ҳам зар. Ва боз умед баста, ки андар Мемфиси афсонавӣ нигаронанд ёро.

Мисриён Искандарро чун шоҳи асилу ошно ва ҳамчун наҷотбахши ҳеш пазируфтанд. Шоҳи ҷавону овозадор чу ба Мемфиси афсонавӣ – шаҳри фиръавнҳои мисрӣ ворид шуд, моту мабхут бимонд: аҳромҳои сар ба фалак ақли ёро рабуданд, ки бо устодӣ ақлу хираду ҳунари дасти инсон беназир ва беҳамто сохта чунин мӯъҷиза. «Шарқ муқаддамтар аз ҳама гуна кишварҳо» аз дил гузаронд шоҳи марзҷӯ, аммо аз ифодааш худдорӣ кард. «Шунида будам... Дидам». Хушнудии шоҳ хувайдо буд андар чехраи ӯ.

Мозаки хушомадгӯй пештар аз лашкари Искандар расида, шахрро афсонавӣ оро дода буд. Ҳарчанд хазонрез буд, Мемфис баҳорӣ оро дода шуда: бӯйи гулу гулоб дошт; рӯфтаву обзада ва пойандозҳо густурда. «Кори фиръавнҳои мисрӣ бувад, одами натавонад чунин кардан» аз зехн гузаронд Искандар ва фиръавиро худо пиндошт.

«Одам барои сохтан ба дунё омад, на аз барои сӯхтан!» ба гӯши шох расид аз ғайб. Як такон хӯрд, андаке ранги рӯяш дигар шуд, вале паси гӯш кард. Буд ё набуд. Ҳини рӯйи пойандози сурх рафтан ва ўро гулу гулоб афшондан биболид ва ба назараш чандин сару гардан қоматаш боло шуд: «Миср аз они ман, Шарқ аз они ман, дунё аз они ман...»

Базм ороистанд. Канизакони мисрӣ, гетерҳои отинӣ зулфшӯфтаву хандонлабу маст аргушт мерафтанд. Нозу ишваву адо, карашмаву абрупарронӣ ва ангушта заданҳову шонаву синаву сар чунбонданҳо ва чашм хумор карданҳо рашки Барзинро афзуд: «Шоҳон барои хушийи хеш гӯри дигарон бисӯзанд.» Беихтиёр аз сари Барзин гузашт ва фазои тозайи дилашро ғуборе гирифт. Ду чашм аз Тойиси хиромон намеканд. Раққосаҳои гандумғунайи порсӣ дар шӯълайи ларзони оташу шамъҳо зарин тофтанд. Забонай оташ низ печу тоб дошт ва гули оташ сӯйи само мебарид.

Искандар ба авчи хумор расид. Ангушта мезаду фарёд: «Аз шароби макдунӣ биоваред! Аз майи отинӣ!... Гетерҳои отиниро бихонед!»

Аҳроми аклрабӣи Миср, қасру коху кӯшк ва тахти зарнигор, тоҷи мурассаъ ба зару ёкуту лаъл рабуда буд ҳуши шоҳи чавонро: «Чӣ гуворост шоҳи Порс будан...» Манзараву сохтмони Мемфис ва давлату дороӣи Миср ба вачду хурӯш оварда буд Искандарро. Сари хумор дар чунин ҳолат биандешид: «Искандарӣ!» Муродаш Искандарӣ сохтан буд ба сони шаҳри Мемфис.

Шоҳи чавон ҳавоӣи ақли пири дар сар, шефтайи зебойҳои ақлдузди Миср гашта, кушойиш ва қурбониҳоро фаромӯш кард. Андар қиёми базм ёд овард, ки нохуб шуда. Мозаки марздорро бихонд:

— Қурбониҳо бибойист қардӣ... Чун сарфи назар шуд?

— Дар сарам буд, шоҳи ҷаҳон... чун чизе нафармудед, бигуморидам зарурате надорад... Ва нахостам шоҳи ҷаҳонро ақл бишавам...

— Ҳммм... – чунон ки шери хуфтаро ба ҳашм оварда бошанд, мадд қашид раббулнавъ ба кина низ гирифт: «Чунин қасон, ки чу сағ пешӣ пой ғеланд, мардӣ надоранд; дар ҳар маврид қасро ба ҷойи матоъ бифурӯшанд ва андар сари мӯй аз қавлу нияти хеш бигарданд.» – Бигӯй, киро? – Мозаки порсӣ гумон қард; шох меҳодад ягон қаси баддидаӣи ўро қурбон бикунад. Дасту по хӯрд, дастон ба ҳам сойид ва гуфт:

— Ҳеч касро...
— Чӣ гуна «ҳеч касро!?» Худоёни Миср...
— Оре, шох... Худоёни Юнон, Худойи Миср Аммон ва Опи-
сро...

— Описро?
— Оре, шох... Гови муқаддас, ки мисриён волотар аз ҳама
донанд.

Искандар хуморӣ заҳрханда кард ва фармуд:

— Бошад... Боз?
— Боз фиръавнҳоро...
— Фиръавнҳоро?
— Шох, эҳтироми ононро ба ҷо бояд овард, зеро эътиқоди
халойиқ зиёд аст ба эшон... Ва чизӣ дигар ин аст, ки паёмварону
коҳинони ҳарамҳо саҳт ранҷида аз порсҳо ва тарк гуфта маъ-
бадҳоро...

Мозак пай бурд, ки раббулнавъ ба андеша рафт, ҳалалгор
нашуд, балки нигарон гашт, то чӣ пеш ояд аз ӯ. Искандар гӯйӣ
ҷойи ҷони мисриёро пайдо кард, ки аллакай ӯро шохас аз дарахти
бузурги касбу макр шуда буд. Коҳинон ва паёмбарони аҳром, ки
рукни мӯътамад ба шумор мерафтанд ва ба туфайли эшон дили
мардумро ба даст овардан осон буд, шохро хуш омаданд. Замони
хидмати коҳинони ранҷида расида:

— Бифармо, ҳама коҳинони андар замони порсҳо ранҷида ва
аз кор маҳрумгашта ба ҷойҳои кориашон бозпас бигарданд!

— Ба чашм...

— Чашмат дард набинад, Мозак!

Хуш наомад Мозакро муомилаи шох; гарчӣ ӯ сухани аз пор-
сиён ёд гирифта: «чашмат дард набинад»-ро гуфт, дилшикаста аз
назди раббулнавъ бирафт. «Шохон бо одамони худ – бо даставу
гурӯҳи хоса ва баргузида ба сари қудрат оянд, пасон ҳар чӣ хоҳанд,
он кунанд» аз зехн гузаронд Мозак ва ёд овард, ки замони шохӣ
Миср шуданаш сарвару роҳбарони дафтару вазоратро биронд
ва ҳамаро бо хости дили хеш ба курсӣ нишонд; таборро овард,
наздиконро овард хешони дурро, шиносонро, нону намакхӯрдахо-
ро... Чун нарасид, аз диёр даъват кард; аз маҳал хонд; аз вазиру
шаҳрдор то фаррошу посдор ва пардадор ҳама худӣ буданд ва...
давлатдорӣ буд, ки ғун мекарду ғун ва ин зайл яклухт бардошта
ба шохӣ бегона оварданаширо фикр накарда буд... Ин нукта дер
ба ёдаш зад; гоҳе ки ҳама чиз аз даст рафт ва анҷомаш норав-
шан. Пиндошт, ки Искандар ба қадри хушомад ва зару хостайи
ӯ мерасад. Аммо муомила ва сӯҳбати сарди шох хуш наомад.
«Батиси Пилузӣ чун қаҳрамон дар таърих хоҳад монд, аммо ман
чун хушомадгӯи Искандар...» Аз давраи базми ройгон бурун
рафта ва вазири молияву таъминотро пайдо карда, фармуд то
субҳ беҳтарин қурбонихоро омода созанд. Ва рафту барнагашт ба

сари базму қурбонӣ. Дуздона бинишаст бар тахти шохӣ танҳо ва андешид, ки бузургтар аз ӯ қурбоние набувад; магар ки Искандар гови Описро биовар, гӯяд. Вале ҳаёлаш ба хоб гашт; хобе, ки дар бедорӣ медид: пеши назараш дар қатори ҷаҳорпоён ўро низ оварданд ба қурбонгоҳи навташқил; вале гови муқддас миёни онҳо набуд. Балки Искандар сари шохдори Опис ба ҷойи сари хеш гузошта, ҷорпо ҳам хӯрда забон бароварда мелесад ҳамаро ва ҳар ҷо, ки забони дарозаш расид хушк ва лайс мегардад. Баъд шохӣ тез бар замин андохта ҷок мекунад ва пош медиҳаду ҷанг мегиронад ҳаворо. Мозак худ ба худ завқ мекунад, ки раҳойӣ ёфт аз бало; «Описро биёр!» гӯяд ҳуди Искандарро шохбанд баста мебаранд. Вале ҳамон лаҳза фикраш дигар шуд, ки гови муқаддас девона шудааст; дар Олам чизе намонда зеру забар мекунад; синайи Замиро мебарад... ва чизе боқӣ намонад... Ва аммо кор ранги дигар гирифт: ба гардани ӯ расан андохта, кашиданд. Ба пордуми кадом ҷорпо баста бурданд. То назди Опис оварданд ва нишон доданд ба ӯ: «Беҳтаринаш ҳамин!» Ў донист, ки хубтарин қурбониро пайдо кардаанд.

«Ба номи Описи муқаддас қурбон кунед ўро!»

Фарёд зад наснос, ки сараш Опису танааш Искандар буд.

Ўро мисли дигар ҳайвонҳо дасту пой куллуқ накарданд, балки дароз хобониданд; бо ду гӯши ёзидааш ҷашмонашро пӯшониданд, то чизеро набинанд... ва сарашро буриданд... Аз шохрағаш хуни гарм, вале сиёҳу ҳаром ғавворар зад; маснаду курсиҳо ва сандалийи заркӯбро якранг гардонд; ҳама ҷой сурх шуд; ранги инқилобу интиқом гирифт... «Сазойи касе, ки ба қавму миллату ватан хиёнат кунад» ба гӯшаш расид... Ларзиду ба худ омад ва дарёфт, ки ҷашмонаш низ хунин гашта; Замину Осмон хунин метобад. Воҳима гирифт вучудашро, раёша давид ба танааш, мурғак дамид ба пӯшташ. Дубора саҳт ларзид. Арақи сард баровард; сармо гирифташ. «Чаро чунин кардам? Чаро паёмварону коҳинонро гӯш наодоам? Пешомад напурсидам... «Худписандиҳо сабаби нодонӣ, оқибаташ пӯшаймонӣ.» Марздорӣ, гуфтам. Порсҳо хор нагарданд, гуфтам... Вале баройи ҳимояйи пӯсти хеш онҳоро фурӯхтам; сиёҳ нишон додам порсҳоро ба душман. Пиндоштам, подош хоҳам гирифт... зару хостайи Искандарро пешкашкардаам басанда буд ободии мулки Порсро...»

Ба назар касе дари ўро бикушод ва аз банди ҳобу ҳаёли мағшуш бираҳонд. Баргашт, то сипосгузорӣ кунад онро, аммо касе набуд. Ҳайронтар шуд. Ва ҷӣ аз ҳаёлаш гузашт, ки мӯйи сар ва пашмакҳои банди дастанааш бардамиданд, ки касе бар қасди ҷонаш чунин рафтор карда: «Яқин онҳо... порсҳои гармхун, ки ночинсӣ маро дониста, пайи нобудиям омадаанд...» Бархест аз тахти фиръавнӣ, ки зебу зинати порсӣ низ дошт. То дами дар рафта ҳалқайи онро дошта бикашид; баста буд. Оҳи сабук кашид:

«Уффф... Одамӣ шири хомхӯрда, фикрхое мекунад, ки...» Чашмон муштмол ва рӯй дастмол кард; бедор гардонд хешро; чун саги рӯдро убуркарда хешро саҳт афшонду сабук гардонд ва аз торики ба равшанонии базмгоҳ баромад.

Шаб бо базми Искандарӣ рӯз шуд. Вале шоҳ чунон ки бояд май нахӯрд. Назарфиреб мехӯрд; чом ба лаб бурда, сар андак пас андохта, вонамуд мекард, ки чом ба сар мекашад; дар асл забон пеш оварда, роғи миёни лабу чомро баста, намегузошт, то шароб дарун равад. Чунон мекард ва бештар майлаш ба мушоҳида буд, то дигарон ҷӣ кунанд. Зеро шоҳ аз забони Мозаки беҳиради хомхаёл ва чанде дигар шунида буд, ки порсиён осон ҷон нахоҳанд дод; ҳар лаҳза бедор ва хушёр бояд буд. Ба ин хотир Искандар озмудан дошт. Бавижа ҳуди Мозакро. Мозак чун шоҳи Миср метавонист хидматгузороноро фармояд, ки қурбониёноро омода созанд ба фардо; ба эҳтироми раббулнавъ худ ба хидмат рафт ва дер омад. Искандар чунин ғайб зада, дер омадани Мозакро макр пиндошт. Зеро чунинон на танҳо Искандарро чунин хидмату хушомад доранд, зӯр ояд, ҳар киро лаган бардоранд. Аз баҳри мансабу курсӣ ҳозир ҳастанд ҳама ҷизро гаравгон гузоранд: мулкро, доройиро; пеш ояд, зану фарзандро.

Искандар чунин касонро нафрат дорад: «Аз эшон худро бояд канор гирифт... Бедору хушёр бояд буд.» Чом ба сар кашид; андешае ба сар бизад: «Дунёро нахуст аз хушомадгӯён тоза бояд кард, сипас аз тамаъдорон ва ё баракс...»

Вале баройи шарҳу эзоҳ фурсат намонд; касе баногӯшӣ кард: «Шароби мақдунӣ.» Баргашта каси ношиносро бидид, ки кӯза дар даст сари тавозӯё андохта буд. Искандари донову зирак шароби чом ба замин рехт ва дасту чом сӯйи ӯ ёзида табассум кард. Ношинос дудафта кӯза медошт ва дастонаш меларзид. Ҳамон зайл шароб рехт. Шоҳ тааҷҷуб дошт. Шароби арғувонии мақдунӣ буд. Искандар бидид ва бовар кард, ки шароби мақдунӣ. Вале чун дар банди андешаву мушоҳидаи хушомадгӯён буд ва қиссаҳои майгусорӣ вазир Боҳуӣ порсиро шунида буд, хиратабъ шуд. Ва чун донист, ки кӯзайи бодагусор зарин аст, чашм возеҳ кушод ва пурсид:

- Шароби мақдунӣ гӯйӣ?
- Оре, раббулнавъ!
- Аз ин шароб зиёд мехӯрӣ?
- На, раббулнавъ. Ин ҳаққи шумост.
- Пас чаро дастонат ларзанд?
- Аз сиёсат ва бузургии раббулнавъ.

Искандар боз ҷӣ пурсиданро надониста, мадд кашид ва чомро наздик оварда, ба ранги май хеле нигарист ва фармуд:

- Шароби мақдунӣ. Кӯза кучойӣ?
- Порсӣ, раббулнавъ.

— Бигзору бирав!

— Ба чашм, раббулнавъ.

— Чашмонат хуморӣ, яқин чошнӣ кардӣ?

Ӯ ё маънийи сухани шоҳро нафаҳмид, ё махсус чунин лабханд кард ва ё кар буд, ки посух ба пурс надода, дастон пеши бар, долсурат пас-пас рафт.

«Мозакро монад» аз дил гузаронд Искандар ва чашм чаронд, то шоҳи Мисрро ба нигоҳ дарёбад. Чун чашмаш ба чашми Мозак биафтод, ӯ сари эҳтиром андохт. Шоҳ дарёфт, ки фармудайи Мозак бувад. Одатан шоҳон ва шаҳрдорҳо паҳлӯи Искандар менишастанд. Аммо Мозак худро дур гирифта, шояд аз рафтори худ шармида чунин рафтор карда бошад, ҳамроҳи нафаре нишаста, ки шоҳи мақдунӣ ўро дар кучое дида ва бо касе монанд мекунад: марди нуронӣи барахнаўӣ; мӯйи сару ришаш сабзранг. Риндона ришаш ва мӯйи сараш тор-тори то паси гардан фаромада ва зиреҳ гашта. Пешонӣ аз ҳисоби мӯйи ворафтайи тори сар фарох тобад ва сурату ҳайаташро малакутӣ во намояд. На, Искандар надида чунин симоро. Вале ангорад, ки дида. Дар кучое, дар андому чехраву киёфайи касе... «Магар Арасту нест? Нааа... Гармийи ситорааш монанд ба ӯ...» Ба ҳар ҳол шоҳ ба зехну ёд гирифт ин суратро ва ба андеша рафт. Аммо вонамуд накард; мутаваҷҷеҳ низ нашуд, ки ин марди кушодачехрайи пашмӣ хушаш омад, ки қадимтар аз аҳди ӯ гузашта; ба назари ӯ чунин: хеле қадим дар аҳди Одам гузашта. Акнун гоҳ ба ӯ нигараду гоҳ дуздонад нигоҳашро, лекин чизе нагӯяд.

Ва теги офтоб Искандар аз тахти зарин бархест. Тахти Миср ларзид ва шоҳ миёни ҳозирин шуд, ки кам монда буданд хушёрон. Хеле қасон дар ҳар кунҷу қанор маскан гузида; гурӯҳи «Дўстон» мунтазири фармони лашкарқаш ва хоҳишу дархости ӯ буданд.

Дурахшид Офтоб ва қурбониҳоро оварданд ба қурбонгоҳ.

— Бузургтаринашро баройи Описи муқаддас қурбон бикунед!

Вале касе ба маънийи хитоби Искандар сарфаҳм нарафт, ки рост гуфт ва ё киноя зад?

Ноқайи сапеди дукӯҳона, ки аз фарбеҳӣ кӯҳонаш ба рост хамид буд, наърақашон маҳор қанданӣ шуда, сар ба Осмон мекашиду ба Замин мезад; пойи рафт боздоштани мешуд; лабони кашолашро чамъ карда натавониста, дандонҳои сапедашро менамуд; касеро ё чизеро газиданӣ буд ва рафидаҳои фароҳу азимашро бардошта фармонбардорони ин чашни бузургро помол қардан меҳост. Ва бо ҳамон вазну бузургӣ чуфтақ задан меҳост, ки думи кӯтоҳаш базӯр мечунбид. Аммо ду азамати хузарб ду маҳори аз бинийи нор гузаронидаро ба ду тараф қашида, намегузоштанд, зӯрӣ ва қори ноҷо бикунанд. Гардани дарози ҳалқагаштайи шутур мори сарбардоштаву ҳанӯз тир нагаштаро мемонд. Сари қонвар низ

монанд буд ба сари мор; гӯшҳои хурдаш, борикии фӯкаш ва баъзан даҳон кушоданаш морона буд; хашмаш низ. Аммо морона фашиш нагуфта, якбора уштулум карда наъра мекашид. Ин наърааш чун нолаи най баромад; пурдари, пуралам ва имдодталабона... Магар уштури сапед бӯи маргро шунида буд, ки саркашӣ кард ва наъра зад. Ба гӯши раҳмдилон аз савоби куштан савоби накуштан зиёдтар расид...

Зери ҳайкали Описи мукдас оварданд норро. Гови зарини тезшоҳ ҳолати ҷангӣ дошт ва хеле хушёру зӯру тавоно метофт. Мозак дар ҳолати рӯёӣ чунин дида буд Искандарро ва сабаби муддате рӯй панаҳ карданаш низ ҳамин буд.

Шоҳи мақдуниро хуш омад, ки хунаш бо хуни тези он муқаддасот мувофиқ буда бошад.

— Чунин говро қурбон кардани ин хел шутур кам бувад! Сар бизанед!

Амри подшоҳ воҷиб; дасту по хӯрданд. Нокаӣ сапедро афканда натавонистанд. Ялони мақдунӣ хостанд бибардоранду бихобонанд. Дасту пой зад шутур, касеро наздик роҳ надод. Онҳое, ки маҳори он медоштанд, чун ду бол баробари частухези ҷонвар боло мепариданду ба замин мезаданд. Ва гӯӣ аз тамоми базмҳои сохтаву барпо кардаӣ онон марокангезтар буд ин намоиш... Ба найранг аз пойҳои танобу расан андохтанд; печониданд ва аз ҷониби сар баробар пуршаст кашиданд. Чаҳор дасту пой ба ҳам омада уштури азим аввал сағона ба ду пойи қафо ба думу думғоза ба замин нишаст, пасон ҷу кӯхи гашта ба паҳлӯ зад. Сарашро паҳш карданд; ҷандин тан бар сару гардану тану пойҳои кулук бор шуданд. Мебардошт ба гардани дарозаш ҷандеро; пой заданӣ мешуд ва саҳт гиря кард; кадоме дами даҳони онро медошт, ки садоаш даммадарун баромад.

Қассоби тезтеғ фурсат ғанимат дониста, гардани он ба пой паҳш кард ва зуд корд ронд... Ва он нолаи даммадаруни шутур маҳинг, вале ниҳоят тез, дурпар ва башиддат хун гашта, ғаввора зад аз зери манаҳи он, ки хуми майро сӯроҳ карда бошанд. Пасон аз шаш ҷойи дигари гардани дарозаш буриданд, то хунаш зудтар таровад. Ҷӯяҳои хун раван гаштанд. Талвосаӣ хестан, муборица ва ҷон қандан оҳиста-оҳиста ба поён мерасид ва майи хум низ на ғаввора мезад, балки метаровид; садову ғаввора на, бал хир-хири нафасҳои вопасин хунро пош меод ва оқибат баст дар ҷойҳои буридаӣ гардан. Ҷашмонаш боз монданд ва дасту пову танаш бечон шуданд. Ҷо-ҷо мушаққо мепариданду меларзиданд ва ҳанӯз гармӣи танаш боқӣ буд...

Ва андар қурбонгоҳи ҳарами Девори Сапед ба номи худойи қабири юнонӣ Зевси Барроқ ва худойи Забини мисриён Аммон – Раъ қурбониҳо мекарданд. Дар маросими пуршукӯх бошаҳомат андар ҳарами фиръавнҳои Миср беҳтарин донишмандон, ашрофу

асилзодагон фаро омада буданд. Искандарро либоси фохири мисрӣ пӯшониданд; бар курсии ҳарам нишонданд; аз сараш зару зевар афшонданд ва унвони ифтихориии шоҳони мисриро бахшиданд: «Фиръавн.» Искандар ҳамаро хуш пазируфт ба хотири хотирҳо. Аз миёни ҳозирин яке чашми шоҳ ба он марди фарохпешонии риши риндиёна дошта афтид, ки эътиборе намедод ба расму русумҳо ва пазирии шоҳи тозаҷулус, ба карру фаррҳо... балки гирифтори андешаҳои хеш буд.

— Кист он марди андешаманди гирифтор? – пурсид Искандар Мозакро.

— Файласуфи мисрӣ Псаммон.

«Псаммон? Псаммон... Псаммон...» ёдаш наомад ва рӯ ба Мозак овард: – Пури худойи Аммон?

— На. Ин як нафар донишманди ба роҳи худ...

— Пас, Аммон писар надорад?

— Гӯё дошта, аммо надошта...

— Чун?

— Гӯё пеш аз худи Аммон ғайб зада...

Искандари рамузгир сӯхбатро қатъ кард ва дар дил чӣ ниятҳо дошт, худ медонист. Шердилтар ҳам шуд, ки дар назди худоён вом адо кард. Вале ин замон андар маъбад ғалмағал шуд ва Искандар часта хест аз тахт: «Чӣ шӯрест?»

Касе чашмдор набуд, ки Искандари тезхун чунин пурс ба миён меорад, балки ӯ шамшер аз наём мекашад ва ҳамлавар мешавад он сӯ. Вале охиста ва вазнин фуру нишаст фиръавни тозаҷулус ва нигашт ба ҳозирин. Ҳама миш-мишу баногӯшӣ доштанд; якбора нигаристанд ба чашму рӯи якдигар, то чӣ посух ояд. Ва боз Мозак, ки гӯйи бо зару хоста пеши шоҳи макдунӣ забондарозӣ дошт, гуфтор кард:

— Фиръавни Мисро равшан бод: Миср дар се пояи асосӣ устувор бувад: аввал сипоҳ; ду дигар кашоварз; се дигар коҳинон. Сипоҳ мулк ниғаҳ дорад, кашоварз неъмат офарад, коҳинон ғизои рӯҳ бахшанд... Сипоҳ дар хидмати раббулнавъ, кашоварзон инчунин, вале коҳинон парешон гашта...

— Чун? – худдорӣ накард Искандар.

— Чунон ки арза доштам, чун порсҳо мулкро соҳиб шуданд, ранҷонданду ронданд коҳинони асилу огоҳ аз илми ғайбро ва ҳар киро, ки хостанд, нишонданд ба ҷойи онон, ки донад – на-донад...

— Ғалмағал аз ин рӯст?

— Оре, раббулнавъ!

— Фаро хонед ҳама коҳинони рондаву ранҷидаро!

Тоҷи фиръавнӣ ларзид андар сари хусрав. Донистанд, ки фармон аст. Омода гаштанд ба хидмат.

Толори пазиройи шоҳӣ сочхонаро мемонд, ки селайи саъваву майна ҳамла оварда, он қадар ғалмағал кард, ки сухане ё садое аз миёни онҳо ҷудо ва рӯшан шунида намешуд.

Искандар ин замон ғайб зад. Мозак бо ишорайи шох ўро ба хонайи махрамона бурда буд... Замоне ҳозир гашт, ки коҳинон чамъ омада буданд андар дижи Девори Сапед. Искандар эҳром печида бар тан чун худойи Аммон. Китфи росташ бараҳна бо дасти рост ва тихипой. Дида бар фалак дошт. Чун омад, рӯ ба рӯ коҳинон баробар сари сучуд оварданд ва ҳамовозу яксадо шуданд:

— Зинда бод раббулнавъ!

Гарчӣ дар чунин вазъу ҳол «раббулнавъ» гуфтани коҳинон намефорид; як навъ тамасхур буд, ки тоҷи фиръавний бар сараш ниҳоданд ва онҳо қабул надоранд, табассум кард ва дасти бараҳнаро бардошт тори сар, то ҳамагон орому осуда бошанд: «Ба номи худойи бузург Аммон!»

Каф кӯфтанд коҳинон, гарчӣ чунин одат надоштанд; ҳама корро бо ишора ва таҳаммул баҷо меоварданд. Чун онон ин чизро аломати хуш пазируфтанд карда буданд, шоҳи мақдуниро хуш омад ва даст афшонд:

— Шумо имрӯз ва фардо коҳинони шинохта, олиқадри шоҳӣ бувед! – садо дардод Искандар ва кӯтоҳ афзуд: – Ҷойҳои машғулият пешини худро ишғол кунед!

Ва рӯ гардонду бирафт. Рафтору ҳаракатҳояш чунон буд, ки андар ҳараму маъбадҳои бузург бикунанд: орому осудаву солоронаву хирадмандона. Ба чунин шаклу либос, ки касе Искандарро надида буд, ҳайрон низ шуданд. Онҳое, ки ўро дар либоси низомӣ ва шоҳӣ дида буданд, ба чунин дигаргунӣ ва тағйири шакл кардани инсон таъҷҷуб низ доштанд... Ў бирафт коҳинон ангушти ҳайрат газиданд. Ва баъд садову овозҳои шодбошу зиндабоши коҳинони ранчидаву озурдадил боло шуд. Хаёлашон аз чашми онон Искандар чун худойи зинда ғайб зад.

Раббулнавъ каманд андохт, то духтарон бидоранд нӯгашро; бавижа паёмварону коҳинони яздонпараст; зеро мардум имон хоҳанд овард ба гуфтаҳои онон. Ў танҳо номи худойи Аммонро гирифт; доништа чунин гуфт, то мисриёни ба дину ойин дасту по бастаро сӯйи хеш бикашад. Пургӯйи накард; худоёни юнониро ёдовар нашуд...

Ва чун ба хилваткада рафт, ёди модар кард. Бузург донист ўро. Бузургиву ақлу заковати Олимпиада буд, ки писарро то худшиносӣ расонд ва писар модарро боло гузошт аз падар Файлакус. Ва ҳанӯз ҳам равшан намедонад, ки Файлакуси Дуввум ҳақиқатан падари ўст ё на? Зеро Искандар ёд надорад, ки модараш боре бо ў муомилаи хуб карда бошад ва ё ҳамбистари арзандаи хеш доништа бошад. Сагу гурба буданд. Танҳо гоҳи сӯйи Ховар гуселонидан Олимпиада гуфт писарро: «Падари ту Юпитер!»

«Чӣ гуна?!» – хайратзада хитоб кард писар ва модар зуд даҳони ўро бо кафи даст пахш кард, то дигарон нашунаванд ва асрор хувайдо нагардад.

«Огоҳ бош, Александр: Юпитер дар сурати мори сапед ба чо-гаҳи ман даромад... Ту ба дунё омадӣ... Медонӣ, Юпитер кист?... Медонӣ, лекин хуб, ки надонӣ. Юпитерро дар Машрик ё Миср худойи Аммон ва Зевс – Аммон хонанд... Гоҳи сафар бо ӯ дучор хоҳӣ шуд...»

Ҳолиё дар гӯши Искандар садо диҳад суханони модар ва раб-булнавъ нағунчад андар аҳроми Ҷосер. «Худовандо, бол ато бикун маро, то бирасам ба дидори олиҳа – Олимпиада! Бузургтарин зан, бузургтарин паёмбар, коҳин ва ғайбдон ӯ бошад – модари ман Олимпиада! Бубахш маро, модар, ки қадру қимататро на-донистам! Гоҳи маро «морзод» хонданат тезмағзу тезхун гаштаму ранҷидаму ранҷонидам... Зеро аз падарам рӯй тофтанатро ва ўро бад диданатро медонистам... Ҳисси писарӣ боло гирифта буд, зеро падар падар бувад. Хук бошад ҳам, падар аст... Вале сад афсӯс, ки ба бисёр чизҳо ақлам намерасид. Гумон доштам, аз нафрат ва кинаву адовати сахт чунин гӯйӣ... Ин замон дарёфтам, ки пешгӯйиҳоят баройи ман буда; муборизаву ситезат баҳри ман буда; хориҳоят низ; чурму гуноҳат низ ҳам... Бузурги бузургон ту бошӣ, модари ман!»

Ба андеша рафта буд Искандар ва ба чунин мазмун нома на-виштан меҳост модарро. Вале ба назараш нома кофӣ набуд. Ҳанӯз дарёфту пайдо накарда сухани мувофиқ ва муносибро дар ситойи-ши модар. Аз ин рӯ ҳаёл мекунад, ба фикру андеша меравад ва гӯяву гуфтор мекунад худ ба худ ва он чӣ дилаш меҳаҳад, пайдо набувад. Пазмон шуда модари мардмичозашро, модари гурдофа-ридро; олиҳаеро, ки писари Худо зодааст...

«Ай худойи Аммон! Мешунавӣ, ки ман писари ту ҳастам!?»

Фиғони дили худозод буд. Чун аз дил бурун нарафт, ин фиғонро касе нашунид. Ва Искандари якраву якният паймон баст бо дил, то садойи фурӯмондари паҳн созад андар фазойи Олам. Зеро ан-дешайи писари Худо будан сабру қарори ўро рабуда буд. «Шоҳи макдунӣ», «Маликуррум», «Раббулнавъ», «Шоҳи Порс» барин унвону рутбаҳои олии лашкаркаши бузургро хурда метофт ва ночиз. Худо ё писари Худо буданӣ буд. Як бор писари худойи баррок Зевс буд, ҳолиё аз Зевси юнонӣ рӯй тофта, якбора ҳешро писари худойи Аммон эълон кардан нозебо метобад. Аз ин рӯ писари Юпитер бояд бошад, то афсонаҳои ифтихормондонایی модараш заминӣ гарданд: писари Зевс – Аммон; яъне, Юпитер. Чунин андеша дилу мағзи шоҳ Искандарро тақорӯ мекард. Аҳроми Саккара, Ҷизза ва худи Мемфис низ тангӣ кард ўро. Ба назараш осмони Миср паст фурумад ва офтобро пахш карда, ки ин қадар

гарм шуда хаво ва танг гашта фазо. Манзараву меъмориҳои шаҳри беназир низ дилгир тобанд...

Маҳмил баст сӯйи ҳарами Аммон, ки андар Сивайи афсонавӣ воқеъ буд...

Ва Искандар намедонист, ки биёбони беоби Либия даҳшатзост. Мусофирон чун мургони ташна даҳон во кунанд ва чон ояд ба лаб. Шояд ин беҳуда набошад: ба ҳарами ҳудои мисриён ва ба дидори ӯ расидан; пайраву бандайи ӯ гаштан чунин азобу машаққат бояд дошта бошад, то ранҷбарон бирасанд ба кадрӯ эътибори ҳудои Аммон. Аз ҳама ғушаву канори гетӣ зойирон оянд ба қадамгоҳ. Юнониёни пешин Аммонро ҳудои ҳуд дониста Зевс – Аммон хонданд. Файлакус Дуввум овозайи ин ҳудои бузургро шунида пайки хеш Ҳерони мегалополиро фиристода буд, то бо ҳудои мисриён чӣ гуна рафтору гуфтор карданро биомӯзад. Ва танҳо ҳамин набуд ҳадафи шоҳ Файлакус; аз ҳикояти ҳамсараш Олимпиада медонист, ки ин ҳудо ба шакли мори сапед ба шабистони ӯ даромада ва Искандар ба дунё омада. Ва шояд сабаби ночӯрийи ин хонадон ва бад дидани писар падарро ва падар писарро аз ин ҷо бошад... Ва фиристодаи шоҳи макдунӣ чунин посух овард: «Қурбониҳо бояд бикард ҳудои Аммонро ва гиромӣ бояд дошт ӯро!»

Лашкаркаши бузург роҳи вазнину сангини ҳазору шашсад стадиӣ¹ канорайи баҳро паймуда, андеша мекунад, ки писари ҳудои Аммон бошад ё ҳама хушгӯйист? Гарчӣ донанд, ки коҳинро некӣ қард; порсҳоро аз сари қудрату қор биронд, шояд саркоҳинону ғайбдонҳо ва паёмварон гузашт кунанду хушиҳо бахшанд ӯро, аммо хотираш чамъ набошад. Зеро олам пур аз тазод бувад: андар канори рост баҳри Миёназамин, вале онон аз ташнагӣ забони ба қом ҳаспида доранд... Чӣ расад аз ҳудои бузург.

Ва ниҳоят расид ба шаҳри Паретония, ки намояндаи сафорати Киренаи² он канори биёбон шоҳи макдуниро нигарон буд. Сафорат хуш пазируфт шоҳи ҷавонро ва бахшишҳои зиёд қард: сесад асби қангӣ ва бист асби қардунақаш бахшид. Шоҳ Искандар бахшишҳои сафоратро хуш қабул қард ва бо кирениён паймони дӯстӣ бубаст ва бо аҳли қироби хеш нафас рост қард.

Рӯзи бистум аст, ки қорвони зойирон роҳ сипарад сӯйи Сива. Ин роҳ ба ҳарам бубарад. Роҳи хушки биёбонӣ пуштакӯҳу талу тепаҳо низ дорад ва то Мармарика расад. Вале сари роҳи Сивайи овозадор пур аз ҳодисоту рӯйдоди аҷибу ғариб буда, хуш омад Искандарро. Ва ӯ меҳост бо ин ҳама булаҷабӣ зудтар бирасад ба воҳайи машхури ҳудованд. Пайк бирафт пешопеш, то аз омади

1. Як стадиӣ = 184,96 м.

2. Кирения – мустамликайи Юнон дар он замон.

шоҳ Искандар дарак диҳад сокинони ҳарамии ситрро ва паёмварону
коҳинон омода бошанд ба пазиroyӣ ва пурсу посух...

Ва биёбони хушк бо вучуди аҷойибу ғаройиб буданаш дилгир
кард шоҳи тезхуро. Ташнагӣ ва хушкӣ саҳройи Либӣ ба назари
раббулнавъ фоли нек натофт. Оби нугвори чоҳҳои сари роҳ, ки
гӯё танҳо баройи ташнашикании сутурони чигарсӯхта бувад,
хира сохт табиӣ ӯро, аммо нерӯи умед, дидори падари афсона-
виаш ӯро пеш мебард; худойи Зевс – Аммон... ӯро нигарон аст
андар ҳарамии хеш. Ва чунин азоби саҳройи хушкро ӯ фиристода
чун имтиҳон; имтиҳони саҳт: сару рӯй гарду ҷанг бардошта, ла-
бҳо карахш баста, даҳон хушк ва тан аз арақи зиёд лакот гашта.
Зойирон моҳиёни рӯи тобайи тафсонро монанд. Ва Искандари
ял сӯйи осмони минӯйи даҳон кушояд ба умеди борон ва ҷашм
аз сӯзу сӯзани Офтоб пӯшад.

«Ай худойи барроқ, Зевсӣ тавоно! Бинамо қудрати хеш! Пи-
сари ҷонфидоятро ҳомӣ бош! Пешво, раҳнамо ва муттақо худат
ҳастӣ!!!

Ай худойи биёбон, Аммон! Ётиқоди ман кам набошад туро!
Ин ҳама ранҷ ба хотири туст; ба хотири дидори туст!!!

Ай Зевс! Ай Аммон! Ҳар ду яке ҳастед маро! Аз қудрату та-
вони шумост нақӯйӣ! Қаромат бинамо; мӯъҷиза биофар; борони
ҷонбахш ато бикун! Варна пури номбардорат nobуд хоҳад шуд!
Борони раҳмат бибор, ай Зевсӣ барроқ!»

Ва дергоҳ чун моҳиӣ аз об бароварда даҳон воз сӯйи осмон
бозистод Искандар; дастанааш болотар аз сараш ба сони ду қоғи
кушода буданд. Дуртар ҳама ва тамоми сипоҳ ба тақлид чун шоҳ
рӯ ба само доштанд.

Оби гарм мешорид аз тани мусофирон чун борони гарм. Охи-
рин нами тани онон метаровид чунон ки нами ҷашмаӣ хушкша-
вандаӣ тамузи тобистон. Мезаҳид нам чу оби дида ва он замон
хушкида шӯша мебафт. Чунон буд, ки дуд кунад ва он баъд бадал
гардад ба восӯхта. Ҳар кас ба ҳоли хеш буд ва касе намедид, ки
чун ҷон қохонад Искандар. Ва касе пай набарад, ки чун қоҳишу
танбех диҳад лашкари бузургро бо чунин кирдораш. Пиндоштанд,
ки ҳама nobуд гарданд андар биёбони хушк...

Ва ногаҳон барқ дурахшид дар гӯшаӣ осмон; барқи Зевсӣ
тавоно. Абр бипӯшид фазоро ва бо оҳистагӣ соя афканд бар сари
онон. Бод вазид; шӯриду ситезид. Ҳама ба тааҷҷуб нигаристанд
сӯйи фалак; ҳайратзада гаштанд; дастҳо худ аз худ афтиданд ба
зер. Зону заданд. Сари сучуд оварданд бахушонаву беҳушона...
Қундаҳоеро мемонданд, ки дар аҳди қадим ин чо дарахтзор буда,
аз ноилочиву яхбандӣ он ҳамаро бурида сӯхта бошанд ва қун-
даҳои солхӯрдаву хушк боқӣ монда...

... ва борида борон...

Қатра-катра... ки ба ҳалқи миранда об мечаконида бошанд; наздиктарин каси чондиханда пахта ба об тар карда катра-катра мечаконад ба даҳони вози ӯ, то ҳалқи хушкаш нам гирифта хир-хири чонканиаш андак шавад.

Вале чонбахшу рӯҳафзо буданд қатраҳо, чакраҳо... Қатраҳои бузургтар мезад рӯйи рег; ғубори замин меҳесту дона нопадид мегашт; бӯйи замин, бӯйи реги тафсон, бӯйи чони сӯхта, бӯйи бадани одамӣ баромад; ғӯйи чаҳорунсур шуд: хоку обу оташу бод.

Ва Искандари зираку доно ин рӯйдоди ғайриҷашмдоштро истифода бурда, чун ҳайкали бузург пушти Бусефали пилзӯр омад, ки аз гармову офтоби биёбон ва хориҷ кардани араки зиёд пӯст сиёҳ карда буд. Ӯ ба лашкари биёбонӣ ғӯшайи ҷашм андохт. Вале эътиборе надода, диққати эшонро ҷалб кардани шуд: охирин зӯри хеш ба қор бурда, нӯки пой андар рикоб таранг гузошта, қомат афрохт бар асбу зин, то ҳашамату бузургӣ худро намоиш диҳад. Дар асл қатраи борон меҳост...

... қатраҳо бар сару гардан ва сағриву думғозайи Бусефал расида гум мегаштанд; тани тафсони асб чун замини тафсон мекашид донаи боронро. Ва ҳар чое қатра бархӯрад, пӯсту мӯйи тани асб меларзид чунон ки мушакҳои моли пӯстканд ларзад. Ғӯё баробари ба тани тафсонаш расидани донаи борон қонвар ҳаловат мебурд ва беихтиёр эҳсосашро намоиш меод. Худи шох низ чунин рафтор мекард. Пушти даст, сойиду сару гардан аввал донаҳои чонбахшро дарку эҳсос карданд. Баъд тану дилаш. Ва ӯ охиста фуру нишаст бар зин. Вале ҳанӯз лабҳо хушк ва қарах-шаста буданд ва ҳалқ қок.

... ва Осмон зойид борон...

Искандар хушнудӣ кард, ки Зевс – Аммон охи ўро бишунид; шинохт писари хешро. Болид зиёдтар. Аз нав бар зин боло шуд ва гардан рост мекарду медамид, ки азамату беназириашро ҳама бинанд...

Қатраҳо ришта-ришта шуданд ва баъд борони арасот рехт. Бороне, ки Искандар чунинашро нахоста буд аз Худо. Ва касе аз ҳамрахон низ надида буданд. Худаш тар шуд; асбаш тар шуд ва замин ҳамаи оби аз фалак рехтаро кашида натавонист. Қорӣ гашт, кӯлу кӯлмак ва истахру кӯлобу дӯлоб шуданд. Ва сонӣ ҳаргуна буду бало ва қонварони безеби осмонӣ овард борон...

Морон рехтанд ба қойи борон; морони муқаддас. Раху рӯ пур аз мор шуд. Аз зарбу лат ором буданд, пасон ҳазиданд ба ҳар сӯ. Роҳ рафтани чунбидан душвор шуд асбону одамонро. Сипоҳиён ба тахлука ва харос афтода буданд, ки тафсои биёбон хубтар буд аз борони морзо.

Якбора ва зуд ҳаво сард шуд, ки морон ба шакли аввал қарах гаштанд ва касеро зиён наоварданд. Дар ҳайрат монданд ҳама

аз қудрату товоноии Худованд ва ҷӣ гуфтану ҷӣ кор карданро намедонистанд. Инсон ҳам ба ҳоли хеш буд, хайвон ҳам.

Шаб фаро расид. Сармoyи нобаҳангоми тобистона идома дошт. Шоҳи ҷавони пурдида музтар бимонд аз қудрату тавони Худованд. «Шак набувад қудрататро, Худовандо! Мабод, ки ғазаб карда бошӣ! Файлақуси Дуввум эътиқод дошт туро; модарам Олимпиада эътиқоду эҳтиром дорад туро; ман парастамат! Ин ҷӣ ғазаб бошад? Ҷӣ кӯтахӣ гузашт, бигӯ! Агар мардумони олам шиканча дида бошанд, ислоҳаш кори душвор набувад. Ман баргардам ба Макдуниё... Гӯш дорам ҳарфи модарамро. Огаҳ хастӣ, Худованд, ман баройи озор ва ранчи ҳалойиқ ба сафар набаромадаам. Оби Ҳаётро дарёбам, хоҳам баргашт. Агар борони фиристодаат Оби Ҳаёт аст, хоҳам баргашт. Вале оби Мамотро монад. Эътироз ва шак надорам!» Манаҳаш ларзид аз сармо; ёройи сухан ва ё андеша надошт. Гардан фуру кашид ҷу сангпушти озорда; миёни шонаҳо фуру кашид, ки лоилоҷ, нотаовон ва дасткӯтоҳ аст.

Ҳамагон гардан фуру кашиданд аз сармо. Меларзиданд. Су-турон низ. Замоне аз арақ сиёҳранг гашта буданд, ҳоло аз борон. Аз сӯроҳии бинии сутурон ва қасон ҳавру меғ ғағона мезад. Ин ҳодисае буд, ки аҳли башар якҷоя ақл дагонад, ҷунин офарида на-тавонад. Искандар устодаш Лисимахи гетишинос ва табиатдонро дар паҳлӯ дида, гила қард бо садоӣ ларзон:

«Аз Худованд борон ҳоста будам, на морон...»

«Худованд бузург аст... – лабонаш ларзиданд ва ҷӣ гуфтанро надонист, қасон афзуд: – Гузарад.»

Ва гузашт. Аввал ҳаво дам зад, ҷунон ки ҳамаро андар ҳонаӣ танг ва ё гармхона ҷо қарда, дарро баста бошанд, арақи тар сим зад аз танашон. Баъд гарм шуданд. Гӯё Замини сӯхтаро об зада буғи гарм бароварданд.

Субҳи дигар зери уфуқи назарфиреб манзарайи сабзро диданд, ки борон шуста буд. Воҳайи зебо: найзори баланд, шибари сабзу хуррам ва марғзори кӯли шӯробе дошт. Растайи минӯӣ буд аз нахли хурмо, раста-раста ниҳол, зайтунзор; теппахойи на чандон баланди дилрабову банизом. Миёни ин ҳама сарсабзиву хуррамай арқосо биное ҷой дошт, ки яке аз мӯъҷизаҳои олам ба назар мерасид; ва агар бихишт надида қасе, ин ҷо дида. Бихишт буда, ки беранҷ набуда. Худи Худованд баройи бо диққат дидану дарк қардан ва маънийи ҳар бурҷу борайи онро фаҳмидан; ҳар сабзаву гулу гиёҳу нахлу ҳоқу оби онро мушоҳида қардан; навою садо ва лаҳни ҷонваронро шунидан ва як умр ин воҳайи зеборо ба хотир гирифтан ҷунин ранҷу азоб офарид, то донанд баҳову бақойи дастранҷи инсонро.

Воҳа аз се варақ иборат буд: варақи берун иқоматгоҳи ҷӯ-пиндорону найзаварон ва ҷондорону ҳомиёни шох; варақи миёна

ҳарамии ҳокимон, фароғатгоҳи занон ва манзили маъвоии Худойи Миср; ва вараки дарун қароргоҳи ҳокимон.

Искандар то ин раставу маъво бисёр ҷойҳои обод дида ва ҷо-ҷо харобаҳо низ карда буд, вале чунин манзилро надида: чунин боғи фирдавси рӯйи Заминро надида буд. Ҳайратзада, ки дасту ақлу қудрати инсон ба ҷӣ нойил шуда метавонад. Дасту ақлу донишу зӯру тавон барои обод кардан бувад, на аз баҳри хароб кардан. Харобаҳои ба миён овардаи ӯ на аз гуноҳи ӯ буданд, балки маҷбураш карданд, то ба чунин кирдор даст занад. Гармоии биёбон, сармоии дӯшин ва тамузи имрӯза ғӯйи ҳама имтиҳоне буданд аз ҷониби Худованд... Аз санҷишу имтиҳон гузашт Искандар ва бихиштро дарёфт... Ҳолиё боду ҳавоии хушу форами воҳайи сабз ҳама кӯфту лату лакоти роҳро рафъ кард ва шоҳи мақдунӣ пок аз гуноҳ ба даргоҳи муқаддас ворид шуд.

Аммонпарастон, ҳокимони воҳа ва баъзе қорғуздорон андар сояӣ серуну гуворӣ дарактон умр ба сар мебурданд. Дар ҷойҳои мувофиқ хаймаву ҷодарҳо ва соябонҳо ба чашм мерасид; ҷо-ҷо саропардаҳои шоҳона. Искандар аз рӯйи занн, ақл ва фаросат тахмин дошт, ки андар ин ҷойгаҳ кӣ бояд фароғат кунад. Ба андешаи ӯ ин ҳамаро барои шоҳи мақдунӣ омодаву муҳайё сохта буданд. Дар асл саропардаҳои даруни деворҳои севарақа мардумро буд, ки аз агёр дуртар ва осуда зиндагӣ мекарданд ва онҳоро набояд хавфу хатаре таҳдид мекард.

Даҳонҳо воз, ақлҳо ҳайрон ва чашмҳо қушодаву ҷарон ба тамошоеи воҳаву ҳарам пардохтанд. Пасон аз айёри ва ё сипоҳи ин ҳама Искандарро хурду ночиз тофтанд. Мақсаду мароми ӯ дигар: бояд зудтар бо Худованд рӯ ба рӯ шавад, то муродаш ҳосил гардад. Ғарз: ҳештанро худованд ва ё писари худо дидану доништан ва ба мардум шиносонидан буд. Безобита, осемасар, тезхун ва ошӯфта метофт, вале ҳештанро аз ҳушёрӣ ва зиракиву доноӣ идора мекард. Менамуд, ки фидойӣ, сарсупурда ва ҷонгарав аст Худованд ва мардуми таҳҷойиро...

... ва чун сурату симои Худованди сивойиро бидид, ҳайрату аҷабаш дахчанд шуд: худӣ булаҷаб дар сурати ғӯспанд буд; тани ӯ тани одамиро монад ва сараш сари ғӯспандро; наснос. Шоҳҳои гирди ғӯш печидаву давр гашта шукӯху шаҳомат баҳшида буд ҳайкалро ва ваҳмангез метофт. Ҳайратовар он буд, ки ҳаштод тан коҳинони ҳарамии ситр санами ноғсуратро бар сафинаи руҳи зарин сари дӯш бардошта мебурданд. Бути ҳайратзо мурассаъ ба зару зевар ва лаълу ёкуту зумуррад гоҳи рафтан ишорайи сар мекард ба ҷапу рост гаштанро. Дар сурати ноғи дамида овардани андоми худӣ Аммон рамзи ноғи Замин доништани Сива буд.

Тахти равони сари дӯшҳо пурвоҳима лангар хӯрда, маъбадро ғуғула афканда, ҳарамро ҳашамати илоҳӣ баҳшида, дили ҳози-

ринро тасхир дода, хушу ёди онон аз олами ҳастӣ барканда гирд мегашт; шукӯху бузургӣ дошт мувофиқ бо маъвойи Худованд.

Бар асари тахти равон ба бузургӣи худойи Замин Аммони нек дӯшизагон – роҳибаҳойи ҳарам акси садойи форами занонаро гуворо мерасонд ба гӯш. Чунон буд, ки назирашро надида Искандар. Ӯ оғаҳ набуд аз асрор, вале вокифон нигарон буданд, ки кай ҳайкали булачаби Худованд рӯ ба рӯйи раббулнавъ бозистода ўро пазирад ва чӣ фармояд лашкаркашро...

Дили ӯ тапидан дошт. Ҳазору як андеша аз дилу мағзаш мегузашт: «Худованди бузург – Аммони нек писар хонадаш ё на?» Беруни маъбад мардуми зиёданд ва ин нуктаро нигаронанд. Ошuftаву парешон метобад раббулнавъ. Ваҳму хичолат дорад аз чизе. Бисёр чизҳо дида, пазирайҳо зиёд буда, вале чунинаш набуда. Он чӣ буда ва шуда, Искандар бо амру ихтиёр ва хости хеш карда; холиё ихтиёр ва чилави кор дар дасти ӯ набуда. Чашм дорад, то аз Худову Худованд чӣ ваҳй ояд. Гарчӣ коҳинону паёмварони маъбад ҷонибдори ӯ ҳастанд ва бар раъйи ӯ гарданд, дилаш қарор надорад. Гӯйиё бузургтарин санҷиш ҳамин аст. Ҷангҳо, панҷаву бозу ҳам қарданҳои Искандар пеши ин имтиҳон чизе набувад. Имтиҳони Худованду бандагонаш: Худованд тасдиқ кунад; бандагон имон оваранд...

...Сахт тапидан дорад дили шоҳи ҷавон...

Вазири донишманди ӯ пай бурд безобитагашро. Азбаски Искандар вазирро ҷандон эътибор намедихад ва гӯё танҳо баройи номаш ўро ҳамроҳ гирифтааст, қордор нашуда, балки сӯйи Лисимаҳ нигарист. Устоди Искандар Лисимаҳи рамузфаҳм дарёфт ишорайи вазирро ва сар андохт, ки дар назар дорад ва ӯ низ дар ҷунин андеша аст...

Лисимаҳ аз пас оҳиста даст бар дӯши Искандар гузошт. Як қад парид шоҳи ҷавон, ки ҳама хушу ёдаш ба Худованду тахти равон банд буд. Оҳиста гардан тофта, ҳашмӣ гӯшайи чашм қард. Чун устодашро дид ва мича таҳ қардани ўро дарёфт: «Гузарад.» Искандар низ мича таҳ қард: «Оре, гузарад...» Дар миёни ин ҳама тантана диққати шоҳ ба сафинайи Руҳи зарин банд буд: «Ҷанд талант барояд?» Ва зуд андеша дигар қард, то худойи Аммон пай набарад. Ва агар ҳамин андеша набуд, дар ҳолати хушу ёд банд ба Худованд будан даст расонидани Лисимаҳ сарашро меҳурд.

Аз нав ба шукӯху гомзанийи бурдборонайи қоҳинон, тамкину бардошти эшон ва солориву фарру шукӯх, сурӯдхонӣи занон, гардиши киштиӣи Руҳи зарин, санами зарнигор чашм қаронд. Ва боз толори қушод, гунбади баланди минӯйӣ, ки ҳар садоро вусъат мебахшид, ҳайрати ўро афзуд. Искандар ҳешро пурдида ва пурбардошт вонамуд, вале ҷавонинаш ҳалалгор буд таҷрибаро.

Дарёфт, ки дили сангинаш бизанад андар хонайи дил; нагунчад дар ин тангно.

«Чашм аз сурати худойи Аммон накан!» Баноғӯшийи Лисимахро шунид ва саҳл монда буд, ки якчоя бо алами рафтори аввала баргашта сили занад устодро.

Дар гардиши навбатӣ чашми Санам ба чашми раббулнавъ бархӯрд. Чашми ҳаштод нафар коҳини тахткаш низ ба чашми обид бархӯрд. Ва сафинайи Руҳи зарин бозистод рӯ ба рӯйи Искандар. Дили ӯ саҳт тапид. Ҳеч гоҳ чунин натапида буд дили шоҳи ҷавон. Авчу хурӯш кард тапиш ва ба назар дил тапида-тапида боло мерафт – сӯйи гулӯ: дук-дук садо карда, андар гунбаду ҳарам акс андохта, аз сари сина фароз шуд то гулӯ. Ваҳм гирифташ, ки ҳолиё андаке бисурфад, дил чун донайи гулӯгир бурун парад рӯйи киштӣ ва пеши пойи худойи Аммон афтад. Аммо дона банд шуд андар гулӯ ва он роҳи нафас гирифт, ки саҳл монд аз пой афканад шоҳро. Тафсид ӯ аз ҳаяҷони зиёд ва арақ пахшаш кард. Шоҳи тавонову тавонгарро ақлу хуш парид аз сар. Димоғаш бисӯхт; анҷоми кор донист: «Худованд магар писар нахонад маро?» ҳаёле аз зехнаш гузашт...

Сурӯди занон қатъ гардид. Шамъҳо забона заданд. Толор хомӯши хомӯш гашт. Ба гӯши Искандар меҳӯрд садойи ошно: «дук-дук-дук!»

Боз дасте бар шонайи Искандар расид нарму сабук. Ин бор шоҳ оташин нашуд, балки дарёфт ишорайи устодро, ки ӯро аз оташ бурун овардан хоҳад...

Ва ин замон худойи Аммон сар андохт ҷониби Раббулнавъ. Коҳинон низ сар андохтанд. Шоҳи ҷавон дарёфт, ки худойи мисриён пазируфт ӯро. Бо ишорайи сар фиръавни навбатӣ хонду донисташ.

Чун бозистодани коҳинону киштийи Руҳи зарин ва сар андохтани худойи Аммон нишонайи Писари Худо хондану шинохтани шоҳи мақдунӣ буд, Искандарро шердил гардонд. Раббулнавъ ҳаво гирифт, бол баровард ва касерову чизеро ё амру ишораеро нигоҳ накарда, зинахоро боло шуд, то ба шаҳнишин – маъвойи Худойи Аммон барояд ва ба маъбад дарояд. Андар он маъво тахти заринкӯби Худойи Аммон воқеъ буд. Искандари шердил сари суҷуд овард ба пояйи он ва бўсид. Сар бардошта шукӯху ҳашамати гунбадро дид ва ҳамон замон аз дил гузаронд, ки бояд назираш бишавад: «Андар Пелла!» Ӯ болида буд, ки Худойи Аммон писар хондаш; Искандар Худозод бувад: мӯъҷизайи илоҳӣ... То ин дам хешро шоҳи мутлақ, тавоно ва лашкаркаши беҳамто мешуморид, аз ифтихор сараш само месойид; вале ҳоло унвони гӯшношунуда дорад: «Писари Худо!» Ҳамин чиз лозим буд ӯро: писари худо, паёмбар. Халойиқ бояд донад, ки ӯ писари худойи Аммон аст.

Чун писари Худо ворид гашт ба ҳарам, шердилу болидаву кавиву неруманд, чойи биму харос намонда буд яли ялонро, зеро Худойи Бузург ҳимоятгару ҳидоятгари ўст. Вақти он расида, ки пурсу посух бикунад бо худойи Кабир – чун Писар бо Падар. Искандар доништа, ки коҳинонро хидмати беназир кард. Паёмварон, коҳинони маъбаду ҳарами ситр нек посух диҳандаш ва чонибдор шаванд ўро; паёму ваҳйи Худованд биоваранд... Вале киём карда хангома: Искандар қисмату тақдири хешро бояд пеш аз вукӯи воқеа бидонад. Писари Худо дониستاني ӯ нисфи бозист.

Ҳарам хомӯши хомӯш буд. Нафаси тези Искандарро мушоҳида ва садойи нимхӯштакийи онро шунидан имкон дошт.

Коҳинон низ ба ҳадде дам ба дарун гирифта буданд, ки пашша пар занад, садояш шунида мешуд. Сухан давр мегардад андар сар, вале ба забон оварда наметавонад. Ҳаяҷон то чое, ки нагузорад ӯ лаб во кунад. Китф бардошту афшонд Раббулнавъ ва сиву ду рағи танро як чо карда, ақлу хуш ба чо монда ва боз кӣ будани хешро ёд оварда лаб ба сухан кушод:

«Падари бузург! Бигӯй, ки пешрӯи ман чун аст?»

Садояш ларзон буд. Ғулғул афканд гунбадро ва садойи ларзон акс дод дар фазойи сакфи баланд; такрор шуд. Гунбади минӯйӣ ҳамчу само фуру бурд садоро. Шоҳи макдунӣ дергоҳ дам ба дарун гирифт, нигарони посух шуд ва сабру қарораш намонд дигар: «Мабод, ки фоли бад барояд...» Ба назараш ҳавойи ҳарам тақорӯ шуд; ба сару рӯи Искандар дамид; хориш пайдо шуд дар пушти дасту рӯи ва гӯш. Ғазаб кард, ки хораш медоранд. Аммо Раббулнавъ илоҷе надошт ва аз дасташ коре намеомад. Ҳатто сурх шуда дам карданаширо намедид.

Садойи марғуладори «Худо» вусъат ёфт андар фазойи гунбад:

«Ҷаҳонгир хоҳӣ шуд, Искандар!»

Ба худ омад Раббулнавъ. Посух чунон буд, ки ӯ меҳост. Сар андохт бо тавозӯ, вале муғамбирона; аз дил гузаронд: «Надонистам чунин шуданаширо.» Гуё касе ба паҳлӯяш нарангушт зада бошад, як қад парид ва ёд овард, ки садойи дигаре низ ҳаст; оламиёнро фаҳмонад, ки кушандаи падараш Файлакуси Дуввум модари ӯ Олимпиада набуда. Вале тарс дорад; тарс дорад, ки коҳинон аз номи Худойи Аммон тасдиқ кунанд: «Кушандаи шоҳи макдунӣ Файлакуси Дуввум зани ӯ Олимпиада бошад!» Ҳаросаш зиёд; зеро Искандар ҳамчун шоҳи Макдунӣ дигар касро ҳаёс карда чун кушандаи падар: Линкестидро. Симойи ўро пеши назар меорад ва умедвор аст, ки коҳинон аз номи Худо ваҳй диҳанд: «Ҳамон маҳбус бувад қотили шоҳ Файлакус!»

«Ай Худойи Бузург! Линкестид бошад кушандаи шоҳ Файлакуси Дуввум?!»

Аз садояш ларза бар андомаш афтод ва акси садо, ки аз гунбад баргашт, бегона омад ба гӯшаш... Ва баъд ҳама чоро хомӯшӣ фаро гирифт, лекин ларза дар тани Искандар боқӣ бимонд.

Чун дерёз посух наомад, ларзایی пойҳояш афзуд: «Мабод, ки номи модарро ба забон оранд... Мабод!»

Ба танг омад яли бебок ва нотарсу далер, ки дар чое музта-рибхол ва сархам нагашта буд. Намеёрист сар бардорад. Китфон дарҳам кашида шуданд чунон ки дар ҳолатҳояи тангу ногувор кашида шаванд. Дарёфт, ки нағунчад андар пӯсти хеш, дар ли-боси шоҳи Миср. Масъалаи «Ё? Ё?!» ба миён омад: «Ё ин сара, ё он сара!» Сақфи синааш танги танг шуд. Ба назар дили аф-шурдааш мекафад ва тани чафидаву гунбади васеъро тарконида, пош меҳӯронад ва дуртарин нуктаи сафари лашкаркаши бузург маъбади машҳури Аммон мегардад. Ҳарамии вусъатобод тангно тофт ва тира; сақфи он тори сар омад; рангҳои зебояи гунбад низ хокистарзада тофтанд...

«Дук-дук-дук!» зарби дилаш гӯйӣ бархӯрда ба дару девори маъбад ва якин битаркаду пош хӯронад гунбадро...

«Оре!»

Садояи пасту ларзони саркоҳин аз ҳама гуна таркиш боло буд ўро. Дили тезтаки Искандар таққӣ бозистод аз задан; вале тори асаби паҳлӯйи ростии чаккааш сӯхт. Гӯйӣ баргусаст. Даҳон кушод чун мурғи андар қабзایی сайёд ба танг омада. Боз шунид садоро, ки аз гунбад ба тақроп омада буд: «Оре!»

«Зинда...» аз сехнаш гузашт; хешро чунин дарёфт.

Посуи саркоҳин Искандарро парешонтар кард. Писари Худо қонё набуд. Даҳон пур кард, то боз бипурсад; садояи Худояи Аммон боздошташ:

«Олимпиада низ бегуноҳ набошад!»

Лаб фурӯ баст шоҳ ва фишурд, ки пайи дандон боқӣ монд бар лабаш. Ба назар китфонаш низ фурӯ рафтанд ва сари болояш ҳам хӯрд. Посухе, ки аз қоҳинон гӯшдор буд, нашонид. Ҳама ному унвонҳое, ки аз қониби қоҳинон гирифт, ўро рӯҳбаланду сарфароз доштанд, вале гунаҳгорӣи модараш сархамаш кард.

Ва надонист баъди ин ҳама чун бигӯяд суоли дигарро. Хеле меҳост бидонад пешомадро. Яқбора шердил гашт; шоҳи макдунӣ, писари Худояи Аммон ва лашкаркаши бузург ва аз радони номдор буданашро ёд оварду пурсид:

«Оё писари Худояи Аммон бар ҳама мардумони олам пирӯз ва ҳукмрон хоҳад шуд?»

Ин бор қоҳинон тӯлонӣ андеша накарданд, шояд барояи шод-дил доштани писари Худо буд, ки зуд охири ҷумлаи ўро тақроп намуданд:

«...Хоҳад шуд!»

Искандар сарфаҳм нарафт, ки акси садояш буд ва ё коҳинон посух доданд.

Ба ҳар тақдир табассум дамид бар лабонаш. Биболоид. Ва ҳоло ба қароре наомада буд, ки рӯёру бо мардум чӣ бигӯяд. Дастон баланд бикард чун шоҳи пирӯз ва сари сучуд овард бар ҳайкали Худойи Аммон; таманно кард коҳинонро.

Ва баргашт. Зинаҳоро фурумад. Бовар надошт ба худу гуфтаҳои Худо. Ҳолиё низ намедонист чӣ бигӯяд мардумро, сипохро. Вале чун бидид ҳама дастон пеш бар пазира доранд Писари Худоро, хандону шукуфон пеш омад ва донойиву зиракӣ ва ҳатто маккорӣ ҳешро ба қор бурд: шодону болида чунон ки аз халқу сипоҳ донад, пеш омад. Зар афшонд коҳинонро; даст афшонд сипохро сипаҳбадонро. Вонамуд мекард, ки фарру шуқӯи шохӣ ва нури илоҳӣ дорад. Аввал коҳинону гумоштагон, сипас сипоҳу сипаҳбадон ва халойиқ хуш пазируфтанд шохро ва шодбошҳо гуфтанд:

«Зинда боду шод бод Писари Худо!!!»

Ва Искандар чунин ҳарфро нигарон буд, ки худдорӣ карда натавонист:

«Шумо низ шунидед?! Шунидед, ки худойи бузург Зевс – Аммон маро писари ҳеш бихонд?!»

«Оре!!!»

«Бале!!!»

Лашкаркаши бузург Писари Худойи бузург дониста шуд. Он қадар болида буд, ки гунаҳгорӣ модараш Олимпиадаро фаромӯш карда, масту масрур, қарам кард: зару хостаҳо бахшид, инъому ҳадя кард, қурбониҳо фармуд... ва тезӣ дарафш дар неши дарафш фармон низ баровард: «Искандар писари худойи Юпитер¹ шинохта шавад!»

БАНДИ ҲАФТУМ

Фиръавни тозарух роҳи пуразоб паймударо бозпас наёмад, балки аз маъбади Аммон то пойтахти Миср шаҳри Мемфис биёбони тафсону ҷонгудодро миёнбур сипард ва дур аз насиму нафаси баҳр азоби ғурро дид. Вале барору омадҳо аз тани ӯ шиканчу азоб рафъ кард. Ва раҳорах дарозо биандешид, то чӣ бикунад. Андешаояш заминӣ буданд, хоҳишу дархостҳояш осмонӣ: «Ай Зевси тавоно, оё рост бувад ин ҳама бозихо?» Андаруни гардуна дерёз сукут варзид, ки ҳоси табиати ӯ набуд ва ғӯш дошт посухро; умед ба ҷавобу садойи коҳинон дошт, ки андар маъбад бошад. Ҳаёлаш чунин буд: андар маъбад. Дар асл гардуна алвонҷ меҳӯрду такон. Садое наё-

1. Зевс – Аммон

мад аз «коҳинон». Сари хиҷолат бар болин гузошт, то даме осуда бошад; осуда аз ҳама: аз ҷанг, аз молу хоста; аз кишваркушой, ҷаҳонгирӣ, хушомадӯ дасисаву дурӯягӣ, нифоқу бурду овардҳо... ҳатто аз гарду губор... Фароғат мебоядаш... Аммо тафсоии тамуз лакот ва арақшор гардонда будаш...

Баъдтар хоб бурдаш, хоби ялӣ.

Ва бедор шуд андар Мемфис...

Шоҳи ғарра ба барору пирузиҳо яқин карда буд, ки бо ному насаби яздонӣ – писари худойи Аммон – обрӯву эътибори зиёде пайдо кунад миёни ҳалойиқи ойинпарасти Шарк. Бо чунин умед, осемаву шитобзада нагашта, солориву бурдборӣ кард; аз пайи ғӯри гурезон шоҳ Доро нашуд, балки ба сохтану обод кардан пардохт. Уламову фузало ва асилзодагони мисриро фаро хонд, то нақшаҳои ободонӣ пеш оранд. Шоҳ Искандар то имрӯз Искандарихойи зиёде бунёд кард ва донист, ки он нақшаву сохтмонҳо пеши сохтмонҳои азиму аҳроми беназири Миср дигаргунаанд. Бибояд ҳунармандони фарзонаи Юнону Мисрро ба сохтмони Искандарийи нав ҷалб кард. Ва аввалтар аз ин, бибояд Мисри Болову Мисри Поёнро ба ҳам орад, пасон шаҳр бисозад.

Маҷлис орошт. Мардони бодонишу бохирадро фаро хонд. Миёни эшон марди миёнсоли миёнакомат, ки бар абрӯи росташ се тори сапеди якҷоя дошт, Псаммони файласуф низ буд; ҳамоно ришдори мӯи сараш тунуки то гардан кашол. Сари пурбор ҳам ҳамедошт. Искандар, ки ўро пештар дида буд, майлу таваҷҷӯҳ дошт, то ба ў бирасад. Майгусорӣ низ буд андар маҷлиси дониш. Шоҳи ҷавони бохӯш Искандар, ки мактаби Сукроту Фалотуну Арастуро гузашта, рӯ ба фалсафайи Шарк оварда буд, ба файласуфи номдору хоксори мисрӣ Псаммон мароқ зоҳир кард: соғари бода ба даст биомад назди ў ва хушҳолона ҷом баланд кард. Псаммони бохирад, ки соғар надошт, боло шуд ба пой ва низ хушҳолона шодбош гуфт фиръавнро:

— Хучиста бод ва нек бод пойи шоҳ!

— Пири хирад ҷӣ назар дорад аз омадани макдунӣён?

— Худованд низ тарафдори зӯр бувад!

Искандар оне бозмонд ногуфта, сипас фармуд:

— Зӯрие набуд... Мисриён хуш пазируфтанд

— Оре, шоҳ! Хунрезихойи зиёд хун ба дили мисриён баста.

Онҳо дигар нахоҳанд, ки фарзандашонро пеши чашмашон сар гиранд, пӯст кананд, тухму таносул бибуранд, чашм кобанд, забон кашанд, бар дор овезанд, ба дунболи асб банданд. Борҳо шуда, ки мисриёни зинда монда рӯзгорро андар биёбон оғозу обод намуданд; зиёд кӯшиданду зиёд сохтанд ва нахоҳанд ободонро ҳаробот дидан.

— Ва танҳо ҳамин буд асбоб? – аз китфи Псаммони шучоъ дошта ва майли канор рафтани карда пурсид Искандар.

— Гумон мекунам чунин буд, – баргашта ба рӯйи рости шоҳи омада нигариста, посух дод файласуф дилу бедилон.

— Ҳммм... – мадд кашид ба худ ва пурсон шуд: – Киро бештар кадр кунамд мисриён?

— Яъне?

— Аз симоҳойи таърихӣ ё шахсони зинда киро бештар сано хонанд?

— Зулқарнайро.

— Кист Зулқарнайн? – гӯё тираш хок хӯрда таҳҷӯй кард Искандар.

— Куруш! Куруши Кабир.

— Оне, ки ду шох дошт?

— На! Ё шох надошт, балки чун шох Мидоси юнонӣ кулоҳи шохдор мепошид. Пайғамбаре буд неку накӯкор. Шоҳу шоҳаҳоро якҷоя месохт, то дарахти азими ҳаёт ҷовидона сабз бошад. Чун падараш аз Порс буд ва модараш аз Модай ва Куруш фарзанди ду миллат буд, бузург гашту ин ду миллатро якҷоя кард, Зулқарнайнаш номиданд; аз ду шоҳа; душоҳа. Зеро ду шоҳайи олам – Мағрибу Машриқро ба ҳам овард; тоҷи ин шоҳи одил ва пайғамбари накӯро душоҳа сохтанд, Зулқарнайн ном бардошт. Ва инак чун Искандари адолатхоҳ Мисри Болову Мисри Поёнро ба ҳам овардан мецоҳад, шояд низ лақаби Зулқарнайро бигирад.

«Маро мазох кунамд ин пир. Мағрибу Машриқ кучову Мисри Болову Мисри Поён кучо?» аз дил гузаронд, тафсид; вале ғазаб ҳувайдо накарда, фармуд: «Искандар низ Мағрибу Машриқ ба ҳам хоҳад овард.»

— Инчунин бодо... Лақаби Зулқарнайн Искандарро низ насиб хоҳад шуд.

— Искандар ба ин суҳан чандон эътибор надод ва ҷӯё шуд:

— Ҳанӯз ҳам эътиқоди мардум зиёд бувад он Зулқарнайро?

— Оре! – гӯё гиреҳи сӯҳбат кушода шуда бошад, шод гашт файласуф, ки мехост шаборӯз аз рӯзгор ва қору бори пайғамбари накӯкор суҳан кунамд: – Бо доноён ва рамузфаҳмон сӯҳбат кардан осон бувад, ки бо нодонон. – Таваҷҷӯҳи Искандарро ба худ кашид Псаммон. – На танҳо мисриён, порсхору модҳо, балки наҷоди дигар низ сипосгузор ҳастанд пайғамбарро. Яҳудиён ўро наҷотбахш ва зиндагардони олу дудмони ҳеш донанд; ва пайғамбар хонанд.¹

— Пас ў яҳудист.

— На, шох, ў порс аст ва оташпараст.

— Шак дорам. То ҷое ки медонам, шак дорам ва шубҳа дорам, ки ў фарзанди инсон бошад.

1. Ягона пайғамбари ғайри яҳуд бувад, ки дар «Аҳди яҳуд» омада.

— Чӣ гуна шакку шубҳа? – ҳайрон пурсон шуд Псаммон, ки медонист Искандар бар чӣ истинод кунад.

— Гӯё саг зода ўро, на инсон.

Псаммони файласуф саҳт хандид.

— Чаро хандӣ? – шоҳи тундхӯ тез гашта пурсид.

— Зеро ёвагӯён бофтаанд, ки Куруш сағзод аст. Дурӯғи сирф, раббулнавь. Ўро сағ назода; аз рӯйи ривоятҳо ва бофтаҳо шир дода.

— Фарқ чист? Шир эътибор.

— Агар шир эътибор аст, гов низ шир дорад; мо ҳама шири гов хӯрадем. Вале касе моро говзод нагуфта.

Искандар оне хомӯш монд; файласуфро посух нагуфт, балки аз далериву доноии ӯ андешид, ки чаро бим накунад аз шоҳи овозадор.

— Ва боз? – беихтиёр пурсид Искандар, ки аз рӯзгори Куруш зиёдтар доништан мехост; ковокиҳои пайғамбаронашро дарёфтани буд.

— Аз хусуси Зулқарнайн қиссаву ривоятҳо зиёданд... ва ҳар кӣ бузургу оламгир гардад, дар борааш бибофанд. Чунон ки гуфта будам; падари Куруш порсӣ ва модараш модӣ. Подшоҳи Модай Аждаҳок ном дошт. Шоҳ шабе хоб дид, ки аз шиками духтараш Мондона моке рӯид ва саросари Осиёро фаро гирифт. Муъаббиро таъбир карданд: «Хатаре дар пеш аст мулкро!» Шоҳ духтари худро, ки андар Порс буд, фаро бихонд. Духтар чун обистан буд, муддате пас писаре овард. Шоҳ Аждаҳок тифлро ба яке аз наздиқон, ки Ҳорпок ном дошт, супурд, то нобуд кунад. Ҳорпок чунон накард ва кӯдакро ба яке аз шубонони шоҳ мавсум ба Меҳрдоод бахшид. Шубонро, ки он рӯзҳо навоздаш мурда буд, кӯдакро пазирuftу назди зан бурд, то парасторӣ ва бузург кунад. Зан ончунон кард. Мақому кори тифл боло гирифт. Он тифл Куруш буд...»

— Қиссائي сағзодинаш дигар бувад, файласуф! – таҳқобӣ кард боз Искандар.

— На! Сағзод на! Ривоятест дигар: гӯё навоздро сағи шубон шир дода бошад, на зани ӯ. Чунон ки Симурғ Золи Заро.

— Ай ҳақим! Чаро сағзодии ўро пинҳон дорӣ?

— Чаро пинҳон дорам? Ў маро кӣ бошад? Бофтаву ривоят як чиз бувад, ҳақиқат чизи дигар. Ў, ки самовӣ набуд, заминӣ буд ва дувист сол ҷилавтар аз Искандар даргузашта. Чун шукӯҳу шӯҳраташ боло гирифт ва фарри шоҳинаш яздонӣ буд, ривояту қиссаҳои зиёде бофтанд. Вағарна як фарди заминии адолатпеша, додору додхоҳу додвар, яқтопарасту худотарсе буд.

— Зиёд сугудӣ, ҳақим.

— На, шоҳ. Ҳанӯз дар ситойиши Зулқарнайн чизе нагуфтаам; бархе аз сифатҳояшро гуфтам.

— Хуб сарфаҳм нарафтам сифатҳояшро; чӣ гуна?

— Сарзаминеро тачовуз накарда, моли касеро нарабуда, хо-наеро насўхта, ободон харобот нагардонида... агар дар чое буда, аз зарурат буда; ба дифоии халқе ё қавме, ба дастгирии фарде ё гурўхе, ба ободонии мулке ё сарое...

— Ай ҳаким, чунон гўйӣ, ки душман дўст гардад ўро.

— Оре, шох! Чунон буда.

— Бигўй, ки чӣ карда?

— Мисру Байтулмақаддаси хароботро обод карда, Садди Чин сохта, Моду Порсро ба ҳам оварда...

— Ва мо Мисри Болову Мисри Поёнро бо ҳам оварем.

— Хуб бошад.

— Ва ҷаҳонгирӣ чӣ гуна бошад?

— Ҷаҳонгирӣ?

— Оре, ҷаҳонгирӣ.

— Касеро дасту тавон набуда, ки ҷаҳонгир шавад, ҷуз Худойгонро.

— Ва Курушро низ?

— Ва Куруши «шоҳдор»-ро низ.

Биандешид Искандар ба худ; посухи коҳинони маъбади Аммонро ёд овард: «Ҳокими халқони рўйи замин хоҳӣ шуд». Ва пурсид аз Псаммони донишманд:

— Худоён низ дурўғ гўянд?

— На. Худоён дурўғ нагўянд; аз номи худоён дурўғ гўянд.

— Ва он ки ба пурси ман: «Оё ҳукмрони башар гардам?» Худойи Аммон посух дод: «Оре!» дурўғ бувад?

— Ман нашунидаам чунин посухи Аммонхудоро. Вале донам, ки танҳо ва танҳо Худованд ҳукмрон бошад бани башарро. Ў падари ҳамагон бошад ва наздику муҳиббонашро шодком гардонад.

— Кадом худоро бигўйӣ? Зевсро? Аммонро?

— Худойи ягонаро.

— Кӣ буда он худойи ягона?

— Худойи ягона ном надорад. Яздони пок.

— Ва Куруш низ набошад?

— На. Куруш як пайғамбар бувад. Пайғамбари мурсал ҳеҷ гоҳ даъвоии худойӣ накунад.

— Ва кӣ қунад даъвоии худойӣ?

— Оне, ки мағзаш коста бошад.

— Ҳммм – мадд кашид димоғӣ, ки дашномро мемонд ва шоҳи боор олуғдаву тезхуш метофт. Неш заданҳои ҳакими донову ватанпарастро дарёфта, тунд гуфтани буд, то ӯ низ ба ғзаб ояд ва ситезад: – Шоҳи шоҳдорро чунон сутудӣ, ки пиндоштам: Худо ўст.

— Сад тавба, ки худо Куруш бошад. Куруш фармудахойи неки худоро ба ҷо оварда чун Ҳурмузд. Аҳриманиҳояшро дигарон сохтанд, – нарму осуда сухан дошт ҳаким, ки бойист чунин бигўяд

ва Искандари марзҷӯро бифаҳмонад: «Беҳуда бувад, ки гови нар медӯшӣ!»

Искандари чехрашинос ҷаҳду нияти файласуфро дарёфта, ки нақша ва кишваркушойиҳои ӯро беҳуда донад ва рад кунад фармудайи саркоҳини маъбади Аммонро. Андарунаш чизе бичӯшид чунон ки вулкон зери замин; бигардад, бичӯшад, аз самте занад ба самте ва окибат бидарронад марзро.

Ва Псаммон ба маънии хушбод фармуд:

— Маликуррум мактаби фалсафии Афлотуну Арастуру гузашта; зиёда аз ин қисмат ва матонати Суқротро омӯхта; сухани зиёд бори гарон бошад... Ҳар чӣ табъаш бардорад, он бикунад.

Псаммон вонамуд, ки дамаш нишаста, вале «Маликуррум» номиданаш нохушу ногувор омад Искандарро. Ӯ абру чин кард. Чун одат миёни сӯхбатро шикаст. Мазмун: нафоридаш.

Чун ҳаким оғаҳ набуд аз одати Искандар ва баройи он ки бо-вар кунонадаш, ки Куруш кӣ буд, фармудайи Арастуйи бузургро бурҳон овард: «Ҳама касоне, ки ба шахриёри расидаанд, қаблан ба кишвар ё мардуми хеш хидмате кардаанд ё тавону тавоноии хидмат доштаанд: бархе аз подшаҳон чун Кадрус хатари банд-гиро аз сари мардуми худ дур кардаанд. Баъзе монанди Куруш кишвари хешро аз бардағи раҳонидаанд ва бархе монанди шоҳони Лосиду Мунӣ ва Мақдунӣ заминҳои тоза баройи кишварҳои худ ба даст овардаанд.

Вазифаи подшоҳ он аст, ки тавонгаронро аз озори мардум ва мардумро аз ситами фармонравоён ниғаҳ дорад...»

— Ин ҳарфҳо маро тоза наянд...

— Донам... Вазифаи ман ёдрас кардан буд. Вақте ки кас бо кори муҳимме саҳт банд гардад, дигар ҳамаро аз ёд диҳад.

— Онеро, ки ҳаким гӯяд «носипос» ном дорад. Фарзанди ном-бардори халқу кишвар ҳеҷ гоҳ мушкилаву масъалаҳои асосиро фаромӯш нахоҳад кард. Ва ҳаким, бидон, ки ман туро баройи Шаркро аз дигарон хубтар доништанат пеш хондам, на баройи панду андарз гуфтанат.

— На танҳо Шаркро, Фарбро низ, Маликуррум...

Искандар гоме пеш гузошт ва чашм ба чашми ҳаким дӯхта гуфт:

— На. Фарбро дигарон аз ту хубтар донанд!

— Шаркро низ, Маликуррум... — нописандона гуфт Псаммон ва қасдан «Маликуррум»-ро такрор бикард, то ба ҳашм орад шоҳро. Зеро бо Шарқ иртиботе надоштани Искандарро таъкид кард ва ҷуз тартумарт ба дигар кор шавке надоштани ӯро низ дар назар дошт: «Сад сол гузарад ҳам, меҳмон ҳастӣ» мурод чунин буд. Аз ин рӯ дар андешаи ҳаким хушомад задан набуд, рӯшод гуфтанро авло медонист. Искандари зирак низ ҳамаро хуб дарку дарёфт мекард ва ба такрор «Маликуррум» гуфтани ӯро таъна пиндошт.

— На-а-а рӯсабӣ, чизе надонӣ чуз бухлу кина...

— Саҳл бошад андешайи Маликуррум ва беҳуда. Псаммон андешайи тахту тоҷро надорад; зару зевар ва ҳадаву хостаро на-писандад. Оне бухлу кина гирад, ки ҳаёли чоҳу чалол ва орзуйи дунёӣй дорад. Ҳакимон андешайи хешро бо баландиҳо пайвас-таанд ва бо дунёӣи фони ошноӣй надоранд. Агар ҳаким Арасту андешайи зари Порсро дошт, лошак пешниҳоди Маликуррумро пазируфта буд ва ҳамроҳи шоҳ ба Шарқ омада буд. Ва шогирди донояшро чунин посух надода буд: «Аз юриши Порс муҳимтар коре дорам...»

— Ту ин ҳамаро аз кучо донӣ? Ва чаро бо ман гӯӣй?!

— Ҳашм нагир, Маликуррум! Ин кори ҷоҳилон бошад. Ман бояд ин ҳарфҳоро ба ту гӯям. Агар ман нагӯям, каси дигар на-гӯяд.

— Чаро маҳз ту?

— Зеро каси дигар аз ҷонаш, аз сараш битарсад. Ман, ки аз чизе бим надорам, бояд бигӯям. Ин воми ман аст. Се кас тавонад ин чизро гуфтан: фарзанди асилу ҷонсӯзи кишвар, пири хирад ва ҷонсер...

— Ва ҳар се ту бошӣ?

— Оре, ман ва султони мақдунӣ.

— Чун?

— Агар ин замон касе дар Мақдуниё тартумарт кард, Искандар низ ин ҳар се бошад.

«Оре!» тасдиқ кард дар андарун, вале асрор хувайдо накард. Пурсид:

— Ай ҳаким, ҳама панду андарзатро гуфтӣ, ё боз монд?

— Ханӯз чизе нагуфтамаст. Чун шоҳ шинохтамаст; вале чун лашкаркаш ба касе нашиносондамаст.

— Бифармо!

— Ту донӣ, ки ҷанг чист?

Искандар баланд хандид, ки суоли кӯдакона диҳад ҳаким. Ва ханӯз аз ханда бознамонда гуфт: «Донам!» Ва аз он рӯз то ин рӯз ҷӣ набардҳо кард, пеши назар овард, вале ҷавоби саҳеҳ гуфта натавонист.

— Агар донӣ, чист ҷанг?

— Нангу номуси ватандорӣ.

— На! Ҷанг вабост. Реши саратон. Ва харобу нобуд сохтани ҳар он ҷӣ аз ҷониби Худо офарида шудааст.

— Пас бо Худо ҷанг кардан аст?

— Оре.

— Магар ҷангро Худо нафармояд, ҳаким?

— На. Худо оштӣ фармояд...

— На! Худо фармояд, ҳаким. Бар зидди бадихо, носозихо, истибдод ва нобаробариҳо ҳуди Худо ҷанг фармояд.

— Ай Маликуррум! Магар Арасту нагуфта, ки бемаънитарин чиз дар ҷаҳон ҷанг бувад?

— На, нагуфта.

— Ва бидон, ки кулли балойи осмонӣ ва заминӣ ҳамроҳи ҷанг оянд.

— Ҷаро ҳаким ин маънӣ бо порсҳо нагуфт, то Мағрибро на-тозанд?

— Оне, ки ту мегӯӣ, ҳаким набуд. Ва агар буд, сухани ҳаким пеши ҷашмони хунгирифта, бар ивази зару зевар ва марзҷӯйҳо ҷадрӯ кимате надошт.

— Чунин нуктаро, ки донӣ, ҷаро бо ман гӯӣ?

— Зеро ту шогирди Афлотуну Арасту ва кӣ будани Сукротро хуб донӣ; ба ҷадри сухан бирасӣ.

— Макр макун; дурӯғ магӯӣ... Ту бо чунин ҳарфҳо меҳаҳӣ маро аз роҳ боздорӣ, то ман қасос нагирам; то сарзамини Порс барҷо бимонад; ҳаким кушта нагардад.

— Арз кардам, ки ҳаким аз сари хеш натарсад; аз сари ҳамватанонаш тарсад... Зеро ҳар вайронӣ ё ҳароботе, ки аз рӯйи қасду қасос ва кина шавад, аз мулк нишоне намонад. Чун аз кишвару диёр нишоне боқӣ намонад, ҳакиму донишмандон низ ҳамроҳи ватан набуд гарданд ва бенишон шаванд. Ва агар хирадманде, алломае ватани хеш ҳимоя карда натавонад, бадномист. Дар таърих бадтар аз бадномӣ саҳифае набошад.

— Агар Искандар ҳакими пандгӯро сар гирад, бадном шавад?

— На. Фармудайи Ҳудованд бувад. Искандар Писари Худост ва Писар бе руҳсати Падар накунад коре. Агар писари сипос бошад. Вагар на, душмани Худо бошад.

— Ай ҳаким, ҷаро ин ҷадрӯғонаву киноя гӯӣ бо ман?

— Кинояву гӯшона гуфтан пешайи ман набошад. Агар гӯям, рӯшод бигӯям. Зеро вайронкорӣ шуглу вазифайи ҳакимон набувад.

— Ва ин, ки гуфтӣ, киноя нест? Агар «вайронкорӣ» вазифайи ҳакимон нест, пас вазифайи кист?

— Вазифайи онҳоест, ки бо Худо бичанганд.

— Боз неш бо ман занӣ?

— На. Ман донам, ки писар ҷанг накунад бо Падар.

Ин бор Искандар кинояи ҳакимро пай набурд. Зеро ӯ дар ҳайрат монда буд, ки ҷаро ҳаким саҳт гӯяд, вале миҷааш ҳам наҳӯрад. Ва ғазаб кард шох:

— Шумо барбарҳойи машрикиро бо усули худатон пӯст бояд канд!

Асбоби ғазаби Искандарро дарнаёфт ҳаким. Китфон дарҳам кашид.

— Ин чӣ сухан аст, ки гуфти? Магар Макдуниё барбар надорад? Магар нахустнабарди шоҳзода бо барбарҳои шимоли Макдуниё набуд? Магар порсиён фарҳанги порсро ба Макдуниё набурданд?

— Чаро ту бо ман ҳамзабонӣ кунӣ?!

— Ҳамзабонӣ на! Посухест шоҳро! Ва чун ватандор пурсон шавам шоҳро, ки чӣ хоҷате пеши барбарҳо овард Искандарро?

— Ононро бояд ром кард ва маданият омӯхт.

— Аз мост, ки бар мост. Замоне порсҳо макдуниёро фарҳангу фаросат омӯхтанд; инак макдуниён порсиёро маданият меомӯзанд. Косаи давр!

— Порс ҳеҷ гоҳ макдуниёро маданият наомӯхта буд, балки чун барбарҳои нодида ба он мулк тохт овард ва чун сайёҳони дидаву шунида баргашт. Ва ҳар чӣ ободонӣ шуд, баъди он шуд.

— Магар аҳроми Миср, маъбади Аммон «баъди он шуд?»

— Гуфтам, ки гадоро ҳамзабонӣ нашояд бо шоҳ!

Псаммони ҳаким лаб фуру баст; раги гарданаи шаҳ шуд, ки баҳс кунад бо шоҳ. Ба танг омад ва пиндошт, ки ин бор яқин лаҳзайи вопасини умраш бувад; ҳолиё шамшер сари ӯ бипарронад. Хуб аст; хубтар аст аз таънаҳои шоҳи марзҷӯ.

— Ё Искандар! Агар мурод қасду қасос ситонидан бувад, сари маро бигир ва баргарад ва ободон бикун Макдуниёро!

— Ин чӣ амрест, ки бо шоҳ кунӣ?

— Амр на, хоҳиш; зорӣ; тавалло! Магар надонӣ, ки баъди сари ту Макдуниё хароб гардад. Ҳоло ки ту ин ҷо ҳастӣ, волиӣ гумоштаат Антипатр бо чандинҳо созиш карда, то Макдуниё аз он Искандар набошад.

— Агар чунин пешгӯиҳо дорӣ ва пешомадро донӣ, чаро андар маъбади Аммон нанишинӣ? – ҳазён пиндошта гуфтори ҳакимро чунин киноямез фармуд Искандар.

— Чун? Ман, ки будам андар маъбади Аммон ва писари Худоро посух гуфтам.

— Он, ки «Искандар ҷаҳонгир шавад» гуфт, ту будӣ?

— На. Он, ки Олимпиадаро аз маломат раҳонд...

Искандар оне орому хомӯш монд ва донист, ки косаи ҳоли дорад дар даст. Ба худ омад ва дарёфт, ки базм идома дорад. Ҳаками саркашу якрав барангехташ. Биталомуси ҷондор дуртар аз шоҳ ҳама чизро мушоҳида дошт. Баробари ҷом ба қафи дасти чап задани Искандар пеш омад ва косаи зарин бирабуд. Ва пурмай бозовард: майи ҷонӣ. Ҷоме ҳакимро низ. Вале ҳаким ҷоми саршорро нагирифт, балки таъзим кард. Чунин рафтори ҳаким Искандарро хуш наомад ва шӯрид:

— Ба баҳойи чӣ сари ҳакимро бигирам?

— Ба баҳойи Шарк! Искандар баланд хандид.

— ... ба баҳойи Макдуниё!

Искандар аз ханда бозмонд ва сар пеш оварда чиддӣ ба чашмони ҳақим нигарист, ки паст зад Макдунияро.

— ... ба баҳойи сари шоҳ Искандар! — чону танро аз даст рафта пиндошта бонг зад ҳақим.

— Сари Искандар баҳо надорад... — дандон ба дандон монда гуфт Искандар.

— Сари ҳақим Псаммон низ! — гӯйӣ ду хурӯси ҷангӣ фушу тоҷ дамонда сар пеш оварда буданд ва ҳақим ба оҳанги сухани шоҳ гуфт: — Муродам ин аст, ки сари маро бигирӣ ва аз роҳат бозгардӣ, то сарҳойи дигар дар амон бошад ва мулк ободон...

— На-а-а... Ман ба сари ту чунин баҳо нагузорам!... Ва нагирам! Сарату равғанат... Бирав!!!

БАНДИ ҲАШТУМ

Ин шом шоҳ Искандар ҳамчун инсон андар шабистони султонӣ хуфта буд. На шоҳ, на Писари Худо, на мири сипоҳ, балки як шавҳаре буд ва падаре. Гераклро миёна гирифта буд бо Барзин. Ва ҳарду зодагон тори сари писарро ҳалқа гардида медоштанд якдигарро. Геракли лӯлаки баробари падар роҳи биёбон паймуда хаставу шалпар хусбида буд низ ду даст сӯйи сар кашида. Искандар ва Барзин андеша доштанд. Шоҳ ҳикматҳойи кинояомези ҳақимро, рафтору гуфтори ўро; сарбаландиашро, нописандиашро, ҷуръату ҷасорати ўро пеши назар меовард ва хулоса мекард, ки ҳама мардони Порс чунин бошанд, мурғи бегона дар фазойи кишвари эшон бол кушода натавонад. Рӯшан аст, ки ҳақим аз омадани ӯ шод нест. Ҳанӯз ўро шоханшоҳ ё писари Худо надонистаанд. Чунин хӯву хислати ҳақим азоб диҳад Искандарро... Вонамуд намекунад, то Барзин огоҳ нагардад... Барзин низ андеша дорад, ки ин ҳама ҷангу ҷидоли дилбазан чӣ маънӣ дорад. Наход нӯҳ моҳу нӯҳ рӯзу нӯҳ соат баробари дилу ҷигар писарро дар андарунаш ниғаҳ дорад, ки пархошчӯ, одамкуш ва хунҳор ба дунё ояд?

Ва беихтиёр дасти чапи модар ба гардану гулӯйи лӯлак рафт; беҳушона пахш кард. Искандари зирак дид ин ҳолро ва зад дасти Барзинро. Барзин як қад парид ва тарсид. Ба худ омад. Тифли хуфтаро бардошт; пахш кард ба сари сина ва гирист.

— Чаро чунин кардӣ?

Посух надод ба пурси Искандар, баландтар гирист.

— Чаро чунин кардӣ? Куштани будӣ?

Сар ҷунбонд Барзин ба тасдиқ.

— А? Чаро?

— Агар аз гуноҳам гузарӣ, гӯям.

— Бигӯй!

— На-а.... Бигӯй, ки аз гуноҳат гузаштам.

— Ту низ чун он ҳаким маро сухан гуфтан омӯзӣ?! Шоҳро?!
— Ту шавҳарӣ маро. Андар миён фарзанди мост.
— Агар фарзанди мост, чаро панча ба гулӯи ӯ бурдӣ?
— Бехушона; банди ҳаёл будам.
— Чӣ ҳаёле буд?
— Пӯзиш шуд маро?
— Оре, шуд, – танҳо барои он, ки донад Барзин чӣ андеша дошт, гуфт шоҳ..

— Ҳаёл бурда буд, ки оё модарон чанинро нӯх моҳу нӯх рӯзу нӯх соат баробари дилу чигар дар андарун бузург карда, ба дунё баҳри чанг оваранд?

Ва хомӯш монд Барзин, то аз Искандар чӣ ояд? Ў чун ҳамеша тундӣ накард, нахурӯшид, андеша дошт: «Чӣ маънӣ дорад ба куштори тифли маъсуми хеш даст бурдани малика? Саҳв бувад ва ё зарурате пеш омада? Ҷосусист ё бофта?...» Вале натавонист ба таги маънӣ расад. Ва Барзин пароканд андешаашро:

— Искандар, чӣ шавад, ки баргардӣ?

— Чаро?!

Чун пешниҳоди Барзин ногаҳонӣ буд, Искандар низ бо таачҷуб ва хайратангез пурсид.

— Гераклро бояд тарбият кард.

— Гераклро? – нимҳез шуд Искандар. – Онеро, ки панча ба гулӯяш зада будӣ?

— Хушу ёдам рафта буд, Искандар... Бубахш... Гуноҳи ман на. Гуноҳи чанг. Дилгир карда. Ва...

— Ё пешомадери донӣ? – ғайбдонӣ ва пешгӯиӣ Барзинро дар назар дошта пурсид шоҳ.

— На, Искандар.

— Рост бигӯ!

— Рост ин аст, ки чанг касеро некном накарда.

Ҳашм гирифт Искандар ва безобита гашт: «Шумо порсиён! Шумо порсиён... Ту ҳам, Барзин; аз нияти хеш нагардӣ; ҳама нақшаҳои маро хом ва ботил донӣ...» Дандон сойид шоҳ, ки ниҳояти ҳашм буд, бояд користоне бикунад. Барзин тифли парпечро бозгузошт рӯи бистар, то бигиряд ва доя биёяду бубарад. Паси дар шуд ва тахтапушт бар дар ниҳод.

Садойи гирияи Геракл омад. Сахт чашм пӯшид, ки чашмонаш мешунида бошад.

Искандар фарёд зад. Доя Барзинро пушти дар дида хайрон шуд, вале чизе напурсида, дарро кушод ва фармуд:

— Иҷозат фармоям, шоҳ!

— Хоҳиш мекунам. – Чун шоҳзодаи таълимдида рухсат дод Искандар, вале хувайдо накард, ки чизе рух дода.

Дояи бофаросат, ки кори хешро медонист, тифли парпечро бардошту бирафт.

Барзин нияти назди модар рафтанро дошт, вале холо намедонист, ки дар кучост? Ханӯз ҳам ҳамроҳи модари шоҳи Порс Доройи Саввум ҳаст ва ё эшонро аз ҳам чудо карданд. Ӯ пой кӯфт бар қолиҳои сурхи эронӣ, чунон буд, ки тезтар аз хуни гарми ҳеш ҳаракат бикунад. Чун чавон буд, хуни хурӯшонаш намегузошт сар ба каф ниҳад ва биандешад, пасон бикунад рафтор. Чавонишро хуни тез ёр буд: «Ай пирзан! Бо кадом ақл гӯӣ, ки баргардам ба Макдуниё?! – дар сол аз ӯ бузург будани Барзинро ишора карда гуфт худ ба худ. – Худованд Гераклу Искандарро баройи чанг офарида! Ӯ мегӯяд, ки баргард!» Шароб хост ва андешааш баргусаст; шароб хост, то андешаҳояшро фуру нишонад, ки осебе нарасад Барзинро. Зеро боақлтар аз ӯ ва хушфаросоттар аз Барзин занеро дучор наомада то ханӯз; ва занеро надонад, ки хубтар аз пешгӯӣҳо пешгӯӣ кунад. Дар чунин мулки афсонавӣ набояд ӯ хун бирезад. Дар ин ҷо бобулиён хун рехта буданд; Куруши Кабир хунрезиро басанда карда буд; шоханшоҳи Эрон Камбучиёӣ писари Куруш низ аз баройи духтари фиръавни Миср хун рехта буд, нашоёд дигарбора хун рехтан.

— Шароби аргувонии юнонӣ биоваред! – фарёд зад Искандар ва ба назар аз чашмони обиаш шарора борид. Ва касе аз пешкорҳо пайдо нашуда, Барзин боздаромад. Гарчӣ Искандар рӯи хуш надошт, дар дил шод буд, ки зеботарин ва донотарин зани рӯи Замин пеши ўст.

— Меҳохӣ, ки баргардам?

— Меҳоҳам, ки баргардӣ.

— Чӣ пешомад аст?

— Агар осуда будӣ ва таъби хуш доштӣ, гуфта будам. Чун ошуфтаву парешон ҳастӣ ва маро бад бинӣ, нагӯям.

— Туро бад биам?

— Оре, бад бинӣ.

— Чунин намояд туро; зеро ман аз роҳам барнагардам...

— Рой турсат, Искандар. Ту шоҳӣ. Ва ман ханӯз ҳукуки малика буданро надорам, то бо ту баробар сухан кунам. Чун дар сол аз ту бузургам, метавонам баъзе маслаҳатҳо бидиҳам ва гоҳе пешомадро гӯям...

— Бифармо!

— На. Ҳолиё чизе нагӯям, зеро чизе аён нагашта. Чун аз ин ҷо истода Юнонро биам, хушиҳо, нохушиҳо аёнам гардад, бигӯям... Агар дар ёдат бошад, таъкид карда будам:

«Чун маро аз худ чудо кунӣ, чудо аз Худо шавӣ!»

— Магар ин одат ва хоҳиши ҳама занони дунё нест, ки меҳоханд ҳеҷ гоҳ аз канори мард дур набошанд?

— На, Искандар! Ин аз баройи канор набувад. Аз он ки Худо-ванд маро бо бузургӣ солам ба ту насиб гардонд. Ин чиз ночно ва беҳуда набошад.

— Агар чунин аст, чаро маро бозгардонӣ аз роҳ?
— Ман туро аз роҳ бознагардонам, Искандар, аз роҳи чанг баргардонам. Ин роҳ душвортарин ва бадтарин роҳ бувад.
— На, ҳадаф ин нест. Асроре ҳаст. Бигӯй, чӣ донӣ?
— Агар хоҳӣ, гӯямат.
— Бигӯй!
— Аз ҳамватанони хеш эҳтиёт бош.
— Аз ҳамватанони худам? Аз мақдунӣён?
— Оре, аз мақдунӣён.
— Чаро?
— Чун ойини мисриён пазируфтӣ: фиръавни Миср шудӣ; ҳешро писари худойи Аммон эълон доштӣ, мақдунӣён аз ту ранчиданд, ки Искандар худойи хеш фаромӯш кард; аз баҳри падари хунийи худ Файлакуси Дуввум гузашт.

Дар андаруни Искандар чизе чӯшид ва ўро дамону бардошт; хунашро тезонду ба ғалаён овард. Хушаш низ рафт. Чашмонаш ноҷо гаштанд. Барзин дарёфт, ки Искандар шамшер чӯяд. Зуд бадар рафт. Зеро феълӯ хӯи шоҳи мақдуниро хуб медонист. Искандар шамшер гирифт, ба фарш зад; гӯйӣ аз қоилии сурхи эронӣ хун таровид. Ва ба худ омада шукр гузошт, ки чун пури Куруш Камбучиё шамшер ба пой назад. Афканд шамшер ва бадар рафт. Андар толари айш касе набуд. Чун шоҳ даромад, фурсати зиёд нагузашта, дӯстон омаданд ва дар андаке вақт маҷлиси бода барпо гашт. Вале ёрон ва дӯстон диданд, ки шоҳи ҷавон димоғсӯхта; паёпай бода менӯшад.

— Ман кӣ ҳастам мақдунӣёно?! Ман кӣ бошам эронӣёно?!

Дастур дод барои сӯҳбат. Вале касе ҷуръат надошт чизе бигӯяд. Мудатҳо баъд, чун Искандарро нигарони посӯх диданд, аз ҳар сӯ садоҳо омад:

«Мақдунӣёно шоҳӣ!»

«Мисриёно писархудо!»

«Эронӣёно домод!»

Искандар сар боло кард, вале надонист, ки суҳан аз даҳони кӣ омад.

Ин замон яке аз дӯстони нозғунчи шоҳ Искандар пеш омад ва паймона бозӣ доронда, ҷониби ӯ гуфт: «Искандаро! Магар фаромӯш кардаӣ, ки пури Филипп ва подшоҳи Мақдунӣё ҳастӣ! Агар аз ёд додаӣ, бидон: касоне, ки дар ин маҷлис ҳузур доранд, борҳо барои барори кори ту ҷон сипар кардаанд!»

Искандар чашм танг кард ва оне мулоҳиза дошт, ки ин «дӯст» чӣ гӯяд. Пасон гуфтаи завҷаш Барзинро ёд овард ва муқойиса кард, чӣ ҳамоҳангие дорад суҳанони эшон.

— Чӣ фармудӣ? Такрор бикун!

Никонори дуввум, дӯсти бағоят самимӣ пурси Искандарро рост пиндошт ва гуфт: «Мақдунӣён ҷон ба ҷони ту гузоранд, дӯстам;

туро дар хама чо хифзу химоя кунанд, аммо ту кадри ононро надонӣ...»

Искандари тундхӯро идомаи сухани ӯ лозим набуд. Шоҳ хамаро хуб дарёфта буд ва бояд адаби ин дӯсти бемулоҳизаро бидиҳад. Ба чап гашту ба рост, то шамшерашро пайдо кунад. Пайдо накард, зеро бар мафраши хонаи хоб зада буд. Гайри ин, чун вақтҳои охир феълӣ хӯи шоҳро ба бадӣ дониста буданд, гоҳи ба маҷлиси бода даромадани шоҳ силоҳдор шамшери ӯро мерабуд ва дар ҷое пинҳон мекард. Ҳолиё чун Искандар шамшер наёфт, аз сари дӯстони бодагусор чаҳид сӯи дар ва найзайи ниғаҳбони дарро рабуд ва бо зарбایی зиёд ба шиками он марди ростгӯ ва дилсӯз фуру дод... Ва рӯ ба дигарон овард: «Бинӯшед... Бинӯшед!!! Бинӯшед!!! Айши ман мунағғас шуд, шумо бинӯшед!!!»

Вале касе чизе нанӯшид. Танҳо садойи ҷомҳо ва паймонаҳо ва соғару қадахҳо меомад, ки бар фарш бархӯрда мешикастанд. Ба ҷойи шароб аз ҷашмони дӯстон ашк шорид. Искандар сар хам кард ва зери ҷашм ба дӯсташ, ки дудафта дастаи найзаро дошта бо марғ мубориза бурдан меҳост, нигарист; нигоҳи саҳту пурнафрати ӯро дида, тоқат карда натавонист ва сӯи хобгоҳ шитофт.

Ҳама мурдаҳо як сӯ буданд ва ин мурдаи аламангез дигар сӯ, ки аз сухани ҳақ рӯйида буд. Искандар, ки дурӯғро рост мепиндошт ва ба ҳушомадӣ тамаллуқ одат карда буд, сухани дурусту дилсӯзонаи Никонори дуввум саҳт расидаш ва пиндошт, ки дар ин боб Барзину Никонор якҷавлаанд. Хун зад ба сараш ва натавонист оне мулоҳиза бикунад. Вале чун ба шабистон омад, хушёр гашту ҳештанро танҳо дид, аз карда пушаймон шуд. На дар хона меғунҷид ва на андар бистар. Борҳо рӯи бистар дарёзид, то хобаш бубарад ва хамаро фаромӯш бикунад, симойи маъсуми Никонор пешӣ назараш омад ва нагузорид, то бароҳат бошад.

Майли дидори Барзин кард. Ӯро пазмон шуд дар ин муддати кӯтоҳ; ҳамзамон нафрин низ дошт, ки бо Никонор якҷавлаанд, зеро суҳанашон якранга баромад; маслиҳат кардагӣ барин. Ҳолиё Барзинро баройи ҳамин диданӣ буд, то пурсаду бидонад...

«Барзин!» – садо кард беихтиёр ва аз садойи баланди ҳеш хушёртар шуд. Сарпос омад ба дар ва хидмати ҳеш овард пеш: «Бифармоянд шоҳам!»

«Ту, ки Барзин нест!»

Сарпос дарро бипӯшид ва аз пайи пайдо кардани Барзин шуд; ӯро миёни канизақон дарёфт, ки модари худро мечуст.

Искандар ба ҳуд меҷечид: «Чӣ коре буд, ки кардам? Бехтарин ва смимитарин дӯстро куштам. Баъд аз ин кӣ бовар кунад ба ман? Ва беҳуда Барзинро ранҷонидам. Агар онҳо ҳамфикр буданд, ман гуноҳе надорам; гар на, ман гунаҳгорам... Ай Зевси тавоно, бубахш маро; Ай Худойи Аммон, пӯзиш аз ту!» Баъд аз ин Искандар сар андохт ва пушаймонӣ дошт: модараш Олимпиадаро ёд

овард; модари асирайи Доро низ ба хотираш зад, вале ноилоч буд шоҳ ба илоч кардан. Шояд аввалин пушаймонии Искандар буд; зеро бисёр кушта ва зиёд мурда дида, аммо боре пушаймон нагашта. Бо азоб ва беҳуда мурдани Никонор ва нафратбор ба шоҳ нигаристани ӯ Искандарро саҳт ба ташвиш овард.

Шоҳи ҷавон гирифторм ба банди андешаҳо шуд; надонист ҷӣ бикунад. Агар то ин замон ба каскушийи ҳеш меболид, ҳолиё нафрин мекард: «Арасту дуруст фармуда, ки аз ҷанг муҳимтар ва волотар коре ҳаст.» Дар пӯсти ҳеш намегунҷид. Мушт бар девор зад. Тақя бар девору пештахтаи тиреза дод; нигарист ба берун. Касе наметофт.

Хираву тира; гӯйиё баробари Никонор ҳама машғалҳо мурданд. Саҳни диҷ биёбони бекасу ваҳмангезро монад. Нороҳат шуд Искандар. Тоқат карда натавонист. Бадар рафт. Дуртар аз дар найзадор найзайи ҳунолуди аз шиками Никонор кашидаашро тоза мекард. На баройи он ки диғар найза надорад, баройи он ки Искандар бо ин найза кас кушт; аз нигоҳи ӯ табаррук аст. Шоҳ зери шӯълайи хирайи шамъи тоқдони девор найзадор ва рафтори ӯро дида тааҷҷуб кард:

— Кистӣ?

— Найзадор!

— Найзадор? Бо ҳамин найза... А? Бо ҳамин найза?

Найзадор мазмунӣ суоли шоҳро нафаҳмид; кори найзаромедонист; шояд шоҳ ишора ба ин чиз дошта бошад? Мабод ки кушро ба сари найзадор бор кунад.

— Ту чаро хомӯшӣ, нобакор!... А? Бо ҳамин найза?

— Бале шоҳ, бо ҳамин найза...

— ... кушта шуд? Никонор? А?! Ту чаро посух нагӯӣ, нобакор?

— Бале, шоҳ, бо ҳамин найза кушта шуд Никонор.

— Кӣ кушт?

— Кӣ кушт? Ман надидам, ки кӣ кушт...

— Найза дар дасти туст! Ҳунашро мелесӣ; ва надонӣ, ки кӣ кушт?!

— Ба ростӣ, надонам, шоҳ...

— Ман куштам... – Хомӯшӣ ба миён омад ва найзадор чизе нафаҳмида, найза дар даст пас-пас рафт.

— На, шоҳ! Ман куштам...

— Ман куштам!

— На, шоҳ! Ман куштам...

— Ман куштам!

— Охир, шумо шохед. Ҳеҷ шоҳ одам накушад. Шоҳ ҷаллод дорад... Ман ҷаллоди шоҳ...

— Агар иқрор мекуни, найзаро бар шат андоз ва ҳешро аз пайи он. Бирав!

Найзодор лоилоҷ аз дарвоза бадар рафт.

«Мачлис ороед! Мачлиси бода! Майгусорӣ кунед!!!»

Вале ба садойи Искандар касе посух надод. Гӯйи ҳама аз ӯ рӯй тофта, чанозайи Никонори бовафоро ба хок бурда бошанд.

«Птолома! Протей! Ника...» садояш дар гулӯ бозмонд, ки беҳушона номи Никонорро гирифтани шуд. Нигарон буд... Касе садо накард ва муддатҳо баъд як-як дӯстон пайдо шуданд; ҳама сарҳам буданд; ҳама дар миён ханҷару шамшер доштанд, ки Искандар ба мачлиси бода мусаллаҳ омаданро манъ карда буд. Шоҳ чун фармонфармо ишора ба толори ғизо кард, аммо касе майл ба он ҷониб надошт.

— Амр мекунам! Ҳама дар толори ғизо бошанд!

Дил намекашид, аммо пой мерафт. Майгусорӣ кард. Ҷомҳо пур шуданд. Вале ҳеҷ кас майли шароб надошт.

— Баройи мақдунӣён ва юнионӣён менӯшем! — ҷом боло кард шоҳ, вале касе ӯро пайрав нашуд. Донист, ки ҳиллааш ба роҳ намеравад. Лошак сарони лашкар ва сарбозон ранҷида аз ӯ. Искандар як ҷуръа май ба замин рехт чун одат; ин чизро низ ҳеҷ яке аз дӯстон пайравӣ накарданд. Ӯ донист, ки ҳама якҷавлаанд... Ҷому шароб пушти сар андохт:

— Савганд меҳӯрам, то дигар бода нахӯрам! — андаке таваккуф кард: оё бачо савганд ёд кард ва хатое рафт. Пас баройи ислоҳи сухани хеш афзуд: — Агар мақдунӣён ва юнионӣён бо шоҳи хеш майли сафар надоранд ва ё ба хотири Мақдунӣёву Юнон ҷангиданро ор медонанд, касе пеши роҳи оноро нахоҳад гирифт... Шоҳи Мақдунӣ аз чунин ҳамватанон рӯ тобад ва сипоҳи кироя гирад!

Миш-миш шуд миёни дӯстон ва сарсипохон. Машғалҳо афрӯхта шуданд. Толор рӯзона равшан гашт ва Искандар дид, ки чӣ гуна дӯстон беҳгӯшӣ кунанд ва қадаҳҳои худро дудафта доранд ва бархе бо каф даҳони ҷомро пӯшанд.

— Баройи шоҳи Мақдунӣё!!!

Садойи якҷоя боло буд ва баробари он ҷомҳо сари даст баланд гаштанд; ба сар кашиданд соғару ҷому паймона, аммо Искандар нанӯшид; бода ба замин рехт.

Искандар рӯболо ёзида, харпанча зери сар гузошта андеша дошт, ки чӣ бикунад ба ҷойи пӯзиши гуноҳҳои хеш, то сипоҳи сипахбадон орому осуда гарданд ва аз нав ба шоҳи худ бовар кунанд. Ва ба ҳулосае омад, ки бартар аз сохтмони шаҳри Искандарӣ андармоние набувад. Чунон ки бо меъмори беназири юнонӣ Динократ ройсозӣ карда буданд, бояд ин шаҳр андар канори кӯли Мареотид, дар мавзеи моҳигирони шаҳраки Рокодис афсонавӣ

ба чашм намоён шавад. Сӯхбату нақшаву андешаҳои меъмори номӣ конеъ карда буд шоҳро, вале ин замон, ки дар танҳойи андеша дошт, ба назараш чизе ночӯр тофт. Шаҳр бояд андар канори соҳили кӯли нилгун монанди мурғи бахт – мойили парвоз бошад ва мужда аз саодат бидиҳад. Инчунин аз мӯъчизаҳои бошад ба сони аҳроми Миср, то акли одамі бовар накунад, ки дастони инсон сохта онро...

...вале гириایی тифл сахт расид асаби ўро ва як тори абрешимии нозуки он канда шуд, ки сӯхт. Сахт расидаш: «Хуб, ки дар чунин ҳолатҳо танҳо бошӣ.» Гумонаш, доя овард тифлро ба умеде, ки Барзин ин чост ва шираш диҳад. Дар кушода шуд ва худи Барзин тифли парпечро даруни остона ниҳод. Пас-пас рафта дарро пӯшид.

Искандар барчасту сӯйи дар шуд ва тифлро аз сари роҳ бардошту бадар омад. Барзинро паси дар дид, ки пушт бар девор ниҳода буд. Ва гӯйи сурати девор гашта. Искандар чизе нагуфт; тифли парпечро сӯйи зан ёзид. Барзин чунон ки сураташ бошад, на чунбид, на тифлро гирифт ва на чизе гуфт. Искандар чун шоҳ ё чун шавҳар ўро дӯғу пӯписа накард, балки чун ғулом пеши зан зону зад. Барзин донист, ки шоҳ пур андешида ва пушаймон аст аз кардаҳои хеш. Ашк шорид аз бари рухсораш ва ду даст пеш оварда тифлу Искандарро якҷоя бардошт, то рост ба по бишавад. Тифлро гирифт. Искандар низ дарёфт, ки ин ашк ҷӣ ашк аст. Пас аз китфи Барзин дошта андаке майл дод сӯйи хона. Андарики остона Барзин боз тифлро ба Искандар дод, то даме ниғаҳ дорад ва меҳраш ба тифлу ба зан афзояд. Искандар тифлро гирифт, хеле рӯйи даст дошт ва бурда бар бистар ниҳод, ки шаби аввал он ҷо буд миёни ҳардуяшон. Ин шаб низ ончунон шуд...

Ва Геракли хоболуд чашм кушод. Шамъҳои месӯхтанд. Ва ӯ чуз нур ва бӯйи шамъи сӯхта чизи дигарро дарку дарёфт намекард. Онҳо хомӯш буданд, то Геракл нагирад... вале ӯ гирист. Барзин синایی сапедашро бар даҳони тифл гузошт. Кӯдак мемакид ва Искандарро ҳавас омад аз чунин пистон, ки зери нури хирайи шамъ симгун метофт. Искандар даст бибурд; ба рӯйи синایی чун тухми пӯсткандайи зан меҳрубонона гузошт. Барзин низ даст бар дасти Искандар ниҳод. Хуш омад чунин рафтори шоҳ Барзинро ва чунон рӯболо зад, ки пистон аз даҳони тифл бурун омад. Искандарро ҳавас зиёд шуд ва майли зан кард, вале Геракл андар миёна буд. Сапедийи бадани зани се шӯ дида ва андар биёбон ранг дигар накарда он қадар ангехт шавҳарро, ки дигар тоқат карда натавониста, аз болойи тифл бар тори зан гузашт...

Шоҳ осуда гашт, ки дар канори Барзини нозанин меҳобад. Чунки ҳавасу шавқаш фурӯ нишаста буд. Чун тифлу модарро хуфта дид, оҳиста бархест... Хеле рӯйи хона гардиш кард, пасон бадар рафт. Амр сарпосро кард:

«Динократи меъморро биоваред!»

Меъмори хоболуд, ки тамоми шаб дар тарҳи шаҳри Искандарӣ сар кафонда нав ба ғанава рафта буд, аз новакт омадани фиристода парешон гашта, биангошт саҳве рафта, ки шоҳро нафорида...

Вале чун шоҳро андар саҳни диҷ хушҳол дид, фараҳ бар сар омад.

— Ай марди хирад, ҳоби маро рабудӣ! — ғайри чашмдошти меъмор фармуд Искандар.

— Чӣ гуна ҳоби шоҳро рабудам, вақте шоҳ ҳоби маро ме-парронад. — Ба андешаҳои пучи ҳеш нафрин ҳонда ва сӯйи шоҳ табассум карда пеш омад меъмор.

— Дар хусуси андар сари об сохтани шаҳр дер андешидам ва ҳобпар шудам; туро хостам. Бигӯй, ки чӣ гуна шаҳре бибояд сохт, то назари бургӣ бахт андар парвоз бошад.

— Муаллақ!

— Чун муаллақ? — хайрон шуд Искандар.

— Дар фазо; миёни арзу само, чунон ки мург парвоз бикунад.

Искандар хандид ва наздиктар ба пояи шамъ омад.

— На, ҳазл макун, чиддӣ гӯямат. Шаҳро болдор бояд сохт, то ба ягон шаҳри рӯйи замин монанд набошад: на ба Отин, на ба Тир, на ба Мемфис.

Ба андеша рафт меъмор ва хомӯш монд. Искандар паргор аз рӯйи тахтамармари поядор бардошт, канор гузошт ва ҳома бар қоғаз сапед сиёҳ кард...

— Меҳоҳам аз ман ёдгоре бошад андар ин кишвари беҳамто.

— Беҳтарин андешае, ки шоҳ карда, ин аст.

Искандар ба андешаи меъмор посух нагуфт, зеро дарёфт, ки Динократи меъмор ободониро боло гузорад аз ҷанг чун ҳаким Псаммон.

Ҳома кашид. Хати сиёҳе омад чу боли мурге. Хати ботил зад. Донаҳои гандумро гирифт. Пайи ҳам чид ва гуфт:

«Чунин: камоншакл; чун рангинкамон зебо. Болдор ба сони мурғи ҳумо. Рӯ ба кӯли кабуд. Тори кӯл мурғони ҳаво дар парвоз».

— Шоҳ бубахшанд... Шаҳр бояд бисозем ё сурат бикашем?

— Ай меъмор! Агар асл набувад, сурат аз кучо шавад?

Меъмор ҷизе нагуфт; гӯш дод. Искандар сарҳам дона мечид ва мегуфт: «Даҳонаи Нил, кӯли кабуд, сабза, гулҳои ранга, гулгаштҳои зебо, раставу роҳравҳо, саҳни фароҳ... Шаҳри ҳавасангез ва мароқовар... Сернуфус... Ин намуди зоҳирии шаҳр. Андар ин шаҳр барои худоёни юнонӣ ва фиръавнҳои мисрӣ ҳарамҳои зиёде бояд бисохт, то фардо афсона кунанд. Бавижа китобхонае бояд сохт, то таърихи кишварҳо, подшаҳон, бузургони олам,

лашкаркашони беназир, сайёҳони кишваркушо ва файласуфони беҳамторо махфуз бидорад».

Меъмори доно ба андеша рафт, ки Искандари таълимдида сухан аз китобу китобхона гӯяд:

— Чӣ гуна китобхонаву чӣ гуна таърих?

— Таърихи Юнон, таърихи Порсу Эрон, таърихи Макдунӣ ва таърихи зардуштиёнро бояд ҳифз кард; бавижа таърихи ёдгориҳои Мисрро.

— Зиндаву поянда бод шоҳ Искандар! – садо дардод меъмори доно ва аз бағал коғазро баровард лӯлапеч ва дарёзид сӯйи шоҳ Искандар.

— Ин чист?

— Бикушоед, шоҳ!

Искандар тоби лӯлакоғазро кушод ва дар ҳайрат бимонд, ки меъмор чӣ гуна фикру мулоҳиза ва андешаву дархостҳои ўро пешаки дарёфта.

— Чун донистиву дарёфти?

— Аз сӯҳбати хомакиамон. Табӣи шоҳ чунин меҳост. Вале ман андеша накарда будам, ки тори сари арки миёна мурғи бахт бояд сохт.

— Рамзӣ ва шартист...

— ... ва олист! – писандид ва мувофиқ омад дархостҳои шоҳ бо андешаву бофтаҳои меъмор.

— Нашавад, ки сари мурғро бароранд тори бом?

— На, шоҳ. Меъморон низ сару мағз ва диду завқи хоса до-ранд.

Искандари чавон табассум кард ва меъмори пурқору пурдида дарёфт, ки зери табассуми шоҳ маъниҳои зиёд нухуфта.

БАХШИ ШАШУМ

БАНДИ ЯКУМ

Чун Искандарро маълум гашт, ки макдуниён рӯ аз ӯ тофтаанд, аз ҷониби самаритиён зинда сӯзондани сипаҳсолор Андромах дар Шомро сабаб дониста, ҳамаро гирд овард ва сӯғворӣ кард, то дили ҳамватанонро гарм гардонад. Ҳамзамон беҳтарин «дӯстон»-ро ба шаҳру вилоятҳо амиру сатрапу воли хонд ва ба ҷойи Андромахи хокистаргашта Мемнонро сарҳанг донист. Инчунин сатрапи шаҳри Шом Ариммо барои ноӯҳдабароӣнаш аз кор сабуқдӯш карда Асклепидорро шаҳрдор хонд. Файр аз ин бисёр «дӯстон»-и Искандар шаҳрдору волиии шаҳру вилоятҳои забтгашта таъйин шуданд. Ёри ҷавонии ӯ Гарпал, ки овони кӯдакӣ барои Искандари якравро саҳт тарафгириву муҳофизат карданаш аз ҷониби шох Файлакус ронда шуда буд, ҳазинадори кулл таъйин шуд. Шоҳи макдунӣ ҳокимону волиҳои пештарайи порсиро бо ҳазор мулоҳаза ва ниҳоят эҳтиёткорона сари кор меовард, ки хоҳ-нохоҳ бегона рӯзе хиёнат хоҳад кард, чунон ки юнониёни кироӣи Доро гоҳи ҷанги Йусус ин корро карданд. Шоҳи ҷавон, вале ба назар пиркор барои он чунин мекард, ки ҳам кори хешро осон сомон диҳад, ҳам хотирчамъ бошад ва ҳам ба макдуниёну юнониён садоқати хешро нишон диҳад. Инчунин ба сардорону сарбозони сипоҳи хеш фаҳмонад, ки қасду қасоси худро аз эронӣён меситонад.

Ин замон дар ҷабҳаи Порс ва артиши Доройи Саввум тадорукоти зиёде ба назар мерасид. Чун Доро сипаҳсолори мувофиқ пайдо накард, бори гарон бар дӯши хеш гирифт. Ва сипаҳсолори артиши баҳрӣ Фарнабозро фармуд, ки аз баҳри Эгей сарбоз бифиристад. Фарнабози бовафо сарбоз фиристод. Инчунин аз дигар кишварҳо омаданд сарбозон. Шоҳаншоҳ зари ҳазина сарф кард бардаҳоро. Шумори сипоҳаш аз дувиست ҳазор гузашт. Доро ғарра шуд ба шумор, ки сипоҳаш аз лашкари Искандар фузунтар гашт.

Ва он ҷо Искандар донист, ки Доройи Саввум андар Бобулистон аст. Фарову ҷамъ меорад лашкар ва зари порсӣ сарф кунад сарбозони кироӣи юнониву макдуниро. Инчунин донист суст шудани нерӯи Фарнабозро дар баҳри Эгей; тасмим гирифт

фурӯтар равад ба Осиё... Ў низ Шӯрои низомӣ навад кард. Искандар аввалин бор чун лашкаркаш, чун шоҳ, чун файласуф суҳанронӣ кард: аз гузаштаву имрӯзайи Мақдунӣёву Юнон, аз фардони фарзонайи он, аз пирӯзӣи лашкаркашон, ҷанговарон, қаҳрамонон ва мардони барӯманду нерӯманд... Муҳимтар аз ҳама барояш он буд, ки таъхир накунад ба ҷанги зидди Порс... Баҳру бар, кӯҳу даман, талу теппа ва бешаву марғзорхоро паймуда то ағбае расид. Ва ин ҷо бо душман дучор омад. Шоҳи шабрав чун одати дерина шабохун зад бар душману дидбони ӯ. Дидбонони порсӣ ба ҳамлаи ногаҳонӣи Искандар тоб наоварда, пушт ба душман гардониданд. Сарону сарбозони мақдунӣ ҳайрон монданд ва Искандар бовар намекард ба ҷашмони хеш, ки бо он овозаву дарвоза, ки Доро ҳозирӣ ба ҷанг дида, чунин гурез кунад. Дунбола гирифтанд душманро ва ба Тавр расиданд.

Искандар саҳт мариз шуд. Табларза гирифт ва саҳт сурфид. Табиби ҳонадони онон Филипп муойина кард, ки вақти дар оби Канд обтанӣ карданаш сармо бардошта ӯро. Вале ба ҷашми ӯ беморӣ наметофт. Орзуӣи ҷаҳонгирӣ ва зари Порс пеш ва муҳимтар аз ҳама буд; ҳатто аз сикҳатӣ. Искандар чун донист, ки Доро аз Бобул ба Шом ҳаракат дорад, Пармонӣёни номдор ва сарлашқари ба ҳонадони Файлакус вафодорро фармуд, то бо лашқари понздаҳхазора он ҷо биравад ва душманро аз роҳ боздорад.

Пармонӣён Йусусу Мирқандро миёнбур гузашта то ағбайи Байлан расид ва садди роҳи сипоҳи Доро шуд. Вале чун аз роҳи дигари кӯҳи Аммон огоҳӣ надошт, ғофил монд; сипоҳи Доро бо ҳамин роҳ ба Шом даромад...

Искандар гардунасавад мерафт. Гоҳе дам мегирифтӯ нафас рост мекард; гоҳе ба маризӣи хеш нигоҳ накарда роҳ мепаёмуд, то ба макони мурод зудтар бирасад.

Чун маризӣи ӯро ҳар ранг маънидод ва таҳмин мекарданд; яке хубӣ ва дигаре бадӣ меҳостанд шоҳро, оварданд, ки зани ӯ Барзин ҷаъбае дорад ва онро аз назари ҳамагон пинҳон медорад. Аҷаб набувад, ки андаруни он ҷаъба заҳри ҳалоҳил бошад. Искандар аввал дар ҳайрат монд; чун дер андешид, ононро посух дод: «Заҳро дар ҷаъба нагузоранд». Ба д-ӯ гуфтанд: «Агар дар ҷаъба заҳр нест, ҷаро пинҳон дорад? Ва касеро нанамояд? Ҳатто шабҳо пеши нури ҷароғ ҷаъбаро накушояд. Фақат хангоме ки моҳтоб бар ҳаймаи ӯ тобад, ҷаъбаро кушояд ва даруни онро аз назар гузаронад. Ва инро онҳое дидаанд, ки ба ҳаймаи ӯ сар ҳалонидаанд...»

Искандар, ки асбоби маризӣи худ намедонист, занн ба Барзин бурд, вале намедонист ин чизро бо чӣ роҳ аз зан пурсад. Зеро шавҳар, ҳатто шоҳон, ки бо зану фарзанд унс мегиранд, то андозае саҳтгӯйиро бар эшон раво набинанд. Аз ин рӯ Искандар намехост ин зани оқила, бофаросат, доно ва ҳатто волотар аз

гетерхоро яксару якбора биранчонад. Ва он шаб, ки ба фароғат буданд ва пардасароро хубтарин ҷой медонистанд ва Барзин аз боби беморӣ шавҳар асбоб мечуст, Искандар чун аз бом тароша, пурсид:

— Барзин, оё рост аст, ки заҳре дорӣ ва дар ҷаъбае пинҳон медорӣ?

Барзин аз шунидани чунин пурс шармид ва гулгун шуд. Искандар чун рӯи гулгуни ӯ бидид, гумонаш афзуд ва майли дидани ҷаъбаро кард: «Бинамо!»

Барзин гуфт: «Душманон шуморо дурӯғ гуфтаанд. Онҳо меҳрубонӣҳои моро чашми дидан надоранд; бавижа гетерхӯи шумо. Шояд онҳо оварда ин дурӯғро?»

— Ҳоло ин чиз аҳамият надорад, Барзин. Ман бояд он ҷаъбаву он заҳро бубинам.

— Дар ҷаъба заҳр набувад, балки бадтар аз ҳалоҳил.

— Бадтар аз ҳалоҳил чӣ шавад? – ҳайрати Искандар афзуд ва нимҳез шуд сари ҷогаҳ.

— Ишқи моро бадтар аз заҳр бувад, вагарна он худ чизе набувад.

— Ба ҳар сурат ман бояд он ҷаъбаро бубинам.

Барзин ноилоҷ аз бистар бархест ва аз чаҳмоҳ¹ ҷаъбаеро бурун овард ва пеши чашми Искандар кушод. Искандар сар наздик овард ва зери нури шамъ бозубандеро дид дар сурати мор. Хеле мунаққаш ва бо зару зевар ораста. Искандар ҳайратзада онро бардошт, ки на заҳр, балки соҳиби заҳр аст. Шоҳ ниҳоят тамошо кард онро пушту паҳлӯ гардонид:

«Заҳр занад?»

Барзин посух надод, балки бозуи бараҳнаи симини ҳешро пеш ёзид, то бар бозуаш бипечонад. Бозубанд дар шакли мори мунаққаш ва мучалло бар бозуи зан сурат гирифт. Ва Искандар зери шиками мор хангоми печонидан набиштаеро бидид, ки ноҳона буд ўро. Аз ин рӯ зуд печро кушод ва бар он набишта нигарист:

— Ин чӣ хату чӣ ҳарф бувад?

— Хати паҳлавист, – посух дод Барзин ва хомӯш монд. Искандар боз пурсид: «Чӣ ҳарф аст?»

— Ман намехостам, ки шумо ин ҳарфро бидонед, аз ин рӯ ин ҷаъбарову ин морро пинҳон медоштам.

— Аз чӣ рӯ?

— Намехостам миёни ишқи мо сардӣ биафтад.

— Бигӯй! Миёни ишқи мо ҳеҷ гоҳ сардӣ наафтад.

— Ин ҷо номи шавҳари нахустини ман навишта: «Ментор.»

1. Халтачае барои нигоҳ доштани аскарон асбобҳои оройиш: ойна, шона, теги риштарошӣ... аз шавҳараш монда.

Ва ҳар ду хомӯш монданд; ҳар кадом аз назару фаҳмиши хеш андеша доштанд. Ва Искандар, ки аз овардаи душманон дербоз асрор нухуфта медошт, натавонист дертар хомӯш бимонад:

— Сабаби пинҳон доштани ин «мор» чӣ буд?

— Ҳамин ном. Агар ман ин тилисиро ба шумо нишон меодам, гумон мекардед, ханӯз ҳам ошиқи шавҳари аввали худ ҳастам.

— Ҳақиқат чунин нест?

— Ҳақиқат чунин нест! Ман танҳо аз рӯйи инсоф ва ҳақшиносӣ ёди ўро мекунам. Зеро ў ба аҷали худ намурда; куштандаш. Шох ҳар навъе гумон кунанд, рой эшонрост.

Искандар хомӯш монд ва баргашта бар бистар дароз хобид, ки саҳнаи гумонҳо ва пиндорҳо анҷом пазируфта бошанд. Вале зиддияти ботинии шох нав оғоз ёфт. Искандарро равшан гашт, ки ханӯз Барзин аз қайду банди муҳаббати шавҳари аввал раҳо наёфта; ҳатто аз дасти макдуниён кушта шудани ўро таъкид кард. Шох Искандар он қадар ҳаёлу тафаккур кард, ки ҷанг аз ёдаш рафт; дар тӯли сафар нахустлаҳзае буд, ки ҷангро аз ёди ў бурд. Рашк пайдо гашт: «Равшан, ки ҳаёлан ба ман хиёнат кунад».

Барзин дерёз ба андеша рафтани шавҳарро дида, ҳар гуна ҳаёло аз мағзи сар гузаронд ва «мор» бар бозӯии Искандар печонд: «Бозӯии шуморо зебад».

— На. Туро зебад. Ёдгор аз шавҳари нахуст.

Киноя пиндошт Барзин ва «мор» бозпас кашид. Искандарро ларза гирифт. Болопӯш ба сар кашид. Ба назари Барзин, шох худро аз тану чашми зан дур гирифтани мехост.

Баҳори соли се садӯ сиву яки пеш аз милод. Искандар андар Шом маҷлиси мушовара орошт ва аз сарону ҷиҳадон ва донишмандон дархост кард, ки ақидаву диди хешро дар хусуси ҷониби Машриқ рафтан ва ё нарафтани лашкар бигӯянд. Афкори мухталиф шуд. Яке аз муаллимони Искандар Лисимах фармуд: «Ё Искандар, замине, ки то имрӯз ишғол кардаӣ, қариб даҳ баробари хоки Макдуниёст. Ин манотик хурд нест... Агар мо ҷилавтар биравем, пайдо набувад, ки ба кучо расем. Он чое ки меравем, ҷони зинда дорад ё на; обу ҳавояш аъзойи моро мувофиқ ояд ё на...»

— Бас! Ман нафармудаам, ки аз нодонии хеш бигӯед; гуфтам, ки аз донистаатон гӯед! Магар Бобул дар сари роҳи мо нест?! Магар Бобул ҷони зинда надорад? Магар Дориюш он ҷо лашкар ғун наоварда? Магар номаии шоҳи Эрон аз он ҷо наёмад?... Ин чӣ ҳазён аст, ки мегӯӣ?

Чун Искандар ҳамагонро ба ройсозӣ хонда буд, баъди сухани Лисимахро буридани ў касе ҷуръати гуфтан накард. Искандар ҳамаро ҳапу хомӯш дида афзуд: «Ёд доред, ки ман ба номаии ў чӣ посух додам? Дар разми Йусус худоён мадад карданд, ки ман пирӯз гардам; дар сурате, ки шумо хоҳони сулҳ ҳастед, худ биёед ва дархости сулҳ намоед; шарт ин аст, ки маро ба шахриёрии

Осиё бишиносед... Дориюш бо ман сулҳ хоҳад. Ва модару зану фарзандашро талаб дорад. Вале чун макдунӣёну юнониён бо ман ҳастанд, аз роҳам бар нахоҳам гашт!»

Искандари яқрав ва ба ақидаи хеш устувор сипоҳ сӯи Дачла мебурд. Вале баъди он ки аз шати Фурот гузашт; ба ҷойи он ки сӯи рӯди Дачла биравад, лашкаро сӯи шимоли шарқӣ роҳ намуд. Онҳо ба ҷое расиданд, ки ранги замин қирмизӣ буд ва баъдтар хинг гашт. Сӯи кӯхистон мерафт ва баъди роҳпаймойиҳои зиёд ба Шарқ майл кард. Аз болои кӯҳҳои баланд зер омаданд. Ба минтақае расиданд, ки сард буд ва ҷӯйҳои оби равон дошт. Миёни сарбозони кӯҳнаву нав сӯхбатҳо мешуд тӯли роҳ. Сарбозони нав, ки аз баландии кӯҳҳо ва ҷойҳои зебо дар ҳайрат монда даҳон воз медоштанд, афсару сарбозони собикадор рӯҳ гирифта, завқ бурда доноии хешро зоҳир мекарданд: «Ин кӯҳҳое, ки мебинед, кӯҳи Қоф ном дорад ва он дашт, ки дар тарафи Машриқ воқеъ, моваройи кӯҳи Қоф аст... ва охири дунё он ҷост.» Ва сарбозони нав ба донишмандии сарбозони кӯҳна қойил гашта, то андозае иттифоқдор мешуданд.

Баъди он ба фарохное расиданд; рӯди азиме пеш омад. Оби хинг дошт он рӯд. Рӯд рӯди Дачла буд. Сипоҳи Искандар аз Дачла убур кард, вале лашкари Дороро дучор наомад. Чизе пеш омад, ки бойиси таваҷҷӯҳ ва тааҷҷуби ҳамагон шуд: гоҳе ки аз Дачла убур мекарданд, моҳ гирифт. Дар лашкари Искандар ҳар тойифа қасон буданд ва гирифти моҳро ба таври хеш шарҳу эзоҳ медоданд. Сарбозони хурофиву мавҳумпарастии финиқӣ гуфтанд: «Мо ба сарзамини Бонуйи Зулмот наздик шудем» ва онҳо ин Бонуро фармонравойи Наҳрайн медонистанд; яъне, аз шати Фурот то рӯди Дачла ҳукмрон буд. Чун финиқӣҳо диққату таваҷҷӯҳи сарбозони дигарро диданд, афзуданд: «Ин Бону бар се чизи дигар ҳам ҳукумат мекунад: бар Осмон, бар Замин ва ба дунёи зерзаминӣ – Зулмот.»

Сипас ба Ҷануб рафтанд ва ба як дашти пур аз моса¹ расиданд. Мосаҳое буданд аз мадду қазри рӯди Дачла боқӣ монда. Баъди он ба минтақае расиданд, ки ғажговҳои зиёде дошт. Пода баробари дидани лашкари Искандар ҳудро ба шохоби рӯде зад, ки аз ду соҳил роҳи баромад надошт. Говҳо ҳудро аз баландӣ ба об меандоختанд ва аз он соҳил баромада натавониста баъзе дар адири тару лағжон чаппа гашта, дам карда, зери пойи дигар говон монда, нобуд мешуданд ва ё пас гашта ба рӯд мерафтанд; бархе гирифтори даҳони азиму дандонҳои тези тимсоҳҳо мегаштанд. Тимсоҳҳои ба ин лукма одаткарда гов мурда ё намурда аз пояш медоштанд ва ҳудро андаруни об ғел мегардониданд. Баъди чанд

1. Моса – регу сангрез.

бор гел гаштани тимсохи азим рони гов аз тан чудо мешуд ва он чонвари пурзӯр яклухт рону поро фуру мебурд.

Аз чунин манзара на танҳо сарбозони нав ба лашкар омада, хатто шоҳ гирифтори ҷанги нафс шуд ва як-як бузургони сипоҳро аз назар гузаронд, ки чӣ мефармуда бошанд. «Мубориза», «Нафс!», «Тавонгару нотавон чунин рӯз дорад» мешунид паст-паст шох ва худ ҳам ба андеша рафта буд, ки марг низ ҳар ранг мешавад. Ҳанӯз пойи говони бешумор аз ду соҳил канда нашуда бемадорон зери пойи зӯрон мемуранд.

Боз сарбозони собикадор баройи диққати сарбозони навро аз тамошо кашидан ва аз чунин манзара таассуроти нохуб набардоштан фармуданд: «Замоне ин нарговҳо инсон буданд. Чун Бонӯйи Зулмот беодобиҳои ононро дид, говашон гардонд... Мо, ки беичозат ба ин сарзамин ворид шудем, низ ба шакли ин ҷонварон ҳоҳад даровард.» Ҳайрати сарбозони ҷавон афзуд. Бекарор гаштанд.

Ин замон пештозҳо, ки ҷилав рафта буданд, бозомаданд ва оварданд: «Мо ба шаҳре расидем, ки андар он чизҳои махуф ва булачаб вучуд доранд.»

Пурсиданд: «Он чизҳо чӣ буданд?»

Сарбозони талоя гуфтанд: «Шаҳреро дидем, ки дар ду тарафи дарвозаи он ҷонварони болдор буданд, вале сарашон чун сари инсон менамуд ва кулоҳашон чун кулоҳи бузургон.

— Оё он шаҳри Бонӯйи Зулмот буд?

— Мо надонистем чӣ ном дошт.

— Оё ҷонварони болдор ҳаракат мекарданд?

— На. Ҷонварони болдор ба назар мерасид, ки аз санг сохта шудаанд.

Аз ин гуфтугӯ Искандар огоҳ шуд ва камонро, ки раҳорах ба сангҳо ва танайи дарахтон тир мезад ва завқ мебурд, ба ҳамроҳе баргардонида, аз талоя пурсид: «Чӣ мегӯед?» Онҳо хомӯш монданд ва Искандар, ки ҳамаро шунида буд, гуфт: «Аз ҷонварони сангӣ бим надошта бошед, балки аз инсоне битарсед, ки дар бағал санг дорад!»

Чун ба он шаҳр ворид гаштанд, он ҷоро ҳолӣ диданду беодам. Фақат чанд сарбоз ва ҳашт-даҳ нафар хочасаро вучуд доштанд. Шаҳри ошурҳо буда ин шаҳр, ки як осиебгард об аз кӯҳ ҷорӣ мешуд ва канораш сабзу хуррам буд. Сарбозон тори кӯҳ баромаданд. Тори теппакӯҳе пайкари инсоне бузург дар санг нақш баста. Донишмандон онро ҳайкали рамзӣи шохони ошури донистанд.

Ва баъди ин ҳама вақте аз канори кӯҳ убур мекарданд, чашми онон ба ҷое афтид, ки анбӯҳи саворнизоме ҳаракат дошт. Зиёд мушоҳида карданд ва ҳаракат қатъ. Искандар дастае аз гурди хосаи хеш чудо кард: «Биравед ва бидонед, онҳо кӣ ҳастанд ва чӣ меҳақанд?»

Фиристодагон рафтанд ва муддати зиёде нагузашта оварданд: «Онҳо қисмате аз нерӯи Дориюш хастанд; қисмати бузурги сипоҳи ӯ аз пас меояд. Ба қавли мардуми маҳаллӣ шуморайи саворон беш аз пиёдагон.»

Искандар аз шуморайи бесоҳиби сипоҳи эронӣ дар аҷаб афтод ва тарс дар вучудаш дамид. Чунин ҳолат дар тани ҳар сипоҳию сипахбад низ ба вучуд омад. Бавижа Искандар, ки ҳамроҳи сарбозонаш аз баландӣ ба майдон назар карда, анбӯҳи бешумори душманро медид, дар пӯшташ мурғак дамид.

Лашкаркаши эҳтиёткор чун ҳамеша шитоб накард, балки амр кард бозистанд; истироҳат кунанд, то хастагиву кӯфти роҳ аз танашон рафъ гардад. Лашкар дар баландӣ маъво гирифт. Аз омадани эшон сипоҳи эронӣ ва Доро вокиф гаштанд. Искандар ҳамлаи эронӣро сершуморро нигарон шуд. Ӯ зиёд меҳост, ки лашкари Доро ҳамлавар гардад ва онон аз баландӣ зарбаашон зананд, зеро мавқеи ишғолкардаи мақдунӣ ҳеле мувофиқ буд ҷангро. Вале чунин нашуд.

Шоҳи шабрав боз усул ва ҳилаву найранги лашкаркашӣро ҳешро ба қор бурд. Сарбозон то нимшаб истироҳат ва нафас рост карданд. В-он гоҳ Искандар фармуд ба роҳ дароянд. Миёни сабзаву алафҳои баланди баҳориро убур мекарданд. Чун кӯҳистон буд, азоби зиёд кашида теги офтоб наздики сипоҳи эронӣ шуданд.

Он мавзёи Говгомол ном дошт ва қарияе ба ҷашм мерасид. Сипоҳи мақдунӣ ва юнонӣ саф орошт. Дар сафи пеш найзаварон синондорон ва гурди «Дӯстон» буданд. Аз паси онҳо муҳандисон манҷаниқхоро рост карданд. Дар поёни манҷаниқҳо санги зиёде фаро оварданд.

Он рӯз овард нашуд. Адӯвон рӯ ба рӯи якдигар ҳозирбош буданд ба ҷанг. Чун пардаи сиёҳи шаб ба сар афтод ва машғалҳои размгоҳи эронӣро афрӯхта гардид, сипоҳи Искандарро ваҳшату даҳшат фаро гирифт. Машғалҳо гӯйӣ ба сони кавкабон рӯи як матоъи сиёҳи оламгир гулқорӣ шуда буданд; фузунӣ машғалҳо дарак аз сипоҳи эронӣ меод. Юнонӣ донистанд, ки ҷабҳаи эронӣро чӣ вусъате дорад.

Сипаҳсолори қорзордидаи юнонӣ Пармониён, ки ҷангро ҷанг намедонист ва шоҳ Искандар низ аз ӯ дилпур буд, дар паҳлӯи Искандар ҷашм аз машғалзори бовусъат нақанда пурсид:

— Чӣ бояд бикунем?

— Сипаҳсолор чӣ мефармояд? – низ ҷашм аз машғалистон нақанда пурсид шоҳ.

Пармониён аз пурсаш пушаймон шуд ва надонист чӣ посух бидиҳад. Пойи рост ба замин соянд ва гуфт:

— Дар муқобили ин сипоҳи бешумор нерӯи азиме мебод.

— Нируи азим ё интизом ва ҳунари олии?

Боз аз чунин пурси Искандар мулзам монд ва мувофиқ омад бо фикри ӯ:

— Ҳам ину ҳам он.

— Мо чун рама ба чарогоҳ наравем...

— Бехтар он ки ҳамлавар бишавем...

— Ҳамлавар? Дар чунин ҳолат? Сипаҳсолор пиндорад, ки онҳо хобанд? На! Онҳо тамоми шаб хоб нахоҳанд рафт. Агар онҳо хоб буданд, ғофилгир кардан имкон дошт. Вале ман нахоҳам чунин номардона овард бикунам; бахти ононро дуздам, айб аст маро. Мо бояд чанги рӯёрӯ бикунем.

Искандар гӯё ба сӯхбат хотима гузошт; ҳар ду дуру дароз ба андеша рафтанд. Онҳо дар ториқӣ чехрахойи гирифта ва гиреҳи абрӯвони якдигарро намедиданд. Искандар андешаҳои хешро дар дилу мағз ҷой дода натавониста яқбора ҳашм гирифт, мушт гиреҳ кард ва зерӣ дандон Пармониёнро гуфт:

— Фардо масъалаи ҳаёту мамот ҳал хоҳад шуд.

— Бале, шох, – тасдиқ кард сипаҳсолор, вале гуфта ва ё пурсида натавонист, ки ҳаёт киро ва мамот киро? Искандар идома дод андешаашро:

— Фардо тақдири Осиё ҳал хоҳад шуд. Маълум хоҳад гашт, ки фармонравойи Осиё кӣ шавад? Мақдунӣён ё эронӣён?

Искандар дер хомӯш истод, то аз сипаҳсолор ҷӣ ояд. Ӯ низ хомӯш буд ва шох афзуд:

— Ҳоло вақти истирхат аст. Сарбозонро фармояд, бихобанд ва дам гиранд.

Ва ӯ ба хаймаи хурди хеш даромад. Хоб набуд дар чашмонаш ва дилаш ба танг омад. Ҳар замон бурун омадани мешуд аз пардасарой, вале худдорӣ мекард; дам ба дарун мегирифт, то лаҳзае ғанаб бикунад; хоб гурехта буд. Сахт азоб дошт. Гоҳе чунин нашу-да. Искандар то имрӯз пирӯз ва шодком буд, фардо ҷӣ шавад?

Андар ҳамвории Говгомол сипоҳи бешумори Доройи Саввум, ки аз тамоми қаламрави Порс ва кишварҳои ҳамсоя, инчунин юнониёни кироя фаро оварда буд, ҳозирбош ҳамлаи лашкари марзҷӯи Искандарро нигарон меистод. Сафарбарии умумии сипоҳи Эрон аз шати Фурот то рӯди Дачлаву Яксарт буд. Ва ҳама дар яке аз ҷаҳор пойтахти Эрон шаҳри Бобул гирду фаро омада буданд: ҳиндувон бо пилҳои чангӣ, бохтариён бо асбҳои зотиву шучоати хеш, сӯғдиён бо нангу номуси ватанпарастӣ ва саку скифҳо бо асбони тезтаки биёбонгард. Сатрапи Бохтар Бесус фармонравойи мекард сипоҳро. Камонварони чобуксавори сақхоро Моваки шучоъ сардор буд. Доройи ғарра ба шумори сарбозон гумон дошт ба сари лашкари ҳамлавари мақдунӣ мерезанд чун мӯру малах ва медаранд чунон ки мӯрчагон пилро. Чунин андешаи хом ва таваккалии шоханшоҳ сатрапи Бохтар Бесусро ба танг оварда буд. Аз ин рӯ наметавонист Дороро маслиҳат надиҳад.

Бесуси офтобхӯрдаи шербас дер мушохида кард рафтори шохро ва оқибат ўро танҳо дарёфта ба пардасаройи хушчиҳозаш, ки бо қолиҳойи сурх замин пӯшида буданд, ворид гашт. Доро шохона нишаста; тоҷи мурассаъи шоханшоҳиро бо кулаҳхӯди чангӣ бадал карда буд; чавшан пӯшида, аз тори хӯди фулузӣ зиреҳи гардангир кашида; шамшер дар миён ва камарбанд танг баста. Рону сойидро низ соқпӯшу сойидпӯш пинҳон медошт. Фарру шукӯҳи шохӣ надошт; масхарабозеро мемонд, ки ба тақлиди кадом сипаҳсолори машҳур низомиёна либос пӯшидааст ва нигарони кадом фармон аст. Баробари ворид гаштани Бесуси сипаҳсолор шох часта хест, вале чун сатрапи Бохтарро диду шинохт, андешаҳои берабтро фаромӯш карда пурсид:

— Хӯш, вазъ чӣ гуна?

— Вазъро шох хубтар аз сатрап донанд...Андешае дорам, шох, вале чуръати гуфтан надорам.

— Бигӯй!

— Пӯзиш аз шох... Дар корзори Йусус хиёнате рафт...

— Чӣ гуна хиёнат?

— Хиёнати бардаҳойи юнонӣ.

— Чун?

— Шумо вақти набард ба шуҷоату эҳсосот дода шуда будед ва гоҳи ба боли чапи артиш ҳамла овардани мақдунӣён сарбозони кироӣи юнонӣ чой ҳолӣ карданд ва фавҷи Искандар ва гурди он дастболо гашта шуморо ихота карданд. Вагарна шохӣ ҷаҳон дар он размгоҳ пирӯз буданд...

Доро бодикқат суҳанони Бесусро гӯш кард ва набарди Йусусро пеши назар овард, хотираш омад, ки чунин як ҳолигоҳе пайдо шуда буд дар корзор. Ва ҳулосае набароварда пурсид:

— Чӣ бояд бикунем?

— Бояд аз баҳри сарбозони кироӣи юнонӣ баромад...

— Ин чӣ андешаест, Бесус?

— Сарбозон бешуморанд, талотуме ба миён ояд ва ҷангиён худиву бегонаро фарқ карда натавонанд; хуб аст, ки аз баҳри онҳо бароем.

— Мо зари хазинаро баройи онон сарф кардем ва онҳо бояд, ки хиёнат бикунанд?

— Шохӣ ҷаҳон, ман гумон надорам, ки дили сарбози кироӣи юнонӣ чун дили сарбози эронӣ ба мулки Порс сӯзад.

— Ман андешаи туро мефаҳмам, Бесус, вале ҳеҷ сарбоз мисли сарбози кироӣи юнонӣ ҷангида нест ва ончунон ки бояд ҷангида натавонад.

Чун сатрапи Бохтар донист, ки беҳуда бувад ҳарфаш, хомӯш монд ва биандешид:

«Шояд шох гумон кунад, ки ҷосусӣ дорам?» Лол буд, то аз Доро чӣ ояд. Шохӣ ҷангнидида ҳаёле аз зехн гузаронд, ки макре

хаст. Зери партави шамъ қомати ялонайи Бесусро аз назар гузаронд ва бовар накард, ки ӯ ба суди шоҳ сухан гӯяд.

— Чаро хомӯш мондӣ, Бесус?

— Ман андешаамро гуфтам, шоҳ донанд.

— Чаро натавонистӣ, ки андешаатро пештар бигӯйӣ?

— Раво надонистам, ба шоҳ ақл шуданро густохӣ ҳисобидам...

— Холо ки душман дар ошёнӣ мо оташ заданист ва имкони паҳлӯ гаштан кам аст, хиёнати сарбозони кироӣи юнонӣ ёдат омад? Оё дар чунин фурсат аз баҳри ҷанги сарбозони кироӣ ба-ромадан аз рӯйи ақлу хирад аст?

— Аз рӯйи ақлу хирад нест, вале ба гумони ман, дар ин ҳусус бояд биандешид.

— Бесус, ман тасувавур карда наметавонам, ки як боли уқобро шикаста чӣ гуна метавон ба фазо раҳо кард.

— Оре, шоҳ, уқоби тезчангу шикориеро бол бурида ба фазо раҳо кардану сӯйи сайд раҳ намудан аз рӯйи ақл нест, аммо кал-хоту лошахӯронро ҳар ду бол бибуред, раво бошад.

— Чун аз қавлат намегардӣ, ин ҷо чизе ё асроре ҳаст, вале бигӯй, ки чист?

— Ҷуз меҳри Ватан чизе нест, шоҳ. Ман дар ин боб камтар аз шумо андеша надорам ва дилам хун бандад. Агар дар ин ҷанг низ хиёнат шавад, Осиё аз даст хоҳад рафт...

— Ҳамин хел гумони бад ҳам дорӣ?

— Пӯзиш мецоҳам, шоҳ, ин гумони бад нест, илоҷи воқеаро пеш аз вукӯъ бояд кард.

— На, Бесус, аз суханони ту бӯйи дигар ояд. Дар ин ҷо ҷосусе ҳаст, ҷосусе ба ту чизе оварда ва ту нахоҳӣ он сирро ҳувайдо созӣ.

— Асроре нест, шоҳ, савганд ба номи Ҳурмузи бузург, асроре нест ва ман ҷосусеро надидаам, танҳо аз рӯи гумон ва дарёфти хеш сухан мекунам ва агар суханони ман шоҳро писанд нест, пӯзиш мецоҳам.

— Тир аз камон раста, чӣ гуна пӯзиш бояд бишавад?

— Андешае буд, ки баройи маслиҳат гуфтам, метавонистам нагӯям. Чун шоҳро азизтар аз мардумаки ҷашм донам, зоҳир кардам, рой шоҳрост.

— Бале, рой шоҳрост, вақте ки танг омад, ҳама кор бар дӯши шоҳ савор шавад; гоҳи осудагӣи шоҳ ўро ба базми шароб кашанд ва ёди ватан аз сарҳо равад. Ҳолиё ки гургон рамаро ихота кардаанд, мо фасонагӯйӣ кунем. — Доро ҷунон, ки шамшер аз наём кашанд, ҳаракат кард; садойи пасти зиреҳи гардангираш баромад. Бархест ва қад ба қомати Бесус баробар карда гуфт:

— Ҷосустар аз ту касе набувад; вақте ки ватан дар хатар аст ва гургон арранхоро¹ дарронданианд, ту маро насихат гӯӣ, то аз баҳри ҷанговарони ҳақиқӣ бароям. Хиёнат аз ин зиёд шавад?!

Сатрапи Бохтар Бесус пушаймон гашт аз кардаи хеш. Гумон надошт, ки шоҳ тӯҳмат ба хидмат кунад. Хатойи худ донист ва хомӯштар аз буми вайрона шуд, ки ҷуз чашмони воз чизе надошт: на эҳсос, на андеша, на ҳаракат. Ханӯз, ки шоҳ ўро наронда ва иҷозати рафт надода, дами пардасароӣ чунин шоҳи тангназар истех аст.

— Пӯзиш мецоҳам... Рухсат бидиҳед, то биравам.

Ва Бесус посухи Дороро нашунда, аз берун шарфайи пой омад ва садойи «Биист!» гуфтани ниғаҳбон. Ҳамзамон сарпос сар аз дари пардасароӣ хаста, рухсати шоҳро хост. Шоҳ сар ҷунбонд ва сарпос касеро овард бастадаст.

— Киро овардӣ?

— Юониеро! Гуяд, шоҳро арзе дорам.

— Чӣ арзе дорӣ?, аз «меҳмон» пурсид Доро.

— Ман ҷабрдида ҳастам аз Искандар. Гурехтам аз сипоҳи ў, то шуморо пайк бидиҳам.

Гарчӣ якбора Искандарро ном гирифта, сабаб пеш овардани омада ба Доро хуш наомад, Пурсид:

— Чӣ пайке?

— Пайк он аст, ки ҷосусон нақшайи набарди шуморо оварданд ба Искандар. Ў ҳамаро донад: кадом фавҷ дар кучо қарор дорад ва зӯри ў чун аст ва амалиёти артиши эронӣ чӣ гуна.

— Кӣ бурда? – шӯрид Доро.

— Ҷосусон ва пештозҳо.

— Пайдош бикунед! – ин дод худихоро буд, то ногузир иҷро шавад.

— Бояд шоҳи Порсро бигӯям: ҷосусоне, ки аз ҷониби шумо сӯйи Искандар мераванд, кам нестанд, – аз наърайи шоҳ рӯҳ гирифта фармуд омада.

— Хуш фармудӣ, то ханӯз касе маро чунин иттилоъ наёварда буд. Бигӯӣ, ки Искандар чӣ нақша дорад?

— Искандари шабрав шабохун заданист ба ҷабҳайи шумо.

Доро ба сухани обшустайи ў бовар накард ва ба умқи чашмонаш нигарист:

— Чаро дурӯғ гӯӣ?

— Дурӯғ нагӯям, шоҳ. Дӯшина ҳамлавар шуданӣ буд. Ҷосусону пештозҳо артиши шуморо ҳозирбош ёфта, хабар ба Искандар бурданд. Шоҳи мақдунӣ амр кард, то сарбозону сардорон истироҳат кунанд. Чун шаби дигар эронӣён осуда ва хотирчамъ гарданд, онҳо

1. Арран – меш.

хучумовар шаванд... Дигар ин ки дишаб онҳо нигарон буданд, то лашкари Дориюш хучум оварад. Чун шумо ҳамла накардед, онҳо усул ва раванди чанги хешро дигар қарданд.

— Яқин донӣ, ки кадом поси шаб ҳамлавар шаванд?

— Аз шундаам, субҳи козиб.

— Агар дурӯғ гӯйӣ, чангро монда туро пӯст хоҳам канд!

— Амри шоҳ вочиб бувад.

Андаке хомӯш монданд. Доро дигар чизи пурсиданӣ надошт ва омада чашмдор буд, то ӯ боз чизе пурсад. Вале шоҳ сӯхбатро оддӣ қард:

— Боз чӣ гуфтаниҳо дорӣ?

— Гуфтани зиёд, шоҳ... Ман намехоҳам дар чунин ҳолату айём шуморо ошuftаву парешон созам.

— Бигӯй! Ҳар чӣ дорӣ, ҳар чӣ донӣ, бигӯй!

— Ногуфтанам беҳтар бувад. – Қасдан Дороро анgez меод олугда мекард.

— Чаро? Он чист, ки ногуфтани хубтар бошад? Мудҳиш аст? Шум аст? Сангин аст? Заҳрогин аст?!

— Бадтар, шоҳи чаҳон!

— Чӣ гуна?!

— Аз шоҳ пӯзиш мехоҳам; гуноҳи маро бубахшанд. Чун шумо нома ба Искандар фиристодед, модару зану фарзанд талаб қардед, онҳо шуморо номаи дурӯғин фиристоданд. Статираро қайҳо нобуд қарда буданд. Овоза шуд, ки зани Доройи Саввум сари фарзанд рафт.

Гӯши Доро қуфл зад. ӯ дигар ҳарфи омадаро намешунид. Ва тайёр ба амри бурдан гашта буд, ки берун ғалмағал шуд. Доро ба худ омада пиндошт чангро оташ доданд. Ишора қард, то омадаро бубаранд. Бурданд. Ва бо ӯ чӣ рух дод, Дороро маълум нагашт.

Дастайи дигар хабар овард, ки чанде аз пештозҳои Искандарро дастгир қарданд. Вале Доро бо онон сӯхбат наорост. Фармуд, ба ихтиёри Бесус супоранд...

Бесус аз чунин лутфу марҳамати шоҳ шодон нагашт, балки масҳара пиндошт. Ҷосусони наздаш овардаро ниғаҳ накард; во-намуд, ки қазоват қардан қори ӯ набувад. Амр қард: «Раҳо кунед ҷосусро!» Аз чунин амри ғайриҷашмдошт сарпос ҳайратзада бимонд ва шоҳи Эрон Дороро пушту паноҳ доништа ба сатрапи Бохтар эътироз қард:

— Ай бохтарӣ, чаро амри подшоҳро безътибор гири?

— Ай бадрӯ, чун шоҳ ҷосусон ба ман супурда, амр марост, на турост!... Агар амру рой турост, бахшидамаст ҷосусонро!

— Чун ватандор нестӣ, мисли ҷосусон ҳар чӣ хоҳӣ, бикунӣ!

— Ай рӯсабии шӯранgez! Агар ватандор туйӣ, амр ин аст, ки туро пӯст кананд!

Сарпос пас-пас рафт ва миёни посбонони дигар ғайб зад. Бесус эътибор надод, ки кучо бирафт.

Муддати зиёде нагузашта пайк омад, ки Бесусро шоҳ меҳонад. Бесус дарёфт, ки сарпос аллакай нарезондаву начакконда хабар расонда шоҳро. Зуд нарафт. Машғалзори чабхайи Эронро тамошо кард; ба д-он чониб – ба лашкаргоҳи Искандар низ ни-гарист, ки чо-чо машғалҳо фурузон буданд; шояд қасдан чунин кам шамъу машғал афрухта буданд, то эронӣён пиндоранд, ки сипоҳи мақдунӣён ночизанд. Туф бар замин кард андешаҳои ниҳонӣи хешро дар назар дошта: «Дасисаву ғаммозӣи Шарк кам қасонро ба мурод расонад; боқӣ ҳама ҳаробӣ орад.» Омад ба пардасароӣи шоҳ Доро.

— Чӣ кардӣ бо ҷосусон? – баробари ворид шудан ба сароӣи шоҳӣ пурсид Доро. Бесус чун сарфаҳм ба таги сухан рафт, гуфт:

— Иштиёри эшон сарпосро додам.

— Сарпосро?

— Оре, шоҳ!

— Сарпос гӯяд, ки раҳонидӣ ҷосусонро.

— Агар ў нараҳонида, ман нараҳонидаам. Агар ман раҳо карда будам, медонистам ба хоҳири чӣ раҳо карданро.

— Ба хоҳири чӣ?

— То донанд, ки шоҳи Эрон Доройи Кудумон одил аст, ҳатто душман ё ҷосусро накушад.

Доро ба андеша рафт, ки ин бохтарӣ рост гӯяд ё бароӣи фиреби ширин чунин суханҳо бофад.

— Пас чаро раҳо накардӣ?

— Ин корро шоҳ бояд бикунанд. Зеро гар ман чунин кардам, оҳанги бад гирифтӣ ва чунон ки шуморо оварданд; гӯё ба рағми давлатдорӣ ва сипаҳсолорӣи шумо ин корро кардам. Чунин набошад. Ҳақиқат он аст, ки гуфтам: «Ин кори шоҳ аст; ўро зебанда...»

Шоҳ Доро ҷосусонро раҳо кард ва гуфт: «Искандарро бирасонед, ки шоҳаншоҳи Эрон бароӣи одамкушӣ ва ғорат ҷанг накунад; ў размад бароӣи ҳимояву дифоӣи Ватан...»

Ҷосусон нигоҳ ба якдигар карданд ва бовар надоштанд ба рафтан.

Доро чун дар пардасароӣ танҳо монд, аламаш тозатар шуд; алами зиёд. Алами ватандорӣ як сӯ; алами хабари марги занаш Статира як сӯ. Боре гӯшаш бод бурда буд, ки занаш мурда, вале чунин ки Искандар ўро кушта бошад, нашунида буд. Акнун донист, ки чаро шоҳи мақдунӣ дархости сулҳи ўро напузируфт. Доро Осиёӣи Хурд ва духтарашро ба ў ваъда карда буд. Искандар номаӣи ўро хонда хандид: «Шаҳриёри Эрон чизхоёро ваъда кардааст, ки ман кайҳо соҳиб шудаам.» Искандар танҳо ба номаӣи шоҳи

Порс механдид, боке набуд; ба ваъдаҳои модари ӯ низ хандид: «Гар моро озод бикунӣ, яқсола хирочи мамлакатро бахшамат.»

Чунин талаби модари Дороро шоҳ Искандар истехзо кард: «Мамлакат аз онӣ мост, на хирочи солонаӣ он.» Ва баъди ин ҳама ҷойи талош намонд. Доро донист, ки бо Искандар сулҳ бастан имкон надорад. Ва ҳолиё шахриёри Эрон хобпар гашта, дам ба дам ҳалқу забонаш хушк мешавад:

«Мозай низ натавонист пеши роҳи сарбозони мақдуниро бандад. Ин сатрап садқайи Киликия шавад!» чунин хулоса кард ва пеши назараш сарбозони зархариди юнонӣ омаданд:

«Наход хиёнат карда бошанд ин кабудчашмон?... Бесус маро душман бувад ё дӯст?... Касро шинохтан кори ҳар чашмбасар набувад...»

Пилони ҳиндӣ, ки то ин дам хомӯш буданд ва кафшер доштанд, наъра заданд ва асбони чангӣ сайҳа кашиданд. Ҳама безобита гаштанд, бавижа шоҳ Доро, ки корзор оғозида бошад.

Сарпос ҷосусонро баровард, вале намедонист чӣ бикунад бо онҳо: сар диҳад ё сар гирад. Чун Доро озодашон карда буд, ноилоҷ монд.

Шоҳи Порс Доройи Саввум фармондеҳи артишро ба сатрапи Бохтар Бесус супорида буд. Оне пеш бо ӯ саҳт гуфт; ҳолиё майли дидори ӯро надорад. Бесус ошуфтаву гирифта ва димоғсӯхта аз пардасаройи ӯ баромад; ҳаваси дидори ӯро надошт. Аммо Доро ҳолиё ҳаваси дидори ӯро кунад. Бесус, ки чунин хоҳиш пайдо кардани шоҳро умед надошт, музтарибҳол ба ҷабҳа бирафт, то аз назар гузаронад ҳар фавҷро. Аз беҳобӣ ва изтироб ва ҳолати ҳозирбош онҳо он қадар хаставу беҳол гашта буданд, ки истех хобашон мебурд, аммо худро пучидаву газида бедор медоштанд. Яқин, ки ҳавсалаӣ сарбозон пир гашта ба разм.

Ва он шаб андар рустойи Говгомол қасе намонда буд ҷуз сағҳо. Ҳама бору буна баста, пинҳонӣ сутурон пешандоз карда ба кӯҳҳо рафтанд, ки гар корзор шавад, ҳама поймол хоҳад гашт. Чун аз ин сӯй наъраву сайҳа мезаданд, он ҷо сагон зуза мекашиданд. Вале ду ҷабҳайи рӯёру зери осмони ситорабор орому хомӯш буданд; лек пурандеш, ки дар ин корзор киро гум мекунанд ва чӣ ба даст меоранд. Онҳое, ки дар куштан қассоб гашта буданд, ба назарашон одамкушӣ мӯркушӣ метофт; вале ононе, ки ханӯз чангро надидаанд, гумон доранд, ки пайкон нахуст синایی эшон шикофад.

Ва чун субҳи козиб расид, сарбозони эронӣ аз рӯйи гуфтайи он ҷосус: «Искандар субҳи козиб ҳуҷум кунад», аз нав машғалҳоро нафт карда, биафрӯхтанд ва хушёр аз хоб гашта, омода ба набард шуданд. Субҳи козиб гузашт, субҳи содиқ низ ҳам. Ҳамлае ба вучуд наомад. Доро дурӯғу фиреби ҷосусро дарёфт.

БАНДИ ДУВВУМ

Чун субҳ дамид, сарони сипоҳи Искандари Макдунӣ, ки тамоми шаб чун шох дилашон фишор ёфта, хунашон гоҳ тезу гоҳ суст гардиш карда, ганава накарданд, гирди хаймаи ўро гирифтанд. Искандари бедор, ки зиёдтар аз Доро ташвиш дошт, рафтори сарони сипоҳро дида, Пармониёни корзоридаро пеш хонд ва дастур дод:

— Осема мабошед, субҳона бихӯред!

Пармониён ҳамчунон амрро бар сипоҳ кард. Чун сарбозон субҳона меҳӯрданд, Искандарро хоб бурд ва хоёе дид: «Дарवेशи тангчашме оғушта ба хоку хору хас ворид шуд ба хаймаи Искандар. Шоҳи макдунӣ чун марди бегона андар хаймаи хеш дид, пурсид:

— Кистӣ?

— Дарвешам.

— Чӣ мурод дорӣ?

— Ҳокони Чин фиристода маро, то туро ба меҳмонӣ хонам.

— Матлабу мурод чист?

— Ошноӣи осойишта.

— Ошноӣи осойишта? Яъне, ҷанг набошад?

— Бале!

— Яъне, чун мисриён шумо низ шоҳи макдуниро шоҳи хеш хонед ва писари худойи хеш?

— Оре!

— Агар чунин, ҷаро худӣ фағфури Чин наёмад?

— Ў фиристод маро, зеро бовар дорад ба ман. Ту низ бовар бикун ба ман.

— На-а-а, ин носипосист. Бигӯй, ҳокон биёяд.

Дарвеш андаке безобита ғашт ва надонист чӣ гӯяд бо ӯ ва рост гуфт:

— Ҳокон манам!

Искандар аввал хандид, пасон дар шигифт монд, ки ҳеҷ шоҳи шарқиро дар чунин ҳол надида. Ҷазаб кард: «Мазох кунӣ?» Дарвеш чун Искандарро тунд дид, аз зери остини ҷанда нигини шоҳӣ намурад. Искандар шубҳа дошт. Кунун пиндорад, сохтакорист ва найранг. Андаке аз ҷазаб фурумад:

— Ҷаро ба чунин сурат омадӣ?

— Дар сурати фағфури ба ту расидан лоимкон буд. Ба зиёрати Писари Худо омадам. Ўро ба меҳмонӣ хонам.

Искандар ба андеша рафт. Чашм ҷаронд ба атроф. Касеро наид. Ҷавонӣ ва камтаҷрибагаш монев буд посухи катъиро.

— На. Натавонам меҳмони ту будан; кори заруре дорам.

— Донам: ба чанги Доро равӣ. Ту харос макун аз лашкари зиёди ӯ. Худо ёри туст. Пирӯз гардӣ. Лекин нахуст меҳмони ман бош!

— Ин чӣ найранг аст?

— Найранг набувад, Искандар. Хоқони Чин ҳуччат медиҳад ба сикхатии сари ту.

Дудила шуд Искандар. Сар мешикаст; ба таги муаммо намерасид. Бонг зад. Ҳозир шуданд ду тан, Искандар карахт буд. Чизе нафармуд он ду танро. Нигашт сӯи дарвеш, то чӣ фармояд. Ҳамчунон ором ва сардхун буд дарвешӣ зард. Беҳуда медонист парешонии Искандарро:

— Чаро ҷаҳл кунӣ?

— Чаро найранг кунӣ?

— Гуфтам, ки найранг нест! Магар касе фирефта Худоро, ки пури ӯро фиребад? Дар мулки мо аз нону намак болотар чизе нест.

Бовар накард Искандар, ки аз чӣ рӯ Худову Писари Худо ном гирад. Гумонаш, хиласоз Дорост. Искандар фармуд дарвешро дасту пой бастанд. Яке аз хидматгузoron ноаён нигини дасти дарвешро кашида гирифт... Дарвеш ба забон омад:

— Ман ба эҳтироми ту омадам. Носипосӣ аз барои чист? Магар нашиндаӣ овозай лашкари Чинро? Яъҷучу Маъҷуч гӯянд. Зиёд аст аз мӯру малах. Агар ҳучумовар шавад, нагунҷад дар қўху даман. Агар ёр гардад сипохи Дороро, ҳеч нерӯ пирӯзӣ наёбад бар он.

Искандар фурӯ рафт ба дарёи андеша. Бифармуд Лисимахро. Лисимах биомад. Искандар бозгуфт ҳамаро ба устод. Лисимах ангуштариӣ шоҳӣ бозхост. Дарвеш хомӯшу ноилоҷ монд; нагуфт, ки сарбоз гирифт. Искандар дар шигифт афтод, ки чаро нигини дарвеш нест. Сиёсат кард бар ӯ: «Шумо шаркиён ҷодугарихойи зиёд доред! Оне пеш дар ангуштат нигин буд! Ҳолиё ку?»

Дарвеш ба забон омад:

— Лафз дихед, ки баъди пайдо шудани ангуштарӣ касеро озор ё шиканча накунед, гӯям.

— Лафзи одамай ҳалол, ҳудаш ҳаром, – ба ҷойи Искандар фармуд устод.

— Сарбози сарлуч гирифт. Ба зӯрӣ кашида гирифт; дастам ноқор...

Сарбози сарлуч оҳанги гурез кард. Боздоштандаш.

— Сараш гиред!!! – фармуд Искандар тунд гашта.

— Лафз дода будед, ки... – ба ҳаяҷон омад дарвеш.

— Лисимах лафз дод, на ман!

— На! Сари маро гиред! Ӯ бегуноҳ аст! Гунаҳгор манам, ки назди шумо омадам; шуморо ба меҳмонӣ хондам!

— ... Лекин қонун қонун бувад!

— Мо низ конун дорем: дузд ро даст бурранд... Аммо ин чо чизи дигар бувад: он сарбоз пиндошт, ки чаллодони шумо маро кушанд ва нигин ба дасти кадом нохалаф афтад; аз ин рӯ нигинро осема гирифт, то шохро тақдим кунад. Чун шумо маро авф фармудед, сарбоз музтар монд, ки чӣ бикунад. Ё дузд на, ғамхор аст.

Ҳайрон монданд аз гузориши рости дурӯғи дарвеш. Искандар нигашт сӯи устод. Лисимах мижгон ба ҳам баст...

Бахшиданд сарбозро ва ронданд.

Бикушоданд дасту пойи дарвеш; ангуштарӣ боздоданд.

Чун Лисимах ба одамияти дарвеш имон овард, мӯҳри нигини ӯро насанҷид, Искандарро фармуд ризоият ба меҳмонӣ диҳад.

— Фардо дар музофоти наздиктарини Чин Қошғар нигарон мешавам. Агар Искандар бо мо бовар надорад, бо лашкараш биёяд.

Фаро расид фардо. Искандар меҳмонӣ омад. Дар водии фарохи сабу хуррам, рӯи марғ хони неъмат густурда буданд тӯлонӣ. Рӯи нозу нуқл пӯшида буд бо дастархонҳои дигар, ранги минӯйи доштанд, ки заминро сарпӯш карда бошанд.

Ҳокони Чин дар либоси шоҳӣ буд ва Искандар рӯ ба рӯи худ каси дигарро медид, на дарвешӣ дӯширо. Нону намак оварданд. Искандар даст бурд. Нон шикаста нашуд. Нон ҳам, намак ҳам тиллоӣ буданд. Дар шигфт монд.

Ҳанӯз Искандар асрор надониста ва ё ба худ наомада, ё худ чизе напурсидаву нагуфта, ҳокони Чин бифармуд, то рӯпӯши осмонӣ аз рӯи замин бардоранд. Чун болопӯш бардоштанд, акси Офтоб ба чашми Искандар бархӯрд ва хира гардонд нурашро. Искандар ҳайратзада шуд:

— Ту моро нону намак ваёда кардӣ, аммо зару зевар пеш овардӣ. Ин чӣ муаммос?

— Ту, Искандар, ба Шарқ на аз баройи нону намак, балки аз баройи зару зевар омадаӣ. Инак зар; инак зевар... Бихӯр! Сер бишав!

Гаранг шуд Искандар. Сарфаҳм нарафт ба зудӣ. Биандешид; сар шикаст; алам кашид.. Дарёфт, ки ҳокони Чин таҳқираш кард. Нигарист бо тамасхур ба дастархони фарохи саросари водӣ, ки медурахшид аз нури Хуршед. Ва ӯ бо даст пеши нури дурахшро доштани мешуд, аз ғӯшайи дигар ҷило меомад. Пушт гардонд Искандар ва ба Лисимаху сипоҳиён нигарист, ки ҳама чун ӯ бо сояи даст пеши чашм гирифтани буданд; ҳеҷ якдигарро намедиданд. Низ ҳама пушт ба дастархони мучалло гардониданд, то шохро бубинанд, ки чӣ фармояд. Вале ӯ чизе нафармуда, бо ғазаб ва хеле шӯру тундӣ касеро мечуст, то ханчар занад.

Лисимах дарёфт ҳашму ғазаби ӯро ва пиндошт, ки чун шери ғазаб ғуррад; сараввал ӯро дарад, ки маслиҳати ноҷо дод... Ва аммо

чизи дигар шикаст хомӯширо: Искандар беодобӣ кард: пуршаст гашта ба пас пой зад нуклу навоӣи зарини рӯӣи хонро. Садойи пасти ашё баромад, ки монанд ба садойи оҳану тунука набуд, балки вазнинтар, ки бар пунба печида бошад. Ин садо ба гӯши шох Искандар садойи каси нимчон ва мирандаро овард. Ба зарбҳои дигар пош хӯрданд тангаҳо ва чизҳои гуногуншакли тиллоӣ. Искандари то имрӯз аз ягон кас таъна ё тамасхур надида ва фан нахӯрда тунд гашту тез ва шамшер кашид аз наём.

Хоқони Чин беодобӣ ва шӯри шоҳи макдуниро дида, ишорайи даст кард ба сари қуллаҳои водӣ. Ба ҷойи ҳар сабзаву гиёҳ сар руст аз замин; мисли мӯру малах сарбозон хамиданд бо ёлаву бармолаҳо. Наъра зад Искандар, ки аҳд шикастӣ. Хоқони Чин саҳт хандид...

«Искандар! Искандар!» садо омад ба гӯшаш ва овоз хандаӣи фағфури Чинро пахш кард. Инчунин садо бедор кард ўро...

Искандар миҷа мезад. Равшаноӣи беруни пардасароро медид, аммо ба ҳушу ба худ наомада буд. Сароро аз назар гузаронд, ки манзили ўст ё водӣи фароҳи зарин. Хоб будааст. Мулоҳиза мекард; таъбир мечуст. «Худоё... Худоё! Чӣ буд ин ҳама?» Касеро ба хобгузорӣ даъват накард. Бархесту сар бурун аз саропарда овард, ки сипоҳу сипоҳиён ҳастанд ё ҳама ба водӣи зарин рафтаанд. Рӯз. Равшан. Сипоҳ дар лашкаргоҳ. Вале чунон оромию хомӯшӣ, ки дунё ба хоб рафта бошад.

Вале дуртар сипоҳи бешумори эронӣён ба чашм мерасад андар паҳноӣи Говгомол. Гирифтор шуд ба худ: «Магар он водӣи фароҳу хони зарини хоқони Чин ҷабҳаву лашкари Порс аст?» аз худ пурсид, аммо ба касе чизе нагуфт: «Баъд гӯям... Ман ба хони ў даст набурдам, балки пушт гардонидам ба хони тиллоӣи ў.»

Ҷавшани дар ҷанги Йусуф ғанимат гирифтаро пӯшид; кулаҳхӯди хушсайқал бар сар ниҳод. Андаке бозистода мулоҳиза кард, пасон бурун омад аз пардасаро. Арзу саморо аз назар гузаронд ва сӯйи лашкаргоҳи эронӣён дида дӯхт. Ба назараш сипоҳи эронӣ дар домани гардун намеғунҷид; зери уфук рафта буд.

«Бусефалро!»

Оварданд Бусефалро. Гирифтори андешаҳо, безобита аз хоби дида, беҳтиёр пой бар рикоб ниҳоду пушти зини сиёҳмушкин шуд, ки нисфи барор ва пирӯзиро аз ин ҷонвари хучистафол ва хушчилав медонист. Аз баландӣ ҷабҳаӣи адӯро дид; чун дӯшина мӯй бар андомаш дамид. Ду-се бор ҷунбиш бар зин кард, ки зери ҳафтонаш кайк ҷой шуда бошад.

Ҳолати сарбозон инчунин буд: тарс доштанду ваҳшат ва ағар амри шох Искандар набуд, касе набард накарда буд. Онҳо аз рӯӣи одат пайравӣ мекарданд ҳолатҳову амалҳои сарлашкарро. Аммо намедонистанд сабаби орому хомӯш бар асб нишастани ўро; хоби дидаӣи ўро; андешаҳои ўро; тарси ўро.

Ин замон сипохи беҳоби Доро низ ба по хеста буд. Сипоҳ рӯ ба Мағриб дошт. Шоҳи бузург дар ихтаи чондорхойи хеш ва саворони пилони Ҳиндӣ андар дили лашкар қарор гирифта буд. Дар ду қанор саворони бешумор ҷой доштанд: андар қаноҳи рост Мозай бо саворнизомони хеш ва аз боли чап сипаҳсолор Бесуси бохтарӣ ҳозирбош буданд. Ҳар ду бар он буданд, ки раҳна зананд аз миёни лашкари Искандар ва ихота кунанд ононро. Аммо Доро аз тарсу ҳарос раҳо нагашта буд; эҳсос мекард, ки нерӯе ӯро на сӯйи қорзор барад, балки пас кашад. Лекин сипоҳи бешумору анбӯҳ ӯро пасрӯ рафтани нагузоранд; балки болида дорад, то ҳасми ноҳандаро пирӯз ояд. Доро дар андеша, ки чун шаб даргузашт, Искандар ҳамла накард. Зеро шоҳи шабрав ба ҳучуми шабона ва шабохун заданҳо машхур аст; гумон наравад, ки рӯзона қанги рӯёру қарда тавонад. Ва худ низ аз ҳучуми ҳамла ор дорад. Доро ҳимояи Ватанро шарафи бузург медонад; тохт оварданро бешарафӣ. Шоҳи Порс алами зиёд дорад. Бояд биситонад ҳама қасду алафро.

Чун ҳамеша Искандар савори Бусефали хушчилав сафу раҳдаҳойи лашкар аз назар гузаронд. Ва ин бор ба ҷойи Пармониёни размдида писари ӯ Никонори бебоқро паҳлӯи худ гирифта буд. Шоҳи қавшанпӯши ҳудкулаҳ бар сар, шамшердармиён мӯзаҳойи пошнабаландро ба рикоб тира қарда, қомат афрохта буд ва сипари зиреҳпӯш дар дасти чап медошт. Фидойиҳо ва қондоронаш сапедпӯш буданд. Ӯ чун лашкаркаши бузург ҳама қабҳа ва қавҷоро аз назар гузаронд, то қаноатманд гардад аз сипоҳи хеш. Чун назди саворони номӣ расид, даст сӯйи осмон қушод, то донанд, ки ӯ имон меоварад Худоён – Зевсу Аммонро. Пирӯзӣ талабид аз эшон:

«Худоёни Осмону Замин, мақдунӣро мадад кунед! Писари хешро аз ёд набароред!»

Искандар қореро қард, ки дар қорзори Йусус қарда буд. Сипоҳи сафшиқани ӯ, ки рӯ ба Оғтоббаро дошт, нигарон буд фармони сипаҳсолорро. Лашкаркаши қавшанпӯш қавҷу сафҳойи омода ба набардро аз наздик қашм қаронд ва қанори ростӣ қабҳаро қурзӯро сафдар қард. Гетайрҳойи машхур низ ҳозирӣ нозир буданд. Қаноҳи чап аз сипоҳони пиёда, саворнизомӣни юнонӣ ва дастайи сарқавҷ Қратер иборат буд. Ва Пармониёни сипаҳсолор қилави майсара ба ӯҳда дошт. Бо ин ҳама сафу радди сипоҳи Искандар кӯҳна буд нисбат ба сафи лашкари Доро. Искандари андар маймана ҷой гирифта рӯ ба қалби қавҷи Доро оварда буд. Фармуд аз иттиқоқчиён ва бардаҳойи юнонӣ раддаи дигар созанд ва дар қанори қабҳа сарбозони қобуқу қолоқ ва сабуқсилоҳро гузоранд; андармон ва осема кунанд сипоҳиёни сипоҳи Дороро. Сипаҳбадон Бесус ва Мозайро бифиребанду сӯйи худ кашанд ва Искандар бишиқофад қалбу алди лашкари порсиро.

Порсхо низ чашмдор буданд ба қалбу алди лашкарашон ҳамлавар шудани Искандарро. Омодаву ҳозир буданд ихота гирифтани фавҷи шоҳи мақдуниро, то яксара гардонанд ҷанги Юнону Порсро. Порсхо имкон медоданд ва меангехтанд Искандарро, то ҳамлавар шавад. Аммо шоҳи мақдунӣ коре кард, ки порсҳо чашм надоштанд: Искандар майли ҳучум накард. Балки нияти онҳоро пай бурда, шишайи сабри онон шикаст ва изҳор кард: «Ҳама қору барори ман аз худоён бувад; инчунин набарду пирузихоям. Ҳанӯз ки ваҳӣ наомада, ҳучум кардан маънӣ надорад!» Пасон ҷунбиши назарфиреб кард: гӯйӣ аз ангезаи порсҳо ба танг омада, ҳолӣ ҳозир ҳамлавар шуданист. Вале чапғалат зад: лашкарро канор бурд – сӯйи ҷануб. Ба назар оҳанги тарсу фирор кард. Искандар дастур гирифта буд, ки порсҳоро бо усули ҳудашон мағлуб кардан осонтар аст. Сипоҳи ӯ, ки найрангомӯхта шуда буд ва ҳиласозиро ҳуб медонист, шох ҳар найрангу ҳиларо дилпуруна мефармуд ё худ сарвари мекард. Бавижа вақте ки сипаҳсолори ҷангдида Пармониён майсараро пуштибон аст ва пури ӯ ҳамроҳи шох.

Чун Искандар ҳучум наоварда, сипоҳро ҷанубтар мебурд, Дороро ачаб омад, ки ҷӣ рафтору кирдор кунад шоҳи мақдунӣ. Аз ин хотир Доро аз қалби лашкар ба канори чап гузашт, то ҳиласозии Искандарро бишканад. Вале боз ҷанубтар рафтани овард накардани Мақдунӣ косаи сабри Дороро бишикаст. Олуғда ва тангдил шуд Доро. Бифармуд, то бо гардунаҳои ҷангӣ ҳучумовар гарданд лашкари мақдуниёнро ва пеш рафт.

Искандар омадани сипоҳи бешумори Дороро дид ва безобитагиву ҷойивазкуниашонро мушоҳида кард. Намуд, ки на сипоҳ, балки Замин мечунбад ва равона шуда. Ва рӯйи он лашкари порсӣ чун дарё ҷорист. Раъша дамид бар танаиш; ҳудро афшонд. Ва Пармониёни размдидаро фармуд ба канори ҷанубии артиши адӯ бигзарад, то ҳаракати онҳоро боздорад. Чунин безобитагӣ ва сафшиканийи Доройи нобалад ба ҷанг муроиди Искандар буд. Пароканда шуд маркази лашкари Доро. Ба назар сарбозони кироӣи юнонӣ ҷой ҳолӣ мекарданд ва аз парешониву безобитагии сипоҳ шох Доро ин чизро мушоҳида намекард. Сипаҳсолор Бесуси ба танг омада дар чунин фурсату ҳол чизе гуфтаву фармуда наметавонист шохро; зеро Доро ба гуфтаҳои Бесус бовар надошт, ба ҳусус ҳолиё.

Аммо Искандари зирак сабру таҳаммул ихтиёр карда буд ва тамкин дошт. Фурсати боб мечуст барои ҳучум. Дастаҳои зарбазани канорро пеш андохт, то нақшайи ихота кардани Доро Искандарро боздоранд. Ва чун лашкаркаши мақдунӣ ковокийи фавҷи порсиро диду дарёфт, ки сарбозони кироӣи юнонӣ қори дар ҷанги Иисус кардашонро такрор доранд – ба дигар фавҷҳо омехтаву ҳамроҳ гашта, дӯлоб мекунанд ва ҷояшон ҳолӣ мегардад, фурсат ганимат дониста омода ба ҳучум гаштанд: гетайрҳо дар они

вохид саф оростанд фонашакл. Сарбозони дигар низ омода шуданд ва зери садойи шайпури чангӣ ҳаракат карданд сӯи душман.

Искандар ёд овард Зевси баррокро. Ва чунон ки фона бар кунда кӯбанд, сафи нӯгтези фонасаф тез рафт ба миёни лашкар, ки Доро он чо мавкёи гирифта буд. Фирев ба миён омад. Вале чунин ҳолат макдунӣро чандон хуб набуд. Дар сафи онҳо низ рахна пайдо шуд. Ва дастайи саворони эронӣ бар асари гардунаҳойи чангӣ ҳамлавар шуданд.

Зи зери суму наъли асбон гард бархест ба само. Садойи бар-хӯрдани найзаву шамшеру сипар меомад; шихайи асбону наърайи пилони захмӣ ба фалак мепечид. Чакочуки аслихаҳо зарби оҳанги «ракс»-и майдони набард буд. Ба назари Искандар дастайи ба қалби аду фуру рафта аз дигар фавчу дастаҳо дур шуд.

Ин замон фавчи сабуксилоху саворнизоми Мозай дастайи Пармониёни номиро гирд гирифтанд. Дар чунин лаҳза Бесус бо дастайи тавоноӣ хеш ба гурӯҳи фонаосо саф кашидаӣ макдунӣён мебойист зарба бизанад, вале чунон шуд, ки худи Бесус дар ҳалқа афтод. Бештар ба Доро ҳашм гирифт, ки ба Искандар. Ба назараш чунон расид, ки чувозак мекунанд сарбозони юнонӣ андар миёна. Ё чангро монда, сурати шоҳаншоҳро мечуст аз миёни чангу бод, то бо нигоҳи осема, ҳашмӣ ва пурнафрат бифаҳмонад: «Ба ҳарфам бовар накардӣ, рӯзатро бин!»

Ва ғайричашмдошт, чунон ки лаҳзае пеш дар маймана шуда буд, ҳолиё андар майсара бишуд. Ҷунбиши саҳт ба миён омад ва гирдоб шуд ва якбора боли чапи лашкар ҳолӣ гашт. Ин чо дастайи асливу начодийи эронӣён набард мекард. Сарбозони кироӣи юнонӣи порсӣ чаноҳи ростро ҳолӣ гузошта, гӯё ба кӯмак ба боли ҳолӣ гузаштанд; дар амал боли ростро низ ҳолӣ гузоштанд. Гурди «Ҷовид», ки ба талотӯб ва шӯру ошӯб афтода буд, натавонист истодагарӣ бикунад. Ҷой ҳолӣ шуд. Бесуси ба Доро кина гирифта гурехт ва фавчи гаронаслиҳайи душман хучумовар гашт ва боли чапи артиши эронӣро бишикаст. Лашкари бешумори осемасар бе сипаҳсолор монд.

Доройи Саввум тори гардунаӣи баланд қомат афрошта, кор-зорро аз назар мегузаронд. Умед ба гардунаҳойи чангӣи теғдор дошт ва гумонаш баробари чаҳорнаъл рафтани асбони гардунакаш дудаматоӣи тези дар тири чарххӣи ароба васлкарда сарбозони паҳлӯро қалам-қалам бурида, даштро пур аз хун ва ғӯшту мурдаӣи сарбозони макдунӣ мегардонд. Вале чун Искандар чангро дар ноҳамворихо кашид, гардунаҳо ҳама бетеғ гаштанд. Ва найзавару шамшерзанҳойи сипоҳи Искандар асбони дугонаву сегонайи гардунаҳоро аз наздик зада, аз пой афканданд; баъзан асбони миёна зӯрашон намерасид, ки мурдаӣи ду асби паҳлӯро вазза кашанд. Гардунаҳо худ аз худ қарор мегирифтанд ва ё чаппа мегаштанд; саворонашон дастгир ё кушта мешуданд. Доройи Саввум ханӯз

хам дида мечаронд, ки кай сарбозонаш чира меоянд бар хасм, ӯ баландтар аз хама гардан фароз дорад. Вале сарбозони эронӣ шоханшоҳи холабеғамро намедиданд.

Доройи Саввум чандон эътибор ба боли чап надод; фирори Бесусро ҳам надид. Диккаташ бар он буд, ки фавҷи сипаҳсолори юнонӣ Пармониён ба ҳалқа афтода. Воқеан дастайи Пармониён ба танг омада буд. Ва ӯ пай бурда, ки тангтар мешавад ҳалқа. Дар чунин ҳолату фурсат танҳо умед ба Искандар буд. Вале ҳалқа тангтар ва қабз мешуд чун гулӯи панчағирифта; мададе аз Искандар набуд. Сипаҳсолорро зӯр омад, то рӯ оварад ба шоҳ Искандар.

Искандар чун Геракл мечангид. Ӯ чанги охирини Гераклро ёд овард, ки бо машаққат пирӯз гашта, дар қасри душман тантана мекард. Ва ҳини базм хилъати захрогини занаш фиристодаро пӯшида дар ғирифт ва ҳамон зайл тобути фурузони ўро бардошта то куллайи кӯҳи Олимп бароварда, дар ҷойи намоён дафн карданд, ки то ҳанӯз шӯълайи оташи он мамлакатро мунаввар мегардонад. Искандар дар чунин ҳолати танг ва зарурат орзу кард, ки мурдааш равшан гардонад оламро. Баъди сараш «Оламафрӯз» хонандаш.

Чок карду убур миёни лашкари анбӯҳи Дороро. Фиристодайи Пармониёни испаҳсолор дер ҷусту пайдо накард ўро. Вай андар миёни корзор шамшер мезад ҷу Геракл ва ба назараш шери бало, аждаҳи нӯҳсар ва девони бадсуратро мекушт. Чун танг меомад, гумон мекард бибохта набардро. Ва чун ба худ меомад, барқосо кор мекард мағзаш: «Ба ҳар сурат пирӯз бояд гардид. Бурун бояд рафт аз худ.» Ба ҳар дастае, ки рӯ ба рӯ мешуд, ҳунар ва шуҷоат нишон медод. Чирадаст мешуд ва ба хоку хун оғушта мегардонд адӯро... Инак ӯ аз миёни гардунаҳои чангии порсӣ, пилони ҳиндӣ, асбони бохтарӣ, саворон, найзавару тирандоз ва шамшерзанон шоханшоҳи Порсро мечуст. Чунон ки дар чанги Йусус руҳ дода буд, Искандар дар ҷӯши чанг дар ҳама хиттаву қитъайи майдони набард ҷӯё буд Дороро, то пайдо кунад ва нараҳонад гӯри ба дом омадаро. Қадам ба қадам наздик мешуд ба Доро, вале намедиду намедонист, ки шоханшоҳ тори гардунаӣ чангии шохӣ ҳунари беназири ўро тамошо дорад...

...ва шоханшоҳ намедонист, ки хиёнати бузург шуд: ҳам бардаҳои юнонӣ ва ҳам сипаҳсолор Бесус хиёнат карданд ба ӯ. Он қадар ғирифтори чанги Искандар буд, ки ин чизҳоро надид. Аммо овард ва қаҳрамонии беназири Искандарро дид ва ларза афтод бар андомаш. Осемасар шуд. Оханги гурез кард.

Искандари бедорбахт чангро анҷомпазируфта донист ва дунбола ғирифт сайди гурезонро. Вале гумаш кард миёни губори меғосойи аз зери суми асбони дастайи Доро ба фазо печида.

Искандар убур кард миёни абри губорро. Ва дар чунин ҳолату лаҳза фиристодайи Пармониён дарёфт Искандарро ва хоҳиши

сипахсолорро бирасонд. «Сипахсолор Пармониёнро кӯмак ме-
бод!»

Искандар ҷилави Бусефал пас кашид ва чун шағоли бахаш-
момада дандон сойид, ки сайд бирафт аз даст. Парешон гашт, ки
фирори Доро фиреб буда ва Пармониён чангро бохта. Вагарна
дар чунин ҳолат ўро аз роҳ намегардонд. Баъд ба ёдаш зад, ки
сипахсолори пирро ранҷонида; инчунин баргардонида буд аз Тир
ба Йусус. Чун зӯр омад, бозхонд ба ҷанги нав; писарашро низ дар
пахлӯи худ гирифт... Кунун ки тангу зарур омада, кӯмаки шоҳро
меҳодад сипахсолор.

Ў баргашт. Вале ба фавҷи Пармониён нарасида ба порсҳое
дучор омад, ки миёни сипоҳи фонасари мақдунӣро шикаста,
чангро бурда пиндошта, ба ғорати сарвату хостайи ғаниматги-
рифтайи мақдунӣ пардохта буданд.

Ҷанг давом кард.

Дастайи эронӣ рӯ ба гурез оварданд. Дар ҳолати гурез ҳам
зарба ба юнониён мезаданд. Хуни зиёд рехт. Искандар натавонист
пеши роҳи онҳоро бигирад. Шоҳи хушманд мағлубияти порсӣро
пай бурд; дунбола нагирифт. Рӯ ба дастайи Пармониёни пир овард,
ки дар ихотайи ҷанговарони эронӣ талвосайи ҷон ба саломат
бурдан дошт. Порсӣ, ки аз фирори шоханшоҳ огоҳ набуданд,
размро бурда пиндошта, ба шасти аввал ҷанг намекарданд. Аммо
Пармониёни пири юнонӣ охири ҷанг нерӯи хеш ҷамъ карда, ҷанги-
данӣ буд ва зарбаҳои сахт задан меҳост. Дандон дошт ба Мозай,
вале дастгираш накард.

Искандари ба вачд омада дарёфт, ки Пармониёни пир раҳна
кардааст ҳалқайи эронӣро ва онон оҳанги гурез доранд. Ба
ҷанг даромад Искандар. Ба фазо бархест дуди қорзор. Куштаҳо
пушта шуданд ва хунҳо раван. Чун саворони эронӣ диданд, ки
илоче нест, паси абри ғубор ғайб заданд. Пармониёни пир пируз
пиндошт хешро.

... Бесус гурехт. Доро фирор кард. Сарбозони зархарид ҳазимат
карданд. Мозай низ рӯ ба пушт гардонд. Ҳама мурдаҳо зери пой
карда гурезон буданд ва касеро ёди ҳамроҳу ҳамнабард, ҳамрикобу
ҳамсаф ва ё шарикӯ дӯст набуд. Чун ҳама ба пушт нигоҳ накарда
мегурехтанд, Искандар онҳоро дунбола гирифт то Арбел. То шом
пешандоз мебурд ба роҳҳои ҷануби шарқӣ. Ва чун аз рӯди Лики
Ассирия гузаштанд, Искандар сипоҳашро дам доду фароғат.

Дорову саворони Бесус фарсахҳо дур рафта ба кӯхистони Кур-
дистон расиданд. Мозай роҳи хеш дигар карда гурехт то Бобу-
листон.

БАНДИ САВВУМ

Андар рустойи Арбел вабо омада буд. Аз ин рӯ Искандар бадрӯд гуфт он мавзеъро ва рустойи Зуби Хурдро гузашта, то шаҳри нафт Киркука расид. Искандару сипоҳиёнашро дар он мулк хуш пазируфтанд ва базм оростанд. Киркука ширинкорҳо дошт ва хунармандон. Ҳар кас дониста ва тавонистаашро намоиш меод. Чун Киркука шӯҳрат ба нафт дошт, масҳарабозе хунар менамуд, ки хосу мувофиқ буд ба рӯзгорашон. Масҳарабоз писаракеро оғишта ба нафт оташ зад. Умеду гумон дошт, ки нафт месӯзад, писарак мемонад. Вале писарак баробари нафт месӯхт. Фарёд мекашиду худро ба замин мезаду ғел мегашт, то оташро хомӯш кунад... Масҳарабоз меҳандид девонавор. Тамошобин гумон дошт бозиест ва ҳамин замон оташ хомӯш гашта писарак назди тамошобин хандон ҳешро намоиш медиҳад. Чун диданд, ки писарак дар алангаи оташ месӯзад, ба кӯмак расиданд: дар намаду шол печиданд ўро ва хомӯш карданд оташро...

Шоҳи мақдуниро хуш наомад чунин бозӣ; фармуд масҳарабозро маҳрум созанд аз чунин ҳунари носавоб. Масҳарабоз табассум кард ва дастон сӯи Искандар воз карда фармуд:

«Чӣ фарқ дорад? Хоҳ – нохоҳ ҳамаамон дар оташи нафт хоҳем сӯхт!»

Искандар кинояи масҳарабозро нафаҳмид ва тахпурсӣ накард. Балки аз пазиroyӣ зуд сер шудагӣ барин роҳ паймуд сӯи Бобул. Чун медонист, ки яке аз сипаҳбадони эронӣ баъди ҷанги Говгомол ба ин пойтахти зеботарини Порс фирор карда, набарди хуниро ҷашмдор буд. Вале то ҳол намедонист, ки он ҷанговари гурезон сатрапи Бобул Мозай ном дорад. Аз ин хотир Искандар саф орош лашкари ҳешро, то ба ҳар зарбаву ҳамла омода бошад. Чун ҳамеша зӯро тавони ҷангӣ ба инобат мегирифт: ямину ясорон аз назар мегузаронд; канори ростро пурзӯр мекард ва канори ҷапро камқувват, то ҳамлаи душманро боздошта тавонад ва худ аз дасти рост ҳамлавар шавад ва зарбаи қатъӣ занад. Сафро аз назар гузаронд. Ҳучум накард ва ба шаҳр надаромад. Нигарон шуд, то душман овард кунад ва Искандар ҳунару маҳорати ҷангӣ нишон диҳад; чунон ки дар набарди нобаробари Говгомол. Чун медонист, ки мардуми Бобул ранҷида аз ҳахоманишиҳо, бавижа аз кирдорҳои Куруш аз барои яҳудиён, шояд қораш омад кунад.

Ў ҳайма зад дар беруни яке аз пойтахтҳои ҷаҳоргонаи Порс – шаҳри Бобул. Аммо лозим нашуд, ки фароғат кунад андар он саро. Бобулиён намоянда фирисоданд ба пешвои сипоҳи Искандар. Миёни намояндаҳо сатрапи Бобул Мозай ва писарони баркамоли ӯ буданд. Мозай ва пирони қор бо нону намак омаданд ва шоҳи мақдуниро ҷеҳра шукуфт. Коҳинон ва мардуми шаҳр меомаданд аз паси шаҳрдор. Чун Искандар аз нону намак ҷошнӣ

кард, бо кафкӯбиҳо пазируфтандаш. Кафкӯбӣ ба базм гузашт; худ аз худ давра гирифтанд, садойи карраной баланд шуд, ба чойи овози шайпури чангӣ оҳанги сурур баромад. Шароби бобули ва майи юнонӣ рехтанд ва гетерхойи нозанини юнонӣ нағмаву усул карданд. Мозай худро ниҳоят наздик мегирифт ба Искандар; сачдаву таъзим мекард, вале ҳаракат дошт ӯ нафаҳмад, ки сатрап аз майдони набард гурехта. Аммо андомаш дар ларза буд ва шароб намехӯрд; вонамуд мекард, ки мехӯрад. Чун базм киём кард, Мозай шаҳри Бобулро бахшид ба Искандар ва эълон дошт, ки сарсупурда аст шоҳи макдуниро. Искандар пазируфт пешниҳоди хоставу бахшишҳои сатрапи Бобулро, аммо бовар надошт ба онҳо. Дудила ва дугумона буд. Дар назар бо онҳо ҳамфиқру ҳамсоғар, тағи дилаш дигар. Амр кард сипоҳро, то саф нашикананд ва пароканда нашаванд. Бобулиён дар чехраи шоҳи макдунӣ аломати норозигӣ дарёфтанд ва диҷбону хазинадори Бобул Баҳофан калиди хазинаро ба ӯ супурд, то шоҳ аз Мозай кам надонадаш. Садойи ҳаёхуйи ҳозирин ба фазо печид; шодбош мегуфтанд Искандарро ва шоҳи худ медонистанд. Хуш омад шоҳи макдуниро. Бусефали номдор раҳо кард, нишаст ба гардуна ва майли тамошойи шаҳр кард. Раҳорах гулафшонӣ мекарданд ўрову сипоҳашро. Халқи тарсу «озодибахш»-и худ медонист ўро. Баробари сипоҳи макдунӣ аз ду канор кӯдакон роҳ мепаймуданд. Частохез ва шодмонӣ доштанд. Ғалмағал ва дастафшон тохтани онҳо ҳаракати лашкари Искандарро шукӯҳ мебахшид. Аммо кӯдакон намедонистанд, аз чӣ рӯ чунин шодмонӣ мекунанд. Ба назарашон як навъ ид метофт чунин раҳпаймойиву гулафшонӣ ва шукӯҳу шаҳомат; ба санғҳо бархӯрда ва садо дардода сум задани асби саворон; бо тартибу саф гом задани найзаварону камондорон ва худиву бегона якҷоя рафтани сипоҳиву мардум намоише буд ғаройиб. Бо чунин ҳашамат ва шукӯҳ сипоҳ вориди шаҳр шуд. Шаҳри хурраму зебо саросар нахистон буд ва сояфкан: наҳи хурмо, лимӯ, норинҷ ва дигар дарахтони боровару буттаҳои оройишӣ. Ҷама об аз Дачла мехӯрданд ва марзҳои баланд воситایی чарҳоб шодоб мегаштанд.

Макдуниён аз шукӯҳу азамати Бобул хайратзада монданд. Коҳҳои зебо ва боло ва зина-зина ақлу хуш аз сари онҳо бурд; бавижа боғҳои муаллақу осмониро дида дар шигифт монданд ва пиндоштанд боғҳо дар самову фазо сабз гашта, об аз осмони обӣ мехӯранд. Ин аз он буд, ки шаҳр дар доманайи теппайи баланд ва моваройи кӯҳ сохта шуда. Ва коҳу хонаҳои зебо ва кӯшкҳо чун лонаҳои паррандагон андар шебу фароз ва ёнаҳойи теппа бунёд гаштаанд.

Бурчи маъбадҳои зарандуд; тиллоӣ ва зарҳалӣ ва ширранг ва минӯйӣ ва зумурради ақлу хуши сарбозони юнониву макдуниро рабуд. Чун онҳо офтобзард ба он мавзеъ расиданд, аз таҷаллийи

куллахойи зиррину симини бурҷхойи маъбад акл гум карданд. Чунон манзараҳое, ки ба ҳеҷ манзараву маъвойи то ин вақт дидаи сарбозони сипоҳи Искандар ва сардорони лашкар ҳаммонанд набуданд. Тарзи биносозии бобулиҳо аз тарзи хонасозии юнониҳо ва макдунӣҳо ба кулӣ фарқ дошт. Аз ин рӯ сарбозон бурҷу бора, коху хона ва дижу маъбадҳоро дида бо ишорайи ангушт пинҳонӣ ба якдигар нишон медоданд, ки Искандар набинад ва «нодидаҳо!» гӯён наъра накашад.

Вақте мучассамаҳойи шаҳрро диданд, даст бар сар заданд. Мучассамаеро пайдо накарданд, ки саропо андоми инсонеро тачасум кунад. Пайкараҳойи зиёд, вале ҳеҷ яке шабеҳи асли худ набуд: сари пайкара сари одамӣ буд, болҳояш олуҳӣ (уқобӣ), пойҳояш говӣ ё асбӣ ва ё аз ягон ҷонвари дигар. Сарбозон афсонаҳойи қадими юнониро шунида буданд: одами болдор, асби қанотдор, гурги ёлдор, деви ҳафтсар, аҷдари нӯхсар ва шабеҳи инҳо; вале надониста, ки инсону ҳайвон зери як пӯст бошанд.

Китобхонаи бузурге вуҷуд дошт, ки бо очур сохта буданд ва бар он хиштҳойи пухта таърих ва русуми бостонии бобули насбу нақш шуда; инчунин номи подшоҳи он кишвар Навходоносоро навишта буданд, ки дар замони ин ҷаҳонсолор бунёд ёфтани китобхонаро дарак медиҳад.

«Шарқиеи бофарҳанг китобдӯст будаанд... Дар Искандарийи Миср китобхонаи бузург сохтанам беҳуда набуда.» – аз дил гузаронд Искандар ва сухани устодашро ёд овард: «Байнаннаҳрайн минтақайи Обу Офтоб бувад...» ва афзуд: «Обу Офтоб ҳамаро расонад.»

Эшонро он қадар ҳуш омад ин ҷо, ки аҳроми Миср ва ё зебо-манзарҳойи дидаашон он қадар таъсир нагузошта буданд. Сарбозон рӯҳ гирифтани Искандарро дида гуфтанд: «Мо розӣ ҳастем бақияи умри ҳешро дар ин ҷо бигузаронем».

Искандар ба вачд омад ва аз гардуна фурумад:

— Базм ороед!

Садойи карнаю сурнай ва ҷангу духул боло шуд.

— Тойис кучост?! Гетерҳойи отини кучоянд?! – худдорӣ карда натавонист шоҳи ҷавони тезмағзу тезхун.

Базми Искандарӣ оғоз ёфт. Майи юнонӣ оварданд; шароби аргувонӣ оварданд. Искандар аз шохҷом май меошомид. Ин замон ҳама чизро фаромӯш карда буд; ҳатто дидани ҳазинаро. Ончунон сармаст ва масрур ва шодон буд, ки ҷуз базм чизро дидан ва ёд овардан намехост. Ҷангҳо ва рохпаймоиҳои тӯлонӣ ва талафотҳо як андоза дилгираш карда буданд. Гетерҳо, Барзин ва ҳатто Геракли хурдак аз ёд рафта буданд; ҳатто модару зану фарзанди Доройи Саввум ва таҳдиду таъқиби ҳуди ўро фаромӯш карда, гоҳ-гоҳ ба мардиву мардонагии ҷаҳондор лаънату нафрат

мехонд. Вале марги зани Доро Статира ягон-ягон айшашро мунағғас месохт:

«Ё Искандар, зани Доро зиндагиरो бадрӯд гуфт!» хабар оварданд. Шоҳи мақдунӣ бо вучуди ҷавониаш саҳт ғамӣ шуд ё вонамуд кард, ки сар андохт, зиёд андешид ва бо мулоҳиза фармуд: «Ҷанозааш бо расму русуми порсӣ ба ҳок супурда шавад ва рӯйи тобути ӯ дирафши Эрон афрошта гардад!»

Ин лаҳзаҳо ҳолиё низ ёдаш омад. Майи юнонӣ рехту ошомид ва шохҷом паси сар андохт. Махмур ба гетерҳойи отинӣ менигарист ва канизакони овозадори порсиро низ дар майдони хунар дидан мехост.

«Нестанд!» посух доданд мизбонҳо.

«Пас Доро кучост?»

Наъра зад Искандар, касе посух нагуфт. Сатрапи Бобул Мозай пеш омад. Ҷазаби ҷаҳонҷӯро дида зону зад:

— Ӯ сӯйи Бохтар фирор кард, шоҳам!

— Бохтар? Бохтар кучост?

— Шимолтари Эрон, шоҳам!

Искандар бовар накард. Сипаҳсолорро хонду гуфт, то хушёр бошанд: «Бӯйи макр меояд.» Чашмони шоҳи марзҷӯ тангтар шуданд ва аз сараш дур намешуд, ки чунин пазиройӣ найранге беш нест.

— Тойис, биракс!!!

Хитоб кард Искандар. Тойиси хушхиром доманкашон баромад. Назди шоҳ зону зад. Искандар дудасти зонуйи раққосаро паҳш кард шарқиёна. Барзин, ки нав Гераклро ба доя дода буд, чашм танг карду кушод ва ба шавҳар бо теги абрӯ нигарист, то дур андозад гетерро. Аммо Искандар ба инобат нагирифт. Тойис вазн ба пушт андохта тахтапушт ба замин месойид ва тобу печ мехӯрд; бедор карданӣ буд ҳаваси шоҳи тезхунро. Барзин кина гирифт, ки шавҳар дар назди ӯ ва миёни халқ раққосаро боло гузорад аз ҳама, ҳатто аз зан. Барқасди ҳол Тойис печу тоб хӯрда, нозу адо ва карашма мекард; на танҳо ҳаваси шоҳ, балки ҳаваси сарони сипоҳ, мизбонҳо ва ҳама мардони ҳузурдоштаро меовард. Хуни гарми шарқиён низ мечӯшид; гарчӣ аз ҳайату сиёсати Искандар пояшон меларзид, беихтиёр майл сӯйи раққоса доштанд.

Оташи рашки Барзинро домон зад боди ракси гетери бохунари соҳибчамол. Зан медамид чу баҳр ва боз фуру менишаст; гӯйи дами оҳангарӣ буд ва Тойис онро бод меод.

Шоҳзодаи мисрӣ Биталомус гирифтори хусну ҷамоли Тойис, дуздаи рӯ ба Искандар овард, ки дӯст доштани ӯро медонад ва ҷаро дар назди мардум чунин рафтори носазо мекунад. Қадаме пеш ниҳод, то шоҳ бинад. Шоҳ гирифтори хунари усулчӣ буд ва даст аз зонуйи ӯ намебардошт ва камак-камак майли ӯ дошт. Чӣ шуд, ки якбора раҳо кард зонуйи ӯ; раққоса ба пушт хоб рафт

ва гӯйи чизе нашуда чу мурғ часту бихест ва бол кушод. Чунон нағмаву усул дошт, ки олуҳ дар ойинаи нилӯйи Осмон гоҳ тез бол мезаду гоҳе ором.

Ва Искандар ногаҳонӣ базро шикаст; чун овардҳояш, ки ногаҳонӣ буданд: «Ба сӯйи Бурчи Бобул!»

Искандар савори гардунаи шохӣ ва либоси фоҳирайи эронӣ, ки шохони фархундаи ҳахоманишӣ бо фарру шукӯҳ ба бар мекарданд, сӯйи Бурчи Бобул раҳ сипард. Шохӣ макдунӣ ҳар қадар бо шаҳрҳои Машрикзамин шиносу ошно гардад, шавқ ва ҳайраташ он қадар меафзуд. Чӣ ҳунарварону хушкорҳое дошта мамолики Шарк. Хиёбони фароҳи бемонанд сӯйи Бурчи ҳафтгуи муқаддас мебурд. Гетайрҳо ё фавҷи «Дӯстон» аз паси шох ва ба дунболи онҳо сипоҳ мерафт. Коллисфени нависанда, ки аз ёди Искандар рафта буд, чашм аз наҳи тӯлонии мардум, кӯдакони бозигар ва ҷавонони гулпош намеканд ва пайваста ҳаракатҳои шохро мушоҳида дошт. Бавижа кӯдакони тори дарахтони тӯли роҳ шавқи ўро меовард ва аз ин намоиш рӯҳи шохӣ ҷавон болида буд ва агар шоҳиаш набуд, ҳамроҳи онҳо тори дарахт ҷой мегирифт.

Шоҳиву ҷавонӣ ва далериву шучоат ва овозаи беназирийи лашкаркаши бузург кӯдаконро ҳавас ангехта буд ва онҳо зиёд меҳостанд, ки шохӣ ҷавонбахтро аз наздик бинанд. Вале ҳаваси шохӣ ҷаҳонхоҳ бештар ба ҷизҳии қимматбаҳо буд.

«Худои бузург Аҳура Маздо ҳидоят карда ўро!» садо омад аз миёни издиҳом ва Коллисфен дар рӯзномааш нигошт. Гулчанбару гулдастаҳо зебу зиннат дода кӯчаҳоро ва сахни Ҳарами Ҳафтгу гулистонро мемонд. Ва он ҷо ба пешвози шохӣ пирӯз бароманд; пазирий карданд хубтар аз пештар. Азизу мукаррам доштандаш, ки Ҳурмузи Кабир фиристода ўро. Чунон ки дарвозаи бузурги Аштар ба рӯйи Искандару сипоҳаш боз шуда буд, дари Ҳарам ва Бурчи Ҳафтгу фароҳ гашт ўро.

Искандар болид ва аз худён – Зевс, Аммон ва Аҳура Маздо донист чунин некиҳо ва барорҳоро. Онҳо баҳшида ҷаҳонқадхудойро. Фоли раммону коҳинон ва ҳоби «Ҳокони Чин» таъбир шуд. Ва ӯ хулоса кард: «Бар асари Доройи тарсу рафтан маънӣ надорад. Он гӯри гурезон андар биёбон хоҳад мурд. Мурдааш лошайи каргасҳо ва зоғу заған хоҳад шуд.» Раҳорах андеша дошт ӯ ва худро назди дари ҳарам дид. Ва Лисимаху Коллисфенро ишора кард, то пеш гузаранд.

Донандаи таърихи Бобул ҳикоят кард эшонро: «Писарони Нӯҳ фарзандони зиёде доштанд ва баъди «Тӯфони Нӯҳ» зиёдтар шуданд, вале беҳ нагаштанд. Он вақт дар тамоми ҷаҳон як забон буд. Рӯзе одамон гирд омада гуфтанд: «Бояд шаҳре бисозем ва бурҷе, ки сараш осмон сояд. Ва номе баройи худ пайдо кунем; шаведу дар олам пароканда гардем...» Бо чунин андешаи шӯҳратёбӣ одамони пурғайрат машғул ба бинокорӣ шуданд. Чунин кори

онҳо Худовандро хуш наомад. Худованд ба шаҳр ва бурче, ки месохтанд, нигоҳ карда гуфт: «Инак қавм як аст ва забон як... Ҳар коре, ки карданианд, барояшон дастнорас нахоҳад буд. Пас ғуруд оем ва забони ошонро дар он ҷо махлут гардонем, то забони якдигарро нафаҳманд...»

Худованд забони одамонро махлут кард, то ҷое, ки онҳо забони якдигарро нафаҳмиданд ва сохтани бурҷро давом дода натавонистанд. Аз ҳамин сабаб он ҷо «Бобул», яъне «иҳтилот» (махлут, омехта) номида шудааст.¹

Ҳеч шаҳр ба зайли Бобул набуд. Деворҳояш баланду қавӣ ва мустаҳкам. Агар ин шаҳр ҳокими хубу тавоно медошт, лашкаре ҷаррор низ аз чунин девор убури карда наметавонист. Бурҷи ҳафтгӯйи бисёрзинайи очури дорад. Аз бесоҳибӣ ё мурури замонӯ гардиши айём баъзе ҷойҳои ҳараму манора ва маъбаду ғурфаҳои меҳробшакли он футур рафта, мекоҳонад ҳусни аркро. Арку кӯш-ки Навходоносоро ғӯё аз эътибор сокии кардаанд. Варна чунин ройгон ва осон Искандарро намебахшиданд.

Пули мӯхташаме, ки рӯйи рӯди Дачла сохтаанд, зебу зиннату шукӯху ҳашамати маъбаду ҳарам ва бурҷро даҳчанд мегардонад. Бурҷи Ҳафтгӯ аз ҳунару санъати олии меъмори ва ақлу таҳайюли волоӣи устоҳои он замон бувад. Омадаҳоро дар шигифт андохт он шаҳр ва онҳо Бобулро шаҳри мӯҷиза хонданд. Искандар худро гум накард, чунон ки дар Миср ҳештанро гум карда буд. Зар эҳсон кард ба мардум, ҳадя бахшид ва сокинони шаҳро то ҳаде расонд, то ўро озодибахши ҳеш донанд ва номбардори шохони Порс хонанд. Ў харобаҳои маъбаду бурҷу бораро дида сари та-ассуф афшонд, дилсӯз вонамуд худро. Ваъда низ дод, ки созу обод кунад вайронаҳои ҷойҳои мукаддасро. Имон овард ба худоён ва ҳалойиқ, то имон оваранд онон. Шоҳи кишваркушо сараввал харобаҳои Бурҷи Ҳафтгӯро тармиму таъмир карданӣ буд.

Бо хости сокинону қоҳинони ҳарам қурбониҳои шохона кард. Қурбонӣ ба рӯҳи Аҳура Маздо ва Навходоносоро. Одатан дар иди мубораки Наврӯз шохонро тахтнишин ва тоҷгузорӣ мекарданд ва мекӯшиданд, ки он рӯзи муборак ба дасти Мардуки бузург даст расонанд, то ҳамасол шодком бошанд. Лекин қурбониҳои зиёди Искандар имкон дод, ки ў пеш аз соли нав ба муроди дили ҳеш бирасад ва тахту тоҷ ва давлатро расмӣ ва қонунӣ гардонад.

Тантана карданд пирӯзӣ, бахшишу тӯҳфаҳо ва қурбониҳои бешумори ўро, то «ҷаҳонбон» хонандаш. Чун дабдабаву ситойишу бардор то осмон расид, ў ҳешро ҳокими мутлақи Осиё донист. Акнун раво мебуд ҳама гуна нағмаву усулро. Дар базми тантана

1. Аз китоби «Библия», боби 11, оёти 1-9.

шоҳ Искандар Мозайи хушомадгӯро сатрапи Бобул таъйин кард; инчунин рухсат дод, то тангаи худро сикка занад.

Искандар ба порсҳо ӯ эътиқод пайдо карда буд ва ӯ вонамуд мекард. Ҳар порсе, ки ҷониби ӯ гузашта бошад, вазифа меод дар шахрҳои забткардаи порсӣ, то мардум бештар бовар кунанд ва имон оваранд. Шиори мақдунӣ, ки «аз асорати порсҳо озод бояд буд» мегуфтанд, дигар шуд. Инак порсҳоро мақдунӣ бояд яққоя давлатдорӣ кунанд.

Хазинадори шахри Бобул марди мақдунӣ таъйин шуд. Хазинадори аввал, ки аз пеши худ калиди хазина Искандарро ҳадя карда буд, думба ба замин мемолид. Даре нагузашта назди дари хазина уштурони сурхмӯй зону заданд. Сандуқу ҳуққаву кутӣ ва халтаҳои симу зар бор шуданд бар кӯхону қачоваҳои бист ҳазор уштуруи сурхмӯй ва қофила қашиданд сӯйи Мақдунӣ. Бонги ҷарасҳо боло шуданд баробари фиғони бесадойи бобулиён; ба ҷойи мардуми Бобул уштурон бонг заданд фӯк сӯйи осмон. Ва рух намудани ситорайи Корвонкашро нигарон нашуда, ноогоҳ аз русуми корвон баробари пайдо гаштани ситорайи Корвонкуш маҳмил бастанд сӯйи Мағриб. Шамшерзанони дарси ҳунар омӯхта миёни кӯҳаву кӯҳони норҳо нишаста маҳор тофтанд ҷониби мулки хеш.

Искандар аз паси корвони зар дерёз нигарон монда, дарёфт, ки хобаш баромад. Табири хони пурзари водипӯши ҳокими Чин ҳамин нахи зарини уштурон бувад. Завқ қард шоҳи нодида аз фарҷоми хоби дидаашу рафти қофила; шодмонӣаш ҳувайдо гашт дар лабонаш. Ва аммо рафти корвон чандон хушаш наомад; сангпуштвор мерафт қофила. Искандар пиндошта, ки ба зудии зуд нарасад то Мақдунӣ. Чун ёд овард, ки корвонҳои ганҷи пешин ҳама рафта расида буданд ва ҳокими Мақдунӣ пайки расидани корвонҳоро мефиристод, боз хоҳад расонд.

Ин бор шоҳи марзҷӯ базми ҳоса хост, ки гетерҳоро фаро хонд ва аз Мозай дархост қард, то канизакони порсӣ оварад. Чун Мозай аз нав сатрапи Бобул доништа шуд, аз канизакони порсӣ бобули овардан сар нақашид. Базми Искандарӣ шуд. Чун базм авҷ гирифт ва Искандар қиём қард, канизакони бобулиро ба ёрон ва ҳамриқобони хеш бахшид. Ва шаборӯз базму шодмонӣ буд то моҳе. Ва ҳар рӯз гӯш ба қимор буд, ки хабарӣ ба Мақдунӣ расидани уштурони сурхмӯйро меоранд...

Тӯли як моҳ ҷуз базму мастӣ Искандар бо сарбозон ғизо меҳӯрд, шамшербозӣ мекард бо шарту гарав; чун бозиро бохт, гаравгон меод. Рӯзҳо дар шати Дачла обтанӣ мекард ва шабхоро дар яке аз боғҳои муаллақ мегузаронд. Иддае аз ситорашиносони бобулиро назди хеш хонда, давра мекард ва бо онҳо роҷеъ ба ахтарон сӯҳбат меорост; ҳосияти ҳар як ситораро мепурсид. Искандар аз сӯҳбати мунаҷҷимони бобули донист, ки ситорагон низ чун ода-

мон саъду наҳс мешудаанд; қисмат доштаанд ва афсона. Ва он гоҳ фурсат ғанимат ва созгор дониста, пурсид: «Зару зевар дар хоб чӣ маънӣ дорад?»

— Зару зевар тираанг буд ё тобноқ? – ҳарчанд медонистанд, ки зару зевар дар хоб чӣ маънӣ дорад, баройи шоҳи ҷавон ва меҳмони нохондаро наранҷонидан пурсиданд.

— Дурахшон...

— Бахти шоҳ тобон хоҳад буд чун дурахши тангаҳойи осмонӣ.

Искандар медонист ин мазмунро ва аллакай самарашро дида буд, вале андешид, ки тангаҳойи осмонӣ чӣ тангае ҳастанд. Тоқат карда натавонист, ки бояд донад; чӣ гунаанд он тангаҳо; агар воқеан тангайи тиллоянд, ба Осмон низ бояд рафт:

— Чӣ гуна тангаҳо?

Ситорашиносони бобулӣ дарёфтанд, ки шоҳи макдунӣ бо суҳанпардозии шарқӣ балад нест; ҳар суҳанро ба аслаш фаҳмад.

— Он ситораҳое, ки мисли тангаҳойи зарин гирду рахшонанд...

Искандар ҳичолат кашид аз нофаҳмии ҳеш, вале вонамуд накард:

— Май оред!!!

БАНДИ ЧАҲОРУМ

Искандар ҳуморшиканӣ кард ва ба худ омада, Шушро ёд овард, ки маснади ҳахоманишиҳо он ҷост ва шояд фузунтар аз ҳазинайи Бобул зару зевар дошта бошад. Корвони ҷангӣ баст сӯйи Шуш. Ва чун аз марғи nobарҷойи зани Доро Статира модари шоҳ сӯғворӣ мекард, Сисигамбаро ба зайли дигар занҳо дар Бобул нагузошт, то аз дунбол биёянд, балки ҳамроҳи ҳеш гирифт. Инчунин гардунайи шоҳ Доро, сипару камон ва баъзе силоҳи ҷангӣро ўро, ки гоҳи ғурез яқоя бо ҳазинайи шоҳӣ ба даст афтода буданд, ба касе бовар накарда, ҳамроҳ мебурд.

Ба роҳ афтод башитоб, ки Доройи Кудумонро дарёфта модарашро месупорида бошад. Чун манзиле тай карданд, аз пеш ғуборе бархост маҳин ва тунук. Пештозҳо ба Искандар расониданд. Наздиктар омад, яккатоз аст. Аввал ҷосус пиндоштанд. Пештар омад. Искандар шинохташ. Ў марди соҳибмансабе буд ҳамроҳи дастайи савори пештоз ва паёмовари макдунӣ рафта. Гурӯҳро ҳазинадори Осиёи Сағир Филоксен сарвар буд. Онҳо баройи донишани вазъ ва рӯҳияйи яке аз пойтахтҳои ҷаҳоргонаи Эрон шаҳри Шуш рафта буданд. Инчунин муроди сафар хифзу ҳимояйи ҳазинайи қадимтарин шаҳри Порс буд.

— Чӣ дидиву чӣ донистӣ? – аз соҳибмансаб пурсид Искандар баройи равшан кардани масъала.

— Шушро дифоъ накунад. Он чо хазинайи бузургу беназире вокест. Хазинадорон чун донистанд, ки Искандаршоҳ наздик омада, чуръати бурдани ганҷро надоранд.

— Филоксен чӣ кунад?

— Расидани шохро нигарон.

Шоҳи зарҷӯй аз гардуна гузашт ба пушти зини асби сиёҳмушкин ва маҳмез заду чаҳорнаъл гардонд Бусефалро. Нигоҳ накард ва нагуфт, ки марди соҳибмансаб роҳашро идома диҳад ва ё баргардад бо эшон. Ё миёни губори роҳ бозмонд ва лашкари мақдунӣ ба чашмаш нанамуд.

Субҳи бистумин рӯзи роҳпаймоӣ дар рустойи Элом¹ пури Абӯлит² ба пешвози Искандар омад ва номаеро ба ӯ супурд. Чун шоҳи мақдунӣ печи номаро боз кард, номи Филоксен дар он бидид, ба гуфтаҳои марди соҳибмансаб бовар кард ва аз сарбозон пурсид: «Кучо шуд он мард?» Посух доданд: «Мо, ки медонем, миёни абри губор монд, дигар надидем.» Искандар афсус хӯрд, ки он мард сазовори ҳада буд.

Ва он рӯз сипоҳи мақдунӣ биломонеъа ба шаҳри Шуш даромад.

Ҳокими Шуш Абӯлит чун аз ҷанги Говгомол ва фирори шох Доро ва ихтиёри тобеъ гаштани Бобулу бобулиён сабақ гирифта буд, бо нону намак ва карраною сурной ба истикболи шоҳи чаҳонҷӯй баромад. Абӯлит андешида буд, ки танҳо бо хубиву неқӣ ва бахшишу эҳдо метавонад чун Мозайи бобулӣ побарҷо монад; мансабу курсиӣ ҳешро ниғаҳ дорад. Аз ин рӯ сарнахуст шаҳри Шуш ва калиди хазинайи мулкро ба шоҳи мақдунӣ бахшид: Ин пойтахт аз эломиҳо монда, ки қабл аз ҳахоманишиҳо давлатдор буданд. Ҳама дар рӯзнамаву сафарномаашон қайд карданд, аз ҷумла, Искандар низ.

Баъди хазинайи Бобул Искандар ҳавасманд буд, ки ҳар ганҷуро зудтар бубинад ва ҳамон ки калиди хазинайи Шуши эломиҳоро гирифт, осемаву бекарор гашт, ки ҳама умр бо нӯки сӯзан гункардаи эломиҳои ватандорро дар як он бо панҷшоҳа бод диҳад. Ҳолиё чун девонайи ганҷёфта ва аждари дар ганҷур хуфтаро дида, арақшор ворида хазина гашт. Музтарибҳол буд, ки ин қадар доройиро кӣ ўро ройгон бахшад? Ҳама чизро фаромӯш кард. Аз мағзи сараш гузашт: «Аҳмак ду бор пушаймон шавад: бори нахуст бегонаро худӣ хонад, бори дигар ганҷинаро ба ӯ монад.» Ва худ ба худ мегуфт: «Ин қадар тақопӯйи ман баройи ҳамин зардакҳо буд, то воми падару қарзи мақдуниёнро адо кунам.»

1. Элом – пойтахти қадимаи Порс.

2. Абӯлит – ҳокими Шуш.

Вале ӯ ҳисобу андеша накард, ки бо ин қадар зари ройғони Порс метавонад қарзи дунёро адо кунад. Воми падараш ҳаштсад толон; танҳо сими сикказадаи ҳазина панҷоҳ ҳазор толон. Чашми шоҳи носер сиёҳӣ зад. Нӯҳ ҳазор толон тангаи тилло ва зару зевари беҳисоб вучуд дошт андар ҳазина. Искандар девонавор, вале ноаён худро ба ҳар сӯ мезад: «Боз! Ва боз!»

Андар дижи шоҳӣ кӯшкero пайдо кард, ки шабexашро дар шаҳри Отини Юнон дида буд. Маъвое буд, ки Доройи Саввум тобистон он ҷо ба сар мебурд ва зимистонҳо фарo расад, ба мулки ошуриҳо Бобул мерафт. Қадимтарин пойтахти эломиҳо ва бузургтарин ҳазинаи эронӣ Искандарро хуш омад. Ӯ ин қадар зару зеварo умед ҳам накарда буд. Агар ўро танҳо бо ганҷ дар ин ҳазина мегузоштанд, шояд девона ҳам мешуд.

«Бароед! Ҳама бароед! Дарҳои ҳазинаро бипӯшед аз болои ман! Ман ҷу аждари нӯҳсар бихуспам тори ин ганҷина; ин ҳамарo дар оғӯш гирифта бихуспам; кулли башарo нагузорам ба ин макон пой гузоштан! Манам он аждар! Ин ҳама ба номи ман тилисм буда. Ку наздик бишав! Аз ман! Ин ҳама аз ман! «Ганҷи ройгон» аз ман...»

— Шоҳо! Шумo ба ин булачабҳо нигаред!

— Булачабҳо? Шумo девонаед, мақдунӣҳои бемағз! Кас ин кӯхи тиллоиро монда ба булачабҳо менигарад? Шумo одам намешавед! Барбарӣ будед, барбарӣ хоҳед монд!

Филиппи ҳакиму табибро ишора карданд, то дар канори шоҳ бошад; харфҳои ночно ва парешон: «Он замон ифтихори мақдунӣ дошт, ин замон ифтихори кӯхи ганҷро кунад.»

— Шоҳо! Як замон бояд аз ганҷ дида бардоред ва чашм ба булачабҳо бидоред!

— Гуфтам ба шумo, ки ҳалал нарасонед! Шумo фаҳму фаросот надоред! Наход кас ҷунин дунёӣ ёбаду ҳаваси дидани булачабҳоро кунад?! Охир... Охир... Охир шумo бояд донед, ки мо аз ҷӣ рӯ ба ин дуриҳо омадем!!!

Дасте бар дӯши шоҳ расид. Шоҳ нигоҳ накарда китф зад, то дасташро гирад.

— Искандар, ин манам – Лисимах. Ба ин чизҳо зиёд нигаристан мумкин нест. Ақли касро дузданд...

— Ох, ту устои ҷуғрофидон ҳастӣ, ҷунин чизҳоро хуб медонӣ. Бигӯй, ки ман ҷӣ кор кунам?

— Сабр. Шоҳ бояд ин чизҳоро нодида гирад.

— Газоф мағӯй... Ин ҳама аз мананд!

— Оре, ҳамааш аз онӣ шоҳ... вале ин чизро набояд ҳарисона намоиш дод.

— Ҳарисона будаст. Охир ман баройи ҷӣ ин қадар машаққат кашида то ин ҷо омадам? Эломиҳо аз рӯзи азал то имрӯз чамъ карда, марo нигарон буданд; Худо, ки гирифта наметавонад, пи-

сараш гирад, гуфта. Ту ба ман мегӯӣ, ки булачаб тамошо кунам. Ку ҳамон булачабхоят?!

— Марҳамат, дар ин толор...

Дар кохи фарҳанг мучассамаҳоеро дид, ки касро ба ҳайрат мегузошт. Бо вучуди он шоҳи макдунӣ як чашм ба мучассамаҳо дошту чашми дигар ба дари ҳазина. Мучассамаҳои кушандагони писари тирани¹ Отин Писистрат, ки онҳоро Гармодий ва Аристогитон ном мебурданд.

— Чӣ гуна мучассамаҳо ба ин мулк афтода? Магар пеш аз мо ҳам кишваркушо буд? – тахпурсӣ кард Искандар.

— Ин мучассамаҳо шоҳи ҳахоманишӣ Ардашер оварда аз Юнон, – фаҳмониданд ўро.

Искандар ғуррид чун шер ва рӯ овард ба сарони сипоҳ: «Ман беҳуда ба Шарк лашкар накашидаам. Ин корро касе мекунад, ки хуни макдунӣ дорад; нангу номус дорад; писари худоён бошад. Ҳолиё бояд подош бидод ҳама корзори кирдору рафтори порсҳо-ро! Бор бандед мучассамаҳо ба гардунаҳо ба пилҳо; бубаред то киштиҳо!»

Искандар чун фарзанди сарсупурда, аз рӯи аҳдномаи Коринф пайкараҳо бозпас ба Отин фиристод ва назди сарону сарбозон нафаси осуда кашиданастро нишон дод. Аммо вонамуд кард, ки кордор нест ба ганҷу гарди ҳазина. Лукмаву таҳдиди Лисимах ва қисмати мучассамаҳо ўро андаке ба худ овард ва шармид аз рафтори зарҷўёнаш.

Чун муойинаву мушоҳида ва диди ҳазина поён ёфт, посу сарпоси макдуниро гирди ҳазина гузошт ва дилу бедил ба базми пирӯзӣ рафт: «Базро бояд ба фардо мегузоштем... Магар талошу тарақа намешавад?»

Ўро бар авранги ҳахоманишӣ нишонданд. Бар сараш тоҷӣ шоҳӣ монданд; чомайи фоҳири эронӣ пӯшонданд; камари ҳафтнигин бастанд. Дар маснади шоҳӣ пиндошт, ки Куруш аст, Дориюш аст. Вале фарру шукӯҳи хусравонӣ надошт. Қомати ҷавонааш паст буд бар тахти баланд... Чун пойҳойи Искандар муаллақ буд ва намерасид ба замин, зери пояш курсӣ гузоштанд. Ёдаш омад, ки дар бистолоғиаш, гоҳи бар маснади шоҳӣи Макдуниё нишондан низ пойҳояш ба мафраш нарасида буд, чунин поя гузошта буданд. Ҳолиё чулуси дуборайи шоҳи ҷавонбахт бувад.

Искандар Абӯлитро расман сатрапи Шуш хонд. Ва дигар ҳама сарону ниғаҳбонони давлату мулк аз макдуниё таъйин шуд. Шоҳи тозаҷулус ҳамзамон фармуд, ки зару зевар ва дороии мардуми Шушро низ гирду чамъ оваранд; агар ҳазинааш чунин бошад, дороии мардумаш чун бувад. Сарбозон аз пайи ичройи фармо-

1. Тиран – ҳокими бедодгар; золим, ситамгор.

ни шоҳ шуданд. Инчунин амр кард кӯфти бистрӯзайи роҳро бо базму сур рафъ кунанд. Вонамуд кард, ки шоҳи ҷаҳонхоҳ аз пайи дунёӣ набуда, ғами халқро ва Шарқро хӯрад ва ғами сипоҳу ёру ёваронашро. Дар асл зимни базм ва ҳумори шароб аз лавҳи хотир гузаронд, ки ин бор доройи порсиёно ба чӣ ранг уштурон бор банданд.

«Бар авазӣ ду пайкара ин қадар ганҷ бад набувад. Искандарихойи беҳисоб бояд сохт».

Ин бор уштурони сурхмӯй кифоя накарданд барои бурдани зару зевар. Аввал тилло бор карданд бар сорҳои сурхмӯй; сим бор карданд сутурони хокистаррангро; зару зевар ва ҷавохир савор карданд норҳоро. Он рӯз низ ид буд. Чунон ки омадани сипоҳи Искандарро дар қанори роҳ аз ду ҷониб саф ораста, пазира мешуданд, рафтани қофилаи тавиларо ҳаммонанд гусел мекарданд. Ҳар ду сафорой ҳам самимӣ ва аз таҳти дил набуд. Ҳар ду хандаҳои ориятӣ доштанд ва ризоияти сохта: мақдунӣ шодон, ки мебаранд; Порсиён ғамнок, ки бурданд. Гарчӣ дар рафтани қорвон ба тамошо баромада буданд, медонистанд, ки ҷонашон меравад: «Дар рафтани ҷон аз бадан гӯянд ҳар навъе сухан, Ман худ ба ҷашми хештан дидам, ки ҷонам меравад.» Рафтани «ҷон»-ро ҳама медид, аммо касе ҷизе гуфта наметавонист ё намеёрифт бигӯяд. Онҳо медонистанд, ки ҷу ҷон раваду барнагардад: на сутурон, на зару хоста; аммо рӯзе омадаҳо бояд бираванд ва ҳарчӣ зудтар бираванд, хуб аст. «Замину мулки порсӣ боқӣ монад, боз зар мерӯяд.» Агар Антипатри ворис ба Мақдунӣ ҳиммат кунад, аз лаби ин хоставу фиристода бардаҳии юнонӣ киро кунад ва даста-даста Искандарро ёрманд фириштад дар сахтӣ. «Порсиён зар фириштад ба Мақдунӣ барои маҳви хеш...»

Искандар, ки ҷандин мамолики Порсро беаҳамат ва бепарҳоз ба тасарруфи хеш дароварда буд, омадани ғавҷи қирояро дида сӯйи сипаҳбади навқор Аминта ишораву табассум кард, ки бемарғу аӯша хоҳад монд. Гетӣ дар итоати ўст. Ва боз ҷун пайғоми бар шоҳи Спарта ошӯбгари бебоқ Агиси Саввум пирӯз шудани Антипатрро дарёфт, аз шодӣ Аминтаро ба оғӯш кашид. Аз хушнудӣ Барзини нозанино талаб кард. Зару ҷавохире, ки барои зебу зиннат аз ҳазинаи шоҳӣ гирифта буд, бар гардану гӯши зан овехт ва ангуштарӣ бар ангуштонаш гузаронд. Ҷу машшота оро дод ўро, ҷу доя парастӣш кард ва нигарист ҳуморӣ ба орову торояш, ки нав дидаву нав ошӣқ шуда бошад.

— Арғушт бирав!

— Натавонам...

— Чӣ зане ҳастӣ, ки арғушт рафта натавонӣ бо ҷунин зебу зиннат?

— Ҷунин зебу зиннатро бояд ба Тойис медодӣ, ҷаро маро додӣ?

Искандари хандонлабу маст маънийи сухани Барзинро сарфаҳм нарафта, ангушта бизад. Пардадор ҳозир гашт ва зери тахти ҳахоманишиҳо сари сучуд овард, гӯйи ба Доро. Искандар чашмони нимкофашро боз карда натавониста тангтар кард, ки гӯйи гуфтани фаромӯш шуда буд. Ва андар сари ӯ чуз таъсири шароб чизе боқӣ набуд. Боз ангушта зад ӯ касеро надида. Канизон ва хидматгузoron пеш омаданд. Искандари сонӣ даст ба ҳавойи базму ракс боло бардошт, чунон ки аз баҳр ба кафи ду даст об мебардошта бошад. Ларзид. Пасон садояш боло шуд:

— Той-й-йи-ис!!!

Барзин ҳайрон монд, ки чаро шоҳ ба сухани ӯ посух надод ва қасдона ин қадар ташвиш кашид; гетерро хост. Ҳамон замон ҳозир гашт Тойис. Тавозӯъ кард.

— Ба ифтихори малика биракс! – ишора Барзинро карда гуфт шоҳ.

Барзин ҳайрон монд; Тойис низ.

— Биракс! – фармуд ба раққоса ва Барзинро ишора кард, то канораш биёяд.

Ҳанӯз ки садойи мусиқӣ набуд, Тойис фир гашту гирд ва шоҳро лаззате набуд. Ва чун садойи мусиқӣ баланд шуд, шоҳи масрур ва хушҳол низ ҷон гирифт. Андар тахти шоҳӣ, ки пойхоҷаш кашол буданд, ба чунбиш даромад. Пасон Тойисро пеш хонд. Раққоса омад наздик ва зону зад назди тахт. Чунин пеши пойи Искандар зону задани раққоса хуш омад Барзинро, вале дар дил нафрин мекард. Чун дасти шоҳ ба гарданаш омад, ҳайронтар шуд. Искандар гарданбанди зарин аз гардани Барзин гирифт ва ба гардани Тойис овехт; ҳалқаҳои гӯши занро рабуда ба гӯши гетер ҳамоил кард; ангуштарихойи маликаро кашада ба ангуштони Тойис андохт ва баъд ба ҳавойи мусиқӣ каф зад.

Тойис ба Барзин менигаристу ба шоҳ ва намедонист чӣ бикунад. Зеро ройи шоҳро рад кардан имкон надошт. Барзини ҳайрон, ки кӯтаҳие аз ӯ гузашта бошад, дар пӯсти хеш намегунҷид, вале хомӯш буд.

Чун шоҳ бо ангушта ишорайи хестан кард, раққоса зону бардошт, рӯи толор давр гашт ва бар қасди Барзин, гӯйи они қасдситонӣ фаро расида бошад, хушҳол ба ракс омад.

Искандар оҳанги ракс дошт, вале аз маснад намефуромад. Тахти пуршукӯҳи ҳахоманишӣ баройи шоҳи чавон хеле бузург метофт.

Барзинро намуд, ки шоҳ ҳама нағмахоҷашро барқасд мекунад. Ва зани зирак бузургсолиӣ хешро бурҳон оварда худро тасалли меदिҳад. На, ин на аз он, ки зан аз шӯ дар сол бузург аст ва худро тасалли диҳад; бал аз он аст, ки Барзин пурдида, пуршунда ва бо ақлу хирад бувад ва қадри хешу қимати дигаронро донад. Аз ин рӯ шикобо, пурбардошт ва бо таҳаммул аст. Каф кӯбад

барои Тойису ракси ўро, то Искандар хушхол бошад ва онҳо пай набаранд, ки Барзин месўзад ё рашк мебарад; баракс тарзе рафтор мекунад, ки покдилӣ ва бузургии ўро дарёбанд. Хуб донад, ба шох ғазаб карда нашавад ва бар қасди ў рафтор қардан баробари худро ба обу оташ задан бувад. «Қач дору марез» бояд қард. Зеро дунё аз онӣ зўр.

Тойис чарх мегашт, нозу адо дошт ба рағми Барзин. Чун авҷ мегирифт, Искандар сархушу беёд даст ба чайб бурд ва як каф тангаи сикказодаи Мозайро бароварда ба сари раққоса пошид. Фулгулафкан гашт базм; базми хосаи Искандарӣ ба базми умум табдил ёфт; дер огоҳшудагон як-як меомаданд.

Ва раққоса пойкўбону дастафшон ва думбачунбону навоишоналарзону синаафшон, зулфшуставу парешон ҳаракот дошт. Барзинро парвоя набуд; болотар аз ҳама чизу ҳама ҳунару ҳама қас мегирифт худро. Вале ин ҳол дер давом накард: ғаш қард дилаш; нафрат ва адоват чира гашт. Ба Искандар нигаҳт. Дастонаш болсурат кушода буд, ки дар фазои толори диҷ парвоз мекарда бошад.

«Шод аст шох...» аз дил гузаронд Барзин ва ёд овард, ки худ биёср шодиҳо дида, аммо шодком нашуда. Бо чунин вазъ ва рафтор ҳатто зани шоҳи Осиё буданро шодкомӣ намедонад. Ба назараш як ҳамсафар чун модари Доро – сарборӣ шоҳи мақдуниро. Зеро Искандар ўро чунон ки хоҳад, шохзан ва ё малика надонад. Вакте ки шох бо зару зевар ва дигар зебойиҳо ўро оро дод, пиндошт маликааш хонад. Вале чун ҳамаро ба гардану гўшу ангуштҳои Тойис кўчонд, дилаш аз ҳама чиз монд ва кина гирифт шоҳро.

Искандарро зану фарзанд – чизҳои чандумдараҷа. Фикру зикри ў ба дигар чизҳо банд: дунёйиву доройӣ, кишваркушойӣ, марзҷўйӣ, ҷаҳонбонӣ ва қатлу ғорату... ҷустуҷўи Оби Ҳаёт.

Чӣ шуд, ки базм интиҳо наёфта Искандар аз тахт фурумад, аммо гом зада натавонист. Барзин пиндошт аргўшт меравад шох. Лекин Искандар саҳт аз гардани Барзин дошта буд ва сўйи шабистон мебурд. Чун аз дар ворид гашт, «Оби Ҳаёт!» гуфт. Чун борҳо такрор қард, Барзинро тоқат шикаст:

— Кӣ гуфт, ки Оби Ҳаёт ҳаст?

— Арасту!

— Арасту фирефта туро!

— Чун?!

— Ў худ хўрда Оби Ҳаётро, ҷовидона хоҳад монд.

— Аз ин рӯ наомада ҳамроҳи мо?

— Бале...

Искандар хушёр гашт; андеша ва ғазаб қард: «Пас ман беҳуда марзҷўйӣ кунам?»

— На, Искандар... Шумо баҳуда марзҷўйӣ кунед: зар ба даст оред, воми мақдунӣро адо кунед; ин қадар сарбозонро нон диҳед;

макдунӣро сарвару саробон ҳастед; Искандариҳо созед... магар ин бемаргӣ нест? Оби Ҳаёт ҳамин аст. Арасту ҳамин чизро дар назар дошта. Аммо Оби Ҳаёти Сукрот ва Фалотунро нагуфта.

— Чӣ гуна?

— Оби Ҳаёти онҳо дигар аст, Искандар, ки Олимпиада шуморо дуруст ба лаби ин об бурда буд: фалсафа ва донишу хиради юнонӣ...

Искандар хушёр гашт. Сӯйи Барзин дер нигарист ва ба худ омад, ки гуфт: «Ту зани оддӣ найӣ, Барзин» ва оғӯш гирифт.

«Вақте ки Бобулро тамошо мекардем, Арасту ёдам омад ва ман ба ӯ ҳама чизро фиристодам. Як уштур бор... Модарамро низ... Сорбони қофиларо гуфтам, ки ба Антипатр расонад; фиристодаҳои маро ба устод бидиҳад ва ба модарам; ба ҷойи ман низ хидмат кунад...

— Ва бовар доред, ки Антипатр ин корро кунад?

— Бояд бикунад...

— Рост. Бояд бикунад. Аммо накунад. Зар чизе нест, ки бо хоҳиш аз даст ба даст гузарад. Раги дасти диҳанда ҳама вақт кашад...

— Ҳммм... Барзин, акнун бигӯй, ки он чӣ аз «Оби Ҳаёт»-и файласуфон гуфтӣ, аз кӣ шунидӣ?

— Аз ҳеҷ кас, аз рӯйи ақли хеш гуфтам.

— На, ақли зан дигаргуна бувад; ту низ аз ин хусусҳо фикр накунӣ. Занҳо бештар дар бораи зару зевар фикр кунанд.

— Ман аз он занҳо нестам, Искандар. Агар дар бораи зару зевар фикр мекардам, занҷираву ҳалқаву ангуштариҳои тӯҳфа кардаи шуморо ба Тойис намебахшидам.

— Чӣ?! Тӯҳфайи маро ба Тойис бахшидӣ? Ба ҳамон раққоса?!

— Бале!

— Магар тӯҳфайи ман ночиз буд?

— На, чиз буд... Чун шумо хостед...

— Кай буд, ки ман ёд надорам?

— Оне пештар; дар базми чулуси шоҳ Искандар.

— Пас бирав, бигир!

— На. Дар шаъни шоҳи малик Искандар хуб нашавад.

Шоҳ чунин хостахоро зиёд пайдо кунад. Ҳатто дар ин хусус ҳарфе набояд шавад. Мо набояд дар ин бораҳо андеша кунем. Шумо – шоҳ, ман – малика.

Искандар сукут варзид, то маънии сухани Барзинро дарёбад. Шоҳ метавонист бо он ҳама тезии хун ва мизочи тунд зуд посух бидиҳад занро, ки ту малика найӣ; барои ин ҳарфро гуфтан касе туро ҳуқуқ надода...

... вале мардум, бавижа сарбозон ва онҳое, ки дар сипоҳи ӯ ҳастанд, донанд, ки Барзин писар дорад аз Искандар.

— Парасторро бигӯям, Гераклро биоварад? – гӯйи махсус дар чунин вазъу ҳолат пурсид Барзин.

— На. Бигзор роҳат кунад.

— Маълум, ки шоҳ шоҳзодаро пазмон нашуда.

Ва «шоҳзода» хондани Барзин писарашро беҳуда набуд. Барзин донистанӣ буд, ки Искандар ба ин ҳарф чӣ мегӯяд:

— Пазмон шуда... Вале ҳоло шоҳ меҳодад бо малика бошад.

Барзин ҳамин матлабро орзу дошт. Аммо бовар накард, ки малик Искандар самимӣ гӯяд:

— Он, ки шоҳ фармуданд, самимист?

— Оре, самимист. – Нарм гуфт шоҳ ва маликаро рӯи бистар хобонд.

Чанд муддат оромӣ буд ва якбора нафаси Искандар тез шуд ва хунча кард; ба назар замин ларзид. Паҳлӯи рости гардани занро ваҳшиёна макид ва нафасаш гашта якбора фарёи баланд баровард ва вазн ба Барзин андохта хоб рафт. Барзин саҳт оғӯш кард шоҳро, ки кам рух меод. Муддате баъд ҳарду рӯболо шуданд ва андеша мекарданд. Барзин ба ҳазору як шаҳри ҳаёл сафар кард; аз шоҳ бисёр чизҳоро пурсиданӣ шуд; сабабҳои сафари бемуддати ўро доништа, аз роҳ боздоштан меҳост; аммо... шоҳ шоҳ бувад.

— Шоҳо, чаро модари Дороро ҳамроҳ гардонед?

— Амонат...

— Раҳо кардан хуб нест?

— Раҳо кардан хуб аст; ҳатто чонваронро раҳо кардан савоб аст, вале зарурате ҳаст.

— Зарурате?

— Оре, зарурате!

— Оё ўро дар мулке гузоштан ва нафака таъйин кардан хубтар нест?

— На. Ман бояд ўро бо писараш рӯ ба рӯ кунам. Модарро ба писар ва писарро ба модар бисупорам.

— Ҳадаф чист? Онҳо, ки душмани шумоянд?

— Ба душман будани онон коре надорам. Бояд эронӣён фикр бикунанд ва донанд, ки Искандари Макдунӣ одилтарин шоҳи олам аст.

— Чунон ки дарёфтам, шумо шоҳи Эронро накушед, балки асир гиред ё пӯзиш кунед?

— Ҳамин тавр, Барзин; обро дида бояд мӯза кашид.

Барзин дарёфт, ки Искандар ба сӯҳбат нукта гузошт ва агар ў боз пурсучу кунад, шоҳ ҳашмӣ хоҳад гашт. Аз ин рӯ нафаси дароз кашид.

— Чаро ох кашидӣ, Барзин?

— Нафасам тангӣ кард.

— На, аз нафас набувад; гуфтани дорӣ.

— На.

— На мағӯй, дорӣ. Он чӣ дорӣ, бигӯй!
— Ростӣ, баъзан андеша мекунам, ки он қадар ганче, ки шох ба Мақдунӣ мефиристанд, то расидан ба Пелла побарҷой ме-
монда бошад?

— Яъне, чӣ? Як навъ гурез аст ё воқеан дар ин бора фикр кунӣ?

— Фикр кунам, шох.

— Пас ба фикри ту расад ё нарасад?

— Расад... Нарасад... Тарсам ин аст, ки касе хиёнат кунад.

— Агар хиёнат кунад, ба худ кунад. Агар юнонист, дар Отин; агар мақдунист, дар Пелла; агар порс аст, дар Бобул ё Шуш мас-
луб ҳоҳам кард.

Барзин дигар пурсон нашуд, ки Искандар ё ба сиёсату таво-
ноии хеш бовар дорад, ки аз тарс хиёнат накунамд ва ё дилаш
соф аст ва ба мардум бовар кунад. Аммо дар дили шох оташ
афканда буд. Шох бархест сари чоғах. Пасон сари пой гашт ва
назди тиреза шуд.

Истироҳати чаҳоррӯза шоҳро хеле тӯлонӣ тофт. Ба назараш
Доройи Саввум ба дуродур рафта ва нерӯӣ зиёде фаро оварда.
Вале ҳоло то пойтахти асосии давлати ҳахоманишиҳо нарасида...
Шох Искандар нагузорад, ки эронӣён ганчи ҳазинаи шоҳиро ба
яғмо баранд ва ё ба дигар ҳазина кӯчонанд.

Шоҳи мақдунӣ мамолики дигарро гирифт ба осонӣ; ба Армо-
ниё барин кишвар, ки Доройи Кудумон то замони ба тахти шоҳӣ
нишастанаш солори он мулк буд, нарафта, бечанг кишварро ба
тасарруфи хеш даровард ва хоки худ донист. Ва Мифрени порсро,
ки замоне шоҳро некӣ карда буд, сатрапи он вилоят таъйин кард
ва пиндошт вилоятҳои боқимондаи Эронро низ чунин осон ва
ройгон ба даст оварад...

Лашкар кашид сӯи Эроншаҳр. Медонист, ки Эроншаҳр пой-
тахти асосии сулолаи Ҳахоманишиён ва муҳимтарин аз мар-
казҳои чаҳоргона ба шумор меравад ва ҳазинае, ки дар ин ҷо
хаст, дар ҷойи дигар шуда ва буда наметавонад. Ё тасаввур мекард
ва пеши назар меовард ганчи хуфтаи Эронро ва афсонаҳо низ
мебофт, ки аждарҳои ҳафтсару нӯхсар бояд тори он манзил гузида
бошад ва нагузорад, ки касе пеш ояд. Каф сойид Искандар, ки
ба номи ӯ тилисм шуда ганчина. Пиндошт гуворотарин лаҳза дар
пеш аст. Уштуронро андешид; ранг интиҳоб кард ва ҳаёли пеши
назар овард, ки як саф уштурони сурхмӯ гузаштанд, сафи дигар
сутурони сапедмӯй буданд, ноқаву норҳои маллаву хокистарӣ
буданд, бўр буданд... чун шутурон нарасиданд, бар асбон бор бас-
танд ва худӣ шоҳи мақдунӣ қофиласолор шуд... вале ба худ омада
рад кард: «Ман то ҷое бояд бирасам, ки Хуршед тулӯ мекунад.»
Валвалаву васвасайи зари Порс, ки чандин бор бо чашми сараш
дид ва онро сӯи Мақдунӣ бор баст, осудаву оромаш намегузошт.

Садойи чарасҳо меомад ба гӯшаш, ки аз Тахти Чамшед то қасри Файлакус зангӯла дошт...

Чилла даромад. Барф борид. Ҳаво сард шуд. Дар чунин ҳавойи замҳарир, ки дар кишвари Эрон кам рух медихад, Искандар лашкар кашид сӯи Эроншаҳр. Ӯ пиндошта, ки дар чунин фасл эронӣни кишоварз роҳату фароғат доранд; фориг аз кор хастанд ва хоболуд тобанд. Созгор донист айёмро баройи пархош. Чун роҳи Эрон аз тори кӯҳҳо мегузашт, сипоҳи Искандар ба тангнойи саъбулбур дучор омад.

Тақрибан дуви́ст ё саду панҷоҳ сол муқаддам аз чулуси Искандар ва лашкаркашиҳои ӯ порсҳо ба Мақдуниёву Юнон тохт оварда, пархошта, бедодгариҳо низ карда буданд; он вақт мулки Порс бе солор монда буд, чунон ки Мақдуниё холиё. Он рӯзҳо дар кӯхистони миёни Шушу Эроншаҳр қабилае бо ноими уксҳо пайдо шуд ва тохту тоз кард; ба чизакҳое нойил гашт; лаззати доройи чашид; салтанату ҳукмронӣ дид, ҳудро озод ва солору соҳиб дарёфт; писанд накард қавмеро, миллатеро. Чун шоҳони Эрон аз Мағриб баргаштанд, уксҳо сар нафуроварданд ва роҳбандиву роҳзанӣ пеша карданд. Ва то имрӯз, ки Доройи Саввум аз ин роҳ убур мекунад, бочу хирочи роҳ бояд биспорад.

Искандари сонӣ ҳам бо ҳамин роҳ омад. То чое расид, ки тангнойи махуф буд. Ва сипоҳи ўро боздоштанд уксҳо. Чун Искандар рехтани тиру пайкон бидид, ҷилави Бусефал кашид. Ва амр кард ба пештозҳои худ:

— Биравед ва бидонед, ки онҳо кистанд ва чӣ хоҳанд?

Фиристодагон рафтанд. Бусефал рӯи барф сум мекӯфт.

Онҳо оварданд:

— Инҳо тойифае хастанд бо номи уксҳо ва бози роҳдорӣ хоҳанд.

Искандар фармуд:

— Бигӯед, биёянд!

Намояндагон омаданд.

Искандар чун бидид, ки ин тойифа қасон ба порсҳои мутамалдин монанд нестанд, пурсид:

— Кистед?

Намояндагон посух доданд:

— Уксҳо!

— Боз¹ аз чӣ рӯ хоҳед?

Гуфтанд:

— Дар ин ҷо одат шуда, ки ҳар марди бузург аз ин роҳ убур кунад, бояд боз бидиҳад ба унвони роҳдорӣ.

Искандар посухи онҳоро эътибор надода, гурез кард:

1. Боз – бочу хироч; бозор аз «боч ор» бувад.

— Доройи Саввум охирин бор кай аз ин роҳ гузашта буд?
Намояндагон гуфтанд:

— Ёд надорем. Замоне сӯйи Шуш рафта буд ва бози роҳ пардохта буд, вале бозгаштанастро ёд надорем.

Искандарро аён гашт, ки шоҳ Доро аз ин роҳ нагузашта. Онҳо роғул задан хост....:

— Шояд шумо аз шоҳи бузурги мулки хеш боз нагиред; аз ин роғул бозгаштанастро надонед?

— На. Моро фарқе надорад; ҳар кас аз роҳ убур кунад, бояд боз бидиҳад.

— Ва роҳи дигаре низ ҳаст?

Намояндагон ба киноя гуфтанд:

— Оре, роғул зиёданд ва бо ин роҳ нобаладҳо оянд ва шитобзадаҳо.

Чун Искандарро ҳама чиз аён гашт, фиристодагони тойифаро гуфт:

— Сардорони хешро расонед: биёянд ва бози роғдориашон биситонанд!

Намояндагон далел оварданд:

— Онҳо дар кӯҳҳо парешонанд; рамаву гала доранд ва ба зудӣ наоянд. Бози роғ моро диҳед!

Искандар чунон ки андеша дошта бошад, андаке бозмонд аз сухан ва ҳамаи ононро як-як аз назар гузаронд. Онҳо низ ба мӯйи кӯтоҳ, пӯсти сапеди бемӯйи офтоббардошта, чашмони обӣ ва чехрайи ношоҳона; балки ба киёфайи чангҷӯёнаи Искандар, баробари нигоҳи ӯ дида дӯхтанд:

— На. Биёянд ки шоҳ бо шоҳ радду бадал бикунанд ва гадо бо гадо. Шумо ваҳшинигоҳ ҳастед ва палангчангол, муомиларо хуб нафаҳмед. Бигӯед, сардорон биёянд!

Чун ин сухани таҳкиромези Искандарро аз забони тарҷумон шуниданд, ба чунбиш даромаданд; ҳашм гирифтанд, дандон сойиданд, мушт дар паҳлӯи хеш гиреҳ карданду фишурданд ва ночор баргаштанд. Танпӯши зимистона ва каллапӯшҳо ҳама гургинаву палангина аз пӯсти шеру рӯбоҳ буданд ва гоҳи рафтан ҳар қадам як ҳайвони ваҳшӣ ва ё даррандаро ёд меоварданд. Шоҳи макдунӣ аз дунболи эшон заҳрханда зад. Кратери тануманд, ки дар чунин ҳавойи сард ҳам аз зери чавшану афзори тан ҳафта наменпӯшид, бозувони рӯйини хешро бозӣ доронда ва намоиш дода, гоҳ-гоҳе мӯйи дарози занонашро аз бари гӯш пушти гардан мезад, то амри шоҳ чӣ шавад.

Шаб фаро расид. Шоҳи шабрав ба гурӯҳе аз сипоҳиёни кӯҳнавард фармуд кӯҳро халқа гиранд. Ва фавҷҳои дигарро амр кард рустойи доманаву моваройи теппахоро ишғол наоянд. Даммарӯз фармуди шоҳи лашкаркаш ба ҷо омад. Субҳи сарди кӯҳистон аҳли

тойифаро он қадар нобоб буд, ки баробари хешро дар ихота дидан умед аз ҷон канданд. Сару солори тойифа назди сипоҳи Искандар ҳозир шуданд ва муддате нагузашта дарёфтанд, ки андар доми тазвир омадаанд. «Ва ин замон ваҳшати бузурге ба сарварони қабойил чира шуд.»¹

Тойифаи одатқарда ба бозгирӣ, ки ҳатто шоҳони ҳахоманиширо озода аз пардохти роҳдорӣ намекард ва ин тангноии махуфро барои хеш маъвоӣ безавол медонист, дӯғу даранг ба Искандари ноошно низ кард. Он рӯз, ки гуфтугӯ бо фиристодаҳои қабойилу шоҳи мақдунӣ шуд, қӣ будани онҳоро роҳбаладҳо ба Искандар фаҳмониданд. Искандар аз макру ҳияли роҳзанҳо огоҳ гашт ва инак овезад бо эшон...

Онҷунон овехтанд, ки замин рангин шуд аз хун; барфи сапед сурх гашт. Гирӯдори сарбозони ду тараф ва садойи чакочуки шамшерҳо ва сипарҳо аз шаҳҳо бармегашт. Пуштаҳо рӯйданд аз куштаҳо. Шоҳ Искандар дар ягон ҷанг ҷунин бераҳм ва хунхор набуд: «Ин тойифа аз қабиле инсон нестанд, роҳзан ва муфтиҳӯранд.» Ғазаб кард ва хеле тунд шуд. Шоҳи ҷавон, ки муддате чанд шаҳрҳо роӣгон ба даст меовард ва ҷунин зиддиятро, ноҳурматиро ҷашмдор набуд, ҳама шӯру шарро ба сари қабиле рехт:

— Манора бисозед аз каллаи ин бекаллаҳо!

Устои ӯ Лисимах, ки ҷунин ғазаб қардани Искандарро надида буд, пеш омад; гарҷӣ медонист дар ҷунин ҳолат бо ӯ сухан қардан сӯде надорад, нарм сурфид:

— Ё Искандар, дуруст фармудӣ: аз сари ин бесарҳо манора бояд сохт, вале бузургон рӯй додаанд: «Дар миёни кӯҳҳо аз калла манора сохтан зеб надорад.» Қалламанораро дар ҷое месозанд, ки ҷаҳорсӯ бошад ва ба ҷашми мардум тобад. Бигӯзор ин қорро ҳуди ин ваҳшиҳо бикунанд; на шоҳи мақдунӣ, на шоҳи Осиё.

Искандар ҷизе нагуфт. Биандешид. Ба бузургону сарбозон нигарист ва аз ҷеҳраву рӯҳияшон дарёфт, ки ҳама ёри сухани Лисимах ҳастанд. Пазируфт.

Овозаи бераҳмӣи малик Искандар ба гӯши модари Доро Сисигамба расид: «Он қадар ҷанги шадид шуд, ки хуни гарм барфи сардро зуб қард.»

Сисигамба пиндошт Искандар бо писараш Доро овезад. Рафта пешӣ пойи ҷавони золим ва бераҳм зону заданӣ буд, то шафқат қунад. Ин замон намояндагони тойифа оварданд, ки набарди Искандар бо қабойилу уксхост ва аз модари Доро хоҳиш қарданд, то миёнҷӣ шавад.

Сисигамбаи бомулоҳиза дергоҳ андешид, то ҷӣ бикунад. Зеро барои илоҷи қори писараш назди шоҳи мақдунӣ сар ҳам нақарда

1. Яке аз ҳамсафарҳои Искандар Ориён навишта.

буд; модар роӣу ният ва орзӯи Искандарро медонист. Медонист, ки дар ҳеҷ вазъ аз роҳаш нагардад ва бо гуфти касе рафтор накунад: «Равам ё наравам?» Ҳар чӣ бодо бод! Бирафт.

Ҳанӯз Искандар бо уксҳо гуфтушунид накарда рӯ-рӯи барфи сапед касе меомад, ки сияҳпӯш буд ва биниву даҳон бо рӯймол баста. Танҳо чашмони хаставу фурӯрафтааш метофтанд. Аз дур чашмони он кас ба назари шоҳи ҷавон зебо намуд. Ранги сиёҳи пӯшоки ӯ ва ранги чашмонаш аз сапедии барф ачибтар метофт. Чун пештар омад ва наздик ба шоҳ шуд, Искандар зан будани ӯро донист. Сарбозону ҷондорони шоҳ ӯро боздоштани шуданд, шоҳ ишора кард, то кордор набошанд. Зан наздик омад ва лигоми асби ӯ бидошт.

Искандар ҳайрон шуд, ки чӣ гуна ин зан тавонист лигоми асби ӯ боздорад ва шамшери охтааш бишканад. Ҳарчанд Бусефали бекарор сум мекуфт ва аз ду сӯроҳии бинӣ ду ғағона дуд мебаромад; майли ҷилав рафтан дошт, савораш тавонист афзори он бикашад. Нафаси худи Искандар аз нафаси асб камтар набуд. Нафаси зан низ. Аммо рӯймоли ба лабу бинӣ баста ғағонаи хаври даҳону бинии ӯро бозмедошт. Чашмони фурӯрафтайи ӯро шоҳ бидид, шамшер бозӣ доронд. Сисигамба пиндошт ҳолӣ гардан хоҳад зад ӯро ва ниёзаш ногуфта хоҳад монд. Ин кӯхистониҳои сода, ки ҳама ҷизро рост ва осон мепиндоранд, мисли ин мурдаҳои сари роҳ гарданпарида хоҳанд шуд. Ҳоло зан мурдаҳои рӯи барфро дида ваҳшаташ гирифт, вағарна худ пой бар онҳо ниҳода омада буд ва аз он ки чашмонаш ба шоҳ дӯхта буд ва боло нигоҳ мекард, куштаҳоро надид.

— Кистӣ, ки лигоми асби шоҳ дорӣ?

— Модарам, модари шоҳ Доро.

— Чӣ иддао дорӣ?

— Ё Искандар! Агар ҷанг бо писарам доштӣ, наздат наомада будам. Чун бо бепаноҳон овехтайӣ, пешат омадам. Мардум туро чун писари Худо донанд... Шаъну шарафатро паст назан. Бидон, ки ин тойифа аз сиёсат дуранд. Дар ҷаҳон чӣ рӯйдодҳо мешавад, хабар надоранд. Ҳолиё омадани шоҳи макдунӣ ва гурези шоҳи Порсро намедонанд. Ва онҳо зӯру тавони бо сипоҳи макдунӣ овехтанро надоранд. Пиндоранд чун ҳамеша сипоҳи Порс аз ин гузаргоҳ убур мекунад, бози роҳ талабидаанд. Пӯзиш бикун.

Искандар, ки то анҷоми сухани Сисигамба пайкараш меларзид, баробари лигом раҳо карда, зону задани модар пиёда шуд ва зуд аз бозувони ӯ дошта бардошт:

— Бархез, модар... Ин хоҳиш ба он наарзад, ки пеши ман зону занӣ. Ман надонистам, ки онон кистанд. Гумон кардам пайкашон дурӯғ гӯяд ва фиреб диҳад. Ҳаёл кардам бо сипоҳи Порс мечангам. Охир юнониён фиребро дӯст надоранд; макдунӣён низ.

— Ҳамин тавр. Лекин инҳо тоифае ҳастанд гӯспанду буду гову асб парваранд ва чуз ин пайдое надоранд. Ва ягона судашон ин аст, ки аз бузургони роҳгузар боз ситонанд.

— Бале, онҳо шоҳношикастаанд...

— Онон низ хироч диҳанд.

— Киро?

— Шоҳи Эронро; асб, гов ва гӯспанд диҳанд.

— Ҳар сол чӣ қадар асб, гов ва гӯспанд диҳанд?

Модари Доро Сисигамба гуфт:

— Ҳар сол як сад асб, понсад гов ва сӣ ҳазор гӯспанд диҳанд шоҳи Эронро. Ин хирочи яксолаи минтақайи уксҳост. Чун пул надоранд, хирочро чинсӣ адо кунанд.

Искандар пурсид:

— Агар соли офатҳо ва нобарориҳо бошад?

— Он гоҳ подшоҳи Эрон ин қабиларо аз пардохт озод ва халқро маъоф кунад.

Искандар биандешид гуфтаҳои Сисигамбаро. Муассир аз ҳама он буд, ки модар «агар ҷанг бо писари ман буд, аз малик Искандар хоҳиш накарда будам» гуфт, вале барои ин тоифайи ноошно зорӣ дорад. Искандар рӯ ба сипоҳу гунд овард:

«Бо ин ки ман забони ин занро бидуни тарҷума намефаҳмам, эҳсос мекунам, ки зане баландпоя аст.» Ва Искандар модари олимартабайи хеш Олимпиадаро пеши назар овард ва сари Сисигамбаро ламс кард: «Парво накун, модар, ҳама чизро пайдо кардан имкон дорад, аммо модари гумкардаро пайдо кардан имкон надорад...»

Ва бар зини Бусефал нишаст. Аз рӯйи ҷасадҳои пушта-пуштаи кӯҳистониён асб монда гузашт ва бо роҳи пурбарф мерафт. Ҳаври даҳону биниӣ асбону саворони пурташвиш ва сарбозони пиёда тори пуштаҳову роҳро абрсон пӯшиданд ва пуштаҳои кушта зерӣ дуд монданд.

Ва шоҳи ҷаҳонхоҳ дарёфт: метавон бо ду роҳ сӯйи Эроншаҳр рафт: яке роҳест ҳамвори аробагард, ки гардуна тавонад паҳлӯӣ ҳам равад ва дур аст; дигаре роҳи тангу мушкилгузари кӯҳистон, ки кӯтоҳ.

Искандари солҷавони пирдон ҳар ду роҳро пазируфт: бо роҳи дури аробагард гардунаҳо, манҷаниқҳо ва арродаву дастгоҳҳои деворшикан ва дигар аслиҳаҳои гаронвазиро; занону бонувон, гетерҳо, инчунин фавҷҳои гаронсилоҳро фиристод ва худ бо ҷанговарони шучоъ, дӯстон, камонварон, найзадорони савора, таҳамтан ва диловарони далеру тавоноро ҳамроҳ гирифта ба роҳи сангини кӯҳистон раҳ сипард. Роҳҳо ба Эроншаҳр мебурданд. Муроди Искандар он буд, ки зудтар расад ба он ҷо, то Доройи Саввум қувва ҷамъ карда натавонад ва ганҷи ҳазина набарад. Ҷодаӣ пешгирифтаи Искандар кӯрроҳа буд, ки гоҳе ба қаър

мебурд ва гоҳе ба қулла. Замоне гарданахоро убур мекард; оне дар ҳамгаштҳо хавфе ба миён меовард; баъзан канори шаҳу харсангҳо танг ва сутурногузар мешуд ва азобу машаққат меафзуд.

Лашкаркаш ду соат вақт дод чиҳати истироҳат. Сарбозон миёни кӯҳи барфгир ва шаҳҳойи баланди самосо ёд аз ёру диёр мекарданд, вале илоҷи бозгашт надоштанд. Агар баландтар ҳарф зананд, шаҳи Нидо такрор мекард ва шояд гилаву гузори миёни сарбозон ба гӯши шоҳ мерасид. Аз ин рӯ сурӯдхонӣ мекарданд. Сарбозе отинӣ, ки пайкараҳои ҳамдиёрони қотили ҳақҷӯро дида буд, ёд аз ватан кард:

*«Отини бо гесувони тиллоӣ,
Як коса шир дар даст,
Канори дарё нигарони ошиқи худ аст.
Отинаро бигӯед, аз ғиря худдорӣ қунад,
Зеро дубора ошиқи худро нахоҳад دید!»*

Ин овози ҷунонӣ ба ҳамроҳонаш чандон таъсир накард, ки сарбозони дар ватан маҳбубайи зебосе ё зану маъшуқасе ва ё нисбату номзаде дошта худдорӣ карда натавониста, чашмонашон об гирифт. Ин сурӯд Искандари ҷавону ватанпарастро низ бетаъсир намонд. Ва ӯ роҳбаладро пеш хонда пурсид:

— Дар пеш боз дараҳои махуф ва тангноҳии саъбулбур хаст ё на?

— На, шоҳи ҷаҳон! Дар пеш Эроншаҳр аст.

Искандар савори Бусефали рамузфаҳм ва тановару зӯр ба тангное расид, ки сангрез шуд ва ба сарашон тир борид.

Роҳ баста буд. Аз миёни талоя шайпури хатар навохта шуд.

Чунин воқеаҳои ногаҳонӣ Искандарро ҳашмӣ кард ва роҳба-лади дурӯғгӯро, ки андаке пеш роҳ беҳавф гуфта буд, чӯё шуд. Ӯ пайдо нагашт. Баъд ҳашм ба сарбози сурӯда гирифт, ки садо карду душманро оғох.

Чун тирборон шуд ва сангҳо пайи ҳам паридаву чархида меомаданд, мақдунӣён донистанд, ки болои сарашон сарбозони зиёди адӯ вучуд доранд. Искандари ҷавонсоли пирхирад сарбозонро фармуд:

— Биравед, микдоре тир биоваред!

Сарбозон бирафтанд ва дере нагузашта тирҳои ба рӯи роҳ рехтаре хапак-хапак чида оварданд. Искандари доно тирҳоро аз назар гузаронд. Пайкон ва чӯби он тирҳоро сохта дид ва гуфт:

— Гумон надорам, ки ин аз тиркаши сипоҳиёни Дориюши Саввум часта бошад. Зеро тирҳои давлатӣ аломати махсус доранд... Эҳтимол онҳое, ки роҳро ба мо бастаанд, қувваҳои ночизи ин мавзъе ва роҳзанҳо бошанд!

Чун дӯстон сари тасдиқ чунбониданд, шоҳ шерак гашт ва амр кард:

— Биравед ва бидонед, ки онҳо кистанд ва чӣ хоҳанд?!

Фиристодаҳо бирафтанд ва роҳбалади тозақору пешгард садо дардод:

«Ҳо-хо-хо!!! Тир мазанед!»

Садояш андаруни кӯҳ рафт ва такрор шуд: «Ҳо-хо-хо... хо-хо-хо...хо-хо-хо!!!» Пасон хомӯш гашт. Марди роҳшинос боз садо дардод: «Огоҳ бошед! Искандари бузург моро назди шумо фиристонд... Мехоҳад донад, ки шумо кӣ ҳастед ва аз ӯ чӣ хоҳед?!»

Аз паси харсанге марде кулаҳпӯш сар боло кард. Хӯдқулаҳаш фулузӣ буд ва бар дӯш пӯстаке дошт:

— Мо аз касе чизе нахоҳем! Ватандор ҳастем, ватанро дифоъ кунем!

Роҳбалад, ки забони ӯро мефаҳмид, садо дод:

— Ҷавонмард – Искандар гӯяд: агар боз меситонед, ӯ пардозад!

— Кист Искандар?

— Шоҳи Макдунӣ ва ҳолиё шоҳи Осиё!

— Искандарро бигӯед: моро боз лозим набувад! Ва боз бигӯед: аз кадом роҳе омада, бозравад!

Роҳбалад пурсид:

— Чаро роҳро бастаед?

Он мард посух дод:

— Ватандор ҳастем, хоҳем, роҳро бандем, хоҳем, кушоем! Ва майл надорем, ки бегона хоки моро пой ниҳад!

Роҳбаладу сарбозон чун диданду дарёфтанд, ки матлаби сокинон равшан ва бо эшон забон ёфтан душвор аст, бозгаштанд ва ҳамаро ба Искандар якояк гуфтанд. Шоҳ чун паём шунид, амр кард:

— Биравед ва он сангсаворро бигӯед, ки баройи хеш ташвишу заҳмат наҳарад! Агар бо хубӣ моро роҳи гузар диҳад, касеро коре надорем! Дар акси ҳол, ноилоҷ ҳастем, ғазаб бикунем, теғ кашем, хун резем ва убур кунем!

Чун фиристода амри Искандар ба он марди пӯстақпӯш расонд, посух ғирифт:

— Мо аз дӯғу ғазаби касе натарсем! Мо нагузорем, ки бегонае вориди хоки кишварамон гардад! Оё бегонае пой бар вилояти шумо гузорад, ӯро роҳ диҳед?!

Ба ҷойи балад, ки ба гуфтани сухани зер забонаш намегашт, юноние посух бидод:

— Агар бегонае мисли шумо пой бар кишвари мо наниҳода буд ва Отинро харобот накарда буд ва диҷ оташ назада буд, мо имрӯз ин ҷо набудем!...

— Ва набошед! – дар қаҳр шуд пӯстакупӯш: – Баҳс бо ман нақун! Бирав бо оне гӯй, ки пойи номуборақ бар хоки ту ниҳода! Онҳоро, ки меғӯйӣ, номашонро нашунидаам ва намедонам кистанд. Бирав бо роҳе, ки омадӣ!!!

Фиристодаҳо ночор баргаштанд. Чун Искандар аз посухи марздорҳо огоҳ гашт, рӯ ба сипоҳи хеш овард:

«Чамъ шавед!»

Ва ҷой гирифтанд андар дара. Вале чун дара пурҳавф метофт ва гузаргоҳе надошт, ногумон ақибнишинӣ карданд. Ба назар асбҳо чун гардунаҳои ҷойи гашт надошта пас-пас мерафтанд; дар асл пас-пас мерафтанд барои фиреби кӯхистониҳо. Ақиб рафтанд ва то ҷое расиданд, ки дара фароҳ мешуд ва кӯҳҳо паст. Искандар сипоҳ боздошт ва маҷлис кард. Таксиарх¹ Кратери озодаву олуфтаи хушлибосро пеш хонд; ҳамонро, ки аз ҷанубиҳои Юнон буда, олуфтаву ағоча мегашт ва баъзан каси бори нахуст дида сураташро аз сурати зан фарқ карда наметавонист. Чун тановар буд ва варзида ва гашти ялона дошт, мард буданаш дарёфт мешуд. Вагарна мӯйи сиёҳи то дӯш парешонаш, ки рӯйи сапедашро мепошид, зансураташ нишон меод. Ва бештар сарбозони тозаворид ҳаваси зебӣ ва тановарии ўро карда, гесӯ дароз мегузоштанд, бо варзиш мепардохтанд, мисли ў аз зери афзори ҷангӣ ҳафтон напӯшида, бозувони барахнашонро нишон доданӣ мешуданд, вале ҳеҷ ба ў баробар намеоманданд. Ва бархе тақлид Искандарро мекарданд: мӯйи кӯтоҳ мемонданд ва қиёфа хеле ҷиддӣ мегирифтанд. Ин рафторро касоне мекарданд, ки чун Искандар ҷашмони обӣ доштанд ва мӯйи малла. Вале чун Искандар ҷавон буду ҷобуку ҷолок ва шербас, монанд шудан ба ў хеле душвор ва ё лоимкон буд. Худованд яқто сохта ўро. Аз ин рӯ ў ҷунон вонамуд мекард, ки тановар аз ў касе нест ва зўртар ва ҷолоктар ва тунду тезтар ва хушёртар ва донову хирадманду бахтиёр. Хешро ҷунон меангорид, ки таҳамтан аст ва ҷуз Бусефали пӯлодсум асбе вазнашро бардошта натавонад ва гар савор гардад, миёнаш бишканад. Ва дар нотарсиву шуҷоат касе баробар нагардад бо ў: дар қаҳрамонӣ – Геракл, дар шамшерзанӣ – Ахилл, дар девқушӣ – Зевс ва дар таҳаммулу наққорӣ – Аммон...

Ва ҳолиё миёни кӯҳҳо меҷӯшад дар ҳавойи сард; пиндорад, ки шамшераш буррад кӯҳҳоро ва гурзаш рег гардонад шаҳоро.

«Ай таксиарх! – ба Кратер рӯ овард ў, – Мо набояд ин раҳзанҳои беҳирадро ба ҳоли худашон гузорем! – ва рӯ ба ҳама овард: – Дар ҷунин ҳолат бо онҳо ҷанги рӯёру карда намешавад. Кратер, ту бо ғавҷи хеш ин ҷо бош! Ман бо «Дустон» ба кӯҳ мебароям ва аз пушти он ватандорҳо меравам. Чун ба гардана

1. Таксиарх – сардори таксис. Таксис – ғавҷи пиёда.

расидам, ишорайи овард мекунам ва ё шайпури чангӣ навохта мешавад. Ту бояд ҳамзамон ҳамлавар бишавӣ...»

Пазирuftанд маслиҳат. Искандар сӯйи гардана бирафт ва Кратер бо дастайи хеш дар ҳолати ҳозирбош истод. Посбонҳои талоя низ ба гардана фиристод, то ҷо-ҷо дидбонҳо дар масофайи ду партоб, ки ҳамдигарро дида тавонанд ва шунида бошанд, қарор бигиранд. Талоя пайваста пайгом меод аз вазъи гардана ва пешрафти Искандар.

Шом шуд. Искандару ёронаш пушти кӯҳ гузаштанд. Рӯдхонае пеш омад, ки оби зиёд дошт. Искандари эҳтиёткор, ки аз рӯйи нақшаҳои ҳарбӣ ҳама вақт тойифайи ҳунармандонро ёр мегирифт, ин дафъа кӯҳканҳо ва муҳандисони роҳсоз ва пулсозро ҳамроҳ гирифт. Пулсозон бо ёриӣ сарбозон ба қор часпон шуданд ва дар андак муддат пули ларзон бисохтанд, ҳам одам мегузашту ҳам асб.

Фавҷи мунтахаби Искандар бо азоби алим кӯҳро давр гашта шалпару лакот ва хоболуд ба гарданае расид, ки ҳимоятгарони ватан мавқеъ доштанд. Вале дар торикӣ, гарчӣ сапедийи барф ҳар сиёҳиро ошқор месохт, касеро намедиданд. Субҳи козиб андаке равшан кард фазоро. Сарбозон рӯз гумон карда аз паси сангҳои гардана ба мавқеи душман менигаристанд ва омода буданд ба набард. Вале якбора зуд фазо тираву торик шуд. Ҷо-ҷо қарор истоданд. Гумон доштанд андаке фароғат кунанд, фурсат нарасида, субҳи содиқ дамид. Искандари шитобкор низ намехост фурсат аз даст диҳад ва дади ба дом омадаро раҳо созад. Аз рӯйи масоҳайи тайкарда ва касеро дучор наомадани сипоҳи гузида Искандар дарёфт, ки ҷанговарони паси сангҳо ҷандон зиёд нестанд ва баройи барҳам задани онон вақти тӯлонӣ ҳам зарурат надорад. Бояд ба сари онҳо аз сари харсангҳо ва буни шахҳо тохт... Даммарӯз Искандар амр кард, ки оварди мардона бояд кард; сафи дурӯя кашанд бо душман ва ҳарб кунанд. Аз ин рӯ садойи бӯку кӯс дардоданд, то фавҷи Кратер бишнавад ва ниғахбонҳо даҳон ба даҳон диҳанд, ки вақти овехтан расида.

Чун оҳанги ҷанг боло шуд, тойифайи роҳдор, ки шарту гуфтугӯи Искандар нагаравида буд, дар хайрат монд ва чашм кушода дид, ки аз ду тараф ихота гаштаанд. Чун онҳо рӯ ба роҳи дара ва гардана доштанд, аз пайдо гаштани душман аз паси сар моту мабхут монданд ва надонистанду натавонистанд ҷӣ қор карданро. Тамоми шаб Искандару Кратер нахуфта буданд; роҳдорҳо низ. Аз ин рӯ душманро «наомад» дониста дами субҳ пинак рафтанд; чун мақдунӣён онҳоро ғофилгир карданду огоҳ аз огози ҷанг осемасар шуданд. Зеро пиндошта буданд, ки сипоҳи ақибнишастайи душман шабохун нахоҳад зад. Ин замон хешро миёни обу оташ дарёфта, мавқеъ дигар кардани шуданд ва сӯе майл карданд, ки монеъа набуд.

Коллисфени таърихнигор ва дигар нигорандагони оварду пархошхо низ диданд, ки офтобзард чанг сар шуд. Садойи бўку табл фавҷоро огоҳ аз ҳамлайи баробар кард. Ва Искандар аз чониби шарқийи роҳдорхо ва дастайи муттаҳидаи Кратер аз сўи Магриб ҳамлавар гаштанд. Дастайи фолонижӣ, ки ба ҳар ду фавҷ тақсим шуда буданд, чун юзу паланги нахчиргир аз паси харсангхо часта, ҳучум оварданд. Овехтан дар шаройити кӯхистон мақдунӣро осон набуд; ниҳоят боэҳтиёт овард мекарданд. Ҳамлаву ҳучумашон чунон ногаҳонӣ буд ва ғайричашмдошт ба вуқӯъ меомад, ки кӯхистониён натавонистанд сангҳои диёри хешро сипар созанд. Нобуд мешуданд барбеҳуда.

Ҷанг дар тори кӯх буд ва андар зер рӯд chorӣ мешуд. Садойи аз боло ба паст рехтани шаршархо меомад. Шаб, ки ҳаво кушода буд, субх ниҳоят сард омад ва чо-чо яхбандӣ дида мешуд. Ба муқобили сардиву яхбандӣ оташи чанг даргирифт. Ончунон овард шуд, ки баъзе сарбозони аз тори шаху кӯх ворун гашта ба қаъри рӯд мезаданд ва ё андар зову дандонایی шаххо андармон мегаштанд, ки пайдо кардану гирифтанишон дар гумон буд. Користони кӯхӣ мушкилоте дошт ва рӯи сангҳои сарду кошабаставу лағзон пеш рафтани азобе. Баъзан кӯхистониёни баору номус маргро аз асириву шиканча авлотар дониста, худро аз тори кӯх ба қаъри партоб мекарданд. Ҳалқайи ихота торафт тангтар мешуд ва кӯхӣ ба ҳар ҳила ба даст меафтанд: мақдунӣ баъзеро аз пушти санг омада даҳан мебастанд, дигареро бо ноҷах¹ тахтапушт сӯрох мекарданд, саввумиро бо дупайкон, инчунин бо душоха зада ва тори сар бардошта ба зер меафканданд. Ҳеч кас аз тори дупайкон нараста ва назиста. Аз ҳама хавфнокаш шамшери тез буд, ки сарҳои паррондааш миёни сангу ғӯту харсангхо пинҳон мешуд ва касе кадом сарро ба кадом тан ёр карданро намедонист. Асир низ мегирифтанд. Он қадар шадид буд разму овехтанхо, ки баъзе сарбозони маккори кӯхистонӣ тахтасанге бар шикаму сарсинایی хеш бор баста, худро мурда месохтанд ва ягон-ягон раҳонӣ низ меёфтанд.

Кор то чое расид, ки фавҷҳои Искандару Кратер корзор карда аз машрику мағриб пеш омаданд ва рӯ ба рӯ шуданд андар ҳамворие. Тале буд он чо ва канораш ҷангал ва моваройи беша фарохное.

Искандар фармуд асиронро пеш оваранд. Миёни онҳо пӯстакбардӯш низ буд, ки солораш мехонданд; солори гурӯҳ. Искандар пешӣ онҳо накард карру фарр, балки шитобзада аз ӯ пурсид:

— Чаро моро гузар надодед?

Солори гурӯҳ худро ба нодонӣ зада гурез аз посух кард:

1. Ноҷах – найзайи кӯтоҳ.

— Чун шуморо дидем, ки сапедпӯст ҳастед ва дар рӯятон мӯй надоред, сабил низ надоред, гумон кардем зан ҳастед...

Искандари тундмизоч таҳқир донист ва тунд рафт:

— Пас ба ин ҷо занҳо биёянд, шумо бо онҳо ҷанг мекунед?

Солорро мича ҳам нахӯрд:

— На! Чун бегона будед...

Искандар сахттар шӯрид:

— Ва ҳар роҳгузари бегонаро ҷанг эълон медоред?

— На-а. Чун ба мо гуфтанд, ки ин тойифаро занҳояшон риш ва сабил доранд ва мардҳояшон бемӯй мешаванд, донистем, ки шумо мард ҳастед, ҷанг кардем.

Искандар девона шуд ва то даме, ки сухани ўро ба солор ва ҳарфи солорро ба Искандар тарҷума мекарданд, шоҳи тундхӯ ҳазор бор дасту бозу мечунбонд ва бекарорӣ мекард:

— Масҳарабоз ҳастӣ?

— На, як нафар ҳимоятгари ватан.

Посухҳои солори гурӯҳ олуғдатар кард Искандарро. Шамшер аз наём кашид, банди пӯстаки дӯши ўро бурид ва дод зад:

— Ба қаър андозедаш!

Солор хандид:

— Коре мекунед, ки чун уқоб вақти парвоз дар баландиро бимирам.

Искандар ҳайрон шуд аз хандаву гуфтори ў. Ба назараш аҷиб тофт он мард ва даст боло кард, то ҷаллодҳо бозистанд:

— Бардошт! Аҷаб махлуқест ин ҷавонмард... – ва рӯ овард ба асир: – Бо мо оӣй?

Солори гурӯҳ хандид ва бо ишорайи даст қаърро нишон дод:

— На, ман он ҷо равам.

Искандар ҳайронтар шуд, ки чӣ гуна бо чунин шуҷоату нотарсӣ ҷанговарони ин сарзамин размро бой диҳанд. Ба таксиарх Кратер нигарист, бавижа ба Коллисфени таърихнигор зехн монд, ки ин ҳолатро чӣ гуна ифода мекарда бошад...

БАНДИ ПАНЧУМ

Искандар як замон андар миёни кӯҳҳо намонд. Ончунон ши-тобзада буд, ки саворонро «пушти зин бихобед!» гуфт. Аммо пиёдагони беҳобу бемадор надонистанд чӣ кор карданро; зеро ҳобида роҳ рафтан имкон надошт. То Эроншаҳр боз чихилу панҷ мил роҳ паймудан лозим меомад. Тӯли роҳ бешайи анбӯхе вучуд дошт чун ҷангали Мозандарон: ҷо-ҷо сабз ва ҷо-ҷо баргрехта, ки сари шохҳои барахна лонайи бесоҳиби мурғакон метобиданд: ба ҷойи тухму ҷўча ҳазон ва барф бардошта буданд. Чун аз миёни кӯҳҳо ба фарохное баромаданд, киштзорҳоро диданд, ки зери

кӯрпайи барф дам мегирифт ва дарак аз кашоварзии эронӣён меод. Шоҳи тундрав дар ҷое қарор нагирифт ва ғизо хӯрданро ҳам вақт наод: «Раҳорах ғизо бихӯред!» меғуфт. Аҷалааш аз биму ҳарос ва тарсу ҳавфи Доройи Саввум буд: мабод, ки шоҳи Порс ғурбат ёфта артиши пушқувват гирд орад ва ганҷи ҳизонайи шоҳиро пароканда кунад. Юнониён, ба ҳусус Искандар, дар борайи Эрону эронӣён афсонаҳои заминиву осмонӣ зиёд шунда буданд. Ва ҳашамату шукӯҳи Эроншаҳр дар тасаввури онҳо намеғунҷид ва ганҷи ҳазинаро қашондан ба оби рӯдро хушконида баробар аст. Аз ин рӯ шоҳи макдунӣ ҷаҳорнаъл мегафт, ки пеши ганҷи равонро бибандад, то ба сарбозони ӯ гарди ҳазина расад ва боз аз пайи ғӯри ғурезон тавони ғурезандарас кунад. Ӯ дам ба дам дар рикоб ба нӯги пой рост шуда, пешрӯ менигарист, ки Эроншаҳр метобад ё на. Аз ғазаб, беҳобӣ, гуруснагӣ, ошuftаву парешонӣ ва бухлу кинаварӣ ва шитобу аҷала, ҳирсу оз ва фикру андешайи зиёд шоҳи ҷавон пир метофт. Худ аз худ миёни абрӯвонаш ғиреҳ заданд. Чин бар ҷабин гирифт ва сари кӯҳон шамшер баланд кард. Искандар набуд ӯ, балки дар андарунаш қаси дигар дар фиғону дар ғавғо афтада буд ва ӯро медаманд, мефишорид, меангехт, ба шӯру ошӯб оварда буд. Аҳриман буд, ки бар сари зин мебардошт: «Зудтар бирав, тезтак бирав, ки ҳазина ҳолӣ гардад!»

Раҳо қард инони сиёҳмушкинро; рон афшурд, пошна зад ва нағунҷид дар ҳонайи зин. Баландтар шуд аз нав бар рикоб. Ҷониби Эроншаҳр менигарист ва гоҳ-гоҳ ба ҷануб қардан метофт, ки фавҷи Пармониён пайдост ё на? Зеро ба таҳмини ӯ, ки ду бор тӯли роҳ гирифтори пайкор шуд, дастайи пири қорзордида бояд қайҳо ба остонайи Эроншаҳр расида бошад. Чун аз набардҳои ӯ нақши суми асбонаш нишоне набуд, донист, ки ҷӣ андоза шитоб қардааст. Ва беҳуда сарбозонро имкони ғизо хӯрдан наодоаст.

Баъди тапиданҳо ва тохтанҳо ва мағзафшуриҳо се-ҷаҳор мил дуртар аз Истаҳр қарор гирифт. Ва ғазаб ба «ландаҳури пир» Пармониён қард ва воқеаҳои сари роҳи ҳешро ёд овард: «Шояд ӯ низ ба монетаҳо дучор шуда бошад?» Ба ҳар ҳол сипаҳсолор миёни қавийи азму қазби ӯро шикаст. Зеро шоҳ омода буд ба ҷанги шадид. Ба назари ӯ шоҳ Доро чунин усулро пеш гирифт, ки душманро ба сари ҳеш оварад: қамқувват ва ҳаставу дамгир созад, қасон домгир кунад. Аз ин рӯ шоҳи ҷаҳонҳо макру ҳиял бикунанд чун рӯбоҳ, зирак бошад ҷу мор, тезчангол ҷу қаланг, пешзан ҷу шер. Ва ин қанг на он овард бувад, ки дар Йусус қанори Дачла ва ё дар кӯҳсор руҳ дода буд. Ӯ қашм мефӯшиду мекушод, то аз қонибе қизеро бинад ё дуди қадали фавҷи сипаҳсолорро дарёбад, ки бод бӯйи ҳуну ғӯшти сӯхта меорад: «Қардо овардгоҳ оташ ҳоҳад гирифт; дуд ҳоҳад печид ба қалак, дижу қоху кӯшк бояд бисӯзад; тоҷу тахт низ... Чунон ки Отин сӯхта буд...» Искандар ҳанӯз қаз-

сди хеш нагирифта аз порсҳо. Занги дили юнониҳо ба ҳеҷ моеъ нагардад зудуда; хуни рехтаву баста ба обе нашавад шушта.

Шоҳи мақдунӣ аҳду паймон карда пеши хеш, то қасд биситонад. Кини хуфтаи кинавар баъди дидану фиристодани зари Порс ба Мақдунӣ аз нав ба ҷунбиш омад; агар муродаш зар ва подоши воми падар буд, тиллоӣ рабуда ҳазорҳо маротиба зиёдтар аз вом; порсҳоро кушта бешумор; мамоликро қадхудой шуда; бугз қафонда, қасд ситонда... вале кини хуфтааш дар ғафлат монда буд, ки дар остонаи Эроншаҳр бедор шуд...

Сипоҳе намоён шуд аз дур, ниҳоят суст меомад ба пойи қорвон ва Искандар муайян накард, ки кист: лашкари сипаҳсолор Пармониён аст ё сипоҳи Порс? Чун аз пеш ҷондоре намудор набуд ва касе ба химояи Эроншаҳр набаромад, шояд Доройи Кудумон найранге сохта бошад. Аз эҳтимол дур нест, ки хайли Пармониёнро барҳам зада ва аз ҷосусон аҳбор гирифта, онҳоро пайгир ояд. Омода шуд ба ҷанг рӯ ба пушт гардонида. Лашкараш саф орошт. Чун ғавҷи сустгард наздик омад ва лашкари рӯ ба рӯро дид, бозистод. Дирафши зарди ӯ парафшон буд. Искандар шинохт дастаи пешгарди Пармониёнро ва парчами ҳамранг парафшон гардонд. Ду сафи дурӯя шинохтанд якдигарро. Пармониён пеш омад ва танбех аз Искандар гирифт:

— Ай сипаҳсолор, ба пойи сангпушт гом задӣ?

— На, шоҳ, хеле ҷолок будем, шабаҳи лашкари шуморо дида оҳиста шудем. Биангоштем порсиёнанд.

— Роҳ хатаре надошт?

— На. Вале хеле тӯлонӣ буд,

— Ай солори сипоҳ! Бидон, ки роҳи мо кӯтоҳ буд, аммо хатари зиёд дошт. Ду бор даровехтем бо ватандорҳо; кӯҳҳо ба сарамон гардондани шуданд, вале китфони ин сарбозон кӯҳи гаронро боздошт, — ишора ба сарбозони сафороста кард шоҳ. — Мо, ки гирифтории зиёд доштем, пиндоштам, солори дунёдида ва ғайра мазҳабдор сипоҳашро қайҳо пеш бурда. Маҳмуд задам; сарбозонро ҷабр кардам — ҳама дар хонаи зин доштанд ва ғайро пушти асб меҳӯрданд. Мурод ин буд, ки ғавҷи солор пеш нагузарад ва дар танҳой бо сипоҳи Порс рӯ ба рӯ наояд.

— Худоен мададгори шоҳ буда.

Пайи шуданду зер аз асбҳо, то фароғат кунанд. Вале шоҳи тундрав истироҳат намохост. Ӯро чизе тақдир таҳрик мебуд сӯйи Эроншаҳр. Ва садое паҳн мерасид ба гӯшаи: «Зуд бирав...» Сухани Арасту ба ёдаш омад: «Шитоб кори шайтон бувад». Ба машварат гузашт:

— Пармониёни қорзордида бояд бидонад, ки ҷанги Юнону Порс инак бояд оташ гирад!

— Ман низ ҷунин пиндорам, шоҳ.

— То имрӯз тамрин буд ва шоҳи Порс зӯру нерӯи моро санчид.

— Оре, шоҳ! Никатун¹ низ тамоми роҳ ин ҳарфро мегуфт ва гила ҳам дошт: «Вазир, ки ба шоҳи доно зарурате надоштааст, чаро ҷойи гарми маро сард кард?»

— Чаро чунин гуфта? Вазир, бавижа Никатун барин вазири доно ҳар шоҳро ҳамнафас бояд бошад. Ҳамин ки дар Гозофайлокиё² ҷой гирифтем, ӯ ба кор ояд. — фармуд Искандар ва сӯйи вазир нигариста сар чунбонд.

Ин замон як тӯдаи бузурги одамон пайдо шуданд, ки аз сӯйи беша тӯли роҳ нах кашида, гамбускона меҳазиданд. Чун талояву ниғаҳонҳо Искандарро аз омадани онҳо огоҳ карданд, шоҳ фармуд пештоҳро бираванд ва дар борайи онҳо маълумоти пурра оваранд. Талоя бирафту хабар овард:

— Эшон эллиноҳойи асир ҳастанд, ки арзашонро ба малик Искандар гуфтанианд.

— Фармод, биёянд!

— Пӯзиш аз шоҳ: нафаре аз онҳо тани солим надоранд ва бештаринашон пирсол ҳастанд ва то ба ин ҷо расанд, ки рӯз гузарад. Агар рухсат бошад, чанде аз ононро бо гардуна биоварем!

— Бошад! — фармуд Искандар ва он замон аз нияташ гашт: — На. Ман бояд биравам назди онҳо... Агар эллинӣ ҳастанд.

— Эллинӣ ҳастанд, шоҳ; эллиноҳое, ки порсҳо зӯран ба ин ҷо оварда.

Искандар суҳанро ғоз надод ва ҳамроҳи дӯстон ба гардунаҳо нишаста, пешвози онҳо рафтанд. Онҳо чун донистанд, ки Искандар — шоҳи Макдуниё ва Юнон меояд, ҳама зону заданду замин бўсиданд. Искандар садо дардод:

— Агар шумо эллинӣ ҳастед, ин кор накумед!

— Бале, шоҳ, мо юнониҳойи асирафтада ҳастем ҳаштсад нафар... Чун Хишоёршоҳ моро ба ин ҷо овард, ба сарамон равғани доғ рехт... — гуфт яке, ки хубтар аз дигарон мачоли суҳан дошт.

— Баройи он, ки пойи гурез надошта бошем, ба чунин ҳол овард, — марди буридагӯш садо кард.

— Набурида монд узвҳое, ки корӣ ҳастанд... — гуфт оне, ки дар даст теша ва исканайи хурд дошт: — Мо ҳама ҳунарманд ҳастем, вале шоҳи беҳунар наметавонад аз ҳунари мо истифода барад.

— Эй шоҳи наҷотбахш! Ёру ёвар бош моро! Дер боз омадани туро нигарон будем! Диламон гувоҳӣ меод, ки бояд юнониён фарзандеро ба дунё оваранд, ки қасди ҳамаро биситонад ва моро аз асорат раҳо гардонад! Зеро таърихи Юнон ёд надорад, ки шоҳе

1. Никатун — вазири шоҳ Искандар.

2. Гозофайлокиё — шаҳри пурганч.

абадуддахр шоҳсутуни давлат ё кохи ситам шуда бошад. Ҳама чиз муваққатӣ; дунё барҷост, шоҳон гузарон! Мо медонистем, ки ту меойӣ! Дар ҳоб медидем туро, дар бедорӣ дидем! Шод бош, ай наҷотбахши мо! Ҷовидона бош!

— Чӣ мадад бикунам?

— Ҳар чӣ аз дастат ояд!

— Шуморо ба Юнон хоҳам бурд!

— На. Чунон ки мебинӣ, мо ёроӣ ба Юнон баргаштан на-дорем. Моро ёрӣ бидеҳ, хона бисозем ва умр ба сар барем! Зеро бузургони мо дар ин ҷо ҳок шудаанд!

— Магар ҷою манзил надоред?

— На. Ҷангалӣ ҳастем, ҷу дадон айём ба сар мебарем!

Искандари муассир пиёда гашта, миёни тӯда омада буд. Маҷрӯҳон даст ба домони ӯ расонида мебӯсиданд ва ба ҷашмон мемолиданд. Барҷомондагони то ин манзил базӯр расида аз дур даст ёзида тақлид ба онҳое мекарданд, ки дасташон ба домо-ни шоҳи мақдунӣ расида буд. Манзарае буд, ки Исоӣи Масеҳӣ наҷотбахш миёни қавми нокор шуда бошад. Ва шоҳ меҳост ба ҳар кадоме аз онҳо наздик шавад, то онҳо баройи ба домонаш даст расонидан заҳмат накашанд; бо ин усул меҳост овозайи меҳрубонӣ ва бахшояндагиаш аз Машиқ то Мағриб равад. Ва миёни мардон кӯдаке ё ҷавоне набуд. Искандар таваҷҷӯҳ зоҳир кард:?

— Шумо фарзандон низ доред?

— На, мо ҳама наррабурида ҳастем...

Искандар фарёд зад:

— Ин барбарҳоро бенасаб бояд кард!

Искандар ларзид аз нафрат ва ғазабе, ки Хишоёршоҳро дошт. Андаке дам ба дарун гирифта, гӯй ба худ омад. Азбаски дер шуда буд, кинаӣи саҳт гирифт ва андешаӣи аз беҳу бун нобуд сохтани порсиёно ба сар овард; бо хотири хотирҳо саховат кард: ҳар ка-сро се ҳазор дирҳам, панҷ тан сару либоси мардонаву занона, ду ҷуфти гов, панҷох сар гӯспанд ва панҷох медимн¹ гандум бахшид ва аз пардохти андози шоҳӣ озод кард.

«Сангро санг шиканад» гуфт ба худ ва кина гирифт саҳттар. Искандар, ки ҳоло ҷавон буд, чунин манзараҳо саҳт таъсираш мекард, зеро бо он тундмағзӣ, тундрафторӣ ва сари гарм дошта-наш, андаке дар дил раҳм ҳам мепарварид. Ҳоло аз гиристан шарм кард; ашк ба нафрат гардонд. Он қадар гирифтори андеша шуд, ки ҳаёли хизонаӣи шоҳӣ аз сараш рафт. «Дар ин дунё чизе беподош нахоҳад монд: хоҳ бад кунӣ ва хоҳ нек.» Ин низ аз гуф-таҳойи Арасту буд, ки шоҳи ҷавон дар қатори гуфтаҳойи модараш

1. Як медимн = 52,53 кг.

зуд-зуд ёд меовард. Сари вазнин гаштаро афшонд ва Никатунӣ вазиrho пеш хонд:

— Ай вазири доно, бигӯй, ки ин чӣ аломат бувад?

Никатун хеле андешид ва сар боло карда ба шоҳ нигарист:

— Аломати нек, шоҳам: нек шоҳи мақдуниро, бад шоҳи Порсро. Худо фиристода инҳоро назди шоҳ, то бинаду донад, ки бадӣ ба чӣ орад.

— Ва вазир Никатун дида, ки шоҳи мақдунӣ тӯли сафар бо асиронаш чунин рафтор карда бошад?

— На, шоҳ. Аз ин рӯ худоён ёри шоҳи мақдунӣ ҳастанд.

— Ха-а-а-а, шоҳи Порс бояд ҷавоб гӯяд! – мадд кашида гуфт Искандар ва дандон фишурд: – Ҷасади ўро дар равоки қасри шоҳиаш хоҳам овехт!

Ва дигар тоқати бардошт ва машварат намонд. Бар зини Бусефал нишаст. Шамшер дар ҳаво ҷавлон дод ва баргашт назди сипоҳ. Дар ҳолате, ки Искандар пиртар метофт, амр кард:

— Саф ороед!

Сарбозони ҷангӣ саф ороестанд. Искандар солори фавҷҳо ва сари даставу гурӯҳҳо, «дўстон», вазир ва сипаҳсолор Пармонӣро гирди хеш фаро хонд ва арза дошт:

— Ҳамаатон бо ҷашми сар ҳолу аҳволи асирони ҳунарманди юнониро дидед. Биёед аз худоён талаб кунем, то чунин рӯз ба сари якеи шумо наояд. Ин маҷрӯҳон ва маъҷубон ёрон ва ҳамдиёрони мо бошанд. Мо бояд қасоси дерина биситонем! Шумо тасаввур карда метавонед, ки шоҳи порсӣ Хишоёршоҳ зулм кардааст, то тухми юнониён бисӯзад; асирони ҳунармандро ахта кардааст! Беҳабар, ки дар рӯйи олам миллионҳо юнонӣ ҳаст ва тухми он ҳечгоҳ небуд нагардад! Даҳшат ва аламовар аст... Агар медонистам, ки порсиён чунин золиму мустабиданд, бо асирони онҳо низ дигаргуна муомила мекардам; кӯҳиёни дўшинаро осон сар намебуридам, балки шиканҷаҳо мекардам, ки бо ҷашми сарашон медиданд. Мо осон куштем онҳоро... Хайр, мубориза дар пеш аст; боз ба дастамон хоҳанд афтод. (Миёни сухани шоҳ афсарон ва сарбозон беқарорӣ доштанд; ба якдигар нигариста бо имову ишора радду бадали афкор мекарданд, баъзан баногӯшӣ мешуд ва нафрати хешро ба мустабидон зоҳир менамуданд.) Мо огоҳ нестем, ки чӣ пеш меояд; Эроншаҳр дар чӣ ҳол аст; Доро чӣ омодагӣ дорад. Чӣ нерӯҳое бо мо дакка меҳӯранд. Ман медонам, шумо хаста ҳастед, хомҳоба ҳастед, ғизои дуруст нахӯрдаед, ҳавоӣ ҷанг ҳам надоред. Вале мо ноилоч мебошем. Ҷуз овард чорае надорем. Шоҳи Порс зону оғӯш карда намешинад, албатта нерӯӣ зиёд гирд оварда дар ин муддат, ки мо диранг кардем. Ин маротиба ҷанги осон нашавад... Агар... агар пирӯз шудед, чанд рӯз дар Персополис фароғат хоҳед кард! Зеро ман низ хаста ҳастам ва хоҳиши истироҳату фароғат

дорам. Агар Персополис ба даст ояд, ҳамаатон аз хоста зиёд таъмин хоҳед шуд... Баройи Макдунӣ! Баройи Юнон!!!

Ва Искандар инони Бусефал сӯйи Эроншаҳр нагардонда, саворе намоён шуд аз ҷониби Истаҳр. Чаҳорнаъл меомад асби сапедаш, ки нишонайи хабари хуш буд. Чун наздик омад, бозистод. Ба ишорайи шоҳ саворе аз макдунӣён ба истикболи ӯ бирафт ва гуфту шунид, пасон баргашт назди шоҳ.

— Сухан бо шоҳ Искандар дошта.

Искандар иҷозайи омадан дод. Савор наздик омад, пиёда шуд, зону зад ва ҳарфе нагуфта калиди бузурге чу парма тобдорро рӯйи дастон ҷониби шоҳ дарёзид.

— Чӣ калидест?

Мифтоҳ рабуда, андаке бепарвоёна аз назар гузаронид Искандар ва нигарист сӯйи ӯ.

— Калиди ҳазина.

Низ бепарво посух дод оварда, ки чаро шоҳи зарчӯ эътибор зоҳир накард; ҳол он ки аз ганҷу ҳазина сухан равад, шодмон мегашт. Ваҷоҳаташ дигар шуд ва намедонист ба нӯки пояш нигарад ва ё ба чашми шоҳ.

— Ту кистӣ?

— Хидматгор ва калиддори солори ҳазинайи шоҳӣ Фрадат.

— Чун калиддор туйӣ, калидро аз пеши худ овардӣ?

— На. Маро соҳибҳазина Фрадат фиристод.

— Чаро ҳуди соҳибҳазина наомад?

— Гуфт, ки дар чунин шаройит ҳазинаро бесоҳиб гузоштан хавфе дорад. Чун рухсати шуморо бубарам, хоҳад омад.

— Чӣ гуна рухсат?

— ... ки шоҳ ӯро пазиранд ё на?

Искандар ин пурсро посух надод, балки чизи дигар пурсид:

— Магар мулк бешоҳ бувад, ки хизонадор калиди хизона маро фиристода?

— Оре, ҳазина шуморро нигарон аст. Зудтар бояд бирасед ба Эроншаҳр.

— Ман пурсидам, ки шаҳр шаҳрдор ё шаҳриёр дорад ё на? Ту маро аз ҳазина ҳарф занӣ! Ё ҷосусӣ дорӣ, ки сухан ба дигар сӯй кашӣ?

— На, шоҳ! Ман танҳо хоҳиши ҳазинадор Фрадатро ба шумо расондам. Пазируфтани ва ё рад кардани майли шумост.

Искандари дурандеш ва баъзан бадгумон сӯхбатро идома надод, балки фармуд сарбозон калиддорро гирд гиранд ва нагузоранд пештар аз онҳо ба шаҳр дарояд.

Шоҳи макдунӣ, ки баройи ин қадар диранг кардан ҳешро коҳиш меод ва ганҷи ҳазинаро парешонгашта мепиндошт, омдани «пайк» ва калиди ғайримаъмулийи ӯро фоли нохуб дониста сари Бусефал сар дод сӯйи Эроншаҳр. Чунон буд, ки сели бало

чорӣ гашта ва пешсел (пешбод) чанд кадам муқаддам гирдбоду тӯфон карда, ҳамаро несту нобуд сохта, фарохмачро ба ғаҳворайи тамаддуни Эронӣён мешорида бошад. Дар тасаввури мардуми Шарқ ёву бало бадтарин чизҳои хурофотиву афсонавӣ ҳастанд, ки бар асари хеш ҳамаро хушк ва нобуд месозанд.

Хоки Эрон зери суми номубораки асбони сипоҳи мақдунӣёну юнониён гил гашт. Аз сумзанийи фарасҳойи ҷангӣ ях зуб шуда, аз зери наълҳойи асбон лой мепарид ва сару рӯйи сутуруну саворони дунболро меандуд. Саворон думи дарози асбон гиреҳ зада буданд, то тару нам кашида дар ҳавойи замҳарир, ки дар хоки Эрон аҳён-аҳён рух медод, ях баста, гаронӣ ба гашти ҷонварон накунад. Эронӣён ин вабодии ногаҳониро бознадоштанд ва касе пазира ҳам нашуд. Кӯчаву хиёбонҳои сангфарши Эроншаҳр исқандариёнро моту мабхут гардонд. Тарзи сангчинии хунармандона ба гашти асбон душворӣ меовард. Асбони судасум аз гаштан бар сангфарш саркашӣ мекарданд ва канори роҳ бо замин рафтани мешуданд. Сумҳойи сахтнаъл садо аз санг мебаровард; саворонро безобита мегардонд, ки асрори лашкаркашии онҳоро хувайдо месозад. Баъзеро ба тааҷҷуб водор мешохт, бархеро гаш меовард: «Доми тазвир аст». Аз ҳаяҷони зиёд, ҳар ҷо, ки андаке таъхири хостайи шох мешуд, чунин меандешид ва размҳозир мешуд; меҳурӯшид: «Модарам Олимпиада! Агар ин аламо фарзанди ту наситонад, кӣ ситонад? Устодам Арасту! Баъди ин ҳама шогирди ту Исқандар ваҳшӣ нашуда, кӣ шавад?!»

Лашкари воҳимаангези мақдунӣ андешаҳои ботинии шохро дарёфта буд, ки кӯчаҳоро ба ларза оварда, чун ватандор беибо пеш мерафт. Вале чун дар Бобулу Шуш касе бо нону намак пешвозашон нагирифт ва кӯдакон чунин раҳпаймойиро ид пиндошта ба пойи сарбозон гом намезананд. Шаҳри хомӯшу бекас метофт... Ғулғулаи сипоҳиён ва кишнаву сайҳаи асбон танҳо баройи худашон буд ва ғӯшҳои бегона намешунид. Ғайр марок надошт ба омаду воҳимайи онҳо. Ҳеҷ кас, ҳеҷ марздоре эътибор намедод. Балки биноҳойи ободу зебо, кӯчаҳои озодаву банизом меҳмонони нохондаро хушомадед мегуфтанд. Аз баъзе ҳавлиҳо сағони бесоҳиб мечакиданд ё омади балоро эҳсос карда зуза мекашиданд. Зиндагии шаҳриёна набуд: гӯё пештар аз лашкари Исқандар шаҳрро убур карда, катлиом фармуда бошад; ҳоло як каси бағурда намонда, ки бо мақдунӣён муқобилат кунад; ҳатто меҳмондӯсте, ҷоплусе, хушомадгӯе намонда, то нону намак барорад.

Лашкари «пирӯз» мегузафт аз хиёбонҳо. Аз даҳони вози саворону пиёдагон дуд мебаромад, инчунин аз димоғи асбон ҳавр ғағона мезад.

Диге диданд надида дар ҷое. Борайи сербари мустаҳакам атрофи диҷро печида буд. Коҳҳое, ки то имрӯз дида буданд, хунари ҷӯбқориашон зиёд ба назар мерасид. Аммо ин қалъа аз санги

хоро ва рухом бино ёфта буд. Ва мармар дошт диж. Сутуну сар-
сутунҳои сангӣ, равоқу забарраву пештоқҳо сангӣ, нишону пай-
караҳои одамі ва ҳайвонҳо ва насноҳ¹ ҳама аз санг буданд.
Таачҷуби меҳмонони ноҳонда бар он буд, ки чӣ қадар ба санги
сахт фуру рафтани имкон дорад. Онҳо ҳанӯз кебида ва ҳаросида
менигаристанд ба ҳар чиз ва пиёда наmeshуданд аз сутури, ки
ҳила асту найранг ин ҳама. Ҳамин замон аз паси деворҳои ба-
ланд ва сангӣ сарбозони эронӣ ба сарашон медаманду мерезанд
чу ачал. Дер нигаристанд. Чизе пайдо набуд. Мулк бесоҳиб ва
хона бекадхудо метофт. Ва пиёдагони пештози макдунӣ чилав-
тар рафтанд; аз буни деворҳо ба дарвозаи боз наздик шуданд.
Ҳайронтар гаштанд, ки чаро дарвозаи шаҳру дарвозаи диж
боз аст? Дар хурдтарин дижу кӯшқу коҳҳо, ки мудофия қарданӣ
буданд, чунин бепарвойӣ ва ҳолу аҳволро надидаанд. Шубҳаву
ҳайраташон афзуд ва ҳаросашон, ки ҳолиё балое ба миён меояд.
Кебидаву тарсида чашм чарониданд ба дарун. Ҷондори муҳофизе
ба чашм наmeshурд.

Вазъу ҳол расониданд Искандарро... Ба хости шоҳ ворид аз
дарвоза гаштанд ва бо зеҳи девори дарун чун боли мурғи афсо-
навӣ кушода ба ду тараф шуданд; касе чизе намекурсид ва таҳ-
диде надошт; ҳалалгоре низ надидаанд. Ба назар дар ин манзили
маъво ҷондоре умр ба сар намебурд. Танҳо зинаҳои мармарини
бовусъати пиллагон² фавҷи даҳсафру гунҷойиш меод. Ҳангоми
зина ба зина баланд шудан сарбозон дар шигифт монданд. Вурӯди
тахти Ҷамшед он қадар гирифтор қард онҳоро, ки чун нақшҳои
девор гаштанд. Нақши Дориюш бар тоқҳо қанда буд сурати
порсо, модҳо, портҳо, масагетҳо, ки ҳар қадоме бо нишоне ва
намуди ҳоса тафовуте доштанд аз якдигар. Онҳо гурӯҳ-гурӯҳ асбу
говҳои қурбониро пешандоз мебуданд ва ё дарак аз кишоварзӣ
меоданд. Кунгураҳои тегадору бисёрпарра, зерсутуну сарсутуну
шаҳсутунҳо ва сутунҳои арра-арра андар ҳар қабати вурӯдҳо бо
қандакорӣ ва нақшу нигор зебу оро ёфта буданд. Андар равоки
баланду забарҷад мучассамаҳои болдор вучуд доштанд. «Нақши
Дориюш» ҷунон буд, ки ҳунармандони гулқор ва резакор кӯҳи
азими сангиро тарошида, ба д-ин сурат оварда бошанд.

Макдунӣён ва юнониён дар ҳайрату шигифт монда буданд, ки
инсон чӣ гуна тавонад ин сангҳои гаронвазнро бубардорад ва аз
санг мучассама ва таърих созад. Толорҳои чапу рост аз толорҳои
асосӣ бо дарҳои қандакорӣ боҳунарона сохта ва панҷараҳои
гаҷқорӣ ҳусну зеб меафзуданд дижро. Ва қаср зина-зина ҷониби
кӯҳ боло мешуд. Толорҳо, ҳонаҳо, кафшканҳо, ҳараму шабистонҳо,

1. Наснос – ҳайвонодам, одамасб.

2. Пиллагон – зинапоя.

бурчу бораҳо ҳама якдигарро пурраву ғанӣ мегардониданд ва азамату ҳашамату шукӯху фарри диҷро намудор месохтанд ва зебо мегардониданд. Кохи шукӯхманди ҳахоманишиҳо аз толори Пазиро, толори Садсутун, толори хоса, Толори Куруш, девони Вазир ва чандин толору ҳараму хонаву ҳучраҳо ва бурчу бораҳои беҳисоб иборат буд; бо ҳусну зебوییву азамату шукӯх; зарҳаливу тиллоӣву зумурраӣ, самовию минӯйиву обӣ ва дурахши ҳеш рашки ҳар бегонایی бадҳоҳро меовард. Агар шохони ғайр чунин кохи беназирро дида буданд, ҳатман аз дил гузарониданд: «Чаро ин кох диҷи мо нест?!»

Гоҳи вурӯд аз дасти рост толори Пазиро қомат афрохта буд, ки равоқу пештоқҳои зарин, дарҳои зарҳалқорӣ, кунгураву сардариҳои тиллоӣ дошт ва равзанаҳои тори дар аз панҷарайи ғачӣ; сари ҳар сутун сурату андом ва нақшу ҳайкали ҷонваре ва бештар сари шеру ғажговҳо буданд. Ва дохили толор ҳама сохта аз симу зар, ки қаёну шоханшаҳони Эрон меҳмонони воломаком, шохони кишварҳои бегона ва муҳиббони ҳешро аз дари он маъво пазиро мешуданд. Зартаҳт, зартоҷ, зарҷома ва ҳама чизҳои, ки аз зар месохтанду мутааллиқ тиллоро буданд, дар ин толор ҷой дошт; ҳатто зартаҳтаву зарҳон ва зарқосаву зарҷом. Қолиҳии сурху аргунунӣ зарҳалӣ низ тиллоӣ метофтанд. Аслиҳаӣ ҷангӣ низ зарин буд; рамзи шукӯху иқтидори давлатдорӣ.

Дар паси вурӯдгоҳ толори муҳташам ва шукӯхманди «Садсутун» воқеъ гашта, ки зебу орояш қасро гирифтор мекард, то дерёз чашм ҷаронад. «Ҳеҷ биное дар Юнон ва дигар шаҳрҳо ба пояӣи Персопол нарасад.» Аз мағз мегузаронанд юнониҳову мақдунӣи толори Садсутунро тамошо карда. Сутуну шаҳсутуну посутунҳои ин толор ва аршу фарши он ҳама аз санганд. Чун офтоб тулӯъ кунад ва машъале афрӯхта гардад, ончунон медурахшад, ки чашми нигоҳ хира месозад. Ва ин толори қушоду бовусъат ва бузург ҳама сарону сипоҳи Искандарро гунҷонд. Ва соҳти он аз назари қорсоӣ ва меъмори чунон буд, ки Искандар аз авранги нишастааш ҳама сарбозонро медид ва сарбозон аз ҷойи истодашон шохро медиданд. Искандар ба чизе нигоҳ накарда, чун ҳонаро беҳушдоман дарёфт, ба айшу нӯш пардохт, то қўфту ҳастагӣи роҳ барорад ва ҳам ваъда дода буд сарбозонро, ки Эроншаҳро бигирад, муддатҳо фароғат хоҳад кард...

Ҳолиё шохӣ мақдунӣ нороҳату ноором буд, ки чунин диҷу манзили маконро бесоҳиб партофта рафтани эронӣи беҳуда набувад; найрангест. Ё доми тазвир. Дидбонҳо, посбонҳо ва талоя ва пештозҳо лаҳза ба лаҳза огоҳ мекарданд, то шоху сипоҳ хушёр бошанд.

— Ё Никатун, ин ҷӣ вазъ аст? Агар ту, чунин ҷою манзилро партофта мегурехтӣ? – ҳастагӣояш рафъ шуданд, ки андешаӣи дигар қард шох.

— Ман ҳам андар ин хаёлам, шоҳ... Ин чиз эронӣро та-
ачҷубовар набувад; дар ин мулк дузду дуздӣ нест. Агар дузде
пайдо шаваду як бор дуздӣ кунад, дасти рӯсташро бибуранд;
бори дигар дуздӣ кунад, дасти чапашро бибуранд; бори саввум
дуздӣ карда натавонад, зеро даст надорад; агар бо даҳон дуздӣ
кунад, сараш гиранд. Чун қонунашон саҳт аст, дуздиву ғоратгарӣ
вучуд надорад.

Вазир суҳанашро идома дод: «Агар дузд буд, эҳтиёт карда
буданд. Чун донанд, ки зару симашон барҷой мемонад, бепосбон
гузоранд».

Аз ин ҳарфҳо ба ғӯши Искандар чизе намендаромад. Аз хусуси
низому тартиби давлатдорӣ андеша мекард ва ҳулоса мебаровард
андар зехн: «Агар ғорату дуздиҳои сарбозони моро аз рӯйи қонуни
эронӣро чазо фармоем, азбодии бадани онҳо мерасида бошад?»

«На!»

Ин садойи ботинии Искандар буд, ки руҳ заҳ. Вале вазир
нафаҳмид, ки ин чӣ посух аст. Бо тааҷҷуб ба рӯйи шоҳ нигарист:
«Яъне?»

— Мо дуздӣ намекунем; рӯйирост мегирем! Қонуни ҷанг чунин
аст: дунё аз онӣ зӯр! Молаш низ!

— Оре, шоҳ! Замоне онҳо низ чунин карда буданд, вале як
дасти рабударо набуриданд.

— Аммо ин чӣ макру ҳиял? Бо чунин низоми қонун чунин
тарсуйӣ? Гумон мекунам, дом гузоштаанд.

— На, шоҳ. Аз овозайи набарду лашкаркашиҳои Искандари
Мақдунӣ огоҳ гаштаанд. Яқин кардаанд, ки бозӯйи ҷанг на-
дорад.

Сари Искандар гарм шуд аз андеша, танаш тафсид ва дар ҳа-
войи сард хай баровард. Ва ҳоло, ки аз ҳаросу бим ҷомайи ҷангӣ
бадар накарда буданд, ҷавшану қулоҳи ҷангӣ гаронӣ меовард.
Қулаҳхӯд аз сар гирифт ва калларо сойиш дод. Дастан тар шуд.
Ба худ омад:

— Дар ҳар ҳолат ман ҳонаамро бесоҳиб намегузоштам... Макре
ҳаст.

— Ба назари ман ҷуз тарс чизе нест... агар фан буд, посбонон
ва ниғаҳбонон, ки диҷу шаҳро наззора мекунам, пайғом меовар-
данд. Як шаборӯз гузашт ва моро касе чизе намеғӯяд.

— Ман низ чунин андеша дорам, вале хотирам ҷамъ нест...
Воқеан он савор қучост?

— Қадом савор?

— Саворе, ки калид оварда буд!

Зуд фармуданд ва он савори ихота доштаро пеш оварданд.
Искандар дуру дароз нигарист ба ӯ ва пурсид:

— Ин чӣ найрангест?

Ў мазмуни пурси шоҳро нафаҳмид, тааччуб кард. Вазир шарҳ дод:

— Шоҳ мепурсанд, ки чаро шаҳру диҷ бесоҳиб, магар хазина ҳам дар ҷунин ҳол аст?

Савор фармуд:

— Шаҳр бесоҳиб нест. Мардум дар хонаҳояшон пинҳонанд. Фақат сарбозон ғурехтаанд... Фрадати хазинадор бо чанд тан дӯстон хазинаро ниғаҳбонанд.

— Пас бирав, хазинадорро биовар!

Бо ишорайи шоҳ Искандар чанд тан ҳамроҳи ӯ шуданд.

БАНДИ ШАШУМ

Дар канори рӯдхонайи Куруш марғзори сабзу хурраме вучуд дошт. Андар миёни дарахтони тару тоза бинойи чаҳорғӯшае сохта буданд, ки деворҳои он низ аз санг бардошта шуда. Ва он толо-ри Куруш ном дошт. Ин толор низ мисли толорҳои дигар зебо, зарниғору симкӯб ва барҳаво буд. Андар миёнаи он пайкараи болдору фариштасурати Куруши Кабир рамзӣ афрошта, ки онро ифтихори оли Ҳахоманишиҳо медонистанд. Бар мучассама боли уқоб руста буд, ки нишони баландпарвозӣ ва дар қабати балан-дтарини осмон маъво гузидани ин фариштаи болдор ба шумор мерафт. Инчунин нишони давлатдорӣи Куруши беназир махсуб мешуд. Ҳайкал миғфари тиллоӣи шоханшоҳӣ бар сар дошт. Ва бар фарқи он бо хати меҳӣ навиштае буд: «Нақши болдори Ку-руш». Колову бисоти ин толор камтар аз ашёи толорҳои дигар набуд.

Дар толори дигар пайкараи Хишоёршо – тасхиркунандаи Юнон машхур ба Ардашер – қомат афрохта буд бошукӯҳ. Баро-бари дидани андоми сангини барои юнониён нобоб, ки тухми асирони юнониро андар мулки Порс бехта буд, чехраи шоҳи мақдуниро дигаргун кард. Ва даст пеши чашмон дошт, то сурати барояш хеле зиштро набинад. Ҳол он ки ҳар се – Файлакусу Хи-шоёршоҳу Искандар як кас буданд Юнону юнониёнро: бегона, истилогар ва золим. Бавижа сурати Хишоёршоҳ баъди бо асирони чафокашидаи юнонӣ вохӯрдан Искандарро зишттар тофт. Инак гоҳ-гоҳ зоҳир мекард, ки сабабгори ба Машрик лашкар кашидани шоҳи мақдунӣ ҳамин шоҳи чафопешаи Порс бошад.

«Барандозед!»

Кӯтоҳ амр кард шоҳи мақдунӣ, ки подоши дар корзори Эллада кардаи Хишоёршоҳ ҷунин бошад.

Ҳамон замон сарбозон ба барафкандану шикастани нақши мутантан ва шукӯҳманди шоханшоҳи Эрон машғул шуданд. Ис-кандар оҳи сабук кашид. Вале ҳикмати Шарқро, ки «аз мурда қасд ситонидан неки надорад» меғуфтанд, намедонист. Шод буд,

ки бо амри ӯ як симойи таърихийи порсӣ аз рӯи Замин зудуда мегардад. Ханда омад дар лабаш...

... аммо камандҳо канда шуданду сари шоҳаншоҳ аз тан чудо нагашт; дастҳо обила бастанду поре, узве аз мучассама бечо нашуд. Сарбозон чу мӯрон, ки ба тори дарахти азим часпида бароянд, путку мисронҳо ва чоку чакуш дар даст тори сари пайкара, сари бозу ва пояи хайкал буданд ва усули барафкандани азаматро намедонистанд; ба як зарб садо мекард биринҷӣ, ба зарби дигар садо намедод чу санг ва путки бархӯрда пас мерафт аз вазну зарби худаш. Искандарро хашм омад ва фармуд танобҳои пурдошт банданд ва пилони зӯр бикашанд...

... Танобҳо канда шуданд; пилони зӯр ба сар рафтанд; аммо хайкал нашикаст ва начунбид.

Искандарро аҷаб омад. Бифармуд пояи хайкал кобанд.

Кофтанд. Ба арзиз рехта ва васл карда буд оҳан ва то поя. То замин кофтанд ва боз симтаноб баста бо пилони нерӯманд кашиданд; барафканданд...

... ва аммо аз дари толор намебаромад «шоҳаншоҳ».

Ҳамчунон ба ҳолаш гузоштанд хайкалу толори пургили хокро ва сарбозон мучассамаро зери пой карда баромаданд аз толор.

Пасон Искандар андар толори Пазиро бар тахти зарин нишаст; баъди хашм гирифтаноху ғазаб кардан ва дидану шунидан. Лекин тахтнишинии Искандар эронӣро маъмул ва мақбул набуд; зеро каёни порсӣ ва шоҳаншаҳони эронӣ дар чашни Наврӯз тахтнишиниву тоҷгузорӣ мекарданд, ки шукӯху тантана дошт. Ҳоло, ки миёни чиллаи зимистон аст ва мақдунӣ русуми эронӣро намедонанд, «пеш омад, хуш омад» кунанд. Зартахт, зартоҷ ва зарҷома ранги сапеди шоҳи тозаҷулусро, бо вучуди дами офтоб хӯрданаш, дигаргуна нишон дод. Вале ба каёни порсӣ ва шоҳони ҳахоманишӣ монанд накард. Шоҳиаш низ андар Тахти Ҷамшед фарру шукӯхе надошт. Ҳолиё низ таги пойи ӯ зеркунда гузоштанд; чун расму ойини ҷулуси порсӣ намедонист, хеле сода ва оддӣ ва низомиёна бар маснад нишаст. Шодон гашт ва ба айшу нӯш пардохт. Чунин ҳангомаву аврангезбии шоҳи мақдуниро дида яке аз наздикони шоҳ Искандар фарёд зад: «Худоё, кучоянд эллиниҳои фавтида ва аз чунин хушрӯзӣ маҳрумгашта, то бубинанд, ки Искандар чӣ гуна ба тахти Доро нишаста!!!»

Пайк омад, ки ҳазинадор пайдо шуда. Шоҳ фармуд биоваранд. Ҳазинадор Фрадат, ки марди хеле фарбеҳ буда, имрӯзҳо, шояд бар асари ғусса бошад, аз гӯшт фуромада, пӯсти лунҷояш чун пӯсти гардани қози парканда кашол метофт, рӯ ба рӯи тахти шоҳӣ бозистод ва тавозӯ кард, ки миёни дардмандаш ба шакли дол гирифтани ӯ имкон намедод. Дергоҳ комат рост накард; то замоне, ки Искандар фармуд:

— Фрадати овозадор ту хастӣ?

Хазинадор қомат рост кард базӯр ва сар афшонд: «Бале.» Вале хайрон монд, ки чаро шоҳи мақдунӣ ўро «овозадор» хонд.

— Чаро ба пешвоз худат набаромадӣ, пайку пайғом фистодӣ?

— Пӯзиш аз шоҳ, хазинаро ниғаҳбон будам. Агар ман ба истиқболи шоҳи ҷаҳон меодам, хазина тороч мегашт. Он ҷо истода ганҷи хазинаро барои шоҳи ҷаҳон ҳифз кардам. — Фармуд ва хеле шерак гашта ба рӯву сурати Искандар нигарист, ки он ҷӣ андешида буд ва пиндошта, дар симову андомаш дарёфт накард. Хаёлаш Искандар низ чун шоҳони порсӣ бо карру фарр, бошукӯҳ ва аврангезб метобад. Аммо ҷавоне беш набуд ва тоҷу тахтро масҳара некард: «Наход хазинаро барои ту ҳифз карда бошам?»

— Хазинаро барои мо ҳифз кардӣ?

Хазинадор як қад парид, ки чун андешайи ўро дарёфт шоҳ? Дилаш ба зер шорид ва пушаймон аз кардаву андешайи хеш буд; аммо ноилоҷ:

— Оре, шоҳи ҷаҳон...

Оддӣ ва бетавозӯъ тасдиқ кард Фрадат. Искандар ба ин чиз эътибор надод, аммо вазири доно пай бурд.

— Агар хазинаро ҳифз кардӣ, пас хазина аз онӣ туст! — рамуз гирифт шоҳ.

— На, шоҳи ҷаҳон, хазина шоҳро зебанда...

— Бояд дар ин муддат ҳаққи худро ситонида бошӣ?

— На, шоҳи ҷаҳон. Агар ман даст ба қаллобӣ мезадам, шоҳони эронӣ маро хазинадор намегузоштанд. Дигар ин ки дар тариқати порсҳо дуздиву қаллобӣ вучуд надорад...

Ва шоҳ Искандар чандон ба сухани ў эътибор навода, якбора амр кард сарбозонро:

— Биравед ба хонаҳои мардум ва ҳар ҷӣ дидед, бардоред!

— Шоҳи ҷаҳон, ҳоҷате надорад... Ҳар қадар зӯр дошта бошанд, аз хазина бардоранд, мерасад!

Искандар лабҳанд кард аз ростиву содагии марди порсӣ; ҳамзамон шод низ шуд аз ахбори ў:

— Ман эшонро паймон карда будам...

Сарбозон ба талаву торочи хонадони эронӣ рафтанд ва Искандар бо раҳнамоии Фрадат сӯи хазина... Фрадати ганҷур тамоми ганҷу қолаби ганҷинаро ба шоҳи зарҷӯ нишон дод. Искандарро ваҳму ваҳшат пахш кард, ки қай ин дунёӣ ва чизу чораро ба Мақдунӣ мерасонад... Чашмонаш сиёҳӣ заданд ва дилаш чун лаҳти гарм фуру рафт. Даст бар сари синаи чап бурд; дар сараш дигар чиз давр мезад: «Аз онӣ ман; ҳамааш аз онӣ ман!»

Як саду бист ҳазор толон зару сими хазина ва дигар ҷавохирот, қолаби оройишӣ ва фарҳангӣ ва ҳунари саҳл монда, ки шоҳи дунё-хоҳро шодимарг гардонад. Ҳарису чашмгурусна ба ҳар сандуку ҳуққа ва ҳуму кӯза ва зарфҳои зиёд менигаристу дармеафтид:

«Аз они ман!» Вале чайбу оғӯшу кафонаш намебурд, то ҳамаи онро бардорад... Яке ба худ омад; кӣ буданаширо дарёфт; гурураш боло гирифт ва як бори дигар нигарист ба бардоштаҳояш ва пош дод: «Инҳо маро лозим нестанд!» Сар баланд дошта гӯё хазинаро тамошо дошт. Аммо нури чашми дилаш ҳама гарди хазинаро андуда мегузашт чу нури офтоб.

Ва беруни саро уштуруни бешумор фўкҳо сўйи осмон гўшҳойи хурдашонро чур карда, наъра доштанду кафшер. Ва бо навбат ших мешуданду ба по рост. Бор бар дўш гирифта, аз дарвозайи хазина дуртар мерафтанд ва маҳори яке баста мешуд ба пордуми дигаре. Пешкорон саночу машку тулум ва сандуку ҳуққаву коло ва тубраҳойи зару зевар бар дўш, базӯр пой бар пой зада то назди сутурон меомаданд. Ва Искандар сарбозеро дид, ки тубрайи гаронвазиро базӯр сари дўш бардошта меовард. Шох пеш омада аз зери манаҳи ӯ нигарист; захмати зиёди ўро дида, баройи рӯҳбаланд кардани дигарон бар китфи чапи ӯ тап-тап зад: «Ин насиби туст; баройи худат бубар!»

Сарбоз тубра аз сари китф ба замин ниҳод ва дерёз ба шох нигариста, сар такон дод:

— На... Дар рағҳойи ман хуни макдунӣ чорист. Ман Искандарро гуфта омадам, на тиллоро... Агар шоҳи макдунӣ бимирад, ҳамроҳаш мемирам, агар ба Макдунӣ баргардад, ёри ӯ хоҳам баргаиш.

Искандар ба барфобайи аз пайи пойи сарбозон чоригашта дида дўхт ва дар дилаш чӣ дарду эҳсос пайдо гашт, ки сар чунбонд:

— Чӣ ном дорӣ?

— Александр.

— Тубраро ба дўшат бардорам?

— На. Худам бардорам...

Ва дигарон шерак шуданду бо азобу машаққат коргар, ки эшонро низ эҳдо гардад тубрайи зар, вале дигар аз санг оташ напарид.

Фрадат Искандарро ба гўшае бурд, ки варақҳойи сапеди зиёд ва хеле бузург рахт зада буданд. Ин авроқ дувоздаҳ ҳазор пўсти ошдода ва даббоғикардаи гов буд. Пўстҳойи сапед ва рахзада чандин чилди китоби бузургро пеши назар меовард. Искандар варакero бардошт, ки нарму сабук ва бо хати порсӣ набиштае дошт бо зар.

— Ин чист? – аз хату варақ дида тиллояш бештар ўро мутаваҷҷеҳ гардонд.

— Ин китоби муқаддаси зартуштиён, ки «Авесто»¹ ном дорад. Худойи бузург Ахура Маздо фиристода ва пайгамбари мо

1. «Авесто» – Донишнома; Огохинома. Дар рӯзгори бостон бисту як наск (китоб) дошта.

Зартушти Спитамон бо зар набишта. Номи ман Фрадат¹ аз ҳамин китоб аст.

Чун Искандар хати порсиро хонда наметавонист, аз гуфтаҳои хазинадор чун шогирди Арасту аз рӯи дарку фаросот маънӣ кашид ва ҳар андешае, ки дошт, дар дил дошт: «Ин халқ бемаргу анӯша бувад...» Охиста пӯсти чу коғаз сапедро бозпас гузошт ва дергоҳ ба худ наомад. Гарчӣ коло тамошо мекард, зарфҳои тиллоӣ медид ва ҳайкалҳои зарину симин, фикру ҳаёлаш ба китоби муқаддас банд шуд. Аммо ин пӯсткитобро бор бар сутурон набаст. Бори гарон донист. Лекин дерёз тоқат наовард:

— Чаро ин пӯстҳо дар хазина ниғадорӣ мешавад?

— Ин хатти зарҳалие, ки дар пӯстҳо набишта, хати Зартушти пайғамбар бувад. Худи Зартушти Спитамон шоҳ Виштоспро оварда ва ӯ харидорӣ карда. Аз ин рӯ бартарин ганҷи ин хазина ба шумор равад.

Искандари таълимдида муродро хуб дарёфт, аммо ҳешро ба гӯлӣ зада, боз пурсид:

— Чӣ набишта дар ин китоб?

— Маънӣи ин китоб ба гуфтан ифода нагардад, шоҳи ҷаҳон. Аз офариниши олам, худоёну пайғамбарон, фариштагон, подшаҳон, қаҳрамонон, одаму ҳайвону набот; тарзи давлатдорӣ, некийи инсон то илми кимиёву нучуму тиббу ҳандаса; илми адаб... готҳо, яштҳо ва ояҳо дар ҳусуси касе ё чизе баҳс кунанд.

Искандар мароқ зоҳир кард:

— Ин пӯстҳоро ба толори Садсутун бубаред! Донишманде, муъбаде ё Фрадат хонда, ба мо тафсир хоҳад кард.

Ин замон андоми Фрадат ба ларза даромад. Искандар, ки паҳлӯи ӯ мегашт, ларзиши тани ӯро пай бурд:

— Чаро ларзӣ?

— Сармо зада.

— Ё аз тафсири пӯсткитоб тарсидӣ?

— На. Сармо зада.

Искандар зарҷомаеро бардошта, хазинадорро пӯшонд:

— Гарм бишав... Ту ҳоло дар ин хазина хидмати зиёд дорӣ.

Фрадат маънӣи сухани ӯро фаҳмид, ки ишора ба боз гирд овардани зару сим мекунад, вале намедонад, ки бо хазинадор чӣ шавад.

Искандар аз хазина модараш Олимпиадаро тӯҳфайи ҳоса чудо карда, ба уштури наботранги гӯши росташ бурида бор баст, то сорбон гоҳи супурдани фиристодаҳои шоҳ фарқ карда тавонад. Аммо устодаш Арастуро фаромӯш кард.

1. Фрадат – рӯйиш, афзойиш; фароҳ.

Ин бор сарбозони зиёд қофилаи тавиларо хифзу дифоъ мекарданд. Корвон чунон тӯлу нах кашида буд, ки Искандар аввали онро намедид. Чун қофила ба роҳ даромад, аз хазинаи ҳолӣ садои ҳой-ҳой; баъзан хандаи баланд; гоҳе мӯя ва гоҳе гӯя ба гӯш мерасид чунон ки андар хазинаҳои рӯфтаву бурдаи Бобулу Шуш. Ба Искандар оварданд чунин ҳолро: «Бохтахираде гирд мегардад андар хазинаи ҳолӣ ва қарс мезанаду ангушта; пой меқӯбаду мерақсад ва сар боло дошта, даст сӯйи сақф кушода, нӯлаву зуза мекунад гургона; мешинаду мерақсад, меҳезаду мерақсад, каф меқӯбад, ангушта мезанад; бо дастон гӯш медораду мерақсад, даҳон медораду мерақсад, рӯй пинҳон мекунад мерақсад чунбон-чунбон ва беихтиёр аз чашмонаш рӯд қорӣ мегардад; пасон садои хазинаи пушаймонӣ ва афсӯсу надомат; орзуву армони шикаставу барбодрафта аз кадом қаъри олами номуродиву нокомӣ аранге ба гӯш мерасад: «Мурд... сулола мурд... шоҳаншоҳон мурданд... Кушт... сӯхт... бурд...»

Хазинадори ноком баумед буд, ки Искандар шоҳи Порс мегардад; ганчи хазина барҷо мемонад ва ҳуди ӯ боз хазинадорӣ мекунад; аз ин рӯ ин қадар қон канд ва он қадар содику сарсупурда буд. Чун дид, ки аждаре низ дар ганҷур намонд; шоҳ бегона буда, ҳамаро ба мулки хеш фиристод, ақл бохт. Шояд «ганчи зиёд ақро дуздад» гуфтан аз ҳамин ҷо бошад. Инак ба сари ҳар хитта равад ва он ҷо ҷӣ қой доштанаширо ёд орад, палмосидаву сила карда чизеро набинад ва тарона бихонад:

«Як донаю ду дона, бурданд ҳама дурдона...»

Ва баъд хориву гирияш ояд. Худ оби дида рехта, аз нав ба рақс дарояд: пири ғартут; пойҳояш базӯр ҷуссаи лоғарашро бардоранд; мадораш рафта баробари ганчи Доро. Лекин нерӯ фароҳам оварда хонад:

«Ман худ ба чашми ҳештан дидам, ки чонам меравад.» Искандар аз дунболи қофила чашм намеканд. Гоҳе ки ўро чунин хабар оварданд, марок зоҳир карда чашм аз паси корвон канд ва омад ба хазина. Девона шинохташ, ки гурехт аз ӯ ва паси деворчайи ҳаммаи зар пинҳон шуд. Искандар садо кард: «Фрадат, пеш биё! Ман номи туро аз «Авесто» пайдо кардам!»

Фрадат аз паси деворча ба пӯстҳо нигарист, ки барҷо истодаанд. Пас ӯ дурӯғ мегӯяд.

— Чаро аз ман гурезӣ? Маро хидмати зиёд кардӣ! Инак ман бояд туро хидмат кунам!

«На! Накуш! Чизе надорам... Ҳамаашро бурданд... Дигар ҳеҷ... Дигар ҳеҷ!»

Аз паси деворча дастон ба ду тараф кушода нодориашро нишон медод. Ба чашми Искандар дар хазинаи ҳолии нимторик Фрадат чунон намуд, ки мурда дар гӯр риш ёзида бошад. Ақлу ҳушаш низ бечо буд. Аз оне ки дорой бар сутурон бор бастанд,

хазинадор меларзид; ин замон ӯ ба васвосӣ расида. Мӯяш сапед гашт дар ин муддат ва пир шуд.

— Чаро чунин кунӣ? – пурсид Искандар, вале ӯ посух надод; фӯк боло дошта бо баландиҳо сухан мегуфт:

«Ҳамаашро бурданд... Гарде намонд... Инак пӯстхоро баранд... Чунки онҳо зар доранд! Баранд... баранд... баранд!!!»

— Аз баройи зар чунин кунӣ? «Намонд... намонд... намонд!»

— Умед доштӣ, ки боз хазинадор монӣ?

«Ҳазина нест... ганҷ парешон шуд... боди дайду бурд... пеши ту бурд!» Даст баландтар то сақф меёзид.

— Бо кӣ гӯйӣ ин ҳарфҳо?

«Чаро надоштӣ онҳоро? Айби ман? Ман кардам? Ҳо-о-о... Ба ман гуфтанд: «Ӯ одил аст, аз пайи дунёӣ нагардад!»

— Киро гӯйӣ?

«... балки «бечорагонро бахшад» гуфтанд.»

— Чихо гӯйӣ?

«... Рост. Ҷурми ман... Гумон кардам хазина набардорам...»

— Чаро гӯйӣ?

«...Ҳо, гумон карда будам, боз маро хазинадор мемонам...»

— Забон ниғаҳ дор!

«... ман сӯзане набурдам, ки дастамро мебурранд...»

— Мебурранд?!

«... қач нигоҳ накардам, ки чашмамро мекобанд...»

— Мекобанд?

«... Наҳӯрдам, ки гулӯям сӯроҳ мешавад...»

— Гулӯву гарданатро хоҳанд бурид!

«... Касеро набахшидам, ки моли давлат аст...»

— Нома ту набиштӣ?!

«... Пиндоштам, ки ӯ низ чун мани аждаҳо дифоъ мекунад он ганҷро...»

— Ту девонаӣ ё ҳақимӣ? «... Кӯрнамакӣ шуд...»

— Бардоред ин девонаро! «... Носипосӣ шуд...»

— Ҳақкатро хоҳӣ гирифт!

«... Қадри намак надонистам...»

— Шоҳони ту тарсу бошанд; ватану хазина химоя карда на-тавонанд, гуноҳи ман чӣ?

«... Хиёнат шуд... Хиёнат карданд ба Эрон...»

— Акнун чӣ хоҳиву чӣ кунӣ?

«... Мурдан авло... Фирори шоҳон дуруст буда, то набинанду насӯзанд...»

— Чун мурдан авло медонад, бубаредаш!!!

«... Мебинӣ, маро рӯйи тахти равон мебаранд... – чун ӯро бар-дошта мебурданд, – чунин мегуфт: – Ҳеҷ як шоҳи Эронро чунин

боэхтиром набурдаанд... Ҳатто Искандарро... – Даст бар сар зад, холи дарёфт... – Тоҷи зарин кучост?...Онро низ рабудаанд!»

— Бар думи корвон бубандед! Ин «ганҷро» низ бубаранд!

Девона садойи Искандарро шунид ва ҳайрон шуд: «Ба кучо?

— Ба Юнон!

«... На! Ман он ҷо наравам... Он ҷо ҳама хунхоранд, ғоратгара-
ранд... Дандони тиллоии маро меқананд... Аз баройи як дандон
сарамро мебурранд!» – дудақта лунчи рostaшро медошт ӯ.

— На! Бепарво бош! Саратро набуррида, дандонатро меқа-
нанд... – Ин садойи сарбозе буд, ки ӯро ҳамроҳи чанд кас бар
тахти равон мебурд.

Чун ӯро наздиктар ба корвон мебурданд, зиёдтар дасту по
мезад...

Ганҷ ба Макдуниё рафт; китоби муқаддаси «Авесто» ба толори
Садсутун; аммо аз Фрадат дар ҷое нишоне пайдо нашуд...

БАНДИ ҲАФТУМ

Искандар аз гуфтаҳои беҳушона, вале ба назари шоҳ сохтайи
Фрадат саҳт муаасир гашта, хеле ба танг омада буд. Ният дошт ба
толори Садсутун равад ва созгор омадани нияташро базм кунад.
Зеро шоҳи зарҷӯй ва гетихоҳ ин миқдор ба каф омадани ганчи
ройгонро умед ҳам надошт. Лекин ба толор ворид нагашта паём
оварданд, ки сарбозони макдунӣ ба торочгарӣ даст задаанд.

Шоҳ бовар накард. Ба вазир Никатун рӯ овард, ки ӯ чӣ ҳаёл
кунад?

«Он чӣ шоҳ пиндоранд.»

Пасон ҳар ду либоси сарбозӣ ба бар карда ба шаҳр барома-
данд. Шаҳр ба д-он мемонд, ки галайи шағолони гурусна ба хайли
мурғони хонагӣ болшикаста дарафтода; куштаву хӯрда, сер
шуда; холиё пар канда ба ҳаво мепошида бошанд. Фазойи шаҳрро
ғалмағал ва ғиғони мурғон ва парҳойи ранга фаро гирифта буд.
Сарбозони макдуниву юнонӣ дарафтода буданд ба ҳама касу ба
ҳама чиз: ғорат мекарданд, таҷовуз доштанд; мекуштанду месӯх-
танду мебурданд... Занон ва духтарони бонанг ба гургони гурусна
сар нафароварда ва даста надода, баъзан раҳо аз дасти онон гашта,
хешро аз тирезаҳои боз ба зер меафканданд.

Аз биноии рӯ ба рӯ, ки Искандару вазир ва чанд сарбози мусал-
лаҳ менестоданд, дариҷае кушода шуд ва духтаре фарёдзанон худро
ба зер андохт. Либосашро бод бодбарак кард, аммо вазнашро
бардошта натавонист. Бархӯрд бар замин ва дамаш дарун зад. Шоҳ
чунин ҳол дида пиндошт дилаш баробари аз боло зер омадани дух-
тар ба замин шорид. Искандар тозон ба назди ӯ рафтани шуд, вале
сарбозони тозисурати ба духтар ҳамлавар шударо дида бозистод
ва чашм дӯхт. Сарбозон чун сағони шикорӣ буданд, ки аз пайи

заргӯши захмӣ тохта, якбора ба сайд дарафтиданд. Ҳанӯз зинда ё мурда будани духтарро касе намедонист. Чун шираи шаҳвонӣ пеши чашмашонро гирифта буд, якдигарро тела дода, кашида аз либосаш канор андохта, худ ком бардоштан мехост. Кор то ҷое расида, ки сарбозон овехтанд ба ҳамдигар.. Ҳар кадом, ки дасташ ба либоси духтар мерасид, мекашид ва медарид...

Тамошойи шавқовар намуд. Каси беҳамият ва бешараф ҳаммонанди он сарбозон намехост аз чунин саҳна чашм канад. Аммо Искандар сабру бардошт карда натавонист. Хун ба сараш зад ва шамшер аз наём кашид. Чун сарбозсурат буд, ҷанговарони ба зан ташнаву пеши чашмашонро хун гирифта, ситехтанд ба ӯ; шамшери Искандар дарозӣ ва тезӣ кард; сари чанде аз ононро парронд... Ва амр кард: «Табли хатар бизанед!»

Чун таблу бўки хатар навохтанд, сарбозони осема колоӣи ғанимат ё дар бағал ё бар дӯш ошуфтаву парешон ва шитобзада бозмаданд ва баъзе сармасту калаванд, либосҳо бенизомиёна пӯшида, бархе тихипо, ягон-ягон беззор, ангуштшумор хуншор аз хонаҳо бадар шуданд.

— Бирезед дар ин майдон!

Чунин амри пурхашми шоҳро дидаву шунида ва шоҳро шинхта, сарбозон ҳайрон монданд. Ҳар ҷӣ ғанимат ба даст оварда буданд ва сари дасту дӯшҳо доштанд, рехтанд ларзону тарсон ва баъзе эзор тар карда.

— Саф кашед!

Итоат карданд сарбозон ба амри шоҳ. Искандар чанд бор пеши сафро қадамзанон гузашт дар либоси сарбозӣ; хашмӣ ва дамида. Ҳайрон буданд сарбозон ба чунин аҳвол гирифтани шоҳи лашкаркаш ва ин зайл манзара ороستاني ӯ.

— Нигоҳ кунед!!! – даст сӯйи духтари барахнахуфта ва чанд сарбози бесар ёзида садо дардод шоҳ.

Сарбозон манзараро дида сар андохтанд. Искандар чанд тани дигарро, ки дар бораашон шунидаву дониста буд ва онҳое, ки дар ҷойи истода мекалавиданд, бо нӯки шамшер ишора карда, аз саф баровард ва пеши назари сарбозон дастонашонро бурронд.

— Ин амал аз рӯйи қонуни ин сарзамин! Бидонед: холи дузд чунин бояд буд!

Искандар биандешид: амри шоҳ буд, ки ҳама ин сафкашидагон яксар ба дуздиву ғорат даст заданд. Агар эшонро бикӯшад, бесарбоз монад. Аз ин рӯ сухан дигар кард:

— Гуфта будам, ки бичӯед; нагуфтаам, ки қушед, таҷовуз кунед, бисӯзед!!! Ин бор гузашт кунам, зеро амри ҳудам буд.

Искандар боз пеши сафро гом зад ба ду ҷониб ва дид, ки чун сарбозон номаълум оҳи сабук мекашанд. Ӯ бозистод рӯ ба рӯйи сипоҳ;

— Гумон карда будам, шумо шарафи Макдунӣёву Юнонро ниғаҳ медоред; эътибори артишу лашкарро меафзоед... Акнун до-нистам, ки на танҳо ба чунин масъалаҳо эътибор намедихед, балки ба бадномии шоҳи макдунӣ камар бастаед. Манзарае, ки ҳамроҳи вазир дидем, саҳифаи сиёҳ ва нангини таърихи лашкаркашии макдунӣен аст! Шоҳони макдунӣ чунин чурмро нахоҳанд бахшид! Дар бораи интизоми ҳарбӣ набояд ман дубора ҳарф занам!!!

Искандари музтарибҳол ва ошуфтаву парешон намедонист чӣ кор бикунад. Ба ороستاني базми искандарӣ вазъу рӯҳи болида на-дошт. Ҳамин қадар тавонист, ки бо чанд тани хоса: солори лашкар Пармониён, вазир Никатун, шоҳзодаи мисрӣ, устодаш Лисимах ва чанд тани ёри баччагӣ майгусорӣ кунад. Чун чанд чурба нӯш кард, ҳама воқеоти имрӯзаро тақорӯ гардонд, пурғазабтар шуд. Бодаи юнонӣ паёпай нӯшид. Шерак шуд... Фаромӯш кард талаву торочу таҷовузи сарбозонро ва баъзан қорҳои карда ба ёдаш зада, сари таассуф меафшонд, ки беҳуда кушт сарбозонро... Сипас саховат кард ва ба тақсими мерос гузашт:

— Пармониёни азиз! Ман ҳама хидматҳои туро медонам. Дар боргоҳи падари ман Файлақуси Дуввум хидмати шойиста қардӣ; маро бисёр чиз омӯхтӣ; ҳифзу ҳимоя қардӣ; қонамро харидӣ... Ташаккур! Сипаҳсолоре мисли ту ба Макдунӣ хидмат накарда. Ман бояд хидматҳои туро қадр бикунам. Хонаи вазирӣ хахо-манишӣ Бохуйро ба ту бахшидам.

— Сипосгузорам, шоҳам!

— Ту аввал бубин он хонаро, пасон сипосгузорӣ бикун. Бу-бин, ки чӣ қолову бисот дорад. Танҳо зарфҳои заринаш аз ҳазор талант зиёд аст.

— Ҳамин тавр, шоҳам.

— Ин кам... Пармониён барин сипаҳсолори далеру шучоъ ва сарсупурдаи макдуниро ин ҳама ночиз бувад. Тамоми ганчи ҳазинаро бубахшам ҳам, кам аст. Ҳамаш дар пеш, дунё ба умед; Машриқ мамолики зиёде дорад... Ҳоло зари ҳосаи шоҳи Эрон ба даст наомада... Лекин ба даст хоҳад омад...

— Ҳатман бояд ояд...

— Ту низ, шоҳзодаи мисрӣ, бенасиб нахоҳӣ монд.

— Баройи ҳамин бояд майи юнонӣ нӯш бикунем. Вале пеш аз он, агар шоҳ иҷозат фармоянд, сухане бояд бигӯям.

— Бифармо, шоҳзода!

— Фочиъае, ки имрӯз пеши чашми мо рух дод, сахнаи хунин ва нангине буд. Ман имрӯз бори дигар ба бузургии шоҳи Мак-дунӣё ва адолатро бар ҳамоқат чира гузоштани ӯ тан додам. На ҳар шоҳи пирӯз чун Искандар зердастонро ҳимоя кунад. Зинда бош шоҳ Искандар!

— Хеле хуш фармудӣ, шоҳзода. Дарди дили ҳамаи моро изҳор қардӣ. Хуш бош! — аз ҷой баланд шуда қонибдорӣ ва арзи сипос

кард сипахсолори рӯзгордида ва размозмуда. -Ман шохеро на-медонам, ки барои дигарон шуда сарбозон, чанговарони худро чунин чазо дода бошад; сарбозонеро, ки бо душманони шох сару кор дошта бошанд. Ташаккур туро, Биталомус, ки чуръат карда ин харфро гуфти! Ин чиз забони маро мехоронд... Поянда бод шох!

Искандар баробари онҳо чом баланд кард, вале ҳоло фарк накарда буд, ки кадоме ҳақиқат мегӯяд, кадоме хушомад. Ҳарчанд сипахсолори куҳансол баъзан омаду барори набардхоро ба номи худ мегардонад, инсони хуб аст ва ҳатто хоҳад, ки чанг боадола-тона бошад; чанги номардона набошад.

— Барои пирӯзиҳо менӯшем! Барои шумо, далерон!...

Барои Макдуниё!... Барои Юнон!... Медонед, ин порсҳо, ин эронӣ ба сари мо чӣ кулфатҳо оварданд?... Сипахсолор Пармониён дуруст мегӯяд: «Душманро низ бояд эҳтиром кард!» Агар душман ба эҳтиром арзад. Дар ҷаҳон аз лашкари Порс пурзӯртар сипоҳе нагузашта... вале чунон ки мебинед, шохони бузурги ҳа-хоманишӣ низ ҳама рафтаанд; тарсуҳо мондаанд. Саги гургзада рамаро ба гургон гузорад.

Хомӯшӣ ба миён омад. Ҷомҳо миёни ангуштон буданд. Баъзе дерёз хомӯш мондани Искандарро аломати мастӣ донад, бархе пиндошта, ки шох ситойиш хоҳад; дигаре гуморад, ки ӯ суханашро гум кард. Чун касе чизе нагуфт, ба назар, ҳама идомаи каломи шохро нигарон буданд:

— Ман муҷассамаи Хишоёршоҳи порсиро пеши пойи шумо афкандам! Донам, ки бо мурда мубориза бурдан кори мардон нест, чунин корро кардам. Ин барои ман барин шоҳи баномус ва лашкаркаши тавоно нанг бувад, аммо дониста кардам он корро. Хишоёршоҳ забунӣҳои зиёде овард Юнонро: кушт, сӯхт, бурд... Ибботаш пайкараҳои қаҳрамонони юнонӣ буд, ки шоҳи золиро кушта буданд. Магар ба Хишоёршоҳ барин султон ҳайкал гузоштан айб нест? Охир ӯ одамонро беҳисоб куштааст; шаҳрхоро саросар оташ задааст. Ҷавонону занону духтаронро асир гирифтааст. Магар ҷеҳраву андоми он асирони ҳунарманди юнонӣ аз пеши назари мо меравад?! Ҳаргиз!

— Ҷовидона бод шоҳи ҷаҳон!

Дам ба дам аз забони ҳар қадам ин шиор баланд мешуд ва Искандар меболид.

— Шумо дидед, ки эронӣ чӣ китобе доранд: китоби муқаддас; панднома. Ин китоб давлатдорӣ меомӯхтааст, наққорӣ месутудааст. Ҳурмуздро ситойиш мекардааст ва аҳриманро нафрин... Бовар намекунам. Миллате ки чунин китоб дорад, набояд зишткор бошад; набояд хун резад; набояд ватан бесоҳиб гузорад. Ман шохеро, ки... ҳатто мардеро, ки барои модар, зану фарзанди хеш истодагарӣ намекунад, чора намеандешад, балки барои хифзи ҷони тарсуӣ

хеш рӯ ба гурез меорад, шоҳ намехонам, мард намедонам, ҳатто одам намешуморам... Чавонмард бояд буд...

— Зиндаву ҷовид бимон, Искандар!!!

— ... Пас ин гуна китоби муқаддас ба кӣ лозим? Китобе, ки миёни мардуми набиштаҳои он ягонагӣ нест, зоеъ бувад! Пас ҳама навиштаҳои он китоб дурӯғ аст, ботил аст... Чунин китобро бояд сӯхт!!!

Ба мақсад наздик шуд Искандар ва Пармониён як қад парид.

— Ҳамаи ин манзилу макони нопокро бояд сӯхт! Ман мекунам ин корро!

Пармониён таъзим кард ва фармуд:

— Рой шоҳрост... Ҳолиё шоҳаншоҳи Эрон Искандар бувад. Ҳар чӣ ӯ хоҳад, он шавад! Аммо чӣ ҳочат, ки шоҳ бойигарии хешро бо дастони худ нобуд созад?

— На-а-а! Ман Искандар шоҳи Макдуниё ҳастам!

— Мардум Искандарро ҳамчун аз тухмаи ҳахоманишиҳо пазируфтанд...

— На, сипаҳсолор! Маро гӯл зада натавонӣ! Ман Искандар ҳастам, шоҳи Макдуниё!

— Дуруст. Инро мо донем: Искандар шоҳи Макдуниё... Вале ҳолиё низ шоҳи Осиё!

— Ман – Искандар, писари Филиппи Дувум!

— Бале: писари Филиппи Дувум, ки бар маснади Эрон нишаста!

— Такрор мекунам: Ман – Искандар, шоҳи Макдуниё ҳастам ва ҳеҷ гуна тахти бегона маро зарур нест! Ин тахту ин тоҷ бояд ба Макдуниё равад! Чун ки замоне омада буд!

— Дуруст...

— Ман порсҳои барбариро нишон додам, ки ҷанг чӣ гуна мешавад.

— Дуруст...

— Вагарна онҳо чунин шаҳру чунин хазинаро партофта намегурехтанд...

— Дуруст...

— Ин барбарихо Макдуниёро тороч карданд... Отинро оташ заданд... Ҳама чизро рабуданд... Пас чаро мо ин корро накунем?

— Искандар ба Шарқ ҳамчун дунёдор омада, на ҳамчун ғоратгар! – аз ҷой ҷаста хест Пармониёни дунёдида.

Искандар низ бархест ва чун хурӯсҷӯчаҳо нӯл ба нӯл шуданд.

— Агар сипаҳсолори пир бо шоҳи ҷавони макдунӣ аз ҷониби эронӣ ҷанг мекарда бошад, ман ҳозир ҳастам... Ва ин хурӯси пир бояд донад, ки ҳанӯз касе аз модар зода нашуда, ки панҷайи Искандарро ҳам қунад, – гуфт ва бар курсӣ нишаст ва оринҷ бар миз ниҳод, то зӯру ҳунарашро бо сипаҳсолор озмояд. Чунин зӯро-

мойиро ҳама медонистанд ва «Зӯри Искандарӣ» ном дошт: аз ду чониб нишаста, оринчро бар миз гузошта, каф ба каф дастҳои рост оварда, зӯр мезаданд, то дасти якдигар хобонанд бар миз.

Пармониён наёмад бар сари мизи мармар. Зеро доништа, ки дар хар ҳолат – хоҳ бурд, хоҳ бохт – аз Искандар халос нахӯрад. Дар бисёр ҳолатҳо ҳарифони пилзӯру пурзӯри ӯ метавонистанд дасти Искандарро бар миз хобонанд, дилёб намешуданд ва ё ҳешро нотавон ва камзӯр вонамуд мекарданд. Борҳо шудааст, ки ба як бору ду бор ҳам гаштани дасташ созгор наомада, талаби зӯрозмоӣ кардааст, то замоне ки пирӯз гардад. Сабаби бардошту худдорӣ кардани сипаҳсолори куҳансол низ ҳамин бувад. Вале ҳоло бо ӯ зӯрозмун кардан лоимкон аст, зеро чун пирӯз омад, ягон шартӣ саҳт гузорад, ҳатто то ба бохти сари сипаҳсолор.

— Чаро наойӣ?

— Кучо дидаӣ, ки асби пир бори асби чавон кашад?

— Ҳа-а-а... тарсидам, бигӯй! Тарс низ бохт бувад!

— Оре, шоҳ. Ман бохтам бозиро...

Ва гуфтугӯи онҳо анҷом напазируфта Биталомуси пилзӯр рӯ ба рӯи шоҳ нишаст ва каф бар кафаш рост кард.

— Мурдан хоҳӣ?

Биталомус хандид:

— Кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз!

Искандар низ табассум кард ва чашмаш ба сипаҳсолори миёни толор рост истода афтид:

— На! Ман бо он хурӯси пир чангиданӣ ҳастам.

Пармониён пеш омад:

— Шумо, ду хурӯсчӯча, чанг кунед, ман довар мешавам. Зеро хар паҳлавон оқибат бояд зӯрозмоӣи паҳлавонони чавонро ҳакам шавад.

— Бихез! – амр кард Искандар ва шоҳзодаи мисрӣ аз ҷой наҷунбид: – Бихез, ӯ бинишинад!

— На, Искандар... Ман бо ту овехтанӣ нестам... Фақат афсӯс меҳурам, ки умрамро дар корзорҳо гузаронидам... Баробари Филипп ва ту марзҷӯӣ кардам... Агар бори дигар аз модар зода шудам, чанг накардам, хун нарехтам... Балки шогирди Арасту будам.

— Шогирди Арасту? Манам шогирди Арасту! Арасту ҳеч гоҳ тарсувон ва дурӯяхоро шогирд нагирифта буд...

— Ман ин масалу кинояхоро барои он мегӯям, ки Искандар аз асби ғазаб пиёда шавад ва эътибори ҳешро паст назанад...

— На-а-а!!! Искандар ҳеч гоҳ эътибори ҳешро паст нахоҳад зад. Ӯ ҳаст, ки Макдунӣ ҳаст! Макдунӣ ҳаст, ки ӯ ҳаст!

— Оре-оре! – Пармониён меҳост зудтар аз чанги ӯ раҳо ёбад.

— Сипаҳсолор бояд бидонад, ки забардасттар аз ман дар олам кас нест!

Сипаҳсолор ин бор ба сухани ӯ посух нагуфт. Балки ду кафи даст бар мизи мармар ниҳод; ба шоҳ нигаристу ба шоҳзода; ба шоҳзода нигаристу ба шоҳ ва оҳиста гуфт:

— Ин манам сипаҳсолори Макдунӣ... Ҳарчӣ хоҳӣ, бо ман бикун! Дигар гуфтани надорам...

Искандар аз таки манаҳи тозатарошидаи сипаҳсолор нигарист, чехрайи пухтаи ӯро бидид, вале аз ҷаҳл нафаромад:

— Шоҳ амр мекунад, ки бинишинӣ!

— Сипаҳсолор афзору силоҳи ҷангӣ месупорад ва аз ҳамин ону соат нафрин меҳонад ҷангро!

Чун Искандар донист, ки сипаҳсолор ҳазл намекунад, баланд шуд ва дод зад:

— Масҳара кунӣ ё чиддӣ гӯйӣ?

— Агар шоҳ масҳара дорад, масҳара... Агар чиддист, чиддӣ!

Искандар дасти ҳанӯз ҳам рост доштаи Биталомуси пилзӯрро зада рӯи тахтасанг хобонд ва баъд бардошта, раҳо кард. Гӯё каси ақлбохта ба ҳушу ба худ омада бошад, сар афшонд ва китф дарҳам кашид, ки чӣ шуда бо ӯ? Наздик шуд ба Пармониён ва оҳиста гуфт:

— Ман низ нафрин дорам ҷангро... Чунон ки мебинӣ, мо дигар ҷанг намекунем... Сайру сулук дорем... Кишваркушӣ мекунем. Худи халқон моро чун наҷотбахш бипазиранд; ҳазина супоранд... дӯст доранд. Шоҳ хонанд. Магар мо гуноҳе дорем? Мо танҳо ба китоби бузурги кишваркушӣ саҳифа афзоем.

Пармониён дарёфт, ки шоҳ ба худ омада, гуфтаҳои хешро нагуфта гирад, вале пушаймониро соҳир накунад. Ҳоло ҳуди шоҳ бода гусорд ва ҷомҳои ҳар кадомро ба дасташон дод; аз ҷумла ҷоми Пармониёнро, ки чизе миёни эшон нагузашта бошад.

— Барои Макдунӣ! – зарҷоми ҳахоманишӣ, ки баъзе онро Ҷоми Ҷам низ мегуфтанд, андар Тахти Ҷамшед боло кард.

Сипаҳсолор нӯш кард ва бо иҷозат ба соғару ҷомҳо май рехт:

— Ман як орзу дорам: шоҳи мо Искандари Макдунӣ бояд аз баъзе ниятҳои ба шаҳни ӯ номувофиқ худдорӣ кунад. Ҷойҳое, ки Искандар ба даст оварда, мулкӣ ӯст ва Искандар шоҳи он ҷост; ҳазинаҳои он мулк низ ҳазинаи ӯст. Ӯ бояд дар тахти салтанати он бинишинад ва ҳукм ронад. Ҳар қадар обод аст, ободон гардонад. Вале ӯ ҳуқуқ надорад, ки дорой ва ободонро кандманд кунад.

Шоҳи ҷавон хеле тоқату бардошт кард, то сипаҳсолор хотима бахшад суханагро; чун муроди ӯ дарёфт, худдорӣ қарда натавонист:

— Ман дарёфтам ва донистам, ки хуни порсӣ дар рағҳои ту ҷорист. Кори сипаҳсолор насихат қардани шоҳ набувад. Кори ӯ иҷроии фармони шоҳ бувад.

— Дуруст, – фармуд сипаҳсолор ва аз бозуи ӯ дошта андаке канор бурд, то суханаширо дигарон нашнавад: – Искандар, ту бояд донӣ, муҳаббате, ки ба ту дорам, ба писаронам надорам. Ман бо чон месӯзам барои ту. Муродам ин аст, ки ҷаҳонгир шудӣ, ҷаҳонбон низ бошӣ. Ба даст овардани мулк ва дунёи хунараст ва онро нигоҳ дошта тавонистан хунари дигар. Он, ки дар барои Персополис меғӯйӣ, созгору пазира набувад. Бояд аз ниятат бигардӣ.

— Чӣ ният?

— Ба шунидаам ва мушоҳидаам, Персополисро оташ задан хоҳӣ...

— Агар боз нафаре мисли ту ба рӯху асабам бозӣ кунад, хоҳам оташ зад!

— Рой турост... шох туйӣ, ту – фармонфармо, мо -фармонраво. Персополис пойтахти Эрон аст, Искандар шохӣ Эрон. Шох набояд тахту бахти худро оташ занад!

— Осида бош, сипаҳсолор. Агар оташ занам, хубтарашро пайдо хоҳам кард.

Ва сипаҳсолор чунон ки бар гарданааш ҳалқа давонда бошад, гулӯяш танг шуд ва надонист чӣ бикунад, зеро итоаткори шох буд...

... Тамоми шаб хоб наомад сипаҳсолорро. Бузургманишии Искандар сарашро гич гардонда буд. Хонаи барҳавоии вазири маккори ҳахоманишии нороҳат медошташ; ба назараш зарфҳои зарин ҳаракат доранд чун ҳазандағони захрпош. Боҳуи ҳазорнайранг низ аз қадом кунҷ меҳазад ва ўро нобуд месозад. Нофор бувад чунин манзил. Ба чунин ҳолат дучор омадани сипаҳсолор бори нахуст набувад. Ўро борҳо рондаву пазируфта шох Искандар, вале ин бор таҳқир кард: пеши ёронаш эҳтироми сипаҳсолорро ниғаҳ надошт... Ҳолиё чунон тобад, ки Пармониён барои кирёси (хона) Боҳуй орияти хешро фурӯхт. Дурахши зарфҳои зарин девонатар кунанд ўро, ки яке аз онҳо сипаҳсолорро насиб нахоҳад шуд. Гӯё масҳара кард шох; сӯз дод: бину бисӯз. Сипаҳсолорро дил ба хидматхояш сӯзад, варна тавонад лағад ба ҷоҳу ҷалол бизанад ва чунон ғойиб бигардад, ки Искандар ҳаргиз пайдо накунад. Корзорҳои канори шати Граник, Йусус ва Говгомол Искандарро танг омада буд; сипаҳсолор қони ўро сипар шуд. Кунун, ки ба зару зевар ғутид, ҳашамати давлати Порсро дид, намедонад чӣ кор бикунад. Ё аз мастӣ, ё аз беҳудӣ ва ё аз костамағзӣ Персopolро оташ заданист...

Баланд шуд аз курсӣ. Дурахшид зарфҳои тиллоӣ сояҳои ўро ба ҳардевор сиёҳу тира нақш карда. Он сояҳо орому қарор надоштанд, муҳаррик буданд чун забонаи шамъҳо, нобуд мегаштанду пайдо. Гӯё сипаҳсолор дар он хона як тан нест, балки чандин сар аст. Чунин нағмаҳои аҳримани низ ўро нафорида. Ба-

дар омад, то ба толори Садсутун биравад ва дар хошияи китоби мукддаси зартуштӣ «Авесто» бинависад, ки Искандар кӣ ҳаст ва чӣ хоҳад. Вале дами дар пойи рафт боздошт. Сарпос нахуфта. Андар вурӯдгоҳи толори Садсутун пой кӯбад аз фарти сармо ва нагузорад, ки касе аз ҷое ба ҷое гардад. Чун сипаҳсолорро бидид, пеш омад ва хидмат пурсид:

— Чӣ зарурате пеш омада, ки дар ин ғояти шаб...

— Хоб надорам... Андешаҳои беҳуда безорам карда.

— Агар андешаҳои бурдани зарфҳои зарини кирёси вазири эронист, пешкорхо дар хидмататон ҳастанд.

— На-а-а...

— Ба Мақдунӣ фиристоданӣ ҳастед?

— На-а-а. Чунин фикр дар сарам нест. Ман аз ибтидо фикри тиллоро надорам. Чун дар ҷавонӣ хуни тезам маро ба користонҳо мекашид, ин замон пушаймонам аз корзорҳои кардаам...

— Чаро чунин гӯӣ, сипаҳсолор? Ба гӯши шоҳ расад, нохуб шавад...

— Шоҳ ин чизҳоро донад. Ман имрӯз дарёфтам, ки ҷанг барои инсон набувад.

— Инро ҳама донанд, ки ҷанг сагонро зебанда, аммо нафси шум одамро низ ба майдони ҳарб кашад.

— Лекин ту умед дорӣ, ки мо дубора Мақдунӣву Юнонро бубинем?

— Яъне, чӣ?

— Олам беохир аст. Чунин Дориюш гурезаду мо гурезонрас тохтан гирем, тарсам, ки раҳгум занем.

— Ман сипаҳсолорро ҳеҷ гоҳ чунин рӯҳафтада надида будам

— Худам ҳам чунин гумон надоштам, ки рӯзе ба чунин ҳол бирасам. Шоҳ кучост?

— Андар мушку.

— Ҳмм...

— Хидмате буд?

— На. Шоҳро хидмате нест, лек туро ҳаст.

— Бошад.

— Маро хоб нест... Биё ба толори Садсутун биравем ва чанд оя ё ниёише аз он китоби муқаддас бихонем.

— Сипаҳсолор балад ҳастанд хати авестойиро?

— Бале, хати авестойӣ ва порсӣ якест – меҳӣ. Вале забонашон фарқ дорад

— Пас шоҳ дуруст фармуда, ки сипаҳсолор хуни порсӣ дорад?

— На. Хунам юнонӣ, вале забон омӯхтаам, – дурӯғ гуфт сипаҳсолор.

— Пас маро гӯед, ки чӣ хондед?

— Гӯям, ҳатман гӯям.

Сипаҳсолор ба толори Садсутун бирафт. Сарбозони сипоҳи макдунӣ чафс ба якдигар хуфта буданд. Пармониён нӯг-нӯги пой ба ҷое расид, ки раҳ задани авроқи китоби муқаддасро дида буд. Чун зерӣ партави хирайи шамъи буни сутунҳо китобро надид, ҳайрон бимонд. Вале сипоҳиёни ҳастахуфтаро чизе нагуфт, бедор накард ва напурсид. Ошуфта баромад аз толор, ки бо хости Искандар китобхоро барҳам задаанд.

Чун сарпоси пурдида зуд ва ошуфтаву парешон баромадани сипаҳсолорро дид, пеш омад ва духӯра пурсид:

— Дар торикӣ хонда нашуд?

— На-а, китоб нест он ҷо!

— Чун нест? Чаро нест? – гӯё ҳама ташвиши дунё ба сари ӯ бор шуда бошад, безобита гашт.

— Инро аз сарпос бояд пурсид, – ташвиши сохтани ӯро пай бурда пурсид Пармониён.

— Донам, ки буд. Амре нашуда, ки ба ҷое бубаранд. Магар сипоҳиён густарданӣ¹ карда? Ё барои зудуда гирифтани тиллояш рабуда?

— Чаро аз ман пурсон шавӣ? Ман, ки аз ту пурсидам, – гуфт базаҳра сипаҳсолор ва ба кирёси Боҳуй рафт. Агар рӯз буд, ба мушқуӣ шохӣ рафта буд.

Субҳ, ки сипаҳсолори пир бо ҷашмони беҳобу варамида назди шох мерафт, дар дасти ҳар сарбоз вараке аз китоби муқаддасро дида ҳайрон монд:

— Чӣ кунанд бо ин варақҳо?

— Дар домани пардаҳо ва даркашҳо бидӯзанд.

— Чаро?

— То хонда, ба сарбозон шарҳ диҳанд.

Таачҷуб қард Пармониён ва китф дарҳам кашид, ки найранге ҳаст; ҳеч кас китоб ё саҳифа дар домани парда дӯхта нахондааст. Пардадори мушқуӣ шохӣ сипаҳсолорро огоҳ қард, ки шохӣ шабрав ҳанӯз аз ҳоб бедор нашуда. Сипаҳсолор боз омад ба назди сипоҳиён, то бубинад, ки онҳо чӣ кунанд бо авроқи авестойӣ. Воқеан онҳо варақҳо бар пардаҳо мечаспониданд. Пармониён оне бовар қард, ки Искандар барои омӯхтани «Авесто»-йи муқаддас чунин амр қарда. Вале боз ҳамоно фикр ба сараш зад, ки китоберо бо чунин усул наомӯзанд: «Макре ҳаст.»

Сипаҳсолор мегашт пеши сафҳои тӯлонӣ, ки варақҳои пӯсти ошдода даббоғишуда ва бо зар навиштаро пеши пою зону медоштанд. Ба назари Пармониён дувоздаҳ ҳазор варақ намебаромад китоб. Зеро сарбозон ду варақӣ доранд ҳам, боз зиёда мемонд пӯст. Пиндошт шох хидматона дода сарбозону афсаронро, то зарҳали

1. Густарданӣ – мафраш, қолий.

он тарошида гиранд. Аз ин рӯ онҳо пойафзорҳои дарида ва сари зонухои ворафтайи эзорашонро бо пӯстҳои навишта пинхон медоранд. Дерёз истоданд сафоростагон. Сипаҳсолорро равшан набуд, ки онҳо киро ва чиро нигаронанд. Зеро ҳанӯз сипоҳиён субҳона нахӯрда буданд; сари пой меистоданд ва ягон-ягон рӯйи варақҳо сӯйи хеш гардониди ва баробари чашм бардошта хондани мешуданд ва тиллояшро бармекашиданд бо чашми сар. Баъзе хатҳои зарини меҳиро дида, таачҷуб мекарданд ба чунин хат ва дурахши тиллоии рӯйи пӯст, ки чашмашонро мерабояд; афеӯс, ки хонда наметавонанд.

Баъд аз чашмдориҳои зиёд шоҳ баромад аз мушку ва омад ба сахни диҷ. Чун Пармониёни пири сахархезро дид, чехраш турш шуд, лекин касеро чизе нагуфта, рӯ ба сипаҳсолор овард:

— Гӯянд, ки сипаҳсолор хату забони авестойиро балад бувад; ин китоби муқаддасро хонда, ба мо тарҷума хоҳад кард.

Сипаҳсолор заҳрханда кард:

— Он ки шоҳро оварда, дурӯғ оварда. Иқрор мекунам, ки тамоми шаб хоб набурд, берун аз кирёс шудам: гумонам рӯхи Бохуйи маккор маро аз хона бурун овард...

— Боз чӣ варсоқиҳо гӯйӣ?

— На. Варсоқӣ набувад. Чунон буд, ки истода натавонистам андар хонаи Бохуй. Бадар рафтам. Сарпосро дидам ва бо рухсати ӯ ба толори Садсутун шудам, то дар радифи номи Зартушт пайғамбар номи Искандари Макдуниро бинависам...

— Искандарро ниёзе ҳаст бар ин?

— На, Искандар бар ин чизҳо ниёзу эҳтиёче надорад... Искандар қаҳрамон буда, шоҳ буда, лашкаркаш буда, писари Худо буда, вале пайғамбар набуда. Ман хостам номи ӯ дар қатори номи Зартушт бинависам ва гӯям: «Искандар пайғамбари мост!»

Ва ин сухан даҳон ба даҳон рафт аз саф ба сафе: «Искандар – пайғамбар!»

Шоҳ шод шуд аз ин ҳол, вале ҳоло сабаби шабона ба толори Садсутун омадани Пармониёно мехост:

— Ва сипаҳсолор шубҳа дорад, ки номи Искандар дар таърих бимонад?

— На, шубҳа надорад. Яқин дорад, ки номи шоҳ Искандари Макдунӣ аллакай дар саҳифаи таърих бо хатти зарин набишта шуда...

— Ту ҷосус ҳастӣ, сипаҳсолор! – фармуд Искандар ва андаке таваккуф кард, то аз сипаҳсолор чӣ ояд. Ӯ сар андохта буд ва андеша дошт, ки чӣ гӯяд ба чунин тўхмат. Искандар афзуд: – Чанд бор маро аз роҳ задани шудӣ, то чангро хотима бахшам; баргардам ба Макдуниё... Ба назар ғами сипоҳиёно хӯрӣ; маро ба некномӣ хонӣ...

— Ҳолиё низ ниятам чунин аст. Сабаби дар радифи номи За-
ртушт набиштанам номи Искандарро неқномии ўро хостанам
буд.

— Ту сахв мекуни, сипаҳсолор! Номи дигарон бояд дар ради-
фи номи Искандар бошад, на номи Искандар дар радифи номи
дигарон!

Пармониён аз кўтахназарии шоҳ хайрон шуд ва чун донист,
ки шоҳ посух меоҳад, фармуд:

— Он чӣ шоҳро меоранд, биоваранд. Шоҳ ақлу ҳуш дорад
ва чашму гўш; бинад, шунавад, ҳулоса барорад. Бовар кунад ё
бовар накунад, рой ўрост. Гўям, ки сипаҳсолори шунидаву дида
танҳо дўсти шоҳ Искандар набувад, балки дўсти хонадони шоҳони
мақдунист. Агар Искандар маро адў донад, ман бояд аз лашкари
ў биравам.

— Тарсуӣҳои туро медонистам; дар лаҳзаҳои танг ҷангро
хотима додан меҳостӣ.

— Шоҳро як нукта гўям: огоҳ ва эҳтиёт аз онҳое бошад, ки
ҳешро ба шоҳ хеле наздик гиранд ва рости дурўро бефарқу бедареғ
оранд. Ҳикмати шарқӣ ҳаст: «Кирми дарахт аз ҳуди дарахт» ва ё
боз гўянд: «Дарахт барои маҳви худ табарро даста диҳад!»

Искандари оташгўҳар гўӣ аз ҳоб бедор шуд:

— Дўстиву душманӣ дар суҳан нашавад, чунин сириштаҳои
инсониро мурури замон нишон диҳад.

— Оре, шоҳ! Ман низ хоҳам, ки он рўз зудтар фаро расад ва
шоҳро дўсту душман аён гардад ва шоҳ Искандар нияти поки
сипаҳсолорро дарёбад...

— Дар хоҳам ёфт. Ҳеҷ чиз аз назари Искандар пинҳон наоҳад
монд. Вале гумоне набуд андар сари ман, ки Искандар гумном
гардад ва бо набиштани сипаҳсолор дар қатори номи оташпа-
растон ҷовидона бимонад.

Пармониёни бомулоҳиза ва дурандеш чун донист, ки шоҳи
шўридасар бо суҳан рому чўр нагардад, чун ҳамеша фармуд:

— Рой шоҳрост...

Искандар ё суҳанони сипаҳсолорро ба инобат нағирифт ва ё
писанд накард, ки эътиборе надода сўйи сипоҳиён рафт, назди са-
фҳоро гузашт; дар равшаной ба ҳарфҳои дурахшони офтобранг
зеҳн монд, ки ниҳоят ҳуш, зебо ва ҷашмрабо буд. Шоҳ афсўс ҳўрд
муғамбирона аз надонистани ин хату чунин забон:

— Ба толорҳо!

Саф-саф ба толорҳо рафтанд. Сипаҳсолор дарёфт, ки пешақӣ
нақшаҳо кашида шуда ва шоҳ намоӣше омода карда. Гирифтору
хайрон монд дар ҷояш ва нарафт аз пайи сарбозон. Ҳуд ба худ
андешид: «Чаро «Авесто»-ро ҷудогона омўзанд андар толорҳо?»

Искандар бо ҷондорҳояш буд ва бо горди «Дўстон», ки қадаме
аз ў дур намерафтанд, зеро ханўз ҳам бовар надошт, ки эронӣён

чунин дижу чунон хазиноро ройгон ба душман партофта, хази-мат карда бошанд: «Макр». Рӯзе дошод¹ зарафсару зарпайкару зарчома ба соҳибонашон хоҳад баргашт. Ба сони он дастобаҳои сафолӣ, ки чо-чо пур аз оби истаҳр меистанд аз даҳон хӯрда аз бинӣ хоҳад рехт. Искандар гӯшайи чашм кард Пармониёнро, ки ҳанӯз яккамех барин истех буд миёни майдон. Шоҳ низ ўро чизе гуфтани нест; зеро сипаҳсолор назари худро гуфта ба чунин рафторҳо, вале шоҳи кинавари қасдситон аз роҳу ройи хеш нахоҳад гашт. Ва чун шоҳ донад, ки он гӯри гурезон – Доройи Саввум ба даст наомада; рӯзе набарди саҳт хоҳад шуд, аз ин рӯ сипаҳсолори корсози пайкорҳо чу нӯшдору зарур хоҳад буд.

Ва ин замон лашкариён бурун омаданд аз толорҳо. Дастонашон тихӣ аз авроқи зарин. Шоҳ медонист, ки рӯи пардаҳо ва андар домони онҳо дӯхтанд; сипаҳсолор гумон дошт, ки сӯхтанд. Ва онҳо аз кучо донанд, ки пайғамбари озарниҳод Зартушт зар бо хуни дил ва мағзи сар ошурда ин варақхоро зарнигор кардааст... Пармониён андешае низ дорад, ки шояд нахуст зари онро бизудоянд, пасон сӯзанд...

... Аз кучо донанд онҳо, ки Дориюши аввал, Хишоёршоҳ, Ардашер – шоҳони ҳахоманишӣ ба ободии ин ҳисори беназир чӣ хидматҳо кардаанд. Искандари харобкор ба барандохтани дижу кӯшкҳои таърихӣ усто гашта; харобкориву саргири заҳмате надорад. Ба назараш искандариҳои зудсохтааш хубтар бувад аз диҷҳои хунармандона сохта.

Аз сар нах кашиданд сарбозҳо. Барқасди Пармониёни пир буд ва ё нақшайи пешакӣ, Искандари бузургманиш ва баъзан донодил хеле қадам зад ва садо дардод:

— Имрӯзу пасрӯз бами пирӯзӣ хоҳад шуд! Ҳар кас тавонад, чуфти ҳешро пайдо кунад!

БАНДИ ҲАШТУМ

Шоҳ Искандар пеш аз он ки чашм орояд, номаи огоҳонайи модарашро аз чайби ҳафтони зери ҷавшан бурун овард ва сатрҳои ҷолибашро, ки гоҳ-гоҳ меҳонд, боз бихонд: «Аз рафтору кирдорат огоҳ гаштам, ки ту аз «дӯстон» шоҳ хоҳӣ сохт ва ҳешро ҳакиру забун хоҳӣ кард. Он муздурон имрӯз ё фардо ғаниматҳои ба даст оварда ва бахшидаҳои туро бардошта натавониста, бо ҳар баҳонае сари роҳҳо хоҳанд монд ва шоҳи худро танҳо ба корзор хоҳанд фиритод. Вокиф гаштам, ки шоҳи ҳахоманишӣ Доройи Саввум баройи таъмини лашкару зарурияти шоҳӣ ҳашт ҳазор толон бо худ гардонад. Бидон, ки яке аз дӯстони ту зиёдтар аз он

1. Дошод – подош, мукофот; ато, бахшиш.

ганч дорад. Равшан гашта, ки «дӯстон» на аз баройи Искандар ва ё шӯҳрати Макдунӣ ё миллату халқ, нангу номус бичанганд, балки баройи симу зар талош кунанд.

Искандар! Кӯдаки нозанини ман! Шояд худи ту низ аз баройи ганчдорӣ ба он дуриҳо рафта бошӣ? Бидон, ки душмани ганчдор фузунтар шавад аз камечи¹ шоҳон... Бидон, ки чанг аз чанг фарқ дорад: агар баройи Макдунӣ ва халқи он мечангӣ, фардо ҷовидона хоҳӣ монд (ҳарчанд ман зидди чанг ҳастам, инро аз дуриҳо бароят мегӯям); гар аз баройи доройӣ набард дорӣ, фардо таънасор ва маломатзада хоҳӣ шуд; гар баройи ҳавас ва шавқу завқи баччагӣ ё аз бекорӣ овард мекунӣ, фардо хандахариш гардӣ; агар баройи гарзани² каёнӣ ва тахти оҷ овехтани бошӣ, фарру шукӯҳат бар он нарасида... зери поят зеркунда хоҳанд гузошт... Ту наранч аз ман; дӯст занад табарвор... Зеро ҷуз модарат касе ҷуръат надорад ҳақиқати мутлақро ба ту ошкор созад. Онҳо, ки туро зехозех гӯянд, танҳо ангез диҳанд... Дар ин олами ҳастӣ инсонро душман фузунтар аз дӯст; дӯстон низ душмананд ва дар сари мӯй гарданд аз ту ва кори хеш кунанд. Бавижа эҳтиёт бояд шуд аз чинси зан; маҳз аз гетерҳо... Зеро гетерҳо танҳо дар болини як мард сар мондан нахоҳанд; хоҳиши онҳо баробари нозу ишвааашон. Онҳо чунин ҳисобанд, ки баройи шӯҳрат офарида шудаанд ва кӯшиш кунанд комгор ба ҳама чиз бошанд... Агар реги соҳилро шуморида тавонӣ, ба макри зан сарфаҳм хоҳӣ рафт... Эҳтиёт бош! Зинда бош!»

Дар он замон тиллоӣ хосаи Искандар, ки бо худ мегардонд, аз яксаду ҳаштод ҳазор толон афзуда буд. Ва ӯ гуфтаи модарро киноя доништа ҳашм гирифт ба Олимпиада, ки аз дуриҳо низ таъна бар писар занад. Оташсарӣ ҷой надошт ҳоло, бибояд андешид. Зеро модари пазмонгаштаи писар таънаву киноя накунад... Ёд кард модарро ва симойи қахрамононаи ӯро пеши назар овард; фаромад аз асби ғазаб. Зеро модар буд, ки писарро ба ин дараҷаҳо расонд: «Аз дилсӯзи гӯяд...»

Ба пиндори хеш Искандар оламгир бувад, вале ба модар дастҷомае накарда. Ҷуз фиристодаҳое, ки ба модар расад ё нарасад? Зеро ягон-ягон мактуб мерасад, ки сол мегузарад. Баъзан шоҳ андеша мекунад, ки гуфтаҳои модар бештар ба огоҳиҳои сипаҳсолор созгор бувад. Гӯё дар ҳоби якдигар даромада ројзаниву ројсозӣ кунанд, ки кирдору рафтори Искандар дархӯри макдунӣ нест. Диҷам гашт ӯ, ки ба эҳтироми модари мардхӯ рӯй аз падар гардонд; носоз бо ӯ гашт; то ҳаде расид, ки наҷоди худро худоён донист, на инсонии заминӣ шоҳ Файлакус. Ҳолиё, ки шӯҳраташ ба

1. Камеч – душман.

2. Гарзан – тоҷ.

авчи кибриё расида ва аз Қоф то Қоф дар тасарруфи хеш оварда, модар таънаву киноя бар ӯ занад... Искандар он баччае нест, ки ҳанӯз ҳам модараш сарқӯб кунад. Искандар мойии ифтихор ва ситойиш бувад...

Ва созгор ба чунин андешаҳо пайк омад, ки ашрофзодагонни Эроншаҳр дидорбинӣ омадаанд пеши Искандаршоҳ. Шоҳи навини Эрон пазируфт эронийро, ки на ба сӯхбату дидорбинӣ омада буданд, балки бо ду дасти адаб зару хоста ва дода оварда буданд...

Ва Искандар зуд ононро раҳо накард; меҳмоннавозӣ кард ва сӯхбат ороост дар боби шоҳони гузашта ва расму ойини эронӣ. Чун асилзодагон наметавонистанд шоҳони порсиро мазаммат кунанд «Шоҳи мақдунӣ хубтар аз мо донад шоҳони порсиро» гуфтанд. Чунин посух хуш наомад Искандарро, ки ӯро ханӯз ҳам «шоҳи мақдунӣ» ном баранд; дар сурате, ки ӯ ҷаҳонро зери даст карданист. Ў дар шигифт низ буд, ки чун монда ганҷ дар дасти эшон? Чунки сарбозони мақдунӣ ҳамаро зара ба зара рабуда буданд.

— Шумо аз дохили шаҳр ҳастед ё аз музофоти он?

— Мо аз музофот, маликуррум, – посух доданд ва бо рухсати шоҳ рафтагор шуданд. Аммо Искандар онҳоро боздошт ва ба базми Искандарӣ хонд. Ашрофзодагон сипосгузор шуданд, зеро ҳузури хешро дар базм ночӯр медонистанд. Пас Искандар эшонро гуфт:

— Минбаъд сатрапи Эроншаҳр Фрасаорт хоҳад буд; ҳар дарҳосте пайдо гардад, мурочиат бо ӯ кунед...

Пеш аз он ки шоҳи мақдунӣ оғоз ба базми Искандарӣ кунад, нигоранда Коллисфени аз ёдҳо қариб фаромӯш гаштаре пеш хонд, то нома иншо кунанд ба номи Арасту: «Ай устои донодил! Бидон, ки ман дар кишвари Эрон мардуме мебинам хирадмандтар аз мардумони дигар; тезхуш, дар ҷаҳондорӣ пешдасту пештоз; бар дигар фармонравоён гарданфароз. Аз чунин мардум ҳаросонам... Мабод, ки бар ман ситезанд ва кишвару ҷаҳондорӣи маро пуршӯру пурошӯб кунанд. Бар он шудам, то ҳамагӣ он мардумро бедареғ бигзаронам аз дами тег... Зеро сабаби чунин ситезу қасосро дар номаи пешин ба шумо навишта будам... Устодро чӣ рой бувад бар чунин масал?»

Нома фиристод устодро. Вале намедонист, ки Арасту ин номаро чӣ гуна пазирад ва чун посух гӯяд...

Ва аммо чун додаву овардаҳо пеши чашмонашро баста буд, фаромӯш кард ҳама чизро ва муҳайё сохт чашни Искандарино. Зеро ба чашни пирӯзӣ гуфтан забонаш намегашт, ки ҳама ройгон омада; «Базми Искандарӣ» номид. Ханӯз шоҳи омада аз ҳашма-

ту бузургийи дижи тозакуҳан¹ ва ободонийи Эроншаҳр ба худ наомада буд. Шукӯҳи Таҳти Чам на танҳо ақли сипоҳиёро хира гардонд, балки ақли Искандарро низ дуздид, оташи кину рашки ўро доман зада буд.

Ў овора буд ба айши хеш ва гўшашро намерасид, ки чун зуза мекашад бурчу гўшаҳои дижу кўшк; чун менолад гўрхонайи шохон андар машҳади модари Сулаймон, миёни ду санги азим. Ба назари касе наметобад, ки чун мурдаҳо кафанбасар аз гўрҳо ва сари бораҳои баланд, паҳлӯи гўрхонаҳо ҳамчу дидбонҳо ва посбонҳо қомат афроштаанд, то ҳомй гарданд Эронро. Танҳо шоири сапедчашми монанд ба Яъқуб мебинад ин користонро, вале намеёрад касеро гўяд; зеро бовар накунад ба ў, ки он чӣ бино набинад, кўр чун бинад? Шоири нобино рўйи ниёз меорад худойи яккаву ягонро: «Худовандо кўр гардон эронийро чу ман, то бу-бинанд ин мочароро!» Ва баъд дасти сўйи осмон бардоштаашро фуру дод; сар афшонду аз зехн гузаронд: «Ангуштшумор касоне хастанд, ки баройи обрўйи халку миллат ва пойдорйи кишвар камар банданд. Бисёриҳо дар ғами шўҳрат, тахту тоҷ ё симу зар даргузаранд. Вале чун чайбашон пур шуд, рўзи танг заро бардошта, мулкро гузошта, фирор кунанд; зану фарзанд аз ёд диҳанд. Эшонро болотар аз хирс, нафси баду шум чизе набувад; чашми гуруснаи ононро чуз хок чизе сер накунад. Ва чунин касонро хок дертар кашад аз некафсон. Зеро зар камари чунинон қавӣ ва қоматашон боло дорад... Парвардигоро! Ту донӣ, вале ман надида, ки касе сари худро ба қойи сари дигаре зерӣ тег гузорад: ҳатто фарзандон ба қойи зодагон ва зодагон ба қойи фарзандон сар супурдан нахоҳанд; гарчӣ дар навҳашон «кош ба қойи ту ман мемурдам» гўянд. Ҳама аз мурдан тарсанд, ҳатто каллабуру сархўрон. Худовандо! Ту чихел офаридӣ ин ҳамаро? Магар илоҷе набуд, ки инсонро меҳрубонтар, боинсофтар ва хушнафстар аз ҳайвон офарӣ? Ҳайвонҳо низ доранд ҳама ноқисиву норасоӣҳоро; онҳо низ талош кунанд, ситезанд, баройи ҳимояи нангу номус ба майдон оянд, вале то мурдан аз пайи қасду қасос нашаванд... Бисёррўятар аз инсон дар рўйи замин ҷондоре набувад ва кинаву ҳашми ўро чизе баробар нагардад... Ман бо шумо гўям, пасовандон! Инсонро бовар накунад! Ҳатто худ ба худ бовар накунад, ки дурўғ гуфтанатонро донед; фасодатонро донед; дил дигару забонатон дигар буданашро донед; ният дигару амал дигар буданашро худатон созед; гуфторатон дигар, рафторатон дигар: шумо беойина, беоб, бесангу сафол бинед, ки ду рўй доред: сапеду сиёҳ. Аммо қойил наоед, ки шумо чунин қас ҳастед. Ҳол он ки миёни ду рўйи сиёҳу сапед садҳо рўйи дигар доред, ки дар сояи ин ду ранг натобанд. Миёни ду рўятон биние ҳаст, вагарна як чашматон

1. Тозакуҳандиҷ дар замони ҳар шоҳаншоҳ қомил мегашт ва илова мегирфт.

чашми дигаратонро кофта меҳӯрд... Ҳамаи инро гоҳе дарку фаҳм кунед, ки ба саратон мушкилоте бор шуд ва мушкилосоне надоред. Гоҳе ки пай мебаред дар ин саройи дудар танҳо хастед; касе ба додотон нарасад; ба сари бора омадаед ва ҳолиё як лағад зада ба варта меандозанд... Ба пас нигашта мебинед, ки касе нест, шуморо сиёҳии чурматон пахш кардааст, воҳима гирад вучудатонро; кӯҳ бор шавад ба саратон... Гиребон мегиред, ангушти пушаймонӣ мегазед ва тавба кардани мешавед, аммо забонатон намегардад. Зеро пеш ҳам, пештар ҳам, дӯш ҳам ин гуна тавбаҳо шуда буд; гоҳе ки гуноҳ шуда буду бароятон нек омад, вале дил хичил буд. Он гоҳ Худоро ёд оварда будед, боз фаромӯш кардед... Одаиё бе ойина набинад симойи хешро; агар дар он лаҳзаҳои номатлуб мидид андоми худ чӣ зишт будани хешро дармеёфт... Афсӯс, Худованд ҳамин зайл офарида шуморо, ки ба ҳазор ранг гардеду набинед худро... Хуб, шумо худатонро надидед, вале гуноҳатонро донед; донед, аммо вонамояд, ки надонед; гӯед, ки надонед; санганд хӯред, ки надонед; зеро иқро кардани гуноҳ шуморо баробари марг аст... Шумо тарсед аз марг, аз ин рӯ онро дидан нахоҳед, ки зӯртарин, бузургтарин ва тарсовартарин офаридаи Худованд бувад! Шумо аз он тарсед, ки Аҷал ном дорад; дигар аз ҳеч! Ман ба номи шумо савганд меҳӯрам, ки шумо аз Худо наметарсед! Агар метарсидед, чунину чунон намекардед; зеро бузургтарин тарс гуноҳ бувад... Искандари ҷаҳонҳо низ чун шумо як касест, вагарна ҳама гуноҳонашро иқро мекард!!!»

Зуза мезанад дижу кӯшк, зуза мекашад шохони дарахтон аз боди самум; зуза мезананд сагон чун гургони биёбонӣ, сайҳа доранд асбон, бонгу наъра занад сутурон, парвоз доранд кабӯтарон аз нолаи тифлон ва нафири бевазанон.

«... Аз ин марз бўи сӯхта меояд...»

Ба ҳарфи шоири сапедчашм гӯш намедиханд; девонааш хонанд. Гардан фуру мекашад чун сангпушти рамида миёни шонаҳо, ки нобоваранд ин мардум. Ҳар кӣ шуданду нашуданд аз содагӣ ва аз нобовариашон. Душманро бовар доранд, дӯстро на.

Пушт гардонду бирафт ҷониби офтобнамо, ки орзӯи Искандар бувад, вале пешорӯаш гӯри Куруш барояд.

Ва базми «пирӯзӣ» орош шохӣ тозаҷулус. Чунон базм, ки на худ дида ва на дигарон. Искандари дамон, ки ин замон касеро дамсоzu созгор намедонист, фуру рафта буд ба худ. Шароби арғувоний отинӣ меҳӯрду ба андеша мерафт ва фузунтар аз шоири сапедчашми дунё бо чашми дил дида мулоҳиза меронд; ду андеша буд, ки бо ширеш ошурӣ, ба ҳам намеомехт чун Аҳриману Хурмузд, ки яке бадири ва дигаре некиро худованд буд. Яке бештар ба торикиҳо дида дӯзад ва ободон хароб гардонад, дигаре сӯйи осмон дида дӯзад, то равшанойӣ бинад. Вале ҷаро Аҳриман, ки хунҳор офарид, зебо офарид, бино офарид; ҷаро Хурмузд, ки шоир офарид, нобино офарид? Якеро чашми сар дод; дигареро

чаши дил. Хо, Аҳриман гуфт: «Бо ҳуснаш бифиребад мардумро». Хурмузд гуфт: «Бо чаши дил бинад гетиро.» Ва то Ачал барҳӯрд хоҳад кард ин ду кувва... Андаке пеш шоири сапедчашм гирифта буд бо андешаҳои худ; лашкаркаши бузург гарра ба пирӯзиҳо ва кишваркушӣ ва дунёҷӯӣ хеш, ки дар чунин синну сол ба чунин мартаба расидан – шоҳи Мақдунӣёву Юнон будан ва ҳукмрони Осиёи Хурду Осиё шудан на корест хурд.

— Биравед!!!

Дастболо фарёд занад ӯ. Пешӣ чашмонаш шабаҳҳо пайдо шаванд. Парешон кунанд ӯро ва як лаҳза пардаи чашмаш сапед гардад, баъд сурх шавад; хунгирифта. Зӯри ҷавонӣ чира ояд; пароканда кунад рангҳоро; ғурур афзояд:

— Кучоянд гетерҳо!?

Гетерҳои соҳибчамол донанд, ки шоҳ дар чунин ҳолатҳо пазмону пазиро гардад ононро. Бо ҳазор ишваву ноз барга бар синаҳо гузошта, таносул пинҳон дошта, тижирон, барахнакамар;

«Зулфошуфтаву хайкардаву хандонлабу маст, Пираханчоку газалхону суроҳӣ дар даст...» ҳуморӣ, рону думбаву миён ҷудо, сина ҷудо, китф ҷудо, гардан ҷудо, сар ҷудо чунбон-чунбон ва ларзон-ларзон, хиромону навон ҳозир шаванд.

Шоҳи ҷавон худдорӣ карда натавонад, хуни гарм бар сараш занад; тезхунтар шавад, барҷаста аз маснади оч ва заркӯб паймонӣ моламола ёзад эшонро. Гетерҳои хубчехру нозанину хушрабо сар андозанд дастафшону покӯбон ва бо нозу адо рабоянд ҷоми дарёзидаи шоҳро; чунон ки дил аз синایی шоҳи шахвонӣ бурда бошанд, майл аз паси ҷом кунад ва сармасту аласт покӯбон хиромад ба дунболи эшон. Аз ҷӯши хуни ҷавонӣ ва ангези шахвату шӯҳрат фаромӯш кунад хешро, ки шоҳ аст. Даст ҳалқа гардонад бар камару гардани раққосаҳо, ки хилофи шоҳаншоҳӣи Эрон аст ва каёни порсӣ. Гетерҳои таълимдида ҳунар намоёнд, то ба шоҳи гетихоҳ хуш оянд, зеро онҳо маҳз барои ҳамин офарида шудаанд ва омӯхта гаштаанд, ки бо ҳунари беназири хеш ақлу ҳуши мардон бирабоянд. Раққосаҳои барнову тозарӯ ишваву ноз ва карашма доранд бештар сӯйи шоҳ, то писандаш гарданд ва ақаллан шабе ҳамболини ӯ бошанд. Зеро донанд, ки шоҳ ҳама ҳунар ва андому аъзойи чунбону навони ононро аз назар гузаронад, даҳону биниву чехрайи зебо ва соку рону миёну сари гардани онҳоро эътибор диҳад. Вале Искандар вонамуд мекард, ки аз баҳри аъзову андоми онон баромада, банду гирифтори ҳунари нотақрорашон аст. Аз лаби додаҳои имрӯзӣи ашрофзодагон зару сим пошад бар сару қаду қомати гетерҳо, вале чунон ки таъкид шуда бошад, касе нигоҳ накунад сӯйи тангаҳо ва бар аз замин надорад. Тангаҳо зери пойи нозуки гетерҳои отинӣ дуруштӣ доранд, вале онҳо дарку эҳсос накунам. Шоҳ аз миёни онҳо боз пазируфта Тойиси соҳибчамолро, ки зиёдтар аз Искандар тамрину варзиш кунад дар ҳунари хеш, ки шоҳ дар ҳунари набард. Ва шоҳзодаи мисрӣ

Биталомус аз ин рӯ ошиқу шефтайи ин соҳибхусну соҳиббандому соҳибхунар бошад.

Чӣ андешае ба сари Искандари короғоҳ зад, ки раҳо кард гетери ҷавону хубчеҳро ва бурун рафт аз дойираи раққосаҳои бохунар. Шояд нигоҳи тези Барзин ё дасту по заданҳои Геракли хандон андар бағали доя ўро аз давра бурун оварда бошад. Искандар нарафт ҷониби Барзин, балки ин тани

«Ба базм андарун осмони вафост,

Ба разм андарун тезчанг аждаҳост.» хеле мўлид андар зергоҳ ва пас ҷомаи зарнигор ба бар, миғфари душоҳаи Куруш бар сар бинишаст бар авранги зарин, то аз нав бинаду биандешад, ки чиро монад; ин ҳама ҳамсози ўст ё на? Ба назари ў ҳама чиз табиӣ битобид; ба назари дигарон ҷунон тофт, ки одами шохдор булаҷаб аст. Аз инсонӣ то ҳайвонӣ фосилаи зиёде нахоҳад; аммо аз ҳайвонӣ то инсониро фосила набувад.

Ва аммо Искандарро ба ин чизҳо эътиборе набуд, балки андеша дошт ба тавру хости худ; гарчӣ чашму нигоҳаш гетерохоро буд, хушу ёдаш банд ба дигар андешаҳо... Чашмони хуморӣи ў тангтар шуданд. Кина дорад дар дил, аммо наёрад ё нахоҳад рӯ орад ба ў. Зеро андешаҳои шохро сипаҳсолори огоҳдил донад ва ҳамроҳи Олимпиада садди роҳаш хоҳанд гашт. «Падарам аз гўр зинда шуда ояд ҳам, ба ҳарфаш гўш нахоҳам дод...» аз дил гузаронд ва ҷом ба сар кашид, то равшан гардонад мағзаширо; баракс шароб тиратар кард мағзаширо.

Гетерохӣи нозанину хушадо метананд гирди маснади ў, то зар афшонад бар сарашон. Он гоҳ дарёбанд, ки болида дошта рўҳи шохро. Вале Искандарро ин чизҳо андармонианд. Дар сараш андешаи дигар дорад: андешаи Эроншаҳр: «Оё вафо кунад макдунӣро? Персепол шохони ҳахоманишӣ ва эронӣи асилтухмаро бако накард; оё маро бако кунад?» Ба ҷунин пурс посухе наёмад; на аз замин, на аз само.

Шоҳи ҷавон ба чашми гетерҳо миёни либоси фоҳири эронӣи мохе буд шомхўрда. Ва ҷун гиреҳ мегирифт миёни абрўяш, ба дон мемонд, порайи абри даргузар гирифта рўи моҳро. Ва яқбора ҷиготаш гирифт, турш шуду тунд бар тахт.

Тойиси хушхиром ҳозир шуд андар зергоҳи маснади шохӣ хандону навон, ҷоми шароб дар даст хушрўву хушгў. Ҳеҷ зане, дўшизае, маъшукае, раққосае ҷун ў ширин, намакин, пурхунар ва пуръҷоз наметофт андар чашми хуморӣи шох.

— Тойис, ҷойи ту ин ҷост! — канори ҳешро ишора кард Искандар ва раққоса аз зергоҳ пештар омад — паҳлўи тахт. Гўйи санами порсӣ, маликаӣи хубон нишаста ёни шохӣ ҷаҳон.

Онсўтар зани малик Барзинро рашк ноором мекард ва дўстдори Тойис шохзодайи мисриро андар ҳавоӣи сард арақ пахш карда буд; хун зад бар сараш, аммо илоҷе надошт, шох шох бувад. Вочиб аст

хукми ӯ. Аз ин рӯ Барзин ҳам, Биталомус низ ҳам мӯҳри хомӯшӣ бар лаб заданд.

Тойис мепечад ба худ чунон ки мор, то ақлу ҳуши шоҳро бирабояд. Ҳол он ки кайҳо бурда ақлу қарору тоқату ҳуши ӯро ва шоҳ гирифтори зулфи сиёҳи ӯ гашта. Парвоз дорад товуси хиромон ва тавсани навон. Чун дар кафи шоҳ дона бинад, пеш ояд мургаки ром.

— Ай мақдуниписар! Туро дил сӯзад ба Отини сӯхта? – равған рехт бар оташи дили Искандар.

Шоҳ гӯйӣ маҷоли суҳан надошт аз гирифтори, ҳуши садо қардан низ. Кишна намуд чу қурра, ки тифлона буд сар афшондана. Ва сӯйи Тойис даст ёзида фаҳмонд, ки холиё вақти чунин ҳарфҳо набувад: маю маъшукаву мусиқӣ мебуд... Тойис чун дарёфт, ки ҳаваси шоҳро ангехтааст ва ҳар чӣ фармояд ӯ ҳозир аст... ноз кард:

— Ай шоҳи макдунӣ! Магар гузаштагони ҳешро эҳтиром надорӣ?

— Дора-ам, зиёдтар аз он ки ту пиндорӣ!

— Пас чаро қасди ҳеш набистонӣ? Харобаву сӯхтайи Отин магар аз мадди назарат дур шуда?... Ай Искандар! Ту шоҳи хурд нестӣ! Шоҳи бузург ҳастӣ! Аз Мағриб то Машриқ дар тасарруфи туст. Ҳама чашм ба даҳони ту доранд, то чӣ фармойӣ.

— Бардошт бикун...

— Магар оҳанги лашкар кашиданат интиқом нест? Магар ин ниятро Филиппи бузург мерос нагузошта туро?

— Оре, гузошта...

— Вақт аст, то васияти падарро бачо оӣ...

— Ман инро донам, Тойис. Аммо худоён чӣ гӯянд?

— Худоён андохта ба дили ту чунин оҳангро!

— На... Ман писари худостам... Маро гуноҳи кабира бошад харобӣ...

— Ту фармо, дигарон иҷро кунанд...

— На-а-а, Тойиси нозанин! Ҳарфи ту пеши ман ҳукм бошад, лекин мардуми Эрон, ки ин қадар донодил ва боҳунаранд, чӣ гӯянд ба чунин гуноҳи мо?

— Чӣ гӯянд? Интиқом гӯянд... Бар ивази кирдорҳои Хишёршоҳ гӯянд...

— Сабр бояд кард, то устои хирадманд Арасту чӣ фармояд.

— Сабри ту пушаймонӣ орад... Агар қасдат оташ задани Персопол набуд, чаро дар домани пардаҳо авроқи «Авесто» дӯхтӣ?

— Осон мапиндор, Тойис, зиддиятҳо зиёданд...

— Барзин?

— На!

— Барзин нахоҳад, ки марзи аҷдодии ӯро оташ занӣ?

— На, дигаронанд, бузургтаронанд.

— Диранг накун, ки пушаймон хоҳӣ шуд. Вактест, то шамъ ба даст гириӣ...

Искандар сахт ба сукут рафт. Сар андохт. Тойис чоми ӯ мо-
ломол кард ва дарёзид сӯйи шох. Искандари беҳуд ба сар кашид
шаробро ва чом паси сар андохт, ки садояш аз пушти тахти за-
рнигор омад.

Барзину Биталомусу дӯстони зиёд гумон доштанд ҳисси шахво-
нийи шох боло гирифта, аз ин рӯ бешармона бо гетери сабукпо
миёни афсару аскар чунин рафтор кунад. Вале канортар Пармо-
ниёни дилогоҳи дертар ба толор омада муроди ононро дарёфта
буд ва аз анчому оқибати сӯхбати онҳо метарсид. Ва намахост
ин базми зебویی ройгон афтода ба ҳамҳамаву гирудори бемаънӣ
бадал шавад. Ҳолиё на танҳо гетерҳо, балки афсарон ва сарбозо-
ни баргузидани низ чуфти хешро пайдо карда, мераксиданд, ки аз
Юнону Макдуниё ва Шушу Бобул ҳамроҳ оварда буданд.

Тойис ширин бихандид сӯйи шох ва ӯро хуш омад; сархушона
ҳаваси ин пойкӯбро кард. Чун гетер ҳавасу рағбати шохро дарёфт,
шамъи паҳлӯӣ чапи боргоҳро бардошт ва дарёзид ба шох. Чун
ракқоса хушаш омада буд ва ҳавасашро ангехта, миёни майлу
муроди ӯро нашикаст. Тойис шамъи дигарро гирифт аз пешгоҳ,
омад ба зергоҳ ва ноз кард:

— Ай шоҳи бемаргу анӯша! Агар аз гувоҳиӣ таърих битарсӣ,
маро бибардор рӯйи дастон, то поён пазираам ин дostonро!

Искандарро хуш омад чунин хоҳиш, ки иштиёқи бардоштани
гетери ҳангомахоҳро дошт. Андешаву мулоҳиза ҳам накард. ӯро
бубардошт рӯйи дастон ва бибурд назди тиреза. Тойис шамъи
дасти шохро низ гирифта, дар ду даст шамъ медошт. Пушт андохт
сари хеш ба ноз. Шамъи дастон дарёзид сӯйи парда. Парда оташ
гирифт ва пӯст аввал дуд карду бӯй баровард. Дуди ғализ ва бӯйи
нофор зуд фаро гирифт сароро.

Ва Искандари беёд Тойисро мебурд парда ба парда...

Безобита гаштанд базмиён; машғалҳо бардоштанд сарбозон,
рафтанд ба толорҳои дигар. Ҳанӯз ҳам Искандар парда ба парда
мебурд Тойисро. Аз шамъи дастони ӯ пардаҳо аланга гирифтанд,
забона заданд, то боло оташ афтид диҷро. Чӯбу тахтаву болору
вассаву сарсутунҳои чӯбӣ фурӯ рехтанд... фурӯ мерехт диҷи
порсӣ... Месӯхт санг...

Мағзу маркази давлати Эрон месӯхт, чунон ки замоне аз оташи
ғазabi Ҳишоёршоҳ шаҳри Отин сӯхта буд.

Шоири нобино чанде пеш бӯйи сӯхта шунида буд. Ҳолиё гар-
мийи оташро эҳсос мекунад ва даст меёзаду мепурсад: «Рост аст,
ки оташ фаро гирифта покбумро?!»

Вале гармийи оташ ҷисми ӯро коргар нашуда садое меояд:

«Ай бузургмард! Бархез, то аз ин марз бурун равем, ки оташи
Сикандар хокро сӯзад!»

Сар афсонад донодили нобино:

«Ба чое нахоҳам рафт. Ҳамроҳи ин марзу бум ва ин маъбаду куҳандиҷ ва ин хок хокистар хоҳам шуд...»

Ангушти ҳайрат газиданд ҳамдиёрон ва писари марди покдил ба пойи падар афтод:

— Ай падари бузургвор! Сӯхтан то чанд?

Пиронасар садойи писар шунид ва даст пеш бурду сари писар дарёфт ва ба сари сина пахш кард:

— Чун дар ин марзу бум як мард намонда, ки дами шамшери ин хунхорро бигирад, авлотар бувад сӯхта мурдан аз шиканҷайи асирӣ дидан!

Писар натавонист чизе гуфтан. Оташу аланга фаро гирифт Эроншаҳро. Гирди кулбайи пирмард пешдаргирон гузоштанд, то оташ зананд. Ҷилави Искандар бозгирифтанд ва гуфтанд:

— Ай Искандар! Ин ибодатгоҳро оташ мазан!

— Чун?

— Ҳакимест андаруни он.

Искандар фармуд, то ҳакимро биоваранд.

Ҳакимро пеш оварданд. Рӯ ба рӯи шоҳ гузоштанд. Ҳакими харосон мичча мезаду чизеро намедид. Ҳаросон буд, то бо чӣ анҷомад чунин дидорбинӣ.

Искандарро хуш наомад ҳаким. Зеро лоғар, пурмӯй, нобинойи сапедчашм ва зишт тофт ба назараш. Ва нафрин кард:

— Бо чунин зиштрӯйи чун тавонад ҳаким бошад ин пир?

Ҳаким сари бардошта бардошт, сӯйи садо нигашт ва бо кӯрийи хеш дарёфт чӣ кас будани шоҳро ва фармуд:

— Ай Искандар! Ту, ки аз дурихо умед кашида марзҷӯву зарҷӯ то ба ин чо расидӣ ва зоҳирбин будайӣ, масале гӯямат дар ёд гир: «Қор шамшер кунад, на ғилоф!»

Искандар даст боздошт аз оташ задани кулбайи ҳаким ва дер андешиду таҳлил кард мақоли гуфтаи шоирро...

... Вале марз месӯхт. Болорҳо сӯхта футур мерафтанд, бомҳо фуру мерехтанд. Зарфҳои зарин зери хок мемонданд... Дар чунин ҳолат ҳам сарбозони носер ҳар чӣ ба дасташон афтад, аз миёни оташ мерабуданд...

Гунбади қасру ҳараму кирёсу мушқу ва маъбаду бурчу бораҳо яксон мешуданд ба замин, гӯё гунбади сабзи фалак фуру меомад ба сари мардум. Пароканда шуд халқ; канора бирафт. Аз дур ме-дид, ки забонайи оташ сӯйи само теғ кашида, садойи қарс-қарсу чарс-чарси сӯхтани дижи шоҳони порсӣ гӯшкар баланд шуд. Касе надидаву нашунда чунин ваҳшониятро.

Хушнуд буд Тойис, ки Персопол ба Отин монанд мешавад: ниғол ва хокистари тираранг боқӣ хоҳад монд аз дижи шоҳан-шоҳӣ. Ў аз рӯйи дастони Искандар фуруд омада буд; паҳлӯйи шоҳ мегашт, ки баргузидайи Искандар аст. Гӯё бовафотар аз ӯ касе нест шоҳро...

Ва Барзин ба гардунаи шохӣ рафта, гӯяву мӯя дорад ва лаънату нафрин хонад Тойиси маккораро, ки аз зиндагии шоҳонаи эронӣ маҳрумашон сохт... ва ...

Пармониёни пир ҳарчанд фарёд мезанад, ки оташро хомӯш кунед! Касе садояшро намешунавад...

Ногоҳ чаши Искандар сипаҳсолори пирро афтод, ки тамоми кувва ва сиву ду рағу пайро як карда наъра мезанад: «Хомӯш кунед оташро!» Искандар ба худ омад аз ин садо. Дид оташу сӯхторро. Хушёр шуд, низ наъра зад:

— Хомӯш кунед оташро!!!

Сипоҳи макдунӣ ва юнонӣ ва кироя шуниданд садойи ўро ва ҳама майл карданд ба оташнишонӣ. Вале муҳол буд чунин оташро хомӯш кардан. Гирӯдоре шуд гаронтар аз чанг. Кӣ хок мепошид оташро ва кӣ об мезад... Сарбозон аз истаҳри паҳлӯӣ диҷ об мекашонданд дар ҳар чизе, ки имкон дошт. Онҳо аз дами диҷ то истаҳр нах кашида даст ба даст дар ҳӯдҳои фулузӣ хеш об мекашиданд, ки шутурро бо кафлес об медода бошанд. Қасри шоҳон месӯхт. Фармони шоҳ Тойисро ба ҳайрат наовард, зеро раққоса корашро карда буд... Вале Искандари хомҳаёл пушаймонӣ дошт. Коре кард нобахшиданӣ. Хуб буд, агар чанд муддат дар қасри шохӣ мезист шоҳона. Зоҳиран гирифта буд чиготаш, лекин дар дил хурраи дошт, ки ҳама ганчи порсӣ рафт сӯи Макдунӣ ва ў дод ситонд.

Бо давлу машку зарфҳои зарину мисину симини ғаниматафтода ва кулаҳҳои фулузӣ ва оҳанӣ об мекашиданд аз истаҳр. То даст ба даст, рехтаву пошида аз осемасарӣ, ба оташгоҳ мерафт, ки чурбае мемонд ё намемонд. Баъзеҳо аз зудсозӣ, шитобкорӣ ё нодилоҳӣ ва ё барқасд зарф ба зарф зада, обро пош медоданд ва зарфи тӯҳӣ сӯи толоб бозмегардониданд.

Месӯхт диҷ ва месӯхт мушқуи шохӣ, ки гӯй равған дошт. Аллакай баъзе толорҳо сӯхта, ҳокистар гашта, аз онҳо пай ва кафасаҳои сангӣ боқӣ монда буд. Сутунҳои мармару руҳом ва хоро аз дуда сиёҳ гашта, зебу зинати худ гум карда буданд. Аз Офтоб низ чило надоштанд; забонаҳои оташи баланд ҳам мунбақис намегаштанд. Ва ҷо-ҷо нақши обҳои пошидаву шорида сурати хатти «Авесто»-ро дошт. Искандар чу ҷуғзи пайваста дар даҳонаш обу дар забонаш оташ канортар аз дами оташу дуд «чуғ!» мегуфт; ба назар ҳароботро месутуд ва ошёнӣ хешро оташ мидид... Ва гоҳе пушаймонӣ дошт: «Бинишонед оташро!» мегуфт, то аҳли башар дилсӯзиву адолати ўро донанд ва нафрин нахонанд...

... Вале оби истаҳр яқбора аз сари толорҳои диҷ резанд ҳам, муҳол буд фуру нишондани оташи аждарнафас, ки ҳама чизро фуру мебурд ба коми хеш. Пораҳои сӯхтаи латта ва авроқи «Авесто» бозӣ мекард андар фазои Эроншаҳри оташгирифта. Сӯхтапораҳои бевазну паризогӣ ба дами дуду забонаи оташ

фурӯ омада, аз нав пуршаст боло мешуданд ва лапон-лапон рӯйи шаҳр пароканда мегаштанд.

Хости Хурмузд буд аз барои китоби муқаддас ва дижи шохан-шоҳӣ, ки нам-нами борон омад. Хеле дер ва хеле суст, ки андар дами оташи аланга гум мешуд ва ё месӯхт. «Чу оташ ба беша афтад, тару хушк баробар сӯзад.» Диж ҳамчунон месӯхт; ҳатто санг. Ва сутунҳои доршакл оташ гирифта буданд, ки нафт пошида бошанд.

Об намерасид. Онҳое, ки аз ҳама баъд кулаҳхӯдҳои беоб ва камоб ва зарфҳои дар таҳ андаке обдошта ба дасташон меафтид, обдонхоро якҷоя бо оби ночиз бар оташ меандохтанд ва ё оби бударо ба сари тафсида ва арақшори хеш мерехтанд, то сару рӯяшонро оташ набардорад. Дигарон низ арақшор буданд аз гармӣ, аз ҳаяҷон, аз тарс, ки Искандар ин ҳама беҳунариро бар сарашон бор набандад. Ҳатто онҳое, ки аз сардобаи истаҳр об мекашиданд, чунин ҳолатро доштанд.

Чое аланга буд, чое оташ забона мезад, чое нӯкҷӯбиҳои миёни деворҳо монда дуд мекард, ки ниголаш луҳ гирифта, аз нав фурӯзон мешуд. Оташ забонаи сурхашро сӯйи кӯҳи паси хисор биёзид, то сангҳои офтобсӯхтаи кӯҳи паси диҷро оташсӯхта гардонад.

Хароба боқӣ монд. Хароботи сиёҳу сӯхта. Болорҳои ним-сӯхта аз зери ҳокистар дуд мебароварданд; сутунҳои сангӣ низ дуд мекарданд; кунгураву бошаҳои сари шеру ғажговхоро аз восӯхтаҳои ҷӯбӣ фарқ кардан душвор буд; сиёҳи зуғол буданд... Нақши болдори Куруш миёни толор наметофт: ё зуб шуда ва ё ба осмон парвоз карда. Худованд пайкари расули хешро бардошта назди фариштаи болдор ба баландтарин тӯйи осмон, ки нишони дирафши ӯ мурғи баландпарвоз уқоб буд. Тахт сӯхта, тоҷ сӯхта, дин сӯхта оӣин сӯхта... гӯӣй оташпарастон дар оташ сӯхта, оӣин-нома ва муқаддасот сӯхта...

Нам-нами борон ашки каёни порсӣ буд, ки ба марғи салтанат ва тахти фохирӣ хеш меғиристанд.

Оташу нам-нами борон сиришту рӯҳу дарунберуни Искандарро мемонд, ки аз оташ шод ва аз нам-нами борон андӯҳгин менамуд...

КИТОБИ ЧАҲОРУМ

БАХШИ ҲАФТУМ

БАНДИ ЯКУМ

*Ойинаи Сикандар чоми Чам аст бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро.
(Ҳофиз)*

Шоҳи чаҳонхоҳ Искандари Мақдунӣ чун аз кӯҳистон комгор нагашт ва зару сим ба даст наовард, олуғда ва сарзада гашта, аз чорпову ҳар ғанимати пешомада рӯй наметобид. Рӯзон тохт меоварду тороч мекард ва шабон аз бими шабохуни кӯҳистониён ба хароботи Тахти Чамшед бармегашт.

Ва дар чунин ҳолату айём, ки Искандар ба танг омада буд ва бароре надошт, номаи навбатии устодаш Арасту даррасид:

«Ай Искандар! Агар ту пешайи куштани мардумони Эронро дорӣ, ин корест, ки тавонӣ бикунӣ. Аммо бидон, ки чунин мардумонро, ки Эрон дар домони худ мепарваронад, низ метавонӣ бикӯшӣ. Вале ҳаргиз натавонӣ обу ҳавойи сарзамини Эронро, ки чунин мардумро ба бор меоварад, дигаргун соӣ.

Пас чора чуз он набувад, ки бо меҳрубонӣ ва нақӯкорӣ мардуми Эронро фармонфармойӣ бикунӣ. Дилҳойи мардуми Эронро ба даст оварда ва он мардумро дӯстдори хеш соӣ, подшоҳиӣ ту кишвари Эронро пояндатар хоҳад буд...

Ай Искандар! Борҳо таъкид кардаӣ, ки Шаркро надида мурдан, ҳеч чизро надида мурдан бувад. Ман ин чизро донам. Вале даъвати туро натавонам пазируфтан. Зеро он чизҳое, ки ту ҳолиё мебинӣ, ман кайҳо дидаам. Ва боз ҳикояҳои бародарзодаам Коллисфенро хонда аз бисёр чизҳо ва набардҳову барори ҷангии ту огоҳ хоҳам шуд. Вале ту бикӯш, то ба чунин диданиҳо, шуниданиҳо ва фарҳангу ҳунари порсиён сазовор бошӣ. Бо мардум, бавижа бо пирони донодил гуфтугӯӣ бикун ва гӯш бидеҳ...»

Искандар бар тахти сангин нишаст, ки тахту бахти мардуми кӯҳистон аз санг буда.

Сар ба каф гирифтү андешид, ки магар бадномие карда миёни мардуми Эрон, то хирадманд Арасту аз он дуриҳои дур пай бурда рафтору кирдори ўро. «Медонистам нияту посухи устодро... Дер омад андарзномааш. Беҳабар аз шаби сиёҳи Тахти Ҷам... Кори ношуданӣ шуд. Бардошта нашавад оби рехтаро... Ин ҷо Дориюш гунаҳгор аст. Агар ў чавҳари мардӣ дошт ва ҳазимат накарда буд ва маро чун сайёд аз паси хеш намебурд, бар асараш нарафта будам. Ба ин дуриҳо нарасида будам. Маро чӣ зарурате буд, ки бар ҷунин санги сахт бинишинам; устоду модарамро ёд кунам; дар борайи кадом гӯри гурезон андеша ронам? Устод Арасту аз хондаояш дар борайи ашрофзодагон, донишмандон ва файласуфони шахришини Эрон меғӯяд. Аз кучо донад, ки Эрон деҳнишин, ҷодаришин, кӯҳнишин ва барбарҳои тангназар низ дорад; онҳо бо ҷаҳлу ғазаб ва тундӣ, эҳсосоти баланди ватандорӣ марзи хешро дифову ҳимоя карданӣ шаванд, вале ақлу фаросат, дониш ва зӯру тавонашон ба давлатдорӣ нарасад. Бештар ба асптозӣ ва шубонӣ мувофиқтаранд.»

Ин замон ки рӯи тахтасанг менишаст ва сипоҳиён пароканда дар кӯҳсор буданд, шоҳ шубонеро мемонд, ки дар борайи тӯли мол ва бару суди имсолаи рама андеша дошт. Бӯи овшини навруста зад ба машомаш ва ҷун навшотир ба хуш овард. Вале дилаш шуқфтан надошт. Ҳанӯз ҳам ба димоғаш бӯи сӯхта ва дуди ғализ меомад ва биниву гулӯро хориш меод. Пеши чашмаш сутунҳои сиёҳи кӯҳандиҷ восӯхтаро мемонд. Ба назараш аз гӯшаи вайронае зӣ-зӣ ва мӯ-мӯ дуд мебаромад...

Аз замони Ҷамшед то имрӯз ягона соли буд, ки эронӣ Наврӯзо ҷашн гирифта натавонистанд. Ва Искандар ҳам ба ин ҷиз сарфаҳм нарафт. Маъбади модари Сулаймон – Ноҳид ва гӯри Куруши Кабир зиёрат накарда монд. Агар касе дуздиву пинҳонӣ рафта бошад, он ҳам аз мардуми кӯҳистон буд. Базму айшу ишрат ва муошират бо дӯшизагон ба дили шоҳ зада буд, инчунин истироҳату фароғати зиёд. Номаи таҳдидии Арасту ўро бедор кард аз хоби гарон. Майли бо пирони донодили эронӣ гуфтугӯ кардан пайдо шуд ва фармуд он пирро аз кулбайи назарногираш бозоранд. Аммо ҳакимо аз кулбааш пайдо карда натавонистанд. Искандар қатъӣ амр кард, то ўро пайдо кунанд ва ё аз қисматаш огоҳ гарданд, ки сабаби ғайб заданаш чист? Баъди чанд муддат оварданд, ки ҳаким аслан кӯҳистонӣ буда, боз ба кӯҳистон баргаштааст. Искандар сари таассуф андохт ва гуфт: «Шояд донандатар аз ў касе набошад дар эроншиносӣ?» Ва номаи таъкидӣи Арастуро ба инобат гирифта, рӯзе бо чанде аз доноён ва бохирадон сӯҳбат мекард ва киву чӣ будани эронӣро доништан мехост. Аз боби расму ойин, дину диёнаи эронӣ, илми ситорашиносӣ, суратҳои насноси Порс, нақши ҳайвонот, сулолаи ҳахоманишиҳо ва бисёр ҷизҳои дигар сӯҳбат мекард:

Искандар: — Оё шумо мӯътақид ҳастед, ки ситорагон дар қисмату сарнавишти инсон нақше доранд?

Эрониён: — На. Мо қудрати ситорагонро дар нақшу қисмати инсон мушоҳида накардаем.

Искандар: — Вале мо юнониҳо эътиқод дорем ба ситорагон... Шумо аз кадом начод ҳастед, ки бовар ба ситорагон надоред?

Эрониён: — Аз начоди ориёӣ.

Искандар: — Аслан дар ин сарзамин ба вучуд омадаед ва ё сокини минтақаи дигар будаед?

Эрониён: — Мо омада ҳастем. Аз Порту Суғд будаанд ниёкони мо. Аз ҷое ки «Биҳишти заминӣ» гӯянд.

Искандар: — Магар Аҳриман шуморо аз биҳишт ронда?

Эрониён: — На. Чун замоне он қитъаро об пахш кард ва ях-бандӣ шуду «Биҳишт» хароб, чадди мо кӯч ба ин ҷо баст.

Искандар: — Чӣ сабаб шуда, ки маҳз аз ин ҷо манзил гузидед?

Эрониён: — Ин мулк шабеҳи «Биҳишти заминӣ» буда, асбпарварӣ ва гӯспанддориро мувофиқ.

Искандар: — Шумо асбпарвар низ ҳастед?

Эрониён: — Оре, асбпарвар, гӯспандпарвар ва кадевар.

Искандар: — Чӣ гуна бувад саромади оли Ҳахоманишиён?

Ин бор ба пурси шоҳи мақдунӣ Хоча Урсинас, ки бо сулолайи Ҳахоманишиён сару кор дошт ва хеле хуб медонист тухмаву решаю шоху барги шачараро, посух бидод:

— Ҳахоманиш чадди Куруш бувад. Сулола аз ин исм ном гирифта. Куруш аввалин шоҳаншоҳи Эрон бувад, ки миллату халқиятҳои Порсу Модро ба ҳам овард; давлати бузурги Порсро сохт; адолат пеша кард, ба бузургӣ расид. Ёро Хуршед низ ном мебуданд. Ба Ғарбу ба Шарқу ба Шимол ҷанг кард дар роҳи адолат. Яҳудиёро аз зулми бобулиён озод кард ва ду бор Бай-тулмақаддасро аз дасти душманон бозгирифт ва аз нав барқарор кард... Оқибат аз дасти зане дар ҷанги Шимол, ки ёро Томириси Сакойӣ мегуфтанд, кушта шуд... Ҷанозаи ёро мувофиқи васияташ, ки Нохидпараст буд, аммаписараш Дориюши Аввал аз мулки масагетҳо бозовард ва ана дар он бари кӯҳ, ки менамояд, ба хок супурд... — бо ишораи даст самти офтобиро намуд Хоча Урсинас.

Искандарро хавас зиёд шуд ва рағбат афзуд:

— Бисёр шундаам ва зиёд хондаам. «Киропедия» асарест аз рӯзгор ва набардҳои Куруши ҳахоманишӣ. Дар он китоб омада, ки Курушро бо зару сими беҳисоб гӯрондаанд...

— Дуруст аст, — гуфт Урсинас муроди шоҳи зарҷӯро дарёфта: — Бо се ҳазор толон зару зевар...

Искандар хомӯш монд; гарчӣ пурсиданиҳои зиёд дошт, дам ба дарун гирифт, то Хоча лаб фуру бандад. Ё дида ба нуктае

дошт, ки Хоҷа Урсинас бо ангушти ишорат намуда буд. Метофт чизе гахворамонанд дар бари кӯх. Ва шоҳ якбора майли кӯх кард. Дасту рӯй дар истакри пахлӯйи диҷ шуст, ки обаш зери замин қорӣ буд. Искандар чун донандаи қиссаҳои тухмаву дудмони хахоманишиҳо Хоҷа Урсинасро ҳамроҳ гирифт. Инчунин горди махсус ва «Дӯстон»-ро. Роҳӣ шуд сӯйи маъбади Нохид ва машҳади Куруш.

Чунон ки Хоҷа Урсинас фармуда: «Дориюши аввал чанозайи шоҳи Кабирро аз Порт ба Порс овард ва се рӯз дар толори Хоса нигоҳ дошт, то мардум видоҳ кунанд. Баъд ба маъбади модари Сулаймон Анахито овард ва бо тобути тилло ба хок супурд.

Андар он мавзеи ҳомӯшон оташкадае буд, ки тори манори он оташ меафрӯхтанд, биноии дигаре вучуд надошт. Сабза руста буд. Гули баҳман хазон гашта, ҷо-ҷо дар теппахойи домани шаҳро гули наврӯзӣ зарду сапед метофт ва сияҳгӯш. Ва ин маконро «Бихишти оромиш» ном ниҳода буданд.

Гӯрхонаии Куруш дар васати боғҳои шоҳаншоҳӣ воқеъ бувад. Ва онро аз ҳар тараф анбӯхи дарахтон ва ҷӯйборҳо ва ҷаманҳо дар ихота дорад. Бино рӯйи пояе аз сангҳои бузург қарор гирифта ва ба токе мунтаҳо шавад, ки мудохилаш хеле тангу кӯчак аст.»

Наъши Курушро дар тобути аз зар гузорда ва тобутро бар мизе, ки пояхош низ аз зар буд, қарор дода, онро бо порчайи нафиси бобулӣ ва қолиҳойи аргувонии эронӣ ва либосҳои модӣ ва ҷомаҳои рангоранг, аз ранги ёкути зард ва ғайра – бо тавқҳо ва ёраҳо ва зиннатҳои аз зару сангҳои гаронбаҳо пӯшида буданд.

Пилаҳои дарунӣ ва утоқи кӯчаке, ки мутааллиқ ба муғҳо буд, онҳо ҳимоят мекарданд. Хонаводаии ин муғҳо аз замони ғавти Куруш посбони наъш буданд ва ин имтиёз ба онҳо ихтисос дошт. Шоҳ ҳамаи рӯза як гӯспанд ва микдоре орд ва шароб ба онҳо меод. Ва ҳар моҳ як асб рӯйи қабр қурбонӣ мекарданд. Дар пештоқи гӯрхона катиба бо хати меҳии забони порсӣ навиштае низ буд: «Ин ҷост оромгоҳи ман, Куруш, шоҳаншоҳ...» ва баъди дидан ва хондани катиба Искандар фармуд дар пахлӯйи он бо хати порсӣ, вале забони юнонӣ ин навиштаро бори дигар бинависанд. Катиба дузабона шуд.

Шоҳ Искандар беқарор буд, то кай ба гӯрхонаии Куруш ворид гардад ва зару зеварро дарёбад. Вале худдорӣ кард. Испанд сӯхтанд, оташ афрӯхтанд, ниёиш карданд ва шоҳ баройи он ки аз ӯ гумони бад набаранд, ба зиёрати маъбаду мақбарайи модари Сулаймон Нохид бирафт. Хоҷаи Урсинас, ки забони юнонӣ низ медонист, ба пойи ӯ мерафт. Шоҳ бесаброна пурсид: «Чӣ микдор?» Хоҷа посух дод: «Се ҳазору...»

Чун аз зиёрат баргаштанд, порайи дигари катибаро дар пахлӯйи гӯр хонданд: «Эй инсон, ҳар ҷо, ки бошӣ ва аз ҳар кучо, ки биёӣ – зеро медонам, хоҳӣ омад – Ман – Куруш, ки баройи порсҳо ин

давлати бекаронро бунёд ниҳодам. Ба д-ин муште хок, ки маро пӯшондааст, рашк мабар!!!»

Искандар ба бузургийи шоҳаншоҳ имон овард ва саҳт муассир гашт, ки дар дунё чунин қасон низ ҷаҳондор буда, оқибати онро пешакӣ дарку дарёфт кардаанд.

Искандар гӯё ҳама расмийтҳоро ба ҷо овард; бухур дуд карданд ва дигар наметавонист тоқат бикунад. Зудтар гӯри Курушро кушодан меҳост, то донад, ки ҷӣ ганҷе нуҳуфта андар тобути ӯ. Муғбачҷаҳойи ниғаҳбонро бурун овард. Урсиначи ҳолдонро ҳамроҳ гирифт ва ворид гашт ба гӯрхона. Ҷуз тахти сангин, по-яйи зарин ва тобути тиллоӣ чизи дигаре пайдо накард. Ҳамаро тақорӯй гардонд; устухонҳои дерсолони шоҳаншоҳро бидид; аз зару зевар нишоне набуд. Ҷойи ин ҳама аз гӯри ӯ як сипари ҷармӣи пӯсида, шамшерӣ хиндӣ ва ду қамони сақойӣ баромад; ва поре аз васиятномаӣи Куруш: «... Фарзандони ман, чун бимирам, тани маро дар зару сим напӯшонед ва бо гавҳарҳо маёроед, балки шитобон онро ба хок биспоред. Зеро ҷӣ саодате болотар аз ин, ки одамӣ ба хок баргардад? Хоке, ки пардозанда ва парварандаӣи ҳама ҷизҳои некӯст...

Чун ҳама умр дӯстдори мардумон будаам, қомӣ ман он аст, ки пас аз марг низ ба оғӯши хок баргардам. Хоке, ки мардумонашро ба сони моме нақӯр ва меҳрубон аст...»

Баъди шунидани «Васиятнома» Искандар дар ҳолате афтод, ки надонист ҷӣ бикунад. Донист, ки инсонҳои бузург, ҳатто шоҳони дунёдор ва ганҷдор низ аз он дунё андеша мерондаанд ва қамӣ фардору меҳӯрдаанд. Аммо чунин андешаҳо зуд аз сараш париданд ва ҳашм ба Хоҷа Урсиначи гирифт, ки рӯ ба рӯ ӯро фиреб кард:

— Ҷаро фан қардӣ?

— Фан нақардаам, шох; он ҷӣ маро гуфтанд, туро гуфтам...

Саҳт ниғарист хоҷаро. Урсиначи пиндошт бо ҳамин анҷом пазирад қирдор. Вале Искандар дам мекард: ба рӯаш сурхӣ дамида, ӯро сиёҳ гардонд. Ҳамраҳон ҷунон гумориданд, ки ҳавоаш нарасид; зеро сандуқи кушодаӣи наъши шоҳаншоҳӣ ҳавойи ин ҷору бояд вайрон бикунад, вале чун дар тобут ҷуз сутухон ҷизе набуд ва он ҳам хушқиди, бӯйи ногуворе надошт. Бӯйи бухур машомҳоро хуш медошт. Шамшер баргирифт Искандар, ки шамшери қаронвазни афсонавийи Ахилло мемонд.

Зойири қирифтаавзоъ чун донист фиреб хӯрданашро, ангушт мушт мекарду месойид ва дандон мефишурд, вале намедонист ба қӣ гӯяд дардашро, аз қӣ ситонад аламашро. Зеро қисайи ногуфтани буд, ки Искандар аз баройи тилло гӯри қӯҳнаро қушуда бошад. Бадномие аз баройи зар бузургтар аз ин наҳоҳад буд. Ба ҳар ҳол Хоҷа Урсиначи меидид, ки ҷӣ гуна бад-бад сӯяш мениғарад шох. Вале дигаронро ҷунон рафтор мекард, ки қоре нашуда ҷизе нагузашта; гумони ноҷое низ набуда. Ба баҳонаӣи ёдгорӣ шамшери

гаронвазни Курушро аз гӯр бардошт; сипари чармийи пӯсида ва ду камони сутухонийи сакойиро боз ба чояш ниҳода, дуру дароз ва бо умеду дилкашол ба тобути зарин нигарист ва бо ҳаёле... гӯрро баст. Пораҳо ва дебойи бобулиро, ки хеле фит ва ғоз-ғоз гашта буданд, ба ҳам оварду печид, ки чизе нашуда бошад бо гӯри Куруш ва наъши шоҳи кабир.

Бурун омад сӯхтадимоғ ва арақшор дар чунин ҳавойи баҳорӣ ва дамидаву нафастанг. Афсӯс дар дил дошт, ки появу тобути тиллоийи ўро бурда натавонад аз шарму ҳаё. Баъд бо хоҳири хотирҳо ва умеди фардо, ки бозгардад ва ин корро сомон диҳад, фармуд даҳони гӯрхонаро девор гиранд бо очур. Бастанд дари гӯрхонаро бо хишт ва шоҳи марзҷўву зарҷўву «кишваркушо» мӯҳри Искандарӣ зад бар он, то касе ҷуръату қудрати кушодани онро надошта бошад. Муғбаччахову пири муғонро биронд аз боргоҳ, ки шумо ғорат кардед гӯрро. Онҳо ҳарчанд даъво мекарданд ва бурҳон меоварданд, ки ин кор накардаем ва чунон ки дар «Васиятнома» омада, дар гӯр чизе аз зару зевар набуда, шоҳсипаҳсолор бовар намекард ва қасдан бовар намекард, то кина кафонад. Ба ҷойи муғони сарсупурда ва донандаи шарҳи ҳоли Куруш ва мӯъбадону пирони боимон макдунӣёни ноогоҳ аз расму русуми эронӣёро ниғаҳбон монд. Ва муғзодаҳо гириён буданд, то ҷӣ шавад бо гӯру аъмоли шоханшоҳи порсӣ. Баъд Искандар ҳама алам ва бухлу буғз аз Хоҷа Урсинас ситонд:

— Дурӯғи сифр гуфтӣ, ҳочайи нобакор!

— На, дурӯғ нагуфтаам!

— Аз васияти Куруш пайдост, ки дар ин гӯр зару зевар набуда.

— На. Буда! Ё муғон ситуда ё дуздон рабуда!

— Набуда! Набуда! – шамшери курушӣ боло кард Искандар. Хоҷа чун дид, ки кор аз кор гузашта, баланд садо дардод:

«Ман шунида будам, ки вақте занон дар Осиё салтанат мекарданд, вале ин тозагӣ дорад, ки мебинам хоҷаҳо дар он салтанат мекунанд...»

Суханони хоҷа чандхӯра буданд ва муҳим он буд, ки хоҷагони имрӯза аз занони пешин заъифтаранд, ки зар аз гӯр ҷўянд. Ва Искандар ин ишораро ба худ кашид, ки афзуд ғазабаш. Сахт шамшер ронд ва сари Хоҷа Урсинасро гардан зад. Сари ӯ ба домани мазор гелида, гули қоқуӣ зардрангро лоларанг гардонд ва поёнтар дар буттае андармон шуд, ки он бутта ба буттаи паҳлӯӣ гӯри Куруш монанд буд. Тани оғушта ба хуну хоки хоҷа миёни сабзаҳои поймол ҷонбозӣ дошт; пой мезаду даст, то даме, ки равонаш аз гардани бурида мечасту мешорид ва бод садое овард ба гӯши шох Искандар: «Кайҳост, ки шоҳи Порс аз фарти беҳабарӣ қурбоние накарда андар ин мазор...»

Ва муғони ибодатгоҳи Куруш колоҳойи зери кашро сахттар фишурда, розӣ аз сари солимашон роҳи хонаҳойи хеш пеш ги-рифтанд. Искандар ба ҷойи эшон мақдуниёро ҷо ба ҷо кард ва рӯ ба ҳисори сӯхта овард...

Оташи тори бурчи оташкадаи Нохид хомӯш гашт. Як теп-пачайи дигар руст дар ин баҳор миёни сабзаву шукуфаҳо дар доманайи ин мазор: «Машҳади Хоҷа Урсинас»

БАНДИ ДУВВУМ

Пойтахти модҳо Ҳангаматон (Ҳамадон) яке аз пойтахтҳои чаҳоргонаи оли Ҳахоманиш буд ва бехтарин ҷой, ки шоҳони ҳахоманишӣ хубтарин рӯзҳои хешро ҳангоми гармо ин ҷо ба сар мебудданд. Вале ин рӯзҳо ғайбатгоҳе шуда чунин фароғат-гоҳ. Мардум хислату ҳӯ ва неку бади ду шоҳи номдори замонро муҳокима мекарданд ва фикру андешаашон радду бадал мешуд: Искандарро нафрин мекарданд, ки тартумарт дораду харобӣ, Дороро дашном меоданд, ки хуни гарм надораду ҷавонмардӣ. Искандар – зарҷӯй, Доро – ҳазинагузор; Искандар – марзҷӯй, Доро – марзгузор... Шохии Доройи Кудумон чун шохии Файлақуси дуввум тасодуфист. Аз ин ҷост, ки ҷуз ғами ҷони хеш ғами дигар надорад. Ғами ватан, ғами миллат, ғами тахту тоҷ ва ёди модару фарзанд кайҳо аз сари ӯ парида. Ҷуз номаи талаб, ки ба Искан-дар фиристода буд, дигар тақоӣ ба раҳӣ онҳо накард. Марги занаш Статир аз ёд рафта. Ёро қудрате набувад ва ору нанг, ки дирафиши бунафиши эронӣ ва ҳӯчи¹ уқобдори Курушӣ парафшон гардонад. Умедвор, ки Искандар ба зару хостайи Шушу Бобул ва ё ганҷи Эроншаҳр қаноат кунад ва бар асари ӯ наояд. Зеро балвойи фракиҳо, исёни Спарта ва шӯришҳои дигари юнионӣ ёро бозпас хоҳанд бурд. Ва Доройи Саввум бо чунин зарҷомаву зартоҷ зебанда бувад зартахтро. Вале тамоми фасли зимистонро, ки чун Искандар ба айшу нӯш гузаронд, иттилоъ аз Эроншаҳр дошт, ки шоҳи мақдунӣ хайма тӯлонӣ зада ва шояд дигар аз он шаҳр барнаояд. Лек чун хабари оташ задани дижи Ҷамшеду Дориюш ва Хишоёршоҳу Ардашер ба ӯ расид, умедканда шуд, ки шоҳи гурусначашми нодида бо ҳеҷ ганҷ сер нахоҳад шуд...

Ва баройи он ки фикру андешаро аз сар дур андозад, созу барг кард ва ба айшу нӯшу ишрат пардохт; хешбину хешхоҳ гашт: «Маро шоҳаншоҳӣ ва тахту тоҷи ҳахоманишӣ ҳоҷат набувад; ҳоким ё волиӣ мулке кифоя бувад. Ман чун Искандар ҳазина набардорам. Рӯзии сипоҳ ва музди эшонро расонам, бас аст... Вале аз таънаву маломати эронӣ нахоҳам рафт: дунёи ҳахома-

1. Хӯч – дирафш, байрак.

ниширо ба душман додӣ, тухмаву асосу решаи оли Ҳахоманишро баркандӣ, гӯянд. Агар сангсор кунанд, ҳақ ононрост. Тарсам аз он аст, ки ҳамагон рӯ гардонанд; ҳам сипаҳбадон, ҳам сипоҳ, ҳам халқ, ҳам дӯст ва ҳам табор... Ҳоло ки ҳама пайвандонам дар дасти душмананд... давлати бузурги Порс лозим нест маро!... Ҳангаматон созгор бувад бо ман...

Ҳатто мулке хурдтар аз он низ созгор бошад маро... Шарт нест, ки барои мулки бекарон ҷонбозӣ кунам...

«Пеш аз ту барои ин мулк ҷонбозиҳо карданд ва баъди ту низ ҷонбозиҳо хоҳанд кард!»

Садо омад аз ғайб ва шох Доро гӯшхояшро бо каф пӯшид, ки аз кафи ӯ низ садо гузарад ё на?

«Туро кӣ шох хонд? Бо ӯ бисоз ва ҳамроҳи ӯ бош! Туро ҷой набошад дар ин олам!»

Фарке набуд аз доштан ва ё надоштани гӯшхояш. Садои шинос меомад. Вале аз кучо меомад, муайян набуд.

«На-а-а, на! Набояд сар ба душман диҳам! Ман танҳо наям... Ваҳдат бояд кард... Порсро зинда бояд дошт... Агар Искандар як диҷ сӯхт, Порс ҳазор диҷ созад. Кӯшкро сӯхт, вале эронӣ зиндаанд; «Авесто»-ро сӯхт, оташпарастон намурдаанд...»

Якбора саҳт сар афшонд, кайфи шароби хӯрдааш аз сар парид. Биандешид, ки чӣ карду чиҳо мегӯяд. Хушбаҷой шуд, ки бо чунин сипоҳи азим чӣ гуна пархошро бозад? Сӣ ҳазор сарбози пиёда гирд омада, ки ҷаҳор ҳазори он зархаридони юнонианд ва дар борайи онҳо баҳси зиёд аст; сатрапи Бохтар Бесус онҳоро ҷашми дидан надорад. Худи ӯ се ҳазор ҷобуксаборони бохтарӣ оварда, то мулки Порсро ҷимоя кунад. Чун мулк дар дасти ӯ нест ва Доройи Кудумон ба ҳарфи ӯ гӯш намедихад, дилсарду сармсар овард мекунад. Доро аз ин рӯ ба Бесус ихтиёри сипоҳро пурра намесупорад, ки бо Моҳуӣ ниқорталаб¹ созаду роҳи интиқом ҷӯяд. Ҷаҳор ҳазор сипардорону найзаварон ва тирандозон омода ба ҷанганд. Чӣ шавад, агар Доро боз шикаст хӯрад? Ва ҳама волиҳойи вилояту кишварҳову хиттаи Порс ҳамроҳи шоҳи Эрон ҳастанд: сарфавҷи саворон Набарзан, писарони сипаҳсолори кордида Ортабоз Қоф, Ориёбарзан ва Аршак, волиӣ тапурҳо Автофратат, ҳокими Гиркану Парфия Фратаферн, волиӣ Ориё Сотибарзан, ҳокими Арахозияву Дрангианӣ Барзаенд ва бисёр асилзодагону горди маҳсуи «Ҷовидон» ҳамроҳи шоҳанд. Ва боз умед ҳаст, ки аз қабилаҳои кӯчнишини Шимол – аз масагетҳову скифҳо фавҷ-фавҷ даррасанд. Бо чунин нерӯи бузург ҳар гуна шоҳи бобасар ва ватанпараст тавонад пеши роҳи лашкар ва лашкаркаши номӣи душманро бигирад... Пайдост, ки Доройи Кудумон Куруш ё До-

1. Моҳуӣ – бародари вазир Боҳуӣ буда, дандон дорад ба кушандаи Доро.

ройи Аввал ва ё Хишоёршоҳ нест; ӯ ё бандаи сарбозони кироя аст, ё бандаи чанд чондору рикобдор ва ё худ бандаи айшу нӯш ва муошират...

... Ва аммо чун радону ялони дар гӯштӣ тасодуфан афтида ба худ мепечиду месӯхт, ки дар чанги Граника пирӯзӣ дошту набардро бохт, дар пархоши Йусус низ, дар оварди Говгомол ҳам бояд ӯ чирадаст мешуд, лек чӣ шуд, ки дар чӯши чанг ҳазимат кард... Сар мекафонду сабабашро намефаҳмид. Агар Бесус асбоб гӯяд, Доройи равонкоста ӯро душман мепиндошт. Баъд чун шағоли сайддода аз чангол дандон месойид ва вонамуд мекард, ки нангу номус дорад, баройи ватани харобашта месӯзад. Аммо ҳамагон донанд, ки хешкомие беш дар хуни ӯ чизе нест. Чин дар чабин фиканда, андӯх гирад, то дигарон донанд, ки дар мотами кишвари поймолгашта нишаста. Гӯё аз ғусса шароб хӯрад; аз дарди ватан гирияд; баройи халқ сӯзад... Аммо шоҳи хешнашиноси бодовард дар ғами чони худу айшу нӯш буд ва гоҳ-гоҳе ба хуш ояд, сӯхбат бо сарфавҷо ё дӯстон мекард. Ва бештар така ба Ориёбарзан дошт, ки дар Макдуниё таълим гирифта, феълу хӯйи ононро медонист ва бо расму ойинашон ошно буд; ҳолиё ба ном ҳокими Порс. Лекин Доро гоҳи танг омадан ва зарурат пури сипахсолори Порс Ориёбарзанро танҳо гузошт ва ӯ натавонист дар чанги Дарбанди Эрон дар муқобили сипохи Искандар ситод бикунад.

Ва он гоҳ шаҳрдори Эроншаҳр Ориёбарзан чун дид, ки лашкари Искандар ворид ба дижи шоҳони ҳахоманишӣ гашт, инони асбашро сӯйи Ҳангаматон тофт, то баёнот ба шоҳи Порс Доройи Кудумон диҳад, ки бо чӣ сабабҳо чангро бохт.

— Чун натавонистӣ дар он тангно ӯро даст гири? — беҳушона дӯғ зад Доро.

— Саҳл монда буд...

— Чун ҳамеша... — тамасхур кард шоҳ, вале Ориёбарзани фиребхӯрда сухани ӯро ба ростӣ гардонд:

— Оре шоҳ, чун ҳамеша. Дар ҳама пархошҳо моро чизе нарасад...

— Дуруст гӯӣ: ҳама вақт баҳонае ҳаст, — ҳарфи ҳокимро бурид шоҳ: — Ё фурсат тангӣ кунад, ё ёрон бевафойӣ; ва шоҳу сипоҳойини Эронем... Вагарна пойи номубораки макдуниён ба ин покбум нарасида буд.

— Ин чиз шоҳро равшантар аз рӯз бошад... Вале шоҳ гумон надорад, ки гуруҳи Ориёбарзан, сарсупурдаҳои Эроншаҳр бо сипохи Искандар овард накард.

— Яъне, овард карданд, вале омад накард?

— Оре, шоҳ... Мо аз сари онҳо сангу тир боридем. Фикандаҳои макдунӣ рӯйи роҳро пур карданд. Искандар тоб наоварда ҷилави асбашро пас гардонд ва пошнаҳез гурехт. Чунон буд, ки абадан ҳазимат кард... Аммо дами субҳ аз паси овардгоҳи

кӯҳӣ садойи табираи чангии душман баромад. Посбонҳову дидбонҳои беҳабар даст аз чони хеш шушта осема гаштанд, ки чун душман гирд гашта кӯҳро ва ғофилгир карда моро. Чанги шадид шуд, вале...

— ...вале, шумо эзоратонро тар кардед!? Куни гӯзинро орди чав бахона!... Ту бояд ин чангро мебурди! Зеро дар ғавҷи эронӣ ҳеҷ сарбози кироя набуд ва шояд хиёнате наарафта!

— Оре, шох, аммо хиёнату ғафлат ва тарс дар чанг бародаронанд.

— Тарсидӣ?

— Ман на...

— Ту на, ман!... Чухудигаройиатро мон!

— Яъне, чӣ?

— Чухуд ба пойи Куруш афтода хешро аз зулми бобулиён раҳонид ва он ки ба сари ҳахоманишиҳо бало омад, худро канор кашид. Ту низ меҳроӣ дар чунин лаҳза канор бошӣ. Бесус ҳам хоҳад канор бошад. Набарзану Моҳуӣ низ. Ва ман ҳамроҳи кӣ бичангам бо Искандар?

— Касе шохро танҳо гузоштанӣ нест. Эронӣ донанд, ки барраи танҳоро гург ҳӯрад. Ва ҳеҷ гоҳ нагузоранд, ки ...

— Ба ҳар тақдир ман умед доштам, ки Ориёбарзан чанги остони Эроншаҳро бубарад ва чанги мақдунӣро хотима бахшад.

— Пирӯӣ якин буд... Искандар моро ба дом овард... мебойист мо ўро ба дом орем...

Бори нахуст Дороро аҷаб омад; безобита гашт, хун ба рӯяш зад; тафсид ва бархост. Аҷабтар Ориёбарзанро буд, ки Доро низ дар тан хун дорад ва ўро безобита гардонад:

— Аҷаб мегӯӣ...

— Аҷаб ин набувад, шох... Ҳеҷ андешидаед, ки сабаби бохти чангҳои порсӣ чист?

— Бесус ҳам чунин пурсад! Ту низ... Гӯё гунаҳгор манам! Қаҳрамон шумо! Охир...

— На, шох...

— Медонам: чизи маълум... равшантар аз рӯз... Шумо дигар харф надоред: айби бардахони юнонӣ!

— Бале, шох...

— Пас шумо кучоед?! Шумо, ки лофи ватандорӣ мезанед ва ҳамаро гунаҳгор медонед, чаро шамшер ба санг задед?!

Шаҳрдори Эроншаҳро аҷаб буд, ки шох Доро ғазаб карда метавонад ва наъра кашада. Худро андаке пас кашид:

— ... Сипоҳиёни кироя аввал чонибдори шох буданд...

— Аз ту бохти чанги Бандари Эронро пурсидам!

— Дар чанги Бандари Порс сарбози юнонӣ асир афтод. Чехрааш гарму шинос тофт. Чун бозпурсу истинтоқ кардам, қойил омад,

ки дар сипохи шоҳ Доро буд ва фурсат ёфта ба сипохи Искандар гузашт. Ва ҳама сирру асрори артиши Порс ба онҳо фурӯхт.

— Кучост он сарбоз?

— Сараш гирифтам...

— Дурӯғ гӯй!!!

Ориёбарзани даступохӯрда ҳайрон монд, ки чаро шоҳ нобовар аст ва ҷуз ҳарфи ҳеш лафзеро напазирад: «ё ақлбохта аст ва ё барқаст чунин рафтор бикунад, то ҳама назди ӯ муттаҳам бошанд.»

— Маро чӣ заруратест, ки назди шоҳ дурӯғ гӯям?

— Бесус низ чунин дурӯғҳо гӯяд ва ҳама гунаҳро бар сари ман бор кунад...

— Гуспандро ба пойи худ овезанд, бузро низ. Маро бо Бесус коре набошад... Ва ман шоҳаншоҳро гунаҳгор нашумурдаам. Гуфтам, ки хиёнат ба шоҳ кунанд.

— Ва донӣ, ки хиёнатро кӣ кунад?

— Чунон ки гуфтам, сарбозони кироя, ки ҷуз зару сим армони дигар надоранд.

Доро ба андеша рафт: «Бесус магар дуруст гӯяд? Ё бо ин сипаҳбад забон як карда? Гумон намекунам. Зеро падари Ориёбарзан Ортабози Порс ҳама умр гаройида буд маро ва ҳеҷ накаловида.»

Сатрапи Бохтар Бесуси чобуксавор аз борғоҳ бурун омадани Ориёбарзани оташину сарандохтаро дида, ҳайрон монд ва то рӯ паноҳ кардани шаҳрдори ҷангбохтаи Эроншаҳр нигарон истод. Яқин кард, ки шоҳи ноӯҳдабаро дод аз шаҳрдор ситонида. Зеро шоҳи ба танг омада, баъди шикастҳо ҷуз айшу нӯш ва алам аз воливу шаҳрдорҳо ситонидан машғулие надошт. Дар чунин вазъу ҳол Бесус нахост назди шоҳ дарояд ва оташи ғзаби ўро доман занад. Ва боз медонист, ки Доройи шӯридасар ҳама заҳри моронаашро ба тани ӯ хоҳад зад. Оҳиста ҳешро пас кашид ва Кӯшки Гардони рӯйи рӯд омад, то хоб гӯяд ба об. Зеро ин мавзеъ чун кохи ҳочатбарор ном бароварда буд ва Бесус қиссаҳои бародаркушийи шоҳ Ардашери Саввуму найрангҳои вазир Бохуйро хуб огоҳӣ дошт. Аз ин рӯ Бесус пеш омад, то бубинад, ки кӯшки даввор чӣ гуна бувад ва чун бикӯшад касро...

Вале чизеро дарёб накард; кӯшки тобистонаи сету аз тахта сохта шуда, ин замон қарору сокиту ором буд. Оби наҳр мегузашт аз зери он, лек кӯшки гардон ночунбон. Он ҷо нишонае аз қатлгоҳ набуд: на дор, на зеркунда, на теғ, на камон, на дашнаву шамшер, на синону пайкон, на соғару заҳр...

Танҳо он сӯйи об, буни ҷанори азим, ки машҳадро мемонд, чанд ҷо хоки дамида монанд ба деги миси ворона гӯрҳое буданд, ки дарак аз бародаркушиҳои Ох меоданд. Гӯрҳои хурду бузурги писарони Ардашери Дуввум буданд. Фикандаҳои ҳочасарой Бохуй ва Ардашери Саввуми аврангҳоху аврангталаб...

Бесус дар туйи аввали кӯшки даввор така бар шоҳсутуни айво-ни кушод дорад; андешаманд: «Чое чинор хаст, мазор аст. Ва ин дарахти азиму парешони бесамар агар мазор нагардад, бо гарди захрогини пушти баргаш сокинони зершоҳашро окибат кӯр хоҳад кард...» Ҳоло ки қуз лонаҳои бесоҳиби мурғакон ва ҷо-ҷо хучҳои хушкидаи монанд ба гирдакон бору барге надорад, беҳавф бувад. Бесуси сияҳмӯи сияҳчарда зиёдтар аз пешин ошuftаву парешон, ки шоҳ бо Ориёбарзан ҷӣ гуфтутӯе карда бошад. Аввал бояд до-нист, пасон андешид дар боби дунёдорӣ.

Аз моваройи рӯдбор пеши назараш симое омад шинос. Аммо фарқ накард, ки Боҳуй аст ё Моҳуй? Бародарон он қадар ҳам-монанди якдигар, ки як қатра обро дигарранг кардан номумкин бошад... Он сурат худро менамуду пас мекашид; бозие буд рус-тшавакони кӯдакон. Чашм танг карда, гардан ёзида менигарист, ки рост бувад ё фиреби назар? Сурате нусхайи Боҳуй. Дастҷома-аш низ монанд ба сару либоси Боҳуй. Таачҷуб кард Бесус, ки аз мурдани сатрапи Бохтар чандин сол гузашта, хоку тӯроб гашта ҷисму ҷасадаш ва ин ҷӣ аломат аст, ки мебинад? Моҳуй гӯяд, Моҳуй нест; Боҳуй гӯяд, Боҳуй нест. Моҳуи бародари Боҳуй ин замон розбони шоҳ Дорост ва ин ҷо бо Бесус бозӣ карданаш аз баҳри ҷӣ бошад? «Ё маро санҷиданист ва ё аз таги дилам боҳабар аст... Ё Худованд Боҳуйро зинда гардонида, ки қуз ӯ касе ин шохи ноӯхдабароро сариштаву саранҷом карда натавонад. Моҳуй саҳт дилбаствааст шоҳро. Пеши ӯ ҳар суҳан гуфтан – ҳатто шакарпо-суҳ ҳам хавфе дорад». Қуз Бесус асрори дар куштани Боҳуй даст доштани Моҳуйро Доро донад. Аз ин рӯ Бесус аз ин мор худро дур гирифтанист. Аммо пайдо шудани Боҳуй дар назараш, саҳт хавфовар. «Ин хоб нест магар?»

«Ба инсон бовар кардан худро аз даст додан бувад». Андеша дорад Бесус, бавижа бовар кардан ба Моҳуй барин мор, ки ба-родарашро фурухта, дар таги пӯсти Доро ҷой шуд, хатойи маҳз бувад. Вале надонад, ки он ангора кист дар он сӯи об? «Чӣ балое маро ба ин ҷо овард? Баъзан саҳт мегӯям шоҳро; шояд Боҳуи худовандкушро соҳта, фиристода бошад...»

Ангорайи Боҳуй миёни ҳубобҳои ҳокии зери чанорро убур карда пеш омад то лаби рӯдбор ва бозистод рӯ ба рӯи Бесус. Бо таачҷуб ва ҳайратзада нигаштани волиии Бохтарро дида шакархан-да кард ва дастҷомаи боҳуӣ аз тан афканд. Моҳуй бурун омад аз зери либоси ҳочасаройӣ. Дандонханд сар андохт, ки меҳрубонийи хешро ифода мекард. Бесус андаке ба худ омад, ҳамчунон табассум кард: «Чӣ намға?»¹ Ва Моҳуй ду бор сар ҷунбонд: «Ҳамин тавр...» Пасон ду даст пеши бар ба расми бохтариҳо таъзим кард. Бесус

1. Намға – нағма.

хамчунон посух гуфт хомӯш ва дарёфт, ки асроре хаст. Зеро ӯ хаёле огаҳ буда аз замири Моҳуй: «Яке бародар кушад, бародар қасди бародар ситонад.» Андеша дошт Бесус ва аз худ мепурсид, ки бо чунин фардони морнаҷод соз гирифтаи маъние дорад ё на? Зеро дар нобудии Боҳуй Моҳуй низ даст дошт, аммо чуз Бесус касе аз он огаҳ нагашта. Акнун чӣ шавад, ки аз кардаи хеш дод ситонад.

Гуфтугӯӣҳо гунгона буд; монанд: харду баробар дастон рост сӯйи замин кашида роҳ менамуданд ба якдигар: «Бигзар!» Ба назари ҳар кадом имтиҳоне намуд, ки аз ин наҳри надошта пуле ё убургоҳе чун бигзаранд.

— Чаро ҳоча раҳгум заданд? – мартабایی ўро ба мартабایی бародараш Боҳуй баробар доништа пурсид Бесус.

— На, ҳоча раҳгум назада... – хушаш омад «ҳоча» унвон додани Бесус: — балки пайдо карда роҳашро... – Ва бод идомаи сухани пасти ўро сӯе бурд, ки Бесус нашенд. Бо вучуди он гуфт:

— Сарфароз!

— Арз кардам, ки то имрӯз бо пайроҳаҳои касногузар ме-
рафтам, ки рӯбоху шағол базӯр убур мекард; инак роҳи кушоди
хочасаройро пайдо кардам...

— Лаббай? – бод сухани ўро парешон мекард ва ба гумон об
фуру мебурд, ки Бесус аз ҳар сухан ё ҷумла як ё ду ҳарф мешу-
нид.

— Меғӯм, агар ҳар кас бо шоҳроҳи аҷдодӣ наравад, ба манзил
нарасад.

— Оре, ҳоча, бод рост оварда суханатонро, хуб шунидам. Ман
ҳам андар ин ҳаёлам...

— Роҳи мо якест, шоҳи Бохтар!

Ва Бесус ҳайрон монд, ки чаро унвони шоҳиро якбора ба ӯ
ҷаспонд ҳоча, шояд аз он ки рутбایی «ҳоча»-ро ба вай муносиб
дониста буд.

— Ҳоча дуруст фармуданд, роҳи мо якест, вале ин гуфтугӯӣ
ду канори рӯдбор набувад. Бод бубарад сухану садоро най ба най
ва гӯш ба гӯш, чунон ки ҳарфи нухуфтаи сартарошро ба гӯши
шоҳ Мидоси шоҳдор¹.

— Оре, шоҳи Бохтар ҳеч гоҳ саҳв накунад. Вале ман дар ҳай-
ратам, ки чаро мо дар ду соҳилем?

— Соҳил соҳили мурод бувад, ҳоча. Ду соҳил набудӣ, рӯдбор
нашудӣ.

— ... Мурод ин аст! Ё бигзаранд ё бигзарам!

— Маро созгор бувад гузаштан, аммо гузаргоҳе намебинам.
Моҳуй табассум кард:

1. «Мидос ду гӯш дорад, ду гӯши ҳар дорад!»

— Чун шохи Бохтар балад наянд бар ин чойхо, зарурате хаст, то рохбалад бошам эшонро.

— Ба чашм...

— Аз ин чо намояд, ки зери айвон дастчархе хаст. Онро бояд чарх гардонд.

Бесус пештар омад. Аз лаби айвон сар хаму гардан ёзида нигарист ба пахлӯ ва дастчархеро дид, ки болотар аз об меистод ва ба айвон васл буд. Тофт ба рост дастчархро ва таноб печид; охиста-охиста аз даруни об гадапуле бурун омад ба ду тахта. Гаронтар шуд тобидани чарх ва пашмитаноб мепечид ба ос. Гадапул баланд шуд аз сатхи рӯд. Бесус чархро боздошт; танобро баст ва рӯ ба Моҳуй овард: «Бифармоянд!» Моҳуй сар андохту табассум кард ва пой бар гада ниҳод ва он замон ба сараш чӣ андешае зад, ки пас кашид: «Натавонам.»

— Чаро?

— Чашм барад оби равон.

— Манигаред ба об!

— Чӣ гуна кӯрона роҳ бояд рафтан?

— Ба ҳавойи пой.

— На. Нашавад.

— Шавад, хоча. Мо ҳама кӯрона роҳ равам; чун дар рӯи замин гашта одат кардаем, онро пай набарем.

— Чихо мегӯӣ, Бесус?

— Дуруст гӯям, хоча. Роҳ рафтан дар шаби тор кӯрона рафтанро монад. Кӯр дар торикӣ зайле равад, ки дар рӯз; бино натавонад ончунон рафтан дар шаб, ки дар рӯз.

— Чӣ маънӣ дорад ин суханҳоят, Бесус?

— Гуфтаниам, ки шабу рӯз хочаро фарке надорад ва ҳеҷ мушкилоте набояд бошад дар роҳи эшон.

Ҳоҷа сарфаҳм нарафт ба мазмуни суханони ӯ, ки пештар шарҳ дода буд, бал ситойиш донист. Биболид ба худ ва аз нав пой бар пули ларзон ниҳод: «Маккор аст Бесус... Мабод, ки дар миёни шат чарх баракс гардонад ва ман ба об равам...»

— Обтанӣ донанд хоча? – баҷой буд ё ночой пурси Бесус, хоча аз нав пой баргирифт, ки каси рӯ ба рӯ аз тағи дили ӯ бохабар метобад.

— На, хоча обтанӣ надонад! Чун Бесус тавонад, бигзарад! Зеро ӯ тавонад фарқ кунад дар рӯз роҳ рафтанро аз шаб.

Бесус ҳаёл карда буд, ки Моҳуй ба кинояҳои ӯ сарфаҳм нарафт, вале чун ин посух бишнид, донист, ки сипоҳу маккор аст.

— Ташвиши дубора чӣ зарурате дорад, хоча?

— Чӣ гуна ташвиш?

— ... ки ман он сӯ гузарам ва дубора ин сӯ оем?

— На. Мо дигар чой биравам.

— Дигар чой биравам?

- Оре!
- Куҷой?
- Ҷое, ки мород ба мурод расонад...

Тааҷҷуб кард Бесус ва пой бар тахтаи тар ниҳод. Пой, ки ушна¹ гирифта лағжон шуда буд, муҳол метофт бо чунин гадаи ларзону лағжон гузаштан: «Хоча доност...» аз дил гузаронд ӯ ва рӯ овард ба хоча:

- Донотар аз хоча инсоне бошад?
- Оре, бошад!
- Кӣ бошад?
- Шоҳи Бохтар!

— На-а-а, хоча, донотар аз Боҳуй хочасарое нагузашта...
Моҳуй бародар ва пайғири ӯст: пас донотар аз Моҳуй хочае набувад андар гетӣ.

— Агар сухани шоҳи Бохтар рост ва самимист, чунин шоҳро вазир хоҳам буд.

— Ва агар «шоҳ» амр кунад, ки «вазир» назди ӯ ояд? – майли Моҳуйро ба ояндаи дур дарёфта, пурсид Бесус.

— Агар роҳ озод аст ва хавфе набувад, вазир хоҳад гузашт; вале чун хоча донад, ки роҳи шоҳ баста ва хавфи зиёд дорад, худдорӣ бикунад.

Бесус посух нагуфт, балки суханони рамзомези ӯро таҳлил кард ва чизе нагузашта пиндошта як пора тахтаи пахлӯи чарх истодаро бардошта шилми лағжони рӯи онро тарошид. Моҳуй аз он сӯй нигариста завқ мебурд ва шодон буд, ки суханаш кора карда. Тир расида буд ба нишон; Моҳуй низ як шохайи ба замин фитодаи чанорро бардошта, монанди Бесус ба зудудани ушнайи гадапул оғозид ва лаҳза ба лаҳза ба он сари пул менигарист, ки Бесуси хомӯш чӣ андоза тоза карда тахтаро. Бесус нишастаравон вачаб-вачаб ушнаро рӯфта ба об меафканд ва бо ҳамон тахтапора об бар гада пошида месойид ва пештар меомад. Ва Моҳуй чун бо шоҳи хушки чанор об пошида наметавонист, чунин корро бо даст анҷом меод...

... Ва оҳиста-оҳиста ҳар ду пеш омаданд то миёнаи гада. Рӯ ба рӯ ба чашмони якдигар зехн монда, рози ҳамро хонданд. Пасон дасти якдигар доштанд:

- Мо бояд якдигарро саришта кунем.
- Хоча фикри маро аз кучо мехонанд?

— Хоча дербоз зери назора гирифтааст ва донад, ки шоҳ Доро ва рафтору кирдораш хуш наояд шоҳи Бохтарро.

— На-а-а, хоча, ин ҷо ивгогарие бувад; касе нодуруст расонда хочаро...

1. Ушна – шилм.

— На-на! Ман дар ин хусус бо касе машварат нахоҳам кард, чуз шумо. Зеро донам, ки ҳар кас розбон шуда натавонад. Ин илми мураккаб аст. Касоне ҳастанд, ки шунида ва ё донистаашонро ба дигаре нагуянд, кафанд. Дар ин ҷода хеле эҳтиёткор ва зираку доно бояд буд.

— Дуруст мегӯед, ҳоҷа, аммо чӣ гуна метавон шоҳи мулкро бад дид ва ё дар ҳаққи ӯ носазо гуфт?

— Мо шоҳро бад набинем ва дар ҳаққаш носазо нагуём, – шубҳайи Бесусро бартараф кардани шуд ҳоҷа. – Агар дил сӯзад, аз чашми кӯр ҳам сиришк резад. Ману шумо фарзандони ин мулк ҳастем. Чӣ гуна шавад, ки бо дасти адаб кишвари номдор ва ободонро ба душман диҳем ва ба харобот бадал кунем? Магар дар шараёни мо хуни шаркӣ ё эронӣ чорӣ нест? Магар мо зархаридони ҷунонӣ ҳастем?

— Ман дилсӯзиви меҳру муҳаббати шуморо нисбат ба Ватан мефаҳмам, ҳоҷа... аммо... аммо чӣ метавон кард, агар боргоҳу дастгоҳ дар ихтиёри шумо набошад?

— Ҷони сухан ин аст, ки мегӯед. Агар мо паймон бандем, боргоҳ аз онҳо мо хоҳад шуд... Дастгоҳ низ.

— Ҳммм...

Ҳар ду рӯ ба омади об амонат нишаста буданд ва бо ҳарос, ки ин замон лағзида ба шат фитода чу пада бар сангҳо бархӯрда роғ-роғ мегарданд ва рӯд эшонро ба соҳил хоҳад афканд ба сони обовард ё мурда. Баробар танашонро ларза гирифт ва мисли мурғи аз об баромада баробар ҳешро афшонданд ва хандиданд:

— Сарм аст нафаси об. – Фармуд Бесус.

— Доройи Кудумон ҳахоманишист ё... – он чӣ дар сар дошт, ба забон овард Моҳуй.

— Шумо дигар андеша доштед, чаро чунин пурсидед, ҳоҷа?

— Зеро ба шоҳони ҳахоманишӣ монанд нест...

— Худашро намедонам, ҳоҷа, аммо мастиву пастиаш Ардашери Саввум Ваҳукуро монад.

— Андешаҳои ман дар сари шумо, шоҳ...

— Инчунин андешаҳои ман дар сари шумо, ҳоҷа. Боз як фикр, ки дар сари шумо низ ҳаст, бояд равшан гардад: кист падари Доройи Кудумон?

— Зинҳор бепадар набувад, вале дар шаҷараву силсилаи шоҳони ҳахоманишӣ вучуд надорад, магар ки баъд... Зеро тухмаи наринаи оли Ҳахоманишӣ бо писарони Куруши Кабир Камбучаву Бардия хотима ёфта буд. Дориюши аввал аз риштаву хуни модарӣ ба сулолаи Ҳахоманишиён пайвандад ва ин дудмон бо Ардашерон баста шуд. Ҳоҷасарой Боҳуй Аршак ва Доройи Кудумонро аз ҳешони дури Ҳахоманишиён дониста, ба суди ҳеш овард...

— Тасодуфист, ки дилаш ба марзу бум насӯзад...

— Дарёфтед, шоҳи Бохтар... Шумо наздиктар ҳастед ба оли Ҳахоманиш, ки Доройи Кудумон.

Бесус хандид.

— Чӣ чойи ханда?

— Ҳоча аз ман шоҳ сохтанӣ чунон ки Боҳуй аз Аршаку Доро.

— Ва чаро на?

— Замин сахт, осмон баланд.

— Ва ҳама мушкилоти гетиро одам осон кунад. Сомонкор инсон аст. Ҳар чӣ хоҳад, он шавад.

— На. Ҳар чӣ парвардигор хоҳад, он шавад.

Бесус чунбид ва гадапул ларзид. Моҳуй гумон кард касе пой ниҳод ба пули ларзон. Инчунин нобарҷо чунбидани Бесусро аз парешонӣ доништа нигарист ба атроф; касеро надида, ҳайрон шуд. Пасон фармуд:

— Донам... донам, ки шоҳе чун Доро хушоянд бувад шоҳи Бохтарро. Зеро аз зери дасти чунин шоҳ раҳойӣ ёфтан осон бошад, аз он ки аз зулми шоҳи ситамгор. Ҷурму гуноҳи Доро аён аст. Чун тухмаву дудмонаш равшан нест, танҳост. Сутури танҳоро гург ҳӯрад.

— То андозае фикри хочаро дарёфтам: эшон хоҳанд озод бошанд ва Доро барин шоҳи сустбунёду сустнаҷодро барда набошанд...

— Ба назарам на танҳо хочаву Бесус, балки тамоми эронӣён аз чунин шоҳи тарсуву ноӯҳдабаро безоранд... шоҳ бояд аз дудаву тухмаи шоҳон рӯяд; айёми шоҳзодагӣ аз сар гузаронад, таълиму тарбия, сиёсати давлатдорӣ ва марзбониро омӯзад.

— Зихӣ хочаро! Ман низ чунин андеша дорам. Аз кӯҳу даман ё аз сари галаву рама шубонеро дошта, оварда бар маснади шоҳӣ нишонанд ва ба сараш тоҷи каёнӣ бимонанд, зарҷома бипӯшонанд, магар шоҳ шавад? Ба назари ман чунин шоҳ ҷуз асоии шубонӣ бо силоҳи дигаре ҷанг карда натавонад.

— Мулки Порсро чун Бесус шоҳе мебуд!

— Ғарази ман чунин набувад!

— Фаҳмидам, шоҳ...

— На! Ғараз ин аст, ки мулки бузургро шоҳи бузург бояд.

— Шарманда ҳастам, агар ман чунин андеша дошта бошам.

— Ин фикри танҳо як ҳоча набувад; ҳатто ҳар сарбози эронӣ чунин андеша дорад. Дуруст, ки ҳамаи онҳо номи шуморо ба забон наоваранд, нияташон ин аст, ки шоҳи сазовор ва ҷонсӯз Эронро шоҳ бошад; чун Куруш, чун Дориюш...

— Сахт мушкил аст, ҳоча. Курушу Дориюш дигарбора зода нашаванд...

— Оре, ҳеч кас дубора зода нашавад. Ҳар кас ба чойи хеш. Эронро шохе мебод шердил, палангчангол, на буздил, ки аз зузайи гург бигрезад.

— Дуруст фармудед, хоҷа. Доро на танҳо буздил, раҳмдил низ ҳаст...

— Шуморо аён бувад, ки хислату ҳўи шоҳи чангӣ дигаргуна бошад: далеру тавоно, часуру шучоъ, тановару диловар, тезхушу тезгўш... Чунин сифату хислатҳоро шоҳи Боҳтар дороянд.

— Игроку муҳобот кардед, хоҷа. Бо шакар гуфтан даҳон ширин нашавад...

— О бале-е-е! Баройи он ки даҳон ширин шавад, бояд бикўшид ва чунбид. Баракати даҳон аз даст бувад. Даст чунбад, даҳон низ чунбад. Вале шоҳи мо танҳо даҳон мечунбонад. Шоҳони пешин шербас ва варзида буданд. Доройи Кудумон говбас...

— Мебофед-а, хоҷа?

— На! Дуруст мегўям! Имрўзхо ҳар шаҳрдор шоҳ шуданист: Ориёбарзан, Набарзан...

— Бесус...

— На! Ў шоҳ шудан нахоҳад... аммо... аммо ўро ба ҳоли худ гузоштан хиёнат ба Эрон бувад.

Магар барфҳойи кўҳҳоро офтоб зуб кард, ки рўд дамид; ба гадапул расид. Миёнаи пули ларзон, ки аз вазни онҳо ҳам хўрда буд, аз нав тар шуд. Вале онҳо саргарми сўҳбат ин чизро пай намебурданд; ба вижа Моҳуй, ки бештар меҳост сатрапи Боҳтар Бесусро мот кунад. Бесус бори гарон аз дўши хеш дур андохтани шуда, чилави суханро сўи дигар метофт ва Моҳуй боз ба сари мақсад омада наҳ мезад шоҳ Доройи Саввумро.

— Сипаҳсолор, ки ноўҳдабаро шуд, ҳар сипоҳӣ хешро солори сипоҳ пиндорад.

— Ин масъала саҳл аст, хоҷа. Ва ҳар роҳгузар аз ин боб бо шумо суҳан накунад. Шумо розбони шоҳ ҳастед. Агар касе ба шумо ниёз орад, муроде дорад... Ва шоҳ ҳар гоҳ аз маҳрами рози хеш дархост кунад, ки мардум ва сипоҳ ва сардорон ва шаҳрвандон дар ҳаққи малику давлатдорӣи ў чихо гўянду чихо хоҳанд, хоҷаро зарурат ояд ба рост гуфтан...

— На. Доройи Кудумон чунин одат надорад. Бисёр нишастам бо ў ва боре нашунидам, ки аз ин хусусҳо пурсон шуда бошад. То имрўз дарку эҳсос накардам, ки ў чӣ андеша дорад ва аз чӣ хусус фикр кунад. Муродаш чист? Магар шумо дар ҷамъомадҳо ва маҷлисҳо пай набурдаед?

— Пай бурдаам, хоҷа. Ягон нуктае намонда, ки надонам; Зиндагиаш тахминиву таваккалӣ, қору бораиш ҳам; ҳатто набарду овардаш ҳам.

— Ҳамин тавр, Бесус. Аз рўи ҳисоб танҳо сарбози пиёда сӣ ҳазор нафар; саф кашад, пеши рўдро бандад. Ин дастаи саворайи

шумову Ориёбарзан ва шутурсаворон ва пилони чангӣ бешумор. Охир заминро сад раҳ огард заниву донае напoшӣ, магар чизе сабз шавад? Замини беҳосилу лашкари пароканда дар шумори мурда бувад... Шумо гумон доред, ки чунин ҳарфҳоро ба шoҳ нагуфтанд? Гуфтанд... Худи шумо низ гуфтед. Магар сухан де-ворро кора кунад?

— Ман ҳам гуфтам, Ориёбарзан ҳам гуфт...

— Бале-бале... Медонед, маро чӣ гуфт? Гуфт, ки Искандари Макдуниро аз паси худ то Ҳангаматон овардани шуда рӯ ба ғурез кардам, то юнониён ба Эроншаҳр нарафта, ин ҷониб оянд...

— Доноӣи фанхӯр... Искандар чун ӯ сода аст, ки шораву шор-сонӣ беҳтаринро монда, бар асари ғӯри ғурезон равад? Ҳама гуна шoҳӣ донодӣи ва лашкаркашӣ забардаст хоҳад, ки нахуст пойтахт ва ҳазинаро ба даст орад; он гоҳ шаҳру рустoҳӣи дастнигар худ аз худ сар хоҳанд фаровард. Вале шoҳӣ мо чӣ кард?

— Донем чӣ карданастро, Бесус. Бо ӯ сухан гуфтан ва кӯшиши фаҳмонидан кардан суде надорад. Ақлро ба сари касе бо парма ҷой накардаанд.

— Ман нам кашидам, хоҷа.

— Ман низ... Аз завқи сӯҳбат либоси тарро пай набурда-ем...

— Ҳммм...

— Мадд кашидани шумо хуш аст маро; яке аз нағмаҳойи шoҳӣ ин аст, ки ӯ мутғасил сухан накунад, бал бо ишораву садоҳо зердастонро омӯхта гардонад; такаббур, ғурур, фарру шукӯҳ дошта бошад...

— Ҳммм...

— Шумо шoҳӣ пухтаву расида ҳастед ва ҳoчат ба устoде на-доред.

— Ҳммм... Андеша бояд кард... вале ҳоло кадоме аз мо бояд роҳ бидиҳад, то об набарадамон... Албатта ман хоҷаро бояд роҳ бидиҳам...

— На, шoҳ, ман шуморо бояд роҳ бидиҳам... Эҳтироми шoҳ фузунтар бувад аз ҳастӣи хоҷа.

— Агар хоҷа Боҳуй бувад ё Моҳуй, эҳтироми хоҷа зиёд бо-шад.

— Дар ҳар сурату ҳолат яке бояд пас-пас биравад, дигаре пеш-пеш...

— Ба қавли шумо шoҳ пас-пас равад ва хоҷа пеш-пеш, – духӯра гуфт Бесус ва Моҳуй ду даст ба ғадапул така ғузошта қомат рост кард, вале боз, аз зарурат ё баҳона, ҳам шуда, ҷаҳорпо мерафт. Бо Бесус рӯ ба рӯ омад, ки пас-пас мерафт ба думба ва пошна. Ва яке бозистод:

— На, хоҷа, шумо маро ба ҷоe бурдани будед ва ...

— ...ва донистам, ки зарурате надорад...

— Дорад, хоча... Зеро шумо ин суханро барбадех пайдо накардаед, солҳо андешидаед; аз ин рӯ хеле чолиб бояд бошад...

— На, маро ҷой лозим буд ва аз тори гадапул хубтар ҷое набошад.

— Агар ин тавр, мо бояд бо озмуни зӯри Искандарӣ аз ин роҳ убур кунем.

— Ва шумо, шоҳи ояндаи Порс, аллакай ба румиён тан додед ва расму ойини эшонро пазируфтед?

— На. Чун бар пули ларзон дигар озмун гузаронида нашавад, «Зӯри Искандарӣ» мувофиқ аст.

— Ба назари ман говзӯрӣ мувофиқ аст: ҳар кас говзӯрӣ карда дигареро ба об афканад ва бигзарад.

— Равшан, ки хоча ранчида...

— На. Наранчида... Худи ин ҷой касифҷой аст...

БАНДИ САВВУМ

Бесус пас-пас рафта андар айвони Кӯшки Гардон бозистод ва садойи рӯдак баланд ба гӯшаш омад, ки то ҳол ин зайл баланд ва рӯхбахш нашунида буд. Вале ба ӯ чизе нагуфта, чангинамо сӯйи боргоҳ рафтани Моҳуй ўро дар шигифт андохт ва садойи рӯд боз аз гӯшаш рафт. Бесус пушаймон гашт, ки чаро роз бо розбони шоҳ гуфт? Ў, ки аз рӯйи дидаву шунидаҳояш дилмон аз инсон буд ва ба касе, ҳатто ба ҳудаш, бовар надошт, аз чангу насими рӯд фирефта, бар обу ҳаво асрор хувайдо кард: одамай шири хомхӯрда... Ошuftаву парешон гашт, ки Моҳуӣ розбон рамуз гирифт ва ба боргоҳ шифт. Тез шуд, ки бар асари Моҳуй биравад; гоҳи ҷосусиаш назди шоҳ дарёбад ва он ҷӣ миёнашон гузашт яксар бигӯяд: «Аз дасти ин рӯбоҳи зард ҳар кор ояд». Зеро Бесус огоҳ, ки ҷӣ гуна бародараш Боҳуйро фуруҳта унвони «хоҷа» – ро соҳиб шуд; инак Бесусро фуруҳтан ҷӣ ҷоне дорад? Вале фан хӯрд; пиндорааш буд, ки шоҳ Доройи Саввум ўро мартабайи вазири низ диҳад, аммо хоҷа хонд ва он нуфузу дараҷае, ки бародараш Боҳуй дошт, ўро насиб нашуд. Зеро касе ўро эътиборе наод ва ҳамагон дониста буданд, ки ин хоҷаӣ аҳта бародарашро ройгон фуруҳт ва ӯ миёни канизон гардад ҳам, аз дасташ коре наояд. Бар замини он вазири нашуд; олуғда. Чун наррашери аз кор баромада гуруру ситези наррашерони ҷавонро дида хориаш ояд; дод ситониданӣ шавад. Аммо кораш барор надорад. Дунё ба умед; вазири шуда, баъд бозиро карданист. Аммо касе надонад, ки Боҳуй «ду вазири дар як девон нагунҷад» гуфта, пинҳониву паноҳӣ ба хотири он, ки «хоҷасарой»-и ҳақиқӣ шавад, аҳтааш кунонида буд. Моҳуй ин дасисаро баъди сари Боҳуй дарёфт аз забони канизаке ва кина гирифт на танҳо ба мурдаӣ бародар, балки ба кулли касоне, ки талоши мансабу курсӣ доранд.

Ва чунин хаёлхо нав ба сари Бесус зад, ки ҳамкорӣ бо хочайи олуғда ҳаммонанди он ки нахчир пеши роҳи паланг андохта бошанд: «Подошу кайфар бубарад оқибат». Аз дил гузаронд ва миёни абрувони сиёҳаш гиреҳ заданд: нишони кина.

Бесус бо умед омада буд, ки ба ҳузури шоҳ дарояд. Чун Моҳуйи арвохро дучор омад, ки дар бораи шоҳ Доро неку бад гуфт ва нописандонаву чангинамо сӯйи боргоҳ рафт, ӯ ошuftаву парешон бозмонд ва дар ширифт, ки дарояд ё на?...

Ва нусайи аз чанги обу нури офтоб андар рӯйи рӯдбор камонак шуда диққати Бесусро рабуд, вале ба муроди дилаш ва авзоъаш набуд ин камони ҳафтраг.

Башитоб рафт Моҳуй; гӯйи барои аз даҳону забони Бесус сухан гирифтан омада буд; он чӣ меҳост, дарёфт ва бошитоб рафт, то пушти сухан сард нагардад. Шитобаш аён буд, аммо аз дарвозаи шарқӣ надаромаданаш ҳайратовар. Шахси шитобзада ва ҳадаха роҳи наздик чӯяд, аммо Моҳуй роҳи наздикро монда, диҷро гирду давр гашта аз чашми Бесус ғайб зад; чизе нагуфта, анҷоми маслиҳатро муайян накарда, рафт: «Маккор!»

Бесуси парешон назди дарвозаи шарқӣ бозистод. Дергоҳ нохун хойид сархам, вале аз пардадору посбон чизе напурсид. Гом зад зиёд пасу пеш. Ниғаҳбоне дарвоза боз карда баромад. Дарозо ба ҳаракати ӯ нигарист:

— Шоҳ меҳоханд шуморо!

«Сохтаи Боҳӯй бувад» аз дил гузаронд Бесус. Хун ба сараш зад ва чун шери ҳашмӣ ба чанги Моҳуй омода гашт: назди шоҳ чӣ гуфтанаширо як бор аз зехн гузаронд: «Аз миёни гӯрҳои шоҳзодагони ҳахоманишӣ гузашта, арвоҳсурат ба пешвози ман омад; маро ба доми фиреб овардани шуда, сухан оғоз кард ва дар бораи шоҳ ину он гуфт ва...»

... аммо тираш хок хӯрд: Моҳуй дар назди шоҳ набуд. Шоҳи сапедпӯсти сояхуспи пургӯшт Доройи Кудумон на бар маснади шоҳӣ, балки андар дайҳим¹ нишаста буд ва ҳар гоҳ аз болише ба болиш така мезад, то пойи вазн андохташиро дам диҳад; баъзан ҳамаи он чаҳор болиштро зери каш оварда паҳлӯ задани мешуд; дарди поро рафъ кардан меҳост. Ва он дарду гаронӣ аз рӯзону шабони дароз нишастану айшу ишрат кардан буд; Гӯйи баъди аз чанги Говгомол рӯ ба гурез оварданаши то ханӯз рӯйи офтобро надида; ранги пӯсташи хоҳида.

— Ҳммм... – мадд кашид Бесусро дида шоҳ, сар чунбонд ва саҳт нигарист сӯйи ӯ. Бесус таҳмин кард, ки Моҳуй аллакай назди шоҳ омада, сар ба сар воқеаро ҳикоят карда. Шоҳ он чиро пурсид, ки Бесус чашмдор буд:

1. Дайҳим – тахти чорболиш; тоҷ.

- Ин бохтарӣ андар Кӯшки Гардон чӣ кор дошт?
- Нафас рост мекард ва асаб ором.
- Аз чӣ?
- То дар назди шоханшоҳ даступой нахӯрад...
- Ва танҳо?
- На, – кӯтоҳ посух дод Бесус ва андешид, ки чиро ё киро дар назар дорад шох: — Розбони шох Моҳуй низ буд.
- Моҳуй чӣ коре дошт он ҷо?
- Маро торик бувад... Дидамаш он ҷо... Шояд чун ман ба дидори шох меомад?
- Чизе нафармуд?
- На. Ё шитоб дошт; гумонам назди шумо меомад, аммо ман диранг кардам.
- Наёмада назди ман; розе низ наоварда.
- Агар наёмада, хоҳад омад, – гуфт Бесус, аммо бовар накард:
- Бояд биёяд, ҳамчоя бояд сӯҳбате бикунем.
- Ҳар киро гӯр чудо, аъмол чудо: бузро ҳам ба пояш кашол кунанд, гӯспандро ҳам, – ҳакимона фармуд шох аз даҳони касе шунидаашро ва така бар болишҳо карда бархост; аз дайҳим бар шодвард¹ нишаст. Ҷунбучӯли зиёд кард ва созгор шуд бар тахт ва каф кӯфт... Ҳозир шуданд ниғаҳбонон. Шох ишора кард, то хони айш ғундоранд. Ходимон ва хонсолор ин кор зуд анҷом доданд.
- Наёмад...
- Хоҳад омад, – муроди шох дарёфта гуфт Бесус ва афзуд:
- Ё фидойӣ ва сарсупурдаи шох бувад, бояд биёяд.
- Чун донӣ, бохтарӣ? – пурсид Доро ва ҳар бор «бохтарӣ» таъкид карданиш Бесусро хуш набуд.
- Аз он ки шох дигаронро кам бинанд аз Моҳуй...
- На-а-а... Ҳар кас ба ҷойи худ; эҳтироми ман зиёд аст Бесусро.
- Чӣ гуна Моҳуйро?
- Ёро низ...
- Пас чаро ёро вазир нахонед?
- Зеро аз вазир дилмонда шуда; бавижа аз бародари ӯ Боҳуй...
- Дуруст гӯед, шох. Аммо Моҳуй розбони шумост ва сахт парастад шохро.
- Оре, Бесус, огоҳ ҳастам ва оҳанги ҳар воливу шаҳрдорро донам.
- Инчунин бодо; шумо бояд ҳар фард, ҳар воли, ҳар шаҳрдор ва ҳар дӯсту душманро хубтар аз ҳудаш донед, вагарна «андӯх-

1. Шодвард – тахт.

гусорхо» зиёданд. Ҳар кадом яксуханӣ росту дурӯғ оранд, сар орухона ва гетӣ харобот гардад.

— Магар аз Бохтар пайке омада, ки чунин гӯйӣ?

— На, шох... Ман низ чун шумо гаммозу дасисабозонро зиёд донам.

— Оре, Бесус, донам: саломи хушомадгӯӣ набувад бетамаъ. Ҳар кадом, ки росту дурӯғ меорад, умед дорад шаҳрдори шаҳре ё волиӣ вилояте шавад... Ман донам: он ки ба боргоҳи муқаддас бо пойи тоза ва дили пок надарояд, маро равшан гардад; бисёре аз онон нияти шохӣ доранд...

— Бовар надорам... Шаҳрдору волиҳойи сарсупурда низ кам нестанд.

— Киро дар назар дорӣ? Худатро?

— Худамро, дигаронро, — худро бой надод Бесус. Масалан сатрапи Бохтар ҳеҷ гоҳ орзуи шохӣ надорад. Сипаҳсолори шох бошад...

— Аҳволи мулки Порс чӣ гуна бувад?

— Ин чиз шохро равшантар аз Қоми Чам бошад... Гарчӣ шох Тахти Чам ба душман воғузошанд...

— Ҳммм... Ба андешаи бохтарӣ шох бояд чӣ кор ме-кард?

— Ҳммм... Шохро ақл шуданӣ наям. Шох донанд чӣ кор карданро.

— Фаразан шох надонист ва натонист. Сипаҳсолор чаро чора наандешид?

— Сипаҳсолори беҳуқуқ чашму гӯш бар даҳони шохӣ фармон-фармо дорад, то аз он даҳон чӣ барояд.

— Хештанро мусичаи бегуноҳ нагир ва чурми худ бар сари шох марез! Агар сипаҳсолор ва сипоҳи Порс тановар ва бонанг буд, чунин ноомад рух надода буд.

— Ман гуноҳи хеш шохро бор карданӣ нестам... ва андар размгоҳ ихтиёри ҷанг сипаҳсолорро набуд; рою фармон шохро буд. Чун шох вазири ва сипаҳсолорӣ низ ба худ гирифта, ҳамаро дилсарм карданд, ҳатто сипоҳро...

Оташин шуд шох, ки Бесус андаке пеш чизи дигар фармуда ва ҳамаро ба шох дӯст доништа буд:

— Ту чӣ ноҳалаф ва рӯсаби ҳастӣ, ки андаке пеш маро дигар чиз гуфта будӣ!?

— Зеро ҳурмати бузургсолиатонро кардам, вагарна касе ба шох эҳтироме надорад!

— Чииӣ? Чаро?!

— Зеро шох танҳо дар ғами ҷони хеш аст!

— Агар шох беғам буд, фақат аз пиёдагон сӣ ҳазор сарбоз... — ларзида ва гардан хурӯсона пеш ёзид шох.

— Ба чӣ кор ояд сарбози бесар! Лашкари парокандаи бесомон, ки фардои хеш надонад?!

Доро рост шуд бар тахт пуршаст ва наъра зад: «Ту чиҳо гӯйи?!» ва тахт ларзид.

— Он гӯям, ки гӯянд... Магар шоҳ надонад, ки махзан ба душман гузоштан чангро бувад бохтан?

— Агар инро донӣ, чаро ҳазина набардошти?!

— Чӣ қор кунам ҳазинаро?

— Сарбози кироя меҳаридем.

— Ман чунин ҳаққу ҳуқуқро надорам... ва шоҳ бояд донад, ки сарбози кироя ҳеҷ гоҳ ватани шоҳро ҳимоя накунад, бал дар ғами зар ва ҳифзи қони хеш бошад... Дар заруратҳо ё пушт ба майдон гардонад ва ё миёни куштагон бихобад... Ёро фарқ набошад, ки зар аз Доро биситонад ва ё аз Искандар; ў дар ин лаҳза сарбози Дорост ва дар он лаҳза чангии Искандар. Тақя ба барда хато бувад.

— Ҳммм... аввалин бор бувад дар таърих, ки ҳокими як хитта замин шоҳи кишварро ақл ёд диҳад...

— Дил сӯзад, аз чашми кӯр ҳам ашк резад, шоҳ. Дар ғами кишвар шоҳу гадо бояд баробар сӯзад.

— Ҳоким пиндорад, ки шоҳ беақл аст, қадри ватану ватандориро надонад?

— Сарвари доно Ахура Маздоро равшан бувад, ки ман шоҳро беақл нагуфтаам; маро чӣ қорест бо ақли шоҳ? Гуфтаниам, ки сарбозони зарҳариди ҷунонӣ чун донанд, ки ҳазина ба дасти Искандар гузашта ва шоҳи зарҷӯй дар рӯзҳои наздик ба Мақдунӣ хоҳад баргашт, мулки Дороро бо ду дасти адаб ўро хоҳанд супурд ва ба синایی сипаҳсолор, сипоҳӣ ва ҳатто шоҳ дашнаву пайкон хоҳанд зад.

— Ҳммм... – сар ҷунбонд, вале чизе нагуфт. Ангӯшт ба дастмонаки курсӣ мезад шоҳ Доро ва гуфтаҳои Бесусро газоф медонист. Бад дидаш. Бадгумон низ шуд, ки сатрапи Бохтар бо ҳар найранг ва бадгуфторӣ хешро ба сипоҳ ширин кунад, то эронӣ аз шоханшоҳ рӯй гардонанд: «Ин сағи сиёҳ хаваси устухони дарборро дорад» дар дил гуфт ва чашм танг кард, ки аломати кина гирифтани ў буд. Ҷунбид андар тахт ва пойҳояшро алвонҷ дод, ки бар фарш намерасид, аммо наздиктар буд аз пойҳои Искандари ҷавон; хочат ба зергоҳ надошт. Бесусро аз назар гузаронд, ки чӣ вачоҳате дорад? Ҳамроҳ силоҳ дорад ё на? Чун медонист, ки гоҳи вурӯди боргоҳ сарпос ва пардадор бояд ҳамаро бесилоҳ гардонанд, бо вучуди он зехн монда менигарист ба сипаҳсолор. Бесус донист, ки суҳанонаш хуш наомаданд шоҳро, зеро беқарор гашта, ранги аргувонӣ гирифт гунааш ва рӯйи бинӣ ва пешонӣ донаҳои хай пайдо шуданд. Бохтариро ҳаёлу гумоне фаро гирифт, ки ҳолиё шоҳ каф кӯфта хунрезҳои мусаллаҳро фаро хонад; онҳо омада бурун барандаш ва бо усули доройӣ дор кашандаш, то дигаронро дарс

шавад; пасон ягон шахрдору воли натавонад ва наёрад ҳамзабон шавад бо шоҳ.

Гарм шуд шоҳ. Зер омад аз тахт.

— Ин боргоҳи пок бисёр шоҳонро дид ва зиёд дасисабозонро...

Ва хомӯш монд, то аз Бесус чӣ ояд. Ё низ хомӯш, то бар оташи газаби шоҳ равшан нарезад. Чилавтар омад шоҳ ва чашмон танги танг карда, миёни лабу дандон гуфт:

— Ай бохтарӣ, бидон, ки ман шоҳи ҳахоманишӣ ҳастам – Доройи Саввум! Ва касе натавонад ин тоҷу тахт аз дасти ман рабудан! Ҳазинаҳое, ки душманро воғузоштам, устухон ба сағ андохтан бувад ва он сағони бӯйгирро аз паси хеш бурдан... Ман бояд ба Хуросон расам ва аз Сугду Бохтар сарбозони ҳақиқӣ фароҳам оварам ва Искандари сониро дар он дуриҳои ватан нобуд созам... Доништа бош, аз дасти ту барин ватанпарастон коре наояд. Шумо даҳони бефаровез доред ва забони тез; бо забону даҳон мушқилот ҳал нахоҳанд кард, танҳо асрор ҳувайдо созанд; аслан аз дасти онҳо коре ба сомон нарасад... Ман ихтиёри сипоҳро ба ту додам; ба даҳони кушодат бовар карда, лофу газофатро рост пиндошта, сипахсолорат хондам...

— Вале ҳуқуқ дар дасти ман...

— Модом ки ҳуқуқ меҳохӣ, шоҳиро низ хоҳӣ!... Пармониёни юнонӣ низ ҳуқуқро аз дасти Искандар нагирифтааст, вале баройи Искандар ва Юнону Мақдунӣ чон мемиҳад; ту баҳс бо ман дорӣ, ки шоҳ натавонист мулкро ҳимоя кардан... Ту шоҳӣ ё ман шоҳам?!

— Шоҳ шумоед, ман фармонбардор...

— Фармонбардор, ки бошӣ, фармонро иҷро бикун!

— Шоҳ чӣ фармоянд?

— Шоҳ фармуда буд – сипахсолориро ба ту дода буд: як чизро ду бор набахшанд! Вале доништа бош, ки Доройи Кудумон бимирад, дар ватани хеш мирад ва дар марзи ниёконаш ба ҳок супоранд. Аммо Искандар дар ғарибиҳо бимирад... Доништа бош: ёро касе накушад; худ дар хуни хеш баста, ҳаром бимирад; чун мори саркӯфта ба худ печида, ба хуни ҳазорон порсу эронӣ ва зардуштӣ подафраву подош дода, чунон мирад, ки ҳатто зану фарзандаш ва модараш ба маргаш наноланд... Марги ӯ бадтар аз марги ману ту бувад; марги бесоҳиб, бетабор, беобрӯӣ...

Бесус пурсаброна ба гуфтори шоҳ гӯш дод ва хайрон монд, ки ҳазён мегӯяд; фарқ карда натавонист, ки маст аст ва ё ақлбохта. «Ин хонашери майдонғариб ҳама молу мулк шоҳи мақдуниро дода, пӯписа бо ман кунад. Халқон дар наздаш сари сучуд оранд; дар ғайбаш дуо кунанд, ки ғарибмарг шавад... Дар ҳақиқи Искандар низ ҳамчунин гӯянд...»

— Ман муроди шоҳро дарку дарёб карда наметавонам.

— Оре, ту ҳеч чизро дарку дарёб карда наметавонӣ. Зеро Эрон туро бегона бувад. Гоҳе ки Искандар Бохтарро паҳш кард ва ҷаҳор дасту поят аз осмону замин канда шуд, хоҳӣ фаҳмид, ки ...

— Шоҳ дуруст фармуданд: агар шоҳу сипаҳсолор чунинанд; забони порсиро намефаҳманд, Искандар то Сугд низ хоҳад расид. Шоҳ ин ҳарфро бо даҳони пур мегӯянд пӯстак ба рӯй кашида.

— Ман чунин ҳарфро ба Бесус барин ватанпараст мегӯям.

— Бесус чун Спитамони сугдӣ, чун Спитамон Зартушти пайғамбар марзу бунашро дӯст хоҳад дошт, аммо хавфаш аз хойинон бувад, ки...

— На, Бесус ватанашро дӯст надорад, таъна бар шоҳ заданро дӯст дорад. Зеро донад, ки шоҳ одил бувад ва раҳмдил, вагарна тавонад чунин волиии рӯйинатанро пӯст канад ва ба чашмаш намояд, ки меҳри ватан ҷӣ гуна хоҳад буд... Сад афсӯс! Волиии Бохтар дигар чизро ҷашмдор аст: марги Дороро...

— Чунин нагӯед, шоҳ! Ман содиқ бошам шоҳро. Агар саҳт гуфтам, аз дилсӯзӣ гуфтам.

Шоҳ Доро, ки то ин дам саҳт абрӯ кашида, ҷиддӣ сухан мегуфт, баланд хандид:

— Ту содиқӣ?! Шоҳи Бохтар? Бесуси гургошнову гургоштӣ?! На-а-а... Оби рӯдбор ҳарф ба ҳарф суханони туро чида, ба олам паҳну парешон кард.

Бесус ларзид; нахуст дил, пасон пояш ларзид; ҳешро дошт, то танаш наларзад, ки шоҳ пай барад. Симойи зишту бади Моҳуй пеши назараш омад, ки мӯ ба мӯ расонда гуфтаҳояшро. Вале чун медонист, ки шоҳ чандон пурбардор нест ва агар Моҳуй чизе оварда буд, кайҳо ба рӯйи Бесус мекашид; таънаборон мекард, ҳешро ҳайратзада вонамуд, китфон дарҳам кашид:

— Нафаҳмидам... нафаҳмидам, ки об ҷӣ ҳарфе гуфта шоҳро?

— Хоҳӣ фаҳмид.

Гумонаш яқин шуд, ки Моҳуй гуфта ба шоҳ сӯҳбати рӯйи обро. Ва ҳоло шоҳ нигарон аст, ки ӯ даст пеши бар бо тамаллуқи шарқӣ аз дар дарояд ва ҳама сирру асрор ошкор созад. Аз рӯйи эҳтиёт ва баройи дами обро бастан фармуд:

— Пиндори хато ба сари шоҳ омада ё касе ӯро аз роҳ зада. Ҳокими Бохтар фикри шоҳӣ дар сар надорад. Ӯ донад, ки шоҳи тасодуфӣ оқибат хандахариш гардад... Зеро ҳама шоҳони ҳахоманишӣ тухмаву дудмони шоҳӣ доранд ва чун Искандари Мақдунӣ шоҳи тасодуфӣ нестанд. – духӯра буд сухани Бесус ва ба Доройи Саввум низ мерасид. Аммо Доро ба худ накашид, ки ҳубӣ надорад. – Шоҳзода бояд шоҳ шавад...

— Чаро ин суханонро дар рӯйи об нагуфтӣ?

— Дар рӯйи об ҷуз дар ситойиши шоҳ Доро ҳарфе набуд.

— Рост гӯйӣ?

— Рост гӯям...

Шоҳ табассум кард, аммо Бесус фарқ накард, ки заҳрханд буд ё шакарханд.

...Шоҳ Доро бовар накард ба суханони ӯ. Зеро алами Моҳуй ва таги дили Бесусро тахминан медонист:

— Ман дарду алами шуморо пай мебарам. Сари забонатон таҳқиру дашноми шоҳ бувад.

— На, шоҳ...

— Осуда бош! Ту нагӯйӣ ҳам, ман медонам. Гумон дорӣ, ҳоҷа дар ду сарой гуноҳи маро бахшад? На-а-а!!! Дар ду ҷаҳон наёмурзад. Зеро шоҳ нохун аз гӯшти ӯ чудо сохт. Гумонат дард накард? А? Дард накард?!

— Набояд дард кунад. Зеро ҳуди Моҳуй ин чизро хоста буд.

— Хоста бошад ҳам, дард кард, нахоста бошад ҳам, дард кард... Ва бидон, ки ёри мори кушта то қасдашро наситонад, ором нагардад. Ин мори ало дандон дорад ба ман.

— Шоҳ чунин пиндоранд, аммо ҳоҷа ҳаёле надорад, ки шоҳро зиён оварад. Охир, ҳоҷаро ману шумо ахта накардаем; ин кори бародараш Боҳуй буд...

— Донӣ, ки чӣ гуна қасд аз бародар ситонд?

— Донам.

— Пас ман дуруст гӯям: дар ин дунё ягон кори зишт бекайфар намонад...

— Ҳммм... Касе шоҳро хабаре оварда, аз дӯстӣ на, аз душманӣ оварда.

— На. Касе чизе наоварда. Зеро ҳама донанд, ки шоҳ розбо-зонро бад бинад; розбононро эҳтиром кунад.

— Моҳуй, ки розбони шумост?

— Дуруст: Моҳуй розбони шоҳ бошад, вале бародари Боҳуй. Садсола розро ниғаҳ дорад; садсола кинаро фаромӯш накунад.

— Шоҳро аёнтар бошад. Ба мушоҳидаи ман, Моҳуй вафодор бувад шоҳро.

— Ҳамаи шумо вафодор намоед, шоҳро; то замоне ки аз шамшери шоҳ хун ҷаҳад ва аз саратон зар резад, шумо вафодор. Чун шоҳро танг омад, ҳамаатон ҷафодор...

— Чунин андеша аз кучо омада ба сари шоҳ?

— Охир, шумо танҳо худатонро мебинед, зеро солори мамлакат нестед. Шумо як нафар нонхӯри кишвар, як нафар ҷоххӯх... Аммо чун андаке нобарорӣ пеш омад, ҳама ҷурму гуноҳро чун оби сард аз сари шоҳ мерезед; андеша надоред, ки чун ташна будед, аз он зарф шумо низ об хӯрдаед; шумо низ мушт ба сари сина задаед, ки ватандор ҳастед; марзу бум ҳифзу ҳимоя хоҳед кард... Замоне ки шоҳ ба корзор мерафт, ҳама шаҳрдору волиён сари сучуд доштанд ва рикоби ӯ медоштанд, ки султони олам пирӯз хоҳад шуд; онҳо чун хидматгузор боқӣ хоҳанд монд. Инак, ки аз нобарорӣ ва ноёварии онон шоҳ ақиб нишаста, ҳар шоҳу гадо ӯро бозпурс

кунад; дасту дил аз ӯ шӯяд. Шоҳро зарурате нест, ки ба ҳар даҳони гандида посух гӯяд. Шоҳ шоҳ бувад; ханӯз намурдааст! Аллакай мурдаи ӯро ба Искандар пеш бурданианд...

— Шоҳо! Ин ҳама хаёлҳои хом аз кучо?

— Хаёли хом нест! Яқин аст ин ҳама!

— Агар шоҳ маро дар назар доранд, маслаҳате чанд гуфтам аз дилсӯзӣ.

— Бале, аз дилсӯзӣ... Дили ҳар шахрдору волиии бадтинат сӯзад ба ҳоли ман. Зеро ман ҷангбохтаам. Танҳо ман: зеро ман танҳо ҷанг кардам бо лашкари Рум ва танҳо пушт гардонидам ба корзор! Дигар шумо ҳама тамошобин, ки шоҳи Порс чӣ кунад бо шоҳи Рум. Зеро баройи шумо фарқ надорад, ки ҷангро кӣ мебарад. Зеро дар ҳар ҳолат шумо хидматгор хоҳед монд. Чунки шоҳи пирӯз сари шумо аз тан ҷудо накунад, тавозӯю тамаллуқатонро дида, ғуломиатонро дарёбад ва бовафо пиндорад. Шағолҳои даҳанолуда...

— Шоҳо...

— Дили ҳар волӣ сӯзад ба ҳоли ман. Лекин онҳоро ақлу фаросот нарасад, ки гӯянд: Доройи Кудумон аз шоҳони афканда ва нотавон набувад; дилсӯзии дигарон ӯро зебанда набошад, балки бадтар аз таҳқир бувад! Чаро дили шумо ба ман сӯзад? Чаро ба худатон дилатон насӯзад?! Шумо пиндоред, ки ақибнишинии шоҳ бохти ӯст?...

— ... На, шоҳ...

— ... Чаро бохти шумо набошад? Шумо надониста худатонро таъна занед ва пиндоред, ки маро таъна задед! Шумо худатонро мазаммат кунед, хаёл кунед, ки мани ноӯҳдабароро мазаммат кардед. Шумо овард карда натавонистед, гумонатон ман шамшер зада натавонистам. Шумо марзу бум ба душман гузорда ҳазимат кардед, таъна занед, ки аз нотавонии ман! Гиребонатонро бибӯед! Дилатон маро насӯзад, худатонро сӯзад!

— Ҳеч кас шоҳро таъна накарда...

— Доройи Кудумон намурдааст! Ё боз бо Искандар хоҳад ҷангид... Вале шахрдору волиҳо мапиндоранд, ки бохти шоҳ бурди онҳо хоҳад буд!

— Касе чунин напиндорад, шоҳ... Шоҳ низ чунин напиндоранд, ки замоне дӯстон ҷудойи ихтиёр карда бошанд. Шоҳ фармуда, ки сутури танҳоро гург ҳӯрад...

— Ҳоло чунон сари роҳи Искандарро тоза кунам, ки... – ба ҳарфи Бесус эътибор надода андешаашро изҳор кард Доро:

— ... чунон тоза кунам, ки сутурунаш гиёҳе ва сарбозонаш навое пайдо карда натавонанд... Он лашкаркаши монанд ба падари хунҳор ҳоло бо собуни ман чома нахустааст... Он шоҳи марзҷӯй бояд дар марзи бегона бимирад; андар биёбон зор-зор гирифта, ба ёди модари дурафтада; панди Арасту тақрор карда, пушаймон

бимирад, ки чаро харфи бузургонро гӯш надод... Ва шумо, ки ҳама умедатон аз дидори ўст, ҳамроҳи ў, оғишта ба хуни хеш бимиред. Ба пиндори шумо, ман шоҳи бенанг; ёди модару зану фарзанд намекунам... Ортабоз хусури шоҳи румӣ ва писарони ў хоҳарашон Барзинро монда пушту паноҳи ман мешаванд!... Шумо, сутунҳои пӯсидаи қадимӣ, биноии салтанати маро сахт нигах медоред...

Бесуси мушкмӯй хайратзада ба гуфтори парешони шоҳ гӯш дода, хулоса мекард, ки май кора карда ба мағзи ў ва ё тарс, ки чӣ гуфтани чӣ карданаширо надонад ва ҳар чӣ ба забон ояд, гӯяд.

«Ин беҳабар дар панҷаи аҷал ҳисобот диҳад. Паҳлавони нотандеҳро монад, ки зери пойи паҳлавони тановар ғелида, пӯписа кунад: «Ҳоло бош, рӯзе туро танҳо дарёбам, чӣ кор кунам!»

— Бале-бале, шоҳ! — осема фармуд Бесус, вале дар сар андешайи дигар дошт: «Гурба мушро даст-даст зада кушад, муш то мурдан пиндорад, ки гурба бозӣ кунад.»

БАНДИ ЧАҲОРУМ

Шоҳу волӣ сархам; ҳар кадом гирифтори андешайи хеш, вале нотавон. Шоҳро ақл надавид, ки ҳукм бар волиии Бохтар барорад ба куштан ва ё сабукдӯш кардан. Бесус пиндорад, ки зуд ё дер шоҳ ин корро кунад; сарҳамияш аз ҳамин хотир. Ў донад, ки шоҳ на танҳо аз тахт нафаромадааст, балки андар сари зину рикоб бувад. Шоҳ ҳам ўст, козӣ-ул-қуззот ҳам ўст, додгар ҳам ўст, бедодгар низ ҳам ўст... Аммо аз раҳмдилӣ ба ҷое нарасад. Ва онҳое, ки чунин феълӣ ўро медонанд, чандон аз ў ҳаросе надоранд. Зеро ба одамкушӣ одат накардааст ва ҳатто аз хунрезӣ тарсад. Сабаби аз корзорҳо рӯ гардониданаш шояд ҳамин чиз бошад? Бохуйро нобуд карданаш аз ҳирси тахту тоҷ буд ва он ҳам кушанда дошт: дасту пойи хоҷасаройро сахт доштанд ва шоҳи навҷулус шароби захрогини ҳуди хоҷа сохтаро, ки қасдан даст ларзонда резонданӣ буд, ба даҳони кушодаи Бохуй рехт... Дигар одам накуштааст. Аз ранги хун тарсад. Сабабашро касе надонад. Шояд ҳамон хотираи тифлӣ бошад, ки падарашро душманон сар бурида буданд ва ў фаввора задани хуни сурхи падарро дида буд. Ин чизро касе надонад ҷуз ёди кӯдакии ў.

«Шоҳ шоҳ бувад, волӣ — волӣ... Ҳанӯз чаку мӯҳр аз дасти шоҳ Доро нарафта; ў тавонад бо амри шифоҳӣ низ туро радди маърака гардонад...» андешид Бесус ва омодаи пӯзиш хостан гӯшайи чашм кард сӯи шоҳ.

Шоҳ Доро чӣ хаёлу андеша дошт, ки худ ба худ сар чунбонд.

Бесус сурфид. Шояд барои ба худ овардани шоҳ буд ва ё ба шикасти хомӯшӣ.

Вале хомӯширо чизи дигар шикаст: садойи дарро боз кардани дарбон:

— Хоча Моҳуй мепурсанд: дароянд ё на?

Шох бо сар ишорайи ризойият дод. Ҳар ду сар боло гирифтанд ва чехра кушоданд. Аммо баробари аз дар ворид гаштан чехрайи Моҳуй гирифт. Бесусро назди шох дида сураат гашт ва ранги рӯяш канд: «Якин сар ба сар гуфт киссаро...» аз дил гузаронд ва наёрист пеш омадан. Хомӯшийи Дорову Бесусро дида дар шигифт монд ва сахту бад нигарист сӯйи Бесус.

Шох аз чунин саҳна дар ҳайрат монд; ба ҳоҷа нигаристу ба Бесус, ба Бесус нигаристу ба ҳоҷа. Аммо чизе дарку дарёфт накард. Бесус дарёфт, ки Моҳуй гумони бад дорад. Ноаён сар ҷунбонд, то ҳоҷа фаҳмад, ки аз сӯхбати рӯйи рӯд чизе нагуфта... Лек ҳоҷа гирифтори андешаҳои мағшуши хеш ба ҳеч гуна ишораву ҳаракатҳо сарфаҳм нарафт. Дар сари ӯ як андеша буд: «Ин бохтарӣ маро фуруҳт...»

— Дарёфтам, ки дар ҳаққи мо бадгумониҳо шуда, – пеши обро бастанӣ ё банди онро кушодани шуда чунин фармуд Моҳуй.

— На ҳоҷа, бадгумонӣ на, бадгӯйӣ... – гуфт бо тамкин шох.

— Чӣ гуна? – осема пеш омад ҳоҷа чун розбони роз ҳувайдо сохта. Ва шох аз рӯйи фаросот чизеро пай бурда фармуд:

— Рӯйи рӯдбор чиҳо гузашт?

— Чиҳо гузашт? – баддилу бадният сӯйи Бесус нигариста пурси шоҳро такрор кард. Бесус боз сар ҷунбонд ва Моҳӯй маънӣ кашида посух дод шоҳро: — Чизе нагузашта, шоҳам. Ў гуфт, ман гуфтам; ман гуфтам, ӯ гуфт. Ва...

— Ва чӣ гуфтиву чӣ гуфт?

— Гуфтам: «Умри шох дароз бод!» Гуфт: «Инчунин бодо!» Гуфт: «Шох бедорбахту пирӯз бод!» Гуфтам: «Инчунин бодо!»

— Ҳммм... Забонатон якест, балое бувад...

Моҳуй донист, ки миёни шоҳу Бесус дар хусуси ӯ ҳарфе нагузашта, вале дилаш гувоҳӣ меод, ки чизе ҳаст; як қатра сиёҳие, ки ба баҳри дилаш чакида, паҳн гардад ва рӯйи оби мусавфоро тира гардонад; дар сараш ҳам меги тира гардад, дар андарунаш низ сар кашида, сари сина, роҳи нафас ва гӯшу пеши чашмро гирад. Пештар омад, зону зад:

— Шоҳо! Бесуси ҷавонмард ситойиш шуморо кард; дилсӯзу ғамхор низ буд: «Мо муттаҳид нестем, ҳар кас ба мурдаи худ гирияд; аз ин рӯ шоҳро вазнину сангин бувад» гуфт...

— Оре, ҳоҷа, инро Бесус ба ман гуфт... Чунон гуфт, ки ҳама айб бар гардани шох афтод.

— Шояд нозгунҷӣ карда бошад?

— Пӯзиш аз шох: ман нагуфтаам, ки ҷурми шох; гуфтам, ки шох танҳоянд... Шаҳрдору волиён дар ғами ҷони хеш; шоҳро ёру ёвар нестанд...

— Шумо маро ёру ёвар набошед, сарбозони зархарид хиёнат кунанд, пас чӣ гуна пируӣ насиби мо гардад?

Мохуй ва Бесус сӯйи якдигар нигаристанд, ки шоҳ суханро созгор ба ақлу суди хеш фаҳмид, дигар андешаву ниятҳоро як сӯ гузошта, масъалаи танҳойиро пеш овард:

— Шахси танҳо дар ду саро коре сомон карда натавонад.

Чун он ду тан дар андешаи илочи кори хеш буданд, шоҳ афзуд:

— Ҳммм... Шумо андак-мандак нестед; аз онҳое низ наед, ки об дар чигар надошта бошанд. Аз хумдони пухта баромадаед ва обатонро пуф карда хуред... Лаҳзае пештар илқо мекардед, ки аз бардаҳо раҳо ёбем: «сарашону равғанашон» гӯем... Лек мебинам, ки ҳама масъулият ва ҷавобгарию бар дӯши ман бор кунед....

— На-на, шоҳаншоҳ! – дудафта зар-чомаи ўро сойида гуфт Мохуй: — Ин тавр на! Мо ҳеҷ гоҳ гуноҳ ва бори гаронро бар дӯши шоҳ нахоҳем афканд. Баъзан аз дилсӯзӣ ва эҳтироми шоҳу ҳаяҷони зиёд кас чӣ гуфтанро намедонад.

— Дили шумо ба чӣ сӯзад?

— Дили мо ба чиз насӯзад. Ба шоҳ сӯзад, ба ватан сӯзад, ба миллат сӯзад, чунон ки дили шоҳ.

— Зихӣ! Зихӣ дилсӯзони шоҳро! Зихӣ дилсӯзони ватанро! Зихӣ дилсӯзони миллатро... Баҳ-баҳ! Бесус аз ин ғам озод!

— Чӣ гуна?

— Суҳан аз миллату кишвари Порс равад! Бесус бохтарист!

Чунон хомӯшӣ шуд, ки садойи шоҳ дар ҳама шишаву тунукаҳо ва лаълиҳои мисиву зарин зуза дошт ва ин садойи ногаҳонӣ, бе-ақлона, беандешагона ва душманонаро ҷуз Бесус касе на мешунид ва на ҳазму ҳамл мекард:

«Девона гӯйӣ, девона на, боақл гӯйӣ, боақл на. Дӯст гӯйӣ, дӯст на, сипоҳ гӯйӣ, сипоҳ на! Кист?»

— Бар замми ин мо бояд дӯстро аз душман фарқ карда тавонем, шоҳ!

— Ин илмро то ҳанӯз касе азбар карда натавонистааст, ҳоча – ахт! Душманӣ кирмест, ки аз ҳуди дарахт рӯйида онро хушк гардонад.

«Шоҳ чандон беақл набувад, ки мо пиндорем.»

— Гуфтаҳои шоҳ бо фармудаҳои Зартушт рост ояд, – фармуд Мохуй ва Бесус аз гуфтаҳои танҳо ба танҳои рӯйи ғада шармида гоме пас гузошт. Андешид ба худ: «Мохуй дуруст рафтор кунад: шоҳи камақлу беҳирадро бояд сутуд; чунон ки пиндорад дар олам донотар аз ӯ касе набувад.»

— Зартушт «Авесто» – ро аз гуфтаҳои мӯъбадон ва таҷрибаву гузаштаи чунин шоҳони боҳирад гирду фаро овард.

— То имрӯз суҳан дигаргуна буд: аз гуфтаву фармудайи сарвари доно Аҳура Маздо медонистанд.

— Оре, шоҳ! «Авесто» китоби Худост, ки Зартуштро фиристода ва аввалин китоби пайгамбарист. Зартушти оташпараст ҳар сухани Ахура Маздоро бо зар навишт. Нахусткитоби башар...

— Хуш фармудӣ, хоҷа: нахусткитоб. Аз аҳди худойи Зарвон ва муборизаи фарзандони ӯ – Ҳурмузду Ахриман то рӯзи Аҷал – набарди торикиву равшанӣ боқӣ хоҳад монд.

— Оре, шоҳ! Китоби қиссаи шоҳон, кеши неку бад, ҳалолу ҳаром, подошу подафраи савобу гуноҳ..., ки душмани оламсӯзи шумо Искандари Макдунӣ сӯхташ.

— Хоҷа пиндорад, ки шоҳон аз аҳли китоб набошанд, аз ин рӯ ҳар чиз гӯяд моро рости дурӯғ.

— Шоҳо, чӣ дурӯғе гуфтам?

— Дурӯғат он аст, ки дилат дигар чиз гӯяд, забонат чизи дигар...

Моҳуӣ нигарист ба Бесус, ки он чӣ дар ҳақи шоҳ гуфтему пиндоштем, хато баромад. Бесус ба ишорайи чашм тасдиқ кард: «Дуруст.»

— Ҳммм... – бекаро буд шоҳ ва ангушт мушт мекарду меафшурд ва ҷилои зарҷомаи мурассаъ ба зару зевар ҳаёлашро парешон кард. – Ҳммм... Чӣ бояд кард?

— Рухсат бидиҳед моро ва фароғат бикунед, – андешаҳои пешинро фаромӯш карда ва авзои нобоби шоҳро пай бурда фармуд Бесус.

Шоҳ заҳрханда кард ва ханда ба ғазаб бадал кард:

— На! Шумо аз ин ҷо зинда нахоҳед баромад!

— Ҷурмамон чист, шоҳи адолатпаноҳ? – хоҷа ба пойи шоҳ афтода пурсид.

— Ҷурми шуморо танҳо теги ҷаллод муайян хоҳад кард... – ончунон ҷиддӣ гуфт, ки аз дасти ӯ раҳӣ набуда бошад.

Моҳуӣ саҳт теги нигоҳи ҷидди Бесус. Бохтарӣ китфон дарҳам кашид, то бечурмӣи ҳешро фаҳмонад:

— Нафаҳмидам гуноҳамонро.

— Хоҳӣ фаҳмид... Магар ту нагуфти? «Агар шоҳу сипаҳ-солор чунинанд, Искандар то Суғд хоҳад расид.»

— Оре, чунин бошад.

— Нагуфти, ки «Бесус ватанашро чун Спитамони суғдӣ дӯст хоҳад дошт»?!

— Оре, гуфтам.

— На-а-а... «Бесус ватанашро дӯст надорад; таъна бар шоҳ заданро дӯст дорад» гуфта будам. Агар Бесус ватанашро дӯст дошта буд, ҳамчун сипаҳсолор ҷонбагарав Порсро ғимоя карда буд; пеш аз шоҳ роҳи гузешро напасируфта буд. Ватанпарастиро Худованд ба ҳар кас насиб нагардонад. Ватанхоҳу ватанпараст касест, ки дили шерона дорад. Бо ҳавоии даҳан ва даҳмардагӯӣ буми ҳешро парастаида нашавад ва ҳатто дӯст доштан имкон на-

дорад. Онхое, ки дар лофу газоф ватанро дӯст медоранд, ба як пули пуччак хоҳанд фурӯхт; инчур касон беватананд...

Шоҳ Доро андаке бозмонд аз сухан, то онҳо чӣ фармоянд.

Онон, ки сухани зинда аз ин ҷо набаромаданашонро пеш оварда буд, шустадаст аз ҳаёт сукут меварзиданд, то чӣ пеш ояд. Шояд шоҳ гуфта-гуфта аз аспӣ ғазаб пиёда гардад:

— Оё боре андешидаед, ки Ватан чун шумо касонро дӯст дорад ё на? Ҷанозаву наъшайи шуморо дар оғӯш гирад ё на? ... Ҷаро забонатонро фурӯ бурдед?

— Он чӣ шоҳ донанду гӯянд, раво бошад! – сар бар замин зада фармуд Моҳуй.

— Ватанамро ҳифзу дифоъ хоҳам кард! Ҳамроҳи шумо на! Ҳамроҳи хуросониҳо – мовароуннаҳриҳо! Ҳамроҳи суғдиҳо! Ҳамроҳи бохтариҳо!

— Бохтариҳо дар хидмати шоҳанд, – низ сар ба замин зада гуфт Бесус, то аз боргоҳ зинда бароянд.

Вале Доройи Саввум, ки хумори бода аз сар рафта хушёр гашта буд, ба суханони онҳо ва сар ба замин заданҳояшон бовар надошт. Сар меафшонду мадд мекашид, ки ҳама рафтору кирдорашон найранг бувад.

— Маро зиёд таънаҳо задед андар хузуру ғайбам. Ман некдил ҳастам, ҳатто душманро бадӣ раво надорам ва шуморо ба худойи Аҳура Маздо супорам.

Ҳанӯз ки сари онҳо чун сари қўчҳои дар тамузи тобистон варамидаву ҷўшида ҳам ба замин буд, аз шунидани чунин ҳарф ҷон гирифта дамиданд ва сар бардошта сўйи шоҳ нигаристанд бо сипос. Ва Доро ба назарашон чунон болову баланд тофт, ки фариштагони болдор миёни Осмону Замин бардошта, муаллақ нигоҳ медошта бошанд. Танҳо ин лаҳза дарку дарёфт карданд, ки Доро монанд аст шоҳро. Оҳиста-оҳиста сар баланд гирифта ва қомат афрошта диданд, ки шоҳони ҳахоманиширо ёд оварад ин марди некдили танҳо.

— Ҳама бояд бидонанд; Моҳуй ва Бесус бавижа, ки Доройи Саввум дудаву дудмон дорад; аз начоду тухмаи ҳахоманишиҳо... Аҷаб он аст, ки кас надонад, ҳатто шоҳ надонад, ки Бесус кизода? Моҳуй аз кадом дудмон бувад? Олу авлодаш ба кучо дакка хӯрад ва то кучо расад. Бесус нишондаи шоҳ бар тахти Бохтар аст; фардо бо тахту бахташ метавонад набошад...

— Оре, шоҳ! – қомат бардошта тасдиқ кард Бесус ва кинаи саҳт дар дил гирифт, ки мурданро ҳам наандешид:

— Оре шоҳ, ҳеч тахту бахт абадӣ набувад, 3-ин дори фано силсиладорон яқояк бишаванд; фақат некиҳо боқӣ монанд ба сони некиҳои Доройи Саввум.

— Ҳммм...

— Таърих шохеро ёд надорад ҳаммонанди Доройи Саввум, ки ба душмани хеш низ тараххум карда бошад. Ҳарчанд ин ситамгорист.

— Чӣ гуна?! – шӯрид шох.

— Тараххум бар душман ситамгорӣ бувад хештанро.

— Ҳамин тавр ҳам шуд: ман тараххум кардам душманро. Давлату дунёиро бахшидам ба ӯ... Вале шумо кучо будед? Чаро шумо дар оташ сӯхтани қасру кӯшкро тамошо кардед, оташро фурӯ нишондан нахостед? Баъди сӯхта хокистар гаштан лофу га-зоф занед, таъна кунед, сафсата фурӯшед. Ҳар кучо, ки шох буд, шумо низ будед; ҳар гуноҳ, ки аз шох рух зад, аз шумо низ рух зад. Истахрро гӯё ман ба душман тӯхфа кардам; ҳазина хостайи шох адӯро буд; Эронро, Тахти Чамро гӯё Доро ба Искандар бахшид... дигарон низ буданд! Ҳамин тавр? Хулосаи шумо чунин аст? Аз ин рӯ таънаҳо бар ман занед?

— Касе шохро дар ин хусусҳо айбдор накарда ва таъна назада. Ватанро артиши миллии шох бояд ғимоя бикунад, на шох! Сипаҳсолору сипоҳ бояд ҷонбозу ҷоннисор бошанд, на шох!

— Ва шумо аз ҳаво сухан гӯед, – ба ҳарфи Мохӯй эътибор надода андешаашро идома дод шох. – Танҳо андешаи ман порсӣ набувад! Вучудам, ҳастиям, ҳунам порсист!

— Шак набувад ба ин... Ҳамаи ин чизҳо равшантар аз рӯз бувад. Аммо домони уфқ гурезон аст; ҳар қадар ба он наздик гардед, дуртар хоҳад рафт. Бояд ояндаи Машрикзаминро муайян созем. – Бо андеша ва солорона сухан кард Бесус ва Доройи Кудумон ба ҳаёл рафт. Пасон соате пеш ба Бесус гуфтаашро такрор кард:

— Ба Хуросони Бузург бояд рафт! – чун шох мушт бар сар дирафшосо баланд кард, хочат ба баҳсу талош набуд.

БАНДИ ПАНЧУМ

Наздики иди ҷамшедийи Наврӯз шох Доройи Саввум бодахори-ро қатъ кард. На аз он ки май ба дилаш зада, ғарора мекардагӣ шуда буд, балки таънаву маломати зиёд шунида аз табору дурону наздикон; бештар аз он ки баъди хоб зери ҷашмонаш ҳалта гашта, пучак ё заҳдони барраеро ёд меовард; диққати ҳар бинандаро шигифтомез мебурд ба ҳазор андеша: «Магар тоҷвар то ҷое беақл бувад, ки суду зиёни хешро надонад?» ва суд надошт ҳарфи зиёд. Ҳар кӣ сухан аз бодахорӣ гӯяд ва шохро дил сӯзад, шум ва бади бало метофт ба назари ӯ. «Аз ҳасад ва хусумат бошад» мегуфт ва зиёдтар айшу нӯш мекард: «Ба осмон равӣ, аз поят кашанд, ба ҷох афтӣ, бар фарқат зананд.» Аз рӯзи аввал чунин буд фикраш. Баъзан сари мастӣ қойил меомад: «Баччаи Одамро бовар кардан бузургтарин хатост.» Ва нӯш дошт аз алам, ки дар олам инсони нек кам бувад ва ҳама хиёнат кунанд ба якдигар; дар миёни бинӣ

набошад, як чашм чашми дигарро кофта хӯрад. Агар аз дасташон наояд бадиву хиёнат кардан, фикран хиёнат кунанд. Се тан ҳамгӯша, яке аз онҳо чудо гардад, ду тан ғайбат кунанд; аз ин ду яке бо аввала ҳамнишин гардад, саввумиро ғайбат кунанд; ду тан ғайбатшуда як чо шаванд, ғайбатгари нахустро ғайбат кунанд... ва ғайбат гирдгардон миёни се тан; миёни сесад тан, се ҳазор тан, се миллион тан, се миллиарду ан тан... ҳамин тавр вайрониҳо шавад миёни одаму олам... Ва гуфтанҳо ва оварданҳо ва расонданҳо ва шуниданҳо окибат кора кард шоҳро; чунон ки чакра-чакра об аз баландӣ чакида сангро комаву суфта кунад, сухан таъсир расонд ўро. Ва паймон кард бо худ, нахӯрад шароб. Рангаш тоза шуд; халтаи зерӣ чашмонаш пучу ҳамвор гашт... ва аммо шаборӯз ба сар меомад андешаи зиёд. Роҳи барҳам задани онро намедонист. Танаҳ ланчу фаҳӯл буд ва майл ба қанизакони лоларух надошт; майл ба чизе надошт. Гӯйӣ бўӣи завол ба машомаш расида, андешаманд гашта буд; андешае, ки илоҷи воқеа аз дасти инсон намеомада бошад. Сухан намегуфт, орому хомӯш ва сарҳам мегашту менишаст, ки ба валу вайрон гаштани саройи куҳан сабабгор бошад. Бори гарони гетӣ бор бар дӯшаш шуд ва китфонашро ҳамхӯрда пиндошт, ки колоӣи сангинро бардошта натавонад. Гоҳ-гоҳ чун мурғи аз об баромада китфак мезад, ҳештанро афшонда ба худ меомад. Дунёӣи ҳастӣ бемаънӣи метофташ; баройӣ хӯрдану ридан ба дунё меоянд қасон: «Нааа... Ин зиндагӣ набувад, мурдагӣ бувад... Вале қасеро дучор нашудам, ки зистан нахоҳад. Ҳатто ҳайвонҳо аз мурдан тарсанд ва зистан хоҳанд; ба назар чун одам ба хотири луқмае. Ширин донанд зиндагиро; шалу кӯру қару гунгон низ; беҳирадон, ақлбохтагон бешуурон низ ҳам, ки рӯзгор чизе дорад. Зиндагӣ моҳигир аст, ба хотири қирми сари шаст қасро аз даҳонаш аҷал андозад. Аммо онон пиндоранд, ки ширин бувад зиндагӣ. Шоҳ ҳам зистан хоҳад, гадо ҳам... Сари наъзӣ чон ҳам зистанро авло донад. Бо вучуди ранҷу шиканҷаву азоби қаронаш ҳаёт хубтарин неъматӣи рӯӣи Замин тобад... Агар чунин набуд, одам дигареро қушта зиндагӣ қардан намехост; ҳамонеро, ки низ зиндагӣ барояш ширин буд ва умр ба сар бурданӣ буд. Танҳо дунёбезорони қостаақл ширинӣи рӯзгорро пай набурда худқушӣ мекунанд ва кӯтоҳақлони дигар худро ва таборро тасаллӣ медиҳанд: «Раҳид».

Ё Аҳура Маздо! Танҳо ту донӣ, ки натавонистам нигоҳ қардан ба афкандаҳойӣи рӯзгор; ба оне, ки сар чудо, тан чудо, даст чудо, пой чудо қонбозӣ дошт андар овардгоҳ. Инро ба қӣ гӯям? Ба қӣ?!... Сабаби фирори маро бо ҳар қиз андозаву таҳмин қунанд, аммо сабабашро ту дониву ман, Аҳура Маздойӣи бузург! Ту қоштӣ тухми чунин шафқатро андар замири ман! Агар маро шӯрида, тундхӯ, тезсар, бераҳм, ноқас, ночавонмард сохта будӣ, ба сари ҳар қас мешӯридам, беамон сар аз тан чудо мекардам. Фармудӣ: «Бад-

ном ба раҳмдилӣ бош, на ба сангдилӣ; на ба саргири!» Инчунин гаштам. Сифатҳое, ки маро бахшидӣ, чандон созгор набуда бо замона. Баъди набардҳо равшан гашт, ки ё гев бояд буд ё дев. То хуни адолат ва раҳму шафқат набошад андар шарёни ту... Баъди он ки чун Заҳхоки морон Боҳуи бадкорро куштан фармудам, паймон карда будам, ки одам накушам, зеро бисёр бад бувад одам куштан; ҳатто душманро куштан... Ва ман пиндошта будам баъди марги Заҳхоку Боҳуй бадиро пок кардам андар набардҳои некиву бадӣ. Вале чун дидам, ки андар корзор куштаҳо пушта шуданд, натавонистам истодан. Бозгардонидам сарафсор, то дигар чон нагардад бечон. Ва оварду овехт дур шуд аз хунам. Ном гирифтам ба нотавонӣ. Ҳамон тухме, ки дар марзи дилам кишта будӣ, сабз гашт: «Нотавонӣ хубтар аз хунҳорӣ!» Шохӣ оқил ҳеҷ гоҳ начангад, вале ба дифоӣи ватан бархезад. Чунон ки Зартушт фармуда сифатҳо дар ду кафи мизон вазн андозанд ҳамчун неку бад, шохон низ пахш кунанд ду чашми тарозуро. Ҳама чиз чуфти ҳешро доштааст ё ба неки ё ба бадӣ. Ҳатто ин ҷаҳон он ҷаҳонро дорад чун шабу рӯз – сиёҳу сафед. Худовандо, ба жарфи ин дунё касе нарасида, ки ман расам. Беҳуда бувад сар шикастан; ҳатто ононро, ки ҳештанро коҳину ҳакиму доно метарошанд. Ду чиз бувад ё ду амал бувад: омадану рафтан. Омада илоҷи нарафтан надорад. Зеро ӯ бароӣи рафтан ояд... Ва дигар ҳама андар арафот рух хоҳад дод. Зеро арафот пулест чинвод; ноустувор ва ларзон ва мисли хирбор чашмҳои зиёд дорад; безадӯ ризад ҳамаро... Худовандо, онҳое ба ном доно манвор ба сар ҳар гуна ҳаёл парваранд ва ҳешро олим, ҳакиму тавоно пеш оваранд.... Худовандо! Магар буда касе, то ин тарту мартҳо, кашу пархошҳо, дунёдорихо, дунёхорихо, зарҷӯйихо, кишварҷӯйихо, марзхохихо, куштору сӯхторҳо ва ҳатто айшу нӯшу хунча заданҳоро барбехуда надониста бошад? Буда шохе, ки розӣ рафта аз ин дунё ва аз Худойи худ боз чанд рӯзи дигар умр наталабида бошад? Танҳо бечорагон, азияткашидагон укубатдидагон ва берӯзиҳо талаб кардаанд аз ту: «Худое, азоби ҷонканданро осон бикун! Ҷонамро зудтар бигир!» Ай Аҳура Маздойи бузург, пӯзиш аз ту... надонам аз кучо ба сар омад чунин андешаҳо...»

Ба худ омад, ки девонагӣ дорад: муҳиббони Худо бо ӯ гӯфтугӯӣ кунанд, вале шох Доро аз бефаҳмиву васвосӣ гуфтугӯӣ кунад бо Худо ва ё дар андарунаш каси дигар бувад. Одами танҳо рӯйи ниёз орад ба Ӯ ва дасти дуо кушояд: «Пӯзиш аз ту, сарвари доно!»

Ба худ омад ва дарёфт, ки ҳама наздикон рафта, ҳама чиз низ аз даст рафта, ҳатто бодаҳорӣ. Ҷуз роизанӣ, панду андарз ва таънаву маломат чизе нашунавад. Ёру ёварон ва «дӯстон» норасоӣҳои ҷаҳро сарзаниш кунанд, вале ӯ надонад, ки садойи кист? Инчунин надонад, ки худӣ ӯ кист? Шох бувад ё ҳӯса? Пеши онон муттаҳам ва пургуноҳ тобад; сар ҳам дорад ва андар танҳой ба андеша равад.

«Бо гуфту таънаи онҳо бодахори ро тарк кардам; эҳсос шавад, ки ман наям ман. Худ бегонаам ҳештанро. Дунё нофоро ва хуши онҳоро сарзаниш кардан нест. Маслаҳат дӯстона набувад, душманона бувад. Агар ниголи ман бода бошад ва равонам низ, чӣ бояд бикунам? Гӯл зананд маро дӯстону ёрон. Ай «дӯстон!» Ман, ки ба шумо кор надорам, дар шиками шумо бода нахорам... Аз мастиву пастии ман шумо масту паст нагардед. Чӣ кор доред бо ман? Ба ҷойи он ки ман шуморо бозпурс кунам, шумо маро дасту даҳон бастаед... Чунон маслаҳат, чунон андарз, ки қисмати Порсу сарнавишти шоҳи Порс созгор бо бода хӯрдан ва ё нахӯрдани ман бошад... Ай ҷаҳонсолор, ай додор, пӯзиш аз ту!»

Беқарор гашт шоҳ Доро. Пинҳонӣ аз ҳама ҷомаву шорайи қадхудоӣ аз бару сар афканда, қабойи қадеварӣ гирифт, то барояд аз боргоҳ, биравад ба сахро, нигарад ба ҳоли қадеварону сутурбонон. Вале чун пардадорро фармони сахту қатъӣ дода буд, худдорӣ қард, то аз пурсуҷӯйҳои ҳоҷиб асрор нагардад ҳувайдо. Бозмонд ва ба ҳаёлу андешаҳо рафт: «Чаро Ориёбарзану Набарзану Бесус ва ҳатто Моҳӣ ҳама бо як забон ҳарф зананд бо ман? Суханонашон зидди андешаҳои шоҳ. Чунон сӯхбат кунанд, ки фиристодаи Искандар бошанд... Эй ноасилон, шоҳи Порс намурда!»

Доро бадар нарафт аз боргоҳ, бал як шаборӯз андар кирёс маъво гирифт ва рӯй касеро нанамуд. Ҳатто парҳез аз нӯшу хӯр қард ва онҳое, ки ҳолпурсӣ омада, ўро намедиданд, пиндоштанд, шоҳ фирор қарда. Вале чун асби ӯ, дастҷомайи ӯ, гардунаву камону шамшеру сипар ва гурзу кӯполашро барҷой медиданд, шоҳро буда донистанд. Аз пайи ҷустуҷӯи шоҳ шуданд.

Шоҳ дигар чиз меҳост, чизи дигар рӯ ба рӯ омад андар танҳоӣ. Андар ҳарамӣ хоса, ки қасдан торик гардонида буд, то чизе ба ҷашмаш нанамояд ва садое шунида нашавад: «Гӯр чунин бошад?» Пурсид аз ҳеш ва посухе нагирифта, сар андохт: «Ҳама шоҳаншоҳони Порс ҳолиё чунин ҳол доранд... Ё хубтар аз ҳоли ман? Гумон мекунам, хубтар. Зеро онон бо ному нишон рафтанд; ҳатто онҳое, ки аз дасти Боҳӣ маккор афканда шуданд, номи нек доранд... Аммо ман дар зиндагӣ мурда шудам... Қори ҷаҳон чунин буда: аз дасти ҷумла мардум қоре наояд, шоҳ айбдор бошад; акси қалла ба шӯрбо занад: «Шоҳ натавонист, аз дасташ қоре наёмад гӯянд. Қолиё чунин шоҳи ноӯҳдабро манам. Шоҳе ки қону тану зӯрашро як ҷо қарда, аз ин ҷо то соҳили шати Граница рафта, қангид баройи номусу нанг, баройи зинда доштани номи шоҳони Порс ва пойдорӣ мулки Эрон, ҳайхот... ноомадиву нобарорӣ овард ба бадномӣ гашт. Ман бояд ба кирдорҳои шоҳони Порс, бавижа ба тартумартҳои Хишёршоҳ, ки андар Отини Юнон қарда буд, ҷавоб гӯям. Бурзу болоӣ маро бо оршини дигарон ҷен қардан чӣ маънӣ дорад? Арзанро гунҷишк бихӯрад, қалтакро вартӣш. Агар санги қарон бар сари ман бор шуда, қаре новеҷагон

маро бегона ба тухмаву дудмони Ҳахоманишиён донанд? Чаро ман бозёфти вазири маккор Боҳуй бошам? Ман шоҳам! Шоҳи Эрон! Аз дудайи шоҳони ҳахоманишӣ... Доройи Саввум! Зеро касе ёд надорад, ки дар аҳди ҳахоманишиҳо новежагон ҳоким шуда бошанд андар арманиё... Бохти пархошҳо равшан, аммо сабабаш торик. Гӯянд: «аз хиёнати сарбозони кироя». Шояд... Аммо артиши Порс куҷо шуд?... Баҳона... Ба куни гӯзин орди ҷав баҳона... Ба гуфти муддаиён ман ҳомӣ кардам; аҳамияту эътибор надодам... Зеро (ба гуфти онҳо) ватанро дӯст надорам... Ҳмм... Пас ман модарамро дӯст надорам. Зану фарзандамро дӯст надорам... Чун? Ва чаро? Баройи он ки бар ивази модару зану фарзанд ватанро нафурӯхтам? Ватанро аз онҳо боло гузоштам? Шартӣ Искандарро напазируфтам? ... Пас ман кӣ ҳастам? Ватанпараст? Ватанфурӯш? Хойин? Дӯстдори Эрон ё душмани Эрон? Кистам? Кӣ посух гӯяд ба чунин пурс?... Магар ман пеш аз ҷанг майпарасту бодаҳор будам? Вазъият ва зарурат маро шаробхора кард, то нодидаву ношунида гирам ҳама кирдорҳои ношойистаро. Онон ҷурми носавоби ҳешро надониста, гумон аз ман баранд ва айбро бар сари ман бор кунанд, ки айёшам... Ҳмм... Мурдан ё зистан дар ихтиёри ҳуди худ набудааст. Кас зинда бувад, зану фарзанд пайдо кардан ва ватан ёфтан кори саҳл бошад, вале модари рафтаро, бо мижгон ҷоҳи қанӣ ҳам, баргардонида тавонӣ. Модари ҷавон дубора фарзанд биёбад, аммо пиру ҷавон дубора модар наёбад... Пас ман ба қадри ҳеҷ кас нарасидам, ҳеҷ чизро қадр карда натавонистам. Ҳмм... Мазмун: дигарон ба қадри ҳама касу ҳама чиз расида тавонистанд. Аз ин рӯ таънаҳо зананд маро; маломат кунанд... Шояд... Вале ман натавонистам ва ё надонистам... Эрон ҳама шоҳони ҳахоманиширо азиз буд ва арҷманд хоҳад буд... Вале вазирону шаҳрдору волиёнро чун бувад?»

Посуҳ наёфт пурси ҳешро ва дар торикии кирёс боз ба андеша рафт. Модару зану фарзанди азизаш пеши назар омаданд ва нақш бастанд чун дар ойна, ки равшан шуд. Сокиту ором буданд. Ба назар аз қаъри метофтанд, ки пурсу посуҳ кардан имкон надошта бошад. На, дур на. Рӯ ба рӯ, вале хеле ғазабнок ва саҳт кинадоранд. Гила карданӣ, аммо забонашон намегардад; дилмонда аз шох. Баъд тунд менигаранд, нафрин низ доранд... Шох дарку дарёфт мекунад, вале чизе гуфта наметавонад; забонаш гирифта; шарманда низ. Рӯяш дуд мекунад ва наёрад чизе гуфтан.

Статирани пиндошт, ки ҳаққу ҳуқуқаш ба шох зиёдтар аст, аз ғазаб фаромад ва меҳрубонона ба ӯ хандид. Ҳайрон шуд шох. Ҳешро афшонд. Якбора сарм гашт аз чунин руҳ задани ҳол: «Дурӯғ будааст марги Статирани». Ва бо тааҷҷуб сӯйи модару писар нигарист ва бо даст ба Статирани ишора кард: «Зинда... Чаро хабари мурди ӯро оварданд? Бубинед, меҳанда! Ё заҳрханда дорад? Аз баройи чӣ?» Чун посуҳ аз модар наомад, рӯ ба ҳуди Статирани овард: «Статирани,

туро нозинда гуфтанд, бовар накардам. Ҳатто дар чашмам ашк наомад. Шояд аз баройи он ки бовар накарда будам ва ё сурат гашта будам. Тан доштаму чашм доштам, аммо рӯҳам рафта буд... Холиё ман хештанро гӯр офаридам; гӯри торик. Вале ҳайронам, ки чаро шумо пайдо шудед дар чунин чойи танг? Ин гӯр танҳо марост; мани пургуноҳ бояд тагтар, фурутар бошам, то чехрайи касе набинам; то рӯи маро набинанд... Аммо мо дар чунин гӯри танг ба дидор расидем... Статира, чаро ҳарфе намегӯӣ? Ман ба хотири ту ба ин гӯри тангу тор омадам. Маро оварданд, ки ту ин ҷо маъво гирифтаӣ; азобу шиканҷаи саҳт дорӣ аз танҳой. Касе ба додат нарасад; ба худ печиву фарёд занӣ баландтар... баландтар... боз баландтар! Аммо хоки сиёҳ намеполаяд овозатро ва ба ғӯши касе намерасад. Мисли он арӯса, ки мурда доништа гӯронида буданд ва баъди се рӯз гӯрковҳо садое аз гӯр шунда, то сохибонро пайдо карда, хабар расонида, гӯрро кофтанд, ки андаке пеш аз тарс сиёҳ гашта дубора мурдааст; мурдааш ҳоло гарм. Магар ту низ зиндадаргӯр шудӣ, Статира? ... Хомӯш мабош! Чизе бигӯӣ! Ба ҳаққи Ахура Маздойи бузург чизе бигӯӣ!»

Статира фарохтар табассум кард ва лабонаш во гашта дандонҳои симзадааш тофтанд; гӯри торикро равшан карданд. Рӯяш хубтар намуд. Шоҳ низ табассум кард сӯи малика, аммо тағйироте дар симойи Статира пайдо нашуд. «Набинад маро.» Чехрайи шоҳ дигаргун гашт ва сохта будани рафтори ӯро дарёфт ва донист, ки масҳара низ кунад. «Статира, ман донам, ки хабари марги туро қасдан расониданд маро, то донанд, ки дилам ба ту сӯзад ё на? Аз чашми кӯри ман ашки хунин полад ё на? Ҳарчанд дилам бисӯзид, чашми кӯрам ашк наподид. Зеро медонистам, ки ту набояд бимири! Ту бояд фарзандеро ба дунё оӣ, ки чаҳонсолор шавад; соҳиби Эрон гардад.» Статира фарохтар лаб кушод то баногӯш ва шаклаш дигар шуд: бегона, бадрӯ, кинавар. Шоҳ ҳаросид ва қадаме пас гузошт.

Статира низ чун ситорайи паррон ба қаъри зулмотобод фуру рафт. Пардаи тира сӯроҳ гашту боз чун пардаи оби сангхӯрда ҳамвор гашт. Хомӯшӣ ба миён омад. Шоҳ пиндошт, ки кирдорҳо дар он дунё ба вуқӯъ пайваста. Монанд ба андешаву пиндори ӯ аз қаъри дур ё аз ғори торик, аз паси пардаи сиёҳ се ҷуфт чашми фурузон падид омаданд ва ба косаҳои ғазаб бадал гаштанд. Ҳаросид ӯ аз чашмони пурхуни бузург, миёна ва кӯчак, ки гӯӣ сурхнаш пардаи зулмот дарида ахтарона дурахшид. Боз пас-пас рафт омода ба гурез гашта; чунон ки гоҳи фирор аз корзор ҳамин ҳолатро дошт. Бояд ҷон бираҳонад аз бало. Садо омад аз ғори бетагу бекарона: «Аз рӯзи азал тарсу будӣ, аз ҳар садо қад-қад мепаридӣ! Ин одат дар хунат боқӣ монда!» Шинохт садойи модарро, вале ҷуръати сухан гуфтан ва ё пеш омадан накард. Ҳушёр гашт андаке ва нигарон истод, то аз зану фарзанд ҷӣ ояд.

«Чаро хомӯшед? Бигӯед, чӣ ҳол доред?!»

Вале хомӯшанд. Зуъм доранд ё нафрат, равшан набошад. Ҳама чиз андар паси пардаи сиёҳ.

«Ман нигарон будам шуморо, дер омадед!»

«Оқибат омадем, писарам... Зинда ба дидор мерасидааст...»
– киноя буд, аммо шоҳ рост пазируфт.

«Эзиди пок ҳамаро бинаду донад ва ба низом орад; ниғаҳдор ўст, меҳрубон низ ўст...»

«Бале, писарам, меҳрубониҳои ӯ равшан бувад, аммо меҳрубониҳои туро кас намебинад. Ба ҷойи дил андар синаат санг ниҳодаӣ.»

«Ман шуморо пазмон шудам; аз дидоратон шодам. Чаро чунин гӯед?»

«Аз хушӣ гӯям... Он қадар ёдат кардаем, киин...»

«Гуфтанд, шуморо азоб доданд?»

«На, азоб на... Азоби ту сахттар буд аз азоби онҳо... Онҳо маслаҳат пурсиданд.»

«Маслаҳат?»

«Оре. Маслаҳат меодам, ки родмардонро пӯзиш кунад, тарсухоро пӯст канад...»

Шоҳ Доро дарёфт, ки модар гуноҳи ӯро набахшад. Зина ба зина сӯҳбат ба пархош орад. Сарманшаҳии модар аз алам бувад ва нанг.

«Чаро Статир сухан нагӯяд?»

«Ӯ бо ғариштагон пайваста, сухан нагӯяд.»

«Вақти киноя гуфтан набувад, модар. Мо бояд кина аз замири ҳештан бадар кунем»

Баланд хандид Статир.

«Чаро дурӯғ гӯед, ин садойи Статир!»

«На! Ту аз кадом садо сухан гӯӣ? Ман набинам ўро!»

«Магар чашмонатон хира шуда? Шамъ афрӯзам?»

«Дар чунин рӯзи равшан? Хуршедро нигар чӣ нур мепошад!»

«Модар! Ман кӯдак наям, ки бо «коко» фиребам диҳед! Ман бузургам! Шоҳам! Шоҳи Эрон!»

«Оре, бузург шудай! Аммо кӣ туро фирефту ба чунин бузургӣ расонд, ки торикӣ аз равшанӣ фарқ накуни?»

«Ман дурӯғ нагӯям... ё кӯр шудаам? Охир саҳт торик аст модар!»

«Аҷаб, ман ғарқа дар нурам, кӯр ҳам бинад. Вале ту таъна занӣ, ки андар пардаи зулмотам! Баройи ман шамъ афрӯхтан хоҳӣ! Магар пеши роҳат тира аст?»

«На, модар! Ман худам чунин торикиро пазируфтам, то донам, ки гӯр чӣ гуна шавад...»

Ва боз садойи хандаи Статир омад. Шоҳ ғазаб кард:

«Наханд! Маро шарманда накун! Донӣ, ки чӣ микдор эронӣён
чашм сӯйи ман доранд?»

«Киро гӯйи, Дориюш?» – ҳайрон пурсид Сисигамба.

«Статираро!»

«Кучост Статира?»

«Дар паҳлӯи рости шумост.»

«Ту девона шудайӣ, акли туро костаанд! Статира андар гӯр
бувад. Ё донад, ки гӯр чӣ гуна шавад.»

«Чаро маро фан кунед? Ё хандад ба ман, пазмон шуда
маро.»

«Шояд ханда бар ту занад, аммо ман намебинам, намешуна-
вам!»

«Доробро низ намебинед, модар?»

«Кадам Доробро?»

«Пури маро.»

«Пури туро Искандар ба тарбияи хеш гирифта...!»

«Искандар?! Душмани ман?! Писари маро ба тарбияи хеш
гирифта?!»

«Оре!»

«Чӣ гуна!? Худи Искандар ба тарбия эҳтиёҷ дорад. Чӣ гуна
пури шоҳи Порсро тавонад тарбия бикунад?!»

«На, писарам. Искандар тарбиятдида бувад ва мактабди-
да...»

«Шоҳи тарбиятдида ҷанг накунад, модар, накушад, насӯзад,
набарад...»

«Охир шоҳаншоҳони Порс ҳам тарбият дида буданд, низ чунин
корро карданд; Искандар аз нангу номус ба ин роҳ рафта.»

«Хок бар сарам! Модар низ душман бувад маро!... Худоё!
Суханам ба касе нагузарад: на ба сипахсолор, на ба сипох, на ба
шаҳрдору на ба волӣ...»

«Чунин ҳол нишонایی чӣ бувад?»

«Чунин ҳол нишона надорад, модар. Ҳама пиндоранд, шоҳ
Доройи Саввум тавони марздорӣ надорад, инони давлатдорӣ
аз дасташ рафта... Хато мекунанд онҳо! Доройи Кудумон зинда
аст!»

«Писарам, донӣ, ки мурдагони беҳ аз зиндагон ҳастанд ва
зиндагони батар аз мурдагон?»

«Модаро, ҳар чӣ гӯед, ба ҷон пазирам... Хоҳише дорам аз
шумо.»

«Бигӯй!»

«Доробро аз тарбияи он гурги хунхор бигиред, ман нахоҳам,
ки охирин намояндаи оли Ҳахоманиш хунхор шавад!»

«Магар ин кори осон бувад, писарам? Ё шоҳ бувад, ман – асира.
Чӣ гуна тавонам ўро ҳукм кардан?»

«Сухани модар гузаротар аз тир, буррандатар аз теғ...»

«Во дарег! Сухани ман, ки ба писари худам намегузарад, чӣ гуна ба Искандар гузарад?»

Сар андохт шоҳ Доро, вале андар фарш ё пеши пояш: «Ай эзиди пок! Чӣ шаби тира буд, ки пеш омад?» Сар бардошт. Модар набуд.

«Модар! Мода-ар! Мода-а-ар!!!»

Валек касе набуд. Шоҳ монда буду зулмотобод. Ва ӯ бадар рафтани шуд аз ваҳму ҳарос, вале дидорбиниро нотамом доништа сабру диранг кард, шояд бинад боз табору пайвандро дар он нури миёни зулмот...

Боз се ҷуфт чашм аз қаъри зулмот омаданд ва дар ҷое, ки пештар қарор доштанд, бозистоданд:

«Модар, чаро Статираро куштанд?»

«Кӣ гуфт, ки куштанд?»

«Пайк омад, нома омад...»

«На, писарам, дурӯғ гуфтаанд, касе ӯро озор надода.»

«На, модар, дилам гувоҳӣ диҳад, ки ӯро саҳт азоб дода, куштанд.»

«Савганд ба номи Ахура Маздойи бузург, ки ӯ бо ачали хеш мурд. Ман ҳозир будам он ҷо. Ё сари ӯ рафт. Дояхо тифлро пора-пора гирифтанд, зеро тифл чаппа омада буд.»

«— Шумо падари наонағз! Чаро сухани моморо бовар надоред?!» — тоқат накарда шӯрид писар.

«Бовар дорам, Дороби ман! Вале ту чаро маро наонағз гӯӣ?» — ба мӯйи мушкину зиреҳи писараш муштоку пазмон нигоҳ карда пурсид шоҳ:

«— Шумо тарсу... Моро гузошта худатон фирор кардед; фақат ғами ҷони худро хӯрдед...»

«На!»

«— Модом ки ҷон бароятон азизтар аз модару зану фарзанд будааст, чӣ ҳоҷат буд, ки моро ба користон бубаред ва ба зулмотобод биоваред?»

«Нагӯӣ, нагӯӣ, шоҳзодайи ман! Ба ҳама пурсхоеи ту посух гуфтам модарро. Дигар ба захми ман намак мапош! Ту ҳоло шоҳзодайи содадил ҳастӣ; бисёр чизҳоро ба ранги аслиашон дидан хоҳӣ. Вале зиндагӣ ҷунин набуда, писарам; ҳама чизро ранги дигар диҳанд ва ҳеҷ матоёро бо ранги аслиаш ба бозор набароваранд. Ҳатто тухме, ки мурғ сапед мезояд, ранг дода фурушанд. Ман туро панд додам, ки дурӯғ магӯӣ, фиреб макун, дашном надех, накуш, насӯз, набар... Баракс будааст... Бо ростиву покӣ рӯз гузаронидан муҳол будааст... Тоза фаҳмидам ҳамаро, ки фиреби маҳз буда ин ҳама панду андарзо; касро фурутан, тарсу ва нотавон мегардонидаст»

«— Дарахти бузурги хамидаро рост кардан имкон надо-рад, мегуфтед»

«Бале, писарам. Чунин дарахт чуз тўймаи оташ чизеро кор наояд.»

«— Маро дигар писар нахон...»

«Охиста бош, Дороб! Чунин мағўй! Ў шоҳ бувад, ту шоҳзода!»
— миёни сухани падару писарро бурид Сисигамба.

«Хок бар сарам! Ин чӣ шўре буд, ки пеш омад?»

«— На момо, ман шоҳзода наям! Яtimi бекасам!»

«Мағўй чунин, Дороб!»

«— Чаро нағўям, момо? Магар азоби мо андак буд!»

«Мо азоб надоштем, чони момо!»

«— Чӣ гуна азоб надоштем? Модари ман кучо шуд?»

Сисигамба натавонист посух бидиҳад. Балки дар чашми шоҳ Доро хира тофт. Шоҳ диккат ба гуфтори писар дод, ки сухани кўдак сухани ҳақ бувад.

«Кучо шуд, писарам... Модарат Статирa кучо шуд?»

«— Ба осмонҳо рафт, ҳамроҳи бародарам...»

Сухани писарро бовар кард падар ва имон овард, ки Статирa фавтида. Чашм пўшид, то чӣ пеш ояд. Зове пайдо шуд холӣ, тира, вале хеле азим. Меғу дуда сайр мекард дар фазойи он. Аз миёни тирафазо қар-қари зоғ меомад ва аз теғайи шах кикир-ки-кири кабк. Айнан зиндагиро монад, ки ҳам сур дораду ҳам азо... Манзараҳои рўёӣ. Гоҳе надида чунин. Аз ҳарос, ки худ ба меғи сиёҳ бадал нагардад, чашм во кард. Аз он сўйи зов миёни пардаи тира ду чуфт зумурадпорае дурахшид ва якбора паси пардаи сиёҳ шуд. Шоҳи беҳуш, ки хобу бедорию фарқ намекард, чашмвоз бимонд, аммо чизеро намедид. Ғоз-ғозу нах-нах меғи тира парешон мешуд. Ва ўро майли пеш бурдан дошт. Шоҳ пиндошт, ки гоме пеш ниҳад, ба ҷаханнам хоҳад рафт. Худро пас кашид ва шонаи чапаш ба чизе бархўрд. Ҳаросид, тарсид. Нафрин хонд гўри сохташро: «Лаънат бод чунин... чунин зулмотро!» Баъд садо ба модар кард:

«Ай модар, дуруст, ки ранчу шиканча кашид?»

Модар набуд. Садое наомад; чашмҳо натофтанд. Аз қаъри зулмот шоҳи пушаймон симойи модарро ва он чашмони рахшонро мечуст. Чизе пайдо набуд. Боди самум меғи тираро ғоз-ғоз мебурд тезтар; зов низ ҳамроҳи меғу дуди сиёҳ мерафт; садоҳо ҳам дур мешуданд...

Боз кирёси тангу тор монд. Ҳама чиз дур шуда аз назар, вале садое омад:

«Оксафр кучост?»

Овози шинос садойи модар буд, ки писари хурдию ном мебурд:

«Бародарат Оксафри нозанин кучост? Он ҷаъдмўйи гандум-гуна?»

Шох Доро пинхон шуд гӯйи андар гиребони чомаи чанда. Вале гӯшхояш ёзидаву дароз шуда бурун аз гиребон монданд ва шох хавф кашид, ки сиррашро хувайдо хоҳад кард. Садо дардод:

«Кучое мегардад, оворотар аз ман!»

«Кучое мегардад? Пас ту аз ӯ ҳам хабаре надорӣ? Надонӣ, ки чӣ ҳол дорад?»

«Шумо кучоед, модар? Чаро садо дореду симо на?»

«Шарм дорам!»

«Шарм? Аз чӣ? Аз кӣ?»

«Аз ту барин писари ношуд!»

Гӯшҳои Доро куфл заданд. Аммо ҳарфи модар андарунаш такрор мешуд, чунон ки мағасе ҷой гирифта бошад. Бо кафи дастон паҳш кард гӯшро:

«Ин суханҳо ростин бувад, модар?»

«Оре, ростин бувад!»

«Хок бар сарам! Ҷурм чист?»

«Саропоят ҷурму гуноҳ бувад! Кас надида чун ту шоҳи нота-воне, чун ту фарзанди нохалафе, чун ту шавҳари бенанге, падари бешавкате...»

«Ай модар! Агар дурустанд ин ҳарфҳо, ҷуз марг маро насибе набошад!»

«Бале, дурустанд...»

«Хок бар сарам! Ай эзиди пок! Бигир чонамро!»

«На! Худойгон! Ҷони маро биситон, то набинам, ки чӣ гуна... Ҷони маро биситон! Набояд модар бубинад марги фарзандро! Ӯ шоҳ бувад, бояд даврон бикунад! Ман асираам!»

«Хок бар сарам! Чаро Статира сияхпӯш аст? Ба марги кӣ сиях пӯшида бошад?»

«Ҳолиё ҳама сияхпӯшанд. Кишвар азодор. Маро бубин, кабуд пӯшидаам...»

«Алами шумо зиёдтар аст, модар?»

«Оре, аламу андӯхи маро ба ҳеч ченак андоза кардан нашояд. Ман ҳам фарзанд бой додаам, ҳам шоҳ ва ҳам кишвар...»

«Барои шумо ман дар ҳукми мурдаам?»

«Пайгамбар Зартушт дар хобам даромад ва гуфт: «Аз пайи ӯ нагард, ӯро куштанд.» Пурсидам, ки кӣ кушт? Гуфт: «Дӯстонаш. Онҳое, ки шаборӯз ҳамроҳаш буданд.»

«Статира низ аз ин рӯ сиях пӯшида?»

«Ман надидаам сияхпӯшии ӯро... Сурху сабз мепӯшид ва сапед. Хешро бонуйи Эрон медонист ва хотуни Тӯрон мегуфт. Чаро сиях пӯшида бошад?»

«Бипурсед, гӯяд!»

«Ӯ, ки нест, аз кӣ пурсам?»

Статира гардан тофт; саҳт нигарист сӯйи шоҳ ва як нуктаи равшаной аз назар пинхон гашт. Шох Доро ин ҳолро ба модар

нагуфт. Балки хешро чун мурғи зери боронмонда афшонд. Андар торикийи ғӯр чашмони фурузони қаъри зулмот фуру рафтанд. Гум кард таборро. Ва дарк карду эҳсос, ки Статира хуфта алҳол андар чунин макони сарму зулмонӣ. Яқин хуни ўву тифли равшанойӣ надида гирифташ. Сипас азоби модару тифли шӯрбахтро тасаввур кард, ки чӣ гуна пора-пора дасту пояшро ҷудогона аз даруни заҳдони ӯ бурун оварданд; нашуда чунин ранҷ андар корзор. Он чони бечони ба олам чашм накушода садо дарнадода даҳон во накарда; кӯру кару гунг ба хок рафт пора-пора...

Ва ҳама рафтанд аз пеши чашми шоҳ низ...

Шоҳ Доро хоҳиши дидани равшанойӣ кард, ки гоҳи офарида-ни Оламу Нур ба Худованд низ хуш омада буд равшанӣ. Аммо пеши чашмаш тиратар гашт. Садое намушунид, чизеро намедид, чизе намегуфт чунон ки тифли дунёнадидаи ӯ. Дилаш гум зад ба писари бузургаш Дороби мушкмӯй, ки оне пеш ноҷӯру нохуш сухан мегуфт бо падари раҳгум...

БАНДИ ШАШУМ

Шоҳ Доройи Кудумон натавонист дар либоси дарवेशӣ бурун равад аз диҷ. Он чӣ аз миёни мардум бардоштани буд – шуниданиву доништанӣ буд, аз рӯҳи модару зану фарзанд шунид. Зи нав дар бар гирифт зарҷомайи шоҳӣ ва нишаст бар маснади шоҳаншоҳӣ. Пасон ба худ омад, ки чаро тую ман кард бо ҳоҷа Моҳӯй ва ҳокими Бохтар Бесус. «Дарвозаҳоро бубандед! Мағзуред, ки ҳаво дарояд!» ҳаёлан хитоб кард шоҳи Эрон ва аз садойи қалбиӣ хеш ба худ омад. Ва тахт тақону чунбон мекард, ки ҳанӯз ҳам дар гахвора бошад. «Надарояд касе!» сӯйи дигар нигариста гуфт. Пиндошт фармонашро шуниданд. Хотирчамъ шуд. Фармонҳои ботиниаш баройи он буд, ки танҳо бошад ва дар хомӯшиву оромӣ биандешад. Вале мағзаш ба ӯ итоат намекунад; зехнаш кунд шуда, ки хоҳад ҳам дар борайи чизе андешида натавонад. Ҳама чиз ғализу меғолуд ё ғуборгирифта, ягон чиз дар шакли аслиаш чилва надорад. Ёд меояд, ки ҷангҳо низ чунин норавшан буданд ва миёни дудаву ғубор душманро дидан имкон надошт. Ҳолиё низ ҳама чоро дуди ғализи анбӯхтар аз меғ фаро гирифта, ки ба назараш диҷу кӯшку тахтро тира сохтаанд... Тоҷ гаронӣ овард. Ба назараш тирагӣи пеши чашмонаш аз вазни миғфар. Аз сар гирифта ба зергоҳи тахт андохт: «Ҳама бало ту!... Ҳама талошҳо аз баройи ту... Кӣ фармуда, ки ин қадар болонишин шавӣ? Чун кафш зери пой бошӣ, чӣ буд? То касе набинад, ҳавас накунад... Лек чӣ чиз ҳастӣ, ки шоҳ ҳам тори сар гузоштан хоҳад, гадо ҳам... Ё тавба... Он қадар баланд, ки баъзан туро гуфта, худоро фаромӯш кунанд...»

«Ё шоҳаншоҳи Эрон! Меояд! Душман меояд... Искандар меояд!»

Садо омад. Ва Доро гӯйи бедор шуд. Барчааст... Ду кафи даст сахт бар муттакоӣи тахт бизад ва бипарид сӯйи шамшер, ки дар девори толор буд. Бархӯрд пояш ба тоҷ, ки чун сари бурида гелид рӯйи қолӣ. Хушёртар кард шоҳро. Ӯ бозистод ва муддати зиёд гӯш ба садо дод. Чизе нашунид... Вале тоҷи гелида, ки ба назараш ҷон гирифта буд, мушавваш сохт шоҳро: «Чӣ аломате?» Шамшер нагирифта сӯйи тоҷ рафт. Бардошту бўсид миғфарро, сарборӣи табарруки шоҳони ҳахоманиширо ва бибӯсиду пӯзиш хост: «Пӯзиш аз шоҳони бофари порсӣ... Гуноҳат ин аст, ки болонишинӣ...» Бозгашт. Шоҳқулоҳ дар дасти чап, дасти рост бар муттакоӣи маснад ниҳод: «Ибро хоҳанд ва онро...» ишора ба тоҷу тахт буд: «Унсурхӯӣи балоангез ҳастед ва чун оҳанрабо бузургонро сӯятон кашед... вале бештар камхирадонро...» Гуфту пушаймон шуд ва ба ҷаҳор бурҷи толори бесутун нигарист, ки девор муш надошта бошад? Ҳамчунон ором буд толор ва хомӯш ҷу мазор. Андешааш аллакай аз ёдаш рафт ва шарҳ надошт. Ба чунин мариз гирифтोर шуда буд шоҳ: андешаояш чун офтоби зери абр канда-канда рух намояд. Андаке пеш, ки аз тарс аз авранги шоҳӣ барчааста сӯйи шамшер рафта буд, фаромӯш гашт. Ба назараш тоҷ муҳимтар аз шамшер тофт. Ва ҳаҷа Моҳӯй, волиӣи Бохтар Бесус пешӣи чашмаш омаданд, ки тоҷу шамшер рабудан меҳостанд. Ҳаросид. Пасон касеро надида сараш гиҷ гашт ва тоҷро набардошт... Аз нав гирифт тоҷи мурассаъ ба ҳазор сангу рангро бар тахт нишонд ва қадаме дур рафта тамошо кард. Ё офтоб гирифта буд, ё ҳона ғубор дошт ва ё чашмонаш хира гашта буданд. Ба ҳар ҳол хуб надид тоҷро. Бо панҷаӣи кушод пешӣи чашмонашро дошт, то чӣ гуна тобанд зараҳӣи нурпош... Якбора пешӣи чашмаш равшан гашт, ки касе дар кушода бошад. Касе набуд... «Бидон, ки баройӣи ту оянд... Сари ман Искандарро лозим набувад. Ту лозимӣи, то бар сар ниҳад. Карру фарр кунад. Худро шоҳи Порс донад... На-а-а... Ман донам, ки ту нахоҳӣи бар чунин сар ништастан... Ту зебандаӣи шоҳони Порсеро, шоҳаншоҳи ҳахоманиширо...» Шарфае ба гӯшаш расид. Баргашта ба пас нигарист.

— Кист?!

— Ман! Дарбон!

— Онҳо кучо шуданд?

— Онҳо?

— Бале, ҳаҷа ва Бесус.

— Ҳаҷа ва Бесус андар канори рӯд.

Шоҳ даст афшонд, то биравад дарбон. Чун ӯ одоб бачо оварда бирафт, шоҳ Доро назди тиреза омад. Нигарист ба Кӯшкӣи Гардон, ки дар самти шимолу шарқӣи диҷ воқеъ буд. Бидид он ду танро, ки дастак сӯйи ҳамдигар зада, тунду тез мешуданд. Вале чун муд-

дате гузашту дами эшон паст шуд, канор кашиданд якдигарро... Хоча убул кард шатро бо гадапул ва Бесус бо соҳил бирафт...

Ҳайрон шуд шоҳ ва ба дандон гирифт сари ангушт: «Асроре ҳаст...» Вале наёрист эшонро бозгардонад аз роҳашон. Ба касе низ нафармуд баргардонидани ононро. Зеро намедонист таги коса чӣ нимкосаест. «Магар футур рафта давлату дунё? Ва ё анҷом пазируфта салтанати ҳахоманишиҳо? Магар Бардияӣ дурӯгин¹ ояд сари тахт?»

Чун онҳо ғойиб аз чашм шуданд, ӯ низ ҳешро аз назди тиреза пас кашид. Беқарор гашт. Дилу мағзаширо гургони рашку ғазаб тороч мекарданд. Паси сар хорид; бадан хорид, ки зери чомааш кайк даромада бошад. «Зери ор мондан хубтар аст аз зери бор мондан.» Хаёлаш ба чизе банд зери лаб гуррид ва тозон ханҷару шамшер гирифт. «Дашна занам ба ҳеш, бо тег шикофам сина, аммо кишвар надихам ба душман.» Рӯи мафраш гом зад. Боз аз тиреза нигарист: «Ин сатрапҳои хомхаёл, волию шаҳрдорҳои ноӯҳдабаро пиндоранд, ки чангро бохтаем, кишвар ба адӯ додаем... Аҷаб... аҷаб ҳаёли хом доранд... Магар ман барбехуда Тахти Чам ва ҳазинаӣ мулк Искандарро гузоштам? На... Беҳуда набувад. Дониста ин корро кардам, то чашми лашкаркаши зарҷӯ сер шавад аз зар ва ғорату тороч накунад... Шояд чунин ҳам шавад; он торочгар пеш наояд. Аз роҳаш баргардад. Симу зари зиёд ба Макдунӣ фиристода, аз паяш равад; воми ҳеш ва воми падар адо кунад... Хайҳот! Гӯянд, ки хонаӣ чашми ўро хок пур накунад, симу зар натавонад пур кардан...» Боз нигарист аз гурфа. Касеро надид, аммо гуфтор аз пасашон кард: «Шумо чун тавонистед ситеза кунед бо ман? Ақл шавед маро?... Хочайи маккор! Бесуси рустой... Ман хоҷа наям, ман шаҳрдор наям! Шоханшоҳам! Шоханшоҳи Эрон! Кишвари бар ивази модару зану фарзанд надодаам... Магар ройгон диҳам ин кишвари қаёну ялони Аҷамро? На-а-а... Ман аз тухмаӣ шоҳони Эронам. Ниғаҳдорӣ кишвар бар дӯши ман бувад... Вале онҳо таъна бар ман зананд, ки аз гофиливу беҳунарӣ бохтаам чангро... Ё Ахура Маздойи бузург! Магар надидӣ, ки ман чӣ гуна шамшер зада, қалби сипоҳи Искандарро дарида, ўро аз миёни тӯда мечустам? Магар надидӣ, ки рӯи гардуна қомат афрохта, то дуродур даст ёзида, шамшер мезадам... ва яқбора чӣ шуд, ки гардунаӣ чангии порсӣ ба роҳ даромад ва маро бурд аз размгоҳ? Худовандо! Ман дигар натавонистам ба пас нигастан. Ба муқобили душман рафта... Ман хоб медидам; ин ҳама рӯёӣ буд... Дар бедорӣ имкон надошт, ки бигрезам. Худовандо! Ин ҳама қодугарӣ буд. Ба д-он монад, ки дами шамшери тезро

1. Бардияӣ дурӯгин – мугбаччае, ки ҳешро Бардияӣ писари Куруш сохта, ба тахти бесоҳиб нишаста буд.

об гардонад. Фаромӯш кардӣ маро; фаромӯш кардӣ, ки дасти шафкат аз дӯши ман бардошта, бар китфи душман гузоштӣ... Хурмузди бузург! Чавобгӯй шудам ба ҳама чурму носавобҳо ва кирдори шоҳони порсӣ... Дориюши Аввал рафту Хишоёршоҳ ва оташ заданд маъбади Отинро... Ва чаро ман кашам чафойи nobасомониҳоро; подафрайи ҳама бадихо маро насиб шуд ва додоши некиҳо Искандарро. Искандари марзҷӯ омада ба кишвари порсӣ! Ман, ки нарафтаам ба Макдуниё ва ба сари касе тохт наовардаам ва хонаи якеро оташ назадаам, чаро азоби алидро кашам? Магар ҳифзу дифойи Ватан чурм аст? Маро сазои дигар мебод. Вале ман – «хиёнаткор», душманон – «ватандор!» Худое Худовандо! Кишвари Эронро хор мадор!!!»

Ва ҳолиё Доройи Кудумон хушёр гашта, фикру андеша меронд, ки фарзанди Эрон аст аз оли Ҳахоманиш. Ҳамин қадар медонист. Зеро ба ӯ шоҳӣ наомӯхта буданд; таълиму тарбияи кишвардорӣ надида буд ва касе огоҳ накарда, ки мурғи бахт бар сари ӯ менишинад.

«Ё шоҳаншоҳ! Набарзан омада!»

Садо омад аз дами дар. Овози сарпос буд, ки фармони шоҳро шикаста, шояд ба сухани пардадору ниғаҳбони диҷ гӯш надода омада бошад. Вале бад расид ин садо шоҳаншоҳро, ки гӯшдор набуд. Ин садойи нобахангом андешаи шоҳро парешон кард ва тори нозуки асабашро чун дами тег баргусаст. Шамшер аз ҷавлон боздошта, гардан тофта ба дар нигарист, ки як чашму ним рӯйи сарпос метофт. Чизе нагуфт... Сарпос ҳешро пас кашид, ки ниҳояти ночӯрӣ ва ғазабу тундӣи шоҳро дарёфта буд. Мабод, ки ба ғазаби шоҳ гирифтोर шавад; гарчӣ медонист, ки шоҳ ҷаррор нест ва ҳама хоставу фармони ӯро дигарон иҷро кунанд; бо вучуди он ҳаросид. Ва шарфайи пой зада пеш омадани шоҳро шунида қарор истод.

Шоҳ шамшеру дашна ба ҳам зада садо дардод, ки рамзи каф-кӯбӣ буд, то касе пайдо гардад. Боз сарпос рӯ овард пеш. Шоҳаншоҳ дар шигифт монд:» Дигарон – ниғаҳбонон кучо шуданд, ки сарпос рӯ менамояд?» Шоҳ беихтиёр ишорайи сар кард, то сарпос пеш ояд. Сарпос пеш омад. Дашна дар камар, шамшер дар наём ва сабили сиёҳ пушти лаб дошт. Сабили сиёҳи монанд ба ду пари зоғ дошт, ки то баногӯш кашол ёфта ва мӯйҳои ду бари рӯяш ҳамроҳ ба бурут шуда буданд. Касе надошт чунин бурутро. Сар андохт сарпос, вале мӯйи лабаш чунон ки ширеш карда бошанд начунбид.

— Сипаҳсолорро бихон!

— Пӯзиш аз шоҳ, магар Бесусро?

— Сипаҳсолорро!!!

— Пӯзиш аз шоҳ... Магар сипаҳсолор ҳуди шоҳаншоҳ нестанд?

Шоҳаншоҳ ба худ омад ва ёд овард, ки сипоҳи Эрон дар итоати худи ўст ва шояд сабаби кинояҳои волиии Бохтар Бесус ҳамин чиз бошад. Шояд аз ин рӯ канора аз шох чуста, бо шаҳрдору сатрапу волиии вилоятҳои дигар чӯр шуда бошад.

— Киро ном бурдӣ, Ориёбарзанро?

— На. Набарзанро... Сарфавчи саворони эрониро.

— Чӣ мурод дорад?

— Нагуфт маро. Шояд гӯяд шуморо.

— Бифармо, дарояд!

Сарпос таъзим кард ва комат дуто пас-пас рафт.

Шоҳ Доройи Кудумон шамшер ба девор овехт, дашна бар камар зад ва дуста мигфар бар сар соз карда нишаст бар маснад. Вазни дастон бар муттақои тахт андохт ва нигарони омадани Набарзани тоссар шуд. Пеши назар овард, ки чун ҳамроҳи Бесусу Барзаенту Сотибарзан баъди шикаст дар ҷанги Арбел доманайи кӯҳҳои Армониёро убур карда то Модай расиданд. Набарзан он вақт меҳрубонтар аз ҳама буд. Ва дилдориҳо медод, ки ин ҷанг охири набуда, дар пархошҳои наздик шоҳаншоҳи Эрон пируз хоҳад шуд. Ҳолиё шоҳаншоҳ чашмдор аст, ки Набарзан аз дар дарояд ва сари тоси ўро дида Доро хандад... Вале Набарзан кулаҳҳои афсарӣ бар сар даромад, ки киёфайи гирифта дошт.

— Бифармо, сипаҳсолор!

— Ташаккур, шоҳаншоҳ!

— Бифармо! – духӯра: ҳам ба маънии мархабо ва ҳам ба маъноии «бигӯй» фармуд шоҳаншоҳ ва Набарзан боз ҷанд қадам пеш омад.

Шоҳаншоҳ ба таҳлука афтода садо баланд кард:

— Бифармо! Чӣ арз дорӣ?

— Шоҳо! Искандари Макдунӣ бар асари шумо меояд... Вақт аст ҳамамо муттаҳид созед, то бо нерӯии қавӣ бипазиредаш...

Шоҳаншоҳ дар шигифт монд, ки чаро Набарзани ҷобуксавор бо як нафас ҷунин пайғом овард ва маслаҳат низ дод ҷӣ карданро. Гом зад бар фарш, ки қолиҳои ҷигарии эронӣ густурда буданд. Ва даст бар риши сиёҳаш бурд, ки тори асаб пайваст бар беҳи торҳои он бошад.

— Пайғом ин буд?

— Оре, шоҳаншоҳ! Дилам сӯзад ба шумо...

Шоҳ Доро хандид:

— Дилат сӯзад ба ман? Ба шоҳаншоҳи Порс?

— Бале, ба шоҳаншоҳ!

— Ва раҳмат ояд?

— Бале, шоҳаншоҳ!

— Ҳммм.. Пас ман кистам? Ҳеҷ?!... Як ҷондори ноӯҳдабаро, ки дили сарфавчи савора ба ҳоли ӯ сӯзад... Аз чашми кӯр об резад...

— Пӯзиш аз шох...
— ... Маро раҳмаш ояд... нотавониву ноӯҳдабароии шохро беибо гӯяд... зеро дӯст бошад... зеро эронӣ бошад...

— Пӯзиш аз шоханшоҳ...

— ... дӯст занад табарвор... душман занад шакарвор...

— ... пӯзиш...

— ... меҳохӣ, дили шохро нашканӣ... Хӯш, боз чӣ пайгоме?

— Пӯзиш аз шоханшоҳ... агар носазо гуфтам ва хато гуфтам, шоханшоҳ бубахшанд... Эрон яктоист ва ҳама эронӣёнро якест – баробар, муқаддас, мӯътабар. Ва сарвари он шох Доройи Саввум бувад... Мо бояд гирди шох оем ва нерӯ фаро орем ва Эрони азизро аз ҷартаи ҳалокат раҳонем...

— «Мо» гӯй, кихоро дар назар дорӣ?

— Бесурсро, Барзаентро, Сотибарзанро, Ориёбарзанро...

— Табарзанро, шамшерзанро, тирзанро, гурззанро, занзанро ва ҳамаи занҳои дигарро...

Масҳара кард шох ва Набарзан хомӯш монд. Шох Доро пурсид:

— Ва ту бо ҳамаи онҳо гуфтиву шунидӣ?

— На, шох. Ҳанӯз бо онҳо чизе нагуфтаам. Аввал шумо, сонӣ онҳо.

— Пас чӣ гуна фикри ту бо гуфтаҳои онҳо ҳамранг?

— Чӣ гуна?

— Онҳо низ дар ин боб бо ман суҳан карданд, фикрашон ончунон, ки ту гӯӣ...

— Муроди ман ин набувад, ки бо ҳамаи онҳо якзабон шуда назди шумо омада бошам. Мақсад ин аст, ки ҳама солорҳои сипоҳ ва воливу сатрапҳо ва асилзодагону ашрофзодагонро фаро хонед ва ин мурод ба миён гузоред. Гарчӣ кулӯҳанд, оташе бояд аз онҳо бипарад.

Шох Доройи Саввум ба андеша рафт, пасон пурсид:

— Ва аз ман чӣ чашмдор шавӣ?

— Ҳеч, – нафаҳмида гуфт, пасон ба худ омад: — Фақат пирӯзӣ ва тандурустии шоханшоҳро чашмдорам.

— Зихӣ сипаҳсолорро!

Бори дигар шоханшоҳ ўро сипаҳсолор хонд, вале Набарзан эътибор надод ба ин чиз. Дида бар рӯи шох ва гӯш ба даҳони ӯ дошт.

— Фаро бихон ҳамаро!

... Ва рӯзи дигар андар толори пазирии дижи Модай гир-домади сарони сипоҳу бузургони Ҳангаматон бургузор шуд ва аз бузургони ҳамроҳи шоханшоҳ танҳо Моҳӯй ҳузур дошт. Бино ба хабари Набарзан сӣ ҳазор сарбози пиёда, ки чаҳор ҳазораш бардаҳои юнонӣ буданд, омода ба ҷанг гашта. Боз чаҳор ҳазор найзаварону тирандозон... ва горди шохӣ...

— Спитамони Суғдӣ чӣ гӯяд?

Хомӯшӣ. Касе посух надод. Шоҳ дарёфт, ки офшини суғдӣ нест, идома дод:

— Бесуси Бохтарӣ чӣ дорад?

Бесуси болобаланди пашмӣ оҳиста қомат рост кард:

— Ҳамаи бохтариён дар хидмати шоҳаншоҳи Эрон бувад, аз ҷумла се хазору сесад саворони чобук.

— Кам...

— Оре, ин рақам кам аст, шоҳаншоҳ... Пайғом омад, ки гуруҳҳои тоза аз Суғду Бохтар ва аз скифҳову масагетҳо дар-расанд.

— Шуши нақд беҳ аз думбайи нася... Ва чаро пайғом маро неву туро омада?

— Пайғом шуморо омада, шоҳаншоҳ, вале пайкҳо моро пайдо карда ва гуфта, то шуморо расонем.

— Ҳммм... Писарони Ортабоз чӣ фармоянд?

— Умри шоҳаншоҳ дароз бод! Тану дурусту хотири чамъ дошта бошанд, ки писарони Ортабози корзордида Қофу Ориёбарзан ва Аршак дар хидмати шоҳи Порс ҳастанд...

— Ҳммм... Сатрапи тапуриҳо Автофрататро мебинам (ӯ ҳезад), ҳокими Гирканиёву Парфиё Фратаферно низ (ӯ низ бо таъзим ҳезад), Сотибарзани Ориёӣ ва Барзаенти Арахозӣ ва бисёр дӯстону сарсипохон ва солорони фавҷхоро мебинам, ки Эрон бо онҳо ифтихор дорад ва умеду армони ин кишвари муқаддасу номдори Рустаи дастон ҳастанд. Чунин иттифоқ ва нерӯи муктадир ва беназир на танҳо роҳи лашкари Искандарро бандад, он тавонад ҳама гуна балоҳои осмониро низ рафъ кунад. Зихӣ сипоҳи Эроно!

— Зихӣ!

— Зихӣ!!

— Зихӣ!!!

— Зихӣ шоҳаншоҳро!

Шоҳ Доройи Саввум шодмон гашт аз чунин ҳолат ва болида рӯ ба аҳли толор овард:

— Бозхосте, пешниҳод ва ё дархосте ҳаст?

— Агар шоҳаншоҳ рухсат фармоянд, – қомат рост карда пурсид Набарзан.

— Бифармо, сипаҳсолор!

Чунин солори сипоҳ ном бурдани шоҳ Набарзанро ҳозиринро ба ҷунбиш овард ва ба ҳамдигар рӯ овардану баногӯшӣ карданҳо толорро низ.

— Агар шоҳаншоҳро малол наояд ва ба иззату нафсу обрӯяшон ҳалалгор набошад... бо машварати дӯстон, салоҳияти сарону гарон пешниҳод ҳаст...

— Бифармо! Бифармо! – шерак шуд шоҳ, ки баъди сипаҳсолор хондани Набарзан ӯ дар ситойиши сарвари мулк хуш гӯяд.

— Пӯзиш аз шумо...

— Гуфтам: бифармо!

— Ба чашм чунон расад, ки шоханшоҳи Эрон Доройи Кудумон аз даргириҳо ва оварду набардҳо ва давуғечҳо, тартумартхойи душман ва хазимату фирорхойи ғайричашмдошт хеле хаста шуда. Аз ин рӯ хулосаи ройсозӣ чунин аст, ки шоханшоҳи Порс каме орому осуда бошанд – фарогату истироҳат кунанд ва муваққатан, такрор мекунам, муваққатан ҳокимиятро ба сатрапи Бохтар Бесус супоранд...

Ғалмағал шуд. Гарҷи Доройи Саввум «ором», «хомӯш» гӯён сипоҳигарӣ мекард, дашна бар обгина мезад ва пой бар зертаҳт мекубид, касе эътибор намедод. Ва одамон мисли катраҳои симоб муҳаррик буданд; ин сӯву он сӯ рафта ба якдигар даккаву бархӯрда миш-мишу беҳгӯшӣ мекарданд; окибат ба ду гурӯҳ ҷудо шуданд. Гурӯҳе гирди шоханшоҳ ва гурӯҳи дигар атрофи Бесусу Набарзан шуданд. Набарзан, ки ба оромӣ ва сабру бардошт меҳонд ҳамаро, беҳабар монд, ки ноаён ду ҷабҳа ташкил шуд. Ҳешро дар ҳолати нобобу ногувор дарёфт. Дуздид ба Доро нигарист. Чашмони шоханшоҳ ду косаи ғазаб шуда буд.

— Гуфтам!... Гуфтам, ки шумо нокасон зидди ман якқавла шудаед!... Гуфтед, ки на! Гуфтам, ки шумо кӯрнамакед! Гуфтед, на! ... Гуфтам, ки носипосед! Гуфтед, ки на!!! Худованд нишон дод, ки шумо кистед!

— Ё шоханшоҳ! Сухани ман идома дорад! Шарҳ дорад!

— Сарата хӯрад суханат!

— Ин кор муваққатан!

— Сарата хӯрад муваққатанат!

— Чун Бесус ҷангро саришта кунад, пирӯз ояд...

— Сарата хӯрад Бесусат!

— Чун пирӯз ояд, шумо боз шоҳ...

— Сарата хӯрад шохат!

— Шумо ҳозир ҳам шоханшоҳ... Фақат ихтиёри сипоҳро ба Бесус диҳед ва зимомдорӣи Эронро.

— Сарата хӯрад Эрон!

— Чун юнониҳо ва макдуниҳо баргарданд...

— ... Сарата хӯрад юнониҳо, макдуниҳо!

— ... Шумо боз шоҳ! Боз кишвардор!

— ... Сарата хӯрад кишварат...

— ... Бесус ҳокими муваққатӣ...

— Ҳммм... Ман акнун дарёфтам, ки Эрон чаро ҷангро бохт...

Шумо носипосон ҳалқаҳои ногустаниӣи силсилаи Ҳахома-нишиёро барканда будаед. Мани ноогоҳ ба ҳар гуна дасисаву иғво бовар кардам, ки бардаҳои юнонӣ, гоҳи набард, дар ҷӯши

— Шохе чун ту натавонад чунин амр кардан!

— Ай бохтарӣ, бидон, ки шохе чун ман наёяд дигар! Ягона шохе ҳастам, ки чангро нахоҳам... ва фармони куши туро надиҳам!

— Магар аз тарс набувад?

— На, нокас! Аз тарс набувад... Аз он ки дар рағҳойи ман нишони одамият ҷорист! Чун ту наснос наям! Вагарна туйи рӯйи-натанро пора-пора карда будам.

Бесус хандид:

— Дар рағҳойи шоҳи бедудаву дудмон ва бетухма хуни ҳаром ҷорист...

Доро натавонист таънаи ӯро фуру бурдан. Шамшер бори дигар аз наём кашид пурхашм. Мохуи маккор, ки то алҳол тамошобин буд ва фурсат мечуст, самари ҳилаҳойи хешро дарёфта, миёни онон даромад:

— Ҳай-ҳай, хӯи аҳриманӣ бигзоред, феъли яздонӣ бипазиред... Эрон бе ситези шумо ҳам хароб гашта... Харобтар накунед!

Шоҳ Доро ба ӯву суханаш эътиборе надода, аз китфаш тела дод, то ба Бесус расад. Нарасид. Бесус низ шамшер аз ғилоф кашада буд ва мегуфт:

— Ман на онам, ки аз чунин шоҳон битарсам!

Моҳуи эътибор надод ба рафтори шоҳ, боз миёна даромад:

— Нохуб коре накунед! Даст ниғаҳ доред! Душманон биханданд ба кирдори шумо! Истифода кунанд аз чунин ноҷӯриҳо! Ба ҷойи он ки Эронро ҳимоя кунед, душманро кӯмак мекунед.

Дигарон хомӯшу ҳайрон аз ҷуръати Бесус буданд, ки ба шоҳан-шоҳ ситезид. Як-як бурун рафтанд, вале дур нарафтанд. Беруни дар, дами дарвоза ва атрофи диҷанд; чанде андар Кӯшки Гардон сабаби шӯридани Бесусро муҳокима мекарданд ва Дороро тарсуву натавон меҳонданд. Ва ҳолиё ин ду шамшербадаст неши сайф дар замин дошта, ҳайкалосо истодаанд ва танҳо аз миҷа задану шину хези сари синаашон бармеояд, ки ҷон доранд, вагарна сурати деворанд.

— Аз азал бо ман набудӣ! – кафид шоҳ Доро ба оҳанги гила, – ҳама кирдору рафторат манфиатҷӯёна буд, бесуд оби шикам наҷунбонида будӣ...

— Аз назари шоҳ чунин...

— На-на-на! Чунин косалесии туро ҳамагон донанд. Бесус бо дастайи саворони хеш аз Бохтар омада, ки на кишвари Порсро ҳимоя кунад, балки суде бардорад, шоҳи Эрон бишавад!

Бесус ин бор низ хандид:

— Маро чӣ зарурате, ки шоҳи Эрон шавам? Дар сурате ки шоҳи Бохтар ҳастам ва камтар аз Доройи Кудумон айш надорам...

— Кадом сарбоз орзуи сипахдорӣ накарда? Кадом шахрдор армони шоҳӣ надошта? Зӯру такони вулқонҳоро замин боздорад,

аммо фишори сахти вулқон оқибат заминро бишкофад. Ва оқибат худ аз худ фурӯ нишинад дар худ. Ва ту низ волиии Бохтар, ки чун дев сиёҳ ҳастӣ, ҷӯшида, хурӯшида, анҷоми онро дарёфтӣ. Ниҳоятӣ салтанатат ҳамин бувад. Кӣ буданат ҳамагонро рӯшан шуд... Ҳаволаат ба худо! Подафрайи кирдор аз Аҳура Маздойн бузургу доно ва тавоно бубарӣ!

Бесус неши шамшер аз замин бардошт ва худ аз худ он силох чун асоиӣ шубонӣ бар китфи росташ нишаст ва ӯ хомӯш монд. Маълум набуд, ки аз карда пушаймон аст ё шод. Дида ба мафраш дӯхта буд, на ба шох: «Суде набахшад баҳсу талош бо чунин шох». Ва бадар рафт...

БАНДИ ҲАФТУМ

Кӯшки Гардон молмоли одам буд. Андар се туйи он воливу шаҳрдорҳо, сатрапҳо, сархангҳо, сарфавҷҳо, ашрофзодагон, асилзодагон ва ялони порсӣ буданд. Кӯшк вазн оварда буд ба назар ва бе кӯмаки мурват ва ё пашанг гузоштан ва ё чарх гардонидан бо вазни «киштинишастагон» фурӯ туйи шат мерафт. Мардум чанд-чанд ба гурӯҳҳо ҷудо шуда буданд аз рӯи ақидаву маслаку фаҳмиш. Ба назар ройсозии толори пазиро ин ҷо кӯчида буд. Набарзан ҳамроҳи гурӯҳе андар қабати саввум сӯхбат дошт ва баробари пайдо шудани Бесус аз ҳамсӯхбатон ҷудо гашта гӯшае рафт. Бесус назди ӯ омад. Зехн монданд ба ҷашми якдигар ва гаштанд хомӯш. Пасон ба гурфайи диҷ нигаристанд, ки Доройи Кудумон ҳамроҳи хоҷа Моҳуй дида ба Кӯшки Гардон дӯхта буданд. Онҳо низ баробар ба ҳам омадани Набарзану Бесусро мушоҳида карда, дида ба ҷашми якдигар дӯхтанд. Гӯё барояшон асрор хувайдо гашт: «Ҳмм... аз аввал забон як карда будаанд...» аз дил гузаронд Доро ва рӯ ба хоҷа овард:

«Хоҷа чӣ андеша доранд?»

«Он чӣ шоханшох пиндоранд...»

Сар афшонд Доро ва дур аз гурфа шуд, то набинад эшонро. Ба назари ӯ андар Кӯшки Гардон каси вафодор ва сарсупурдаи шох набуд: ҳама душман метофтанд. Онҳо баногӯшӣ мекарданд; дастафшониву таҳдид доштанд; баъзан дастафшонӣ ва бо ангушти ишора сӯи диҷ таҳдид карданишон ҳама асрори эшон маълум мекард ва шох якин дошт мақсаду мароми ононро. Тез мешуданд, мешӯриданд, ба ғазаб омада ҳаёлан ва ғоҳе амалан якдигарро ва ё каси ғойибро маҳву маҳкум мекарданд. Ба таври хеш ситезида ханҷар мезаданд; каллаашро тоб дода, қанда қанор меандохтанд; гурз бар сараш мезаданд, дашна бар дил меҳалиданд, бо шамшер гардан мезаданд. Меғуфтанду меҳандиданду аз завқ шикам медоштанд чун ширинкорҳо. Шояд аз он ки Доро мисли диғар лашкарашон ё шохон ширинкору масҳарабоз надошт... ва баъзан бо

карру фарр оханги аврангзебӣ мекарданд: чомаи фохир пӯшида, тоҷ ба сар ниҳода, бар сандали нишаста, бухур кашида, сабил тоб дода, пой тори пой гузошта, чунон карру фарр мекарданд, ки Куруш надошт – ҳаёлан... Дунёе буд: шохӣ он ҷо буд, яливу диловарӣ он ҷо буд, набард он ҷо буд, хориву забунӣ низ он ҷо буд ва ҳама чизу ҳама кас он ҷо... Оламе буд пур аз бухлу кизб, хусумату кинаву қасду қасос, ҳилаву найрангу фану фиреб ва молмоли дарду ҳасрат ва таачҷубу таассуф ва касе намедонист, ки нӯх фалак ҷӣ дораду ҳафт қабати заминро чист...

Моҳуи маккор дур аз тиреза нарафта якзайл менигарист ба кӯшк, то ҳавоӣ он чоро аз қасри шохӣ муайян кунад. Чунин рафтори ҳоҷа шох Дороро олуғда кард:

— Ҷӣ гӯянд?

— Ҷӣ гуфтанишон равшан набувад...

— Ҷӣ хел равшан набувад? Чунин ҳоҷа киро лозим, ки надонад забони мурғонро?!

— Тахминан дар бораи ҷангҳои Ганика, Иисус ва Говгомол сӯҳбат доранд ва сабабҳои бохти онро мегӯянд.

Шох таачҷуб кард ва хандид:

— Аҷаб... аҷаб, ки ҷанг накарданд, акун сабабҳои бохташро таҳлил кунанд. Аммо вақти зарурат гурезанд...

«— Маккор...» «— Аблах...»

— ... Агар шох рӯ ба гурез намеовард... Мо истодагӣ мекардем ва ҷангро ме...

— Аз кучо донӣ, ки чунин гӯянд?

— Шоҳам! Охир, ман ҷаро паҳлӯи шумоям? Илми ғайбу сухани ғойибонро бояд бидонам...

— Бояд донӣ. Аммо намедонӣ!

— Шоҳам, нагӯед чунин... Бингаред, ба онҳо нигаред! Ҳамаи онҳо дӯстони шумо буданд; забони сурхатон онҳоро ранҷонд. Ман, ки шуморо дӯсттар дорам ва поси хотир, поси намак кунам, паҳлӯи шумоям. Дӯстона гӯям... Нигаред ба онҳо!

— Ба онҳо? Ҷаро ба ту неву ба онҳо?

— Ба онҳо! Ба онҳо!

Онҳо мечӯшиданд чун кирмҳо. Аммо Бесусу Набарзан қарахт буданд. Орому қарахт буданишон чизеро ифода ё муайян намекард. Ба ҳар ҳол шох Доро ҷӣ андеша кард, ки мадд кашид: «Ҳммм...» ва сар ҷунбонд. Низ хомӯш шуд. Моҳуи гаштаву баргашта ба шох менигарист ва аз дил мегузаронд, ки аз дасти чунин шох чизе наояд. Кучо дидаед, ки сипаҳсолор ё сарфавчу сатрап дӯғ бар шох занад; ўро таъна кунад ё ночавонмард бихонад. Агар дигар шох буд, сари онон гирифта буд ва ё ба ҷаллод супурда буд...

«Хомӯшийи пеш аз тӯфон...»

Ба худ гуфт Доро ва андешаи ҳоҷаро пароканд, аммо ӯ пайваста дар ин боб андеша дошт ва сусту муст будани шохро дарёфт

мекард: «Наход чунин шоҳ бародари тавоноии ман – хочасарой Бохуйро кушта бошад?»

— Чӣ гуфти?

— Ҳеч... Андеша дорам.

— Андеша дорӣ? Чӣ андеша дорӣ?

— Андеша дорам, ки онҳо ҳама дӯстонатон; набояд шуморо зиён расонанд.

Доро хандид, даҳонаш хандид, дилаш нахандид:

— Дӯстони ман... Ту низ дӯсти ман. Лекин аз дилат чӣ мегузарад... медонам.

— Дар дили ман ҷуз неқӣ чизе нест.

— На. Аз дасти ту ва Бесус ҳеҷ гоҳ неқӣ наояд.

— Шшо... Шшоҳам.. Ма-ман дӯсти шумо. Ин хел фикрҳо ро...

— Бовар нақун ба дӯстат, коҳ ҷой кунад ба пӯстат... Бидон, ки онҳо чӣ хоҳанд аз ман!

— Ба чашм! – дуто гашта пас-пас аз дар баромад ҳоҷа ва андеша дар сар дошт, ки чӣ гуна назди онҳо равад, то дурӯя натобад.

Доро аз гурфа медид, ки Моҳуй чӣ гуна ришак кашида, ҷониби онҳо меравад. Вале касе ўро дар нимароҳ боздошт. Ҷавоне буд ношинос ва осема метофт. Чизе гуфт, ки ҳоҷа сӯйи тирезайи диҷ нигоҳ карда бо ишора муродно мефаҳмонд. Шоҳ Доро бодикқат сӯйи эшон менигарист. Ҳоҷа сар меафшонд, вале чизе равшан нагашт шоҳро. Пардадор омад ва дӯғ бар ҷавон зад:

— Маро гуфти, ки шоҳро пайғом оварди, чаро ҳоҷаро гӯйи?!

— Гумон кардам, шоҳ ин аст бо чунин дастҷома! – доништа ва ё надоништа фармуд ҷавон.

Пардадор табассум кард ба сухани ҷавон ва аз китфи ў кашида сӯйи диҷ бурд. Ўро дами дар гузошта, худ назди шоҳ Доро даромад:

— Ҷавоне омада, ҳоҷаташ муҳим ва танҳо бо шоҳаншоҳ гӯяд.

— Бисанҷу бифармо!

Пардадор аз нав ҷавонро аз назар гузаронида – бадан ва зери пӯшоку чайбашро хабар гирифта, қаноат бар ростиву дурустии ў карда, ишора ба вурӯд намуд. Ҷу ҷавон шоҳ Дороро бар маснади шоҳаншоҳӣ дид, таъзим кард ва муддатҳо бо қомати дол истод. Доро даст афшонд, то ҳоҷиб дарояд. Ҳоҷиб низ қомат дуто гирифт ва шоҳ рӯ ба ҷавон овард:

— Бифармо!

— Умри шоҳ дароз бод ва Эрон пойдор! Манам Бисфан пури Ваҳуко – шоҳ Ардашери Саввум...

Шоҳ Доро то алвакт дар сар ҳазор андеша дошт. Баробари шунидани «Манам Бисфан пури Ваҳуко...» дастон ба муттакоӣ тахт таъя дод ва нимҳез шуд.

— Чӣ хоҳӣ?

Шоҳ Доро ҳаёлу гумон ба дуриҳо бурд ва беихтиёр майл чо-ниби ӯ кард. Зеро шоҳаншоҳ медонист, ки бо амри тасодуф ӯ бар маснади шоҳаншоҳӣ нишаста ва рӯзе даъвогарони тахту тоҷ пайдо хоҳанд гашт. Бисфан вориси шоҳ Ардашери Саввум. Хоҷа-сароӣ маккор Боҳуй шоҳро заҳр дода кушт, аммо аз ворисони хурди Ардашер сарфи назар карда, Доройи Кудумон аз Арманиё оварда, ба суди хеш бар тахт нишонд... Инак пайдо гашта вориси тоҷу тахт...

Доройи Кудумон чунин андеша дорад, ки Бисфан пайдо шуд, вале новакт. Чунин рӯйдод болотар аз лашкаркашӣи Искандари Мақдунӣ.

Бисфан пай бурд парешонӣи шоҳро, гоме пеш омад.

Шоҳ Доро безобита шуд:

— Бисфан пури Ваҳуко – Ардашери Саввум?

— Оре, шоҳ. Ардашери Чаҳорум Бисфан пури Ваҳуко, аз тух-майи Ҳахоманишиён!

— Аз тухмайи Ҳахоманишиён...

— Бале, шоҳ.

— Ардашери Чаҳорум?

— Бале, шоҳ.

— Пас... Пас... Чаро...

Сурх гашта, дамида, худро ногунҷон дарёфта ва чанд бор гар-данак зада, ҳалқайи дар гардан танг омадаро кушодани шуда даст ба гулӯ бурд ва мақсад ё пурсро ифода карда натавониста даст ба заминро осмон ишора мекард ва гирд мегардонд, ки бо чӣ мурод омада бошад ин ворис.

— Омадам, то шоҳро огоҳ кунам, ки Искандари Мақдунӣ ба роҳ афтада ва сӯйи Ҳангаматон ояд.

Шоҳаншоҳ бознишаст бар тахт, нафаси дароз баровард: «Уффф!!!», ки дамаш баромада омоси танаш фуру нишаст ва ранги рӯяш дигаргуна гашт:

— Пиндоштам, чун вориси тоҷу тахт омадӣ...

— Тоҷу тахт маро чӣ хоҷат, ки Эрон дар вартаӣи ҳалокат бошад!

— Чӣ гуна вартаӣи ҳалокат? – худро ба нодонӣ зада, фикри Бисфанро доништанӣ шуд шоҳ Доро.

— Искандар – Бобулро гирифт, Шушонро гирифт, Эроншаҳро гирифт... Модай монда...

— Ту, ки пури Ваҳуко найӣ!

— Чун набошам писари Ваҳуко?

— Модай гӯйӣ, Шушон, гӯйӣ, чунон ки яҳуд гӯяд.

— На, шоҳ. Ман Бисфан аз дудмони Ҳахоманишиён, пури Вахуко Ардашери Саввум, шоҳаншоҳи Эрон!

— Бош! Вале чӣ зарурате?

— Зарурате набувад. Дилам ба шумо сӯзад ва имонам баройи Эрон бошад.

— Дилат маро насӯзад; дилсӯзон зиёданд. Ман хешро сару сомон хоҳам кард. Бигӯй, ки чӣ неқӣ кунам бароят?

— Маро чизе зарур набувад. Агар коре карда метавонед, баройи Эрон бикунед. Эронро аз вартаи ҳалокат бурун оред!

Шоҳ гирди хеш давр гашт ҳувозак ва таҳаммул дошт, ки чаро ин чавон ҳарфро нафаҳмад ва ё муродашро фаҳмонда натавонад ва агар ҳобҳойи рӯёӣ дида, пиндорад, ки Эрон рӯи «вартаи ҳалокат» парвоз кунад, чизеро дарку дарёфт карда натавонад ва Доро чизе нафаҳмад аз дархости ӯ.

— Ҳобҳойи рӯёӣ дидаӣ ва тарсидаӣ?

— Аз чӣ?

— Аз он ки Эрон рӯи қаъре парвоз дорад ва ана-ана чун мурғи тирхӯрда ба жарф фуру равад.

Бисфан ҳайрон ба рӯи шоҳ нигарист. Хомӯш буд ва надониста, ки чӣ бигӯяд... Боз такрор кард:

— Искандар ояд. Чун бало ояд; ҳамаро зеру забар карда ояд ва Эрон ҳалок шавад.

Шоҳ хандид ва наздик омада ба гӯши Бисфан оҳиста гуфт:

«Васвос шудайӣ.»

Бисфан ҳайронтар ва норозиёна ба чашми шоҳ нигарист. Шоҳ афзуд:

— Гӯй, ки аз тухмаи Ҳахоманиш ҳастӣ ва чӣ гуна аз омадани як тан тарсӣ?

— Иқрор кунам, ки аз тухмаи Ҳахоманиш ҳастам ва аз касе натарсам... Тарсам он бошад, ки Эрон вайрон шавад ва юнониҳо ҳукумат кунанд; занону духтарон гиранд, чавонон барда гарданд ва аз тухмаи Ҳахоманишиён ва аз наҷоди Курушу Дориюш ва Ардашерон касе намонад...

Доро боз хандид:

— Ту ро касе фармуда ба ин кор!

Бисфан ғиря оғозид:

— На шоҳ, маро касе нафармуда. Дилам гувоҳӣ диҳад, ки чароғи фурузонӣ порсӣ хомӯш гардад...

— Ту ро кӣ омӯхта?

— Касе наёмӯхта, шоҳи бузург. Дилам ба Эрон сӯзад.

— Зихӣ ту ро! Агар ҳама чун ту буданд...

Каф кӯбид шоҳ Доро ва сарпос ҳозир шуд, ки шоҳ чашмдор набуд.

— Бифармо ба сатрапу волиҳо, шаҳрдору низомиён ва солори сипоҳ, ҳама назди шоҳ оянд!

Сарпос таъзим карду бадар рафт ва Бисфан парешон шуд. Шох Доро ўро эътиборе надода, назди гурфа омад. Ба онҳо нигарист, ки аз даъвати сарпос бо таҷҷуб китфон ба ҳам кашида, майли боргоҳ надоштанд. Сарпос хоҷа Моҳуйро наздик шуд ва сар фароғушаш оварда, чизе гуфт. Гӯё ба гӯши маркаб об пуф карда бошад, хоҷа сар чунбонд ба фусӯс ва рӯ ба раёсати парешон овард:

— Шох хоҳад шуморо! Пайке омада ва пайгоми муҳиме оварда!

— Чӣ гӯяд он пайк? – тааҷҷуб кард Набарзан.

— Гӯяд, ки қисмату тақдири Эрон дар дасти шумост...

— Бирав, бигӯй, ки тақдири Эрон дар дасти шох Доройи Кудумон буд ва ҳаллу фасл шуд. – Ҳамроҳ шуд Бесус ба сухан. – Ба як тана ду сар зарурате надорад!

Сарпос аз муомилаи шоҳу волиии Бохтар Бесус огоҳ набуд, аз чунин ҳарф шигифт кард ва тааҷҷуб: чӣ гуна бошад, ки волие ба шоханшоҳи Порс чунин киноя кунад?

— Бале-бале, бохтарӣ! Хоҳам гуфт, албатта хоҳам гуфт!... Ва боз?! – рӯ ба дигарон овард: — Ва боз ҳастанд касоне, ки шоҳи Эронро пайгом фиристанд?

— Ҳама! – пеш омада гуфт Набарзан. – Ҳамагон чунин пайгом доранд: шохе, ки модару фарзандро пуштубон шуда натавонад, магар тавонад Ватанро пуштубон шудан?

Сарпос чизе нагуфт ва чун кӯдаки бегуноҳ ранҷида, соқит монд ва надонист чӣ карданро. Хоҷа Моҳуй пеш омад:

— Чӣ ҳоҷате дорад шох?

— Пайке омада, ки Искандари Мақдунӣ лашкар кашида сӯйи Модай.

Хоҷа ба андеша рафт ва муддате баъд рӯ ба онҳо овард:

— Сарпос мефармояд: «Пайке омада ва оварда, ки Искандари Мақдунӣ лашкар кашида сӯйи Модай!...»

Чунон ки чӯб ба хонаи занбӯр халида бошанд, ҳамагон якбора ба тақопу афтанд ва гуфтор карданд. Кӯшкӣ Гардон ба орохонае табдил ёфт, ки занбӯрони тундхӯ чойи нишаст наёфта, фарди чӯбхастаро мечустанд, то неши ғазаб зананд.

— Кӣ гуфт?

— Кӣ фармуд?

— Кӣ овард?

— Аз кӣ шунидӣ?

Пурси якдигарро бурида садо мебароварданд онҳо. Сарпос хешро гум кард:

— Чаро бо ман ғазаб кунед? Пайк овард, шох фармуд! Ман гуфтам! Рой шуморост. Шох шоҳи ҳама...

— На! Шох шоҳи ту ва чанде дигар, ки барояшон фарқ намекунад, гӯр сӯзад, ё дег чӯшад... Эронро ватан гӯянд ё Юнонро. – Паст наомад Набарзан: — Бирав, бигӯй, ки фавҷу гурӯҳҳои

саворайи Набарзан, Бесус, Ориёбарзан ва сатрапхойи дигар ба артиши шоҳӣ ҳамроҳ нахоҳанд шуд. Онҳо ҳар яке ба сари худ ҳокиманд; касеро сар нафароранд.

Мохуӣ чашмак ба Бесус зад ва сӯйи боргоҳ равон шуд. Онҳо диданд, ки хоҷа монанди сағи саркӯфта, ки рағи гарданаш мекашида бошад, қад-қад сар парронида меравад. Ў ин рӯзҳо миёни обу оташ монда, зиндагӣи хешро таваккалӣ мебурд: ҳам аз шох умед дошт, ки ўро зерӣ бол гирад ва ҳам аз Бесусу ёронаш, ки рафту тахту бахтро ба даст орад, хоҷаро напартояд; ҳам аз шох умед канда буду ҳам аз Бесус, ки шайтониҳояш ошкор гардад, ҳар ду сараш хоҳанд гирифт. Хоҷа чӣ гумоне бурд, ки пой партофтаниш суғшуд ва майли пас нигаристан кард. Аммо аз хавфи шох, ки нигоҳ аз тиреза дошт, пой бардошт ва тез рафт. Вале яқин намедонист, ки чашмиҳояш ҳар гоми бардоштайи ўро чену баркаш мекарданд.

Сарпос надонист чӣ кор карданро, зеро бисёриҳи шӯрида ва дамида буданд; носазо меғуфтанд шоҳро. Ў низ бар асари хоҷа Моҳуӣ бишуд ва тезғом бирафт, то ҳақиқати воқеаро ў ба шох биғӯяд, на хоҷа. Дарёфт Моҳуӣро андар дами дар. Хоҷа баргашта ба ў нигарист:

— Дидӣ онҳоро?

— Дидам, хоҷа, аммо чӣ суд? Онҳо шоҳро хуш надоранд...

— Пай бурдаам...

— Пиряхнишастағонем, чун пирях зуб гардад, яке намонем.

— Хуб фармудӣ, сарпос.

Баройи он ки ҳарф зиёд нашавад ва шох нашунавад, дигарон шубҳа накунад, сарпос чашмак зад ба хоҷа ва ҳарду баробар ба дар омада, рухсат пурсиданд. Шоҳ Доро ханӯз ҳам аз ғурфа ба онҳо менигарист. Тӯда пароканда гашта, ҷо-ҷо панҷу шаш гирду рӯ ба рӯ омада, гуфтугӯӣ мекарданд. Ҳеҷ кас сухани дигареро напазируфтӣ ва андешаи хеш ҳукм кардӣ. Аз ин рӯ баъзеҳо шӯрида, тундхӯ аз сӯхбат дур гашта, дастафшон мерафтанд... Шоҳ Доро ноҷӯрийи онҳо ва саркашиашонро дарёфт ва донист, ки об бар мӯрхона рехта: «Илоҷе бояд ҷуст...» Рӯ ба хоҷаву сарпос овард ва боз ба тиреза нигарист. Ҳоҷате намонда буд ба гузориши сарпос. Бо вучуди он чашм аз Кӯшки Гардон нақанда пурсид:

— Чӣ овардӣ?

Хоҷаву сарпос ба ҳам нигаристанд, то чӣ посух диҳанд. Хоҷа фармуд:

— Шоҳо, худ авзоъи онҳоро дидед; подайи ғузғазидаро монанд... Чорае бояд андешид.

— Чора ҷист?

— Пӯзиш аз шоҳаншоҳ! Ба назари бардашон, пешниҳоди Набарзанро бояд пазируфт...

Баркосо баргашта ба хоҷа нигарист шоҳ Доро ва шамшер биохт. Хоҷа ду даст бардошт:

— Санги вазнинро об набарад, шоҳ... Вале бояд бигӯям, ки мӯрчагон иттифоқ кардаанд, ҷойи гурез набувад.

— Хоҷа низ ҷонибдор, ки зимомӣ давлату кишвар волиӣ Бохтар Бесусро бидихам? Баъд хешро дор кашам?!

— Аҳура Маздойи Бузургу доно ниғаҳдор бод! Гардани шумо зеби дор набувад. Зебанда дорро гарданони фароз зиёданд... Шумо танҳо ба хотири пайдорӣи Эрон муваққатан ҳокимиятро ба Бесус бидихед...

— Шумо хойинони Ватан!!!

Шамшери охта ҷавлон дода сӯйи онон омад. Хоҷаву сарпос гурехтанд...

— Надонистам, ки дар остин мору қачдум парваридаам! Ба шумо бовар кардам!

Ба зад ғурфаро бо шамшер. Шишаҳо рехтанд. Ба Қӯшк нигарист. Онҳо механдиданд ба ҳоли шоҳ. Ў ба худ омад ва беҳушона фарёд зад:

— Кишвар дар хатар аст!... Шумо саркашӣ доред! Дар сурате ки кишвар дар хатар аст, қасе ҳақ надорад, ки аз ҳимояи он рӯй гардонад! – Онҳо баробар ва баланд хандиданд. Шоҳ Доро сар баровард аз ғурфа ва дар ҳолате истод, ки хешро ба зер меандохта бошад. Аммо ним берун ва аз миён поён дарун фармуд:

— Дӯстон! Ман ба Эрон ва эронӣён хиёнат накардаам!... Дар чунин вазъу ҳол кишвар ба душман нагузored!!!

Онҳо баландтар хандиданд. Вазъу ҳолат ва ифодаву ишорайи онҳо намоишномаҳои мазҳакавийи театрҳои сахройи Юнонро мемонд ва ҳеле ҷолибу коргар буд қасеро, ки аз қанор медид.

— Наҳандед, дӯстон! Агар шумо ин ҳама ро масҳара пиндоред, ман тани танҳо бо Искандар ҳоҳам размид!

— Зиҳӣ қаҳрамонро!

— Офарин яли тавоноро!!

— ... далеру паҳлавонро!!!

Садохойи дигар зиёд буданд ва шоҳ Доро намешунид ва ё ношунид мегирift таънаву қинаҳои онҳоро. Аммо ба назари ҳама масҳарабоз метофтанд ва яке дар либоси ҳеш набуд. Палангинапӯш, гургинапӯш, хирсинапӯш, пӯстинпӯш ва ҷарминапӯш менамуданд ва сураташон низ ба пӯсташон созгор буд. Шоҳ Доро бурунтар овард сару сарсина ва бодикқат нигарист ба тӯдаи даррандагон, ки мераванд якҷоя аз ойилаҳои гуногун... Баргашта ба хоҷаву сарпос нигарист, то онон низ тамошо кунанд ин тӯдаи сархӯй ва нотандеҳро... аммо хоҷаву сарпос набуданд.

Бисфан буд он ҷо. Бисфан пушаймон аз омаданаш, чун шағоли рамида, хешро дар қунҷе қашида, ҳама рафтору кирдори шоҳро тамошо кард, вале маълум набуд, ки шод аст аз омаданаш ва

ё ношод. Ҳар замон даҳон пур мекард, то чизе ба шоҳ бигӯяд, истиҳола бозмедошташ. «Пӯзиш! Пӯзиш аз шоҳ!» то забон ояд ин суҳан, вале аз даҳон барнаояд. Шоҳ Доройи Кудумон ҳайрон, ки хочаву сарпосро замин кашид ё осмон? Ва надонист, ки онҳо аз чӣ рӯ омада буданд. Дастон кушода ба ду ҷониб ҳайрату таачҷуб кард.

«Уҳу...»

Оҳиста сурфид Бисфан, ки шоҳ вучуд доштани ўро фаромӯш карда ва ҳатто набинадаш.

«Ҳммм...»

Танҳо набуданаширо дониста ва андаке ба худ омада ва сир бой навода, гӯй чизе ва коре нашуда бошад, пурсид:

— Дидӣ?

— Дидам!

— Шунидӣ?

— Шунидам...

— Онҳоро низ дидӣ? – ангушт аз паҳлӯи гӯши чап сӯйи ғурфаву дуртар аз он Кӯшки Гардон, ишора кард:

— На. Онҳоро надидаам...

— Бубин! – фармуд шоҳ ва нигарист аз ғурфа, ки касе на-намуд... Ҳммм... – ва Бисфанро аз роҳ гардонд: — Рафтаанд... Нобакорҳо!

Бисфан бозистод. Назар бар нӯки пойи хеш кард ва садойи паст баровард:

— Пӯзиш аз шоханшоҳи Эрон... Хостам кӯмаке бикунам, хидматам хирсона шуд.

— На-а-а... Хидмати хуб кардӣ... Дӯстон носипосӣ карданд; маро танҳо гузоштанд... Шояд ту низ...

— На, шоҳ... Он чӣ дилам мехост, он кардам... Агар рухсат фармод...

— Ташаккур Бисфан пури Ардашери Саввумро, ки дилаш бисӯзад ба Эрон!

БАНДИ ҲАШТУМ

Се шаборӯз аст, ки Доройи Кудумон хӯрдаашро ронад; на хоб дораду на хӯр, на айш ронаду на ишрат. Дар бораи дӯстони забониву нонӣ фикр кунад, дӯсти ҷониро набинад. Ва симову андоми ниқобпӯши Искандарро пеши назар биоварад, ки аз дуру наздик дар корзор дида буд. Ва ҳар боре ўро пушти зин медид, уқобе ёдаш меомад, ки омодаи парвоз бошад андар сари санг; ё море дида ё заргӯше ё кабке... Вале майли ў ҳамлаву пархош буд. Дар ҷунин ҳолат на нафрат, балки ҳаваси Дороро меовард душман... Аз чӣ буд, якбора танаширо фарошо гирифт ва ҷойи симойи Искандар чехраву андоми зишт фаро омаданд: яке қачрӯ,

дигаре якчашма, саввумӣ ашки дарозу ёзида дорад андар даҳону паси сар ва онеро, ки боре дар кучое дида буд, саре мисли дастамбӯе дошт. Шох Доро пиндошт, ки ин ҳама чехраҳои нохубу нохуши воливу шаҳрдору сатрапҳои бебеби аз итоати ӯ баромада хастанд. Ӯ дарёфт танҳоиашро ва гурунғид: «Ин хел ки бошад, гирад, ҳамаашро гирад...» Ишора ба Искандар буд. Вале ояндаро низ андешид:

«Ҳазинадорро!»

Ҳазинадори ба кори хеш хушёр ҳозир шуд: «Симу зари ҳазина бор ба уштурон кунед!» Чун ҳазинадору сорбон қофила бастанд, ӯ назди шох омад:

— Шоҳо, ҳафт ҳазор толон бар сутурон бор баста шуд...

Шоҳи танҳо, ки чавшан ба бар, ҳӯд бар сар ва шамшер дар камар дошт бо ишорайи сар миннатдорӣ хешро баён кард ва фармуд, ки ӯ озод аст. Ҳазинадор аз карда пушаймон саҳт гирифтормашт ва сар андохт ва шарорае дар сараш дурахшид, ки гарди ҳазина монда ва дар гӯшае охурчае ҳаст, ки чун зармойи ҳазина ҷавохир бокист. Бо вучуди он ҳашм гирифт аз носипосиӣ шох: «Ҳанӯз корвон дур нарафта, сари он сӯйи дигар бояд гардонд...»

— Ту ҳамроҳи шоҳӣ ё ҳамроҳи онҳо? – аз роҳаш боздошта пурсид шох.

— Ҳамроҳи шумо, – кӯтоҳ посух дод ва баъд андешид, ки Онҳо кистанд?

— Онҳо? Онҳо – ёрони Искандар... Касоне, ки Эронро хиёнаткоранд...

Солори ҳазина ҳайратзада бозистод. Чун шох хомӯш буд, таъзим бачо овард ва бирафт. Зеро калиди ҳазина дар дасташ буд... Аммо чун дари ганчина кушод, аз паси ҳазинаи беспосбон девор сӯрох шуда ва танҳо нуре раҳ ёфта, ки умре роҳ наёфта буд... Ҳазинасолори ганчгумкардари чун дарвешии ганҷёфта ақл коста машт ва аз дар омаду аз сӯроҳӣ баромад...

Шоҳи мусаллаҳ, ки рӯйин метофт, зинаву поғундаҳои диҷи пурушукӯхро гом зада ба саҳн омад ва ба онҳое, ки ӯро кӯчабоғи зинда сохта буданд, нанигариста, рост гузашт ва касеро чизе нагуфтаву нафармуда, ба гардунаи шоҳӣ савор шуд. Ҳолати шоҳро касе сарфаҳм намерафт, ҳатто ҳуди ҳудаш. Зеро чизе аён набуд ва ба кадом самт рӯ овардани шоҳро касе намедонист. Шох Дороро тағи дил сиёҳӣ бароварда, парешон гардониди буд. Равшан набуд, ки баъди ба гардуна бор шуданаш чӣ бояд бикунад. Ба пархош дарояд ё рӯ ба фирор орад. Назди сипоҳиёро гузашта фармон фармояд ё пӯзиш кунад. Зеро ҳоло танҳо овозайи омадани Искандар буд...

Қомат афрошт шоҳиашро дар назар дошта, аммо чизе аз ботин боздошт, то боло баландтар гирад. Гардан ёзид. Гарданаш низ

кӯтоҳӣ кард баройи дурихоро дидан. Эҳсос карду дарк, ки чизе гарантар аз санги осиоб бар дӯшаш бор шуда ва боз чангаке дилу чигарашро фуру кашида, нагузорад сар баланд кунад. Ҳо дар он дуру сипохи ночизе хира ба чашмаш метобад, ки сипохи Эронро наместонад; як фавчи шикастхӯрдаи аз ҷанги нобаробар бокимондаро монад. Шох Доро чанд бор чашм кушода, нигарист, ки онҳо сипохиёнанд ва ё мургони туллаккардаву паррехта. «Ҳммм...» Ин одат ҳанӯз ҳам аз димоғаш нарафта буд, ки боз мадд кашид ва гирду атрофро аз назар гузаронд, ки аз ёрон киҳо ҳастанд: горди миллӣ, писарони Ортабози вафодор Эронро Қофу Аршак ва фавчи пиёдагарди кироя ва чанде дигар, ки чашми шохро пашиша метофтанд.

— Ориёбарзан кучо? — хомӯширо шикаста ба Ортабоз рӯ овард шоҳ.

«Ориёбарзан...» гуфту сар андохт Ортабоз.

Шоҳ ҳамаро аз назар гузаронд ва донист, ки аз артиши даҳҳазора фақат ном ва андаке нишон монда. «Кам, хеле кам...» аз дил гузаронд шоҳ ва ҳанӯз диққат меод, ки Ортабоз посухи равшан мегӯяд.

— Ай солори сипоҳ! — Ортабозро дар назар дошта, аммо рӯ ба дигар сӯ гардонида афзуд: — Писарат Ориёбарзан кучост?

Сипаҳсолори варзида, ки умраш ба ҷое расида буд ва се сар писаронро Ҳимояву раҳнамоӣ мекард, аз пурси шоҳ Доро лол монд. Воқеан наместонист кучо рафтани писараш Ориёбарзанро. Ду нафари дигар аз сарфавҷоии артиши Порс ҳастанд; андар лашкаргоҳ.

— Шояд ба ҷанги Искандар рафта бошанд, шоҳаншоҳ...

Шоҳ Доро пурҳашм ба сипаҳсолор нигарист, хонаии чашмони фурурафтааш косаи ғазаб шуданд.

— Пайдош бикун!... Ё ҳудаш биовар ё сараш!

Ортабоз қатъӣ будани амри шоҳ Дороро дарёфт ва таъзим карда бурун рафт. Пушти зини фарас омад.

Андар Дарвозаи Ҳазар лашкаре хайма рӯи сабзайи навруста зада; гӯйӣ аз тартумарти зиёд ва тохти шаборӯзӣ шалпару бефара гашта, инак дам мегирифт. Ва ҳамчун қорвони ташнаву гуруснаи аз биёбони бекарона убуркарда роҳату фароғат дошт аз бӯи баҳор. Дудҳои сиёҳ, ки ҷо-ҷо сар сӯи фалак сӯзану дарафш мешуданд, манзараҳои зебои баҳориро ҳалалғор набуда, балки сурма дар чашм ва вусма бар абруи табиат мекашиданд ва... ришта-ришта, ҷангол-ҷангол, паға-паға сиёҳрангу қабудча, бӯру сапедча анбӯҳу парешон то самойи минӯйӣ расида, оқибат ҳамранг бо ҳаво мегаштанд. Чунин манзара ҳаваси касро меовард. Аз фароғату осудагиашон пайдост, ки сипохи ҳаста оварди душман ё лашкареро чашмдор набуда, нигарони даррасидани пайке ё фавҷи ёрирасонест...

Чахорнаъл омадани фараси Циран, ки дар гармойи рутубатдори хавойи бахорон ҳам аранге хаври биниаш чун меги сабук метофт, сипохиёнро дар ҳайрат гузошт. Циран то назди ниғаҳбони аввал чахорнаъл омад ва сарафзори кашидаи савор онро аз тохт боздошт. Инони кашида баройи ҷо ба ҷо боздоштани асб набуд, балки аз чаҳорҳез ба реза гардонданӣ буд дави онро. Аммо ниғаҳбони пуршаст ба сари роҳ баромада дави бораро қатъ гардонд:

«Биист!»

Ниғаҳбон чун нек нигарист, сипаҳсолори чаҳорафзорро дид ва фармуд:

«Сипаҳсолор! Ортабоз?!» – Бале!

— Хуш омадӣ, солори сипоҳ! Вале ба шитоб омаданат аз баҳри чист?

— Зарурате пеш омад... Ориёбарзан кучост?

— Ориёбарзан? Ориёбарзан ҳеҷ гоҳ бо мо набуд. Ё эронист, мо бохтарӣ...

— Дуруст фармудӣ: агар ту эронӣ будӣ, пойи Искандар ба ин покбум нарасидӣ. Афсӯс ки Ориёбарзан эрониву ту бохтарӣ!

— Хайр, чӣ шуда?

— Чунон шуда, ки аз размгоҳ рӯ овардед сӯйи Бохтар, на сӯйи Эроншаҳр. Ориёбарзани эронӣ танҳо бимонд ва Искандар остонайи Истаҳро шикаст.

— Чаро бо ман гӯӣ чунин?

— Зеро ту ҳешро бурун аз Эрон донистӣ, умеди химоя кардани Бохтарро дорӣ.

Аз алам меғуфт сипаҳсолор, ки амри шоҳ Доро саҳт буд: «Ё худаш биовар, ё сараш!» Падар аз он лаҳза то ин дам ҳайратзада аст, ки чун бубарад сари писар ба шоҳ Доро... Танаш ларзид дар пушти зин, ки сармойи саҳт кашида бошад... Яқин: ба пойи ҳеш барнагардад пеши чунин шоҳ. Ҳазору як фикру андеша ба сар ояд ва бо ҳазор макру ҳиял бозгаштани писарро ҳаёлан ташқил кунад, вале бурдани сари писар ба шоҳро раво набинад.

Тамоми роҳ, ки испаҳсолор чаҳорнаъл меомад, бо ҳамон суръат фикраш ҷӯш мезад. Аз тақдири Эрон ва писаронаш меандешид: «Эронро бо чунин нерӯ ва бо чунин носозгорӣ зинда доштан муҳол аст... Ақаллан писаронамро зинда нигоҳ дорам...» Ба шиддати ҳаёл асбро тозона мезад ва ҳазорранга мекушт писараш Ориёбарзанро; сари хунчакони ўро сари найза бардошта шоҳ Дороро мебурд, ки қурбонийи роҳи ҳалосийи Эрон бошад.

«На-а-а! Ман Коваам!!!»

Чунон ки марди заҳр тангомадаро баъди шошидан тан фарошо гирад, ларзид ва ба худ омад, ки дар пайи қасду қасос Кова шуданаш саҳл набувад, зеро ду писари ҳарбидедаш дар итоати Доро бувад ва ба ҷойи як сар ду сар ба бод доданаш аз имкон дур нест.

«Писари шумо ба пешвози Искандар рафта, сипаҳсолор...»

Риштаи хаёли Ортабозро барканд ниғаҳбон. Зеро Ортабоз писаронашро махсус илму таҷрибайи ҳарб омӯхта буд, зеро дар лашкаркашиҳо аз кӯдакӣ ширкат варзидаанд ва мактабу матлабаш ин буд, ки Эронро зиёдтар аз гавҳараки чашм нигоҳ бидоранд. Шаҳрдори Эроншаҳр будани Ориёбарзан низ аз ин чост.

— Ба пешвози Искандар гӯйӣ?

— Бале, сипаҳсолор.

— Ба ҷанги Искандар ё ба пазиرويӣ ӯ?

— Надонам... гумонам: ба пазиرويӣ, зеро дар ҷанги тан ба тан зӯраш ба Искандар нарасида буд.

Ортабоз аз ҷунин посух моту мабхут монд. Беихтиёр инони Ҷиран суст шуд ва гӯйӣ гурзе ба сараш хӯрда бошад, ҳама анде-шаҳояш аз сар париданд ва аз сайҳаи асб ба худ омад:

«На-а-а! Ман писаронамро дар ҷунин рӯх тарбия накардаам, ки бо дасти адаб кишвар ба душман диҳанд.... Онҳо бояд сар диҳанду кишвар надиҳанд! Аз кучо овардӣ ҷунин?!»

— Гуфтанд маро, – китфон дарҳам кашида, – ман низ бовар надорам. Ориёбарзан ниғаҳдори Эрон аст.

Ортабоз дарёфт, ки ниғаҳбон обрӯған карданист муносибатро. Ба суҳанони ӯ бовар накарда, ба уммеде, ки пураш Ориёбарзан миёни сипоҳ бошад, пурсид:

— Онон кистанд?

Ниғаҳбон маънийи пурси ӯро дарёфт:

— Онон – Бесус, Набарзан...

— Бесус? Набарзан?... Пас Ориёбарзан низ бояд он ҷо бошад.

Ниғаҳбон хомӯш монд ва сум задану бинӣ афшондани Ҷиранро дида, фармуд:

— Ҷонвар чӣ бӯе шунида.

— Асби Ориёбарзан аст, шояд бӯйи ӯро шунида. Рухсат бошад, назди онҳо биравам.

— Ку бипурсам.

Ниғаҳбон рӯ сӯйи сипоҳ овард ва дидбони аввалро садо дарод:

— Сипаҳсолор Ортабоз омада!

Дидбони аввал рӯ ба дидбони дигар оварда такрор кард ва садо даҳон ба даҳон расид то Бесус. Ва посухи Бесус омад то ниғаҳбон:

«Биёйд!»

Ортабоз пошна зад Ҷиранро. Чашм ҷаронда то саропардаи Бесус омад, ки ин лаҳза писараш Ориёбарзан ӯро дида тозон меомада бошад. Писар пайдо набуд. Волиӣ Бохтар Бесус ӯро ёри Доройи Кудумон шумурда аз хиргоҳ бурун наомад. Ҷун дарпардаи саро якбара гашту пардадор рӯ ба воли овард, воли фармуд:

«Бихоҳ!» Пасон чӣ фикре ба сараш зад, ки худ мутаваҷҷеҳ шуд:

— Бифармо, сипаҳсолор!

Сипаҳсолор ворида пардасарой гашт ва оғӯш кушод. Бесус низ ҳамчунон пазируфт.

— Хӯш, чӣ овард туро? – худро ба нодонӣ зад Бесус.

— Дидор. – Низ сипоҳӣ кард Ортабоз.

— Зарурате пеш омад сипаҳсолорро?

— Оре, Бесус... Чун шох ба лашкаргоҳ баромада сипоҳи вомондари бидид, мадори дасту пояш хушк шуд... Шуморо пурсону чӯё шуд. Гуфтам: «Огоҳ нестам.» Фармуд, то шуморо пайдо кунам.

— Бо шохи тарсу созгор шудӣ, сипаҳсолор?

— На! Шаҳди сипаҳсолориро ту низ миёни ҷангҳои Искандару Доро чашидайӣ. Аз чунин шох бӯи умед наояд. Мо бояд Эронро фаромӯш накунем.

— Мо Эронро фаромӯш накардаем, сипаҳсолор. Онеро фаромӯш кардаем, ки беҳуда лофи ватандорӣ занад.

— Хааа... Ориёбарзанро миёни шумо намебинам...

— Медонам, ки писарро чуста омадӣ, сипаҳсолор... Аммо беҳуда сухан аз Эрон кунӣ.

— Бесусо...

— Донам, ки Эрон наҷотбахши ҳама нокомон бувад; маразест, фиребест зери номи Эрон пинҳон шудан... Рост бигӯӣ, Ориё пешӣ шох бурданӣ ҳастӣ?

— На! Ёро дидан хоҳам.

Бесуси тануманд, ки сараш боми пардасаройро месойид, боғурур ва бовикор, гӯӣ, ки чиву кӣ будани сипаҳсолорро намедониста бошад, фармуд:

— Хато роҳ сипардӣ, сипаҳсолор.

— Чӣ гуна?

— Ориё ба истикболи Искандар рафта.

Ортабоз ба ҷашмони Бесус нигарист ва сар ҷунбонд: «Нааа...»

— Бовар бикун!

— Бовар намекунам. Агар ӯ пури ман аст ва аз дудмони ориёӣ, бовар надорам, ки ба пешвози Искандари румӣ равад. Магар ба дидори хоҳараш Барзин.

— Бовар бикун!

— На! Ба ҷанги Искандар хоҳад рафт, аммо ба пазиرويӣ ӯ на!

— Фарқ намекунад, сипаҳсолор, ки ба ҷанги Искандар рафт ё ба пазиرويӣ ӯ.

— Чун?! Наход миёни ҷанг ва пазиرويӣ фарқе набошад?

— ... Ба ҳар ҳол ба истикболи ӯ бирафт.

— Бовар намекунам! Ёро пайдо хоҳам кард!

— Маҷӯй, ӯ бирафт.

— Пас шумо чаро нарафтед? Ватан ҳимоя кунед?

— На, сипаҳсолор, мо ба ватанамон баргардем.

— Ҳа-а-а... Эрон ватани шумо набувад. Шумо ба ватани хеш Бохтар хоҳед баргашт?

— Ҳамин тавр, сипаҳсолор.

— Пас чаро таъна ба сарбозони кироияи юнонӣ занед, ки Эронро фурухтанд, шоҳро хиёнат карданд?

— Туро азиз дорем, сипаҳсолор... Бигӯй, ки ба чӣ кор омадӣ?

— Барои писарам.

— Пас бар асари писар бишав...

Ортабоз аз чунин сурат гирифтани сӯхбат дар шигифт бимонд ва зуъм карда баромада рафтани рафтуд, вале дарпардари бардошта ворида саропарда гаштани Ориёбарзан ӯро осема ва ҳайрон кард. Пеш аз он ки бо пури хеш вохӯрӣ кунад, рӯ ба Бесус овард:

— Нафаҳмидам, ки чӣ нағма?

Бесус хандид:

— Озмуне буд. Хостем бидонем, ки то кучо писарро дӯст дорӣ, сипаҳсолор.

— Чунон ки Кова писари ҳаждаҳумашро!

Ва падару писар канор кашиданд якдигарро.

«Чаро бемаслаҳат рафтор кардед?» – беҳгӯшӣ кард падар.

«Маслаҳат буд, падар. Андар Кӯшки Гардон маслаҳат шуда буд. Аммо шумо шоҳро пеш донистед.»

«На, писарам, маро шоҳу гадо якест. Дили ман на ба шоҳ, ба Эрон сӯзад. Шумо, ки марову Эронро ба ҳоли худ гузошта ғайб задед, бар асаратон омадам.»

«Эрон ватани ман аст, падар; ватани ҳамаи мост... Мо ҳеҷ гоҳ онро танҳо нагузорем. Вале вазъ чунон танг, ки дунёи фусӯс ва пуфаксохт ҳолиё метаркида бошад.»

«Магар аз ҳазимати мо дунёву вазъ фарох гардад?»

«На. Тангтар шавад, чунон ки дили мо.»

Андар пардасаро андаке хомӯшӣ фаро шуд ва гӯё ҳар яке ба садойи дили хеш ва ё ба садойи дили наздиктарин гӯш меоданд. Зеро аз чангҳои тӯлонии бебарор дили ҳар кадом ба танг омада буд ва илоҷи раҳойӣ надоштанд. Ва ҳатто намедонистанд, роҳу чорайи андешидашон то кучо барад.

— Бесус! – рӯ ба волиӣ Бохтар овард Ориёбарзан, ки ба омадани падар чорае меандешида бошад: — Чӣ бояд кард?

— Ҳимоя бояд кард, дифоъ бояд кард! – сахл дониста, бепарво гуфт Бесус.

Боз хомӯшӣ шуд. Ориёбарзан андешид: «Чӣ гуна? Дар чангҳои гузашта натавонистем ҳимоя ва дифоъ кунем, ҳоло забонамон беустухон, ҳар чӣ мегӯем.»

— Ҳар кас тавонад ҳешро ҳимоя кардан, – ҳамроҳ шуд Ортабоз, – танҳо натавонад Эронро ҳимоя кардан.

— Чаро? – пурсид Бесус.

— Маврид буд, чора буд, нерӯ буд... дидем, ки нашуд. – гила буд ё таъна, Ортабоз фармуд: — Биёед таҳи корро накобем. Зерасоси диҷро кобанд, диҷ ворунa шавад.

— Мурод ин аст, сипаҳсолор. Ин тахти ломакон ва nobасомонро ворунa бояд кард!

— Муроди шуморо мефаҳмам, Бесус... Шумо пиндоред, ки бо пасгуна сохтани шоҳ Доро Эронро дифоъ хоҳед кард... Осон мапиндоред. Ин ҷо хатаре пеш омада... Пӯзиш аз шумо... Ҳама ба беҳудойи рӯ овардаем... Бино бар он Аҳура Маздойи бузург рӯ тофта аз порсҳо. Ҳар ҷо, ки ғам резад, садаи айшу мусиқӣ бархезад. Шоҳ Доро ба айшу нӯш шугл кард, мо бепарво шудем: «Шоҳ сомон кунад ҳамаро.» Ба чунин рӯз расидем; рӯ аз сарвар тофтем.

— Ў сарвар набошад моро! – садо баланд кард Бесус.

— Оре, сарвар набошад, аммо чун шоҳ аст, агарчӣ хӯса, сарвар бошад. Беҳашро бояд пайдо кард... Мо чун Боҳуй маккориҳо надорем; агар дорем, набояд чунон хидмати хирсона кард, ки ӯ кард; шоҳони ҳахоманиширо кушт... Аз дудмони Куруш касе намонд... Ба чунин рӯз расидем.

— Бесус хубтар аз Дорост!

Падар хомӯш бимонд аз ҳарфи писар ва вонамуд мекард, ки аз хусуси сухани ӯ фикр дорад. Ба Бесус нигарист, ки болоӣи баландаш дуто гашта, сараш ба сақфи хайма расад. Сипаҳсолор ишора бар он кард:

— Ё бинишинем ё бадар шавем. Гардани Бесус озор гирифт.

— Шумо бароед, сипаҳсолор, – то ба дил нагирад, афзуд: — Бо писар рой бизанед, ман хоҳам омад.

Ортабоз яқин кард, ки гуфтаояш хуш наомад волиро. Аз ин рӯ бурун рафтано авло донист. Ў хомӯш писарро пеш андохта бадар аз пардасаро рафт ва дарёфт, ки миёни обу оташ монда. Дар зиндагиаш мушкилтарин ва ногувортарин лаҳза пеш омада: «Ё ҳудашро биовар ё сарашро!» ҳукми шоҳ чунин бувад. Аммо падар чун кунад бо писар, ки Кова барои писар пешгири ҷармӣ дирафш карда бар зидди Заҳҳок бархоста.

Чун аз хиргоҳ бурун омаданд, сари падар ҳам буд ва сари писар баланд. Зеро падар андешаи зиёд дошт, вале писар гумон, ки падар дидорбинӣ омада ва ё ройсозӣ; шояд созгор низ бошад бо онҳо. Падару писар паҳлӯӣи ҳам гом мезаданд хомӯш. Сипоҳи саворайи се ҳазору се садаи Набарзан, сипоҳи савораву пиёдаи Бесуси Бохтарӣ, фавҷи боқимондаи эронии Ориёбарзан, инчунин гурӯҳу фавҷу дастаҳои дигар сари по буданд. Ва сафу радда ораста, қисмҳо андар канор як-як «Зиҳӣ сипаҳсолорро!» мегуфт-

танд. Чун сипаҳсолори собикадор Ортабоз донист, ки сохтаанд, дастафшонӣ кард, дурӯду шодбош гуфт ва бо майли писар ба ҳавойи пойи ӯ мерафт. Баъди дидан ва мулоҳизаву мушоҳидайи зиёд фармуд:

«Сипоҳи шумо беш аз сипоҳи шоҳ...»

Писар сар чунбонд, вале хомӯш буду дар андеша, ки беҳуда наояд падар.

«Бо чунин лашкар чӣ гуна чангро бохтем?» – боз фармуд падар.

Ориёбарзан хомӯштар шуд ва сар ҳам начунбонд, ки падар ӯро ангез диҳад, то ба сухан ояд; аз шоҳу сипоҳи ӯ, нияти Доро ва қасди омадани падар пурсон гардад.

— Ту чаро хомӯшӣ, чизе нагӯӣ? – ба танг омад падар.

— Гӯям...

Ортабоз фикр аз фармуди шоҳ дошт ва ба сар дард низ омад. Хомӯшу гунгу безабон ба сарвари олам Аҳура Маздо муноҷот мекард: «Ӯро ба шӯр наёр! Писарро гарданшаҳӣ ва саркашӣ нафармо! Ба дилаш раҳм андоз! Вазъ нобоб бувад ва сархӯр! Писарон андар чабҳаҳо парешонанд... Нашавад, ки бо якдигар овезанд...»

— Бифармоед!

Пардаи сароро якбара карда фармуд Ориёбарзан ва Ортабоз дарёфт, ки писар ба саропардаи хеш оварда ӯро; бӯрёро ишора кард бо меҳрубонӣ ва афзуд: — Роҳи дурро паймудед, хаста шудед.

— На, хаста нашудаам...

— Аз хайи Ҷиран пайдост...

— Туро дарёфтам, хастагиҳоям рафъ шуд... Маро гуфтанд, ки ба чанги Искандар рафтайӣ. Зиёд андешидам, ки чӣ маънӣ дорад? Ба тагаш нарасидам.

— Гӯянд...

— Чаро зуъм дорӣ, номехрубонӣ?

— На падар, чӣ гуна тавонад, ки писар номехрубон бошад падарро?

— Зеро пиндорӣ, ки ману бародаронат шоҳи бенасабро аз ту боло гузорем ва авло донем.

— Магар чунин нест?

— На, писарам... Ман аз зарурат омадам.

— Ҳамчун падар ё ҳамчун фиристодаи шоҳ?

— Ҳам ину ҳам он...

Хаймаи писар падарро бегона тофт ва ҳатто душманона. Чодари чодугареро мемонд, ки зери бӯрӣ пур аз мору қачдум бошад. Майли шиштан надошт, вале писар даъват ба нишастан кард: «Бифармоед падар!» Ба назари падар даъвати писар душманона тофт. Ҳол он ки худи падар омада бо нияти душманона. Ортабоз

дар дили хеш хар гуна гумонҳои оҳарманӣ роҳ меод қасдан ва дониста, то писарро бад бинад ва хоҳиши шоҳ Доробачо ояд.

— Мо бояд ба Ҳамадон баргардем.

— Чаро «бояд баргардем»?

— Умеди шоҳ ба мост... Бегонанро дил насӯзад ба Эрон.

— Дар чунин вазъ ҳол касеро дил насӯзад ба Эрон...

— Мо бояд Эронро дифоъ кунем.

— Ҳеҷ кас натавонад Эронро дифоъ кардан.

— Чаро?

— Тир аз камон часта ва мурғ аз қафас раста.

Ортабоз суҳанони писарро таҳлил мекард дар сар. Фармони шоҳ Доробачо меоварду мағзаш гич мешуд ва суҳанони писарро калимадармиён мешунид. Гуфтаҳои ӯро сарфаҳм намерафт ва матлаб тақрор мекард:

— Мо бояд баргардем ба назди шоҳ!

— На, падар! Мо набояд баргардем ба назди шоҳ... Худи шоҳ ин чӣ хоҳад омад!

— Чӣ гуна?

— Ӯ тобу тавони бо Искандар ҷангидан надорад. Хоҳад гурехт. Агар гурезад бо ин роҳ хоҳад омад. Роҳи Хуросон аз Дарвозаи Ҳазар гузарад.

— Мо бояд баргардем! – тӯтивор тақрор мекард падар.

— Чаро чунин исро кунед?

— Агар барнагардем, бародаронатро хоҳад кушт... Қофӣ Аршакро ... Аз ин рӯ омадам, то баргардӣ ва бародаронатро наҷот бахшӣ.

— Ман роӣи хеш гуфтаам, падар... ба назди чунин шоҳ барнахоҳам гашт.

— На, бароӣи шоҳ на, ба хотири бародаронат, бароӣи Эрон...

— Бароӣи Эрон аз дигар роҳ хоҳам баргашт.

— Бо дигар роҳ?

— Оре, падар!

— Ва дар ин роҳ бародаронат ҳастанд?

— Шумо бояд баргардед ва онро фаҳмонед.

— На... Агар ман танҳо баргардам, онҳоро нахоҳам дид. Шоҳ Доробачо карда, ки тӯро бояд бубарам...

— Ё худамро бояд бубаред ё сарамро! Ҳамин тавр?

Падар хомӯш бимонд ва ҳайратзада писарро нигарист:

«Аз кучо донӣ?» Вале баланд пурсида натавонист. Чун мурғи гулӯяшро дон гирифта гардан ёзид даҳан кушод, то ғамбада фуру барад ва бардошт накарда гирифтаовоз пурсид:

— Аз чӣ ба сарат чунин андеша омад? Магар падар тавонад сари писар шоҳро барад?

— Натавонад, аммо ҳақ дорад. Вале писар натавонад ва ҳақ ҳам надорад. Вале дар таърих чунин рӯйдодҳо буда.

— Бузург шудай... – гуфт падар таҳдор ва дарозо андеша кард, сар ҷунбонд, афзуд: — Ақлат низ расо гашта... Вале ба ҳазор гуноҳаш писарро натавонад падар куштан... Агар гумони бад дорӣ, ман биравам, то осуда бошӣ.

— На, падар. Ин ҷо бимонед, роҳат кунед. Ман назди Бесус хоҳам рафт.

— На. Нафасам гирад андар ин ҷодар...

— Ҷун?

— Ҷойи бегона ва ноозмуда.

Озурдадил гашт Ориёбарзан аз чунин посухи падар, ки рахти хоби ўро бегона донист, пас писар бегона падарро. Вале саҳт нагуфт, ки шарқиеён саҳт гуфтан ба падару модарро носавоб ва гуноҳи авфнопазир донанд:

— Магар хавфе доред, падар?

— На. Хавфе надорам. Ту донӣ, ки ман касеро нороҳат карданӣ нестам, ҳатто писаронамро... Ҷонбозиву ҷонканиам аз ин рӯст, то туро ва бародаронатро гум накунам.

Ориёбарзан гӯш дод ба ҳарфи падар, аммо бовар надошт; зеро ў доништа буд, ки падар беҳуда наомада. Аз ин рӯ сӯҳбатро тӯл надод ва бурун рафт аз пардасаро, то назди Бесус биравад. Ҷунки Бесуси Бохтарӣ ваъда доду наомад.

Ортабоз бимонд андар саро бо ҳазорон фикру хаёл. Андешаҳо дар набард буданд миёни худ; андешаҳои писарони ин сӯву он сӯ. Ду ҷабҳа дар корзори андешаҳои ў мечангиданд ва шоҳ Доро додвар буд. Вале сипаҳсолори кордида ва набардозмуда наметавонист дар овардгоҳи андешаӣ хеш пархошро басанда кунад; кореро сомон бидиҳад, ақаллан худ осуда бошад. «Чаро омадӣ? Ноогоҳ! Пеш аз ту касе шартӣ шоҳро ба Ориёбарзан расонида; инак ба захми ў намак занӣ... Хуб огоҳ бувад. Вале баройи он ки саҳт малӯл нагардам, нарм гуфт: «Агар ба ивази сари ман Эрон пойдор монад, сарам фидоӣ Эрон бод!» Нагӯяд чунин барбеҳуда. Киноя буд. Аммо ман худро ба нодонӣ задам ва гӯё нашунидам... Мапиндор, ки маро саҳл аст... Ту ҳам писар, онҳо ҳам писар. Миёни обу оташ мондан андак нест. Ё бояд бисӯзӣ, ё бояд обат бубарад... Бар замми он мо ҳама асиронем. Ман асири туву бародаронат, вагарна шоҳ Доро маро касе нест. Бародаронат асири шоҳанд ва худи ту асири андешахоят... Ориё! Барзано! Ту хато кардӣ! Бесус ҳеҷ гоҳ нашавад шоҳ! Агар бо зӯрӣ шавад, дурӯза шавад. Зеро сулола ва тухмаи шоҳӣ надорад. Бодовард бувад, бодаш бубарад. Ба Бесус бовар кардӣ ва аз баҳри ҳама гузаштӣ. Акнун ман гаравгон; бародаронат гаравгон. Чӣ зарурате буд туро? Ба игвою дасисаи Бесуси Бохтарӣ ба доми бало задӣ... Агар доништа будӣ, ки дунё моро амонат сохта шудааст ва ё мо дар

сарой амонат офарида шудаем, чунин рафтор накарда будӣ... Зеро ман ба одам, ба шоҳон, ба вазирон ва ба мӯъбадон бовар карда, хун рехтам дар ин олам; одам куштам, диҷхоро оташ зад-дам, ободонро хароба сохтам; яъне: куштам, сӯхтам, бурдам... Солори сипоҳ будам. Хешро болотар аз шоҳ медонистам андар набардҳо, ки ман набошам, шоҳ пойдор нест; мулк пойдор нест. Сохтану бохтан вобаста сипаҳсолорро бувад. Гӯё дунё дар кафи ўст ва Худо ёри ўст. Зеро Худованд ҳама замон тарафдори зӯр бувад. Ман хешро зӯр медонистам ва чун дар набардҳо пирӯз шудам, худро пирӯз донистам. Кулоҳам дар сар чавлон мезад андар майдонҳо... Вале ин шоҳи нотавон боли саманди бодпойро шикаст, шамшери тезро кунд кард. Олами равшанро зулматсари гардонд. Пир шудам... Суханам шамшергузар буд, ҳолиё дамагаш-та. Фарзанди худам ҳарфамро гӯш надихад; бовар надорад маро; назди Бесуси Бохтарӣ тозад... Ҳайфам меояд! Хориам меояд. Ба ҳама чиз ҳайфам меояд, ки умр барбеҳуда рафт... Гоҳи ғурур буд ва пой андар рикоб. Пиндоштам, ки болотар аз сипаҳсолор касе нест. Ҳатто шоҳон ба солори сипоҳ эҳтиёҷ доранд. Зеро агар си-пахсолор хоҳад, дар он сари сипоҳ сӯйи диҷ гардонад ва шоҳ аз тахт барандозад. Аз ин рӯ писаронамро низ илми ҳарб омӯхтам, то кишвар дифоъ кунанд... Ҳолиё саркашиҳо доранд ба иллати ноўҳдабаройиҳои шоҳи бетухмаву дудмон... Суд надорад чангу пархош; ҷуз бадномӣ чизе наорад... Дер шуд; писарон аз роҳ боздошта нашавад. Устухонашон бо чанг шах шуда... Худованд, ниғаҳ дор, то устухонашон осӣёби гардони чанг орд накунад... Кайфари илми ҳарб чунин бувад, ки падарро бо писар ва писар-ро бо падар душман созад. Ай Ахура Маздойи бузург! Мебинӣ? Мешунавӣ? Ман аз пайи писар омадам, то писарони дигарро низ дошта бошам! Ҳамчун Фони¹ дар хум рехтани хуни фарзандони хешро набиам...»

Ба танг омад Ортабоз. Писар «Роҳат бикун падар, осуда бош!» гуфта баромад. Аммо ӯ фароғат надорад. Ба назар мору қач-думҳойи зери бўрё ба чунбиш омаданд ва ўро то баргашта омадани писар неш зада, захрогин гардонида, зинда нахоҳанд монд.

Аз паҳлӯи дарпарда сар бурун овард, ки Ҷиран тобад ё на, то бинишинад бар зини он ва инон тобад сӯйи шаҳри Мод. Хох-ноҳох Ориёбарзан аз даст рафт, дигар бар нахоҳад гашт; ба назди шоҳ Доро бар нахоҳад гашт. «Ба ҳар тақдир зинда. Он ду писари дигарро химоя бояд кард.» Дарёфт, ки Ориёбарзанро бурда ната-вонад; сарашро бурдан нахоҳад...

1. Фони¹ – навқари фиръавни Миср, ки баройи асрори мисриёно ба шохан-шоҳи Эрон Камбуча хувайдо сохтанаш пеши чашмаш писаронаш сар за-данд ва хунашон ба хум рехта ва бо обу шароб омехта сарбозонро хӯрон-данд.

Бодe нoгувoр вaзид аз чoниби Хaзaр вa пaнчa зaд гулӯяшpo, ки нaфaсaш тaнг шуд вa aшк дaр чaшмoнaш дaмид. Сaри буридa вa хунини писaр пeши дидa шуд вa мeҳри пaдaрӣ бoлo гирифтa чaнгш шoҳpo фaрoмӯш кaрд: «Ориёбaрзaнpo oзoд гузoрaм; сaри хeш хунбaхoйи он ду писaр кунaм...»

Зeрo Oртaбoз мурдa буд миёни мурдaхoйи кoрзoр. Дaр чaнгш Йусус аз aсб фитoду мурд. Хaминpo мeдoнaд, ки як зaрбaйи гa-рoнвaзни мoнaнд бa сaри сaнгини пилe, aсбe ё гaжгoвe бa фaрки сaрaш бaрхӯрд вa бaрoбaри чaҳидa кaнoр рaфтaни aсбaш чaшмoнaш сиёҳи зaдa аз сaри зин пaрид вa бa зaмин зaд. Aммo нaдoнист як пoйи дaр рикoб мoндaш бaъди чӣ қaдaр рoх кaшoлa кaрдaни бoрa рaҳo ёфт аз хaлкa. Чизeрo фaрк нaкaрдлу мурд, ки он чӣ зaрбe буд; зaрби гурз, вaзни гaрoни сaнгш oсиoб?... Aгaр зaрби гурз буд, зaрби гурзи душмaн ё зaрби гурзи дӯст? Зeрo aрaнгe миёни ёдaш мoнд, ки тaлoтум шуд вa aсбoни дӯсту душмaн бaрoбaр чувoзaк гaштaнд гирди хaмдигaр вa рaзмaндaгoни ду тaрaф фaрк кaрдa нaмeтaвoнистaнд, ки бeгoнaрo шaмшeр мeзaнaнд ё бaгoнaрo. Гӯё сeли aзиму пуртaлoтум хoру хaсу сaнгш чӯбpo ғeлoндa пeш aндoхтa бa дaхaнaйи гирдoби бaлo oвaрдa буд.

Пaсoн хaмa aсбoни чaнгӣ аз тoрaш сум зaдa, нaъл кӯфтa, пaчaкy мaчaқ кaрдa, гузaштaнд; бoлoйи мурдa – сaд сум. Хaмин aзoби суму нaъли aсбoн низ дaр хoтирaш мoнд: «Дaр рӯйи Зaмин чуз вaзни суму нaъли aсб чизи дигaрe вучуд нaдoштaaст». Чун пaсрӯ дaрoз кaшидa буд, пиндoшт кӯфти якумрaйи хaстaгихoяшpo aсбoн лaгaд кaрдa, бaрoвaрдaнд. Хaмчу пири бaрчoмoндaйи бисёр aзияткaшидa вa тaхтaпуштaш зaҳру зaрдoб гирифтa, нaбeрaгoнpo фaрмудa бoшaд, ки зeр кунaнд вa хaстaгихoйи пирийи бoбoрo рaфъ гaрдoнaнд. Aйнaн мисли тaхтaпушт зeр кaрдaни нaбeрaрo мoнaд, ки як пoй пaхш кaрдa пoйи дигaр бaрдoрaд. Тaхтaпушт, китфoн, сaру гaрдaн вa дaсту пoяш мaсҳ мeгирифтaнд. Aз гoҳи сoлoри сипoх тaъйин шудaнaш тo ин дaм бoри нaхуст чунин oсудa дaрoз кaшид вa хидмaтгoрoни бeминнaт кӯфти якумрaрo мeбaрoрaнд. Гувoрo, фoрaм мeтoбaд. Зeрo ў нa нaбaрд мeкунaд, нa шaмшeр мeзaнaд вa нa аз кaсe хaрoс дoрaд; мурдaе, ки худ нaмeдoнaд чӣ сoн.

Мурд. Aммo нaдoнист, ки аз мурдaнaш сaд сoл гузaшт ё хaзoр сoл. Зeрo чӣ oвaрдy тaлoтумxo вa куштoрxo шуд дaр ин миён, хaбaрe нaдoрaд...

...Бaъди мурдaни Oфтoб, ки oлaм бaрoяш тирa гaштa буд як дaрди фoрaми миёни хoбу бeдoриpo пaй бурд. Шӯҳиxoйи нaбe-рaгoнpo мeмoнд он oзoр; гӯё тoрxoйи aбpӯйи рoстрo дoштa мeкa-шaнд. Ё тaрсy бo нӯги aнгyштoни кӯдaкoнa пӯсти кунчи чaшмpo aмбӯрaк дoштaaнд вa oҳистa мeкaшaнд, тo бoбoйи гaрoнxoб бeдoр нaгaрдaд... Нa. Oзoрaш нaрмийи aнгyштoни нaбeрaгoни дилсӯз-po нaмoнaд, бaлки чиддист вa тaҳлукaaнгeз. Зeрo мeпучaд сaхт

дошта ва мекашад, то пӯст канад ё охиста-охиста амбӯрак фуру равад ба кунчи чашм.

Чунин озор ўро ҷон бахшид ва ё аз он дунё бозовард. Зинда буданаширо ҳаёле донист, вале сараш чунон дард мекард, ки илочи андеша кардан ё чашм кушодан надошт. Бо вучуди он чун одати миёни хобу бедорӣ мича зад, то чашм кушояд. Тифли нахуст бор чашм ба равшанӣ кушодаро монад, ки якбора натавонад чашм кардан. Ҳамон чашме, ки гӯшаашро амбӯрак дошта, кашида ва пӯст дар овардан меҳост, шояд ба ёриӣ он ёвар бошад, нимкоф шуд ва ӯ аввал рӯшноӣ, пасон сиёҳиеро аранге дид, ки соя меафканд ва пеши офтобро мегирифт, вале як навъ хидмат гузоштани буд хирсона. Ё дониستاني, ки паҳлавон зинда аст ё мурда.

Паҳлавон пучаки сахтири устухониро навъе карда доштани буд, ки хидматаш дағал аст ва нармиву нозукии ангуштони набе-рагон эҳсос намешавад. Тарзе ки хобидааст сурати «хидматгор»ро дида нашавад. Ба ҳар ҳол кадом мурдаҳор ё дузди тарсу аввал дониستاني, ки ин лоша дар ҷӣ ҳол аст, пасон қорашро анҷом диҳад. Ба ҳар ҳол сари вазнину ба назар аз гунбади фалак гаронтарро андаке чунбондани, то сурати ӯ намоён гардад. Намешавад. Бисёр гарон; аз Замин ҳам вазнинтар. Набуд ҳеч гоҳ чунин.

Вале хидматгори беминнат бад-бад ва сахт-сахт пучида, пӯсти рӯяшро мекашад ва амбӯр фурутар медиҳад, то чашмашро кашад.

Ҳаёле кадоме аз узви тани ӯ чунбид; намедонад мичгон буд, сар буд ё китф, ки ӯ ҳӯсида, амбӯраш ҳоли кашид. Баъд паҳлавон тамоми зӯрашро ба қор бурда, харсанги азмро тела медода бошад, сарашро, сари аз он харсанг гаронтарашро чунбонд. Гӯё дастони пурзӯраш санги азмро тела дод, чунбид. Ва ӯ як ҷонвари сиёҳи бадҳайбатро дид; пояшро дид ва парашро. Донист, ки мурдаҳор аст. Ҳамон зӯре, ки дастонаш харсангро чунбонд, беихтиёр ўро аз замин қовқо гардонида буд. Ва қарғас аз ҷунби ӯ ҳӯсида, қадаме дур рафт.

Ақнун Ортабоз зинда буданаширо донист ва бемадориашро дарёфт: «Илоче бояд қард, то ин бадафт чашм дарнаёрад...» Рӯболо гаштан меҳост, аммо наметавонист. Паҳлӯҳо тори сару поёни по тамбаҳое буданд, намегузаштанд ӯ чунбад. Дасташ ҳам ба мурда мерасад, сараш ҳам, пояш низ. Донист, ки тори мурдаҳо меҳобад ва дасту пойи ӯ низ бар мурдаҳост. Ва гӯйи бар болои ҳама полонҳойи чунбон гузоштаанд.

Ёдаш омад, ки қанг буд ва як олости гаронвазн ба сараш бар-хӯрду ўро барафканд...

Ва ҳолиё дар чунин ҳол аст...

Якбора мургон ҳӯсида баробар дар ҳаво шуданд ва пеши осмону офтобро гирифтанд. Ў боло баромадани мургони бадниятро дида яқин қард, ки балое ҳаст. Ё лашқари душман пирӯз гашта

ба пайкор баргашт, ё кадоме мурдаи наздикашро чуста омад ва ё адӯ афтидани ўро дида буд, акнун фурсат пайдо карда омад, то ба шиканча кашад. Вале мурғон дур намерафтанд ва пароканда намешуданд.

Ў намедид пирамардеро, ки хамидакомат, асобадаст; абгортар аз ў миёни мурдаҳои зиёд гашта, хаму рост шуда ва бо нўги асо мурдаҳои чун ў пасрӯ афтидаву фавтидаро рўгардон карда, худ ба худ сар чунбонида, бо сад афсӯсу надомат ба сари мурдаи дигар гузашта, сахт дол гашта, дигареро аз назар мегузаронад. Пас аз беҳолӣ монанд ба каргас чукка зада ба сари мурдае менишинад, вале рӯшан нест, ки мегирад, таассуф мекунад ва ё чайб мекобад. Рӯшан бувад, ки дуздида-дуздида ба атроф менигарад аз зери тўбраи чўпони ба сар кашида ва мурдазорро чашм мечаронад. Чӣ меғӯяд, аз дилу мағз чӣ мегузаронад ва ё чӣ мецоҳад, касе намедонад.

Ба мурдаи асбони варамида, ба пилони чун кўхи ламида мурдаҳоро зер гирифта мароқе надорад, наздашон намеравад ва боз корзорро бекас дида як-як хабар мегирад маслухонро. Аммо ба чизе кор надорад: ба чайби касе даст намебарад, зери хафтону ҷавшан ё даруни нимланги ҷанговареро намекобад. Танҳо менигарад ба ҷехраҳо; писаргумкарда ва ё бародармурдаро монад.

Хеле гашту ҷуст, пайдо накард гумкардашро. Боз нишаст хаставу бемадор така ба мурдаҳо зада ва ба атроф менигарист, сар меафшонд ва мазмун, аз мурдаҳо пўзиш мекошт барои ба болояшон пой гузоштан. Дуртар каргаси беқарор бар мурдае менишасту мекошт, менишасту мекошт ва бол-бол зада андаке дур нишаста, лўк-лўк тори мурдаҳо мечоҳид ва мерафт боз бар он мурда. Дикқати тўбрабасарро ҷалб кард ва ў аз муттакои мурда бархеста он сў равон шуд. Вақеъан мурғи бадрӯ шилкин гашта буд ба он мурда. Зехн монд он ҷо; мурда чӣ коре мекунад, ки каргас мечоҳад ва боз менишинад. Муборизаи ҳаёту мамотро немонад.

Ў омад ба ин тараф ва мурғро хўсонд. Наздик шуда, назди майит нишаста, асо паҳлӯ гузошта, дудафта мурдаро рӯ гардонд ва худро паҳлӯяш ёзонд:

«Пада...»

Аммо аз падар садо наомад. Ў бори дигар атроф ва мурдазорро аз назар гузаронида паҳлӯи мурда дароз кашид ва ба ҷойи пурсу посух гирист. Пас паҳлӯ гашта зиреҳи чашмбанди ба рӯй афтидаи ўро якбара кард ва такрор намуд:

«Пада!»

Ў чашмпӯши чашми мурғ минқорзадаро чунбонд.

«Пада... Ман Ориёбарзан...»

Падар чунбид ва чашм нимкоф кард.

Писар шод гашт, ки падар рамаке дар ҷон дорад ва ҳарфро зиёд накарда, як бор ба асби хеле дур бастааш нигарист ва падари

тануманди гаронвазиро бардошта то он чо бурдани шуд. Аммо чун дид, ки асбро хеле дур бастааст, бо ҳамон оҳанги омадааш то назди асб рафта, назди падар овардани шуд.

«Асбро меорам, пада».

Сипахсолор даст ёзида ўро боздоштани шуд, натавонист. Чашмакӣ заду ба офтоб ишора кард. Писар маънийи ишорайи ўро дарёфт: «Дер мешавад». Ва чанде рафта гашташро тез кард ва аз он сӯ асб тозонда омада падарро бор кард бар бора. Чу аз тори мурдаҳо гузашт, асбро тозиёна зад...

Ортабозро ғазаб омад ва кин бар шоҳ Доро гирифт: «Ман Коваам! Дирафши меҳри падар парафшон кунам!» Нокомиро пай бурда ситезид дар хайма, ки насабномааш бо фавти писарон катъ хоҳад шуд. Баъд кӣ донад, ки чунин сипахсолор буд ё на? Агар буд, чаро Эронро дифоъ карда натавонист?

Ва тарс дорад, ки аз дасти сарбозони бохтарӣ раҳойӣ ёбад ё на?

«Ё Ахура Маздо! Барзин дар дасти Искандари душман; Қофу Аршак дар итоати Доро; Ориёбарзан ёри Бесус... Ман чӣ кор кунам? Мани тани танҳо... Фармонбари шоҳ Доро?»

Ҷиран натобад; ё аз паси пардаи ашк натобад ва ё рабудаанд. Ниғаҳбонон ҷо-ҷо истода. Сипоҳ бепарво, гӯё хавфу хатаре таҳдид надорад. Чунон ки қорвон то баромадани ситорайи Қорвонкаш дам гирад, пасон ба роҳ дарояд.

Рӯйи Заминро пардаи тирайи шом пӯшида; аз Ориёбарзан дарак нест. Падарро ҳоб набарад чун ҳамасола, ки аз бози ба майдони набард ворид шуданаш гоҳи аниқу муайяни ҳоб надонад ва ҳар гоҳ, ки ҳобаш омад, дар роҳ ё дар пушти зин ё дар камингоҳ ва ё паси харсанге ғанаб кунад ва заргӯшона чашмбедор бошад.

Ортабоз дарёфт, ки писар ё ҳашм надорад, ё кимати сари ҳеш надонад; ё худ эҳтироми падарро баҷо орад; ё ин аст, ки сар ба шоҳ бурдани падарро таваккалӣ ба миён оварда. Вагарна чорае андешида буд; ақаллан тую ман карда буд... Вале чунон шуд, ки аз падар гурехт.

Падар паси парда аз дахлези саро ниғаҳ бар осмони ситорабор дорад ва зебоии дунёро дарку фаҳм карда натавонад, ки чӣ гуна офарида шуда. Дар ин ҷодари ҳаёл ин қадар тангаҳойи зарин часпонида, ки... шумурда нашавад... Шояд Искандар аз пайи ҳамин тангаҳойи зардак, ки аксашон дар ойинаҳойи минӯйӣ тобад, омада бошад? Акнун ба истикболи ин лашкаркаши зарҷӯ қурбонихо хоҳад шуд. Зару хоста бурданааш кам аст, кишварбахшӣ кофӣ нест, бояд сарҳойи фарзандон қурбон кунад: «Ё Ахура Маздойи бузург, магар аз порсҳо хатое рафта, ки кайфар то ба ин андоза бошад? Чизе пойдор нахоҳад монд, Худованд! Бигзор симу зар бубарад, аммо сари фарзандони порсӣ дар амон бошад! Агар падарон бо дасти ҳеш фарзандон қурбон кунанд ва тороч-

гарро пайғамбар пиндоранд, Эронро фардо кӣ зинда хоҳад дошт? Ва Эрон киро парасторӣ хоҳад кард? ... Худоё! Шоҳи беҳиради ноӯҳдабаро Доройи Кудумон сари писари маро хоҳад! Баъд сари дигаронро! Аммо дарку фаҳм накунад, ки қурбониест пеши пойи душман?! Як-як далерону кундоварон сар гирад аз нодонӣ. Кӣ монад Эронро?... Вале ман ночорам! Худат илко кунӣ, Худованд, то фармони шоҳ бачо орам! Ё сари яке хӯрам баройи дӯе ё сари яке ниғаҳ дорам, то Доро хӯрад сари дӯе. Падаре то имрӯз накарда ин корро, магар Рустами Дастон аз ноогоҳӣ ва Иброҳими Озар аз ихлос ба роҳи Худойи якҷаву ягона... Меояд... Писарам меояд... Вале ман... имшаб чӣ бояд бикунам? Меояд...

Хешро даруни хайма кашид ва ба пушт зад рӯйи бӯрё, то писар дар ҳоб дарёбадаш ва дилпур низ бихобад. Онӣ зиёд гузашт. Писар наёмад. Магар дидбоне буд ё фиристода, ки аз наздики саро гузашт...

Ором аст шаб. Танҳо садойи сайҳаву бинӣ афшондани аспон, наъраву кишнаӣи шутурон ояд ва аз дурудур аккосу зузайи сағони шубон. Ортабозро ҳоб парида. Андешаҳо дорад миёни ҳаёлҳои ширин ва баъзан мағшуш, ки Эронрову писарро аз ҳама боло гузорад ва гоҳе Аҳриман бар сараш шайтониҳо ҷой кунад... Ва ӯ ҳаёлан сари писарро нӯги найза бардошта, чун ибратнома аз назди сарбозон гузаронда то шоҳ Дороро бубарад ва касе пеши роҳашро нагирад... «Ё Аҳура Маздо! Наход натавонӣ Аҳриманро нобуд сохтан бо чунин бузургӣ!? Шумо, ки аз як шикам ба дунё омадаед, натавонед куштан якдигарро... вале неку бад аз шумо монда дар ду сарой ҷу рангҳои сапеду сиёҳ; сиёҳ зуд бихӯрад сапедро. Ба Худо расидан душвор ё лоимкон, вале сӯйи аҳриманиҳо ғелидан осон; надониста, нодида ва кӯркӯрона ғелӣ. Зудгир вартаву гирдобӣ аҳриманӣ. Худовандо! Ниғаҳ дор аз ин гирдоб!»

Андешаҳои дигаргун шуданд. Ва мору қаддуми зерӣ бӯрё фаромӯш гашт. Дар андеша, ки писараш Ориёбарзан баройи маслаҳат рафт назди Бесус ва баргашта сари падар хоҳад гирифт... Хубтар он бувад, ки пешдастӣ кунад ва писарро бикушад. Аҳриман маъво гирифт андар замири ӯ; бар тахтапушташ чизе халид, ки қаддуме аз миёни бофтаҳои бӯрё неш зада бошад. Ҷаста хест. Чун дарде набуд, донист, ки ҳаёл аст. Зеро неши ақраб аз ҷавшан, бавижа аз пулакчаҳои он гузар накунад. Оҳе кашид дароз. Ҳама ҳастагӣҳо ва андешаҳои нугувор рафъ шуданд. Ва худ аз худ даст бибурд ба қабзайи ханҷар, баркашид аз камар, басечид ба омадани писар... Паҳлӯдарӣ гашт аз мунтазирӣ. Ва аз роғи дарпарда нигарист бурун, ки дар нури ситораҳо ва нури ҳилол сурати қасро дидан имкон дошт, аммо шинохтан имкон надошт.

Қасе меомад. Ортабоз беқарор шуд ва дилаш саҳт тапид; зерӣ обу арақ монд. Мадораш низ сушт гашт: «Натавон куштан» аз дил гузаронд ва донист, ки дар чунин ҳолатҳо раҳмдилӣ ва ё дудилағӣ

нашояд. Бояд нафрат карду ғазаб, шӯриду ситезид, то бар рахму шафқат ва одамгарӣ пирӯз бошӣ...

Бигузашт аз назди чодар он кас. Қабзайи дашнаро сахттар пахш кард сипаҳсолор ва омода гашт ба зарба. Аммо он кас сар ба саройи ӯ назад. Мадори дасту пойи падар сушттар шуд ва зӯри рост истодан накард. Ханҷар бар бӯрӣ зад ва бознишаст бар мафраш. Арақ шорид зери чавшан. Кулаҳхӯдаш гарон омад ба сар. Баргирифтӯ пеши зону ниҳод ва зери нури моҳу ситораҳо, ки аз дарпарда ворид буд. Кулаҳхӯд сари буридаро мемонд: «Сари Ориёбарзан пури Ортабоз чунин тобад рӯзе...» Ҳаммонанд сари ўро падар пеши назар гузорад; сўгворӣ кунад; ба оби дида шӯяд он сари хуниро ва бипурсад аз Худо: «Баройи чӣ?... Баройи кӣ?» Шояд он гоҳ пушаймон гардад: «На! Онҳо ду саранд, ин як сар... Онҳо хиёнат накардаанд, ин хиёнат кард: падарро гузошту рафт, бародаронро гузошту рафт; шоҳрову ватанро низ... Касо-неро гӯш дод, ки ҷойи шоҳаншоҳро гирифтанд доранд. Ошқорову рӯйирост гуфтанд низ: «Тахт Бесусро гузор... муваққатан...» Кӣ розӣ шавад ин корро? Ҳатто шохе, ки охири нафас аз зиндагӣ гирад, розӣ нагардад бо чунин маслаҳат. Касе ҷойи гарм дидан нахоҳад сарм. Ҳатто сарбозе, сарфавче ё сарҳанге... Ҳол он ки Доро шох бувад...»

Айёме буд, ки шабуруз баробар гашта. Аммо шаб ба назари Ортабоз дароз тофт. Наомадани Ориёбарзан ин шабро дароз кард. Дар шаби сиёҳ пардаҳои чашми падар сапед гашт. Гӯйӣ Бесус нагузошт ўро омадан. Қабзайи ханҷар аз даст раҳо накарда буд. Сангдил гашта, раҳме ба одамкушӣ надорад, ҳатто ба писаркушӣ. Ў чун сипаҳсолор бисёр душманонро кушта андар набарду ошӯбҳо; душманкушӣ осонтар аз гунчишккушӣ. Дилаш ба мурдаи одамай насӯзад, ашқаш наояд; гӯё ба ҷойи дил санг ё поре яхро бардошта гардад... Ориёбарзан низ яке аз он куштаҳо шавад... Гирд гардад андар саройи танг чун асби ба ҷувоз баста ва як чашмашро бо матоъи сиёҳ пӯшида. Дилаш ба танг ояд аз фазойи танг. На аз дар, бал пардаи сароро чок карда бурун рафтанист, то хашмаш фуру равад. Ханҷар кашид, гӯё синایی сипарро чок кард. Инак биравад ва Доройи Саввумро гӯяд, ки «куштам писарро!»

«На! Ў сар талаб кунад; сари Ориёбарзанро... Ҳатто ба ҷойи сари ӯ сари дигареро бурда нашавад, зеро шох хуб шиносад Ориёбарзанро...»

Пардаи саро надарид, ки дар торикиҳо низ ҳеҷ чиз пинҳон намонад аз чашми Худованд. Худойи бузург ресмони одамиро раҳо кунад ва рафтору гуфтору кирдори ўро тамошо, ки то кучо ва ҷи гуна барад танобро. Оё фикри истодан дорад ё на? Дар бехудихо Худойи хеш шиносад ё на? Агар инсон аз роҳи бад барнагашт ва Худойи хешро фаромӯш кард, танобро хоҳад кашид... Ортабозро низ чун шоҳон таноби дароз бахшид: ҳамроҳи Хишӯёршох

то Юнон рафту кушту сӯхту ғорат кард; андар тасарруфи Миср ширкат варзид... вале кам намуд... Аммо насиб накард. Боз кишварҳо сохибони ҳақиқии хешро пайдо карданд.

Ҳолиё Искандари гурусначашм ба баҳонайи интиқом оламгир шуданист. Юнонро гирифт, Осиёи Хурдро гирифт, Мисро гирифт, Порсро гирифт... Рӯ ба Бохтару Суғд дорад... «Эй Одам, то кучо тозӣ?! Оқибат хоҳӣ баргашт! Осема мабош!!!»

Касе сурфида омад. Садойи сурфааш ба сурфайи Ориёбарзан ҳам монанд ва ҳам номонанд. Вале Ортабоз ханчар дар даст омода ба гуфтор аст. Чун дар ториқӣ пардаи сароро якбара карда сарҳам дарояд, якбора ханчар хоҳад зад ва ҳамон замон, ки баройи ҷону хун набаромадан даст ба захм бурд, сараш хоҳад гирифт ва бар зини Ҷиран ништаста ҷунон ки омада буд, ҷаҳорнаъл сӯйи Ҳамадон хоҳад рафт...

«Сипаҳсолор, ҳобед?»

Овози Ориёбарзан на. Каси дигар. Ё сушт шуд. Ларза ба дасту пояш даромад, ки рағу паяш хеле тарангу кашида гашта буд, якбора сушт шуд. Дашна ба дасти чап гирифт, ки гар омада даст ба салом дароз кунад, дасташ ҳолӣ бошад.

«Ҳобед, сипаҳсолор?»

— На-а-а... Кистӣ?

— Аз навқарони Бесус. Омадам, гӯям, ки Ориёбарзан имшаб наояд... Шумо фароғат бикунед!

Дашна аз дасти падар афтид:

— Бигӯй, ки ояд... Наояд, хоҳам баргашт ба Модай!

— Чашм! – гуфт ва сари ба пардасарой халидаашро бозкашид ва бирафт.

Ортабоз аз паси ӯ ангушт мушт кард ва ларзид. Аз дил гузаронд: «Хоҳад омад. «Кучо равӣ? Чаро равӣ?» – гӯён хоҳад омад.» Ва нигарон шуд то рӯз. Ҳазор бор бо ҳазор ранг писарро кушт ҳаёлан, бо ҳазор ҳилаву найранг ва мақом сараш бурд ба Доро. Писарони дигарро озод кард. Худ боз дар пири сипаҳсолор шуд ва боз ҳамроҳи шоханшоҳ тохту кушту сӯхту бурд ва аз пайи Бесус афтод. Ба писаронаш Қофу Аршак фармуд, Бесусро пайдо карда пӯст кананд зинда ба зинда ва пеши назари ӯ сӯзанд....

БАНДИ НҶҲУМ

Ситорайи Корвонкуш баромад, ситорайи Корвонкаш низ. Ҳанӯз дар чашии Ортабоз ҳоб набуд. Агар дар ҷанги Искандар сар ҷафанда ин қадар нақша кашида буд, аз буду нобуд пур андешида буд, то ин дараҷа ғазаб карда, ҳашм гирифта ва бо душман ситезида, пирӯз омада буд. Афсӯс, ки он замон сарам-дилам пархош кард, пиндошт, ки сипоҳи Порс сипоҳест дар аҳди шохони гузашта. Ҳолиё низ дар ҷанги пинҳонии писар дудила бувад: «Кушам ё

накушам?» Аммо аз ғазаб ва фикри зиёд сиёҳ гашта, моҳиӣ дар офтоб хушконида ро монад. «Хиёнаткор бувад писари ман! Хиёнат ба Эрон кард! Бояд кушт!» дами д худ ба худ. Нагунҷид андар сарой. Аз тирӣ амудшакли он дошта биларзонд... Садоӣ сурфа омад. Пиндорад аз ларзонида наш сароро садо омад. Бодикқат гӯш дод. Шарфайи пой буд. Наздик ба саропарда омад.

«Ориё?»

«Бале!»

Осема гашт падар, ки то ин дам дашна қабза карда ме дошт, баъди хабарӣ он ки Ориёбарзан наояд имшаб, дашна аз қаҳр канор андохт, ҳолиё дар торикӣ наёбад. Ва гӯл диҳад бо ҳар баҳона, то зерӣ пой ё паҳлӯ пайдо гардад дашна.

— Кучоҳо гарди? – баробарӣ ба дахлезӣ саро ворид гаштан пурсид падар.

— Гуфтам, ки кучо равам...

— Ё айш дошти ҳамроҳи Бесус?

— Чӣ гуна айш?

— Он ки садо меояд, садоӣ мусикӣ... гӯш бидеҳ...

— На, садое нест...

— Меояд, меояд... Ба гумонам, имшаб шаби базматон буд ва ман беҳуда омадам...

— Ҳеҷ базме набувад, падар.

— Пас маро гузошта, кучо шудӣ?

— Гуфтам, ки ба маслаҳат равам...

— Гуфтам, ки туро гуфта омадам...

— На падар, на маро гуфта, аз бароӣ сарӣ ман омадед!

— Туро касе бад гуфта ва ё дил сард карда аз ман! Сарӣ туро чӣ зарурате?

— Фикр накардаед, ки шох Доро миёни обӯ оташ монда: аз он сӯ Искандар, аз ин сӯ Бесус... Бесус чунон ҳашм гирифта, ки Искандарро сар фарорад, Дороро на!

Ортабоз ноилоҷ будани корро дарёфта фармуд:

— Агар чунин андеша дорӣ, баргардам. Бародаронатро гӯям, Ориёбарзан аз баҳри падар ва бародарон баромада.

— Бесус аз нияти шумо огоҳ бувад. Аз миёни сарбозон бурун рафта натавонед.

Ортабоз сар андохт. Вале ботинаш чӯшу хурӯш дошт. Чун ноилоҷ монд, ҳамчун падар зуъм кард ва ноз, ки писар шояд нозашро бардорад. Оҳиста аз роғи дарпарда бурун нигарист; пардаӣ сиёҳи шаб хокистарӣ метофт. Ё гумон кард, ки сиёҳӣ равад аз миён ва ранги дигар иваз кунад онро. «Танҳо дар ин маврид сиёҳ сапед гардад...»

Ходимҳо хонӣ неъмат оварданд ба пардасаро. Падар надонист субҳонаӣ писар аст ва ё меҳмонона. Ҳар гуна бошад ҳам,

падар даст ба дастархон набурд. Зуъм дошт ва дар худ мечӯшиду меҳурӯшид.

Писар дарку эҳсос карда буд вазъу ҳолати падарро:

— Нон бигиред, падар...

— Ман шикамчаронӣ наомадаам... Баройи ту омадам... Омадам, то барамат, ҳамроҳи бародаронат бошӣ.

— Сипосгузорам, падар. Донам, ки дили падар бисӯзад писарро. Аммо ман нахоҳам баргашт. Бавижа назди шоҳе чун Доро.

— Шоҳе чун Доро гунаҳгор набувад. Чангро шоҳон накунанд. Чангро сипаҳбадон, сарфавҷҳо, ялону сипоҳиён ва бардаҳо бикунанд. Чун аз дасти онҳо коре наомад ва хиёнатҳои зиёд карданд, шоҳро гунаҳгор донистем. Ва ҳолиё? Ин ҳам чурми шоҳ бувад, ки шумо – воливу шаҳрдор ва сарфавҷу сарбозон гурез аз шоҳ доред? Ҳар кадоме хешро шоҳ шуморед. Мулк ба ҳоли худ гузоред... ва чун Искандар ҷаҳон гирад, боз шоҳ Дороро хор доред.

— Донистам, ки бо шоҳ Доро ҷон ба ҷон шудаед ва аз баройи ӯ сарҳо фидо кунед.

— Агар ғаразат сари худат аст, ман аз пайи сари ту наомадаам. Ҳар чӣ гӯям, дурӯғ намояд туро, зеро гумонат дигар бувад ва гумон касро ҷудо кунад аз имон... на танҳо аз падару писар... Нияти нохуб ҷой шуда дар сарат... Рост бигӯӣ, ки кадом хуносо оварда чунин дурӯғро?

— На. Дурӯғ на!

— Агар чунин гумони бад дорӣ, ман бояд пеши назари сарбозон биравам, то ту сардор бошӣ.

Ориёбарзан хандид, вале чизе нагуфт. Падар афзуд:

— Агар ту баромадаӣ аз баҳри падар, бародаронат ҳанӯз зареа эҳтиромро ба ҷо оранд.

— Сухан аз эҳтиром набувад, падар. Масъалаи ҳаёту мамонт истода... Агар шуморо рухсати рафтани дихам, ба зудӣ боз хоҳед омад...

— Чӣ гуна?

— Гумон надорам, ки Доро бо ҷунон дилу гурда бар зидди Искандари Макдунӣ ситод кунад. Овозайи омадани Искандар Дороро гурез хоҳад дод. Ва зуд хоҳем бархӯрд.

— На! Бар нахоҳам гашт...

— Хоҳед – нахоҳед, бояд баргардед, Искандарро таслим хоҳед шуд.

— На писарам, пеш аз таслим шудан хешро хоҳам кушт. – Фармуд Ортабоз ва хомӯш монд, то аз писар чӣ ояд. Писар ба андеша рафт. Падар афзуд: — Бикуш маро!

Писар як қад парида сӯйи падар нигашт.

— Бикуш маро! То нагардам дӯстро зор ва душманро хор! Хамин ҳел, ки будааст, ҷаро маро аз миёни мурдаҳо пайдо карда, овардӣ?

Аз чунин гузар аз чон кардани падар писар дар хайрат монд
ва хешро то ҳадде гунаҳгор дониста фармуд: «Ранчидед?»

Ортабоз ба пурси писар посух надод, то боз ҷӣ фармояд.

— Озоратон додам?

Падар хомӯш буд; писар бекарор:

— Қаҳрӣ? Ҷангӣ?

Падар ҷойи ҷони писарро пайдо кард магар, ки хомӯштар монд. Писар афзуд:

— Агар нофор бувад сухани ман, хоҳишатон бошад, баргардед.
Лек дар роҳ азобатон хоҳанд дод.

— Фармудӣ, то маро озор диҳанд?

— На-на! Ба номи Худо на! Донам, ки сарбозон касони миё-
наравро хуш надоранд.

Ортабоз ба андеша рафт, ки писар рост гӯяд ё норост? Зеро
якбора нарма гашта, аз овозаш бӯйи навозиш ояд ва ғамхор намо-
яд; зарае эҳтироми падарино бачо орад. Чун дарёфт чунин оҳангу
нарма, бархост, сар бурун аз ҷодар зад ва Ҷиранро бихост.

— Ҷиран асби ман аст! Шуморо асби дигар мебод!

Ҷашмдор набуд, ки писар аз дунболи ӯ барояд ва чунин фармо-
яд. Ранчид, ки асбе азизтар дорад аз падар. Сахташ расид таънаи
рӯйирости писар ва пиёда равон шуд. Ҷазабнок ҷунон буд, ки ҳар
каси пеш омадаро ханҷар дар ҷиғар задан меҳост. Бағижа Ориё-
барзанро, ки иззату эҳтироми падарро надонад. Он қадар ғазаб
дошт, ки писар куштан ба назараш пашша куштанро мемонд.
«Кош мемурдам миёни мурдаҳои корзори Йусус...».

Зери пардаи ҳокистарии субҳ пардаву ҷодару саро ва шо-
дурвон зиёд тофтанд; сутурони беҳисоб пайдо гашта, ки гоҳи
омаданаш набуданд ва ё буданду ӯ аз парешонӣ ва ё осемасарӣ
ва хавфу таҳлука эътибор ба онҳо навода буд. Ин замон чунин
қофилаеро боздошта, шутиронро ших фармуда дам гиранд... ҳама
ҷо орому хамӯш ҳаммонанди хомӯшийи пеш аз тӯфон. Ҷамину
чунин оромиро вайрон кардани нест ӯ. Пиёда равон шуд. Роҳгу-
зареро монад, ки роҳзанҳо асбу колояшро рабуда, пиёда ба роҳаш
хидоят карда бошанд. Ҷама умр сарбаланд буд. Сархам меравад.
Чунин сархамиро на аз кирдори хеш донад, балки аз пастийи
писар шуморад. Меравад касе кордораш набувад. Касе чизе на-
гӯяд ва барнагардонад. Гӯйи чунин фармон шуда ва ҳама ҳазар
аз сипаҳсолор доранд. Ва баногоҳ миёни сутурони хуфта хайрон
монд, ки самтхоро муқаррар ва муайян карда натавонад; аз кучо
омада буд ва ба кучо бояд биравад? Зери пардаи субҳдам фарк
мекунад, ки пардаи сиёҳи осмон аз Машиқ қабудчаранг гардад.
Шояд аз ҳамин дамиш муайян созад, ки аз сӯйи Мағриб ҷониби
Машиқ омада буд – аз Ҷамадон то Дарвозаи Хазар. Роҳро
Ҷиран рамузфаҳм шамидаву дидаву озмуда омада буд ва агар
инонашро раҳо сози, шояд то фароғатгоҳи тобигонаи шохони

порсӣ – Ҳангаматон биравад. Вале ғазабу ранчу дилмондагӣ то чое, ки пиёда роҳ сипараду ба асби дигар наншинад. Аҷаб он аст, ки писар сарфавчи сипоҳи эронӣ; касе падарро аз роҳ бознадорад. Назди хаймаву саро ва хиргоҳҳои хурду бузургро, ки гӯйӣ ҳар яке мартабایی сохибонашонро муайян кунанд, гузашта, сӯйи Мағриб равон шуд. Танҳо. Мазмун: писар фармуд касе кордор набошад ўро, ҳамрози нагардад, чизе напурсад. Меравад чун калходи даштӣ беёр. Вале ҳашму ғазабаш ҳазор шутурро бор. Убур кард миёни хаймаҳоро, баромад ба дашт. Ба назар бузургтар шуд ҳуссаву ҳайбаташ аз он ки буд. Сарбаланд, матинпой, нерӯманд ва боғурур мерафт; гурури сипаҳсолорӣ ва падариаш иҷозат надода, ки боре ба пас нигарад, то чӣ ояд. Ва ҳамон зайл бо кибру гурури солорӣ ба саҳроӣ фароҳ баромад.

Пури ӯ Ориёбарзан гумон надошт, ки падари пираш то ин дараҷаву андоза зудранҷ, зуъмӣ ва худбину худдӯст бошад. Вале медонист, ки то имрӯз ҳукмаш писаронро раво буда ва ҳар чӣ гуфта, писарон бачо оварда. Вале ин замон ҳукми писари «бадхӯ» боло гирифта. Пури бузурги ӯ Ориёбарзан, ки мӯяш мошубиринҷ гашта аз боҳти чанги Эроншаҳр то ханӯз ба худ наомада, бовар касеро надорад ва падарро низ душмани фиристода донад. Чун падар аст, атояш ба лиқояш бахшида.

Падари якраву шахгардан ба қадру қимати ҳеш сӯхта, равон гашт пиёда ва нигоҳ накард ба асби ваъдакардаи писар... Агар ғазаб надошт, агар қадру эътибори худ надонист ва ҳештанро нашинохта буд ва агар нинакаш дар чангҳо, қушторҳо, сӯхторҳо, харобқориҳо... саҳт нашуда буд, агар ӯ хиёнаткор буд ва ё ватан-фуруш... бойист, ки гиристӣ. Вале сипаҳсолори бонанг, ки ростиву покиро дар ҳама набардҳо ва рӯзгор авло доништа буд, таҳаммул ва андеша дошт... Ин замон чун носипосиӣ писар ва муносибату муомилаи нораवӣ ўро дид, ҳама чиз аз сараш парид: ҳаёлҳо, андешаҳо, хотираҳо, ёддоштҳо... Кадуйи гарони холиву пӯки бодбардоштаеро бор ба гардан мебурд, на калларо. Пай набарад ситезу ғазабӣ ҳешро; дамидану сурх гаштану тафсидани ҳешро; ба дард омадани ду чакка ва паси гардани ҳешро; боло гирифтани фишори хунро...

Тез равад бо ғазаб ва нафрати зиёд ба писар. Ва андешаи дигаре ба сар наояд. Ҳамин ғазабу нафрин чун оташ ўро тела ба пеш диҳад ва бе ҳеҷ мақсаду маром тез гардад. Чун андаке таҳаммул кунад? Кор ба таъхир андозад; корҳо нохуб гарданд ва умедҳо барбод раванд. Ва пири дар ҳар ҳолат кори худро хоҳад кард: нафас гирифта, дам гашта ва мадори пойҳо суст. Афзори чангӣ: кулаҳхӯду чавшану шамшер бори гарон. Сипаҳсолори рӯзгори хуш надида, вале корзордида кулаҳхӯд ба даст гирифт. Шамшери ҳамойил бар пой зада-зада, ҳалал ба гаштан расонад... Дарёфт, ки ҳама чиз дар ин зиндагӣ бори гарон аст, ҳатто ҳуди кас. Ва

олам кирои зистан надорад... Валек то ин лаҳзаву соат зиндагӣ сипаҳсолорро хуш буд. Зеро пирӯз бар ҳама чиз буд ба ҷуз ҷанги Искандар. Аз шикасти оварди Искандар рӯҳафтода шуд ва то ба ҷунин рӯз расид, ки писараш нописанд гирифт ва беҳурматтар аз сағ донист; ҳатто асби зери ронашро кашида гирифт, ки Ҷиран асби ман аст; андеша накард, ки аз кӣ расида буд курра. Ва шояд шикасти Эрон аз ҷамин нописандиҳо буд?

Ҷавшан бадар оварда ба дасти рост гирифт, ки хеле вазн до-рад ва умре ҷунин вазиро мебардошту ҳис намекард, вале ҳоло, ки умедканда аз ҳама чиз шуда, афзори набард нодаркор тобад, гарон намояду партобӣ. Бояд афканд: «На... Онро пайдо кунанд ва дар ҷустуҷӯй дароянд...»

Бо бераҳае равон шуд; бо қадобайи хушкида, ки замоне сел омадаву асаре гузошта. Пайи селоб ҳаст ва ду канори он санглох ва ҷо-ҷо гиёҳу буттаҳои хурдӣ. Канортар, ки хок дорад, сабзаву шукуфаҳо руста ва лолаҳасак шукуфта. Агар ба обканд дарояд, зер ё боло равон гардад, касе ӯро нахоҳад дид. Муродаш ин аст, ки бо ҷунин хорӣ ба ҷашми касе натобад. Писар хор дошташ, ки аз душман ё шохон ҷунин хорӣ надида буд. Писар пой аз рикоб чудо кард ва сар бар биёбонаш дод чун сутури пир, ки аз боркашӣ монда бошад; гаргин, нотавон, борнокаш, бори гарон... Нахоҳад назди писарони дигар ҷунин рафтанд; дар ҷашми онҳо хору залил тофтанд, ки бойиси ҷанги бародарон гардад; ҷанги Юнонро монда, ҷанги Эрон кунанд... Аммо сипаҳсолори пир надониста, то кучо биравад. Боло биравад, зӯр надорад, поён биравад, кучо барад пайоб? Ҳол он ки ӯ ба хуни фарзанд Кова шуданист. Лек Ориё-барзан намефаҳмад. Оне Аҳриман дар андарунаш ҷой гирифт, то писар кушад, аммо иблисро ронда, бори гарон бар дӯши худ гирифт.

Меравад саллона-саллона. Ҳанӯз ҳам фаҳму дарк накарда, ки писараш Ориёбарзан бо ӯ шӯхӣ карда ва ё як навъ имтиҳонест; ё худ ин ҳама сахнаҳоро Бесуси Бохтарӣ фармуда? Гӯё гаронийи сару танааш аз ҳӯду ҷавшан буд. Чун канори обканд гузошт, сабук гардид, кадуӣ холийи тори гардан фуру афтид ва андешаҳо омад ба сараш: «Чӣ бадие карда бошам дар ҳаққи Бесуси Бохтарӣ?» Ба-диву нобақорие ёд наомад: «Чӣ нопадари кардам Ориёбарзанро?» Нопадариё наид... Аммо ҷӣ кореву кирдоре, ки Бесуси Бохтарӣ ва писари ҷониаш забон як кардаанд бар зидди ӯ. «Ачаб... ҷаро бознадоштанд, ба шиканҷа накашиданд, накуштанд? Балки чун девонаӣ бекасу кӯй раҳо карданд; чун бузи гаргине, ки бозмон-данаш андар рама хавфе дошта бошад, сӯйи саҳро ронданд...» Ҳолиё марди роҳи бемақсад равонро монад, ки на тӯша дораду на зоти сафар; ба кучо сар заданро низ надонад. Нафарест, ки ҷаҳор дасту пояш кандашуда аз осмону замин... Ҳайрату тааҷҷуби падар он аст, ки асбро кашида гирифт писар, марқаби дигаре надод; аз

роҳаш нагардонд ва напурсид, ки зоти сафар дорад ё на; дӯш на-
вое хӯрда буд ё на? Сер аст ё гурусна? На. Чизе напурсид, писарӣ
накард. Агар назди бегонае омада буд, подоше, кайфаре, акаллан
чавобе гирифта буд. Аммо... аммо Ориёбарзан на аз он писархое
буда, ки падарон умед доранд: «Шояд чунин бошад подоши ама-
лам? Кайфари кирдору рафторам ин аст, ки дар даврони пириам
пеш омада.» Зиёдтар аз ин андешае дар сар надошт.

Хуршеди аз канори Замин тор омада ҳаворо тафсонд. Андар
биёбону обканд паноҳгоҳе набуд, то сипахсолори пир сар паноҳ ку-
над: «Азоби ҳама даврони чангӣ ва кирдорхояшро бояд бикашам...
Худованд кирдори нек ё рафтори бадро беподош нахоҳад монд.:
чав корӣ, чав даравӣ, гандум корӣ, гандум... Ай Худо, ҷонҳонӣ
зиёд ситонидам чун Азройил! Ҳатто фурсати пурсидан набуд,
ки ӯ ҳақ дар назди парвардигор ё ман; онҳо гунаҳкоранд ё мо?
Шамшер мерондам, тег мезадам, найза меандохтам; хун мерехтам,
мекуштам... Гуноҳ буд, гуноҳ... хун ҷӯшида, пеши чашмро тира
гардонида; хурушон ва чун паланги жаён меситезидам ба одам;
ба ҳамшакл, ба мисли худ забону чашму гӯш дошта. Ба онҳое, ки
чун зану фарзанди ман умеди зиндагӣ доштанд.

...Ва ҳар чӣ буду набуд, барои Ватан кардам; барои Эрон
кардам; барои кишвари Порс кардам... набояд гуноҳ бошад.
Нашояд маро гунаҳгор доништан ва ҷазо додан... Ман худ донам
гунаҳхоямро. Ҷуз он ки гуфтам, ҷурме надорам: Эронро хиёнат
накардам, модару падарро хиёнат накардам, Худоро хиёнат на-
кардам... ба фарзандон, ба шох ва ба дӯстон хиёнат накардам...
Оқибати кор чунин шуд... Надонам, ки чаро писари аз хуни ху-
дам рӯида чунин рафтор кунад? Хаёли хом аз сарам гузашт...
Натавонам он корро қардан. Пиронасарам, шайтон бардор дод...
Айби Ориёбарзан набувад. Ё ба ҳарфи хомхаёл Бесуси Бохтарӣ
гӯш дода, аз баҳри шох, аз баҳри падар ва кишвар баромад. Магар
рӯз бинад чунин писар? Дилам сӯзад ба ӯ; писари раҳгумро дилам
сӯзад, ки бо чӣ хаёле, бо чӣ нияте аз баҳри ҳама чиз баромада,
муҳиббонро, пайвандонро пеши пой зада, думи Бесусро гирифт.
Ҳанӯз ҳам надонад, ки ӯ чӣ кас аст? Бесус барои нафси худ,
барои ҷоҳу ҷалол, барои тахту тоҷ ҳама чизро қурбон кунад...
Бефаҳм, бефарҳанг... туро чию тахту тоҷро орзу қардан? Аз тух-
маи шохон набошӣ! Ба оли Ҳахоманиш напайвандӣ! Чӣ орзу
кунӣ? Бенасаб!... Панҷоҳ сол аст, ки бо шохон ранҷ мебарам...
барои пойдорӣи шохон ҷангидам. Ватан гуфтам, Порс гуфтам,
Эрон гуфтам... Аз Қоф то Қоф зери суми асбам буд. Писарро Қоф
ниҳодам ном... аммо орзуйи шохӣ накардам... Дар осмонҳо хаёлан
парвоз мекардам аз барори набардҳо... тоҷ нахостам... Болоӣи
дасту тори сари сипоҳиён будам... тахтро ҳавас накардам... Чӣ
шуд, ки писари ман ба як ваъдаи хому хаёли, ба қадом орзуйи
ширин мулкро монду саҳро ро пеш гирифт; шохро гузошту шахр-

дорро пазируфт?... Худоё, агар имконоти маро дошт, чиҳо карда буд? Хангоми набардҳо нокортарин шохонро дар пахлӯ будам ва метавонистам бо як ҳаракат ва ё зарби шамшер, дашна ё гурз нобудашон созам, то мулк аз чунинон раҳо ёбаду ҳам сипоҳ... аммо накардам ин корро, ки бад бошад ҳам, ӯ сарвари халқ аст... Валеки буданд касоне чун хочасарой Боҳуй, ки гоҳи базму фараҳ шохонро куштанд... Дуздӣ, ғаррӣ, бадӣ зери саргини хар аст, дер ё зуд рух занад...

Ай Худованд, шунавӣ ҳисоботи умри маро? Агарчӣ мӯ ба мӯ донӣ ва худ фармудаву навишта бошӣ... боз гӯямат. Маро чиву пеши писар рафтани чӣ? Бойист, ки баракс шуда буд: ӯ меомад назди ман; узроҳ мепурсид, ки нораво бошад кирдораш: Ватану падару шоҳро гузошта, думи кадом омадаро гирифта, ки шояд хангоми набардҳо хиёнатҳо карда бошад. Зеро ӯ он гоҳ солори сипоҳ буд; шоҳ Доро мани пирро гузошту бохтариро сипаҳсолор хонд. Пиндошт, ки ӯ зони шоҳро бихарад ва мулкро аз ҳуҷуму оварди Искандар наҷот бидиҳад. Ҳайҳот! Ҳайҳот, ки бозӣ ва ё ҳаёли кӯдаконае беш нест!...

Аммо ман ба хотири фарзанд назди ӯ омадам, то фарзандон аз марг наҷот диҳам ва ё Кова шавам ба хуни писар. Заҳҳок бикушам... Вале мебинам, ки нопадар дар назди писар. Пас чӣ бояд бикунам ман?»

Рӯбохе пайдо шуд зард. Гӯш ҳезондаву дум хобонда, замин бӯй кашида мерафт пешопеш. Гӯйи раҳнамоӣ баде буд сипаҳсолори пирро. Ортабоз ба як бор дидан гург пиндошт, ки ин сайди бемадорро хоҳад хӯрд. Фирефта то галайи гургон барадаш ва хомталош фармояд. Сипаҳсолор ханҷар аз миён кашид... Вале баробари аз наём бурун омадани дашна донae дар гулӯаш руст шуд ва зӯр оварда ва афшурда ашк аз дида бурун кард; хориаш омад, ки подоши нобаробар шуд кардаҳояшро: «Ай Худо! Наход фарзанд то ин дараҷа бедил, бераҳм, носипос, ноинсоф, беимон ва беҳуд шавад? Магар фармудайи Бесуси Бохтарист, ки «Ё, Ё» гуфта бошад? Шоҳ Доро низ «Ё, Ё» гуфт. Аммо ман падар ҳастам, дастам ба чунин кирдори бад нарафт. Шояд Бесус фирефта, фармуда бошад. Охир ӯ писар аст! Аз хуни ман аст!...»

Рӯбохи зард замини беҳи буттаҳоро шамида-шамида рафту чизеро чуста-чуста бозомад. Ва одами сари санг нишастаро дида як қад парид. Хеле нигарон истод ва фарқ накард, ки сайёд аст ё сайёдсурат. Сипаҳсолор ночунбон буд, то шағол санг пиндошта пештар ояд, ӯ якбора найза ё шамшер занад, ки шояд пӯсташ ба қор ояд: «Ҳа-а-а... Қори одат... То шамшер дар даст бувад, одамӣ аз бадқорӣ даст нашӯяд... Дастӣ одатқарда дами назъ ҳам ба қабзайи шамшер равад...»

Гӯшҳои рӯбоҳ чур, чашмонаш тез, гарданаш баланд ва думаш хамида буд. Чунин сурату ҳолати зардак диққати сипаҳсолорро

рабуд. Оне ӯ хама чизро фаромӯш карда, чашмбаракон дошт бо рӯбоҳ. Магар тезии чашми ҳайвон зӯрӣ кард, ки одам мича зад ва рӯбоҳ аз чунин ҳаракати ҳайкали сокит як қад парида пас гашт ва чанде рафта, истод, гардан тофта ба пас нигарист. Ӯро як зайл ночунбон дида, ҳайрон шуд, ки он дупойи сахттарин душмани чорпоён тарс надихадаш, тир назанад, душмание накунад.

Вале рӯбоҳ рамид: хо аз он боло саворе гузашт, ки як асби бесаворро чилав мекашид, вале аз он баландӣ чашмаш наафтид ба пастӣ; табиӣ бувад: ҳеҷ болонишин набинад пастнишинро. Ӯ маҳмезу пошна зада, сарафзор меафшонд чаҳорпойро, то зудтар бирасад ба манзил, вале асби бесавор фӯк пеш ёзида, гардан дароз дошта, майли рафтан надошт ва савор рӯ ба пас оварда бо шиддат «Чу!» мегуфт, то саркашӣ накунад ҳайвон. Аммо ҳайвон аз нафаси ӯ дармеёфт, ки ба пас ҳидояташ мекунад ва сарафзорро тарангтар мекашад.

«Маро...» асби бесаворро дар назар дошта гуфт ба худ сипаҳсолор, вале на асбро шинохт ва на саворро. «Раҳгузаре...» Тасалли дод хешро ва сар фурутар кашид, то набинадаш.

Савор асби бесаворро чилав кашида аз обканд гузашт. Тозиёна мезад, то асби зери ронаш тез гардад. Асби зераш тез ҳаракат дошт, аммо асби бесавор вазн меандоخت ва майли рафтан надошт. «Чу!» рӯ ба пас оварда сарзаниш мекард ва баъзан ситойиш ва зорӣ: «Чу-е чонвар!» Рафт-рафту аз назар дур шуд ва сипаҳсолор аз пастии обканд ӯро надид...

Ва чашм сӯйи рӯбоҳ бурд, ки низ ғайб зада буд. Фоли бад до-нист: «Рӯбоҳро дучор оӣ, корат барор накунад. Гургро дидан хуб бувад дар сафар...» Ва майли хестан кард. Пойҳояш фараву мадор надоштанд. Хеле гашта, рағу паяш нарму кушода шуда буд; холиё шаху карахт гашта, мекашад рағу пайҳо. Иллаташ: як умр савора гашта, аз бӯю ҳӯйи пиёдагардӣ баромадан бошад. Вагарна сарбоз дар ҳеҷ ҳолат набояд афзори чангӣ афканад. Ва ҳоло бе ҳӯду бе чавшан нимбисмилеро монад ва чун марди ноумед зиндагиро нафрин хонад. «Дар олам дигар касб набуд, ки чанговар шудӣ? Одамкушӣ омӯхтӣ? Хунар бояд омӯхта будӣ. Магар надониста будӣ, ки маънии чанг харобист: куштану сӯхтану вайрон кардан... ва ҳазорон маънии зишту бад ва нохубу манфиатҷӯйӣҳои зиёде низ дорад, ки ҳама бо ранги бади аҳриманӣ – сиёҳӣ андуда бошад. Нақӯби дареро, нақӯбанд даратро!»

Аз беҳобӣ ва андешаӣ зиёд он қадар хастаҳол гашта буд, ки сари санг нишаста натавониста, чун ҷуволӣ ҳолӣ шорида буни санг шуд ва дарёзид ба тахтапушт. Эҳсос ҳам накард, ки сангҷол озораи диҳад; хору хас халад ба тани тирногузараш. «Агар маро чӯяд, хоҳад баргашт.» Харпанча зери сар, рӯй ба осмон аз дил гузаронд. Ва як бор нигарист ба Хуршеди баланд. Нури он чаш-машро бурд. Чашм пӯшид ва ҳамон зайл рӯбоҳи зард андаруни

чашмонаш монд. Сипас ба чунбиш омад: дум ликконда чониби «мурда» шуд. Дуртар истода хеле афсун кард. Ба атроф нигарист, ки касе ҳаст ё на. «Макри рӯбоҳонае набошад?» Аз таҷрибайи хеш андешид ва одамро ночунбон дида, пеш омад.

Ва чашмаш ба дашнаву шамшер афтида як қад парид. Пас-пас рафт... Хеле гӯш чурру чашм чор нигарист ба «мурда» ва ўро бечон пиндошта пештар омад ва аз як нӯки шамшеру ги-лоф газидани шуда фӯк ёзид, вале чуръат накарда, гардану тани ёзидаашро пас кашид. Чун лошаҳўрони тарсу як қадам дур аз ў сағона нишаст.

Дар осмон девпояи зард тор метанид. Лошаҳўрон низ пайдо шуда буданд. Болҳояи кушодаашон ночунбон чун боле рӯйи об гирд мегаштанду чувозак ва аз он баландӣ менигаристанд ба лоша. Вале фуру намешуданд, ки шамшер дорад «мурда». Каргасе чашмони тезашро аз чашмони ў намеканд ва мақсад дошт, ки рост ба сари лоша нишинад ва нахуст чашмонашро нӯл зада, бурун орад... «Лаҳзаҳо тақрор мешаванд... Худоё!».

Ва чизе пуришаст ба чашми росташ зад. Ҳаросида даст бурд ба чашм ва малахеро дошт. Чашм кушода он шербасту шерчашмро дид ва сурхӣи зерӣ болҳояш ва ҳорақҳояи банди пойҳояшро аз назар гузаронида сар чунбонд, ки ҳама ҷонварони саҳро гирди ў ризқҷӯӣ омаданианд. Ба ҳар ҳол ин дарозпояи ўро нороҳат кард. Ҷаҳли сипаҳсолориаши гирифт ва пойҳояи дарози малахеро канд. Ба ҳаво андохт: «Акнун бупар!» Бол бароварду парвоз кард ва дур нарафта ба шикам зад ва сарокалла рафт. Чанд бор ҳаракати парвоз кард, натавонист. Аз пойҳояи кандаи малах маънӣ гирифт-ту ибрат ва ба пой шуд. Чашм ҷаронд ба атроф. Хаёл бурдаш ба умр ва роҳи рафтаву сипарда.

Рӯбоҳи мурдаҳок аз чунбиши «мурда» хӯсида гурехт.

Дар ҳаво паррандае пар намезад.

Ў танҳо, рӯбоҳ танҳо, малах танҳо: «Ҷаро пойҳояи ўро кандам? Ҳаааа... Намекандам, дунёро сарфаҳм намерафтам...»

БАНДИ ДАҲУМ

Лаълийи зарини бузург рӯ ба киём дошт. Сипаҳсолори пирро хеле тафсонда буд: аз сару рӯй, гардану сари сина, тағи каш ва миёни пойҳояш арақ мешорид. Оҳанрағзайи ҷавшани тафсида нороҳаташ карда буд. Вале ҳешро чолок ва рӯҳан сабук дарёфт, ки ҳама ҳастагиҳо рафъ гашта. Аммо хуши чунбидан надошт. Гӯйи ҳеч гоҳ, бавижа дар солҳояи пасин чунин роҳат накарда буд. Охи шукрона кашид, нафаси дароз баровард. Арақи пешониро каф зад ва хайи гардану занаҳдонро пушти даст пок кард. Ором буд. Нахоста, ки чунин осудагӣ вайрон гардад; андешае дар сар надошта бошад... Аммо нашуд... Якбора мағзи сараш хотирахоро

рӯгардон карданд. Боз тохтутозу пархошхову куштану сӯхтан ва
 вайрон кардану бурданҳо ёдаш омад: «Худованд ҳеч амалро бе
 подошу кайфар нахоҳад монд. Бехуда мизон наофарида.» Худ
 аз худ дар сараш чунин андешаҳо омад ва кардаҳои хешро низ
 ҳаёлан андар ду кафи тарозу гузошт: корҳое, ки Эронро кард,
 гарантар омад аз ҳама кирдорҳои носавобаш. Табассум дамид
 дар лабонаш. Рӯҳ гирифт. Ҷон даровард. «Бояд баргашт» ҳамин
 қадар гуфт ба худ. Ҳам хоҳиш буд, ҳам амр буд, ҳам меҳр буд,
 ҳам ватанхоҳӣ буд. Ҷуз ҳудаш ин нияти кӯтоҳ ифода шударо касе
 шарҳ дода натавонад. Дунёро фаромӯш кард. Кинаҳо рафъ шуданд.
 Бадийи писар дар ёд намонд: «Ин гурбайи зардро бехуда бехосият
 гӯянд... Ҷуз рӯйи ӯ рӯйи касеро надидаам... Фараҳ овард ба дилам.
 Бехуда афкандам кулаҳҳӯду чавшанро... ба кор ояд... Эронро
 хидмат хоҳад кард... пири пир наям... писаронам хидмат хоҳанд
 кард... Ай Ахура Маздойи тавоно! Эронро ниғаҳ дор! Оламро
 поктар аз Сугду Порс кишваре нест! Ту донӣ, ай худованд, ки
 чанд бор Эрони муқаддасро чон додам ва ту чони маро бозгардо-
 нидӣ, то аз баройи кишварам, модарам дубора ҷонбозиҳо кунам...
 вале чаро фарзанди ман рӯй аз Эрон гардонад? Ҳол он ки ӯ буд
 Эронхудо... ҳама ӯро бовар доштанд... ва имрӯз гӯш ба ҳарфи
 қадом бохтарӣ диҳад ва рӯй аз модар гардонад. Ё шарм дорад аз
 кирдораш? Аз нотаवонияш? Аз ноўҳдабаройиаш, ки кишварро
 ҳифзу ҳимоя карда натавонист? Шояд аз нангу номус ба чашми
 порсҳо ниғашта натавонад ва рӯ пинҳон кунад? Ай Худованд, ту
 дониву ман: гумонам чунин бошад. Писарони сипаҳсолори Ортабоз
 бенанг, беор, беномус набошанд... шири поку ҳалол хӯрдаанд...
 нахоҳам, ки нону намаки Эрон кӯрашон кунад! Маро баргардон
 пеши ӯ, ӯро баргардон пеши ман. Ӯ писари ман, ман падари ӯ...
 ҷудойӣ нашоёд... Агар Эрон набуд, меҳри Порс набуд; нангу
 номус набуд; то Юнон, то Макдуниё, то Миср, то Бобул нарафта
 будам... Пӯзиш аз ту! Кашоварз гӯяд: «Ними нон – роҳати ҷон» ва
 назди зану фарзанд бароҳат хусбад... Аммо мо ҷанговари роҳати
 онҳоро низ ҳалал бахшем. Киштаҳояшро помол кунем; ҷуфти го-
 ваш бубарем; хонааш оташ занем... Пӯзиш аз ту, Ахура Маздойи
 доно! Киро ранҷонд ӯ, киро нороҳат кард ӯ, киро бадӣ хост, киро
 кушт, чиро бурд, кучоро сӯхт... фарке надорад баройи размгар.
 Одамӣ – дарранда; даррандае, ки дидаву доништа, аз рӯйи ақлу ҳуш
 рафтор кунад; мизону баркашаш пешакӣ бошад... Ай Худо! Чаро
 майдон офаридӣ, чаро асб офаридӣ, чаро лашкар офаридӣ, чаро
 шамшер офаридӣ ва ҳама гуна афзори куштор... ва бузургтарин
 силоҳи қатлу гораи Нафсро офаридӣ? ...Ай Худованд! Дар пархо-
 шҳо ва талошҳо доништам, ки бузургтар аз Нафс силоҳе нест дар
 куштору сӯхтор... Одамиро ду нафс било сарафзор додӣ; нафси
 таку боло; ва акнун касе онро нӯхтаву инон зада натавонад. Нафс
 бубарад чун шайтон; Нафс бардорад ба Осмон, Нафс занад ба

замин; Нафс андозад ба об, ба оташ, ба чох, буруни девор, буруни кишвар, буруни инсонҳо, буруни эътибор; буруни рӯзгор ва созад шармандаи ду олам... Агар ман низ чилави Нафси шайтониро сар дода будам, нарасида будам то ба ин рӯз... ва шояд нарасида будам ба д-ин хорӣ. Шояд касон барои нарасидан ба чунин хорӣ Нафсро идора накунам; инони онро раҳо созанд, ки ҳама балоҳо бо Нафс бошад ва бар сари дигарон борад? Нафсу Бало бародаронанд; нокомӣ оранд; Нафсу бало зану шӯянд, бадбахти зоянд... Худовандо! Донам, ки маро аз муҳиббони хеш хондӣ ва ҳар гоҳ инони саманди нафсамро кашидӣ... вагарна ман низ чунин будаму чунон: Эронро ба як ҷав фурухта будам ва ҳамроҳи писарам Ориёбарзани сарфавч чони хеш азизтар аз кишвар ва руҳи ниёгон донида будам... Худоё! Шояд саҳве рафта? Шояд озмуне буда ба садоқат ва муҳаббати падарона? Шояд ҷугулие шуда аз номи падар? Шояд номехрубоние гузашта аз падар? Вале чаро ӯ – писари хунӣ ман чизе нагӯяд? Ва нафаҳмонад асбоби ҷудой? Худоё...»

Савор асби бесаворро ҷилав кашида бозпас омад. Шитоб надошт. Ба майлу хоҳиши асбон мерафт. Гӯшҳои асбон афтада ва сархам чун хари хаста пой мебардоштанд. Ва савор то обканд расиду асбонро боздошт ва пиёда шуда, ҳам хӯрд. Боз пайдо гашт, ки банди шолвор мебафт. Дергоҳ ба асб савор нашуд, балки атрофро аз назар гузаронд; касеро ё чизеро ва ё ҷойи бобе меҷуст ба истироҳат... Сонӣ асбонро иваз кард: бар зини асби бесавор нишаст ва асби зери рони хешро ҷилав кашид. Сӯйи Дарвозайи Хазар ҷилав кашид.

Сипаҳсолори рӯҳгрифта, ки савор андешахояшро пароканда буд, харпанҷаи зери сар кушода, вазни гӯё барои ҷусса хеле гаронашро бардошт ва дунболи савору асбони бепарво нигарист. Дашти фарохро дида ҳайрон монд, ки чун паймуда ин манзилро? Мазмун, ҷӯши ғазаб, ҷаҳл ва нафрин то обканд бардошта овард: «Наёфт маро...» Аз дил гузаронд, ки савор дар ҷустуҷӯи ӯ бошад... Ва сиёҳи зад чашмонаш, давр гашт сараш; сари по нишаст ва муддате баъд қомат рост кард...

Савор дур рафта буд...

Гом зад. Пойҳояш дард ёфтанд чунон ки чанд муддат ишкел ё кундаву завлона ба пойҳояш андохта, инак раҳо карда бошанд. Чун тифли навпо ду-се гом зад ва пойҳояш ба ҳам печиданд. Даст ба зонувон бурд, молиш дод. Боз боло баландтар грифт: «Пирӣ!» гуфт ва ба саҳроӣ фарох нигарист, ки савору асбон гамбуск ме-тофтанд. «Пирӣ...пирӣ.» Умедканда аз дунё тақрор кард ва лаҳзаҳои обкандиро дами вопасин пиндошт. Сари дил пур, димоғ низ пур, гиря гулӯгир, тез-тез миҷа зад ва сурфид, то гамбодайи гулӯгирро дур созад. Сӯйи само нигашт, ки каргасҳои бадафт ханӯз ҳам гирд мегарданд ва ё лошахӯри рафтаанд... Дар фазойи

соф танҳо наххойи гармо чун наххойи канда-кандаи абрешим сарсӯзан бар чашм мезаданд. «Ҳо, рафтаанд, ба сари лошайи дигар рафтаанд. Дунё пур аз лоша, чаро танҳо ба сари мо гирд гарданд? Рафтаанд бадафтхоеи бадният.»

Ва рафтагор шуд охиста-охиста. Рафт-рафту нишаст, ки чунин гамбускона рах сипардан то ҷое нарасонадаш. Ва агар расонад, то кучо расонад? Магар хубтар бошад он ҷо аз дидори писар ва муомилаву муносибати нохуби ӯ? «На, гумон намекунам; ҳеҷ чиз бо меҳри писар баробар шуда натавонад.» Фараҳ омад дилашро, ки нафаси баҳор ва зебонии сабзаву шукуфа чунин сурурро ба дил ҷой гардонад. Табассум дар лабонаш дамид ва зиндагӣ ширин намуд дар чашмаш. Умри дурӯзайи сабзаву шукуфаҳо ва таровату наҳхати онҳо, ки димоғашро муаттар сохта буд, ўро аз роҳ баргардонидани шуд; аз ҳама гуна роҳхоеи дунёбозорӣ ва кину адоват ба писар... Ва Ориёбарзани шӯридаву худписанд бехтарин марди дунё тофт ба назараш ва аз тифлӣ то имрӯзи ўро пеши чашм оварда, ки дӯшташ медошт... Ҳолиё? Ҳолиё низ дӯст дорад бо ҳама қайсархоеи писар...

Сар фароз дошта ба дашти бекарона нигарист; ҷонзоде наме-тофт. Дер нигарист ва майли бозгашт кард. Аз бароеи ҳӯду ҷавшан баргаштани шуд, ки айб бошад сипахсолорро афзори ҷангӣ дар нимароҳ афкандан. Ҳайратзада атрофро бори дигар аз назар гузаронд, ки ин рафторашро касе бинад, айб шуморад. Касе набуд. Пас худ хешро айб кард: «Шояд аз якравӣ ё ҷаҳолат буд? Ҳар чӣ буду набуд, хуб нашуд. Ё бароеи хоҳиши Дороро бачо овардан буд? Ё таънаву маломати писари ҷанговарро шунидан нахостӣ? На! Бардошта натавонистӣ гуфтаҳои Ориёбарзанро. Пиндошти танҳо дили ту сӯзад Эронро. Дигарон Эронро бегонаанд, бавижа писарони ту. Онҳо аз бурду боҳти Эрон парвоя надоранд... Ва боз асбоби бо шох Доро ногиро шудани Ориёбарзану Бесусу Набарзанро доништан хостӣ. Шояд онҳо низ бароеи Порс чунин рафтор кунанд, ки ту... Ҳолиё Порс пурра нарафта аз даст; Эроншаҳр рафта... Ва шояд сабаби бо шох истода натавонистани Ориёбарзан ҳамин Эроншаҳри овозадор, Истаҳр ва Тахти Чам бошад, ки бо ҳама ҳастияш рафт? Аз даст рафтани гахворайи нозу гахворайи тамаддуни эронӣ шояд ўро ба чунин роҳ андохт; натавонист бо шох Доро созад ва мурсову мадуро кардан. Магар нахоста таънаҳои бебуну нобарҷойи шохӣ тарсу ва бенангро шунидан... Ва ман чаро мадуро кунам бо ӯ? ... Чуз шох ва сипоҳи ӯ дигаре натавонад кишварро боздоштан. Ҳмм... Вале на чун Доро шохе... На чун Бесус худхоҳе... Агар касон як хато кунанд, Ориёбарзан ду хато кард: аз шоху сипоҳ канора ҷуст; Бесуси бохтариро бовар кард... Ай кош ман хато кунам дар андешаҳои худ: кош бовар накарда бошад ба Бесус; кош дар пайи нобудии падар наафтада

бошад! То фоҷиайи бузург пеш наояд... На! Бузургтар аз фоҷиайи Эроншаҳр фоҷиае набувад...»

Ва аз он ҷониб – аз тарафи Дарвозайи Хазар асбе омад беса-
вор. Нахуст хурд метофт аз дури, наздик омада бузург шуд. Си-
пахбад пиндошт он асби бесавор аз дасти ҷилавкаш раҳо хӯрда,
тозон ин сӯ ояд. Аммо чун наздиктар омад, Ҷиран тофт. Ёлу думи
заринашро фахондаву дамонда бодсуръат меомад ва бод гӯйи
бардошта меовардаш. Даҳонаву сарафзораш садо дардода ва ри-
кобҳо бод гирифта ба ду ҷониб чу бол кушода чун симурғи Золи
Зар баландтар аз Замин парвоз дошт... Гоҳе бӯй аз хок кашида,
гоҳе садо аз Фалак шунида, кишна карда, сайха кашида; меғ аз
арзу само бароварда... меомад... Сипаҳсолори пир гоҳе надида
чунин ҷилваву кишнаву тохту парвози Ҷиранро. Надониста ақлу
фаросот ва меҳру муҳаббат доштани ўро. Ва ҳайрату тааҷҷуб
карда, ки бо чунин асби донову зирак ва рамузфаҳм чӣ гуна кас
тавонад набардро бохтан.

Ҷиран омад-омаду аз тори обканд гузашта андар карона чаҳор
сум ба замин поя кард ва ҳайкалаш барафроста гашт; ёлу фишу
дум фаҳидаву дамида буд ва якбора ҷароғпоя шуд асб. Дастак зад
дар ҳаво чунон ки шиновар дар об. Пас чаҳорпо шуд; чувозак гирд
гашт. Боз замин бӯйид, ҳаво шамид; бӯйи ошноро шуниду шинохт,
ки баргашт ба обканд. Ва равои шуд бар асари бӯйи шунидааш.
Реза рафт, лӯкка гирифт, то шитоб бояд бикунад ва чаҳорнаъл
шуд. Аз санғҳои зерӣ сумаш шарора мепошид.

Ҷашмони малаҳиӣ Ҷиран дашти кушод ва Замину Осмонро
дар худ гунҷонида буд ва дид, ки андар ҳамаи обканд ҷоваре
ҷунбучӯл дорад. Дикқати Ҷиранро рабуд. Гӯш сик кард, ки бо гӯш
дида, мешинохта бошад. Хӯсида гашташро суст кард. Фиркид.
Ақун на зайле чу бод меомад, балки шуморида пой мебардошту
мениҳод. Якбора бозистод. Сар ҳамид. Бӯйид пайроҳаро ва сай-
ҳаи ҷонкоҳ бароварда, дасту пой зад, ҷасту хез кард; ҷароғпоя
шуд. Дар чунин ҳолат сайха кашид.

Сипаҳсолор дарёфт, ки Ҷиран то хӯду ҷавшани афканда расида,
афзорро дида ва соҳибашро нобуда пиндошта, пуриштироб сайха
кашид... То Ҷиран озори зиёд набинад, дилоб нагардад, андаке
қомат рост кард Ортабоз. Ҷиран гӯш сик карду дум афрошта зехн
монд ва ҷашмаш афтид сипаҳсолорро. Диду шинохт соҳибро. Муд-
дате қарор истод. Пасон сар афшонду сайҳаи дароз баровард, ки
қасеро ҳабари пайдо гаштани соҳибро мерасонида бошад. Пасон
«Ҳй-ҳй-ҳй!» садои нарми оштиву пазирайи бароварда, кишнаву
уштулум карда, думу ёл бардошта, чунон ки сарафзор ба кӯҳаи
зин сахту кӯтоҳ баста бошанд, гардан қачу қат карда, қантару
баноз, зону шикаста ва қадам шуморида ҷониби соҳиб омад. Бозӣ
карда, кишнаву нозу қарашма карда, пойҳои пасаш қашол ба

чапу рост тофта, ён додаву суруну рон тофта; гӯё соҳибро гоҳ бо он чашму гоҳ бо ин чашм дида пеш меомад...

Сипаҳсолори пир завқ бурда ба пешвози Ҷирани бовафо оғӯш кушод ва пеш рафт. Ҷиран чун назди соҳиб омад, дастак зада замин канд ва ҳамон зайл – сари гурур нафароварда, хеле кишнаву меҳрубонӣ кард, пасон зону шикаст пешаш. Сипаҳсолор об дар чашм пеш омад, ки дил пур аз мадда дошт, чикка пур аз ҳасрат. Сари баланди асбро сила кард, дастмол кард ва Ҷиран дасту бозуву тану либоси соҳибро мешамиду бӯй мекашид. Лабак мезад. Соҳиб низ ўро бӯйиду бӯсид. Ҷиран низ буни гардани сипаҳсолорро бӯйиду бӯсид, ки нафасаш гармтар аз дами Офтоб буд. Нам ва бӯй дошт нафасаш. Сипаҳсолор ёлу фиш, гардан, пешсина, сағрӣ ва сари шонаҳои Ҷиранро кафмол кард ва боз бӯйиду бӯсид ва ашк аз чашмонаш шорид: «Хубтар ва боақлтар аз фарзанд будай...» Ва бо навозиш ба китфи ў зад, то ба по шавад. Зонувони шикастаро рост кард асби донову рамузфаҳм.

Савор нашуд. Дилаш сӯхт Ҷиранро ва раҳм кард ин ҷонвари одамакро, бо он қадар ранчу азоб ва дар набардҳо тозиёнаву пошнаву маҳмез задану ситам кардан аз ў наранчида. Агар Ҷиран чун одами бадкина буд, сар ба биёбон зада, канори Хазар рафта, сархуй гашта, озодиву танҳойӣ ва беҳуҷайиниро авло дониста, дар шибару марғзорҳо хузуру ҳаловат мебурд.

«Чун ақлат давид, Ҷиран? Ақли писаре, ки аз хуни худам рӯйида, ба ин чиз нарасид; ақли ту расид... Чӣ гуна бар зинат нишинам, ки хушфаҳмтар аз инсонӣ... Биё – биё! Мани хомхаёл афзори чангиро вазнину бори гарон дониста, афкандам... Беҳуда... Рафтори туро дида, донистам, ки беҳуда кардаам. Кас либоси тан, бавижа афзори чангиро набояд рӯйи роҳ афканад...»

Ҷилав кашида то ҷое омад, ки ҳуду ҷавшан андохта буд. Бардошт, то пӯшад, гаронвазн тофт. Ҷавшан бар хонаии зин андохт ва боз хомӯш инони ҷонварро кашид. Ҷиран гардан ёзид, аммо гом назад.

«Чӣ хоҳӣ? ... Савор шавам?»

Ҷирани сапедпешонӣ пойи рости песадорашро ба замин зад.

«На, савор намешавам... Одам одамро набояд савор шавад; ту ҳайвон найӣ, аз одам ҳам боақлтар... Биё! Чу! Роҳ гард ҷонвар! Чу!»

Вале Ҷиран пеш нарафт. Ҳамон зайл, ки гардан ёзида буд, бозистод.

«Хайр, майлат чунин бошад... Лекин аз гуноҳам гузар; пӯзиш аз ту.»

Ҷавшан бозгирифт аз хонаии зин, ҳудро низ. Шамшер бар кӯҳайи зин овехт ва пӯшид афзор: ҷавшану ҳудро. Пой бар рикоб ниҳод. Боз андешид, ки савор шавад ё на? Пой бозгирифт. Пушт-анги зин саҳт кашид ва савор шуд... Сипаҳсолорро мемонд. Вале

он сипаҳсолорро, ки сипоҳ дошт, амр дошт ва нерӯ монанд набуд, балки як сарлашқари тамоми сипоҳ талаф дода аз миёни мурдаҳо ҷон гирифта хеста ва баъди ранҷи зиёд ба худ омада... Аммо чун бар асб нишаст, ҳавоии саворӣ ба сар омад; ғурур кард: «Чу! Чу, ҷонвар!» Ҷилав афшонд, вале ба пошна задан дилаш нашуд, ки саҳт расад Ҷиранро: «Азобҳо додам ту ро, Ҷиран...» пӯзиш меҳост. Аммо ҷонвари бофаҳм гӯш афшонд: «На-а-а...»

Ва сипаҳсолор надонист сари Ҷиран ба кадом сӯ тобад; Сӯии Ҳамадон ё ҷониби Дарвозаии Ҳазар. Чун ҳайрон буд, ихтиёрро ба Ҷирани рамузфаҳм вогузошт: инон ба ёли ӯ бор кард ва аз кӯхайи зин дошта фармуд: «Чу!» то Ҷиран ба кадом сӯ майл кунад.

Ҷиран рӯии роҳ омад ва бозистод, то ҷӣ фармоне пеш ояд аз савор. Сипаҳсолор чизе нафармуд. Ба хурмати он ки Ҷиран соҳибро гуфтаву ҷуста, аз миёни бурду бало гузашта, ўро пайдо кард, ихтиёрро ба ӯ вогузошт. Ва Ҷиран ба фармон одаткарда чун фармонери нашонид, миёни роҳи фароҳи қорвонгузар уреб истод: сар ба шимоли ғарбӣ ва дум ба ҷануби шарқӣ қарор гирифт, то ҷӣ ояд аз сипаҳсолор: «Ҷонвар, худат донӣ...» Ихтиёр Ҷиранро дод: «Чу!»

Ҷонвар ҷувозак гашт, ки рӯии нармҳоки роҳ харона гел ме-зада бошад. Вале гашт-гашту чун ақрабаки самтнамо рӯ ҷониби Ҳангаматон бозистод. Чун самт муайян шуд, сипаҳсолор фармуд: «Чу, ҷонвари доно, чу!»

Ва асби доно роҳ сипард сӯии Ҳамадон. Андаке дум аз замин боло гирифта, пайванди пой ба назар шикаста ва ҷаҳорнаъл на-муда сӯе шитофт, ки ободон буд. Ҷонвар боазм мерафт ва гӯйи бепарво, вале сипаҳсолор дошт; беписар омад, шох ҷӣ фармояд? Назди шох равад, ҷӣ қораш кунад? Беписар омад, ҷӣ қораш кунад? Фардо ҷӣ шавад, фардо?

Вале ба Ҳамадон нарасида, аз пеш ҷангу ғуборе боло шуд. Сипаҳсолор пиндошт лашқари Искандари Мақдунӣ пеш ояд... Ва чун даррасид, сипоҳи Дороро дид.

Сипоҳе, ки дили сипаҳсолорро аз сипоҳдориву лашқаркашӣ сард гардонда буд. Дастаери мемонд, ки аз лашқари пурзӯре ши-каст хӯрда рӯ ба фирор оварда бошад. Аммо аз паси ҷангу ғубор ғавҷи ҷаҳорҳазораии сарбозони қирояии юнонӣ меомад, ки Пат-рони вафодор сарварӣ мекард. Ва ҳама умеди шох Доро ба ҳамин бардаҳойи зарҳарид буд. Чун сипаҳсолори пир хиёнатқорихоии сарбозони қирояии юнонӣ медониро ба борҳо Доройи Қудумон-ро гуфта, ганда шуда буд, дилаш аз ҳама ҷиз монд; вале андешае дошт, ки баройи беписар баргаштанаш шох бо ӯ чун кунад.

Сипаҳсолор асбашро бераҳа кард, то роҳ диҳад сипоҳи шох-ро ва фаромад аз пушти зин, то эҳтироми шохӣ Порсро ба ҷо оварад.

Горди миллӣ гузашт. Шоҳ ба сипаҳсолор нигоҳ накард. Миёни фавҷ писарони ӯ нанамуданд. Дилаш таҳ рафт ва гумон кард, ки пеши пояш шорид. Араки сард фаро гирифт сару танашро; бемадор гашт ва чун чашмаш ҳаммонанди чашми каси камхун сиёҳӣ зад, сари по нишаст. Ҷиран бӯйидаш; гӯё бо нафаси нарму гармаш араки сару гардани ӯро меҳушконид. Банди сарафзори Ҷиранро ба даст печонд, то аз хуш рафта канори роҳ нахобад. «Ҳмм... – базӯр нафас баровард, – подоши хидматҳоям... чунин расад аз шоҳ» аз мағзи сар гузаронд ва баҳушу беҳуш ба фавҷи сарбозони кироӣ юнонӣ дида дӯхт, ки шояд ҳамчун ҷанговарони бегона ва хиёнаткор писаронашро ба ин гурӯҳ ҳамроҳ карда бошанд... Нанамуданд писаронаш...

Саворе асбашро ҷилав гардонд ва назди ӯ омад, ки Ҷиран кишна кард ва сайха кашид.

— Ай сарлашкар! Ин ҷо ҷӣ кор кунӣ? – бо забони юнонӣ пурсид.

Чун сипаҳсолор Ортабоз сар боло кард, Патрони Фокидиرو бидид ва ба ҷойи он ки посух гӯяд, пурсид:

— Писарони ман кучо шуданд?

— Писаронат ба пешвози Искандар рафтанд.

Талх буд? Киноя буд? Рост буд, дурӯғ буд? Ортабоз нафаҳмид ва боз пурсид:

— Яъне, чун?

— Яъне ... яъне чун писарат Ориёбарзан ва писарони дигарат Аршаку Қоф аз шоҳ рӯй тофтанд, сӯйи лашкаркаши Мақдунӣ шитофтанд.

— Дурӯғ мағӯй! Писарони ман ҳеҷ гоҳ ба пешвози душман нашитобанд!

— Шитофтанд – шитофтанд...

— Магар шоҳ фиристода?

— На. Худашон шитофтанд... Чун аз шоҳ Доро чизе нарасид, шояд аз шоҳ Искандар бирасад.

— Кинояхотро мон, юнонӣ! Рост бигӯй, ки шоҳ онҳоро ронд ё қатл...

— На-на! Онҳо зиндаанд... Агар бо ҳукми Искандар кушта нашаванд...

Сипаҳсолори пири барҷомонда, ки андаке пеш мадори рост истодан надошт, ҷӯшид ва ҷаста хест.

— Рост бигӯй!!!

— Рост гӯям!

Низ садо баланд кард ва хандид.

Охирин сарбозони пиёда, ки аз рӯ ба рӯйи эшон гом зада мегузаштанд, садойи хандаи Патрони юнониро шунида, гардан тофтанд ва хаставу шалпар роҳашонро идома доданд.

Сипахсолори пурдида ба суханони ин зархарида бадкор бовар накард ва ҳарфи зиёдро бори гарон дониста, дигар чизе напурсид: «Ту номус дошта бошӣ, зар гуфта ба муқобили ватану ватандорони худ мечангӣ?» хулоса кард барои хеш ва сӯи Ҳамадон нигарист, ки боз чанге бархезад аз роҳ ё на? Ғубори роҳ наметофт. Патрон хомӯшии сипахсолори пирро дида, заҳрханда кард ва асбашро ҷилав тофт.

Ортабоз, ки сар бар сари Ҷиран монда ва гардани онро оғӯш карда меистод, аз дунболи сипоҳи беҳангу сарханг нигарон монд...

Чун сипоҳи шикастхӯрда ва бозмондаву вомондаи Доройи Саввум дуртар рафт, таги дили падар аланга гирифт ва бекарор гашта, бар зини Ҷиран нишаст ва ҳайронтар шуд, ки кучо гардонад сари асбро?

Ғуборе, ки аз зери суми асбони лашкари Доро бархосту боқӣ монд, ба пардаи тира бадал ёфт. Сипахсолор аз гирифторику андешаҳои зиёд пай набурд, ки чун гузашт рӯз. Беҳабар аз ҳоли худ низ буд: лабонаш карахшбаста, мижгон гарди роҳ бардошта ва ташнаву гурусна, шом шуд; ба ҷое нарасида, манзил нагирифта, офтоб ғурубид. Сипахсолор ҷодари сиёҳи шабро саройи хеш сохт андар биёбони бекас. Зеро ҷорайи дигар надошт. Ва агар илоҷе дошт ва ё ҷойи рафт медонист, албатта сари асбро он сӯ гардонда ихтиёри роҳ ўро медод, аммо аз ноилочӣ бозмонд. Лигоми Ҷиран ба пой баст ва чашм пӯшид, ки ҳамин замон субҳ медамад. Вале субҳ он қадар дер омад, ки баробари тамоми умраш буд. Нафаси асб сарире дошт, ки чу шалфайи бодбурда қанда-қанда ба ғӯш мерасид. Чунон ки гоҳ хобу гоҳ бедор мешунавад. Даст зада, ҷой тоза кардани Ҷиран низ ҷунин садо диҳад. Ба назар ҳобаш омад асбро. Аммо соҳиб зину баргустувон нақандааст ва шояд ба хобу ғели фарас ҳалал расонад. Ба чашмаш хоб омада буд, ки Ҷиран бинӣ афшонд ва кишна кард; садойи сарафзор баромад ва ў пиндошт касе омад. Сар бардошта нигарист ба атроф, касеро наид.

Ба ҳаёл рафт: «Агар писарони ман сӯи Искандар рафтаанд, барои хоҳарашон Барзин рафтаанд... На! Бовар надорам, ки онҳо ба ҷое рафта бошанд; магар шоҳ Доро бо онон коре карда бошад. Дар ин биёбони бекас аз кӣ ҷӯйӣ, аз кӣ пурсӣ?»

Ин бор Ҷиран сайха кашид. Гирияро мемонд; дилоб. Парешон кард сипахсолорро. Ў аз бекаси ёд кунад, Ҷиран аз касе хавф кашад; соҳибро парешон гардонад. Аввал аз зери шикаму миёни пойҳои асб рӯ ба рӯ нигарист, касеро надида, ба атроф ба паси сар нигашт, сиёҳие нанмуд. Шояд ҳар кас бошад, синамол ояд, ки ў набинад. Бархест ва нигарист аз хонаи зин ба дур, ба гирдогирд; ба Осмон. Моҳ ҳола дорад, шояд ҳаво борад. Вале ситораҳо равшан.

«Ту чаро маро безобита кунӣ, Чиран? Касе нест! Ё бӯе шунидӣ?... А? Бигӯӣ! Чӣ хавф кашидӣ? ...Мазмун, зуъм дорӣ. Донам, ки гушнаӣ, ташнаӣ... Ман ҳам. Агар медонистам, ки Қофу Аршак дар кучоянд, ҳамон ҷо мебурдамат. Маълум нест, ки онҳо кучоянд ва чикораанд... Ё ту бӯӣ гирифтаӣ? Донӣ? Агар донӣ, бигӯӣ чояшонро ё маро бубар. А? Тавонӣ ин корро кардан? Аз дастак заданат маълум, ки натавонӣ... Ман хоб меравам, Чиран. Дишаб хоб накардам. Бедор накун. Аламам зиёд, то ягон кору ҳол нашавад...»

Хоб бинад. Корвони Искандарро хоб бинад. Барзин он ҷо. Сархам пой занад ба рафти корвон ва ниҳоят боазоб. Дуртар аз корвони душман писарони сипаҳсолор Қофу Аршак аз паси теппача ба корвон нигаранд, ки ҷӣ илоче ёфта хоҳари асирашонро дузданд. Модарашон низ он ҷо ба гардуна нишаста чун малика...

Сипаҳсолор харчанд даст мегардонад, ки писаронро пас орад, онҳо намебинанд. Фарёд зада наметавонад, ки шунаванд асрор ҳувайдо гардад. Танҳо як теппачаӣ хурд, дигар камингоҳе нест, то аз паси корвон рафта дар ҷойи боб модару хоҳарро бирабоянд. Корвон меравад дуртар ва инак онҳо ба тохтан ҳам дарёфта наметавонанд...

Сипаҳсолор нокомии писаронашро дарёфта. Андар саҳроӣ бекарона аз инони Чиран даст гирифта менигарад ба дуродур, ки ҳамин замон офтоби сӯхта ғуруб кунад ва ӯ боз дар торикӣ монад. Писаронаш низ; корвон низ. Ва ӯ ҷуз ҳолаӣ моҳ чизеро набинад. Хоб равад. Хоб андар хоб бинад: чун Кова дирафш барафроштааст: аз баргустувони пушти Чиран дирафш сохта ба нӯки найза ва дар муттақоӣ паси зин саҳт карда, шамшери заҳрогин ҷавлон дода ба муқобили шоҳ Доро тани танҳо ситезидааст.

«Аааай Заҳҳоки морон! Ман Коваам! То кай мағзи сари писарони маро хӯрӣ? Рӯзе расад, ки сари ту низ хӯранд...»

Ва Чиран бол барорад. Чангу ханҷол барорад ҷу чанголи симурғи азим ва парвоз кунад; сояш ҷу сояӣ абр заминро пӯшонад. Тори дастаӣ нопурра ва талафёфтаӣ Доро гардад. Сипаҳсолор Ортабоз аз баландӣ бинад, ки шоҳ дар тан ҷомаӣ зарбафт бо карру фарр равон аст. Чирани бадал ба симурғ гашта низ шоҳро бинад ва пой дароз карда, чангол кушода ҳам хӯрад ба тори сари шоҳ ва аз миёни даста озод бардорад шоҳро. Пойи Доро аз рикоб раҳо наёфта, Симурғ бо Шаҳбод ўро якҷоя бардорад ва бубарад ба баландии кӯҳҳо ва якбора андозад ҷу уқоб сангпуштро, то ба санг бархӯрда косааш шиканад...

Чунон кард Симурғ ва асбу шоҳ тақорӯ ғел гашта то замин расиданд ва чун санги азим заминро мағок карда, фуру рафтанд...

... Чиран сайха кашид ва пойи сипаҳсолорро дакка дода бедор кард...

БАХШИ ҲАШТУМ

БАНДИ ЯКУМ

Ва Искандар лашкар кашид сӯи Ҳангаматон – яке аз пойтахтҳои чаҳоргонаи мулки Порс. Лашкаркаши мақдунӣ доништа, ки шох Доройи Саввум бо зару хостайи зиёд андар боргоҳи тобистонаи шохони ҳахоманишӣ айшу ишрат дорад ва гирд оварда сипоҳи фаровон. Маликуррум низ аз ҳисоби ҷавонони Эроншаҳр, Қӯҳистони Эрон ва мавзеъҳои шимолу шарқии Эроншаҳр Пасаргада, ки бо саҳл баҳона лашкар кашида ононро ғулом гардонида буд, сафи сипоҳро пур кард. Аммо дудила ононро нигоҳ медошт, то рӯзи шох Доро ба сарашон наояд; мабод, ки сарбозони кироӣ бегона, меҳр ба диёру халқи хеш баста, хиёнат ихтиёр кунанд. Аз ин рӯ бо фармуди шох Искандар сарбозони эрониро зери назорати махсус гирифтанд. Сипоҳи ӯ фузунтар аз пешин шуд. Зеро баъди талафоти Остонаи Эроншаҳр лашкари мақдунӣ ӯниҳои талафоте надода... Ва лашкаркаши бузург пушти зини Бусефал гулу гиёҳи баҳорӣ ва шукуфаҳои рангини сари роҳро тамошо карда, андешаманд роҳ месипард, ки хуни тези ӯро ба ҷунбишу ҷӯш оварда буд рангорангии фасли баҳор. Ва баҳори зеборо муқойиса мекард бо феълӣ хӯи ва рафтору кирдори мардуми Машриқзамин; ҳулосаҳо низ мебаровард: «Шарқӣро бо дасти ҳудашон бояд кушт... Ин мардуми баччафеъӣ зудбоварро бо якдигар шӯр бояд дод...» Ҳамзамон панди модар Олимпиада ёд меомад: «Хешро аз худӣ ва мақдунӣ ӯҳтиёт бикун!» Хеле рафт андешаманд ва ҳама гуна касони шинос ва рафтору кирдори ононро пеши назар оварда, ҳулоса баровард: «Пас дар ҳама ҷо ҳурӯс якранг бонг занад... Ҳар киро кам расад, дасисаҳо кунанд; Ҷуниноро миёни худиву бегона фарқе набошад – гӯр сӯзаду дег ҷӯшад...»

Андешаояш зуд-зуд ҷой иваз кунанд; пароканда ва берабт. Ҳатто миёни садҳо андешаву ҳаёл гоҳ-гоҳе писараш Геракл пеши назар меояд, ки аз модару фарзанди Доро ҳам дуртар умр ба сар барад. Ҳама вақт дар як лашкар қарор доранд, дер-дер бинанд. Чун рӯ ба рӯ оянд, монандии дигар тифлон Геракл ба падараш наҷаспад ё майли ба оғӯшаш рафтан накунад, балки баробари

дидани падар рӯ тофта ба модараш Барзин часпад ва дуздида – дуздида нигарад падарро.

«Тифлон меҳрубониرو дӯст доранд, Искандар!»

Гӯяд Барзин, вале посухе нагирад. Зеро андешаҳои Искандар аз хусуси зану фарзанд набувад. Дунёи ӯ дунёи дигар бувад ва орзуву дархостҳояш созгор бар он. Ҳангоми айшу тараб гетерхоро афзалтар аз ҳама донад ва пиндорад, ки хубтар аз онҳо дар олам мӯъҷизае набувад: рӯи хуб, чеҳраи зебо, соки симин, тани нозанину оташин ва пистони булӯринро Худованд аз барои мард офарида. Дунё ҳамин қадар чиз дорад, вагарна зиндагиро хуш нест. Ба айшу нӯш дода шуда, зану фарзандро фаромӯш кунад. Аммо дар мушқилтарин ва душвортарин лаҳзаҳо ҳарфи Барзин ёд ояд: «То даме ки бо манӣ, корат бобарор ва пешрӯ бошад. Рӯзе ки маро хор доштӣ, хор шавӣ...»

Ва зиёд андешид ин мазмунро ва чӯяд аз миёни корвон ва дунболаи сипоҳ Барзинро. Дигарон пиндоранд, ки сипоҳро аз назар гузаронад. Гоҳ-гоҳ шавад чунин ҳолат; гоҳе ки Искандар дилмонда гардад аз гетерҳо; аз касон, аз нокасон; аз солорони сипоҳ ё ононе ки аз ҳад зиёд бовар карда бошад; ва ё бо ақлу хуши солим ба рӯзгор нигарад ё дар худ бошад.

Ва ҳоло дастҷомайи шохӣ аз бар афканда, афзори чангӣ бар тан кашида, нишаста бар хонаи зин кавири Эрон паймояд. Андар ихотайи фавҷи «Дустон» гӯйӣ дар оғуши гетерҳо айш дорад – ҳанӯз нарафта лаззати айши дӯшин аз ёдаш ва бӯи раққосаҳои соҳибчамол аз димоғаш. Чавони содаи сабуксарро монад, ки ҳаргиз дар борайи шараф ва нангу номус андеша накунад; дам ғанимат донад. Ҳаргиз наандешад, ки хоки дигарро поймол кардан, моли дигареро моли хеш доништан ва тохтутозу тартумартҳо кардан чӣ бешарафист.

Ҳолиё чӣ ҳаёле ба сараш зад, ки гардунаи хешро чӯё шуд. Ҳо он гардунаро, ки бо сипоҳ на, бо корвон равон аст. Ва андаруни он Геракл хуфта ҳамроҳи модараш Барзини нозанин; бойиси маломати гетерҳо шуда, ки як шӯмурдаи аз сари роҳ ёфтаре ин қадр иззату эҳтиром кунад... Ва гетерҳо ноогоҳ аз машаққати роҳи кавир бадандешанд Барзинро; кина низ варзанд. Чун мил ба мил роҳ душвортар гардад ва азоби ташнагӣ пеш ояд, гетерҳои худписанду беҳуд ба худ оянд... Вале Искандар аз ин дурӣ ва наздикӣ низ нигоҳи ҷигарсӯзи онҳоро дучор наомада, ки якдигарро зинда ба зинда балъидан хоҳанд. Шохзодаи гетербоз ҳама сирру савдойи духтарҳои соҳибчамол ва саргузашти шавҳармурда Барзинро хуб донад, аммо андозаи рашқу ҳусумат ва бадбинииҳои ононро надонад. Барзини боғурур иддао кунад, ки зани Искандар ва модари фарзанди ягонаи ӯ бошад; гетерҳои кунҷқобу ғаммозу дасисабоз шуморанд, ки Барзин зани ғайриқонунии шохӣ мақдунист; ҳар қадар, ки ӯ Искандарро зарур бошад, онҳо низ

ба он андоза заруранд. Чунон ки шоҳ онҳоро раҳо кунад, рӯзе навбати Барзин расад ва Искандар дӯшизайи барнотару раънотаре пайдо кунад.

Ва баъди гаштаву баргашта сӯйи гардунаҳо нигаштани Искандар Геракли хурдсоли сияҳмӯву сиёҳабрӯй ва сиёҳчашм пеши назараш омад. Ў бо ранги мӯйу абрӯй бештар модарро монанд буд, аз он ки падарро. «Дар Эқбатон хоҳам буд бо ӯ...» ҳаёл кард ӯ, вале роҳи вазнину душворсипар фикру андешаашро пароканд. Каронайи кавири Эрон пайдо нест, биёбони хушк тобад андар баҳорон ва нишоне аз обу ободон ба чашм нарасад. Ба умеди Оби Ҳаёт омада, аммо ҳоло нишоне аз об набувад... Ва пошна занад асбро, то зудтар расад ба Зам-зам. Чун нӯш кунад, бемаргу анӯша гардад. В-он ғаҳ давлату дунёи Ҳахоманишиҳо камӣ кунад, давлату дунёи дигар чӯяд; Ҳинду Синдро бигирад, ба каронайи Замин расад; ба укёнуси Берун барояд...

Пушти зини Бусефал ҳавоии ғурур ва боди кибр дораду бардор. Ёро ангезад, бод диҳад, олуғда кунад. Соли шашум бувад, ки Бусефали бофаҳм шоҳ Искандарро бод диҳад бо бодпоии худ. Вале роҳи кавири Эрон ҳама орзуҳои ширинро талх ва айшро мунағғас кард. Бусефали мушқилнописанд гӯш ҳамида, гом занад ба майли худ ва андар биёбони хушк нами баданаш рафъ нагардад... Садои чарху курси гардунаҳои ҷангӣ ва ғич-ғичи тирӯ халқайи беравғани аробаҳои одамкаш дигаргуна ба гӯш хӯрад; садои одами хаста, бемор ва гоҳе овози нимбисмилу мирандаро монад ва ё нафири бевазанро.

Кавири мушқилгузари Эрон раҳнавардони нобалад ва бегонагони худписандро аз пой афканад. Зиёд роҳгузарони ноошно ва шитобзадари шикаст дода ин роҳи кавир; корвонҳои зиёд ва гурӯҳу дастаҳои мағрурро набуд сохта ин саҳрои хушк. Қиссаву ҳикоятҳои фаровон дорад ин роҳ, вале касеро зарурат наафтада бошад ва озими ин ришта нагардида бошад, ба гуфтан дарку эҳсос накунад озори онро.

Чангу губор ҳезад аз зери суми асбон меғосо ва боз фуру резад бар сару рӯйи пасовандон ва гаронтар, вазинтар, сангинтар гардонад роҳро. Гардунаҳо шикананд дар биёбони хушкӯ тӯлонӣ, ки ҷуз сусморҳо ҷонваре зиста натавонад. Каргасҳои лошахӯр гирд гарданд тори сар: ғашовар, дилгир, баднамо. Искандар ба танг ояд. Тозона занад фараси тезтакро. Аммо чун суми асб то ба зону фуру равад ба рег, натавонад так тез кардан. Вале Искандар нахоҳад, ки бар дунболи ин мургони бадафт равад, бал пеш гузарад аз онҳо, то наъшаву лошайи онон тӯшайи мургони кал ва барахнагардан нагардад; аз дур барахна тобад аз наздик мӯя ва парҳои кӯтоҳ намояд. Бо вучуди он гӯшӣ тобад ва ғашовар гардани дарози онҳо.

«Чу, чонвар!» Садояш базӯр расад ба гӯшаш, ки биёбони бечону бечораву ташна фуру барад низ нафаси хушку тафсони ўро, ки то гӯши Бусефал нарасад. «Хоб бинанд ин мургони бадният».

Андешаҳо парешонтар гардонанд шоҳи макдуниро. Бад дид мургони баднамудро. Пиндошт сабабгори ҳама бадбахтиҳои кавири Эрон ҳамин мургони шумдаҳон ва бадхоҳанд; болотар аз сари инсон мегарданд; наздиктар ба Худойи Осмон Крон ҳастанд ва нияту илтичову талаби онон зудтар расад яздонро ва мустачоб шавад ва Худованд подафра бахшад. Аз ин рӯ шоҳи тезхун ситезид ва тир ба ҳаво андохт чун Шаддод. Вале тир аз миёни болҳои рехтаи роғ-роғ гузашта лошахӯронро нарасид ва баргашта ба реги нарми биёбон халид; дуди пайкони захрогинаш баромад. Ғазаб кунад шоҳ ва ҳашми гардад. Маҳмез занад асбро ва рон афшурад. Аммо Бусефал илоче надорад ба сум бардоштан чун дигар сутурон.

«Доринош доништа ин роҳро ва маҳсус андар Экбатон чой шуда... Чу!»

Ў вазн бар рикоб андохта, майл пеш барад, то сабуктар бошад Бусефалро. Ду понздаҳ – як сӣ. Асб сабукиро эҳсос надорад, бал арақшор аст.

«Аҷаб аст, ки расида нашавад ба он ғӯри гурезон...»

Доройи Саввумро дар назар дорад Искандар, ки бо чунин сурвати ҳаракат натавон дарёфтанд. Ҳарчанд пошна занад, рон афшурад ва тозона баланд кунад; як гардан аз дигар саворон пеш гузарад Бусефал; шоҳи макдунӣ дарёбад, ки бо чунин ҳол нарасад то манзил. Ихтиёрро ба асб партояд. Чонвар бозмонад миёни реги тафсон... Лоилоҷ бору зини асбон кананд ва аз бемадорӣ рӯи рег ғел зананд. Эшон, гарчӣ кавир танӯро монад, дам рост кунанд, ором гиранд, пасон шабравӣ кунанд. Ва донанд, ки сайди ноаёни ӯ – шоҳи Ҳахоманишӣ дуртар равад.

«Чун Геракл ин сайди бодпоро ланг бояд кард...» – Сайёдийи Геракл ва тир хӯрда лангидани оҳуи симинсокро дар назар дошта, андешад Искандар ва ситезаду ба шӯр ояд: «Ин асби ландахӯрро қурбон кунед ба ёди Геракли диловар!»

Ва қурбониҳо кунанд роҳ ба роҳ: дар ҳар раҳойӣ, ҳар пирӯзӣ, гоҳи зарурати баҳор, андар тангдастиву гирифтҳо – чунон ки ҳолиё ва ҳангоми ганимат гирифтанҳо.

Андар сояи пардасаро, паноҳ аз чашми хуршед бошанд, аммо аз зери пой оташ дам занад. Нафаси сӯзони регзор шорсонро дам занонад ва касро пазонад; ҳавойи гарми кушоди офтобӣ хубтар аз ҳавойи гирифтаи чодар. Чунин вазу ҳол моҳиеро ёд оварад андар тоба. Сусморҳои гармидӯст низ даҳон воз дошта тозанд сӯи хаймаҳо, ки соя доранд ва бардахойи атрофи хайма бо шамшерҳои тез қалам кунанд он бадрӯҳои тезтозро. Искандар тарсад аз чунин

хокиён ва хазандагони бадсурат ва зиштсиришт, ки қасди одамі доранд. Вале натарсад аз набарду пархош...

— Май биоваред! Ташнагӣ бишканед! Биталомуси майхор кучост? Тойиси лолаузор кучост? Эрисӣ ғамгусор кучост?

— Гардунаӣ онон шикаста, шоҳ...

— Инак гардани шумо бояд бишканад! – озори ноҷо диҳад бардахоро. Ва онон гардан андозанд, то шамшер бизананд. Боз фармони дигар диҳад: — Биравед! Биоваред!

Хукми подшоҳ – воҷиб. Хидмати пуразобро авлотар аз марг доништа, бозгарданд ғуломон ба пас.

Ва шоҳи ҷавон шароб хӯрад. Ҷӯшад хунаш ва ҳарфи падар ёд оварад: «Мақдунӣ тангӣ кунад писари маро...» Ў ҷӯшад хурушаду дамад чун баҳр ва натавонад истода бар реғи тафсон. Чашмони гургонӣ хешро тангтар кунад ба ситезад шерона.

Лошахӯрони бадафти баддахон ва минқорашон мурдор ва болу парашон шахшӯли часпидахун Искандарона чашм кӯрак карда аз фазойи баланд нигаранд ба паст ва чувозак гарданд тори сари сипоҳ. Онҳо физоянд ғаши шоҳи гетичӯйро: «Чӣ ният доранд ин мурғони ҳаромхор?» Пасон хашм ба дидбонҳо гирад:

— Гардунаҳо намоёнд?

— На, шоҳ! Гардунаҳо пайдо наёнд...

— Шумо ба чӣ кор оед? Муттаҳамҳо!

— ... гетерҳо ва зани шумо пиёда оянд...

— Пиёда? Гетерҳои нозанини падарашон бўса накарда? Ва боз Барзин? Дигарон мурда магар? – сӯйи Осмон нигашта:

— Ин мурғони фалокатбор аз ин рӯ тори сари мурдагон гарданд?... Афсӯси чашмони обии юнониён! Ин мурғони зишту баднияти хама умр нӯлашон ҳарому хунин онҳоро кофта, аз косахонашон кашида хоҳанд хӯрд... Кишк гӯед, ай дидбонҳо!... Шумо дигар чӣ хидмате доред?! Тир андозед!!!

Ва тирборон гарданд мурғони ҳаворо, ки чувозак мегаштанд чун занони сугдӣ, ки дар мурдаи мардони бузург либосу миён-банду либосворихоӣ он марди шарифро ба гардан андохта, гирду давра омада, садру судур раванд; дастҳо ба ду тараф кушода ва гӯя карда кафҳо бар сарсина зананд: «Ҳа-хуй-хааа-хэ!»

Ва аммо тирҳои партобшудайи онон то баландӣ нарасида сарозер бар хок меҳӯрданд ва каргасхоро хӯсондаву рам дода наметавонистанд.

Баланд шуд Искандар ва ба сӯе нигарист, ки пештар бо он роҳ омада буд, ки ба дарозо як раҳи нимранги губор тӯл кашида, мурғонро андаке дур дорад, вагарна онҳо чанғол кашол карда бар сари роҳиёни нимбисмил нишинанд; пойҳои гирояшон кашолу чангак чизеро бардоштанианд. Ва дид, ки ғалтону хезон мерасанд тойифайи занон: бемадор, ҷулидамӯй, хамидакитф, рӯдапой. Чунон ки тамоми роҳ мардон ба онон дарафтида, ғаму азобашон дода

бошанд. Ва ё аз рашк миёни гетерҳо ва Барзини нозанин кашу пархош шуда бошад.

— Гардуна бишкаст, асбаш кучо шуд?

Суол дидбонхоро буд. Аммо касе посух гуфта натавонист. Искандар хашмитар шуд ва дод зад:

— Наволайи он мурдахӯрон шуд?!

Ва боз касе чизе гуфта натавонист. Искандар фармуд:

— Биравед! Агар асбон мурда, мурдаашон биоваред!

Ва онҳо, ки афтидаву хеста ва кашолу молон базӯр то ба ин чо расида буданд, лоилоҷ бозпас гаштанд. Боз омадан ва наомаданашонро касе намедонист.

Ва дуртар гамбускона меҳазид сиёҳие. Искандар фарқ накард, ки одамист ва ё лошахӯре нишаста рӯи мурдае.

«Эҳтиромашон коста... Афканда гардунаи маро андар кавири Эрон... Шояд кори ҳамватанонам бошад, ки баройи юнонипараст ва эронпазир шуданам бадам бинанд... Душманист ё аз сӯзи дил? Онҳо маро наздиктар ё юнониҳо? Оқибат ман бо онҳо бошам? Бо юнониён ё бо эронийн? Оқибат кӣ суд бахшадам?»

Дуртар аз пардасаро нишастанд занон рӯи реги тафсон. Чун хаймаи шоҳро диданд, донишанд, ки дам гирад хоча. Онҳо низ бояд нафас рост кунанд, гарчӣ ҳавойи нафас кашидан нест. «Об!» ҳалқашон меғӯяд; лабони ба ҳам часпидашон во намегардад. Чашмони гирду чангу губор гирифташон кушода намешавад ва миҷгонҳо ба ҳам баста. Араки шӯр андар руҳсор ва паҳлӯи бинӣ чӯя ва шӯра баста... Либос, соқҳои зебову симин ва дастони офтобзадашонро рег часпида.

Искандар аз дур онхоро шинохт ва Барзину Тойису Эрисро аз дигарон фарқ кард; модари болобаланди Дориюш Сисигамбаро низ... Ва аммо чун Барзинро беписар дид, барчасту хест. Ҳама чизро фаромӯш кард; ҳатто кӯфти роҳро: «Геракл кучост?» Ин пурси пуртахлука ҳамагонро буд. Ва ононро безобита гардонд... Аммо Барзин аз он дурӣ нашонид, ки шох чӣ меғӯяд. Ва ӯ лаб карнай карда сӯии Барзин дод зад: «Геракл кучост???» Ҳамагон дарёфтанд, ки меҳри падарӣ андар замири ин лашкаркаши бе-меҳри монанд ба падар низ ҷой доштааст. Ва ҳатто Барзине, ки дар танхойиҳо ин чизро дарку эҳсос намекард, дар ҳайрат монд. Ва ба посухи шӯ ишора ба роҳи омадашон кард: «Дар он чо! Дар гардуна!»

Ва дили Искандар чун шамъ об гашта зери пояш шорид, ки гар каси дигар ин чизро пай мебурд, дар ҳайрат мемонд, ки шӯи мақдунӣ ҳам дил доштааст. Вале ӯ андешаи ба сар омадаро дошта натавонист:

«Дар он чо? Дар зери реги сӯзон?!»

Барзин ба маънии пурси шавҳар сарфаҳм рафт ё на, ки посух дод:

«Бале!»

Искандарро араки сард пахш кард, ки рӯзи табларза гирифта, тафс бароварданааш чунин ҳолат рӯй дода буд. Араки пешониро бо ангушт виречида, аз нӯги ангушт ба хок андохт, ки дудаш баромад.

Беҳол гашт Искандар, вале касе ҳолати ўро пай бурда наметавонист; ҳамагон, ҳатто Барзин пиндошта буд, ки Искандар дил надорад ва чуз ғами хеш ғамро надонад. Каси падарро раҳму шафқат накарда ва ё сухани модарро напазируфта; аз гарданшакхиву якравӣ ба чунин сахтиҳо рӯ ба рӯ омада, магар писарро раҳм кунад? Ғами ўро ҳӯрад?

Хомӯш, беҳуш, гирифтори андешаҳои мағшуш гом зад ба роҳи омада. Миёни дидагонаш гамбусаке хазид андар регзор. Нуктаяки хурд: «Магар Геракли кӯчак хазад?» Араки хонаии чашмро бо пушти мушт сутурда, дурусттар нигарист, ки ду тан миён шикаста гардунаии ўро мекашанд. Ва чархҳои фурурафта ба рег қурси қамарро монанд, ки як карчи онро сояи Замин рӯпӯш карда бошад. Мағзи сари Искандар, ки ғубори шароб тира карда буд, кушода шуд ва якбора ба ҷойи Геракли хурдак ангорайи падари якчашма ва шабаҳи модари нозанинаш пеши назар омаданд; дилаш гум зад ва донист, ки то ба воят расидани ў зодагон ҷи ғам хӯрда бошанд, ҷи талошҳо карда бошанд; дар ёд дорад баъзеашро. Ва ҳолиё Олимпиада дар роҳи бозгашти ў ҷи чашм сапед карда бошад?

Донаии мева қиматтар ва азизтар бувад аз ҳуди мева. Ана он гамбуски саврӣ барин сиёҳие, ки миёни регзор меказад, Гераклро пеши чашми Искандар овард: «На, ў чунин хазиди натавонад... Ҳарчанд ки аз хуни Филипп, аз хуни Александр бувад...» Ҳушёрона ҳулоса баровард ва наздик омад ба Барзин.

«Кучост Геракл?»

Барзин посух надод, балки зуъм кард ва ё дарёфт, ки падар пазмон гашта писарро. «Чӣ гуна? Чӣ хел?» пурсид дар дил, вале нигарони посух нашуда, ба қадри хеш гирифт.

— Мепурсам, ки чӣ шуда бо ў?

Барзин донист, ки Искандар ўро писари хеш донад, сар чунбонд ва фармуд:

— Надонаме... Он ҷо буд... Дар гардуна...

— Зинда ё мурда?!

— Надонаме...

— Ту чиро донӣ? Магар модараш нестӣ?!

— Модараш ҳастам.

— Пас чаро надонӣ, ки чӣ шуда бо ў?!

— Магар падар донад, ки чӣ шуда бо писар?

Махсус писари ӯ будани пури хешро таъкид кард Барзин ва гӯйи хафабанд кард шоҳро. Шоҳ Искандар пештар омад ва бо садои гирифта ва оҳанги зорӣ пурсид:

— Рост бигӯ, дилгир макун. Чӣ кардӣ бо ӯ?

— Чизе накардаам бо ӯ. Чун бардоштаву оварда натавонистам, дар гардуна бораш карда будам...

Ва Искандар харчанд ҳашм дар сар дошт ва саҳт шӯрида буд, Барзинро чизе нагуфта, рӯ сӯйи гардуна овард. Пойҳояш регро ва ҷо-ҷо ҳоки нарму сурмаосоро пош дода пеш мерафтанд. Гӯйи бори нахуст Искандар ба пешвози баччайи одам метохт ва рӯйи инсонро пазмон шуда буд. На фақат Барзин, бал ҷамагон ҳайрон буданд аз рафтори шоҳи макдунӣ. Зеро ӯро ба бемехрӣ, ба бераҳмӣ ёд мекарданд ва гумон доштанд, ки дил надорад.

Андар замини нарм гардуна базӯр меҳазид ва дандонаҳои монанд ба гирдакон фурутар мерафт. Ду тан миён шикаста, ки гӯйи аз рӯйи гуноҳи гаронашон бо ҳукми ҳокиме эшонро ба ҷойи асбон ба гардуна баста буданд; ароба мекашиданд. Бардаҳои тилипоӣ пурҷурмро мемонданд ва зӯре надоштанд, ки гардуна кашанд. Гуё ҷунон буд, ки аз бемадорӣ шотуӣ гардунаро доранд ва қурси қурушӣ чархҳо аз Офтоб нерӯ гирифта пеш гарданд; он ду танро низ ба пеш тела диҳанд. Онҳо сар боло карда наметавонистанд; ҷашм ба пеш дӯхта ҷӣ қадар масофа монданро доништанӣ набуданд, балки сарашон ҳамтар, гӯйи пойи миёни ҳоку рег пинҳон гашташонро меҷустанд; вазни сари гаронашон обтарозуӣ чарххоро пеш мекашид. Ду тани бемадор, ки аз рӯйи садоқат ин корро мекарданд, шоҳи рӯ ба рӯ истодаро надиданд. Чун шоҳ Искандар шоҳтири гардунаро дошт ва чархҳои он аз ҷунбиш бозмонданд, сояӣ касеро рӯйи рег мушоҳида карда, сар бардоштанд. Искандарро дида, хомӯштар аз будаашон истоданд.

— Кучост шоҳпур? – ду макдуниро аз шаклу тарзи либоспӯшӣ ва нигоҳи меҳрубонаашон шинохта пурсид Искандар.

Онҳо аввал нафаҳмиданд, ки «шоҳпур» чист. Чун Искандар «Писари шоҳ кучост?» гӯён ба тақрор пурсид, даруни гардунаро ишора карданд.

«Зинда ё мурда?!» – фарёд зад тоқат то дидан намонда.

Онҳо пешбандҳои чармиро, ки дар гардани асбон бошад, аз гардану сари синаҳои хеш бадар оварда ва шоҳтири гардунаро ба замин ҳобонда, рӯ ба пас оварда ва бо пойҳои кашолу бемадорашон регро ҷӯя кашида, ба дарпардаи гардуна наздик омаданд; пардаро бардошта, диданд ва рӯ ба Искандар оварданд: «Хоб...»

Искандар бовар накард. Биомад ба дари гардунаи шинос. Ворид шуд. Бӯйи кӯдак меомад аз гардуна, ки шоҳро ҷандон ошно набуд. Бо вучуди он ӯ фарқ карда тавонист бӯйи тифлро аз дигар бӯйҳо. Тифли хуфтаро дид; ба назараш бачча нафас намекашид.

Искандар гарчӣ безобита буд, бодикқат нигарист, то огоҳ аз ҳолат гардад; сари синаи ӯ болову паст шавад ё на? Фарқ накард ва ҳам хӯрда гӯш бар сари синаи чапи писар ниҳод: «гуп! гуп! гуп!» Паст-паст садо меомад. Шод шуд шоҳ ва бардошт рӯи даст шохзодаро. Бӯйид, бўсид... Ва нахустин бор донист, ки бӯи хуш дорад тифл; хуштар агар тифли худат бошад. То алвакт чунин бӯи хубу ҳаловатбахшро нашамида ва нашунида буд шоҳ. Ростин хештанро падар дарёфт ва ҳамон зайл меҳрубону ғамхор фарзандро рӯи даст бардошта, бурун аз гардуна шуд. Чунон ки Рустами дастон Сӯҳробӣ ядро як кам чиҳил рӯз ба умеди зинда гардонидан рӯи даст бурда буд, пой ба хоку рег фуру дода, ҷониби Барзин равон шуд падар. Барзин аз чунин рафтори Искандар писарро нокор дониста, ба кӯфтагиву хастагии худ нигоҳ накарда часту сӯи онҳо давид; аммо натавонист давидан; ду-се қадам гузошту афтид. Ва чун сусмор сар бардошта сӯи Искандар дер нигашт ва хитоб кард: «Зинда?!» Искандар нашунид, ки посух надод. Барзин боз фарёд зад: «Мурда?!»

«Зиндаи мурда; мурдаи зинда...» аз дил гузаронд Искандар, лек баланд нагуфт ва дар ҷавоби ҳар ду ҳолат ҳам сар чунбонд: «На!» Барзин ҳайрон монд, ки шоҳ девона шуда ва ё аз ақл бегона. Шоҳ тифлро рӯи даст овард пеши Барзин. Модар ханӯз ҳам пой дар рег, дастон низ андар хоку рег фуру рафта, ҳалқак мезад чу сусмори ташна ва сӯи писари рӯи дасти падар менигарист; гӯйӣ аз Замин ба Осмон. Ва якбора даст аз даруни рег ба ҳаво бардошт, то шоҳ писар диҳад ўро. Мадори истодан накард ва бо даҳон зад бар реги нарм. Ва Искандар пеш омада, дар як даст писар, бардошт занро бо дасти дигар.

«Зинда.»

Беҳи гӯши Искандар садо дод паст ҳарфи Барзин ва шӯ фармуд:

«Нимзиндаву ниммурда...»

Ва Барзин талвоса дошт писар бирабояд аз дасти шавҳар: «Чаро дар зиндагиаш чунин меҳрубонӣ накардӣ?» пурсид Барзин ҷой ва фурсати гилагузорӣ ёфта.

— Напурс... Магар надонӣ, ки...

— Донам – донам... Шоҳи ҷаҳон фурсате надорад, то бо зану фарзанд бошад.

— Чӣ ҷойи шикоят? – оҳ кашид ӯ ва ба дуродур нигарист, ки бекарона бувад ин дунё ва натавонад бурун рафтан.

— Маро бидех! – ба зону рост шуда ва дастон сӯи писар ёзид Барзин; ҳаёли Искандарро аз Укёнуси Бурун бозовард.

— Ту натавонӣ ўро бардоштан... Ў хеле бузург шуда...

— Оре, бузург шуда, дуртар аз падар бузург шуда...

— Чаро чунин гӯйӣ?

— Зеро зиндаашро надидӣ... Ў ҳама рӯзону шабон андар дунболии ту буд, дар паҳлӯи ту буд, аммо чашмонатро баста буданд, то набинӣ зану фарзандро.

— Зинда бувад Геракл, ту чаро баддаҳонӣ кунӣ?

— На... на баддаҳонист... Огоҳ кунам туро... агар рафтор ва кирдор дигар накуни, батар шавад аз ин...

— Чӣ гуна рафтор?

— Муомила ва муносабат бо зану фарзанд...

— Охир ман шоҳам! Макдуниёву Юнон дида сӯи ман доранд, чун қасди онон аз душман ситонам...

— Бидеҳ маро!!!

Мазмун, ҳеҷ суҳане шоҳро ба ислоҳ наорад, саҳт гуфт Барзин ва нерӯе пайдо кард, ки рост ба по шуд. Гом зад сӯи шавҳар, то бо зӯрӣ писар рабояд аз дасти падар.

— Ман шоҳам!

— Вале ман шоҳзан наям ва ин тифл шоҳзода набувад!

— Чиҳо гӯӣ? Ай зан, чиҳо гӯӣ?!

— Магар ин пури туст?

— Агар на, пури кист?

— Агар пури туст, пас ман кистам? – гӯё рӯбоҳро дар тангӣ дошт Барзин. – Маро таъна зананд гетерҳойи нозанини ту... Ин ҳамаро Геракли хурд шунида ва мазмун дарёфта... ва ў чӣ гуна тавонад ба рӯи мо нигаштан?... Бигӯӣ, кистам ман?

— Малика...

Гӯӣ ҳамин суҳан лозим буд Барзинро. Лек фаҳм накард, ки гетерҳойи бадгӯ шуниданд ё на? Зеро ин чиз хеле муҳим буд занро; гетерҳое, ки тану номусу қони хешро ба Искандар бахшида, аз дунболош кашоланд, шунаванд суҳани шоҳро.

Муҳимтар он буд, ки Геракли беёд ва нимчон садо баровард: «Модар!» ва чашм кушода дастон сӯи Барзин ёзид: «Бигир маро!» Вале падар писарро ба модар надода, бардошта то гирдгоҳи хеш бурд, рӯи қолийи эронӣ хобонд ва баргашта баромад. Чӯё шуд пизишкро ва он ду тан макдунийи гардунакашро.

Ду тан ханӯз дар ду паҳлӯи шоҳтири гардуна истода, фармони шоҳро нигарон буданд. Лабонашон карахшбаста, миҷгон гардгирифта ва чашмон аз миёни губор базӯр метофт. Сару рӯшон хокӣ. Ё онҳо гардунаро медоштанд ва ё гардуна ононро муттақо буд.

— Асбҳо кучо шуданд? – кафшери суҳан фармуд Искандар.

— Мурданд... – базӯр гуфт яке, сар чунбонд дигаре.

— Юнонӣ ҳастед ё эронӣ? – ҳарчанд пурсида, дониста ва шинохта буд ононро боз гӯлпурсӣ кард шоҳ Искандар.

— Макдуний...

Искандар ҳамин суҳанро баланд шунидан меҳост, то дигарон низ шунаванд; қасдан пурсид:

— Кучойӣ?

— Макдунӣ!!!

Искандар сар чунбонд; ба атроф нигарист ва баланд гуфт:

— Вагарна шумо ин гардуна асбвор накашида будед...

Ба маъниҳойи зиёд гуфт Искандар. Зеро медонист, ки макду-ниҳо аз ӯ сахт ранчида: баройи ба Макдуниёву макдуниён эътибор надоданаш; баройи Юнону Порсро ватани хеш хонданаш; баройи худоёни Юнону Мисру Эронро пазируфтанаш; ва ҳешро на писа-ри Файлакуси II, балки писари Зевсу Аммон эълон сохтанаш ва дигар рафторҳои макдуниёро нанговар, рӯй аз ӯ тофта буданд ва саркашиҳо доштанд. Искандар баройи рӯҳу дили ононро бар-доштан чунин гуфт, ки касе чойи бародар, ҳамдиёр, ҳамватан ва ҳамхуну ҳамзабонро гирифта натавонад.

— Минбаъд низ гардуна кашед ё озодӣ хоҳед?

— Рой шоҳрост...

Ва Искандар хайрон монд аз садоқати эшон. Гарпали ҳазина-дорро пеш хонд, то хоста бахшад. Вале макдуниёни гардунакаш напазируфтанд: «Мо бандагонем шоҳро!» ва шоҳи макдунӣ мот гашт. Ва хушаш омад чунин ройи разин:

— Ду асб биоваред!

Ду асб оварданд. Бастанд ба гардуна.

— Ду асира биоваред!

Ду асира оварданд ва нишонданд ба гардуна. Асирагони порсӣ буданд; зеро Искандар хунҳоро ба ҳам омехтани буд. Зар бахшид ва фармуд:

— Озодед шумо!

Ва гардунакашҳо бо ҳам нигаристанд, рӯйи пурғубори якди-гарро дида, сар чунбониданд: «На. Мо бандایی шоҳ Искандар бошем!»

— Пазируфтам... Вале ин ҳама шуморо...

— Магар раво бошад, ки шоҳ гардунаӣ хеш ғуломонро бах-шад?

— Агар ҳама ғулом мисли шумост, раво бошад!

— Зихӣ шоҳи ҳумоюнро! То абад ҳамроҳи шоҳ Искандар бо-шем!

Искандари доно медонист, ки дер ё зуд бояд ин кор бишавад; бардагон ва иттифоқчиёро озод бояд бикунад. Зеро қарордоди «Иттифоқи Коринф» поён напазируфта, ки то Порсу Персепол рафтан буд. Ва Искандар ҳам ҳаддро гузашт ва ҳам сарҳадро.

Хоҳарзодаӣ Арасту – Коллисфени таърихнигор ин ҳамаро дидаву мушоҳида карда, нигошти андар чаридаӣ рӯзгору на-бардҳо ва сафари Искандари Макдунӣ; набишти биёбони тафсо, лашкари фаровон, кавири дахшатзо, андар фазо гирду чувозак гаштани каргасҳои лошакор, беҳоливу нафири занон, нафри-ни сарбозон, садоқати ҳамдиёрон... ҳиммати шоҳи макдунӣ ва азоби алимро. Бавижа саҳифаҳои тозаӣ рӯзгори Искандар ва

мухаббати ӯ ба зану фарзандро... Ва Коллисфен андар хошияйи он саҳифа низ набишта мазмуни номаи Искандар ба Арастуру, ки бояд файласуф ба Шарқ биёяд ва ин ҷойхоро бинад ва бо мардумони эронӣ рӯ ба рӯ шавад, вагарна аз олам чизе нодида ва надониста... равад...

БАНДИ ДУВВУМ

Ва шабохун зад шоҳи шабрав Искандари Мақдунӣ.

Гоҳи гуруби хуршед бор бастанд сутуронро, ки тафси офтоб рафта, гармиаш қабат андар қабати регзор ҷой дошт. Лашкаркаш боз бинишаст бар зини Бусефали пурзӯр ва зану фарзандро ба гардунаи шоҳони порсӣ ҷой дод, ки аз Эроншаҳр ба даст оварда буд. Пизишки хонаводагӣ Филипп ҳамроҳи онон буд ниғахбону ниғахдори Геракли дардманд.

Ва боз азоби саҳт пеш омад, зеро дар кавири Эрон андар оташи ноаён онон ақаллан нафас рост накарда буданд. Коллисфен ҳама чизҳои зоҳирӣ, қарордодҳо, хоҳишҳо, ҷабру ситаму номехрубониҳо, ҳолату рӯҳи сипоҳу сарбозон ва касони наздикро менигошт, аммо аз дили Искандар ҷӣ мегузашт; сипаҳсолору сипаҳбадон ва сарфавҷҳо ҷӣ андеша доштанд; сатрапҳо ба ҷӣ ҳолу рӯз омада буданд ва нияташон ҷӣ буд; гетерҳои хушҳол аз ҷӣ ба танг омада буданд, ҷӣ орзуву дархостҳо доштанд, намедонист. Пушаймонийи гетерҳои нозанин, нафрини занони асира, дарди тифлон ва аламу кинаи ҳасудон ва ғаши сипаҳсолори куҳансол Пармониёнро фаҳмида наметавонист. Вале дарёфта, ки Пармониёни набарддида бад бинад якравиҳои худписандона ва ҳаёлҳои худфурӯзонаву мушқилписанди шоҳро...

Ҳолиё сипоҳи тӯлонӣ гӯйӣ чун турнаҳои баҳорӣ «ку-қуву қа-қа» садо дар фазо дода, бо роҳи Каҳкашон сафар кунанд аз манзили гарм ба бихишти сарму нарм. Вале дур бувад он Минӯ. То ба он ҷо расидан нерӯву тавон, обу дони зиёд лозим аст. Хоса об. Шоҳи шабрав дар тӯли ёздаҳ рӯзону шабон сипоҳиёну соҳибмансабон, занону асиронро ва ҳам сутуронро шабравӣ омӯхт. Чун офтоб тулӯ кардӣ, баъди се соати зӯҳр хаймаҳо андар кавир задандӣ ва сар аз нури сӯзони суруш зери ҷодарҳо, гирдасаро ва саропардаҳо бурдандӣ.

— Мо сар зери сояи ҷодар барем, вале сутурон аз гармӣ ва нури баланди офтоб бимиранд, шоҳ. — Пеш овард Можиёси ҳамсафари Искандар.

— Боке набувад. Чун сутурон бимиранд, пиёда шавем ва сутурони дигар пайдо кунем... аммо одамон бимиранд, мушқилот пеш ояд. — Фармуд Искандар. Ва амр кард, то сутурони пурзӯр ва сарбозони ҷангиро ҷудо кунанд. Чунон карданд ва Искандар

афзуд: – Асбони лаванд ва одамони камзӯр аз дунболи сипоҳ шаванд... Сутури аз пой афтодаро қурбонӣ бикунед!

Ҳамчунон мекарданд, ки Искандар мефармуд. Ва боз лашкар убура мекард кавири Эронро чунон ки саҳроӣ Мисрро. Шояд андар ин биёбони хушк гарм чоҳҳо бошанд ва чашмаҳо... вале чун юнониён ва мақдуниён балад набуданд, сипоҳу сипоҳдорон ва сутури азоби саҳт доштанд. Ва як нафар эронӣ пайдо набуд, ки асри кавири миёнаи Эронро донаду бикшояд, то чунин азоб набошад лашкари Искандарро. Ва агар нафаре доништа буд аз асирон, эшонро андар кавири Эрон роҳбаладӣ накардӣ. Зеро агар чоплюс будӣ ва ватанфурӯш, ҳеҷ гоҳ асир нашудӣ. Касоне асир буданд, ки номи Эронро аз вучуди дигар кишварҳо боло медонистанд. Ва аммо байни чоплюсон, ватанфурӯшон ва ҳосусон ва ҳойинони эронӣ касе низ пайдо набуд, ки сипоҳи Искандарро кӯмак кунад. Гӯйи ҳама эронӣ мурдани ҳешро бо ҳазор азоби алим пеш медонистанд аз нобудии Эрон.

Ва қаргасон гирд мегаштанд тори сари лашкар ва ақибтар ва дунболтар... Меҳамиданд сангос аз осмон. Искандар доништа; онҳо чунон ташна гашта, ки сипоҳи ӯ. Онҳо лоша хоб бинанд, инҳо об. Аз ин рӯ лошахӯрони бадният баднамо аз ҳаво фурӯд оянд бар сари лошайи асбон ва ё наъшайи сарбозони рӯи реги биёбон...

Гӯйи ҳамагон пурғаманд: сарбозон сархам ва рӯдапо, асбон гӯшафта, шутури гарданшикаста, гардунаҳо хушк вайрона ва лабҳои ҳама қарахшбаста.

Бусефали пурзӯр, ки шабравӣ аз савори хеш омӯхта буд, ба саҳл ишора ва пошна задан ва маҳмез андаке пеш мерафт ва дигар асбон маҷбур буданд ҳампойи кунанд. Биёбони хушк сӯзон ҷуз паҳноии бекарон, реги тафсон, ҷо-ҷо хори мағелон ва шутурхор гиёҳи дигаре надошт. Ва шутури хангоми хайма заданҳо, агар бошад, шутурхор меҳиданд; вагарна онҳо низ чун асбон азоб мекашиданд, ҳарчанд ки дар ташнагӣ тоқат доштанд; рӯғани кӯҳонашон аз ташнагӣ наҷот меод. Вале асбонро душвор бувад чунин роҳу чунин саҳро...

Ва якбора ҳавоии гашти Бусефали рамузфаҳм дигар шуд: гӯш ҷур қард. Ҳаворо бӯй кашид. Ва сар афшонд. Сайха кашид. Соҳиб фаҳмид, ки чизе бувад андар пешгоҳ: ё сипоҳе, ё обе, ё марғе ва ё чизе дигар. Искандар пой тира бар рикоб қард ва қомат афрошт пушти зин, то дар субҳи қозиб чизеро хубтар бубинад, аммо пеш тиратар буд аз он ки дар кавир.

Сапедадамон субҳода вазид, ки дар тӯли роҳпаймоии ёздаҳрӯза чунин насим пеш наомада буд. Худи Искандар низ рӯҳ гирифт ва чун Бусефал ҳаворо ҳарисона фурӯ кашид. Саворони дигар ва асбон низ ҷон гирифтанд.

Искандар ҳамон сари рикоб боло шуданаш зери пардаи бунафшаранги субҳдам сиёҳии азимеро дид, ки пеши роҳро баста буд. Ва чун оҳиста-оҳиста дарвозаи бомдод кушода шуд, кӯхи баланде пеш омад, ки бар сар кулоҳи осмониранг дошт.

«Кӯхи Обӣ! Кӯхи Обӣ!»

Фарёд зад Можиёс ва бо чунин ҳаяҷон ва ба вачд омадани ҳеш дар ҳайрат гузошт ҳамагонро. Зеро дигарон низ ин кӯхи сарбафалакро дида буданд, вале «Обӣ» будани онро надида ва надониста буданд ва чаро Можиёси беқарор якбора бичӯшид. Зиёдтар таваҷҷӯҳ карданд ёрон ва кӯхи сиёҳро диданд, ки гармои кавир сӯзонда бошад. Ҷо-ҷо марғ метофту сабза ва ягон-ягон буттаву рустанӣ. Ва чун аракчини сари пирмарде бар фарк барфи сапед. Искандар хеле мулоҳиза кард шодмонии Можиёсро:

— Оби Ҳаёт ин чост, Можиёс?

— Оре, шоҳ! Оби наҷотбахш ва ҳаётбахш ин чост, моро умри дубора хоҳад бахшид.

Искандар дигар чизе нагуфт ва ин маъниро зиёд андешид ва паҳлӯ гардонд; маъниҳои рамзӣи Оби Ҳаётро фикр кард ва ба хулосае омад, ки шояд аз фарти беобӣ, бемадорӣ, баъди убури кавири Эрон ба ин манзил расида, офаридгор чунин ниҳода бошад ин кӯҳро. Вале чун як донишманди эронӣ сӯҳбати эшонро гӯш меод, маъниҳои рамзӣи сӯҳбатро сарфи назар карда, фармуд:

— Ин кӯҳро Дамованд ном баранд; кӯхи бадикуш! Ба хоҳири некийи маздойӣ ҳама бадиҳои аҳриманиро нобуд созад ин кӯҳ. Умри дубора бахшад неконро, минҷумла Искандари Мақдуниро. Ва ба чашми Можиёс «Кӯхи Обӣ» тофтани Дамованд аз ин рӯст. Обу гиёҳи ин кӯҳ умри дубора бахшад ниммурдагонро. Бадтарин зодаи Аҳриман Заҳҳоки Моронро шоҳ Афредун таъкиб карда то ба ин кӯҳ овард ва дар ғоре ҷой дода, кушт. Ва аз он рӯз то ин рӯз ин кӯҳро кӯхи Бадикуш номанд... Сахтиҳо паси сар шуданд...

Искандар ҳайрон монд аз донишмандии як нафар эронӣ:

— Ай эронӣ! Ту, ки балад будайи ин мавзеъро, чаро нагуфти маъвою макони оташу обро?

— Ё Мақдунӣ! Ман надида ин ҷойҳоро, танҳо шунида аз мӯбадони доно, ки достони «Кова ва Заҳҳок»-ро ҳикоят мекарданд. Аз он ки мо кавири Эронро убури карда ба ободон расидем, якин кунам, ки ин кӯҳ кӯхи Дамованд аст.

— Ва дар ин роҳ ҷоҳе буд? Чашмае буд? — қасдан пурсид Искандар.

— Агар дониста будам, шуморо гуфта будам, то шумо ин қадар азобу ташнагӣ нақаша будед.

— Дурӯғ гӯйӣ, эронӣ!

— На! Дурӯғ нагуям... Чаро шуморо дурӯғ гуфта, ба ҷони ҳеш ҷабр кунам? Дар ойини мо дурӯғ гуфтан бадкешист.

— Эронӣён чунинанд: ба хотири кишвару ватану миллат сар супоранд, аммо асрор хувайдо накунанд. Ман қойил ҳастам мардонагӣ ва ватанпарастии ононро.

Шерак сохта, роз хувайдо кардани шуд Искандар. Аммо эронӣ чизе нагуфт.

— Ай донишманд! Роҳ чанд аст то Окботоно?

— Боз он қадар, ки омадем...

— Боз сесад мил?!

— Оре, шох!

— Ай донишманд! Ин ҳама донӣ, чаро чизе нагӯӣ?

— Магар зарурате буд ба гуфтани ман? Шумо, ки донед чанд мил роҳ бувад аз Эроншаҳр то Ҳамадон... Шашсад мил...

— Оре, донам...

Хуршед нур ба ҷое пошида буд, ки кӯҳи Дамованд кулоҳи барфӣ бар сар дошт. Ва ҳар шаҳу ниҳолу буттаву растание, ки андар ин кӯҳ вучуд дошт, ба чашм мерасид. Искандар, ки нисбати рӯзхонӣ дигар ҳавойи ин ҷоро дармекашид, сарафзори Бусефалро низ кашид. Ва охиста – охиста то қалъаи Рай наздик шуд. Паси диҷ гузашт ва пиёда гашт. Дигарон низ аз асбҳо ва сутурон фуруда омаданд ва гирдасарову гирдгоҳу хайма заданд. Аз Дарбанди кӯҳи Дамованд рӯдаке ҷорӣ буд ва аз санг ба санг зада, кафк карда широсо метофт. Сарбозон қадоруд чун кабкҷӯчаҳои ташна радд кашиданд ва каф-каф об ба даҳон рехта, сар боло дошта ғарора мекарданд, то ғубору гардҳои роҳи кавир рафъ гарданд. Чун сару рӯй ва дастон тоза карда аз об сер гаштанд, сарбозон бо қадоба боло шуданд ба таншӯӣ. Ва баъди ҷангу ғубор ва шуҳи тан дур кардан ва ташна шикастан ва об дар тан кашидан ва ҷо ба ҷо шудан... Искандар фармуд:

— Ба атроф биравед, рӯӣ пайдо кунед, пайку пайғом биоваред!

Ва пароканда шуданд саворон ба атроф, то рӯӣ пайдо кунанд. Худи Искандар ба айш пардохт, то кӯфти роҳ барорад. Чун дар кавири сахтубур ҳолу рӯӣ зану писарашро дида буд, ҳоли ононро назди хеш дошта, эътиборе гетерхоро намедод.

«Барзин, хоҳиш дорам, то чизе напурсӣ ва чизе нагӯӣ!»

Самимӣ гуфт Искандар ва аз садояш бармеомад, ки баройи ҳама кирдорҳо ва рафторҳои пӯзиш пурсиданист. Вале ҳалал аз дигар тараф шуд: ниғаҳдор аз паси дарпарда овоз кард:

— Пӯзиш аз шох! Савореро оварданд бегона...

— Биоваред! – андеша накарда, хост Искандар.

Асби сапед фиркидаву сум зада пеш омад ва савораш пиёда шуд. Ҷро оварданд саропардаи шохӣ. Ҳанӯз кӯфти роҳи биёбон аз танаш рафъ нашуда буд. Аз ин рӯ диҷи Райро монда роҳат дар шорсон дошт. Чун шохони порсӣ қачпахлӯ зада, сар ба парда-

саро задани пайкро нигарон истод ва баробари ворид шуданаш пурсид:

— Кистӣ ва аз кучойӣ?

— Манам Бисфан пури Ваҳуко! – зайле гуфт, ки бо Доройи Саввум гуфта буд: — Аз тухмаи шоҳони Ҳахоманишӣ...

— Буда бош!

Кӯтоҳ гуфт Искандар ва Геракли хурдро, ки наздаш менишаст, сӯйи Барзин равон карда, ишора намуд, то бароянд. Барзин ончунон кард.

— Кӣ фиристода туро?

— Ҳеҷ кас, худам омадам.

— Омадӣ, то гӯйӣ, ки аз тухмаи Ҳахоманишиён касе намонда... Шоҳи Порс бишавӣ?

— На. Омадам, то маликуррумро бигӯям, ки...

— Чӣ гуна маликуррум? Шоҳи чаҳон!

— Бале... Омадам, то шоҳи чаҳонро бигӯям, ки Доройи Саввум Модро тарк гуфта...

— Ва кучо рафта?

— Сӯйи Хуросон... ва ҳафт ҳазор толон зари сурх бо худ бурда.

— Ваҳ! – гӯйӣ оламро бурда бо худ Доройи Саввум, ки Искандар аз шунидани ҳафт ҳазор толон зари порсӣ ба пой шуд: — Будаӣ ҳазинаро бурда?

— На... Танҳо зари сурхро...

Искандар чун шағоли сайд дода аз даст дандон хойид. Ва нигарони бозгашти онҳое, ки аз пайи рӯзӣ рафта буданд, нашуда, саворони матину тавоно ва сарбозони шучоъро ҳамроҳ гирифт, озими роҳи Окботоно гашт. Ва яке аз ҳамравонаш Кротрусро фаҳмонду фармуд, ки ҳамчу сардор бо бақияи сипоҳ бимонад андар Рай.

Ва шоҳи мақдунӣ ба охирин намояндаи ҳахоманишӣ Бисфани писари шоҳ Ардашери Саввум, ки хабари муҳим оварда буд, эътиборе надода, тозона зад Бусефали бодпоро. Бисфани боумед, ки дар сар орзуӣ идома додани оли Ҳахоманишро дошт, ҳайрон монд аз носипосиӣ Искандар ва надонист чӣ бикунад. Аз дунболи сипоҳи Искандар овезад ва ё бо боқимондаи сипоҳи мақдунӣ мадуро бикунад. Зеро овозаи чавонмардӣ ва одамгарихойи Искандарро шунида буд, вале надониста, ки баъди осон ба даст овардани Эроншаҳр чӣ гуруре пайдо карда ва баъди азоби убури кавири Эрон чӣ ваҳшонияте гирифта; боре худоро шукр нагуфта, бал ҳисси қасос ва нафрату адоваташ афзуда. Зеро эронӣён ўро чун шоҳ нашинохтаанд. Агар чаҳор хушомадгӯӣ сарватманд, илочи гурез наёфта, рӯ ба рӯяш сар ба замин зада, симу зар ҳадя карда, ўро шоҳи хеш ва шоҳи чаҳон хонда бошанд, чунин маънӣ надорад, ки кулли мардуми Эрон ўро дохӣ донистаанд.

Лашкаркаши кинвар ин нуктаро хеле хуб дарк карда. Ҳолиё ӯ савори Бусефали хушчилав мондаи роҳи кавирро паймояд ва ба сараш ҳазору як андеша ояд; ҷанғҳои сипариро пеши назар орад, ки чун буду чун шуд? Дӯст кисту душман кист? Киҳо халалгор буданд, киҳо мададгор?

«Бале... бале... бале! Эрониёни сарбаланд кам набуванд... Онҳо сар диҳанду сар нафароранд...»

Шабҳангом. Ҳама ҷо орому хомӯш аст. Садойи суми асбон ва ҷархи гардунаҳо наояд. Агар ҷизе димоғи асбонро бод диҳаду ба хориш орад, ягон-ягон бинӣ афшонанд ва боз оромӣ, ки қорвони тарсхӯрда ба сафар баромада бошад. Регҳо пош хӯранд аз зери суми асбону сутурон, аммо гарду ғубори роҳ ба ҷашм нарасад. Искандар фикру андешаи зиёд дорад. Чунин набуд лашкаркаши бузург. Ба назар бепарво метофт ба зиндагӣ; ҷангро бозӣ мепиндошт – бозии тифлона. Чун сахройи хушк ғамаш дод ва фирори Дороро бо ганчи зиёд шунид, андешаманд гашт. Аз кучо то ба кучо расиданашро пеши назар овард ва мақсаду маромашро бори дигар хотирнишон кард: «Чаро ва аз чӣ рӯ?» аз зехн гузаронд, пас хулоса намуд: «Одам як тан набувад... Як одам ҳазорон нафас бувад ва ҳазорон ҷон. Чаро чунин бошад? Агар одам як тан, як ҷон, як нафас буд, ҳазоронро ҷавобгӯй набуд... Чунон ки ман ҳастам: ҳам Мақдуниёро, ҳам Юнонро... Ҳам мақдуниёро, ҳам юниёро ва ҳам ҷаҳону ҷаҳониёро... Магар як кас аз ўҳдаи бардоштани ин бори гарон баромада тавонад? Бале, тавонад. Агар ҳама як кас шуда тавонанд... Афсӯс ки дар як пӯст ду тан ҷой нагирад...»

Ба назараш лангари Бусефал дигаргуна тобад; нофор: «Туро чӣ шуд? Хаста шудӣ? Ё хоҳӣ, ки ман андеша накунам? Осида бирав, саворат чӣ қор қарданро донад. Савори ту Пармониён набувад, ки ба ҳар нон ҷазза шавад...» Ту чаро худойи худро фаромӯш қардӣ ва худойи мисриёро худойи хеш пазируфтӣ ва ўро падар хондӣ?» Ситеза қунад бо ман пирсаг. Туро чӣ қор бо нақшаву амалиётҳои ман? Фармонро иҷро бикун, музд бигир! «Мақдуниёро аз худ дур қардӣ, сарбозонро ранҷондӣ... Донӣ, ки мақдуниён зиёд нестанд. Буду шуд шашсад ҳазор ҷон... Онҳоро эҳтиёт бояд қард» гӯяд. Ва ман чӣ қардам? Онҳоро нобуд қардам? Низ эҳтиёт қардам-ку! Юниёро хидмат фармудам... Дар ду ҷабҳа онҳо маро хидматгузор бувад. Бавижа порсиёни гумрохро хидмат фармудам... Онҳоро бо дасти худашон нобуд сохтам... Ин пирсаг гумон дорад, ки ҷангро ӯ бурда, пирӯзиҳо аз ўст... Хомхаёл...

Андеша дорад андар дили шаб, ки идомаи роҳи кавири Эрон фарқе надорад аз аввали он. Фарқ ва мақсад ин аст, ки бояд зудтар расад ба Ҳамадон, то Дороро дарёбад, то ганчи ҳазина та-лаф наёбад. Ҳар қадар зудтар маҳмез бизанад ва шитоб бикунад, андеша, фикр ва ҳунаш он андоза тез гардад; бичӯшад, хурӯшад,

бидамад. Ва гоҳе рӯи зин ҳам шаваду пахш, то фиш ва савор ба гашти Бусефал халал нарасонад. Зудтар бирасад ба куноми гӯри гурезон. Азм ва қазби Искандар чунон аст, ки сайёд сӯи сайд бишитобад, то лукма аз даст наравад. То симу зар наафтад аз каф: «Ҳафт ҳазор толон... ба гуфтан осон... Ҳммм... Аз рӯи ҳисоби Гарпал симу зари Порс аз як саду ҳаштод ҳазор толон бояд боло бошад... Шашсад ҳазор чони мақдуниро як умр хӯрондаву пӯшонда шавад ва боз бимонад фарзандону наберагону аберагонро... то ҳафт пушт расад...»

— Чу, чонвар! Чойи ҳама мақдунӣро хоҳӣ гирифт... Афзори туро; зину бандатро аз зар бояд кард; сокҳӣи рӯйинатро, наълатро аз зар бояд сохт, то чун нахчири симинсоки Геракл биёбонро бичаҳӣ!... Ай Бусефали ман! Вафодортар аз ту чондореро надидам... Чу, чонвар!!! Гуноҳҳӣи маро бубахш... Баъзан озорат диҳам. Дидам, ки дар ин дашти хушк чӣ гуна аз ҳар тори мӯят арак шорад; дар биёбоне, ки нам надорад, аз тани ту об чакад... Чун нафас кашӣ, аз хонааш чаҳад чашмонат; фарох гардад сӯроҳӣҳӣи биниат; ҳатӯл шавад лабонат чун лабони кӯдаки хоридида... ва ту чӣ азму талоши ба манзил расидан кунӣ... Бусефал! Пархошҳоро ман набурдаам... бурди ту буд... Агар ман фақат шамшер занам, ту лағад занӣ, пешсина занӣ, даҳон андозӣ, зери сум гирӣ; чароғпоя гашта дудааст ба фарқи сари душман кӯбӣ... Ай Бусефал, Бусефал! Пиндорӣ аз гардани сарбози душман гازیда, афшонда, канор андохтанатро надидам? Дидам. Вале он замон ашки маро касе надид; ҳатто душмани рӯёрӯ. Бусефал – дӯсти чонӣи ман! Бояд ҳайкали лигомгусехтаӣи туро дар паҳлӯӣи Оӣинаӣи шашҷихатаӣи Сикандарӣи Фаранг биафрозам... Насиб... Чун поям ба Мақдунӣ расад, нахуст ин корро сомон хоҳам дод...»

Андар ториқӣи шаб, ки танҳо нури ситораҳо ва сапедӣи роҳи Қаҳқашон пешрӯро намояд, фиши асбро дастмол карда, навохта сару гардану саршонӣи густувонпӯшашро ва ҳамтар шуда, ёли гардолудашро буйидаву бўсида гӯя мекард чун фарди пуралам: «Аз ту, аз ту! Бурдҳо аз ту, омадҳо, барорҳо ва пирӯзиҳо аз ту... Некӯхисолтарин чонвари рӯи чаҳонӣ, Бусефал. Дӯсти падарам – Демарати устод туро баҳшида буд ба ман... Ёдаш ба хайр... Чун ман курра будӣ, асб шудӣ... Тарсам, ки пир шавӣ, чун сипаҳсолор Пармониён қурбониат кунанд... На... На-на... Чунин нахоҳад шуд... То ҳастам, ҳастӣ. Ёри рамузфаҳми ман... Дар сафарҳо, андар набардҳо ту чон коҳонӣ, шиканча кашӣ, ранҷ барӣ, вале пирӯзиҳо ба номи ман гардад. Донам, дарк кунам, ки якеӣи мо аз дигаре камӣ надорем ... Феъли ту, кадрӯ кимати ту соҳибатро равшан. Ту маро бебаҳонӣ. Он қадар симу заре, ки пайдо шуд, вазни туро надорад, кимати туро надорад... Агар ту набудӣ, он симу зар низ набуд. Бебаҳонӣ, бебаҳо! Саркаш туйӣ, талоя туйӣ, ки дар шабҳонӣи тираву бемаҳтоб ҳам чашмони фурузонат роҳро

пайдо кунад, пастиву баландихоро бинад; гӯшҳоят пасттарин садоро шунавад, димоғат нозуктарин бўйро фарқ кунад... Таҳамтан туйй, далеру диловар туйй, ял туйй, қаҳрамон туйй... Аз ту омӯхтам нотарсиру, аз рафторҳои ту ёд гирифтам ба обу оташ заданро; худсӯзиро, худфурӯзиро, қаҳрамониرو. Дониستم, ки чазбманд ба оташ даройӣ, насӯзӣ; бо дилу гурда ба об андозӣ, раҳо ёбӣ; аз гирдобҳо бурун оӣ... Ту донистайӣ, ки бадтарин бало тарс бувад... Надидам, ки аз тири туфанг, жӯпину найза, шамшеру синон ва ё гурзу амуд ё банду каманд тарсида бошӣ. Ягон чиз намегирифт туро, бал ҳама чиз баргашта ба ҳуди душман мезад... Чӣ мӯъҷизае дорӣ, аммо маро нагӯӣ... Бусефал, то ҳанӯз ситойишат накарда будам, то биниат бод нагирад... Чун биёбонро мушқилгузар мебинам, ҳарфҳоям, миннатдориам ногуфта намонад... Ҳолиё паст – паст гӯям дар гӯшат, ба ёд бигир: «Бехтар ва наздиктар аз ту ҷонзоде надорам...» (Бусефал бинӣ афшонд, кишна кард, миёнаш бардошта шуд, ки Искандар ҳешро бар тахти баланд эҳсос кард.) Гӯянд, ки аз баҳри ҳама баромадам: аз баҳри модару зану фарзанд, аз баҳри ватан, кишвар, аз баҳри халқон, хоса аз баҳри мақдуниён... Наход ман чунин кӯрнамак бошам, Бусефал? Хайр, аз фарти баччагиву беҳабарӣ ва нозгунҷӣ ба падар саҳт омадам; модарро рӯйи хуш надодам; суҳанашро гӯш накардам; аз зарурат танҳош гузоштам... Ин ҷо айби ҳуди модар низ ҳаст, Бусефал. Медонӣ-ку: хоҳиш кардам, ки ҳамроҳам ба Шарқ биёяд, напазируфт; чун Арасту напазируфт... Шояд дуруст ҳам карда бошад... Чунон ки донӣ, пешдод фиристодам аз бардоштаҳо ба модару ба устод... Ҳаққи пурраашонро худат хоҳӣ бурд, Бусефал... Ин сарбозон, ки ҳамроҳи моянд, аз хушӣ наомадаанд; бархе хисси ватанхоҳӣ доранд, баъзе интиқом ситонанд; яке аз зарурати рӯзгор, дигаре аз пайи рӯзӣ ва ҳар киву ҳар чӣ – зарҳарид, мардикор, барда... Юнониҳо магар баройи ман ҷанганд? На-а-а... Онҳо низ симу зар ҷӯянд. Вагарна ҳам аз ҷониби мақдуниҳо ва ҳам аз тарафи эронӣ наҷангида буданд. Пас зар олитарин коло бувад, ки бародарон ва падару писарро дар майдонҳо рӯ ба рӯ орад. Шоҳро ба тахт нишонад, шоҳро аз тахт афтонад. «Ҷаҳат худо на, вале ба худо наздик.»

... Ва он ҳолат ҳеҷ гоҳ аз ёд наравад, Бусефал: оби дар кулаҳхӯд овардаӣ он сарбози юнониро фаромӯш нахоҳам кард. Ба ёди ту монда ё на, вале аз ёди ман нарафта: худам фиристодам он сарбозро қатори дигар сарбозон, то аз биёбон об ҷӯянд. Касе об наовард. Танҳо он сарбози юнонӣ дар ҳӯди фулузиаш об овард ва сӯйи ман ёзида гуфт: «Дар ҷое риштаӣ сабз дидам ва рафта замин кандам. Бо тори решаӣи шибар об ҷакид қатра-қатра. Кулаҳхӯд зераш гузоштам, ним шуд... Ва шуморо овардам... Бинӯшед!» Маро дод ҳӯди фулузӣ, ки оби гарм дошт ва ман дарозо ниғаштам ба он оби тира ва ба заминаш рехтам. Аз замини тафсон

дуд хест... Ёдат хаст ё на?! Аввалин бор дидам, ки obu хок низ дуд доштааст. Донӣ, ки чаро чунин кардам? Зеро ҳамагон ташна буданд, ту ташна будӣ, сутурон ташна буданд ва Замин ташна-тар ва он об яккатрагӣ намерасид. На ба ман шавад, гуфтам, на ба ту. Ҳатто аз сари ту нарехтам, то ҳуморат шиканад, Бусефал! Мурем, ҳама баробар мирем: «Дар ҳоле ки ҳама ташна хастанд, набояд нафаре ҳумор шиканад... Дар беша оташ афтад, тару хушк баробар сӯзад...»

Болопӯши сапеди исқандарӣ ўро дар ин шаби бемаҳтоб низ сапедранг нишон меод, то аз дигарон фарқ дошта бошад. Ва ҳангоми ҳаmu рост шуданаш андар ҳонаи зин равшан ба чашм мерасид. Баробари ҳаmu рост шуданҳо дар сар андешаи дигар меомад: «Ва ман як орзу дорам, Бусефал... Хоҳам, ки ҳар қавму халқияти дигар чун эронӣ миллату кишвари хеш ва мардумро дӯст дошта тавонад ва сарсупурда бошад... Чӣ гуна, гӯйӣ? Ёдат хаст, ки мо андар Эроншаҳр шамшеру найза сохтанӣ шудем... Бале, ту ин чизро надонӣ. Гӯямат: барои сипоҳ шамшеру найза ва дашнаву жўпини порсӣ сохтанӣ шудем; эронӣён напазируфтанд... Ба ҳиндувони эронӣ фармудем, то теги ҳиндӣ созанд. Сарбозонро кулаҳхӯд ва асбонро баргустувон сохтан хостем, хунармандони эронӣ рой надоданд. Ба бобулиҳо рӯй овардем... Донӣ, ки ҳама-йи ин чӣ маънӣ дорад? Надонӣ... Маъниаш ин аст, ки эронӣён бимиранд, вале хидмати ночойи касеро ба ҷо наоранд... Қатори душман рӯ сӯйи Эрон наоранд. Ватанпарастиро аз эронӣён бояд омӯхт... На-а-а... Ин ҳасад набувад, Бусефал; ин орзуост, армон аст. Пеш назари худам эроние пайдо нашуд, ки чоҳу чашмаи кавири Эронро гӯяд ё наояд. Зеро ў нахоҳад, ки мақдунӣён зўру нерӯӣ тоза гирифта аз нав бо эронӣён ё шарқӣён пархош кунанд. Ҳарчанд чанги Порс анҷом пазируфта.

Чизи дигар ин ки юнониён пиндоранд ман бе онҳо овард карда натавонам. На! Онҳо хато кунанд. Искандар дигар ба юнониён эҳтиҷ надорад. Ў фақат барда хоҳад аз онон. Шоҳи мақдунӣ ба мурод расид: давлати Ҳахоманишӣ барҳам хӯрд. Шарқӣён дигар ҳукмрони Мағриб нахоҳанд шуд... Охири умедвори ин сулола Бисфани пури Ардашери Саввум буд, ки ноумед гашт. Ман мушоҳида кардам вазъу ҳоли ўро хини аз Рай сӯйи Октобоно сафар кардан: гардани қач ва ранги парида дошт шохзодаи Порс... Аз он гӯри гурезон (сар ба пеш ишора карда) – Доройи Саввум умеди умри дубора набувад. Чун санги фалаҳмон рафт. Бозгашт надорад...

Ман ба як чиз ҳайрон, Бусефал... Ҳама Эрон гӯянд: эронӣ ҳам, бобули ҳам, шушонӣ ҳам, окботонӣ ҳам, вале чӣ шуд, ки Эрон чангро бохт? Бале-бале, Бусефал, рост гӯйӣ: хиёнат зиёд шуд: юнониҳои кироя хиёнат карданд эронихоро; хоса Дороро...

Ҳанӯз ҳам Патрону Главки юнонӣ ҳамроҳи шоҳи Порс бувад ва шоҳ Доро ба онҳо бовар кунад. Беҳабар... беҳабар...

Дунёи Ҳахоманиширо ворона бод кард; агар то ҳанӯз пасгуна нашуда бошад. Аз ин рӯ ман ба ин юнониҳои бадкеши ҳиёнаткор бовар надорам...

Ин ҳарфхоро, ки Искандар ба гӯши Бусефал борҳо тақрор кард, ба гӯши юнониён низ расид ва андар он сапедадамон миш-мишу баногӯшӣ карданд ва гашти асбони юнониён суст шуд; онҳо аз пойи Бусефал қафо монданд. Ба назари Искандар субҳ дамид ва муддате чанд баъд ҳаво тиратар гашт. Ва шоҳи шабрав субҳи фиреборо дарёфт...

Ва юнониён ранчиданд аз шоҳ Искандар; ҳатто онҳое, ки ҷӯраҳои чамолакӣ буданд. Ошиқи Тойиси Отинӣ – шоҳзодаи мисрӣ Биталомусро баҳонае лозим буд, то кинавар шавад ба Искандар. Гарпали ба наздикӣ аз Киликия фирор карда, ки Искандар баргاردонида ҳазинадори ҳарбӣ таъин карда буд, аз ӯ ранчид. Ҳоса Пармониёни пир ва ҳама юнониён... Вале Искандар воқиф буд ё набуд, ки ҳамаро сахлу осон медонист...

«Чу, ҷонвар! Ман ба муродам расидам. Қасди падарамро аз порсҳои бадсигол ситонидам; ҷангро бурдам, Персopolро оташ задам... Оли ҳахоманишӣ анҷом пазируфт; зару сим ба даст омад; воми падар гузошта шуд; ҳазинаи Макдуниё симу зар дид... Шӯҳрати ҷаҳонӣ ёфтам, Бусефал; ту низ... Макдуниёи хурди калонкори дирафшзардро ҳамин қадараш кифоя. Нишони онро, дирафши онро, сурӯди ғамангези онро дигар бод кард, то макдуние нагӯяд, ки тифл аз ғаҳвора рабуданд... Фаҳмидӣ, Бусефал? Ҳамаро бод дигар кард ва ангорайи туро дар майдони марказии Пелла бод гузошт! Зеро имрӯз Макдуниё хурд набувад: аз Пелла то Отин, то Миср, то Персopol, то Октобона... ва он ҷониб ҳудо донад, то кучо? Хурд набувад ҳоки Макдуниё: Юнону Мисру Осиёи Сағир, Порсу Осиёи Марказӣ... ва... кам набувад. Бузургтар аз мамолики Ҳахоманишӣ... Чу, ҷонвар! Чу!»

Ва ба гӯши Искандар хӯрд, ки селайи зоғони баддаҳон ҷойи қарғасҳои лошахӯри баднамою бадрангро гирифта, қар-қару ға-ға доранд ва субҳи нав аз даҳонсиёҳии онон ранг гирифта: ғашовар, гӯшхарош, дилбазан, ҷонкоҳ...

БАНДИ САВВУМ

Ва Искандар бо ҷунин дилу ният ворид гашт ба яке аз пойтахтҳои ҷаҳоргонаи Порс Ҳангаматон. Ва Доройи Саввумро дарёфт накарда ҳашмӣ гашт ва маъво гирифт андар саройи Доро. Қушки Гардони рӯи наҳр, ки ҳуши сарбозони лоқайди макдуниро рабуда буд, зӯрӣ ба зӯрӣ ҷой шуданд дар се ошёнаи он, то баъди

тафсойи кавири Эрон ва ташнагиҳои зиёд роҳату фароғат кунанд тори рӯд. Об гузарад аз зерашон, то болидарӯх шаванд.

Он шаб айш доштанд андар Кӯшки Гардон. Шох Искандар андар дижи шоҳони ҳахоманишӣ, ки дербоз муштоқи чунин макон буд, дамсозӣ мекард. Лашкаркаши бузург фармуда буд сарбозонро, то хубу аъло роҳату фароғат кунанд, зеро бедиранг бар асари ғӯри гурезон Доройи Кудумон хоҳанд рафт. Вале ҳоло ҳамроҳи зану фарзандаш сӯҳбати Райро идома хоҳад дод. Гарчӣ дилаш гум бар гетерҳои нозанин занад, сӯҳбати нотамоми хонаводагиро авло донад. Ва аммо ҳаваси ғӯри гурезон зӯртар ва марокангезтар аз ҳама гуна гетер, ёру диёр ва кӯшкӯ диж бошад. Ба назар вақт сарфи зану фарзанд мекард ва меҳрубониҳо дошт бо эшон; дар амал андешаҳое дар сар дошт, ки раҳорах ба Бусефал гуфта буд ва чун кобус ғӯри гурезон пешопеш метохту каргасҳо ва зағон баробари тохти ғӯр бо ҳазор шӯру ғавғо ва ғалмағал соя бар сари он чаҳорпо дошта, парвоз мекарданд. «Дур наравад...» Ғӯ сурати ношинос, вале тахминии Дороро андаруни шароби аргувонии қадах дида, соғар дур аз лаб кард ва нимхушёр саҳт нигарист ба даруни он: «Ҳаром шуд» аз дил гузаронд ва май бирехт бар қолийи сурхи эронӣ. Боз бода пур карду ба сар кашиданӣ шуд ва сурати ришдори сабилаш тоб-тоб аз даруни ҷом ба ӯ нигарист, ки ҳаёле ин ангораро андар набарди Граника дида буд.

— Ин Ҷоми Ҷам аст!!!

Баланд садо кард ӯ ва аз садойи хеш ба худ омад. Барзину Геракли кӯчак ҳайрон монданд.

— Биталомусро фармод!

Барзин донист, ки Искандар рашк бурда ба ошиқи Тойис ва гетери соҳибҷамолро пазмон шуда; баҳона дорад, ки Биталомусро аз назди раққоса талаб карда гирад.

Шоҳзодаи мисрӣ омад. Искандар ҷоми ҳайратовари дасташро ба ӯ дароз карда ба суҳан даромад:

— Мо дар тоқдони толорҳои Персеполис Ҷоми Ҷам ҷустем, он ҷом ин ҷо – андар Окботоно буда... Бубин, то аз аҳволи мулки Доро ҷӣ арзҳо кунанд?

Биталомус ҷоми пур аз шароби аргувониро гирифта, нигарист ба дарунаш, чизе надид. Дуртар бурда, пештар овард...

— Чизе надидӣ? – пурсид Искандар.

— На!

— Касе нест?

— На!

— Маро бидеҳ!

Қадах аз дасти ӯ рабуд ва нигарист. Андаруни шароби аргувонӣ савори низомипӯш бидид. Асбаш ҷавшанпӯш; баргустувон, каллапӯш ва соқпӯшҳо дорад. Танҳо ҷашмонаш метобадӯ думаш.

— Кӯрӣ? Бубин!

Боз чом сӯи Биталомус ёзид. Шохзода чом рабуда нигарист; чизе ё касе надид андаруни қадах. Китфон дарҳам кашид:

— Таб надорӣ, Искандар?

— На, таб надорам. Кӯр ҳам нестам. Он савор резгӣ набувад, ки набинӣ!

— На-на! Чизе ё касе нест!

— Ку шаробро бинӯш!

Ва Биталомус дар шигифт бимонд, ки муроди шоҳ чист? Чаро баъди ин қадар пурсучӯ ва «бозӣ» якбора ўро ба шаробнӯшӣ хонад? «Магар захрогин бувад?» Ва дасташ ҳамид. Шароб рехт.

— Ту, ки аз шароб рӯй натобӣ, чаро резӣ?

Биталомус ба худ омад ва донист, ки шароб рехта. Искандар аз дур овард кард:

— Ўро бояд дар Миср вогузошта будам... Баъди пирӯзӣ ва гоҳи бозгашт туро он ҷо хоҳам монд, шоҳзодаи мисрӣ...

— Аз лутфу марҳаматат шодам... Аммо чаро ин ҷомро худ нанӯшида, маро диҳӣ?

— Ман зиёд нӯшидам. Инак ту бинӯш ва шояд баъди он савори низомипӯши даруни ҷомро бубинӣ.

— На! – хитоб кард Биталомус ва шароби мондари бар қолӣ пошид.

Искандар ҳашм гирифт.

— Ҷӣ кор кардӣ? Пиндоштӣ захрогин буда?

Биталомус чизе нагуфт ва рӯ тофту рафтагори шуд.

Искандар боздошташ. Аз нав шароб пур кард ҷомро; ба сар кашид ва боз пур карда ба Биталомус ёзид.

— На... Майл надорам...

Искандар баланд хандид ва фармуд:

— Ҷон фақат Искандарро азиз набудааст... Дигаронро низ ҷон ширин... аз мурдан тарсанд...

— Бале, дигарон аз мурдан тарсанд, танҳо ту натарсӣ... Зеро ҷони ту харида...

Искандар як қад парид аз ҷунин сухан:

— Яъне, ҷӣ?

— Ҷони ту баҳои Макдуниё... онро эҳтиёт бояд кард.

Ва Искандар ба андеша рафт, маънии сухани ўро дарёфта, сар ҷунбонд:

— Ҷонгарав бигӯ...

— Оре... – ҷоми дасти Искандарро гирифта гуфт Биталомус ва ба сар кашид: — Мурод аз ситойиши Ҷоми Ҷам шароб хӯрдан буд?

— Чаро ту ҳазл пиндорӣ? Охир ман дидам он саворро андаруни ҷом.

— Дар ин олам ҷӣ рӯйдодҳое шавад... Вале касеро ин руҳдод мағӯй, ки ханданд.

— Худи эронийн гўянд, ки чунин чом хаст: Чоми Чам.

— Пас чаро аҳволи мулки Дороро напурсидӣ аз он савор?
— кинояомез пурсид Биталомус.

— Пурсидам... Хароб, гуфт...

Ва хандид Искандар, ки дербоз нахандида буд...

Биталомус сӯхбатро анчомида дониста, рӯ ба Геракли хурдсол овард: «По набароварда, кавири Эронро паймудӣ. Чу по барорӣ, ҷаҳонгард шавӣ...» Ва бирафт.

Искандар надонист, ки аз чӣ рӯ Биталомусро хонда буд. Магар танҳо баройи гуфтани он, ки андаруни чоми ӯ саворест? Чун ӯ масхара донисту бирафт, Искандар бекарор гашт ва сарпосро фармуд, сипаҳсолори пир Пармониён ва Гарпали ҳазинадорро аз ҷогаҳашон хезонда биоваранд.

Оварданд онҳоро. Пеш аз он ки дафтари аъмоли ононро варак гардонад ва кардаву нокардашонро ба рӯ кашад ва ба пирони кор пеш орад, бо ҳудашон гуфту шунид:

— Андар Осиёи Сағир Гарпал вилояти Киликияро тарк гуфт, — гӯё ин қиссаро сипаҳсолор Пармониён намедонист ва Искандар ӯро мегуфт: — Бозгардондамаш ва калиди ҳазина ба дасташ додам... Ба назарам, як ҳудаш аз ӯҳдаи сариштаи ин кор набарояд; зеро минбаъд ӯ танҳо ҳазинадори ҳарбӣ набуда, ҳазинадори шохӣ низ хаст... Аз сипаҳсолори пурдида хоҳиш ин аст, ки ӯро мадад кунад...

— Яъне?

— Яъне... Чун сипаҳсолор пир шуда... ӯро зарурати чанг намонда... Андар кавири Эрон мушоҳида кардам, ки сипаҳсолор азиат кашид. Гумон дорам, хидмати асби ӯ буд то ба ин ҷо расонидан...

Сипаҳсолор ба андеша рафт. Гӯйӣ зери ҳафтаонаш ҷондоре ҷунбид; безобита кардаш. Аввал шарм дошт, ки ба тахтапушт даст барад, аммо баъд ангушт миёни гардану гиребони паси сар мебурд, то ҳорад он ҷойро.

Гарпал, мазмун, намуҳост мушоҳид доштанро. Гардан ёзиду сурфид. Вале чизе гуфта натавонист ба шох. Пармониён фармуд:

— Искандар чунин хоҳад, ки сипаҳсолор низ ҳамроҳи иттифокчӣ ба Юнон баргардад?

— На! Шох Искандар хоҳад, ки сипаҳсолор ин ҷо бошад, дар қорхонӣ ҳазинадорӣ кӯмак кунад: зари Порсро то киштиҳо расонад ва аз он ҷо аслиҳа биоварад... Чун фардо иттифокчӣро раҳо бикунем, онҳоро раҳнамо лозим бувад... Сипаҳсолор мапиндорад, ки ӯро батамом раҳо кардам... Ҳолиё ёриӣ ӯ зарур бошад. Зеро дигар чунин пири кор ба ҷашм нарасад...

Чун ҳамагон дониста буданд, ки сухани Искандарро буридан мумкин нест, то охир гӯш дод ва мадд кашид:

— Ҳммм... Пир шудем – а?!

Гарпал зермаънийи пурсу хитоби сипаҳсолорро сарфаҳм рафт ва низ мадд кашид:

— Ҳммм... Ин дунёи пир киро пир накарда? Особи навбат...

— Оре, Гарпал, особи навбат: имрӯз ман, фардо ту... – посух гуфт сипаҳсолори пир ва рӯ ба Искандар овард: — Баъд навбати шох... Сипаҳсолори нокор шояд дигар сипоҳу лашкариёро зарурате надошта бошад, аммо Мақдуниёву Юнонро лозим аст...

— Аз ин рӯ бояд баройи Мақдуниё хидмат бикунад; зару зевар бикашонад... Мамлакатро бой гардонад.

— На, шох, чунин кор суде надорад... Мақдуниё вақте сарватманд гардад, ки шох ганҷро ҳамроҳи хеш ба он ҷо бубарад ва бо ихтиёри худ сарфу сарфа бикунад. Вагарна...

— Сипаҳсолор чунон фармояд, ки шох Искандар ҷангро хотима бахшад ва ба Оби Ҳаёт нарасида, баргардад?

— Шоҳи зирак аз як ишора ҳама чизро дарёбад...

— А!? Мурод ин аст? – идомаи фикрашро пурсид Искандар.

— Оре, шох... Он ҷӣ лозим буд, ба даст омад. Боқӣ...

— Сипаҳсолор бозгашти Искандарро хоҳад? Ба Оби Ҳаёт нарасида?

— Искандар кайҳо Оби Ҳаётро хӯрда...

— Ҷӣ гуна?

— Бо чунин корномаҳое, ки Искандар кард, дар таърих монад ва бемаргӣ ёбад. Маънийи Оби Ҳаёт ин аст.

— Ҷӣ бошад, ки сипаҳсолоре ҷуз пархош чизеро надида ва надониста, Оби Ҳаётро чунин маънидод бикунад?

— Оре, шох! Оби Ҳаёт дигар маънӣ надорад...

— Модарам нависад: «Аз наздикон – аз онҳое, ки сирру савдоятро донанд, эҳтиёт бош! Аз бегонагон худат донӣ!»

— Пас чаро ҳарфи модарро гӯш надиҳӣ? Модар борҳо низ гуфта, ки аз баҳри ҷанг баройӣ...

— Сипаҳсолори пир набояд дандони ақл бошад шоҳи таълимдидаро!

— Шоҳи таълимдида ними ҷаҳонро гирифта, магар кам аст?

— Кам аст! Тамоми ҷаҳонро бояд гирифт! Ҷаҳонгир бояд шуд!

— На, шох! Тамоми ҷаҳонро гирифтани имкон надорад. Ҷаҳон аз они Худост!

— Чаро?! Куруш магар ҷаҳонро нагирифт?

— На! Нагирифт... «Курушнома» – ро хондаӣ. Бояд донӣ, ки ӯ танҳо неқӣ кардан хост... Яҳудиёро, юнионёро... скифҳоро... Бо вучуди он дунёро гирифта натавонист...

Искандар, ки аз суханшиканиҳои сипахсолори пир ба шӯр омада буд, ба андеша рафт, ки ӯ рост гӯяд... Сипахсолор дер ба андеша ва сукут рафтани шоҳро дарёфт ва хеле хомӯш монд. Чун тани шоҳро раъша гирифт, афзуд:

— Сипахсолори пири аз гармиву сардии чанг дандонрехта-ро дигар зиндагӣ кардан маънӣ надорад; зиндагӣ рангу бӯй ҳам надорад. Ё умрашро барои Файлакус ва Искандар сарф кард; боқӣ...

— Пушаймонӣ? Ва миннат кунӣ?

— На... Миннат накунам...

— Миннат накунӣ, аммо пушаймон ҳастӣ...

— Оре... Ҳолиё пушаймонам... Зеро дер дарёфтам, ки оқибати ҳама гуна чанг чанг бувад... Одамай ҳеҷ гоҳ зӯроваронро набахшад. Ҳама умр дар дил кина гирад ва камин чӯяд... Кинаи Искандар кинаи якрӯза набуд; кинаи дерина буд. Ҳарчанд ки порсҳо Искандарро бадие накарда... Онҳо ҳар кор карданд пеш аз аҳди Файлакус карданд ва андаке андар замони ӯ карданд... Вале писари ӯ кинаи таърихӣ гирифт... Кайфари амали ононро гардонид... Ё нодуруст гӯям?

— Нодуруст гӯӣ, пирсаг!!!

Забони сипахсолор гирифт ва кару гунг монд. Сараш гич гашт ва дилаш ба танг омад. Ва ҳарчанд Искандар дӯғу даранг дошт ва чизҳо мепурсид, ӯ посух гуфта наметавонист. Ба қадру қимати хеш сӯхт ва сахл монд ба гиристан. Худдорӣ ва бузургӣ кард: «Гиристан назди чунинон ба хорӣ, заъифист...» Донае саҳт андар гулӯяш монд ва роҳи нафасашро танг кард. Ҳамин қадар тавонист, ки сар чунбонад... Умраш гузашта... «Он тарафаш кироӣи зистан надорад. Бо хорӣ зистан як нафасаш ҳам зиёд... Ҳайф. Сад ҳайф... Бо чунинон лашкаркаш будани писарон низ ҳайф.» «Баҳо»-ӣи шоҳ чунон сипахсолорро саҳт расид, ки умре дорад дигар бо ӯ рӯ ба рӯ нагардад...

... Тақдири писаронашро андешад...

Рӯзи дигар баъди машварати пирони кор Искандар лашкар ороост андар бунгоҳ ва чун ҳамеша Бусефали номдор бо ҳазор ишва ёлафшону кишнакунон, сарсинааш дамида, миён кашида, гардан қач доштаву сум шикаста, убур кард назди сафу радаҳоро ва қарор гирифт рӯ ба рӯӣи талоя, ки Пармониёни пир низ он чо буд. Сарлашкар сипоҳро аз назар гузаронд ва бо суханони мутантани маъмуливу ошно шодбош гуфт:

— Шодам, ки бо мушқилоти зиёд роҳи кавири Эронро сипардед ва зиндаву саломат ҳастед... Аз ҳамаӣ шумо ташаккур мекунам! Хоса аз иттифоқчиён! Қарордоди «Иттифоқи Коринф» анҷом пазируфт ва шартҳое, ки миёни мо буд, иҷро гардид! Имрӯз иттифоқчиён озоданд! (Садоҳо боло шуданду дастафшониҳо карданд; Искандар низ даст афшонд.) Иттифоқчиён метавонанд

ба ватан баргарданд! Агар хохиши бозмондан доранд... тавонанд бо қарордоди нав дар сафи артиши макдунӣ хидмат кунанд!

Сафхову раддаҳо ба ҷунбиш омаданд. Миш-мишу баногӯшӣ шуд. Бусефал дастак зад ба замин ва асбони дигар сайха кашиданд; сарбозон баробар садо дардоданд:

— Зиҳӣ Искандарро!!!

Ва Искандар даст ба хомӯшӣ бардошт, пасон афзуд:

— Гарпали ганҷур дастмузду вом гузорад ва хоста бахшад! Бояд арз кунам, ки сипаҳсолор Пармониён ба сабаби куҳансоли бознишинӣ хоҳад! Вале мо хидматҳои ӯро шойиста медонем; ӯро ёвари Гарпал таъйин мекунем! Инчунин ӯ раҳнамои фавҷи шаҳзадора андар Окботоно хоҳад монд!

Боз миш-мишу баногӯшӣ шуд миёни сипоҳ. Вале имконе нашуд, ки Пармониёни солдида ва пуралам назди сипоҳ арзи дил кунад. Якбора садойи ҳамҷӯри сипоҳу сарон омад:

«Зинда бод сипаҳсолор!!!»

Ҷуз Искандар ҳама садо дардоданд. Дар чашмони сипаҳсолори ҷонфидо сиришк дамид ва ҳарчанд зӯр зад, донаи андар гулӯ бозмондари фуру бурда натавонист.

— Ҳамагонро фароғати хуш орзу дорам! Фурсат танг аст, истифода баред!

Ғалмағале шуд, ки қаргасҳо ва зогони сиёҳ андар фазо доштанд. Гӯйи ҳама сарҳисоб гум қарда буд. Агар онҳо майли ватан доштанд, имкони аз ин роҳи дур то ватан расиданро надоштанд. Сарбозон аз талаву тороч он қадар симу зар гирд оварда буданд, ки ниёзе ба зару зевар ва тӯҳфайи Искандар намонда. Вале ба бозгашт чора набуд. Ҳарчанд шоҳ Искандар фармуда Пармониёно, ки ба гуселу пешвои сарбозон раҳнамоӣ кунанд.

Ва аммо сипаҳсолори умрида ва дунёпаймуда аз ин хусус парво надорад: «Оқибаташ ба хайр бошад...» гӯяд ва гӯшае хилват ҷӯяд, то мӯя кунаду гӯя ба ҳоли хеш... Лек чунин имконро надорад. Ва агар ӯ донад, ки сипаҳсолори Порс Ортабоз низ бадтар аз ин ҳоле дорад, ҳорӣ кашад, ки анҷоми рӯзгори ҳама гуна солори сипоҳ яқранг бувад; чун пойафзори дарида дур андозанд ва ё бо он сагро зананд.

Ду сипаҳсолори машхури ҳамзамон ва душман беҳабар аз сарнавишти якдигар ҷудогона ба қадри хеш, ба ҳоли хеш сӯзанд; пушаймон аз қардаҳои хешанд, ки қаҳрамоноҳо, кушторҳо, сӯхторҳо, талаву тороч, тартумартҳо ва бераҳмиву ночавонмардиҳо аз баҳри ҷӣ буд ва киро буд? Агар ҳарду ҳамҷоя пушаймон буданд ва сӯхтанду гиристанд ва ба қадри якдигар расиданд, шояд муш-килоти ҷанг осон мешуд; шояд дигар сипаҳбадон, сипоҳу сарбозон шоҳонро хидмат нақарда буданд; шояд гурехта буданд аз бунгоҳҳо, қатлгоҳҳо; аз пархошҳо, размгоҳҳо; шояд рӯ тофта буданд аз шоҳони пархошгар, то онҳо низ рӯ тобанд аз разму ҷанг.

... Ва Искандар ин қадар нӯшида буд, ки чун Зевс худо хонандаш, чун Гераклу Ахилл қаҳрамон донандаш ва чун шоҳони каёнӣ Порс бузург ва чун Куруш пайгамбар хонандаш... Ҳар чӣ шуд, аз дасту забони хушомадгӯён шуд, ки то осмонҳо баровардандаш...

Андешаҳои ба сари сипаҳсолор зада ба сари Искандар назад. Ё чун шоҳ ва чун сарлашкар киём дорад хуршедвор, ки аз баландӣ ҳама гуна гулу гиёҳро сӯзонад, чунон ки андар кавир. Ва сипаҳсолори хайрандеш замоне, ки дар сину соли Искандар буд, аз некиву наққорӣ фикре надошт. Вале ҳолиё, ки шоҳ Искандар андар тахти шоҳони ҳахоманишӣ фароғат дорад ва Геракли хурдсоли беҳабар аз гирӯдори олам ўро аз Барзин чудо медорад... сипаҳсолори залилу малул сар бар каф ниҳода, андар канори рӯди кӯҳӣ ба қадру қимати хеш гӯя кунад, ки чаро бо чунин роҳ умр сипард? Магар роҳи дигаре дар зиндагӣ набуд? Магар наметавонист чун шубоне ё кашоварзе осуда ва бо фароғат бихусбад; зану фарзанд навозиш кунад? Чӣ кайфаре дид? «Пирсаг!» Кунун ин овоза аз забон ба забонҳо равад ва ҳар сарбоз ўро чунин ном барад: «Пирсаг!» Андешаҳои зиёд: «Маро низ озод бикун, Искандар! То ҳамроҳи иттифокчиён баргардам ба Мақдуниё!» Искандар розӣ нахоҳад шуд. Зеро Пармониён ҳама сирру савдойи лашкаркашро донанд ва агар дар ҳар ҷо арза кунад, ба муроди шоҳи мақдунӣ набошад.

Ва дар чунин айём айш доранд сарбозону сарфавҷҳо дар Кӯшки Гардон. Онҳо гетерҳои нозанин ва баъзе асирахоро гоҳ ба ошёнӣ саввум бароранд ва гоҳе ба қабати аввал фузоранд... Айшу нӯш то як ғояти шаб идома ёфт. Чун посе аз шаб гузафт, гетерҳо русел карданд ба ҳучраҳои канизнишин ва ҳар кӣ ҳар ҷо ҳалқа заду зону. Хобашон бурд, ноогоҳ монданд аз рӯйдодҳои олам.

Дами субҳ ғалмағал шуд ва Пармониёни ғанабрафтаро андар канори рӯдбор бедор кард. Чун пеш омад, зери партави моҳ се қабати Кӯшки Гардонро даруни об дид. Ҳайратзада бозистод. Қад-қади рӯд мурда мекашиданд аз об... Поёнтар, дар бандар мурдаи зиёде андармон гашта буданд... Ин ба д-он монад, ки замоне Вахуко – шоҳ Ардашери Саввум чунин карда буд бо бародарони худ.

Чун хабар ба гӯши Искандар расид, аз бистари ноз барҷаст ва омад сари Кӯшки Гардон. Ва аҳвол дида музтарибҳол фарёд зад:

— Кист хойин?

Вале посух нашонид. Сипаҳсолорро рӯ овард:

— Магар сипаҳсолор низ оғаҳӣ надорад?!

— На. Ҳолиё расидам; пештар аз шоҳ!

— Ҳама умр пас аз шоҳ расида будӣ, ҳолиё пеш аз шоҳ расидӣ!

Пармониён дарёфт хашми Искандаррову нияти ўро; хомӯш монд. Хун зад ба сараш ва пеши чашмонаш тира гаштанд; Гўйй хун гирифта буд. Ва фикре омад ба сараш, ки бо як шамшер задан сар аз тани шох чудо созад, то хешро раҳонад аз маломат ва сипоҳ аз азият. Аммо дарёфт игвойи шайтониро ва чунин бадкеши раво надонист.

— Бале, шох, хуршед ҳама рӯзҳо бо як хат нагардад.

Ин ҳарфро гуфту дар бало монд:

— Пас ин хати тозаии сипаҳсолор бувад? – бо ишорайи даст мурдаву лошаҳои зиёдро нишон дода пурсид Искандар.

— Инро надонам...

— Пас чиро донӣ? Модом ки пеш аз шох омадӣ, бояд бидонӣ!

— Чунон ки маро гуфтанд: кӯшк зери об рафта ва об ҳама хуфтагонро рӯфта.

— Чӣ кӯшке буда, ки чунин амал карда? Магар он кӯшк дасту пой дошта ва ё чон дошта.

— Оғаҳи надорам...

— Чун оғаҳ нестӣ, чун сипаҳсолор бояд ҷавобгӯӣ бошӣ!

— Фармон шохрост; ҳар чӣ фармоянд, раво бошад... – Кинояomez буд ҳарфи сипаҳсолор.

Искандар ин суҳанонро хушомад дониста, андаке аз ҳашм фуромад ва мурдари монда, тутхӯрӣ, ба тафтиши кӯшк омад. Ва гўйй чони сипаҳсолор раҳид. Чун шох фарши ба об шустаро дид, хайрон монд ва асбобу усули ин корро ҷуст. Чун кӯшк даруни обро дид, дар шигифт шуд Искандар, ки чун даруни об равад секабата кӯшк. Фарши ошени саввумро об мешуст ва сақф ба об хамида буд.

— Бурун оваред!

Фармуд шох, вале касе аз ҳозирин надонист, ки бо чӣ роҳ бурун оварад ва аз пайи ҷустуҷўии хунарманде шуданд. Искандар, ки аввалин бор чунин найрангро дида, зиёд тааҷҷуб кард ва аз рўйи шунидаҳояш қойил шуд шарқиёно, ки тадбирҳо ва ҳиллаву найранғҳои беҳисоб кунанд. Пасон дар дил шуқр гузорид, ки дар он кӯшк нахуфта, коҳро гузидааст. Зеро танҳо чанд тан обдонҳои нимхушёр тавонистанд аз ин гирдобӣ фано чон ба саломат баранд. Ба ҷойи он ки он рӯз сарбозон нафас рост кунанд, вақти худро сарфи дафни чанозаҳо карданд.

БАНДИ ЧАҲОРУМ

Пармониёни пири сафедмўйи зардабрўй, ки ҳанўз ҳам қомати варзидаву низомиёнааш боло буд ва ҳафтону ҷавшан ба бар накарда бошад ҳам, родмарду далер метофт, канора ҷўяд аз Искандар ва аз чашми ӯ дур буданро авло шуморад. Пиндорад, ки касе ба шох

бадгӯй карда ва Искандар ба д-ӯ бадгумон шуда, бад дидааст. Сархаму андешаманд гом занад сӯйи рӯд ва андешад аз рӯйдоди Кӯшки Гардон ва қисмати онҳое, ки имрӯз бояд бармегаштанд ба ватан. Чӣ ноомади кор бувад, ки онҳо дар сахройи тафсони Миср намурданд, андар кавири бегиёҳи Эрон набуд нагаштанд, дар на-бардҳои сангини канори рӯди Граника, ҷанги Ҷусус ва пархоши кӯҳҳои Говгомол ҷаҳони ҳастиро бадрӯд нагуфтанд... Ҳангоми роҳату фароғат, ташнагӣ шикаста, аз олам даргузаштанд... «Худоё! Ин танбех бувад ё огоҳӣ? Аҷаб он аст, ки Искандар чунин кайфару подошро аз Худованд надониста, аз ман донанд; сабабгор ва гунаҳгори ин фотиҳа гӯё ман бошам. Зеро зӯраш маро расад, Худоро на! Чун ва бо қадом забон ҷаҳмонам ин баччаро... ин баччаро, ки худояш беҳисоб ва падараш башумор бошад. Бачча, бачча... агар бачча набудӣ, ба як андешаи хом, ки гӯё Оби Ҳаётро пайдо кунад, гирди ҷаҳон гардад? Чунин баччаи ташнаро якто дидам: гӯйӣ бо ошомидан ҳалқаш тар нагардад ва бо куштан шамшераш нам нагирад...»

Сипахсолори пурдида болотар аз ҷое нишаст, ки дӯш буд. Сар ба каф ниҳод, ки гӯйӣ хоб ба об гӯяд; дар бораи шоху шохзода ва хидматҳои ҳеш зиёд андешид: «Магар подоши ҳама гуна ҷангу пархош ва сипоҳдорӣ чунин бувад? Хидмате, ки Файлақусро кардам, хоста кардам ва бо он хотир ҳамроҳи ин кӯдак аз Пелла то Окботоно омадам. Пиндорам буд, ки ӯ бузургтар мешавад ва ақлаш мебарояд... Аммо ӯ ҷангро бозии кӯдакона пиндошта, мераваду меравад. Дар ин роҳ ҳар чӣ ӯ дид, ман низ дидам; ҳар қадар ӯ ҷангид, ман низ ҷангидам; агар пирӯзӣ аз ӯст, аз ман низ ҳаст... Вале ӯ пиндорад, ки қаҳрамон ӯст, пирӯз ӯст, далеру ялу паҳлавон ӯст... Бояд чун Гераклу Ахилл дар ҳамосаҳои диловарӣ нависандаш; дар васфаш афсонаҳо бофанд ва то дараҷаи худӣ Зевс расонанд. Одамизодаро дунё танг будааст; дунёи-парастро симу зари олам кам метофтааст; Замин пасти кунад, Осмонро хоҳад... Заминӣ будан нанг бошад, осмонӣ шудан хоҳад: Худо ё аз муҳиббони Худо... Киро гӯям? Додшунаве нест! Ҳама кару кӯранд ҷуз шох! Ва ӯ доди касеро шундан натавонад ва ё нахоҳад... Ай дунёи пир! Магар пиртаре аз ту низ ҳаст? Ай Замини саҳт, пурбардошттар аз ту чизе ҳаст? Ай Осмону Замин, ҳаммонанди занӯш тақорӯед! Ҳар навъу ҳар гуна фарзанд зоед, ки ба вайрониву ҳаробии шумо камар банданд... Чу Осмон – Крон ва чун Замин – Рай, ки зоянду хӯранд фарзандони ҳешро:

«Замин – зан, Осмон – шӯ, меҳурад фарзанду мегирад, Ман ин занрову ин шӯро намедонам, намедонам!!!» Надонистан хубтар, на-ҷаҳмидан афзалтар, кас азобу азият нақашад. Ҳайвонсурат умр ба сар барад; фикр накунад, андешае надорад; хоҳанд алаф медиханд, хоҳанд мезананд; хоҳанд мекушанду меҳӯранд... Э ҳудое, беақл будан чӣ озодиҳо дорад? Фикри зиндагӣ надорад; андешаи симу

зар надорад; ғамаш ғами шикам – гушна мондам, хӯрдан мецоҳам, меғӯяд. Кор кори Демади девона: ситойиш кунӣ ҳам меҳандад, дашном диҳӣ ҳам меҳандад, занӣ ҳам меҳандад... Дар ин дунё беақл будан чӣ хушбахист? Кару кӯру гунг будан хушбахтиӣ бузург: нафаҳмӣ, набинӣ, нашунавӣ, напурсӣ...

Агар сипахсолор будан маънии ҳазорон сипоҳиро ба ҷанг омода сохтану овард кардану талаф додан, бегуноҳонро ҷун гунаҳгор куштан, қадхудоёнро беқада кардан, шаҷарайи неконро гусастан ва тухмаву дудмони шоҳон гусехтанро дошта бошад ва ҳамаи ин зиндагӣ ном дошта бошад, туф кардам ба ҷунин зиндагӣ... Ҳамаи сифатҳои нозеб ва бад ва сиёҳранг мурдаганд, на зиндагӣ...

...Чилу ҳафт нафар ҷонашонро ҳалос карданд аз ҷабру ситами сарбозӣ... Агар ман низ ҷонамро раҳо созам, нафаре дар он рақам зам хоҳад шуд. Вале ҷӣ суд, ки мардум дар азоб, лашкар дар азоб, мамолики бегона дар азоб ва Замину Осмон дар азоб бошад? Ҳарчанд ки сипоҳ бо як ҳавасу умед, ниммасту нимхушёр пеш меравад; ташнаву гушна, нимбисмил меғардад, амалашон кирдорашон, рафтору гуфторашон инсонӣ набувад; баъзан даррандаро монанд, гуруснаро монанд, нодидаро монанд... гоҳе бардавор, ғуломона рафтор кунанд... лаҳзаҳо шавад, ки аз лошакӯру рӯбоҳи ҳаромлукма гузаронанд; як гург занад, сад рӯбоҳ хӯрад, лошакӯш насиби қарғасо... Ҳамон қарғасо, ки Искандар аз онҳо ҳазар кунад, бад бинад, аммо вонамуд накунад... Агар ҳамаи инро дар овони тифлӣ доништа будам, гарди остонаи мактаби Суқроту Афлотуну Арасту лесида будам... Ақли одамӣ замоне мерасидааст, ки фикри мурдан ба сар занад; нобакорихоро зиёд бинад ва донанд, ки ҳама тохтутозҳо барбехуда; ҳама гуна доду фарёдҳо дурӯғин: қасе барои диёр, ватан, миллат, халқ ҷон нақоҳонад; шиорҳо ҳама назарфиребанд, ҷашми мардумро ҳок зананд... Бисёриҳо баъди сарашон қаҳрамон шаванд, ягон-ягон зиндагон, ки қас дошта бошанд; Ин қиз барои фиреби дигарон бошад, то ҷояш ва мақомаш ояд, аз ҷон нисор қардан рӯй натобанд, балки ҷашм пӯшида ба «роҳи мурд» раванд; пасовандон омӯзанд ва донанд, ки халқу ватану миллатро ҷӣ хидмати шойистае бояд бикунанд...

Ватани Искандар дар он қанори дунё монд, модараш монд, миллаташ монд... Худоаш норавшан... Вале он қадар саронро барбод диҳад, ки... Худоё! Тавба, тавба... Омада-омада аз ман бим кунад; аз мани пир, ки на талабе дорам ва на ҳаваси тоҷ тахт. Ё қаро биму шубҳа аз ман кунад? Ҳа-а-а... донанд, ки ман сарфаҳм рафтаам ба маънии зиндагӣ; ба маънии бадӯ нек. Баҳою бақои ҷангу қуштору қимати зару симро донам. Донам, ки ҳама мисли ин дунё як ҷаҳони фусӯсе беш набувад; боду абр. Дарғузар. Қаро инсон фикр накунад, ки симу зар душмани бадтарин бошад; хо-батро ҳаром қардонад; ҳатто дар гӯр осуда нағзорад... Ҷунон ки

Куруши Бузургро... Мардум гумон кунанд, ки Искандар гӯри ўро зиёрат хоста. Касе пай набарад, ки аз баройи симу зар дахмайи шоҳаншоҳро кушода... Баъзе сарбозон дуруст рафтор кунанд, ки ба зари пайдо карда танҳо шароб хӯранд, то лаҳзае ғаму ғусса ва ноумедихоро фаромӯш кунанд... Аз одамизода пасттар махлуке надидам... Ҳама бало аз дасти ӯ хезад, аммо Аҳриманро лаънат хонанд... тавба-тавба...

Осуда бош, ай сипаҳсолори пурдида! Рӯзе туро ба некӣ ёд кунанд... Ягон вақт донанд, ки ту на аз пайи ҷанг, балки аз баройи ором қардани шоҳон ва таъхиру диранг додани набардҳо ва хомӯш қардани оташи он дар сафи онон гардӣ... Онҳоро аз лашкаркашиҳо боздоштани шудайӣ; аз ин қор тавбаҳо дидайӣ; чун дониста, ки бе ту қорашон барор нагирад, аз гуноҳи босавобат гузаштаанд. Вале оқибаташ чӣ шавад? Касе надонад... Аммо дили худам ғувохӣ диҳад, ки ин бачча маро орому осуда нагузорад. Зеро нафари дигар, ки ҷилави тохти ўро кашад, вучуд надорад...

Ай сипаҳсолори бохӯш, бедор бишав, ки ба кайк ситеза қарда пӯстин сӯхтан чӣ маънӣ дорад? Магар аз мурдани ту ҳок сер шавад? Ё шоҳ Искандар ором гардад; ҷангро хотима бахшад ва ба ватан баргардад? Гумон надорам. Ў аз ҷунин лашкаркашон набувад, ки як ё ду шикаст, ноомад дарсаш шавад... Ба назарам мурад ҳам, аз ин роҳ барнагардад... Аз ин рӯ қурбонии ҷиҳили ҳаштум шудани сипаҳсолори пир маънӣ надорад! Мубориза бояд бурд! Ҳаром мурдан сагвор мурдан бувад; ба ҷунин мурда дили касе насӯзад, балки ба мурдаат санг андозанд, нафрат кунанду туф ва лағад бар гӯрат зананд... аз ҳаром мурдан мурдани пасттар ва беобрӯе набувад.

Ва аммо то ин дам ё кӯр будайӣ ё ҳештан ба кӯрӣ задайӣ, сипаҳсолор. То ин лаҳза нафаҳмидайӣ, ки касеро хидмат қардан чӣ маънӣ доштааст... Ман Макдуниёро хидмат қарданӣ будам; пиндорам буд, ки ҳама хидматҳоям баройи мардум аст, баройи ватан аст... На-а-а, баройи шоҳон ва шахсони ҷудогона будааст. Ин ғулумист ё озодист? Солори сипоҳ гӯё озод аст; ҳазорон сарбозу сарфавҷро фармонфармойӣ қунад; лашкарро сару ҷилав гардонад ва ҳар чӣ ӯ хоҳад, он шавад. Ба назар бузургтар аз ӯ касе набувад дар артиш: сари сипоҳ!

То пирӣ гумон доштам, ки ҷанг – зиндагист... баройи зану фарзанд ва халқу ватан хидмат мекунам. Он қадар дилбаставу фидоӣ будам, ки писаронамро низ касби ҳарб омӯхтам. Пиндорам буд, ки хубтар аз ин касб касбе вучуд надорад. Ҳар чӣ хоҳӣ, он шавад. Лаҳ-заҳое буд, ки шайтон бардор медод: тахту тоҷ вожгун соӣ, бар маснади шоҳӣ нишинӣ. Қудрат буд ва ҳама сипоҳиён фармони туро гӯш медоданд... Ҳммм... Шояд Искандар баъди ҷангҳои тӯлонӣ ин чизро пай бурда бошад, ки ин қадар саҳт гирифта маро? Шояд пиндорад, ки дер ё зуд ин қорро сипаҳсолор

бикунад; бавижа гоҳе ки ман ўро аз сафар боздоштани шавам ва хоҳиши басанда кардани чангро пеш орам... баччаро аз роҳи азмкардааш боздорӣ, душмани пиндорад... Вале чаро ин фикрҳо пештар ба сарам назад, то писаронро кашоварзӣ омӯзам, шубонӣ фармоям, илму адаб ёд диҳам – ба мактаби Аристотелис гузорам. Хайфову дарего, ки дарси ҳарб омӯхтам. Пушаймонам аз роҳи сипардаи хеш; аз ҳаробкорихо! Оё дер шуда, ки писарон аз ин роҳ боздорам? Агар ҳамроҳи иттифокчиён ба ватан баргарданд? Онҳо аз ин ният огоҳӣ надоранд. Агар чунин шавад, Искандар ба сарам бало резад; буд-набуд, баҳона ҷӯяд ба нобудии ман...»

Хаёлаш ба дуриҳо рафт; «ҳаёту мамот»-ро ҳазорон бор дар дил тақрор кард; замони кибру гурур ва ҷавонӣ ёдаш омад, ки аз неши тегаш хун меакид ва миёни шоҳу сипоҳу халқ эътибори зиёд дошт ва орзу мекард, то писаронаш низ чунин боэтибор бошанд. Шоҳ Файлақуси Дуввум ҳама умед бар ӯ баста ва ихтиёри лашкар ўро дода буд. Ҳар сарбоз орзу дошт Пармониён шавад. Ҳар гетер ҳавас мекард дар сӯҳбати ӯ нишинад; ҳар зан орзу дошт, ба армон буд чунин шавҳар дошта бошад. Родмарди шербаси кашидатан ва чолоку тезхушу тезвир ва чун паланг тезгир. Чобуксавори теғзани камонандоз... Монанд ба қаҳрамонони афсонавӣ, ки Искандар сари қор ин қаҳрамони зиндари пайравӣ мекард; аз қорнамоиҳояш дарси ҳарбӣ омӯхта буд ва бо ифтихор ба сарбозон қорномаҳояшро намуна нишон меод. Бо муҳаббат номи ин солори сипоҳро ба забон мегирифт.

Ва сипаҳсолор аз касби хеш, аз кирдору рафторҳояш ифтихори қаноъатмандӣ мекард. Як боли сипоҳи тезрав ба ўхдаи ӯ буд. Назорати умумии артиш низ. Умеди асосии Искандари лашкаркаш низ бар ӯ буд... Вале чӣ шуд, ки шоҳ якбора бадаш дид? Муаммои сарбаста. Шоҳ ягон чизро ба инобат нагирад. Дар ҳар сари мӯй ё ситезад ё ангезад; киноя занад ё таъна. Сипаҳсолор китфон ба ҳам кашад, ки чӣ гуноҳе карда?

«Гуноҳам аз тори мӯям зиёдтар, аммо пешӣ Искандар на, пешӣ Худованд маълум, ба худам маълум... Лекин Искандарро чӣ хиёнат ё гуноҳе кардаам, ки сагу гурба донад ва «Пирсаг» хонад? Ҷуз хидмати ҳолисона, муҳаббату меҳрубонӣ, мадад ва ҷонфидоӣ, агар ин гуноҳ бошад, гуноҳе накардаам... Бадравон, бадсигол, бадкеш, бадманиш ва бадғуҳар... бувад ин баччамард...

На-а-а... Мағӯй чунин андешаҳоятро, сипаҳсолор. Об барад ҳаёлҳои нобобатро... Искандар ба орият ҷангад. Қасди мақдунӣну юнониён ситонад аз эронӣён ва номи хеш ба ёдгор гузорад. Аз Мақдунӣё ҳамин қадар ҷавонмарди бағурдаву базарда баромад. Номи ҳаминро ҳам паст занем, кӣ боқӣ хоҳад монд? Хайрият, ки ба об гуфтам андешаҳоямро чу ҳоби бад... Орзуе, ки Искандар дорад, қасе надорад. Муродаш ин аст, ки родмард, қаҳрамон, нимхудо ва худо бошад. Орзу дар ҷавонӣ айб набувад. Аммо ҳар

чиз андоза дорад; ҳар роҳ ҳадд дорад; ҳар қор дараҷа. Як села қабӯтарро нобуд сохтан хуб набувад. Ақаллан чуфте боқӣ бояд гузошт, то пайбур, решақан нағардад он села. Ҳамчунин наҷоду миллатро бунқан, дудашиқан қардан ҳосияте наорад. Чунон ки оли Ҳахоманиш шуда... Чунин қирдорҳо қайфар талабад. Хун хоҳад хун. Чашмро парда гардад. Раҳойӣ набувад аз бадқирдорӣ. Қирдори бад хобро ҳаром гардонад...

Ё айёме фаро расид, ки қайфар гирам аз қардаҳоям? Он гоҳ, ки дар соли Искандар будам, бояд чунин меандешидам. Ҳолиё дер шуда; суде набахшад пушаймонӣ. Бо андешаву мулоҳиза ва ҳаёлҳои ширин чизе дигар нашавад. Гуноҳҳо шуста нағарданд; хунҳои рехта ҷон нағиранд; сарҳойи бурида ба тан наҷаспанд; сӯхтаҳо ба асл наоянд... Касе туфи ба замин андохтаро ғошпас ба даҳон нағирад; оби рехта бардошта нашавад... Ай оби равон, бишнава! Асрори зиндагии маро ба сохилҳо мағӯй, ки ба марзу бумҳо равад, ба шаҳру рустоҳо расад, овоза шавад... Агар ман аз азал ақл доштам, сӯйи одами хуб саҳт нигоҳ накардам, қасро бад нагуфтам, инсонро нафрин нахондам... ҳол он ки ман одам куштам, диҷу қоҳу қӯшқо сӯхтам, шаҳру рустоҳо қароб қардам, ободон вайрона қардонидам... Танҳо қаробу вайрон қардани Персополис, то дунё ҳаст, рӯйи марову қалқи маро сиёҳ хоҳад қард. Вале чӣ метавон қард? Дунону бадон дар олам қам нестанд. Яке аз онон манам. Қудованд баду неқро аз як шикам офарида. Лаҳзаҳо, заруратҳо, пешомадҳо одамиро ба вартایی бадномӣ тала диҳад, қарчанд ӯ неқӣ қардан хоҳад. Қам қасон пайдо қарданд, ки оташи қашму қазабро қурӯ нишонда тавонанд ва қоҳи дашном ва қасат қуфтанҳо қабон қазанд.

Ай оби равон! Ту қок қастӣ, ки қама ифлосиҳо ва сиёйиҳоро дар худ қирӣ ва ноқоқиҳои мардумро қок қардонӣ! Қасон дидаву дониста, қама қаром, муқдорӣ, хун ва медро бар ту андозанд; қаре, ки қар аст, қоҳи убур дасту пой паҳн қарда бар ту шошад; қуштаҳоро бар об андозанд; дар тӯбра қой қарда, санг бор қарда ба ту андозанд, то дар қазрат пинҳон қорӣ... Ай ту пастнишини қок! Қок қардонидан аз дастӣ одамӣ наояд: қоктаринаш, қатто пайқамбараш, ноқоқи бикунанд; тозатаринаш қизеро ё қоеро биоқояд... Вақарна Одам аз Биҳишт ронда нашуда буд... Қубтаринаш қасеро ранқонад. Нақоҳад қам, қайри ихтиёри ӯ қорқое шаванд, ношуданӣ... Қар қас шайтониҳо дорад ва дарандаруни қар қас қаси дигар қаст. Қасе, ки тахту тоҷ хоҳад ва бар қару дӯши дигаре нишастанист, шайтониаш зиёд. Ва мани ба назари қудам порсо низ қам шайтонӣ накардаам. Ва инашро қам қӯям: агар шайтони қардам, баройи дигарон қардам; пиндоштам баройи ҳеш қардам. Қумон қардам, агар шоҳ оламқир шавад, ман низ оламқир қоҳам шуд. Чунин набудааст, оби равон! Бузро қам аз пойи худ меовехтаанд, қӯспандро қам... Боз як қиз, ки қама қӯруну

кароу гунгон ва нафсдорон мекӯшидаанд як касро бардоранд, то ба Худо наздик бошад. Пас аз ӯ истифода кунанд. Беҳабар, ки ӯ худро Худо хонад он рӯз...

Дидам, ҳамаашро дидам... Чунон шуд, ки ҳарфи ҳудамро ба худам дигаргуна оварданд ва дилам монд аз ҳештан, ки наҳод ман ҳам чунин бадгуҳар ва бадкеш бошам. Ман аз наҷоди паст набудам – ку? Гӯё ман дар борайи Макдунӣ бад гуфтаам ва ҳешро макдунӣ надонистаам. Сар мешиканам, ки кай, дар кучо, бо кӣ чунин гуфта бошам, ёдам намеояд... Пасон андешидам, ки дар ҳаққи Искандар низ чунин гӯянд ва ин дарде ё маразе бувад табобатнопазир. Баъзеҳо бе игво, бе дасиса, бе гаммозӣ, бе маломат зиста натавонанд. Занонро зан гӯйӣ, аммо баъзан мардон аз занони акка батаранд...

Ҳа-а-а, оби равон, дар ҳаққи Искандар бадгӯйӣ набувад. Гоҳ-гоҳе аз ӯ гузарад: худоёнро зуд-зуд иваз кунад ва сабабҳои зиёд... Чун дили ҷаҳонгир шудан дорад, ба ҳама ва ба кулли ҳалойиқ нағз шудан хоҳад, забон як қардан хоҳад; дили бузургони мамолики дунёро ба даст овардан хоҳад; ба ҳулку ҳӯйи нек, худнамояиву фиреб, найранг, рӯбоҳӣ, гургоштӣ... Вале барои ин аз Макдунӣву макдунӣён рӯй тофтан зарурате надорад; рӯзе расад, ки онҳо низ аз ту рӯй тобанд. Ё шояд нозу нозгунҷӣ кунад, ки макдунӣҳо худиянд... дили бегонагонро ба даст бояд овард; Макдунӣё мулки худ, марзҳои бегонаро забт бояд қард? Шояд... Вале фаромӯш набояд қард, ки кирми дарахт аз ҳуди дарахт. Зиёни бегона дер қора кунад, зиёни ҳудӣ зуд; таънаи бегона алам кунад, таънаи ҳудӣ ҷон қоҳонад.

Ва аммо дер ё зуд Искандар бояд фаҳмад, ки било макдунӣён қораш барор нагирад... На! Ё аллақай пай бурда, ки иттифокчиёнро, сарбозони қирояро раҳо кунад ва руҳсати баргаштан диҳад, қораш бо макдунӣён созад...»

Сипаҳсолори пир ҷусаашро бардошта ҳестанӣ шуд, миёнаш дард ёфт. Ва сояашро дид, ки ҳамида намояд. Дастан ба миён гузошта қомат рост қард ва нафаси дароз кашид: «Ҳамин будааст, ҳамааш ҳамин будааст...» Ҳаракат қард. Сояаш дар мавҷҳои рӯд мешикаст ва қомати ҳамидааш чандон аён намешуд.

БАНДИ ПАНЧУМ

Искандар аз ғазаб рӯйи мафраши эронӣ пасу пеш пой мекӯфт, ки чӣ номаде шуд? Аз чунин садама Юнону Макдунӣё мотам хоҳад гирифт ва шох бояд ин рӯзро ном гузорад: Ин рӯзро дар яке аз пойтахтҳои Порс Ҳангаматон рӯзи мотам хонд. Чун ҳама ӯро изҳори ҳамдардӣ мекарданд, дилаш гирифт; мотамзада фармуд: «Қасеро нагузоред дарояд!» Мансабхоҳон, ҳушомадгӯён ва ашрофзодагонӣ зиёде буданд, ки ба ҳушомад назди ӯ даромаданӣ

мешуданд, аммо дарбону сарпос намегузоштанд касеро ворид шудан. Вале як нафар, як нафари хунарманд зинҳор мекард, ки бояд назди шоҳ дарояд, то табъашро хуш кунад ва рӯҳашро болида дорад.

— Чӣ кор дорӣ бо шоҳ?

— Кори муҳимме...

— Донам, кори муҳимме, аммо чӣ ном дорад он кор?

— Агар шоҳ пазирад, ўро гўям.

Чун ҷавоби раддия омад; Искандар ўро дидан нахост, хунарманд Лисибус як тангаи тиллоӣ сикказадаро, ки дар кафи даст мушт карда буд, дарбонро намуду гуфт: «Шоҳро бирасон, агар хуш ояд, маро пазирад... шарҳ хоҳам дод.»

Дарбон бирафту зуд баргашт ва дарвозаро кушод:

— Шоҳ хоҳад туро дидан!

Лисибуси хунарманд шод шуд ва даромад. Искандар андар маснади ҳахоманишӣ нишаста буд дастҷомайи зарин ба бар, тоҷ бар сар. Лисибус чун ўро зебову анрангзеб дид, биандешид, ки дар пушти танга ба ҷойи шер сурати шоҳро таҷассум хоҳад кард.

— Хуш омадӣ, марди хунар! – андешайи ўро баргусехт шоҳ.

Лисибус, ки чунин пазиรอยиро ҷашмдор набуд, шодбош гуфт шоҳро ва сар фуруд овард.

Искандар тангаи фиристодайи хунармандро «ҳарро» карда ба фазойи толори пазиро ва боздошта, каф намуд ба хунарманд, ки шери пушти танга рӯ омад. Фармуд:

— Аввал фаҳмон, ки чӣ маъниҳоро дорад пушту рӯйи танга?

— Умри шоҳ дароз бод! Тасвирҳои рӯйи сикка пирӯзиҳои шоҳ Искандари Макдунӣ...

— Инро дарёфтам... Хеле олай. Вале дар пушти танга сурати шерро нақш кардаӣ, чӣ маънӣ дорад? Ин рамзи нишони Эронку?!

— Умри шоҳ дароз бод! Чунон ки бинед, шер шери ором аст. Хашм ва ё даҳони хунин надорад. Ин шер рамзи шоҳ Искандар бувад, ки оамро гирифта, орому осуда гашта...

— Эронӣён чӣ гӯянд?

— Эронӣён донанд, ки Искандари Макдунӣ шоҳи Порсу Эрон низ ҳаст! – гуфт ва хомӯш монд, то аз ў чӣ ояд.

— Зихӣ хунармандро! – садо кард шоҳ ва каф кӯфт.

Дарбон ҳозир шуд. Искандар фармуд:

— Гарпалро бихоҳ!

Гарпали хазинадорро оварданд. Искандар тангаро намуд ба Гарпал:

— Чунон сикка мавҷуд аст андар маҳзан?

Гарпали хазинадор сиккаро гирифта нағарист ба пушту рӯяш ва сар ҷунбонд: «На...»

Агар на, аз рӯйи ин сикка пули зиёд зарб бикунед ва ба тамоми мамолики Порсу Юнону Макдуниё бифириsted, то хама мардуми рӯйи Замин аз ин рамз огоҳ бошанд!

Гарпал сари сучуд оварда ҳамроҳи Лисибуси хунарманд бадар рафт. Вале Искандар боз хазинадорро пас хонд:

— Лисибуси хунармандро он қадар зару хоста бидех, ки ме-хоҳад!

Чун Искандар танҳо монд, ба худ болид, ки шер низ шуда. «Баъзе нотаваббинҳо чӣ мегуфта бошанд?» Сипаҳсолор Пармониёнро дар назар дошт ва аз чунин андеша хун дамид зери пӯшташ ва зудчанг низ шуд, ки сипаҳсолорро чӣ қор ба рафторҳои шохӣ? Хуни ҷавонӣ ва пархошгари ӯ ғалаён кард, тез шуду ангушт мушт гардонид, ки бояд ўро бо ҳамин чанголи гиройи шерона гулўғир карда кушад. Вале чунин амали нобарҷоро савоб надид ва фармуд сипаҳсолори пирро бихонанд.

Сипаҳсолорро пайдо карда оварданд. Ба назари Искандар ин замон хеле пир тофту хаста солори сипоҳ. Ва шох ба ҷойи дилдорӣ заҳр зад:

— Аз карда пушаймонӣ, ки ин қадар фартут шудайӣ?

— Аз қадом карда?

— Аз воқеаҳои Кӯшки Гардон!

— Маро чӣ нисбатест бо Кӯшки Гардон?

— Мусичайи бегуноҳ...

— На. Ман бегуноҳ нестам, шох... ҷурми зиёд дорам: куштам, сўхтам, хароб кардам... ҳамаи ин гуноҳ буд. Вале гуноҳи аз ҳама бузургам...

— Умри зиёд диданат...

— Оре... ва ҷанговар буданам... Бузургтарин гуноҳ ҷанг бу-вад...

— Чӣ-йӣ-йӣ!!!

— Он чӣ шунидӣ, Искандар... Хулосаи вопасини ман чунин бошад...

— На! Вопасин набувад... Ҳоло бисёр хулосаҳо хоҳӣ баровард. Вакте ки гуноҳи чилу ҳафт бегуноҳ бар дўшат бор шуд, хоҳӣ фаҳмид!

— На Искандар, дар дунё ягон фикри тоза намонда, ҳамаашро пеш аз мо гуфтаанд; ҳамчунин хулоса баровардаанд. Он чӣ ман дар борайи ҷанг гуфтам, нав набошад. Пешиниён ҷангро чунин пиндоштаанд: ҷанг – номардӣ, ноҷавонмардӣ, макр, фиреб, най-ранг... Вале чӣ гуна, ки моро – шараф...

— Ба-а-ас!!! Ман ба ҷашми ту нишон хоҳам дод, ки ҷанг чист?!

— Ту аллақай нишон додӣ, Искандар. Ман ҳамаашро дидам...

— На-а-а! Ту холо чизе надидайӣ! Хоҳӣ дид!

Гӯӣ бо хамин сӯҳбати онҳо анҷом пазируфт. Искандар пеши сипаҳсолори пир бачча метофт, аммо вачоҳат ва ҳайати шоҳӣ ўро иҷозат медод, ки бо сипаҳбади бузург баробар ва ҳатто зиёд тую ман кунад. Пармониён чунин рафтор ва муомилаӣ шоҳро дарёфта, дур шуд аз назди ӯ. Бадар рафт. Дар борайи хеш ва қисмати худ намеандешид, балки фикр мекард, ки баъди сари ӯ Искандар чӣ кунад бо писаронаш.

Ва аммо то писаронаш нарасида, сипаҳсолорро бозгардониданд, ки шоҳ меҳоҳад. «Маро коре набувад бо шоҳ Искандар!» – посух дод фиристодагонро. Лек ўро ба ҳолаш намонда, бозоварданд.

Чун назди шоҳ оварданд, Искандар бо табассум пазируфташ:

— Мӯйсафед, хафа шудӣ?

Сипаҳсолор зуъм дошт. Сабаби бозхондани шоҳро, ки намедонист, ба пурси ӯ посух надод ва рӯ ба рӯяш қарор истод.

— Дилам сӯхт ба ту... Фикр кардам, ки саҳт расидам... хидматхоятро ба инобат нагирифтам... Сари чаҳл ҳар бало шуданаш аз имкон дур набувад... Зуъм накун, мӯйсафед, чизе бигӯӣ...

— Гуфтание надорам...

— Гуфтани дорӣ... Магар тақдири писаронат ташвишат намедиҳанд?

Баъди чунин сухан дили солори сипоҳ нозук фурӯ рафт. Аммо сипаҳсолори ботаҷриба ва пурдида хушро аз даст надода, ҳамчун шоҳ сипоҳӣ кард:

— Писарони ман дӯстони ту бошанд. Чун шоҳ ҷавонанд ва шояд мисли ӯ ба ҳар гуна бозӣ соз гиранд... Ман пир шудам аз бозӣ бояд бароям... Дигар маро бозӣ зебанда ва созгор набошад.

— Чӣ гуна бозӣ.

— Ҷангбозӣ... Одатан кӯдакон ҷангбозӣ кунанд. Рафтори бузургонро дида; таърифу ситойиш ва лофу газофи ононро шунида; қаҳрамониҳояшонро дониста, тақлид бар эшон, ҷангбозӣ кунанд; аз саҳл баҳона оташи ҷанг дардиҳанд ва олами кӯчаки худро сӯзанд... Зуд ранчанду зуд ба худ оянду ошті кунанд... Бадбиниву кинаву адоват низ аз он замон сар шавад...

— На, мӯйсафед... Кӯдакони ту маро зарурате надоранд... Агар лозиманд, бигиру бирав! Вале ман туро бо ин мақсад аз роҳ нагардонидаам... Мурод ин аст, ки туро ба вилояти Ҳазар фиристам...

— Миннатдор ҳастам аз илтифоти шоҳ...

— Рӯбоҳӣ макун, мӯйсафед... Андар Ҳазар фавҷи саворони бегонаро, ки чун ёвар ба мадади мо омадаанд, сарварӣ бояд бикунӣ...

— Миннатдор ҳастам, шоҳ... Ман дигар сипаҳсолор нестам, бознишаста ҳастам ва бояд ба Макдуниё баргардам; боқийи умра-ро орому осуда ба сар барам...

— Оромӣ дар пеш аст, мӯйсафед... Аммо ҳоло бояд фармудайи шоҳро бикунӣ!

— На, шоҳ, ман бояд ҳамроҳи иттифокчиён ба ватан баргардам ва хотираҳои хешро бинависам.

— Хотираҳои хешро бояд бинависӣ?

— Оре, шоҳ!

— Чӣ гуна хотира?

Дили шоҳ Искандар раг зад, ки давоми умри сипаҳсолор соз нагирифт, ҳатман ўро бад нигорад андар хотироташ:

— Хуб, бошад... Бояд аввал ба Ҳазар биравӣ, то китоби хотиротат пурра бишавад...

— Китоби хотираҳоям пурраанд, шоҳ, аммо анҷомаш нохуш бувад...

— Коре бикун, то хуш гардад... – эътиборе надода ба анҷоми он, маккорона тап-тап бар китфи сипаҳсолор зад шоҳ: — Хафа нашав. Роҳи кавири Эрон саҳт хаста кард ҳамаро. Вагарна ман ҳама хидматҳои туро донам.

Солори сипоҳ ҳайрон монда, ки бо ин ҷавонӣ ин қадар макру ҳиялро аз кучо омӯхта бошад. Дар ҳар синну сол – бо ҳирсу тамаъ ва шавку умед – ба ҷанг рафтан имкон дорад, вале дар ҷавонӣ ба ин андоза макқору дасисабоз гаштан, ин қадар найрангу ҳиял омӯхтан лоимкон бувад. Искандар ин чизро нойил гашта дар ҳурдсолӣ:

— Бояд ба Ҳазар биравӣ, на ҳамчун сипаҳсолор, балки чун сарфавҷ. Бояд бо роҳе биравӣ, ки гӯри гурезон – Дороро рам надихӣ. Бо ҳоки Кадусӣ бояд биравӣ; аз тарафи шимоли ғарбӣ роҳ паймойӣ... Агар хоҳӣ, писаронатро низ бигир бо худ...

Сипаҳсолор чизе нагуфт. Ба фикр фуру рафт ва баъди муддатҳо фармуд:

— Ба хотири «Китоби хотираҳо».

Искандар табассум кард. Аммо сипаҳсолор бо ҳама зиракиву донойӣ ва таҷрибайи зиёд пай набурд, ки табассуми макқоронайи ӯ чӣ маънӣ дорад.

Пармониён чун падар ҳамин қадар тавонист, ки бо писаронаш Никонори сарфавҷи гипастистҳо¹ ва Филота (Файлотус) хайрухуш кунад. Чун худ надонад, ки дар Ҳазар (Гиркания) чӣ қор аст ва чаро равад, пурси писаронро посухи дуруст гуфта натавонад. Писарон аз чунин ташрифи нобаҳангом ва бемақсад хавф бурданд: «Мо низ биравем ҳамроҳ!» Вале падар розӣ нашуд, рой надод:

1. Гипастистҳо – дастае аз ҷондорони пиёдагарди гаронсилоҳи шоҳӣ.

— На! Шумо бояд андар сипоҳи Искандар бимонед. Шарафи Макдуниёро ниғаҳ доред! Шумо Макдуниёро лозим ҳастед...

— Магар шумо лозим нестед, падар?

— Ман лозим будам ва хидматам зарур буд... Ҳолиё нолозим шудаам...

Писарон ба якдигар қўёву пурсон нигаристанд ва дар ҷавоб китфон дарҳам кашиданд; ҳайрон монданд, ки чӣ маънӣ дорад чунин гуфтори падар.

Падар чун бидид безобитагии эшон, фармуд:

— Осида бошед, ташвиш нақашед... Шуморо бояд огоҳ кунам, ки ҳама вақт ҳушёр бошед; дасисаи дўсту душманро бовар нақунед... Зеро зери заминро об кофта ва рӯзе бояд фуру равад... Чанги Порс анҷом пазируфт. Минбаъд чангҳо миёни сарону сарбозон ва розхоҳу роздонон хоҳад шуд. Чангҳои дохилӣ, равоӣ ва тан ба тан: бухлу буғзу кину хусумат ва симу зар... Шуморо бояд огоҳ созам, ки зари Порс оқибат ҳамаро нобуд хоҳад сохт... Зар чизест, ки ҳӯра нашавад, кам нагардад, вале чун аҷал ноаён ҳамаро ҳӯрад; душман зояд, аҳриманӣ афзояд ва ҳама харобиҳо аз он ояд. Бузургтарин қотил зар бувад, ки аз шох ҳам, аз сипаҳсолор ҳам, аз сарбоз ҳам нерӯмандтар. Нахуст баднафсонро кушад, баъд миёни дўстон хусумат ангезад ва сулолаҳоро, давлатҳоро барҳам занад; шоҳу вазир намонад... Зар ҳамирмоӣ пархошхост; модари бухлу буғзу ҳасуду кинаву рашк... Дар умри кӯтоҳам ҳамаашро дидам... Агар зар гирд оварда будам, то ҳол дар сафи артиши макдунӣ вучуд надоштам: ё кушта буданд; ё аз дасти зар девонаву сарӣ гашта будам; ва ё ҳамаро зери пой гузошта... оқибат ба хуни ҳеш оғишта, мурда будам. Бурди ман ҳамин аст, ки заро чирки даст донистам. Ҷонамро ҷони Макдуниё пиндоштам, ки агар ман мурам, Макдуниё низ хоҳад мурд. Вале ҳолиё донистам, ки ҷони ман дигару ҷони Макдуниё дигар будааст... Ман каси тасодуфӣ будаам Макдуниёро...

— Чаро чунин гӯед, падар?

Падар сар афшонд, оҳ кашид ва афзуд:

— Ин матлабро ба як ҳарфу ду ҳарф шарҳ дода нашавад... дар хотираҳоям хоҳам навишт. Вале ҳоло ҳамин қадар гӯям: шуморо касби нодуруст омӯхтам... Зеро аз рӯи ҳамин касб нон ҳӯрдм ва ҳаёл қардам, ҳубтар аз касби ман касбе нест... Ҳато қардам... Дертар дарёфтам, ки мо ҳама дастёрони Азроёл будаем; кори ўро осон мекардаем...

Писарон ҳайрон буданд, ки падар бо пирӣ муросо қарда ва чизҳое гӯяд, ки ҳеҷ гоҳ нагуфта. Гӯӣ ба видоё омада назди писарон, бавижа барои гуфтани ин ҳарф:

— Худои Марг бо ман аст ва то Гирканиа равад...

— Магар осебе расида падарро?

— На. Осебе нарасида... Шоҳ кина варзида бо ман, ки бадтар аз худойи Марг бувад. Синнам ба ҳафтод дакка хӯрд, вале кина-вартар аз Искандар надидам касеро... Ӯ пиндорад, ки ман дар дафтари хотиротам ўро рӯсиёҳ гардонам.

— Шоҳ аз кучо донад, ки сипаҳсолор «дафтари хотирот» дорад?

— Худам гуфтам... гуфтам, ки маро озод кунад. Ба Макдуниё баргардам ва хотирот бинависам...

— Нохуб шуда падар, – гуфт Никонор ва Файлотус таквият дод:

— Бале, нохуб шуда... Искандар хурдтарин саҳв ва кинаро набахшад.

Сипас онҳо нигаштанд ба чашми ҳамдигар, то чӣ илоҷ кунанд. Падарро ҳеҷ гоҳ дар чунин ҳолат надида буданд. Балки ҳарфаш ҳарфи ҷанг буд, фикру зикраш «қаҳрамонӣ» буд ва писаронро дар ин рӯҳ мепарварид. Шояд имрӯз ҳама орзухояш барбод рафта бошад? Касе аз қаҳрамониҳои ӯ сухан накунад; ҷое, ки Искандар бувад, чӣ ҳоҷати ситойиши сипаҳсолор? Пушаймониаш аз ин рӯст... Зеро лашкаркаши бузург Искандари Макдунӣ чун дигар шоҳон ҷанги чунин далерону родмардонро мушоҳида накунад, балки худаш андар размгоҳҳо, бунгоҳҳо Бусефали болдорро ҷавлон диҳад, шамшер занад, қаҳрамонӣ кунад. «Шояд аз ин рӯ хуш наомада бошад падарро?» Никонор фикр кард ва дил сӯхт ба ҳоли падар. Файлотус гаштаву баргашта менигарист ба падар, ба бародар, то чӣ гӯяд бо онҳо.

— Он чӣ аз дастам омад, баройи Макдуниё кардам.. Баъд аз ин чӣ шавад... Гуфтан шарт нест... Аммо шумо худатонро эҳтиёт бикунед! Фурсат танг аст.

Бурҳон овард падар, аммо нагуфт, ки зери мафҳуми «фурсати танг» чӣ маънӣ пинҳон аст. Писаронро ба эҳтиёткорӣ хонд, вале ғами ботинии хешро ифшо накард. Мочаройи миёни шоху сипаҳсолорро нагуфт. Ва арза надошт, ки чаро Искандар дар чунин фурсати нобоб, ки бояд шох Дороро дунбола бигирад, сипаҳсолори пурдидаро ба дигар сӯй равона кунад.

Писарон ворид гаштанд ба ҳоли падар ва ҷудогона ҷонсӯзӣ доштанд, ки падарро ба роҳе равона кунад, ки бозгашт надошта бошад; мадад карданӣ, аммо ноилоч. Ва Файлотус чун қарзи фарзандӣ фармуд:

— Агар Искандар руҳсат диҳад, ман равам ба ҷойи шумо.

Падар ба андешаи дур рафт, худ ба худ сар чунбонд: «Ҷигар – ҷигару дигар – дигар... Сипар шуданист ҷони маро... Искандар, ки хуни дигар дорад, ҳар қадар ҷон ба ҷонаш ниҳодам, бегона баромад. Ва «подоши амал» маро ба ҷое фиристад, ки на ҷанг хасту на балво...»

— На, Филота. Ту чавонӣ, найрангхоро сарфахм наравӣ. Ҳар чӣ бодо бод, ман бояд биравам.

Ва писарон надонистанд чӣ бигӯянд.

Чун шоҳ Искандар сипаҳсолори пирро сӯи Ҳазар фиристод, таърихнигор Коллисфени ростгӯву ростнависро ба ҳузур хонд ва пурсон шуд аз усули кори ӯ:

— Навиштаҳоятро касе бинад ё на?

Коллисфен аз чунин пурс ҷайрон шуд ва пиндошт, ин ҳам аз пурсҳои қадима. Вале оҳангаш дигар.

— На, касе надида, касе нахонда... Ҳар чӣ иншо шавад, фиристам пешопеш ба ватан...

— Огоҳ ҳастам, – гуфт Искандар ва хеле муддат ба муттакоӣ маснад ангушт зад, пасон рост ба чаши ӯ нигариста афзуд: — Ва дидам, ки аз он нигоштаву фиристодаҳоят бӯи нохуш ояд.

— Чӣ гуна бӯи нохуш? – нимҳез шуда ва бекарор гашта пурсид таърихнигор. Ва Искандар идомаи фикрашро иброз дошт:

— ... ки гӯё ҷангро юниён кунанд... макдуниён зарҷӯӣ омада...

— Дурӯғ, нохалафе оварда чунин ҳарфхоро, шоҳ! Агар дониста будам, аввал шуморо хононда, пасон фиристодаме.

— Чаро накардӣ чунин?

— Шуморо ташвиш додан нахостам. Агар умр бокист, ба Макдуниё баргардем, он нигоштаҳоро хонда хоҳед донист, ки дар ҳаққи шоҳ Искандар саҳве ё хиёнате нашоуда.

— Бовар дорам ба ҳунари ту... Устод Арасту тавсия карда туро... Вале мурод дигар бувад. – таваққуф кард Искандар, то таърихнигор чизе пурсад. Чун Коллисфен хомӯш буд, шоҳ фармуд: — Гӯянд, сипаҳсолори пир Пармониён низ рӯзнама нигорад, аз замони пеш... Ҳеҷ хондаи набиштаҳои ӯро?

— На. Бори нахуст шунавам.

— Бояд бихонӣ ва бидонӣ, ки набиштаҳои ӯ бо нигоштаҳои ту созгор ҳаст ё на.

— Ман натавонам аз ӯ ин чизро талаб кардан, чун аз Ҳазар баргардад, ба ҳурмати шоҳ ин корро кунам. Вале донам, ки Биталомус ва Аристобулис нависанд... Ба назарам сипаҳсолор нанависад... На.

— Ту огоҳ найӣ, Коллисфен. Ӯ нависад; хеле бо хусумат ва тирадил нависад... Искандар ва макдуниёро рӯсаби ангорад.

Аз ин ҳарфи шоҳ Коллисфен нам кашид, ки Искандар дар ҳаққи ӯ низ чунин андешад. Зеро аз зехн гузаронд, ки гоҳ-гоҳе юниёно дар набиштаҳояш ситояд ва дилсӯз бошад. «Шояд ҳамин нукта ба гӯши шоҳ расида бошад?»

— Оварданд, ё шоҳ дида?

— Дида ва шунида. – дурӯғ гуфт Искандар, ки бисёр чизхоро пешравӣ мезад ва ё бо гумону занн кашфу ифшо ё дарёфт мекард

ва аз дурӯгу макру ҳиял парҳез надошт. – Ҳеч гуна бўй пинҳон намонад...

— Бале, шоҳ, ҳар чӣ корӣ, он даравӣ. – Духӯра гуфт таърихнигор, вале Искандар ин масалро ба унвони ҳеш напазируфт.

— Оре, подошу кайфари амал бинад; хоҳ нек кунад, хохбад.

Ва Коллисфени таърихнигорро намуд, ки суханвар на ўст, балки Искандар аст, зеро дахонаш қач бошад ҳам, шоҳзода сухан кунад. Аз ин рӯ хомӯш бимонд. Магар идомаи андешааш буд, ки Искандар арза кард:

— На-а...а-а! Ҳеч кас набишта натавонад! – фарёдӣ буд ҳарфаш ва Коллисфен нафаҳмид, ки чиро гӯяд. Ва афзуд: — Зеро касе надонад, ки аз дили шоҳ Искандар чӣ гузарад! Ў чӣ хоҳад!? Чуз худи Искандар касе натавонад таги дили ў, андешаҳои ў ва орзуву армони ўро набиштан... – ва Коллисфенро рӯ овард: — Ҳеч кас! Ҳеч яке аз шумо натавонад набиштан! Шумо воқеанигор, рӯзноманигор, таърихнигор; таърихи рӯзу воқеаву ходиса ва ширингӯйиву рафторҳои касонро нависед; рӯякӣ, зоҳирбиниона... Ба умқи чаши кас, ба жарфноии дили одам, ба мағзи сари ў расида натавонед... Нависандагӣ чизи дигар. Танҳо Афлотун тавонист ба зохиру ботини Сукрот нигард; аз ниятҳои ў пай барад, пойҳои чун тӯбраи пур аз қоҳ ва тани чун хум варамидаи ўро сурат кашад; дилу нияти ўро дарёбад; мурданро аз зиндагии беномусона боло донистани Сукротро тасвир кунад... Барои ин Афлотун, Аристотелис ва ё Искандар бояд буд. Ҳайфо, ки аз ду ё се сар як мағз офарида нашавад. Агар шуда буд, навиштан имкон дошт... Ҳамин тавр на?!

— Ҳамин тавр...

— Оре, ҳамин тавр. Пас, чаро шумо нависед?

— То пасовандон донанд, ки Искандари Макдунӣ кӣ буд?

— Кӣ буд? Гӯед, ки кӣ ҳаст? Ку бигӯед! Метавонед? Ман донам чӣ набиштани шуморо: Искандар пури Филиппу Олимпиада, шогирди Арасту; ҷанговар; оламро гирифт; ҷаҳонгир ном баровард! Ҳамин тавр?!

— Зиёдтар...

— Зиёдтар... Донам, зиёдтар... Саҳифааш зиёдтар, аммо маънӣ ҳамин қадар... Ин чизро бе набиштани шумо ҳам пасовандон хоҳанд донист. Искандар барои ҳеш таърих сохт ва он ҷовидона хоҳад монд...

— Оре, мо низ барои ҷовидонагии шоҳ Искандар хоҳем навишт.

— На. Шумо чизи дигар хоҳед: бо номи Искандар бемаргӣ чӯед!

Таърихнигор натавонист чизе гуфтан, хомӯш бимонд ва Искандар андешаашро идома дод:

— Ман дилу нияти ҳар кадоми шумо нигорандагонро аз ҳарфу хомарониатон донам, вале шумо надонед, ки Искандар чӣ гуна инсон аст, ҳатто аз шамшерзаниаш, аз камонвариаш, аз оварду пархошаш надонед, ки ӯ кист?

— Донем, хуб донем, ки Искандар аст: раванбахши мақдунӣну юнониён... ва бемаргу анӯша...

— Ҳаҳ-ха! Зиҳӣ Коллисфени таърихнигорро! Ва донӣ, ки Пармониён чӣ кас аст?

— Сипаҳсолор... сипаҳсолори пурдида...

— Ва даруни дилашро донӣ?

— На. Аз чехрааш пайдост, ки одами хуб аст.

— На! Хуб набувад! Одамшинос найӣ!

— Шояд...

— Чӣ шояд? Яқин!

— Ростӣ, ҳеч гоҳ дар борайи ӯ чиддан фикр накардаам. Зеро ҳадафи ман нигоштани корномаҳои ӯ нест. Агар дар ҷое ном бурда бошам, дар паҳлӯи сарлашкар шоҳ Искандар ном бурдаам, чун сипаҳсолор.

— Чаро ном барӣ?

— Гуфтам; агар ном бурда бошам...

— Ҳатто надонӣ, ки ном бурдаӣ ё на!

— Вазифаи ман нигоштани ҷангро, сафарро, пирӯзиҳои шоҳ; хоса қадам ба қадам омӯхтану нигоридани ҳаёти Искандари Мақдунӣ бувад.

Искандар тааҷҷуб кард аз чунин пеш овардани Коллисфен. Хомӯш монд ва надонист чӣ гӯяд. Зеро хуш омада буд ҳарфаш. Аммо чун таърихнигорро низ дандон дошт ва ҳанӯз алам наситонида буд, инони сухан дигар сӯ тофт:

— Арастуйи бузург туро чун таърихнигор тавсия кард... Вале бар омад, ки бештар ба афсонаву дostonҳо ва ҳамосаҳои мардумӣ ва гӯйишҳои халқӣ майл дорӣ; онҳоро хуб гирд оварӣ ва ба ватан фиристӣ... Искандарро аз ёд барорӣ!

— На, шоҳ! Нодуруст овардаанд. Шоҳ ба ҳарфи ғаммозон ва дасисабозону харобкорон гӯш надиханд, хубтар аст. Ҳоло ки вақти хондан доред, хуб аст, агар пеш аз ба Мақдунӣ фиристодан саҳифаҳоро аз назар гузаронед ...

— Чунин бодо!

Фикр накарда посух дод Искандар ва майли бурун омадан кард ва сӯхатро хотима бахшид.

Вале шоҳ Искандар боре ҳам ба хондани набиштаҳои Коллисфен рағбат зоҳир накард, балки айшу нӯшро авлотар аз ҳама чиз донист.

БАНДИ ШАШУМ

Шоҳи макдунӣ дуру дароз мағз об кард, то чӣ кунад бо сипаҳсолори пир. Зеро ӯ сирру савдойи хонадони шоҳони макдунӣ, хоса асрори ҷанги Искандар ва дилу нияти ӯро хубтар медонист аз дигарон. Искандар хавф дошт, ки чунин сирдониву роздорӣ рӯзе ба сари шоҳ чун вабо ё борони бало резад... Ва аммо рози навбатиро набояд касе донад. Ҳайфову дарего, ки надониستاني чунин роз лоимкон бувад. Зеро ҳуди Искандар сипаҳсолорро аз миён бардошта натавонад. Чун каси дигар ба ин кор ё сӯйикасд шарик шавад, роз пинҳон намонад; дуздиву ғарриву қотилӣ зери саргини хар. Чун саргин аз миён равад, роз аён гардад.

Ва он рӯз шоҳ Искандар Гарпали хазинадорро низ ба ҳузур пазируфта, харфи зиёд нагуфта, фармуд: зарҳариде пайдо кунад ва чун ҷосуси қотил бифиристад бар асари Пармониён. Гарпал, ки яке аз ранчидагони нахустин буд аз Искандар, чун ёрони даврони кӯдакӣ ҳайрон монд аз кирдору рафтори шоҳ, ки магар ӯро баройи чунин кор баргардонида аз роҳи Макдунӣ? Гарпал илоҷи огоҳ кардани сипаҳсолорро наёфт ва тарсид. Зеро Искандар хислате дошт: аз паси ҷосус ҷосусе мемонд. Тафтиш низ мекард. Аз ин рӯ Гарпал нафареро пайдо кард бо номи Сопол ва ӯро Клити Зард лақаб ниҳод ва зару хостайи зиёд дода, фиристод бар асари Пармониёни сипаҳсолор...

Писари Пармониён Файлотус беҳабар аз кирдори Гарпали хазинадор яке аз наздикони Искандар, бародари Ланикайи доя – Клитро аз хавфу хатар огоҳонид. Онҳо ҳамрозу ҳамроӣ гашта, нахуст назди Коллисфени таърихнигор омаданд, баъд дӯсти кӯдакийи Искандар Гарпалро хабар гирифтанд. Гарпал чун Клити Зардро аз пайи кушти сипаҳсолор фиристода буд, аз чунин руҳ додани воқеаӣ ғайриҷашмдошт ҳайрон монд, ки «бузро ғами ҷону қассобро ғами ҷарбу»; Файлотус беҳабар аз рӯзи падар ғами ҷони шоҳ Искандарро хӯрданист. Баройи он ки асрор хувайдо нагардад, сипоҳгарӣ кард Гарпал. Ҳамчоя рӯ ба боргоҳ оварданд, то Искандаршоҳ Пармониёнро бозгардонад аз ин роҳ. Искандар аввал хавф бурд, ки фош гашта кирдор. Теги нигоҳ кашид сӯйи Гарпал. Гарпал бо ишорайи сар ва нигоҳи ҷашм ва ғамза савганд ёд кард, ки касе огоҳ нагашта аз кирдор. Чун огоҳ гашту хотирҷамъ шуд, бонг зад шоҳ:

— Туро чӣ алам расида, ки саркаш шуда омадӣ?

Гарпал, ки аз теги нигоҳи шоҳ маънӣ кашида буд, осуда посух дод:

— Тарсидам...

— Тарсидӣ? Аз кӣ? Аз чӣ?!

Гарпал шоҳро канортар кашид:

— Аз он, ки асрор ҳувайдо гашта... Вале чун донистам, ки эшон аз кору кирдори мо дарак надоранд, сар кафад, зери кулоҳ, эшонро назди шоҳ овардам...

— Ту чӣ дард дорӣ, Клит? – гӯё сӯхбати канориаш бо Гарпал ба ҳама дахл дошта бошад, рӯ овард ба Клит.

— Дардам ин аст, ки хубтар аз солори сипоҳ Пармониён размдоне, размоваре набошад андар сипоҳи шоҳ... Чун ӯ ба чунин рӯз расида, фардо холи мо чӣ шавад?

— Ба чӣ рӯз расида?! – хурӯшид Искандар ва онҳо ларзиданд.

— Магар шоҳ хабар надоранд?

— Ёро сабукдӯш кардам, ки пир шуда ва чун талоя ба Гиркания фиристодам... Боз чӣ?

— Хуб буд, агар ба Макдунӣ фиристодӣ!

— Ту агар ба ҷойи ман будӣ, шояд бифиристодӣ!

— Яқин чунин кардаме... Ва шоҳ Искандар набояд бо ман чунин сухан кунад... Ман ёро наҷот додаам аз марг! – андар ҷанги Иусус ҷони шоҳро хариданаширо дар назар дошта гуфт Клит ва шоҳро сахт расид:

— Ҳоло дарунтар ба Машрик оем, маро хоҳӣ зойид! – киноя зад Искандар ва бо ҳамин сӯхбато хотима гузошт. Кинаии сахт гирифт. Вале Клитро ибрат нашуд. Ё Искандарро носипос донист, ки равонбахшиву наҷот додани ёро ба инобат нагирифт.

— Пӯзиш аз Клит, – дар роҳ узрхоҳӣ кард Файлотус аз гуфтору кирдори шоҳ сабақ гирифта ва донист, ки фарҷоми нек надорад ин кор.

Коллисфени таърихнигор, ки ҳамаро дар сар гирифта буд, сар афшонд:

— Фардо донем, ки Искандар кист...

Ва Искандар саворони фессалии шимоли Юнонро раҳо кард ба бозгашт. Ононро хидматона доду хоста. Ва гуфт: «Касе хохиши хидматгузорӣ дошта бошад, бозистад! Ду толонӣ хоҳад гирифт»

Чун ҷангзада шуда буданд сарбозон ва табори ҳешро сахт пазмон гашта, озими роҳ шуданд. Искандари доно гарчӣ эҳтиёҷ ба сарбоз дошт, натавонист қарордоди Иттифоқи Коринфро вайрон кардан. Пеши роҳи сипоҳиёни озодро гирифта натавонист. Зеро ононро ба ҳеҷ вачҳ боздоштан имкон надошт. Чунки онон огоҳ гашта буданд аз сирру савдоӣ лашкаркашиҳои Искандар; нақшаҳои ӯ ва носозиҳои миёни шоҳу сарони лашкар... Ё ҳама чизро ба инобат гирифт, ҳама гуна ҷора андешид, то иттифокчиёни болидарӯх баргарданд ва дар ситойиши сипосдориҳои Искандар камар банданд. Барои он ки озодагон хотираи нек баранд, шоҳ ҳама гуна шаройит муҳайё сохт: сарпоси саворонро фармуд то баҳр раҳнамову роҳбалад бошад; зоти сафар ва тӯшайи роҳ омода

кунанд. Шоҳ Искандар бо чуни корҳо қаноат накарда, ба номи ҷондори собиқи хеш Менет нома набишт:

«Менет! Менети вафодор! Ман ҳама хидматҳои туро дар ёд дорам ва садоқати туро донам. Ҷондор будӣ, гиппарх шудӣ – ҳокими Суриёву Финикияву Киликия... Чун имрӯз қарордоди Иттифоқи Коринф поён пазируфт, сарбозхоро рухсати бозгашт додам. Талояи савора ононро то дарёи Эгей роҳбалад хоҳад буд. Аз дарё гузаронидани онҳо ба ихтиёри туст... Аз иҷроии супориш пайғом хоҳӣ дод...»

Он ҷӣ мақдунӣён хоста буданд, пеш омад: Искандар бимонд бо мақдунӣён, то онҳо шодон бошанд ва донанд, ки шоҳи Мақдунӣё онҳоро фаромӯш накарда, балки умед эшонро дорад. Бо онҳо созириш пайвандад, ки нохунро натавон ҷудо кардан аз гӯшт. Искандар вафодорӣи сарбозони кирояӣи юнонӣи порсиро донад, аммо аз ин боб сухане нагӯяд, то ҳамдигаронаш наранҷанд.

Оне ки Гарпал ба Искандар овард, ки Клитро аз пайи Пармониён фиристода, шоҳ як қад парид: «Чун? Ў, ки аз ҳама сирру савдо бохабар аст!»

— На, шоҳ! Ин Клит на он Клит! Ин Клитест Зард, ки худам ном ниҳодаам ва номи хоназодиааш Сопол бувад. Ман донаму шоҳ... Шоҳо! Фикре ба сарам омада. Агар шоҳ аз гуноҳам гузаранд, гӯям.

— Бифармо!

— Аз диди ман, аз нобуд сохтани сипахсолори пир суде набувад. Сарбозон гирев кунанд; ҳамагон ба шӯр оянд. Хуб нест, ки ўро ба Мақдунӣё фириستم?

Искандар саҳт нигарист сӯи Гарпал ва таънаомез фармуд:

— Гумон надоштам, ки то ин дараҷа сода бошӣ. Магар надонӣ, ки мор дар остин парварем? Надонӣ, ки Пармониён дандон дорад ба шохонӣ мақдунӣ? Чун хостааш ба каф наомад, китоб хоҳад набишт, китоби хотирот... Магар надонӣ ё сарфаҳм наравӣ, ки каси боғараз шохони мақдунӣро ҷӣ гуна тасвир кунад?

— Дар ин боб фикре надоштам, пӯзиш аз шоҳ... Ва кӣ гуфт, ки ў китоб нависад

— Худи ў...

— Ва шояд хуб нависад. Зеро ҷангҳои Искандарро дида...

— Ростӣ, сода будайӣ. Агар душман айбе наёбад, «думи сағат қач» гӯяд. Пармониён, ки аз ҳама сирру савдоӣи боргоҳу шоҳ ва сипоҳу сипоҳӣён ва сипаҳбадон огоҳ аст, магар сухани «нек» гӯяд? Пиндорам, ки аз кӯдакиҳои ману ту сар кунад... Воқеан Клитро бояд ба ин қор ҷалб бикунӣ. Клити бародари доя Ланикаро.

— На. Ҷунон ки равшан шуд, ў низ ҷонибдори сипахсолор Пармониён аст.

— Рост гӯӣӣ... Ў ҳамроҳи писари сипахсолор Филота ва Коллисфен омада буд. Балки ҳамроҳи худат...

— Бале...

— ... Онҳо чонибдори сипаҳсолор буданд... Ҳммм... Яъне Клити кўрнамак дар зарурат маро ва нону намаки даргоҳи шоҳиро фаромӯш хоҳад кард... Аллакай фаромӯш карда... Оне, ки ҳамроҳи хоҳари дарбадараш Ланика хонадони Файлақусро нозгунҷ буд.

— Шояд фаромӯш накарда бошад; хидматҳои сипаҳсолори пирро дар назар дошта чунин рафтор кунад ва биандешад, ки марги ӯ бадномӣ наорад?

— Донистам, ки ту низ чонибдори онҳо ҳастӣ! Ва бо чунин касон давлатдорӣ кардан натавон! Ҳама кўрнамак! Магар наян-дешанд, ки агар Искандар набуд, Клит низ набуд, дигарон низ ин ҷо набуданд ва Порсу Машриқро надида буданд!

— Ҳамин тавр, шоҳ...

— Пас чаро ҳама чонибдори сипаҳсолори пиранд ва мартабайи ўро аз мартабайи шоҳӣ боло гузоранд?!

— Ҳай-ҳай... Ҳаргиз чунин набувад! Онҳо аз дилсӯзӣ гӯянд, то ба марги як сипаҳсолор шоҳу боргоҳ бадном нагардад, – та-кроран гуфт Гарпал.

— Ҳас каму ҷаҳон пок. Инро ман гӯям, Искандар... Искандари Макдунӣ!

— Оре-оре!

— Ва онро бозхону бигӯй, ки Искандар гӯяд: «Агар ҷойгири сипаҳсолор шуданист, бар асари ӯ биравад ва нобудаш созад!»

Гарпал садо бароварда натавонист ба чунин амри шоҳ, бал таъзим кард. Ва чун хидматгузор пас-пас рафта, дами дар «ба чашм!» гӯён бадар омад. Ва беруни дар биандешид: «Клити Зард кайҳо бар асари Пармониён рафта, ҷӣ гуна Клити аслиро бифиристам? Магар, ки Клит ҳардуро нобуд созад: ҳам сипаҳсолорро ва ҳам Клити дурўгинро...» Аз андешаи хеш хулоса кард, ки мушкilotи саҳте ба сар омада. Фармудайи Искандарро иҷро накардан баробар бувад бо марг. Найрангҳо сар шуда... вале чаро дар чунин лаҳзайи нозук ва танг? Ҳоло, ки гӯри гурезон ба дом наомада, аз баҳри чунин сипаҳсолори собиқадор ва пурдида баромадан ҷӣ маънӣ дошта бошад? Шояд ҳарфи ногуфтание миёни шоҳу сипаҳсолор гузашта бошаду ман надонам. Вагарна баройи навиштани хотирот Искандар чунин рафтор накунад. Ман феъли ўро донам: касеро бад бинад, роҳи раҳойиаш набувад; кореро азм кунад, бояд иҷро шавад... Пармониёнро роҳи бозгашт набо-яд бошад... Дареғо... Баройи фикри дурусту маслиҳати хуб кас тавонад ба бало печидан. Андешаи норавою нозоманавиро дар дил ниғаҳ бояд дошт. Забони сурх сари сабзро диҳад барбод... Ман аз андешаҳои Клит низ тарсам. Ў низ чунон фикр кунад, ки Пармониён. Андешаҳои сархӯранд... Ҷӣ бояд кард? Чора чист?... Магар Искандар бо ҳамин роҳ аз ҳама роздонҳо халос хӯрданист? ... Ёд дорам, ки падарам мегуфт: «Шоҳон чун ба сари

кудрат оянд, хама бегонагонро ронанд, хама роздонхоро нобуд созанд.» Искандар низ бо баҳонайи Пармониён атрофашро тоза карданист. Нагузорад, ки касе сар боло кунад. Гардани фарозро шамшер зудтар гирад.»

Дар чунин лаҳза Гарпал хешро барда ангошт ва пушаймон шуд аз хазинадорӣ. Зеро амри сахт шуда буд ва агар гуфтайи шоҳ Искандарро иҷро накунад, сараш хоҳад рафт. «Бозхону бигӯй!» фармуд Искандар. «Чӣ гуна гӯям? Чаро худӣ шоҳ нагуфта, маро миёни ин кори ношойиста андозад? Сухани шоҳ вазни дигар до-рад... Аммо бо дасти ман нобуд сохтани сипаҳсолор... Намефаҳ-мам, ақлам намерасад... Ҳеҷ кас Клитро чун Искандар наздик набувад... вале бо дасти ман хун резад... Шоҳон нахоҳанд, ки ба назари мардум бадкор бошанд. Чун ўро гӯям, ки... на-на! Ин кори ман нест! Дирӯз, ки худӣ ў ба Ҳимояйи сипаҳсолор омада буд, чӣ гуна ўро фаҳмонам, ки имрӯз бар зидди Пармониён бихез; бикушаш!»

Ва Гарпал андешаҳояш поён напазируфта, рӯ ба рӯяш саворе омад, ки асби шабгунаш маст метофт. Уштулум карда, гардан қач, пеши пояшро надида гом мезад. Гарпал саворро шинохта хайрон монд, ки дучор омадани онҳо рӯйи чунин андешаҳо фоли нек бувад ё бад? Ба ҳар тақдир хушнуд пешвозаш гирифт:

— Клит, туро ёд мекардам, номат сари забонам буд...

— Чӣ хуш! Магар шоҳ пешниҳоди маро пазируфта?

— Ба хазина биё, гӯям!

— Ҳатто ба хазина?! Подоше хоҳам гирифт ё хоста?

— Ҳам ину ҳам он!

Ва Клит дер омад. Тамрини фавҷро хотима бахшида омад ва беҳабар аз гиру дори қаҳон ҳазл кард:

— Танҳо зари сурх хоҳам, Бинӣ.

— Ҳар чӣ хоҳӣ, Таҳамтан! – ишора ба биниӣ бузурги ў карда-ни Клити тавоно хуш омад Гарпалро ва матлабро рйирост гуфтани шуд: — Лекин шоҳ дигар чиз хоҳад аз ту...

— Шоҳ?

— Оре, шоҳ...

— Ман гумон кардам, худат коре дорӣ ё масъалайи бозгардо-нидани сипаҳсолор ҳаллу фасл шуда.

— Оре, масъалайи сипаҳсолор ҳаллу фасл шуда ва шоҳ хоҳад, ки ту сипаҳсолор бошӣ...

Клити тануманд ба андеша рафт. Андар дари хазина бозистод ва пой даруни остона наниҳод.

— Ачиб... хеле ачиб...

— Чӣ чойи аҷобат? Шоҳ хоста.

— Шоҳ беҳуда чунин нахоҳад.

Гарпал дар ҳолати нобоб бимонд музтарибҳол ва суханашро гуфта натавонист. Ангушт ба дандон гирифтани Клитро дида, фармуд:

— Шоҳ хоҳише дорад.

— Чӣ хоҳише?

— Бояд бар асари сипаҳсолор биравӣ, нобудаш соӣ...

Клит гӯё дашна ба тахтапушташ зада бошанд, як қад парид ва ҳамон лаҳза ба назар хурд шуд; ҷуссайи баландаш фурӯ рафт. Дар дил пурсид: «Ва баъд? Пасон чӣ шавад?» Вале ин чизро ба Гарпал баланд гуфта натавонист; таачҷуб кард:

— Ҳатто чунин?

— Оре...

— Ва қимати сари сипаҳсолор чанд бувад?

— Ҳар қадар Клит хоҳад.

— Ва ҳар қадар Клит зар супорад, Пармониёнро баргардони-дан имкон дорад?

— Инро шоҳ донад.

— Оре, шоҳ донад... Ва ту, Бинӣ, беҳуда ба миёна дарома-дай... Магар Искандар нагуфта, ки чӣ зарурате пеш омада?

— На. Шоҳон асрор нагӯянд; фармоянд...

— Агар матлабу мурод ва асбоб туро нагуфта, худам бо Ис-кандар гуфтугӯӣ хоҳам кард.

— На. Зарурате набувад! Шоҳ ҳашм дорад чун шери жаён.

Клит нафаҳмид рафтори Гарпалро. Аз ин рӯ тунд шуду тез, худро миёни обу оташмонда тасаввур мекард ба ҷойи солори сипоҳ Пармониён ва шоҳи ҳашмгирифта Искандарро низ пеши назар овард, ки бар вазни сари ӯ зари сурх гузошта; ҳар кӣ сар орад, зар гирад. Ба худ омад ва худ ба худ сар афшонд:

— На-а-а!!! Ман чунин пастӣ накунам!

— Чӣ гуна пастӣ?

— ... ки ман сипаҳсолорро бидушам ва рӯзе маро низ бо чунин усулу пастӣ бидушанд.

— Кӣ кушад?

— Оне, ки варо кушт ё фармуд! Ойини чангу давлатдорӣ чу-нин тақозо кунад. Шоҳид, роздон ва сирдони давлатӣ рӯзи зиёд набинад. Хоҳарам Ланикайи дояйи Искандар аз рӯйи китобҳои хондаш ва ҷангномаҳо мегуфт: «Накуш, ки кушанд!» Акнун сар-фаҳм рафтам ин маъниро.

— «Накушӣ, кушанд» низ ҳаст.

— Оре! «Куш, то накушанд» ҳам ҳаст, Гарпал! Вале мо чӣ бояд бикунем?

— Фармуди шоҳро иҷро бояд бикунем...

— Бибояд кард... вале на ман.

— Чаро на ту? Мо ҳама барда ҳастем; фармонбарем!

— На! Ман барда наям! Размгарам; бо душман разм кунам!
На бо дӯст!

— Шитоб макун, Клит! Шитоб кори шайтон аст! Агар барда набудем, то ба д-ин каронайи дунё дунболи Искандар наомада будем... Мову ту ҳақ надорем ба саркашӣ кардан.

— Чаро?

— Зеро агар дигарон Искандарро яку ду дида бошанд, мо бо ҳам бузург шудаем; Искандар аз баройи мо аз падар суханҳойи саҳт шунида: «Ин бепадаронро ба боргоҳ маёр!»

— Оре, чунин буд. Аммо ман бо Искандар одамкушӣ наомадаам... Хоса сипаҳсолорро, ки баройи Макдуниё, баройи шох Филипп ва Искандар ҷонбозиҳо кардааст.

Ҳарду муддатҳо хомӯш монданд ва Клит дониста ва надониста фармуд:

— Дар дунё Клитҳо зиёданд: Клити Сапед, Клити Зард...

— Клит то Клит фарқ дорад, Клит.

— Оре, Гарпал! Ман низ чунин гуфтани будам: агар Клит наравад, Клити Зард хоҳад рафт.

Гарпал ҳайрон шуд аз чунин ҳарфи Клит ва баройи равшан шудани мурод пурсид:

— Яъне, чӣ?

— Яъне: Клити Зардро фиристодӣ, хоҷат ба фиристодани Клити дигар набувад.

— Кӣ гуфт? Дурӯғ!

— Рост! Ё бозиат аз ин рӯст, ки Клити Зард сипаҳсолорро бидушад ва ту ба номи Клити дигар бандӣ?!

— Ҳаргиз чунин набувад!

— Чунин бувад! Инро ҳама донанд, ҳатто сипаҳсолор!

— Дурӯғ нагӯй, Клит! Пешравӣ назан! Чунин набуд ва нахоҳад шуд!

— Ҳайфо, ки шуда! Ту на танҳо баройи сари Пармониён, баройи сари Клит низ зар ҷудо кардаӣ!... Бидон, Гарпал, ки асрор пинҳон намонад... аммо... аммо ҳазина аз сари ҳама монад!

— Ту чаро таъна бар ман занӣ?

— Зеро донам, ки ҳама гуфтаҳо Искандарро барӣ; аз худ афзойӣ; шохро шӯрониву тезонӣ ва баҳойи сари мо монӣ... Чанд? А! Чанд толон баҳойи сари Клит?

— Тут... ту чӣҳо гӯӣ?

— Ва фаромӯш накун, ки Пармониён писарҳо дорад... Ҳар кадоме камтар аз сипаҳсолор набувад... Дасти онон то ту... то ман... то шох бирасад!

— Баланд рафтӣ, Клит! Ман баройи чунин суханҳоро шунидан туро нахонда будам.

— Рост гӯӣ. Ман низ баройи чунин суханҳоро шунидану гуфтан наомада будам. Гумон кардам, баройи шохро аз рӯй гардон-

дан ва сипаҳсолорро боз овардан рой занӣ. Ту дарди хешро пеш овардӣ ва роҳи нобуд сохтани солори сипоҳро чувстӣ... Ту бояд хазинадори бебадал бошӣ... Лекин... лекин гумон надорам. Рӯзе, ки ба сари Пармониён омада, ба сари мо низ хоҳад омад...

— Ту маро то ҳаде ангехтӣ бо тундгӯиат, то шоҳро як ба як гӯям.

— Ва агар наангехта будам низ, бояд бигӯӣ, зеро вазифадор ҳастӣ.

— Маро ранчондӣ, Клит. Пасттарин инсон шуморидӣ...

— На. Худат чунин пазируфтӣ ҳарфҳои маро. Вагарна ман бо каси солим ва боҳуш сухан гуфтам, то аз анҷоми воқеаҳои хунин андешад... Туро хушдор кардам, то сухани маро ба шоҳ набарӣ; ҳоҷате набувад. Худам ин ҳамаро мӯ ба мӯ гӯям ба шоҳ.

— На-а-а. Осуда бош, Клит! Чунон ки донӣ, ман аллакай кас фиристодам ва туро фиристодан маъние надорад. Туро кофтам, то чӣ гӯӣ.

— На. Ман бояд бо Искандар гӯиш кунам; ё сир биравад ё сар. — Яқравӣ кард Клит ва фармуд: — Ман ба ҳарфи одамии бовар надорам.

— Макун чунин... Набояд Искандар гӯишҳои моро бидонад. Чун донад, ки мо аз як забон сухан мекунем, ҳавф аз мо барад, ки рӯзе зидди ӯ низ забон як кунем. — Қасдан гуфт Гарпал, то аз Клит чӣ ояд. Вале Клити боҳуш ғаммозиҳо ва дасисаҳои бешро дида буду шунида, сухани ӯро паси гӯш кард:

— Сипаҳсолори солхӯрдаву пурдидаро эҳтиёт бикун, рӯзе ба кор ояд.

— Пазиро бувад ҳарфи ту, Клит. Сипаҳсолор аз Хазар тандуруст хоҳад баргашт...

БАНДИ ҲАФТУМ

Клит, ки хондаву ноҳанда ба дидори Искандар меомад, имрӯз майли дидор накард. Балки нигарон шуд, то чӣ ояд аз боргоҳ. Рӯзи дигар оварданд, ки шоҳ чашмдор аст Клитро. Клит пиндошт Гарпали хазинадор гуфтаҳоро расонда ба шоҳ, аз ин рӯ Искандар хоста ӯро. «Яқин аз сипаҳсолор сухан кунаду бозхост, ки чаро напазируфта хоҳиши шоҳро». Ва ҳазору як андешаи дигар дар сар дошт, ки сипаҳсолори кинавар қасд ситонад аз ӯ. Зеро медонист, ки ҳар моҳии ба шасти ӯ омада баргашта ба дарё наравад. Чунки моҳӣ аз даҳон ба шаст афтад ва шасти ӯ кашшаки дутарафа дорад, ки на пеш рафтан гузорад, на пас. Вале чун пешниҳоди лашкаркаши бузургро шунид, ҳайрон монд:

— Чун талояӣ пештоз бояд ба Парфия биравӣ, Клит...

Кӯтоҳ буд сухани шоҳ. Клит чӣ гуфтанаширо надониста, ноилоҷ пазируфт ин амрро. Андешид: «Рӯзи Пармониён омада ба

сарам... Аз пайи ман низ ҷосусе фириштад» аз дил гузаронд ва андар шигифт буд, ки аз тақдири сипаҳсолор Пармониён чизе нагуфт; танбех накард, ки чаро пешниҳоди ҳазинадор Гарпалро напазируфт?

Як сару сад хаёл дигарбора назди шоҳ нарафта ва бо Гарпал дучор наомада, талоя биронд сӯйи Парфия, то роҳ тоза кунад барои шоҳ. Аммо аён набуд, ки Искандар бо ин роҳ равад ё бо роҳи дигар.

Ва Искандар бимонд бо горди маҳсуи «Дӯстон», сарбозони мақдунӣ ва мамлукҳо. Гӯйӣ ба назар озодтар шуд ва хотирчамъ. Зеро иттифоқчиён набуданд, Пармониёну Клит низ, то баъзе фикру андешаҳои хоми ўро пухта кунанд. Ҳар чӣ меҳост, он мекард.

Пасон лашкаркаши бузург баъди дам рост кардан сипоҳи дилхоҳ сӯйи дарвозайи Ҳазар бурд. Ў чун юзи сайдгир, ки сайдаш аз дом раҳо мешуда бошад ва ё аз даст мерафта бошад, тунду тез аз пайи гӯри гурезон афтод. Ончунон Бусефали бодпойро чаҳорнаъл гиронд, ки сутурони лангу лаванд монданд андар биёбон ва гардунаҳои қофила меҳазиданд гамбусқор.

Искандар боумед асбро пошна бизад, то Доройи Саввумро дастгир кунад. Вале андар кавир, ки рӯзафзун гарму тафсон мешуд, нишоне аз Доройи Кудумон набуд. Ва ҳар гоҳ дар масофайи серӯза ё чаҳоррӯза роҳ ҳокистаре нишона буд аз оташафрӯзҳои шоҳи Порс. Искандар он қадар башитоб роҳ сипард, ки рӯзи ёздаҳум наздик омад ба Дарвозайи Ҳазар. Ва сипоҳро дам дод ба панҷ рӯз, то нафас рост карда чунон роҳ паймояд, ки сайдро гофилгир намояд.

Ҳини фароғат Искандарро расониданд, ки сипаҳсолори пир Пармониён аз Ҳазар (Гиркания) баргашта ба Ҳангаматон... Искандар чун ин хабар шунид, ҳайрон монд, ки чун баргашта сипаҳсолор бе амру рухсати шоҳ. Ва баъди андешаҳои тӯлонӣ ба ҳулосае омад, ки шояд кори Гарпал бошад? Чун ҳама ҷонибдори сипаҳсолори қуҳансол буданд, писаронашро огоҳ карданд, то онон наҷоташ диҳанд. Шоҳ Искандар гӯшбақимор бувад, то чӣ пайғоме ояд аз Модай.

Сарфавчи сипоҳи кироӣ эллини Патрони фокидӣ аз нияти сатрапҳо воқиф гашта, рӯзону шабони зиёд мағз об кард, то бо шоҳ Доро маслиҳат кунад ё на? Зеро дар ду ҳолат ҳам саркашҳои волиён судманд ин мамлуки фокидиро буд. Рӯ тофтани аз артиши Эрон рафтани ҳукмронӣ волиёни саркаш эътибори Патронро меафзуд ва беқуввату бесарбоз мондани сипоҳи Доро шоҳи мақдунӣ Искандарро пирӯз мегардонд. Патрон забардаст мешуд. Ў ва ёвараш Главк дар чунин ҳолатҳо чизе бой наметоданд, балки чун пештара тамғайи мамлукӣ дар пешониашон часпонида мешуд. Сарбози зархаридро фарқе набувад, ки аз кадом тараф размад. Дили ӯ ба марзу бум ва миллати бегона насӯзад. Ў ону гоҳ

шуморад, ки хуршед кай тулӯъ кунад ва кай ғурубад, то мӯҳлати қарордод анҷом пазирад.

Патрон баъди андешаи зиёд омад назди шоҳ Доро. Шоҳи гумкардатахт ба назари сарфавҷ парешон ва ақлбохта тофт; вавосро мемонд.

— Рафтанд? — чудо шуда рафтани сатрапхоро дар назар дошта пурсид шоҳ Доро.

— Оре, рафтанд... Аммо шоҳ Доро мапиндорад, ки танҳо монда. Патрон бо ўст, Главк бо ўст ва горди махсуси шоҳӣ бо ўст.

— Ҳмм... — норозиёна мадд кашид Доро ва афзуд: — Фоли бад, Патрон... Бори гарон ба дӯши ту афтода.

— Агар шоҳ бовар доранд, китфони Патрон бардорад ин бори. — Шерак, дилпур ва бовар кунондани шуд Патрон.

— Ҳмм... Сангин, хеле сангин... — ба сухани ӯ ҳамфикр набуданастро чунин ифода кард ва идома дод: — Ту саворони чобуки бохтарино надонӣ... Хеле ҷанговаранд онҳо. Аз ман гузашт, ки ихтиёр ба онҳо наодоам. Вагарна бо сарварии Бесус метавонистанд гарди лашкари макдуниро бардоранд.

— Ҳанӯз дер нашуда шоҳ...

— На, дер шуда.... Онҳо дилмонда ва дигар бовар ба ман надоранд.

— Пӯзиш аз шоҳ... Ҳанӯз Доройи Саввум шоҳи Порс бувад. Ҳеҷ як сатрапи вилоятҳои Порс ҳақ надорад саркашӣ кунад. Шумо як бори дигар ҳокимони вилоятхоро ба ҳузур бихонед ва бифаҳмонед, ки Порсро бекас гузошта рафтан маънӣ надорад. Бибояд бо адӯ ҷангид ва марзу бумро ҳифзу дифоъ бояд кард.

— Ту чаро дар гирдояҳои пешин чунин матлабро нагуфти?

— Зеро он замон шумо мегуфтед, шоҳам. Мо гӯш меоддем. Чун ба д-ин рӯз расидем... агар шоҳ рухсат диҳанд, гӯям.

— Бифармо!

— Сипосгузорам шоҳро: чун мо кироя ҳастем, на ҳар сухани мо пазирист. Кори мо ҷангидан, на маслиҳат додан... вале чун наздиктарин сарфавҷ мондаам шоҳро, хоҳиш дорам, ки ба юниониёни кироя бовар кунанд ва ихтиёри артистро ба онон гузоранд.

Шоҳ Доро посух нагуфт. Пур андешид ва аз миёни дайҳим бархоста, пардадари саройро якбара зад, нигарист ба ҳавои кушоди саҳро. Хаймаву саропардаҳои ночизро дид. Ва ёдаш аз размгоҳҳо омад, ки сипоҳи Порс шумору сафаш қарона нашошт. Вале имрӯз хаймаҳо ҷо-ҷову ягон-ягонанд ва роғ-роғ дуд боло кашад. Ва гӯйи аз сипоҳи бузург ва номдори Порс нишона монда. Ва Искандари Макдунӣ паёпай омада ҳар ҷо-ҳар ҷо ҳокистари оташдонҳои эшонро бинад.

— На, Патрон... Доройи Кудумон ҳанӯз зинда... То Хуросон расад, сипоҳи тоза хоҳад гирд овард. Дар Хуросон ватанхоҳон

зиёданд ва нагузоранд хоки муқаддасро ҳаром кардан...Ту ҳоло бояд бичангӣ бо Бесусу Набарзану Сотибарзан ва ононро таслим гардонӣ...

Ларза дар андоми Патрон даромад, гӯшҳояш қуфл зад аз сухани ғайриҷашмдошти шоҳ Доро. Забонаш гирифт: «Хӯ-хӯ-хӯш...» гуфт ва ба зӯр фикрашро ифода кард забон ба ком ҳаспонада:

— Ннна... Бо онҳо ҳаспидан суде надорад. Бо онҳо ошті бояд кард...

— Ту донӣ, ё шоҳ!?

— Шшшоҳ!

— Бирав, омода бош ба ҷанги Бесус!

Чун забони сухан надошт, базӯр пойи рост бар пойи чап зад ва рӯ гардонду бирафт. Вале аз назди шоҳ то беруни саропарда, гӯйи саноч пуф карда бошанд, дамид; вучудашро боди кинаву ғазаб пур кард ва андешид: «Сатрапҳо беҳуда аз чунин шоҳи беҳирад рӯ натофтаанд. Рӯй тофтани дигарон низ яқин бувад... Доро танҳо хоҳад монд.»

Вале шоҳ Доройи Саввум каф ба ҳам зад. Посбон назди дар омад. Шоҳ фармуд:

— Ортобозро бихон!

Сипаҳсолори порсийи таълими мақдунӣ гирифта беҳабар аз ҳолу рӯзгори Пармониёни юнонӣ, ки худованд хидмати ҳардуро як фармуда буд, ба тақдири хеш месӯхт ва аз баройи фарзандон дил хун мекард; гирифтор ба ҳоли хеш, аз бозгашти писараш Ориёбарзан меандешид ва яқин дошт, ки ба хотиру бӯйи Эрон баргашта ва агар тавонад, аз назари Доро ғайб зада, бо кӯрроҳаҳо ба Эроншаҳр равад, шаҳрдорӣ кунад ва аз нав дирафши бунафши шердори Эрон барафшонад ва мулк ободон дорад, фарру шукӯху шӯҳрати Эрон бозгардонад. Андар чунин ҳаёл буд, ки афсаре ба саропардаи бедари ӯ ҳозир шуд.

— Шоҳ хонад сипаҳсолорро!

— Ман писарам Ориёбарзанро нигаронам. Чун ӯ биёяд, хоҳам омад...

— На. Шоҳ филфавр омадани шуморо фармуд.

— Гуфтам, ки хоҳам омад!

— Ҳолиё бо ман биё.

Ортобози пир, ки пешомадро намедонист, сар аз пардасаро бурун овард ва нигарист ба чапу рост, то дарак аз писар ёбад. Ӯ пайдо набуд. Сипаҳсолор ноилоҷ рафт ҳамроҳи посбон. Қомат хамида, китфон афтида буд ва лоғару хурд метофт ӯ. Умедканда, нокому номурод медонист хешро. Ӯ низ чун Пармониёни сипаҳсолори мақдунӣ андеша аз тақдири писаронаш дошт. Гӯйи охирин бор онҳоро дидан меҳост, шоҳ имкон надод. То ин ҷо шоҳ кашолу молон овардаш, дигар ҳочат ба мурдакашӣ набувад, бояд бигӯронадаш.

— Бифармо, сипахсолор!

Дами дар пайдо шудани Ортобозро дида аз тахти сафарийи хеш – чаҳорболин бархост шоҳ. Сипахсолор ҳайрон монд аз чунин рафтори шоҳ, ки чанд гоҳ боз бо ӯ гирифтачиғот сухан мекунад, ҳолиё мегӯяд: «Бифармо, бифармо!»

Сипахсолор ворид шуд ба пардасаро. Шоҳ ӯро рӯ ба рӯ нишонд ва пурсид:

— Ориёбарзан кучост?

— Алон бояд биёяд. Ман ӯро нигарон будам, посбон ба ҳолам нагузошта, овард... Чӣ шитобкорист? – китфон дарҳам кашида гуфт сипахсолор.

— Шитобкорӣ на, сипахсолор. Маслаҳатест... – сипахсолор сухани ӯро набурида ба диққат гӯш дод. – Маслаҳат ин аст: чӣ гузашта аз шоҳ, ки ҳама ҳукмрону сатрапҳо рӯ гардониданд? Хуб, ки Ориёбарзан фиросот кард ва баргашт. Вагарна мисли онҳо саввор мурда мерафт...

Ортобоз дарёфт, ки Доро гирифтори андешаест, 3-ин рӯ дурушт гӯяд. Чашм дошт, то боз чӣ ояд аз шоҳ. Доройи Саввум боз сухан аз писари ӯ кард:

— Ориёбарзан сирру пиёзи сатрапҳоро донад. Оё нагуфт, ки онҳо чӣ хоҳанд?

— Чӣ хостани онҳоро худӣ шоҳ хубтар донанд...

— На-на! Магар онҳо миёни сӯхбат чизе нагуфтанд?

— Омурзиш аз шоҳ, сухан аз ин боб набувад... Гӯё сатрапҳо талабдоранд, ки ихтиёри мулк ва инони чанг эшонро бидиҳанд... Бесуси бохтарӣ сарвар шавад ва мулкро ҳифзу ҳимоя кунанд.

— Оё онҳо натавонанд чун ватанпараст, ҳамчу сарбози ватан ин корро бикунанд?

— ...Дақиқ надонам... Аммо дар чунин ҳолат чангидан, танҳо баройи шоҳ Доро чангидан бошад, гӯянд...

— Чӣ гуна баройи Доро?! – якбора шӯрид шоҳ. – Доро шарафи хешро набохта, ӯ баройи худ истодагӣ хоҳад кард! Бигӯй, пунба аз гӯш кашанд. Доро зинда ва ихтиёри мулк ба касе нахоҳад дод!

Бархост, андар саропарда гом зад, тез шуду тунд, ангушт кард мушт ва рӯ овард ба Ортобоз:

— Бидон! Бигӯй, то чанг эълон кунанд бо сатрапҳо! Ҳарчанд Доро миёни обу оташ монда, чанг эълон кунед бо он кӯрнамакҳо. Аз Искандар гила надорам, ӯ душман аст. Аммо бо дӯстон чӣ шуда? Миёни обу оташ. Кас надонад аввал аз кадоме раҳо ёбад!

Хомӯш буд Ортобоз ханӯз ҳам. Доро дилгир шуд аз хомӯшиву сукути ӯ ва шӯрид:

— Ай мулӯҳ! Лаб во бикун! Чизе бигӯй, то дилам накафа-аааад!

— Ҳар чӣ шоҳ фармоянд, раво бошад.

— Бигӯй, ки ман аввал хешро ба об занам ё бар оташ?

— Ҳар кучо хоҳанд...

Нафаҳмида гуфт Ортобоз ва хатойи хешро дарёфт:

— На-на! Шоҳ бояд аз обу оташ дур бошанд. Кори сипоҳу сипаҳбадон бувад шоҳро аз гирдобу гирдобҳо ва алангаҳо эмин доштан.

— Пас, писаронатро пеш овар, то ҷанг эълон кунанд бо сатрапҳо!

— Шоҳо... Бо сатрапҳо пархош кардан ба суди Порс набувад... Бо онҳо ошғи ва мадуро бояд кард...

— Гуфтам, ки ҷанг эълон бикун! – беҳушонаву беақлона дод зад Доройи Кудумон, вале аз садойи баланд, ки вучудааш ларзон шуд, дард ба сараш даромад ва базӯр каф кӯфт, ки танҳо сипаҳсолор Ортобоз ва пардадор шунид.

Чун пардадор аз дар нигарист, шоҳ садо дардод:

— Сипаҳбадон, сарфавҷо, бузургон ва сатрапҳоро бихоҳ! Чунин амр пеш буд, вақтҳое ки артиши Порс побарҷо буд. Ва пардадор, ки иҷроӣ чунин амр ҳеҷ гоҳ бар дӯши ӯ набуд, чун одат таъзим карду бирафт ва он гоҳ андешид, ки сипаҳбад кист ва бузургон кихоянд... Агар Ортобоз ҳанӯз ҳам сипаҳсолорӣ бар дӯш дорад, ин ҷост, бузургони Эрон ҳамроҳи шоҳ нестанд, сатрапҳо саркашӣ доранд ва артиши хешро сохтаанд...

Ва чун ҳама гирд омаданд, шоҳро равшан шуд, ки ками дар кам тарафдорони ӯ мондаанд: Набарзани вазиру сипаҳсолор, Патрон, Главк, чанд тан аз горди Махсус ва Ортобозу Ориёбарзан, вале аз бузургон ва асилзодагон касе нест. Шоҳро яқин гашт, ки на танҳо мулку давлату сарват аз даст рафта, ҳатто дӯстон намонда. Вале Доро сухан аз ин боб накард, то ҳамагон дилмӯра ва рӯҳшикаста нагарданд, балки шоҳ бӯғи дилашро кафонд:

— Ҷанг бояд кард!

Ва ҷуз Ортобоз, ки андешаи ӯро пешакӣ медонист, касе нафаҳмид, ки бо кӣ ҷанг бояд кард ва шоҳ бо ҳашму ғазаб гуфт:

— Бо кӯрнамакҳо ҷанг бояд кард!

Ба ҷунбиш омаданд. Як-як ба ҷашму рӯю ваҷоҳати ҳамдигар нигаристанд, ки маъниҳойи зиёд дошт нигоҳашон. Ва шоҳ мушкили онон осон кард, то ҳар кас дар сар ҷӣ андеша дорад, бигӯяд:

— Фикри шумо чист?

Вале касе ҷуръат накард ба гуфтор. Сукут варзиданд.

— Ориёбарзан ҷӣ гӯяд? – гӯё қасдан пурсид шоҳ.

Ориёбарзан пури Ортобоз боло шуд ва фармуд:

— Албатта ҷанг бояд кард, вале бо кӣ? Ба андешаи ман бо Искандар ҷанг бояд кард...

— Магар бо Искандар ҷанг накардӣ? Ҷангида дидӣ! – сухани ӯро бурида гуфт Доро.

Ва Ориёбарзан дарёфт, ки чунин андеша шохро хуш наомад; киноя кард ва забон аз гуфтор боздошт. Патрони эллиний аз фурсат истифода бурда забон кушод:

— Ба фикри ман бо сатрапҳо чанг бояд кард!

Доройи Саввум чизе нагуфт ва ҳайрон ҳам нашуд, балки як-як ба андоми онон нигарист, то аз чехраашон чӣ бар ояд. Ахли маҷлис гӯйишҳои паст-паст ё баногӯшӣ доштанд; ба ғамза ё ишора ба якдигар чизҳоеро мефаҳмониданд, вале садо баланд намекарданд. Аммо шоҳ пай бурда, ки ба ду гурӯҳ чудо шудаанд онҳо.

— Ортобоз чӣ гӯяд?! – садойи шоҳ боло шуд.

— Ортобоз ҳаққи фармон додан надорад, рой шоҳрост! – қомати лоғарашро бардошта ва миён дуто дошта духӯра гуфт сипаҳсолор.

— Ба ҳар ҳол бигӯй, ки чанг бо Искандар кунем ё бо Бесус?

— Пӯзиш аз шоҳ, бо Бесус чанг эълон кардан маънӣ надорад. Ин ба д-он монад, ки шоҳ фавҷи сипоҳи хешро нобуд созад ва камзӯр шавад... ва мадад ба мақдунӣ кунад...

— Ҳмм... – ба андеша рафт шоҳ, ки дили нарму тавбапазираш наметавонист ҳукми қатъӣ кунад: — Боз кӣ андеша дорад?

Патрони эллиний гуфт:

— Сипаҳсолор Ортобоз дуруст гӯяд... Бо Искандар бояд чангид. Аммо чиҳати дигараш ҳаст, ки сатрапҳои саркаш ҳеҷ гоҳ зидди Искандар наҷанганд. Чун онҳо дандон ба шоҳ доранд, гоҳи набард ҳамла ба сипоҳи шоҳ Доро оранд ва бо лашкари юнониён оmezанд ва бо мо овезанд... – гуфт ӯ хешро «мо» дониста.

Ба суханони ӯ ягон-ягон сурфиданд ҳарифон ва якдигарро фаҳмониданд, ки душманӣ дорад Патрон. Вале шоҳ мӯҳр зад ба андешаву даҳони онҳо:

— Дуруст гӯяд Патрон. То даме ки Бесуси чоҳталаб ҳаст, мо натавонем ба Хуросон расидан ва ё бо Искандар ҷангидан.

Саропардаи шоҳиро хомӯшӣ фаро гирифт. Худи Доро низ хомӯш монд. Вале сукути ӯ дер напойид. Гӯйӣ дар ин мавзӯ бо Патрон ҳамроӣ шуда бошад, фармуд:

— Бо сатрапҳо чанг эълон кунед!

Китфони Патрон боло шуданд, гардан ёзиду сар афрошт. Ва дигарон аз чунин амри нобаҳангом чун сангпушти сангзада гардан миёни шонаҳо фуру кашиданд. Вале Ортобоз, ки чизе гум намекард, ҳатто аз сари хеш наметарсид, фармуд:

— Пӯзиш аз шоҳ. Ситеза ба кайк карда, пӯстин набояд сӯхт... Чунон бошад, ки миёни бародарон чанг андозем ва душманро пирӯз гардонем. Баройи баъзеҳо фарқе надорад, ки ба порсҳо хидмат гузоранд ё ба мақдунӣ...

— Кифоя, сипаҳсолор... Шумо низ сари сипоҳ будед ва коре накардед. Писаратон Ориёбарзан Эроншахро бо дасти адаб ба Искандар супурд... Пас ба кӣ тақя кунем?!

— Таъя ба Ахура Маздойи бузург ва зӯру тавони хеш бояд кард, — таънаву кинояйи шоҳро паси гӯш карда маслиҳат дод сипахсолори пир. — Ба бегонагон умед бастан нашояд.

— Чунон ки дарёфтам, ҳама бегона будаеҷ ба якдигар. Он чӣ лофу газоф мезанеҷ, барбод аст. Аз ваъдаҳои пучи шумо дилам гирифт!.. Ҷанг бо сатрапҳо!

Ва ҳамон рӯз Патрон миёни ҷондорони зиёд, ки бо сипарҳо атрофи ӯро печондаву пӯшонда буданд, пайдо шуд андар размгоҳ. Сар сӯйи фалак бо ҳавоии пой гом мезад ва замину осмонро фарқ намекард. Главк дасти рости ӯ буд ва нақшайи ҷанги Доро бо сатрапҳо мекашиданд, ки душмани ашаддӣ онҳо бувад, на Искандар.

Доройи Саввум пазируфт андешаву пешниҳоди Патронро. Ва ба сӯе рафт, ки сатрапҳо рафта буданд. Сарфавҷи мамлукҳо Патрони Фокидӣ, ки нияти камқувват кардани сипоҳи Порсро дошт ва ҳеҷ гоҳ ҷунин дархости хешро аёну баён намекард, омода ба ҷанги сатрапҳо шуд ва талоя мерафт дилпур карда Дороро. Шаҳри Рай, Дарвозайи Хазар, кӯҳҳои мушкилгузаро убуҷ карда, ба ҳамвориҳои Парфия расиданд. Доройи Кудумон орзуии ба Хуросон расиданро дошт ва Патрони Фокидӣ нияти барҳам задани дастаҳои Бесусу Набарзанро.

Бесуси Бохтарӣ, ки хешро аз тухмаи Ҳахоманишиён медонист ва армонаш тахту тоҷи шоҳаншоҳӣ буд, ҳамҷун сарвари исёниҳо даррасидани шоҳи тарсуҷо ҷашм дошт. Ва андар паси кӯҳҳо камин гирифт ба овези Патрони сармамлук. Бесус, ки андар набарду пархошоҳи хиёнати мамлукони юнониро зиёд дид, ҷун фарзанди баномуси кишвар ин зархаридони бегонаро бад дид ва нафрин бар эшон дошт. Ва гӯйӣ андар дуоба шоҳобҳои равшану хинг даромехта хингоб сохтанд ва ин ҷо шоҳоби саввум — шоҳоби хунин низ ҳамроҳ бар ин рӯд шуд, сурхоҷ сохт: ба миён омад ҷанги Бесус бо Патрон. Аҷаб он буд, ки дар ду майдон дирафши бунафши шердори эронӣ парафшонӣ мекард ва садои шайпури ҷангӣ якранг садо меод. Оварди порсиён бо порсиён, хиёнати бегонагон дар миён. Ва ин ҷанг ҷун ҷанги Искандару Доро нақшаву сафу раддаи махсус надошт, балки ҷанге буд тасодуфӣ. Нияту хиёнати Патрон ба сатрапҳои вилоятҳои Порс равшан буд. Аз ин рӯ Бесуси Бохтарӣ орзуии зинда гирифтани Патрони зархаридро дошт, то андар дарвозаи шаҳри Парфия воҷун овезадаш ва садо ба мардум диҳад, ки ин қабил мамлукони зархарид чӣ хиёнатҳое карданд ба шоҳи бефаҳму беандешайи Порс.

Вале сарвари ҳилакори гуломони зархариди юнонӣ ҷун даррасидани сипоҳи махсуси Доройи Саввумро дид, ҷун ҳамеша ҷой холи кард ва андар саҳнайи размгоҳ шоҳи Порс омад ба ҷойи Патрони Фокидӣ ва ба дом афтод. Патрон пас гашту бирафт ҳамроҳи Главк.

Ва шоҳ Доро ба мазмуни гуфтаҳои дӯстон ҳолиё сарфаҳм рафт, ки дар ҳама ҳолатҳо ин бардаҳо хиёнат карда буданд ба порсҳо. Дарег, ки дер шуда буд Доро илочи аз доми тазвир раҳо ёфтандро набошт ва ё рӯ ба Патрон оварда он юнонии кироҷро мукофоти амал дода наметавонист. Аз хоби гарон бедор шуд. Дарёфт, ки хӯрдаояш аз бинӣ бурун ояд.

Сатрапҳои шинос ҳалка гирифтанд шоҳро. Сипарҳо ба чап ва шамшерҳо ба рост фуру доданд. Доро донист, ки ба эҳтироми шоҳаншоҳ чунин карданд, вале ӯ наметавонист дар чунин ҳолат чӣ бояд бикунанд; амре ё коре карда наметавонист. Хушёр шуд, ба ҳуду ба ҳуш омад. Рӯ ба рӯ Бесуси бохтариро дид, ки бар асби сапеди дарозгардан нишаста, менигарад ба ӯ, то шоҳаншоҳ низ рост нигарад ба дидаи ӯ. Аммо Доро натавонист ба чашми Бесус нигоҳ кардан, дида гурезонд.

— Манам Бесус аз тухмаи Ҳахоманишиён...

— Донам...

— Надонӣ... Ҳатто надонӣ, ки худ аз кадом дудаву дудмон ҳастӣ!, саҳт гуфт Бесус.

— Ҳазл макун Бесус. Ту ҳуб донӣ, ки ман Доройи Саввум ҳастам, аз оли Ҳахоманишиён ва агар аз ин тухма набудам, соҳиби тоҷу тахт нашудам.

— На-а-а...Мо ҳеҷ гоҳ аз як дудмон набудем ва нахоҳем буд. Зеро марде аз ин хун нагузоштӣ, ки Эрон вайрон ва поймол гардад. Ҳеҷ нагузоштӣ, ки тухмаи онон набуд шавад.

— Ман низ ин чизро нагузорам, Бесус.

— Ту кайҳо бохтайӣ ҳама чизро – модару зану фарзандро. Кишвар супурдаи ба макдониён, имон фурухтаи ба юнониён.

— Нааа... Поям ба Хуросон расад, хоҳӣ дид, ки чун кунам бо Искандар.

— Баумед мабош. Он чӣ тавонистӣ, кардӣ бо Искандар... Инак вақте расида, ки бо ту кунанд!

— Бо ман?

— Оре, бо ту!

— Бо ман дӯстон коре накунанд. Он чӣ кунанд, душманон кунанд.

— Магар Патрон дӯст буд?

— Патрон? Патрон дӯст буд... ва...

— Ва ҷанг бо кӣ кард?

— Бо душманон.

— Пас мо душманони ту ҳастем?

— На. Шумо дӯсти ман ҳастед. Хоса ту, Бесус. Гӯйӣ, ки аз тухмаи Ҳахоманишиён ҳастӣ, пас мо ҳамхунем, чаро ҷанг бо ҳам кунем?

— Чун танг ояд, душманон худро дӯст вонамуд кунанд... Мо туро огоҳ кардем, ки чанг бо Искандар бояд кард, гӯш надодӣ. Патрони мамлук дӯст шуд, мо – душман. Овехтӣ бо мо.

— На...

— Чун «На...»? Замоне ки моро гӯш намедодӣ, гузашт. Ҳолиё бояд гӯш диҳӣ... Сарбозони зархарид барои ту азизтар буданд аз мо – аз ононе ки ватанпараст ҳастанд. Гумон кардӣ, агар ихтиёри кишвар ба Бесус диҳӣ, тоҷу тахт низ аз даст хоҳад рафт ва ба таваккул гузаштӣ... Агар пирӯз бар сатрапон оӣ, боз шоҳаншоҳ шавӣ. Ва онон аз тани ту хоҳанд чангид бо Искандар. Магар фикрат чунин набуд?

— На, Бесус, ту маро душман мапиндор, ман дӯсти ту ҳастам, ҳамхуни ту ҳастам. Ҳоҳӣ, бинишин бар маснади шоҳаншоҳиӣ Эрон, вале гумони бад мабар аз ман...

Бесус баланд хандид. Асбон гӯш чур карданд ва бекарор ғаштанд. Доройи Саввум донист, ки хандад ба ҳоли ӯ. Доро шоҳи асир аст ва чорайи раҳойи надорад. «Ахура Маздойи узург, бол ато бикун маро!» орзу кард шоҳ. Вале нияти аз миёни «бало» рост ба осмон парвоз карданааш андар сараш монд. Зеро асби сапеди Бесус аллакай ҷароғпоя ғашта буд бар тори сараш. Ва Бесус хавфи бевасият рафтани шоҳро пай бурда, инони асбро чунон кашид, ки вай муддати мадид бар ду пойи пас бозистод. Ва баъд оҳиста дастон ба замин гузошт, то савораш озоре наёбад. Ҳама хомӯш буданд. Бесус рост ба чашмони Доро нигарист. «Навбати ту» мегуфт нигоҳаш. Вале асби Доро чун савораш гӯш хобонида буд. Ва ҳаваси ҷароғпоя ғаштан он тараф, ҳавсалайи бӯй кашидани асбро надошт. Чунон ки хандайи тамасхуромези Бесус дар гӯшаш садо медода бошад. Ҳайвонҳо хатарро пештар аз соҳибонашон эҳсос мекунанд.

— Чаро ин қадар баланд хандидӣ? – тоқат накарда пурсид Доро ба оҳанге, ки шоҳ бувад.

— Охир ҷаро нахандам, ки шоҳаншоҳ маро маснаду миғфар пешкаш кунад?

— Магар замоне талабгор набудӣ?

— Талабгор будам. Ба хоҳири кишвар, халқ, миллати Порс...

Доро низ асирийи худро фаромӯш карда хандид. Бесус дар шигифт шуд, ки хандайи ҷонбаромад кунад ва пурсид:

— Магар хандайи дурӯғин нест хандаат?

— На, ин хандайи ростин. Одамизод тамоми умр як бор хандайи ростин, боре гирияти ростин кунад, дигар ҳама умр дурӯғин бувад зиндагиаш.

— Ин кадом вақт бошад? – асирийи ӯро дар назар дошта пурсид Бесус, то Доро ҷӣ посухе гӯяд.

— Гоҳе ки дӯстат рӯ ба рӯ дурӯғ гӯяд, ба хоҳири чизе ҳамаро бифурӯшад...

Бесус баландтар хандид:

— Ту инро аз хандаи ман дарёфтӣ, шоҳ Доро. Магар чунин нест?

— Оре, чунин... Гоҳе ки кишвар аз даст рафта ва халку миллат дар ҳолати нестист, аз номи онҳо даҳмардагӯӣ кунӣ, хандаи кас ояд...

— Ва кай гирия кунӣ?

— Гоҳе ки дӯстат ба суди хеш ин ҳарфҳоро боз такрор кунад.

— Пиндоштам гӯӣ: «Гоҳе ки марги азизтарин касро бинӣ».

— На. Мурдан ногузир бувад. Худованд амонаташро гирад, барои ин гиристан раво набувад.

Бесус донист, ки Доройи Кудумон чандон шоҳи беҳирад набувад, яке аз фаррҳои шоҳиро дорад, вале чӣ бойис шуда, ки чанги Порсро бохт ва ҷой ба Искандар гузошт...

— Ва шоҳ Доройи Кудумон дарнаёфта, ки чаро чанги бурдари бохт?

— Оре, дарёфт. Ҳолиё дарёфт. Гоҳе ки Патрон ҷойи хеш бар мани ноогоҳ ҳоли кард, донистам, ки дар тамоми чангҳо чунин ҳолат рух дода...

— Ва чаро ба гуфтаҳои дӯстон гӯш надодӣ? Ту ро, ки чунин ҳолу кирдор гуфта буданд?

— Шояд аз сари гурур ва мастӣ буд... ки гӯш наодоам.

— Бошад, – гуфт Бесус ва ишора ба ҳамраҳонаш кард.

Танг карданд ҳалқаро. Яке сарафзори асби шоҳро дошт. Дигаре даст ба шамшери ӯ бурд. Саввумӣ сипарашро гирифт. Шоҳаншоҳ моту мабхут ва ноилоҷ буд. Гӯӣ ҷодуву афсун карда, ки на ҷунбад, на зиддиат кунад ва на ҷизе гӯяд: «Тақдир чунин буда.» Шоҳи асир. Дар ӯ ҷизе аз шоҳӣ намонда: на фарр, на шукӯҳ, на амр, на ҳукм, на эҳтиром, на эътибор. Хӯсаеро монад, ки миёни киштзор рост карда бошанд барои хӯсонидани гунчишкон.

Ва аммо шоҳ ҳазлу шӯҳӣ пиндорад ҳамаро. Сатрапҳои ӯ бадӣ накунамд бо шоҳаншоҳ. Ин як навъ санҷишест. Вале кайҳо гузашта замони санҷиш ва кӣ будани Доройи Саввум дар ҳафт иқлим равшан шуда.

Магар муроди Бесус ба даст овардани шоҳ буд, ки бар асари Патрони гурезон нарафт ва ҳатто эътиборе надод, ки ӯ буд ё набуд?

БАНДИ ҲАШТУМ

Файлотуси пури Пармониён девонаавзоъ гашта буд дар ғами падар. Зеро медонист, ки касе то ҳанӯз аз чанги шоҳи ҷавони бемулоҳиза раҳонӣ наёфтааст. Падараш дар чунин ҳол бувад; дар қабзایی лашкаркаш омада, аммо сабабашро хуб надонад. Шояд

хамон бахсҳо бошад, ки Пармониёни сипахсолор чангро чизи бемаънӣ медонист ва борҳо гуфта буд, ки Искандар аз ин роҳаш гардад... Файлотуси сода сарфаҳм намерафт, ки шоҳи ҷавон дар андешайи хеш аз пашша пил месохт. Ҳар рости дурӯғе, ки ба ӯ мерасониданд, рост мепиндошт ва гӯяндаро душман медонист. Аз ҷумла худи Файлотусро. Ва борҳо маъшукайи ӯ Эрисро ба ҳузури хеш пазируфта пурсида буд, ки Файлотус чӣ андеша дорад дар борайи шоҳ. «Меғӯяд, ки бузургтар аз Искандар лашкаркаше нагузашта.» Ҳамин қадар гуфта буд Эрис. Пас Искандар хулоса баровард, ки писари сипахсолор ӯро ҳамчун лашкаркаш донад, шоҳиашро эътироф накунад. Кина гирифт дар дил, аммо зоҳир накард.

Файлотус аз андешайи зиёд лоғартар мегашт ва худ ба худ мегуфт: «Бо сипахсолор чӣ кард, ки бо писари ӯ кунад?» Пасон бо бародараш Никонори сарфавчи махсуси шоҳӣ маслиҳат кард, то чӣ бояд бикунанд. Никонор, ки феълӣ хӯи Искандарро медонист, маслиҳате дода натавонист ба бародар. Файлотус пиндошт Никонор тарсад аз шоҳ. Ранҷид аз бародар ва аҳд кард, ки худ вохӯрад бо Искандар ва андешаҳои ӯро бигӯяд.

Вале Эрисро дучор омад. Эрис, ки баъди ҷанги Говгомол Файлотусро ҳуш карда буд ва дуздида-дуздида бо ҳам во меҳӯрданд, имрӯз махсус ҳаваси дидори сарфавчи саворонро кард. Вале ранги заҳир ва андоми лоғари маҳбубро дида ҳайрон монд ва пурсу посух накарда, гуфт:

— Мефаҳмам...

— Чиро мефаҳмӣ?

— Онро, ки шоҳ ба ту дандон дорад.

— Дандон? Чӣ гуна дандон?

— Ту низ дандон дорӣ ба шоҳ.

— На... Ман ба шоҳ дандон надорам. Танҳо меҳомам ҷойи падарамро иваз кунам.

— Яъне, сипахсолор бишавӣ?

— На. Ба ҷойи падарам равам... Ба Эқботон равам ва ӯро рухсат диҳанд, то ба Юнон равад...

— Аҷаб... Аҷаб бошад. Магар Искандар ин корро кунад?

— Ту, ки сари ҷанд вақт ба ҳузури ӯ меравӣ, бояд бидонӣ, ки ӯ чунин корро кунад ё на.

— Аз кучо донӣ, ки...

— Танҳо ту на, ҳама гетерҳо ба ҳузури ӯ раванд. Ва худо донад, ки чӣ баранду чӣ гиранд?

— Бале, худо донад... Бехтараш, худат ин матлаб арз кунӣ ба Искандар. Зеро шахси саввумро ҳуш надорад ӯ.

— Шунидам, ки бисёр чизҳо пурсад аз ту дар борайи ман.

— Оре, пурсад... Ва ман ҳама вақт туро ҳимоя кунам ва гӯям, ки Филота шоҳро дӯст дорад ва эҳтиром кунад.

— Чашмонат «дурӯғ» гӯянд.

— На, Филота. Ман дӯст дорам туро... Ва ту, ки хама роҳ бо Искандарӣ, ӯ хубтар донад туро аз ман. Ҳочат ба дурӯғи ман набувад... Гуфтам, ки дандон дорад...

— Магар аз ту ягон чиз шунида?

— На. Ту, ки ба ман чизе нагуфтай...

— Нагуфтаам. Пас дандон доштани ӯ чӣ маънӣ дорад?

— Аз он, ки дар маҷлиси бодагусорӣ падаратро ҷонибдорӣ кардӣ, то Искандар баргардад ба ватан ва дигар ҷанг накунад.

— Оре, гуфтам чунин. Пиндорам буд, ки Искандар Эроншаҳро гирифт, Тахти Ҷамро оташ зад, дигар ҳочат ба ҷанг намонда. Пиндоштам ин ҳарф бо андешайи ӯ мувофиқ аст, ҳаёл накарда будам, ки Искандар ба хун ташна. Агар аз ҳамин рӯ маро душман пиндорад, ба ҳеҷ вачҳ матлабу муроди маро ба ӯ фаҳмонида нашавад.

— Ту инро хуб донӣ?

— Бале, хуб донам, вале илоҷи дигар надорам. Сипаҳсолор одами хурд набувад. Ва ўро чун санги фалахмон дур андохтан эътибори сипаҳсолорро коҳонад. Дар лашкаркашӣ ва пархош касе бо ӯ баробар шуда натавонад... Ва чунин касро нобуд кардан...

— Кӣ ўро нобуд карданист?

— Магар коре, ки шох бо ӯ кард, камтар аз марг аст? Тарсам аз он, ки бо худ коре бикунад...

— Осуда бош, ӯ кӯдак нест... Дили ту сӯзад, Филота. Зеро ӯ падар бувад. Вале ба ман дилат насӯзад... Ман барои ту асбоби дилхушӣ ҳастам...

— Чунин набошад, Эрис. Ту азизтарини барои ман. Дилам ба ту дигаргуна сӯзад ва падарро дигаргуна. Ин сӯзишҳо якрағ нестанд. Ба сипаҳсолори беназир дилам сӯзад, ки дар пириаш хор доранд; ба ту дилам сӯзад, ки...

— Ҳа-а-а... Чунин шабҳои маҳтобӣ ба ҳар кас насиб накунад, ки паҳлӯи Филотайи писари сипаҳсолор бошад.

— Ҳа-а-а... Искандар донанд чӣ кор карданаширо. — Низ суҳан дигар кардани шуд Файлотус. — Дар соҳили ин рӯди кӯҳӣ хайма зад, то дилдодагон шаби воқеин гузаронанд.

— Чаро чунин гӯӣ?

— Ман ҳатман бояд биравам ба Эқботон. Агар умр бокист, баргардам ва туро ба занӣ гирам... Агар мунтазир шуда тавонӣ.

— Чаро чунин гӯӣ?

— Зеро гетерҳои соҳибҷамолро талабгор зиёд бувад. Ва онон озод буданро авло донанд аз шавҳардорӣ.

— Донӣ, ки аз ноилоҷӣ бувад кори онҳо?

— Надонам. Магар онҳо зан шуда натавонанд?

— На. Онҳо хубтарин зан шуда тавонанд. Вале мардон ба раққоса бо чашми дигар нигоҳ кунанд: ҳар мард хоҳад, ки раққоса аз они ӯ бошад, аммо зани ӯ набошад.

— Ман дар ин боб андеша накардаам, Эрис. Агар ба Модай биравам зинда баргардам, ту зани ман ҳоҳӣ шуд.

Эрис чизе гуфта натавонист ва ҳешро бар гардани Файлотус овехт. Садойи рӯд меомад ва нафаскашӣи ҳар ду шунида мешуд. Дили Файлотус паст-паст мезад ва дили Эрис сахт-сахт.

Аз назару ҳаёли Файлотус гузашт, ки касе ҳама гуфтаҳои ононро шунид ва рафторашонро дид.

— Тойис чаро ба шохзодайи мисрӣ зан шудан нахоҳад? – Гӯйӣ то ҳол дар ин хусус андеша дошта бошад, пурсид Файлотус.

— Хоҳад, аммо аз Искандар тарсад. Ё Искандарро гуфта, падари дорояшро танҳо монда омад...

— Ту киро гуфта омадӣ, Эрис?

— Чаро то ин вақт чунин чизҳоро намепурсидӣ? Ҳолиё аз ин боб сӯҳбат дорӣ?

— Он вақт медонистам, ки туро бисёр-бисёр бинам. Ҳоло ҳаёл дорам, ки туро гум кунам...

— Чаро чунин андеша ба сари ту омад?

— Ман бояд ба Модай биравам ва падарамро наҷот диҳам...

— На. Дер шуда, Филота. Клити Зард рафта бар асари си-пахсолор...

— Чӣ гуна Клит?

— Клити Зард.

— Ман ҳамин чизро гуфтани омада будам, инони сӯҳбат дигар тараф рафт... Аммо надонам он Клитро. Шох бояд донад.

— Боз кӣ бояд донад?

— Огоҳ нестам, Филота.

— На, гетерҳойи хушзавқ ва кунҷков ҳама чизро бояд донанд...

— Донистайи ман ҳамин, Филота... Ба назари ман он тарафаш аҳамият надорад... Муҳим он аст, ту худро бояд эҳтиёт бикунӣ ва гамаи падарро бихӯрӣ.

— Бале, Эрис. Ташаккур ба ту... Ман туро то хаймаат буберам.

— На. Хаймаи ман дур нест. Ман туро мунтазир хоҳам шуд...

Ва он шаб Файлотус то офтобзард андар канори рӯдак гом заду об ба рӯй кашид, то каме осуда гардад ва аз асби ҷаҳлу ғазаб фарояд, вагарна дар чашми шох нокор тобад. Вале ҳарчанд кӯшиш кард, ки ҳешро орому осуда гардонад, натавонист. Дар андарунаш оташе гулгула дошт ва ўро қарор намегузошт ва ҳатто ба қорҳои ноҳубу ғайриихтиёр ҳама мекард. Шаби дароз фикру андешаҳои мағшуш хунашро ба ғалаён оварда буд ва фикрҳои

ногуфтани мағзаширо гич гардонида, намедонист чӣ кор бикунад: ба шох ғазаб мекард, падарашро зиндаву солим дидан меҳост. Ҳамон сипаҳсолори родмарду ҷавонмардро, ки тамоми умр сар пеши касе ҳам накардааст. Ва ҳамин ростиву наққориаш оқибат балойи чонаш гашт. Рост омада ба ин олам, рост бояд биравад. Болобаланд буд падар, шербас ва варзида; сари баланд низ дошт. Вале вақтҳои охир ҳакиру фурӯрафта метофт. Ё солаш рафта ё ноҷӯриҳои зиндагӣ ва ё пархошҳои пайваста азият додаанд, ки лоғар метофт. Ба назари писар чунин менамуд. Ва ҳоло зери андешаҳои зиёд сари падар хунин метобад ва чашмонаш низ. Баъзан сари буридаи ӯ ба забон меояд; тамоми саргузашташро ҳикоят мекунад, вале ҷуз Файлотус касе намешунавад онро. Падар баройи он ҳамаро сар ба сар мегуяд, то писар ҳифз кунад ва рӯзе ба мардум гуяд, ки падараш кӣ буд, чӣ гуна инсон буд ва чӣ қарданд бо ӯ.

Ӯ боз об бар рӯй мезанад, то зиндатар гардад ва симойи падарро тозаву равшан бинад. Аммо ҳалал мерасонанд ба ӯ. Қароргоҳ бедор гашта аз хоб ва ғалмағал аст, чунон ки баъзан лошахӯрон ба сари Искандар чунин ғалмағалро бор кунанд. «Ҳаром... ҳама ҳаром... Зиндагӣ, олам, мардум, чоҳу ҷалол, хӯрданиҳо, обҳо, муомилаву муносибатҳо, доду гирифтҳо, тохтутозҳо, суду пайдоҳо, кушишҳо, сӯзишҳо; дасту даҳону дилу ният; ва ҳама... ҳама ҳаром. Чизи муқаддас нест. Аз худоён, нимхудоён ва қаҳрамонҳо дили кас монад. Қаҳрамон кушаду сӯзаду барад, раво ва ҳалол. Вале агар айнан ҳамин корро дигаре кунад ё нораво ё ҳаром... Ба назари Искандар ҳама чиз ўро раво, ҳама чиз Пармониёнро нораво. Ва ҳатто ман натавонам, ки падари ҳешро ҳимоя кунам ва ё ба имдодаш бирасам...»

Хуни Файлотус ҷӯшид, башироб гом зад, то зудтар ба пардасаройи Искандар бирасад. Вале рӯ ба рӯяш Лимн ҳозир шуд. Лимни ҳелестрий, ки ҳар гоҳ аз ростӣ сухан мегуфт. Ва парешониву шиноби ўро дарёфта пурсид:

— Ҳаста метобӣ, Филота?

— Падарро дарёфтаниам, Лимн.

— Падарро?

— Оре, падарро!

— Магар сипаҳсолор дар Ҳангаматон нест?

— Дар Ҳангаматон... Ман меҳоям назди ӯ равам.

— Чӣ гуна?

— Бо шох Искандар гуфтугӯӣ хоҳам кард, то маро бифиристад ба ҷойи падар ва ўро рухсат диҳад ба ватан.

Лимн хеле хомӯш монд, сари пой нишаст, реги маҳини соҳилро панча зада, бод кард ва сар ҷунбонд:

— Суде надорад. Худатро беҳуда нобуд мекуни.

— Чӣ бояд кард?

— Сабр ва андеша. Роҳи раҳойӣ бояд ҳуст.

— Чунин роҳро намебинам...

— Фикр бикун, ман низ фикр мекунам...

Андеша накарда ҳавойӣ гуфт Лимн ва гӯё дар миён ҳеч чизе набошад, шитобзада бирафт. Бепарво менамуд, аммо дар асл баройи Файлотусро гирифтори андешаҳои худ гардонидан чунин бепарво вонамуд кард. Файлотус роҳи ҳалли мушкилоти ба сар омадаро пайдо кардани буд, аммо кўргиреҳи муамморо кушода наметавонист. Гумон дошт мушкилосон танҳо Искандар бувад. «Як бор аз наздаш мегузарам, эътибор надихад, роҳи дигар мечўям... Ба назари худам ҷуз мубориза роҳе нест.»

Башитоб рафт, то Лимно боздорад ва андешаашро гўяд. Вале якбора роҳашро дигар кард ва сўйи пардасаройи шоҳ Искандар гом зад. Ба назар пойи ҳудаш набуд, балки нерӯе ўро пеш мебурд. Вале бо суръате ки мерафт, боздоштанд. Сарпоси дари хайма ўро боздошт.

— Шоҳ фароғат дорад.

Файлотус медонист фароғат доштани ўро, метавонист наояд, аммо умед кашида омад, то сипаҳсолори номдорро химоя карда тавонад. «Агар ў донад, ки ман баройи химояи падар омадам, ҳеч гоҳ напазирад.»

— Шитобзада метобӣ, Филота? – пурсид сарпос ва аз сари хамаи писари сипаҳсолор садое наомад.

Ў ҳамон зайл сархам рафт. Муддаояшро касе огоҳ нашуд.

Садойи наъли асб омад, ўро ба худ овард. Сар бардошта Кра-терро дид, ки савори асби сиёҳ меомад. Асбаш ҳамранги Бусе-фал буд, вале суми росташ сапедӣ дошт. Кратер ба ҷойи падари Файлотус сипаҳсолор таъйин гашта буд. Аз ин рӯ Файлотус ба ў эътиборе наодода мерафт ва чизе пурсидан намехост, то Кратер ягон гумон накунад. Аммо худи Кратер – сарфавҷи саворони шоҳӣ Файлотусро дар ҳолати нобоб дида, ҷилави асбашро кашид ва пеши роҳи ўро гирифта, фармуд:

— Чӣ шуда бо ту, Филота?

Вале Файлотус сар афшонду посух наодода рафтагӯр шуд, ки аз ў низ суде нарасад.

Кратер аз асб фаромад. Ўро боздошт ва пурсид:

— Магар аз сипаҳсолор пайку пайғоме расида?

Боз сар чунбонд Файлотус ва аз пурси Кратер тааҷҷуб карда пурсид:

— Магар пайку пайғоме бояд бишавад?

— На. Пурсидам, ки чизе шуда магар, ки ин қадар гирифтор метобӣ.

— На, ман низ нигаронам, ки шояд пайғоме бошад.

— Чӣ пайғоме чашмдор ҳастӣ? Магар...

— На. Чизе надонам... Шояд ту ёрӣ диҳӣ?

— Чӣ ёрӣ?

— Ман хоҳам рафтани назди ӯ, то ба ҷояш кор кунам ва ӯ равад ба ватан.

Кратер сукут варзид ва чизе нагуфт. Аммо Файлотусро намуд, ки ӯ сирреро пинҳон медорад. Файлотус даст ба бозуии Кратер расонд ва пурсид:

— Рост бигӯй, пайгоме ҳаст?

— Надонам.

— Донӣ, вале пинҳон дорӣ.

— На-на!

— Зеро ҳама донанд, ки бо сипаҳсолори пир чӣ шавад. Аммо касе эътибор надихад ва ё забон накушояд, чорае наандешад.

— Шояд ҳама донанд, аммо ман надонам... Ҳамин қадар донам, ки Искандар пай бурда: китфони Пармониён бори гарони ҷангҳои навбатиро накашад.

— Худи сипаҳсолор низ дигар ҷанг қарданӣ нест... Кратер! Оё шавад, ки ман ба ҷойи ӯ ба Окботоно биравам ва сипаҳсолори собиқадор ба ватан баргардад?

— Ин масъаларо ҳал қардан кори ману ту набошад, Филота. Гуфтаи Искандар қонун бувад. Ва касе қонунро зид баромада натавонад. Ва баъд донӣ, ки Искандар миёнаравиро бад бинад, кина гирад. Бино бар ақидаи ӯ: миёнаравӣ зид будан ба гуфтаву фармони ӯст... Аз ин рӯ озурда нашав аз ман.

— На. Озурда нашавам. Вале намехоҳам пайгоми нохуше шунавам. Бисёр хоҳам ба ҷойи ӯ биравам ва ӯ ба ватан баргашта ёддоштҳояшро бинависад.

— Бубахш маро, аз дастам коре наояд...

Ва боз Файлотус сарҳам шуд ва дурӯдароз андешид, ки ҷуз Лимн касе ба ӯ кӯмак қарда натавонад. Зеро Лимн низ ранҷида аз шӯхи макдунӣ.

БАНДИ НҶҲУМ

Ҳанӯз Файлотус андеша ба шӯх нагуфта ва илочи кор наёфта, хабари марги Пармониён омад. Писар донист, ки дер монд, ба имдоди падар расида натавонист. Ва гоҳе ки ба Искандар ба дафни падар рафтаниро гуфт, шӯх чунин посух дод: «Мо пас нагардем.» Файлотус дарёфт, ки шӯх ба дафн рафтани ӯро намехоҳад. Зеро дар гармогармийи мотам ҳарфу гӯйишҳои зиёде мешаванд ва шояд касе аз дилсӯзӣ сабаби марг ва кушандаҳои сипаҳсолорро гӯяд. Вақте ки Файлотус дар роҳи сафар қардани бародараш Никонорро гирифта гирист, хост ҳама донистаашро гӯя кунад, бо чӣ андешае раво надониста, беҳи гӯши бародар оқибату подоши пархошхояшонро гуфту пурсид: «Ҳамааш ҳамин? А Никонор, ҳамааш ҳамин? Пирамард барои чунин муқофот тамоми умрашро

сарфи пархошҳои бемаънӣ кард? Ва ману ту пайгири ӯ ҳастем? Аз шох чунин подош чашмдор шавем?..» Ва пурсишу ҳарфҳои дигар буд, ки тахминан қисса, саргузашт ва корномаҳои Пармониёнро бозгӯ мекард. Аммо писари бузурги Пармониён, ки пурдидатар аз Файлотус буд, сар бар китфи бародар чунбонида, фирк – фирк мегирист ва «Ҳааа, Филота» гӯён тасдиқ кард, аммо забон ба шикоят накушод. Гӯё дилаш ба падар насӯхта, танҳо ба тасаллоӣ дили бародар чунин рафтор мекунад. Вале аз шину хези китфонаш пайдо буд, ки то мағзи устухон месӯзад, илоче надорад.

Коллисфен огоҳӣ ёфта буд аз марги муфочоти сипаҳсолори номдор, аммо чунин гирияро надид ва беҳгӯшиҳои оноро нашинид. Сараш пур аз воқеа шуд, ки рӯёӣ метофт, вале илоҷи нигоштани онро надошт. «Баъд... қиссаҳои сипаҳсолорро баъд хоҳам набишт...» Аммо намедонист, ки рӯзгор чӣ зояд.

Искандари дурандеш муддате мотам эълон кард бар марги нобахангоми сипаҳсолор Пармониён. Қофила ва лашкар боздошт аз сафар ва рӯӣ марғзоре ба поси хотири сипаҳсолори бузург лашкар саф орошт. Шоҳи сухандон гуфтор кард аз марги новакти ӯ ва чунин фоҷиаро кори душман донист. Худро мотамзада ангошта, ғамгину маҳзун пиндошта, андаке садоро гириялуд карда ба сухан пардохт, ки мурда мурдаи ӯ бошад. Чунон авзоё мотамӣ дошта корномаҳои сипаҳсолорро кадр мекард, ки мурдаи падарро чунин кадр накарда буд. Никонор паҳлӯӣ Искандар истода гӯш ба суханҳои ӯ медод, аммо Файлотус ба ӯ наздик нарафта, ҳамчунон ғамгину андешаманд сархам буд ва мешунид, ки то чӣ андоза дурӯғ мегӯяд шох.

Гуфтораш ба кирдораш баробар наояд. Ва сабаби дар нимароҳ лашкар боздошта сипаҳсолорро мотам гирифтани маълумаш нашуд. Вале аз тарзи истодаш чунон менамуд, ки Файлотус гӯш ба суханронии шох намедихад ва чизеро дарку эҳсос намекунад. Аммо дастонаш гоҳ-гоҳ чунон ҳаракате кунанд, ки касеро аз гулӯяш дошта, хафа карда мекушта бошад. Дандонҳояш низ баробари ҳаракати дастонаш гиз мешаванд, ангуштонаш мушт мегарданд ва чашмонаш чун чашмони бум давида мебароянд.

Файлотус пай намебарад, ки ё шох ё гумоштагонаш чунин рафтори ӯро зери назар гиранд. Ва аз миёни саф оростагон ва гирдомадагон як нафар гаштаву баргашта ба ӯ менигарад, аммо Файлотус намебинад. Лимн менигарад ба ӯ: «Ту фикр бикун, ман низ фикр хоҳам кард.» Вале то ҳанӯз Файлотус нафаҳмида, ки чӣ маънӣ дорад ин ҳарф ва Лимн барои чӣ гуфт ин чизро. Дар сараш ҳаст ин ҳарф, аммо нигоҳи Лимнро намебинад ва ба нигоҳи саволomezи ӯ посух гуфта наметавонад, ки чӣ андешид.

Ғазаб ҳисоб надорад Файлотусро. Зайле ки падарашро куштанд, меҳодад кушта бинад қотилро. Ӯ чашмонашро кушод. Нигарист ба чамоъа. Ба назар бисёр қасон ғамгин буданд. Вале шох сухана-

шро идома медод. Андар андомаш аломати ғаму андӯх намонда, табассум дар лабонаш сухан мекард. Гӯё марги сипаҳсолор базми шоҳ буд.

Лимн хаёлан бар дӯши ӯ даст ниҳод: «Хушёр бишав!» Аммо муроде ҳосил нашуд. Файлотус надид ва пай набурд ишорайи ўро, ҳамчунон мотамзада буд. Гоҳ-гоҳ зери абрӯ сӯйи шоҳ нигариста нафрату ғазаб мекард, ки чӣ чехрайи базмона дорад. Пасон дида чаронд ба чехраву андоми дигарон, ки онон низ рӯйи базмона доранд, вале мотам бар марги сипаҳсолор гирифтаанд. Ғамиву мотамӣ метофтанд афту андоми дигарон. Шояд онҳо низ чун Файлотус андеша доштанд аз тақдири хеш ва подоши амали худро нигарон буданд. Подоши хидмати якумрайи сипаҳсолор чунин бошад, кайфари хидмати сарбоз чӣ гуна шавад? Ғазаб дорад, аммо аз ин дурӣ ва пеши назари сипоҳ натавонад коре кардан: чашмонаш баста, дастонаш ишкелзада, забонаш гундагазида ва пойҳояш бурида тобанд. Зиндониён барин орзу кунад ва хаёлан роххонӣ ниқору қасос чӯяд, тариқи куш пеши назар орад, най-рангхонӣ нобуд сохтани шоҳро боғад...ва... Ва оқибат мисли мамлукхонӣ юнонӣ, ки гоҳи набарду овард ба шоҳ Доро хиёнатҳо карда буданд, роҳи фиребу ҳиял пайдо карданӣ мешавад... Аммо анҷоми найрангхонро надонад.

Лимн нигарон буд анҷоми маросими мотамии сохтаро. Чун анҷом пазируфт маросими бечаноза, дӯстону қадршиносон як-як Файлотусро дилдорӣ карда мерафтанд ва баъзеҳо мармуз сар чунбонида, дар дил асроре ниҳон дошта мегузаштанд ва ё аз чизе афсӯс меҳӯрданд, ки баройи ӯ муаммо буд. Тойифае низ буданд, ки ба Файлотус наздик ҳам намеомаданд, нигоҳ ҳам намекарданд. Мазмун: ё ҳазар доштанд ва ё аз ғазаби Искандар метарсиданд. Шояд ин тойифа сирру пиёзи фоҷиаро хубтар медонистанд. Писар ба дилдорӣ баъзеҳо сар мечунбонд ба миннатдорӣ, вале ба иддае намерасид ё дурӣ мекард. Аммо ӯ сипоҳгариро намедонист ва ба ҳама якранг муносибат намекард. Хушомадро дӯст намедошт, хушомадгӯиро дида наметавонист. Дар одаму одамгарӣ шоҳу ғадоро баробар медонист. Аз касе муттаҳам будан намехост, ҳарфи касеро намехӯрд... Тундиҳо низ дошт.

Аз ҳама баъд Лимн омад. Чунон ки хаёл карда буд; даст бар дӯши ӯ ниҳод ва ду-се бор навозишкорона сабук-сабук зад, вале чизе нагуфт. Хеле ҳомӯш ҳамроҳ гом заданд. Лимн яқин дошт, ки касе бо ӯ чунин муносибат накарда ва ӯ хоҳ-ноҳҳо дар ин хусус бояд биандешад ва оқибат бипурсад асбоби рафтори ўро. Чун вазъ ночӯр аст ва ҳама ба якдигар нобоварона менигаранд, онҳо ба якдигар чизе нагуфтанд. Чунон ки замона дигар гашта ҳама ҷосуси якдигаранд. Бовар ба касе намонда. Баъди куштори сипаҳсолори сарсупурда ҳоҷати парҳош кардан набувад ва ба касе

бовар карда сухан гуфтан нашоёд. Ба назар сардие афтида дар дилҳо ва андар сипоҳ.

«Андешидӣ?»

Пурсид Лимн. Файлотус посух дода натавонист. Зеро ҳанӯз намедонист аз чӣ ҳусус биандешад. Вале баройи донистани муроду матлаби Лимн фурсатҳо баъд ҳамчунон сар набардошта дуздона гуфт:

«Биандешидам.»

«Чӣ андешидӣ?»

Файлотус дузди ба даст афтодаро мемонд. Рост ё дурӯғ посух доданаширо намедонист. Зеро муроди Лимнро намедонист ва ҳанӯз оғаҳ набуд, ки аз чӣ ҳусус биандешад. Фармуд:

«Ту бигӯй аввал, Лимн. Шояд ман ба муроди ту наандешида бошам.»

«Андешайи ман аз тақдири сипаҳсолор бувад.»

«Возех, Мо ки надонем кӣ карда ин корро.»

«Магар дар ғафлатӣ... Кӣ карда чунин корро, равшан бувад.»

Файлотус ба ҷойи он ки пурсад кӣ карда ин корро? биандешид: «Магар ҷосусӣ надорад?» ва баъди ҳомӯшийи зиёд пурсид:

«Кӣ?»

«Дар ин замон ин корро метавонад фақат як нафар бикуннад...»

«Бале...»

«Зеро сипаҳсолор одами хурд набуд. Баройи ўро nobуд кардан зиёдтар аз ў бояд буд.»

Ба боз Файлотус ҳомӯш монд. Лимн бечурағатӣ ва ё бадгумонии ўро тахмин карда, инони сӯхбатро дигар сӯ тофтанин шуд:

«Никонор чӣ андеша дорад?»

«Ман андешайи ўро надонам, Лимн.»

«Ба назарам сипаҳсолор шуданин.»

«Ба фикри ту, Никонор ба ин хун олуида аст?»

«На. Чунин андеша ба сари ман наомада... Аммо гумон дорам, ки ў ба мартаба баланд рафтанин.»

«Лимн! Чунин низ шавад, ки писар падарро ё падар писарро баройи рутбаву унвон, мартаба ё мансаб бикӯшад?»

«Магар кам аст ин рақам рӯйдодҳо? Ториhi Порс ва киссаҳои асотирийи юнонӣ аз ин ҳусус кисса кунанд.»

«Онҳо баройи тоҷу тахт ин қорқоро кардаанд... Аммо сипаҳсолори қуҳансол чӣ дошт, ки...»

Ба Файлотус дигар тоқат карда натавониста гиреҳи гиряйи то ҳол дар гулӯиаш бозмондаро қушод ва нишаст рӯйи роҳ. Лимн парешон шуд аз чунин рафтори ў ва аз зери кашаш дошта бардошт: «Бихез, Филота, ҳар кас ҳар ҳел гумон кунад, барҳез!»

Ба оне нагузашта гирди ўро гирифтанд. Сӯхбати эшон қатъ гарид.

Искандар гӯё чунин рафтори Файлотусро надида бошад, ба касе чизе нагуфта ва ё амру фармоне накарда, хешро мотамдор вонамуда, нишаст бар Бусефали сиёҳмушкин ва алам аз асб ситонидани шуда рон афшурду पोшна бизад. Ҳама тақлид ба ӯ карда пушти зинҳо шуданд ва ба роҳ даромаданд. Роҳи Парфияро пеш гирифтанд, ки пештар сипаҳсолори навкирон Кратерро талоя фиристода буд. Сипоҳони пиёдаву савора хомӯш мерафтанд чунон ки шоҳи мақдунӣ. Файлотус низ савора мерафт, аммо намедонист, ки чаро меравад ва вазифааш аз чӣ иборат аст дар ин сафар. Зеро Искандар рафтори ӯро бо Лимн дида буд, вале надида гирифт хешро ва ба зарда асб ронд. Аз ин рӯ ба ҳаёл рафтааст ӯ, ки дигар пеш рафтан маънӣ надорад. Ба назари ӯ бо марги Пармониёни сипаҳсолор барин инсон ҳама чиз фано пазирада... Чун ба Дарвозайи Ҳазар расанд, он сӯй варта пеш ояд чун ҷаҳаннам... Ҳама чиз бирезад ба зер ва набуд гардад чунон ки барф, чунон ки борон. Талвосоҳойи Искандар беҳуда бувад. Агар дунёи фароҳу бекарона ба коми танги одамӣ фуру меомад, бояд, ки ба коми сипаҳсолори беназир Пармониён фуру меомад. Агар гетӣ бако дошт, падари ӯро бако дошт; агар бо набарду хун марзу бум сабз мегардид, бояд, ки дар замини зери суми асби сипаҳсолор монда гулҳои ранга мерӯид... Вале ӯ дид, ки аз пайи наъли асбони сипаҳсолору шоҳи мақдунӣ чӣ рӯид. Пажмуриданд сабзаву шукуфаҳо, сӯхтанд шаҳрҳо. Ҷое, маконе, кулбае обод нагашт. Баъд, баъди он ки бо ҳавас ва шавқи зиёд омаду ҷангид, донист, ки чӣ маънӣ доштааст ҷанг: омаданду куштанду сӯхтанду бурданд... Нест бод!

Онҳое ки ҳаваси юришу набард доштанд, як-як пушаймонӣ карданд. Ҳатто онҳое ки касбашон ҷангидану куштан буд. Ба ҷуз Искандари Мақдунӣ. Ҳолиё ҳама афсӯсу дарег доштанд, ки гӯл зада, оварда бошанд эшонро. Танҳо Искандар баумед аст, ки Оби Ҳаётро пайдо мекунад ва ҷовидона мемонад. То ҳанӯз чизе назада ба дилаш ва ҳавасҳояш намурда; зари Порс ба Мақдунӣ меравад ва пиндорад, ки хазинаи шоҳи нағунҷонад онро. Дилпур аст Искандар; дилпур ки барои диёраш хидмате хоҳад кард, ки падараш накарда. Ният дорад, ки чун баргардад, Мақдунӣро ободон гардонад; чунон созад, ки шаҳру пойтахтҳои харобкардааш дар назди Искандарии дар Пелла месохтааш чизе набошад.

Ғамбода гулӯи Файлотусро сахт доштааст ва гӯйӣ касе дар кӯраи оҳангарӣ онро дам медихад, медамад ғамбода, бузург мегардад, омоси каснадида мисли абр фазоро мегирад ва рӯи заминро низ мепӯшад, зулмот мешавад ва... ва на Искандар мемонаду на сипоҳ. Ҳолиё ба муроди Файлотус бувад: падари бузургаш, ки мурд, дигар чизе набояд боқӣ монад. Зеро чун Пармониён дигар марде набувад, ки майдондорӣ карда тавонад, душманро низ бо дод бидушад. Ва фарзандонро андарз гӯяд, ки андар набард низ бо дод бошад.

Ў панча бар гулӯй мезанад, то ғамбодайи нобаҳангом андар гулӯяш чун ғури дарахти гирдакон рӯйидаро барканад ва ба олам фарёд занад, ки бехуда ва ноҷо куштаанд сипаҳсолорро! Ин шах-сутуни Макдуниёро! Пойдорӣ дижу марзу буми Макдуниё аз ӯ буд, инак фуру равад ҳама. Вале ба чанголи ӯ намеояд омоси ҳаёлиаш, пиндорад, ки бузург бувад ва нагунчад дар чангаш. «Дареги падар» дар забонаш мегардад ва ӯ бо садойи оламгир онро гуфтанист, аммо ғамбода нагузорад. Балойи азим, роҳхоро баста, ҳатто роҳи нафасро, ки базӯр аз ин ҳавойи вайрони бадбӯй кас нафас мекашад. Бӯйи ғинҷ, бӯйи сӯхта, бӯйи часади сӯхтайи одаму сутурон.

Ва ҷилавтар болойи сари Искандар лошакӯрони баднамо бол кушода гирд мегарданд ва чанголҳои гирийи хешро сӯйи замин кашол карда ва минқори безебашонро кушодаву пӯшида ва гардани паррехтайи песашонро ёзида ба сипоҳи чун селоба равон менигаранд, ки селоварде андар канори роҳ боқӣ монда ё на. «Кишк! Кишк!» ҳаёлан меронад Искандар мурғони лошакӯрро ва маҳмез мезанад Бусефалро, то раҳо ёбад аз гирдбоди онон. «Кишк! Пас равед, маслуҳ андар Окботоно! Мурдаи сипаҳсолор... Киройи талош дорад... Тори сари ман гаштанатон бехуда... Ман он наям, афтода ба хок гардам... Ман то қаронаҳо равам, Оби Ҳаётро хӯрам...ва...ва... ва намирам... Кишк! Кишк-э!»

Файлотус биниашро медорад, ки аз бӯйи гандидаву сӯхтайи гӯшти одамӣ саҳрову фазо ва ҳавойи олам пур шуда бошад. Ва менигарад сӯйи Искандар, ки ӯ низ ин чизро мешунавад ё на. Ӯ бар Бусефали тезтак нишаста, рӯйи ёлу фиши он ҳамидааст ва аз тундӣи асбу боди муҳолиф мӯйи сари ӯ чу боли уқоб метобад. Ба назар Искандар бо асби болдораш якҷоя павоз мекунад.

Вале Искандар ҳашмӣ аз рафтори мурғони ҳаво ба камонварону тирандозон менигарад, ки тир зананд ин паррандагонӣ беболро. Онро болу пар рехта танҳо дар қолаби бол даст кушода ҷувозак мегарданд, вале қанотҳои паркандаашон болафшонӣ надоранд. Чунон парвоз доранд дар ҳаво, ки мор дар об. «Чаро тир намезанд!?» Дар зехнаш ӯ баланд садо кард, аммо касе нашунид садояшро. Ӯ баргашта ба фавҷи камонварон нигарист, ки чаро фармони ӯро ба ҷо намеоранд. Ба назар ҳама қайсару саркаш ҳастанд.

Вале онҳо ҳама сархаму хомӯш раванд ва мотамзада тобанд.

Ин замон ғалмағали дилбазану гӯшқари мурғони баднамо катъ мегардад. Искандар менигарад ба осмон. Мурғон зери меғ шудаанд. Абри сернахи хокистарранг гӯё ки касе бод меода бошад фавҷ-фавҷ ба ҳам бархӯрда ҷой бадал мекунанд ва осмонро пӯшонидан мецоҳанд. Ба назари Искандар ин қори он мурғони зишт аст, ки бо болҳои паррехтаву бараҳна абрро тақорӯй мекунанд. Онҳо аз шарм зери абр шудаанд, то тарҳу қолаби безебашонро шоҳ набинанд. «Биё, тори сари мо биё! Борон бирез!» Абрро

ишора мекунад Искандар аз тафсоии тамузи тобистон дилгир шуда. Ва менигарад ба ду пахлӯву канор, ки касе огоҳ гашта ё на? Хомӯшанд ҳама... Маълум, ки танҳо ӯ мушоҳида мекунад чунин рӯйдодҳоро.

«Пошна бизанед!»

Ин садо баройи саворон бувад. Пиёдагон чунин амрро итоату иҷро карда натавонанд. Онҳо чунон хаставу шалпар шудаанд, ки танҳо аз тарси Искандар пойи ба замин часпидаро базӯр бардошта пеш гузоранд.

Ва Файлотус бонги хатар пиндорад овози баланди ӯро.

Зеро садойи нобаҳангом ва бемавриди ӯ як тори нозуки мағзи писари сипаҳсолорро баргусаст. Қизӣи канда шуд. Ин ҳамон тор буд, ки Файлотус қисмату тақдири сипаҳсолорро бар он овехта буд. Ё аз гаронийи вазни сипаҳсолор ё аз садойи сахти шоҳи макдунӣ баргусаст тор. Ҳама чиз пароканда шуд ва ба ҷойи қисмати падар омад қисмати писар. Ба худ кашид Файлотус зардаву ситезаҳойи Искандарро. Фоли бад донад рафтори шоҳро.

Писари имдодталаби сипаҳсолор Лимнро меҷӯяд аз миёни ин қадар саворагону пиёдагон. Ва хангоми нигоҳ гӯшаи чашм ба Искандар кунад, ки аз нигоҳҳои ӯ чизе пай барад ё на. Шоҳи макдунӣ рӯ ба Офтобнамо дорад. Пиндорад аз зери абри тақорӯ Хуршед бурун ояд ва ҳам Оби Ҳаёт аз он ҷо барояд.

БАНДИ ДАХУМ

Ғалмағали мурғони зиштрӯ нохуштар аз тартумартҳойи Искандар буд. Аммо шӯру шари сипоҳ он қадар шум наметофт ба лашкаркаш, ки ғалмағали мурғон. Ҳар гоҳ ки дар мағзи сари Искандар ғавғойи паррандагони безеб пайдо мегашт, нохушие пеш меомад. Аз ин рӯ лашкаркаши ба сол хурду ба шӯҳрат бузург намехост чунин шӯрро пайваста шунавад. Ҳолиё ӯ чашмонашро пӯшид ва гӯшҳояшро қафпӯш кард. Сахт ғашовар буд чунин манзара баройи шоҳи гетипаймо. «Чаро ин каргасҳойи лошахӯр худро ин қадар баднамо перостаанд?» Андеша мекунад ва чашм кушода ба дигарон нигарад, ки низ бинанд ин мурғонро ё танҳо ӯро тобад? Дигарон ҳанӯз ҳам мотамзада сари ҳам доранд ва ташвиши шоҳро эътибор намедиханд. «Наход то ин андоза қару кӯр бошад?» Каф аз гӯш низ мебардорад, то ғалмағал басанда шудааст ё на. «Бало занад! Аз кучо пайдо шуданд ин бадафтҳо? Олуда кунанд чунин сафари зеборо...»

Гӯйи бори нахуст зебову гуворо будани ин сафарро пай бурд шоҳи ҷавон, вале аз халалгорӣи каргасҳо ба танг омада фарёд зад:

«Чаро шумо кишк намегӯед?!»

Ва менигарад, ки касе фарёди ӯро намешунавад.

«Кар шудед магар!?»

Ва ин дафъа ҳама ҳайратзада ба ӯ менигаранд, ки чӣ шуда бо шох, вале касе наёрад, ки бипурсад. Нигоҳу ваҷоҳаташон саволӣ бувад. Шох пай барад, ки нодуруст дод зад. Ҳочати чунин бонгу изтироб набуд. Сурфид. Пай бурданд, ки шох аз андешаҳои ботинии хеш дар изтироб омада худдорӣ карда натавонистааст. Менигаранд сӯйи ӯ, ки шояд арзе, амре ё хоҳише дошта бошад, хомӯш аст шох.

«Хуни сипаҳсолор бояд бигирад чунин носипосро.» Аз дил гузаронд Файлотус дар оршини хеш бурру дӯз карда, аммо баланд гуфта натавонист. Лимнро чӯянд чашмонаш. Лимнро, ки гулгул афканд ба дили ҷавони падаргумкарда ва худро дур кашид.

Лимн низ бар он бувад, ки Файлотус. Аммо илоч надорад. Ӯ дуртар бо савори дигар ҳамрикоб аст ва асбонашон инон ба инон раванд. Сӯхбаташон пӯшида. Аз вазъу ваҷоҳаташон пайдост, аз тег кашида нигаристанашон хувайдост, ки норизо аз гиру дорҳои шохӣ мақдунӣ. Вале ҳолиё мадда напухта ва ё косаи сабр лабрз нашуда, ки хомӯш мераванд. Гӯйи сарпӯши азими пӯлодӣ бор бар сарашон гашта, ки сар бардошта наметавонанд. Гӯйи юриши мачбурист...

Аз пеш як сутуни азими губор пайдо шуд. Искандар ҳайрон монда, бар рикоб рост хеста ба пеш нигарист ва даст боло кард, то сипоҳ бозистад. Боде набуд, ки губори роҳ бардорад. Гирдбодро низ намонад. Ӯ инони Бусефалро кашид. Асб чароғпоя шуд. Сайха кашид. Асбони дигар низ як-як шиха заданд ва гӯш чур карданд. Ва ҳама саворон бар рикобҳо пой таранг карда рост шуданд ва нигаристанд ба сутуни губори миёни саҳро. Сутуни абрранг пешрӯ меомад. Гӯйи пешопеши он як села ҷонварони биёбонӣ метохтанд ва аз зери суми онҳо гарду губор бархоста ин сутуни азимро бунёд карда бошад. «Кратер» аз дил гузаронд Искандар. Шох ўро талоя фиристода буд, то Парфияро тоза кунад, вале чӣ шуда, ки сипаҳсолор бозгашт карда. Ба ҳар тақдир, ки ҳоло чизе равшан нест, Искандар шамшер бардошт бар сар ва амр дод сипоҳро:

«Ба ҷанг!»

Сафҳо рост шуданд. Саворон инон ба инон гаштанд. Пиёдагон фавҷ-фавҷ радда гирифтанд. Искандар нигарон буд, ки асби сиёҳмушкини Кратер аз миёни асбони дигар аён мегардад, аммо дирафши сапеди парафшон намуд ва Искандар донист, ки на Кратер бувад ва на душман. Балки дирафши ошӣ ба рамзи ошной барафрошта буданд.

Искандар боз даст бардошт ва афшонд ба пас: «Эҳтиёт!»

Гӯйи дамҳойи ба дарун кашида сар доданд ва ором гаштанд. Талоя пеш рафт бо рухсати Искандар ва дере нагузашта ду нафар аз он даста бозовард. Ва фармуд:

— Инон ҳешро аз лашкарҳои порсҳо гӯянд!

Искандар нигарист сӯйи онҳо. Пайкон зер омаданд аз бораҳо ва сари сучуд оварданд чониби шох. Нафари аввал пешгӯӣ кард:

— Манам Боғистони порс...

Дигаре фармуд:

— Манам Атибал – пури Мозайи бобулӣ.

Онҳо шиносониданд хешро, то бе ному насаб нараванд. Зеро они сухан дар садойи онон ларзише буд гувоҳ аз тарсашон.

— Иддао чист? – пурсид Искандар ва онҳо гӯё ки мӯждагонӣ мегирифта бошанд, баробар фарёд заданд:

— Бесуси Бохтарӣ шох Дороро банд кард!

Як қад парида Искандар вазни бар зин андохташро бардошт ва пурсид:

— Чӣ гуна банд кард?

— Асир гирифт! – боз баробар фарёд заданд.

Искандар бовар накард. Бовар накард, ки як сатрап шохан-шоҳро тавонад бандӣ кунад. Ва ишора кард, то он ду нафарро асир гиранд. Ончунон карданд.

Искандар як замон моту мабхут буд ва намедонист чӣ кор карданро. Чун ба худ омад, ба пайкон эътиборе надода, амр ба ҳабсу қатл ва ё раҳойиашон накарда, пеш тохт то назди дастайи пешорӯ. Аз ҷаҳорнаъл омадани фавҷи Искандар даста беқарор шуд ва рӯ ба гурез овард. Шохӣ макдунӣ лигоми Бусефалро кашид ва даста қарор гирифт. Ба пиндори Искандар чун порсҳо фиристо-дағони худро бо ӯ надиданд ва посухе аз онон нашониданд, рӯ ба фирор оварданд. Шох амр кард ба Файлотус, то бозгардад ва фиристодағони порсиро биоварад. Чун масофа наздик буд, Файлотус тирвор бирафт ва чун бод баргашт ҳамроҳи порсиён. Искандар ба онҳо фармуд бигарданд ба гурӯҳ ва посух бидиханд, ки шохӣ макдунӣ саросар ҳамаро фаҳмида ва ҳолиё биравад чониби бошишгоҳи Доройи Саввум. Онҳо наҳаросанду нагурезанд. Балки роҳ намоянд ба лашкари макдунӣ.

Ҳамчунон шуд: Искандар «Дӯстон»-ро гирифт, ялони размиро, тирандозони номиро, шамшерзанони беназирро... инчунин зоти сафару тӯшайи дурӯза гирифт. Он қадар осемаву беқарор шуд, ки бозомадани дастайи Кенро, ки баройи ӯ хошк фиристода буд, нигарон нашуда асб монд сӯйи Хазар...

Лимн монд ҳамроҳи пасовандон. Гӯйи Искандар доништа ононро ҷудо кард ва алам кашид ӯ.

Искандар ёздаҳ шаборӯз андар моваройи Эрон асб ронд, то гӯри гурезон Доройи Кудумонро дастгир кунад. Ҳолиё бо он суръате ки пойкӯбаву пошнаҳез аз Эроншаҳр сӯйи Ҳангаматон (Ҳамадон) омада буд, асб меронад, то охирин шоханшоҳи Порсро зинда дарёбад. Ӯ бовар надорад, ки Бесуси Бохтарӣ шоҳро асир гирифта бошад. «Бовар надорам. Доми фиреб бувад...» Чунон ки Бусефал ёлу фиш дирафш карда ҷаҳорнаъл пеш метозад, фикру

андешайи шоҳ низ тез мешавад ва бешумор назди Дорое рафта меояд, ки чанд бор андар овардгоҳ рӯ ба рӯ омада буд. Ҷӯро ҳӯд-барсару чавшанпӯшу рӯйинбозу дида буд ва асби Шаҳбодашро дар кажину баргустувон. Сарафзори Шаҳбод ва чайбайи чавшани Дорозарин метофтанд; инчунин дастайи шамшераш, камарбандаш ва соқпӯшаш. Ҳамчунон дида буд Искандар Доройи чихилу чаҳорсоларо ва ба назараш худӣ ӯ зарин метофт... Ва ҳолиё ба ҳамин умед асб метозонад, то шоҳи Порсро зинда дарёбад ва зару зевари ӯро аз наздик бинад, мигфари мурассаъ ба зару зеварро бар сар нихад ва асрори зардорӣи Шаркро бипурсад...

Вале мурғони баднамо намегузоранд, ки ӯ хубтар ва мусалсал андешад. Гӯйӣ дар сари ӯ чой гирифтаанд ва фазойи танги косаи сари ӯро тақорӯ мекунанд. «Ҳай бадафтоҳ! Ҳай зиштрӯйхо! Қучо метозед? Шумо низ дарёфтед, ки шоҳаншоҳ мурда?»

Ба назари Искандар мурда шоҳаншоҳ. Ва мурдааш зарин: андар сағонаи тиллоӣи гирифтаанд ва эронӣи охири шоҳи ҳаҳоманиширо ба сони чанозаи Куруш ё Дориюши аввал бо тантанайи шоҳаншоҳӣ хоҳанд ғӯронд.

Ва асб метозонад Искандар. Пӯсти сапеди рӯяшро, ки аз офтобу бод мисранг гаштааст, дигар ҳимояву эҳтиёт карда наметавонад, ҳама чизро ба таваккул супоридааст, ҳатто ҷонашро. Ва пайку пайғоми омадаҳо дурӯғ бошад ҳам, фарасро пошна мезанад, то зудтар расад ба қароргоҳи сипоҳи Порс.

«Сӯйи Ҳазар» маслиҳат медиҳанд онҳое, ки хабари асирийи шоҳи Порсро оварда буданд.

«Кишк!»

Даст гирди сар гардонида лошакӯрони бадниятро дур рондан меҳаҳад. Ҳамриқобон чунин қори шоҳро дида тааҷҷуб мекунанд, вале намеёранд бипурсанд.

Хуршед паси сар шудааст. Ҳамин замон гетиро бадрӯд меғӯяд ва Искандар нафаси осуда мекашад, ки қарғасҳойи зишт зери пардаи сиёҳ мемонанд ва то тулӯи офтоб осудааш мегузоранд. Вале қорвон; зану фарзанд, гардунаҳойи сустгард, сарбозони маҷрӯҳ, нотавагон ва сипоҳи пиёдагард дар ҷое мемонанд, ки тортанакӣ зарин тори сарашон аст.

Искандар имшаб тамоми шаб дастаашро пеш бурд; асбонро дам надода, айшу ишрат накарда, шаробу қабоб нахӯрда бо суръати исқандарӣ ҳаракат кард. Ва гоҳе ки шафақи субҳ дамид, дарёфт, ки тамоми шаб рӯ ба офтобнамо рафта будааст. Чун бар сари олам пардаи сиёҳ омад, ғалмағали мурғони баднамо хомӯш гашт ва ба сари Искандар фикру андешаҳойи зиёд бор шуд. Балки андешайи нав надошт, ҳама саргузаштро тақорӯ кард: дар борайи модараш Олимпиада, қорихойи ӯ, муқоризаҳояш ва то ба ин рӯз расонданаши писарро... ва баъд... сафару парҳашҳояшро бори дигар пеши назар овард... Саҳл... Саҳл монда буд, ки борҳо мирад...

вале нерӯе буд, ки ўро бозмедошт ва то ханўз дарёфт накарда, ки он нерӯ чӣ нерӯест.

Сутурон гушна, сипохиён ташна. Хаставу бефараву шалпар ҳама. Ва афтодаву бемадор пиёдагон.

Ҳамин замон рӯз мешавад. Хуршед рух менамояд чун лаълийи оташ ва ҳама чоро месўзонад ва боз одамону сутурон чун моҳиёни афтода ба сохил даҳон воз мекунанд аз ташнагӣ. Сахт азобу озор доранд мусофирони роҳ. Вале Искандар ба ҳеч гуна шиканча сар намефарорад. Бояд ба даст орад Доройи Саввумро.

Ва аммо нахоҳад дамидани субҳро. На аз бими ташнагиву тафсову тамуз, балки аз овою нағмаи гӯшхароши мургони бадрӯ.

Офтобзард дар истгоҳи лашкари Доро расиданд. Чуз хокистари парешон ва порўи сутурон ва афкандаҳойи сипохиён чизе набуд. Искандар хашм гирифт ба онҳое, ки асирийи шоҳи Порсро оварда буданд. Ва ҳарчанд онҳо мегуфтанд, ки гоҳи сўи шумо рафтанамон Бесус дар ин ҷо Дороро банд карда буд, шоҳ бовар намекард.

Искандар ба шиканча гирифт эшонро.

Чун Бесус донист, ки Искандари румӣ аз Дарвозайи Хазар гузашта, кўч баст, шоҳи асирро, ки аз бефаҳмӣ ва аз гурури шоҳӣ ҳеч паст намеомад, барбаст дар гардунааш. Танобу каманд кашид ва ду сарбози чорафзори бохтариро аз ду ҷонибаш нишонд ва худ савори асби бохтарӣ баробари гардуна мерафт, то шохписанде ўро раҳо накунад.

— Раҳо бикун маро, Бесус!

Бесус табассум кард. Посух надод. Доро афзуд:

— Ман хойин наям...

Бесус хандид. Доро идома дод:

— Ман хоки Эронро ҳифзу дифоъ карданӣ будам.

Бесус хандид фарёдӣ. Ва сар афшонда гуфт:

— Оре! Мардона дифоъ кардӣ марзу буми Эронро.

— Нагузоштанд, Бесус. Маро нагузоштанд, ки ба майли худ рафтор кунам. Ихтиёрро ба сипахсолор Ортобозу писарони ў додам, хароб карданд ҳамаро.

— Ихтиёри зану фарзандро, ки ба душман додӣ, магар ихтиёри кишварро ба дигарон намедодӣ?

Сахт расид кинояи сатрапи Бохтар ба шоҳи Порс ва намедонист чӣ посух диҳад. Дасту по зад, то раҳо ёбад аз банд, аммо сахт баста буд. Доройи Кудумон ханўз ҳам ҳешро шоҳ мепиндошт ва умедвор низ буд, ки дастнишондааш ҳукмрони Бохтар ўро раҳо хоҳад кард.

Хомўш мерафтанд. Ҷонбозиҳои Дороро медиданд, аммо касе чизе намегуфт. Доро шўҳӣ медонист ва сар намефаровард. Ба найранг гузашт:

— Ман сахв кардам, Бесус... Бояд ба ҳарфи туву Набарзан гӯш меодам. Ва ихтиёри кишвардори ба ту меодам.

— Туро пештар бандӣ кардан дуруст будааст... Ҳатто он замон ки ба ҷанг надаромада будӣ...

Доро напурсид, ки чаро ҷунин гӯяд. Бесус донист, ки ин ҳарф ба ӯ нафорида, қасдан такрор кард:

— Агар замони шоҳи Порс шуданат ба банд мегирифтемат, ақлат медаромад.

— Ман ҳеҷ гоҳ беақл ё камақл набудам, Бесус. Ҳамон вақт ҳам меҳостам ихтиёрро ба ту диҳам, ҳалал мерасонданд ба ман. Дар дунё нерӯе нест, ки сипоҳи Порсро мағлуб созад мегуфтанд. Ман бовар кардам ба суҳанони аъёну ақобир ва сипаҳбадон...

— ...ба суҳанони мамлуку бардахойи элиний...

— На. Ба суҳанони ҳама... Зеро ҳамаи онҳоро ман дӯст мепиндошам, ҷунон ки Бесусу Набарзану...

Садойи хандаи баланди Бесус суҳани ӯро қатъ кард: «Афъй!»

Ва шоҳи бандӣ дарёфт, ки суҳанонашро газоф мепиндоранд. Дар бораи Эрон зиёд гуфтан меҳаҳад, аммо беҳуда медонад. Онҳо бовар намекунанд ба ӯ. Ба ҷапу рост нигарист ва аз он ду тани дар паҳлӯаш нишаста санги мазор беҳ донист ва рӯ ба Бесус овард:

— Ман аз аввал ба ту ихлос дошам, Бесус. Файр аз ту ҷойнишине нест, ки Порсу Эронро саришта кунад. Ҳама умед ба ту... Хоҳише дорам аз ту: маро то Хуросон бирасон. Он ҷо раҳо бикун. Бояд бо сӯғдҳо паймон бубандем ва бо Искандар бичангем...

— Магар то ҳанӯз бо Искандар наҷангида будӣ?

— Ҷангида будам, Бесус. Ту низ ҷангида будӣ... Вале моро гӯл заданд... Ҷанге ки дар Хуросон бояд шавад, дигар ҷанг бувад.

— Ҳо, рост гӯйӣ, – киноя зад Бесус. – Спитамони сӯғдӣ пайғом фиристода, ки шоҳ Доройи Кудумон ҷашмбароҳ бошад, лашкар мефиристам, бо Искандар бичангад.

Доро донист, ки Бесус боз дурӯғ мегӯяд, дам ба дарун гирифт ва фарёд зад:

— Ман дигар тоқати кинояҳои туро надорам! Ё бикӯшам! Ё раҳоям бикун!

Асби гардунакаш магар хатарро пай бурд ва ё садойи ошноро шинохт, ки бозистод ва шоҳи бемуттақо ба сар рафт.

Сипаҳсолори бомулоҳиза Ортобоз, ки раҳмдилӣ Доройи Кудумонро ба ҳислатҳои худ наздик медонист, ҳоло аз дидани ҷунин ҳол дилаш сӯхт ба шоҳ ва намедонист чӣ гуна мадад кунад ба ӯ. Сипаҳсолори куҳансоли собикадор дар набардҳои саҳт он қадар дилгиру хаставу лоғар нагашта буд ҷунон ки гоҳи банд шудани шоҳ. Ҳар гоҳ азм мекард, назди Бесуси Бохтарӣ сар ҳам кунад ва бипурсад, то пӯзиш кунад шоҳро, вале худдорӣ мекард, ки аз барои шоҳи раҳмдил, бепарво ва андаке тарсу аз як нафар

сатрап, ки ба мартаба аз сипаҳсолор пасттар меистад, сарзаниш ё танбеҳ набинад. Аммо ҳолиё шоханшоҳро дар чунин аҳвол – баставу афканда дида, боз раҳмдилиаш боло гирифт, сархам омад назди Бесус:

— Гуноҳ гуноҳи шох набувад, ҷурми ман...

— Чӣ меҳоҳӣ?

— Раҳояш бикун...

— Воқеан гуноҳи ту будааст.

— Бале, Бесус, гуноҳи ман аст.

— Туро низ бояд бандӣ кунем?

Сипаҳсолор чизе нагуфт, балки дастон баробар мушт карда пеш ёзид, то бубанданд.

— На-а-а... Хидмати ту барои кишвар зиёд аст. Моро гунаҳгор наkun.

— Маро бубанд, шоҳро раҳо бикун. Ҷурми мост, ки натавонистем кишварро дифоъ кунем. Чаро мо танҳо шоҳро гунаҳгор донем. Ту низ амири, ту низ сипаҳсолори, ту низ ҷавобгӯӣ. Пас чаро танҳо шоҳро банд кунӣ, дар ҳолате ки кишвар назъи ҷон дорад? Магар бо куштани Доро хоки Эронро ҳимоя мекуни? Магар мурдаҳо зинда мегарданд? Рафтаҳо бозмеоянд?

— Вақти андарз гуфтанат гузашта, сипаҳсолор. Агар худро низ гунаҳгор медонӣ, паҳлӯӣи шоҳат биист... Паймона шикаста, косаи сабр лабрес аст.

— Донӣ, ки сулола чӣ шавад? Доро охирин намояндаест аз Ҳахоманишиён. Агар инро низ нобуд кунем, силсилаву шаҷара густа гардад...

— Магар надонӣ, ки Бесус низ аз ин тухма аст?

— На. Надонам.

— Бидон: бо мурдани Доройи Кудумон, ки насабашро танҳо вазири маккор Боҳуй медонист, шоханшоҳиӣи Эрон фано напазирад. Чунон ки бо ғавти Куруши Кабир салтанати Ҳахоманишиён нашикаст. Аммазодаи ӯ Дориюши Аввал тоҷи шоханшоҳӣ бар сар ниҳод.

— Оре, Бесус, донам. Дориюш хуни ҳахоманишӣ дошт ва фарри шохӣ низ. Хирад дошт ва рою род. Ройзану родмард буд. Чанг бо душман мекард ва хоки қаламрави ҳешро фарох месохт. Аз Синд то Миср, аз Бобулу ақсойи Олам, то Макдуниёву Юнон... Чун шумо шохӣ ҳеш ва ҳамнабарди ҳешро бандӣ намекард...

— Гуфтам, ки асноӣи андарз ва таъна нест! Ва ту маро таъна занӣ, ки дар боҳти чанг низ гунаҳгорам.

— Оре, танҳо ту на, мо ҳама гунаҳгорем ва ҳама ноомаду бебарори ба сари шох Доро ҳамл кардан аз рӯӣи инсоф набувад.

— Чун дарёфтам, ту хоҳӣ шохӣ тарсура ҳимоя кунӣ ва боз хоҳӣ, ки ба сари салтанат ояд.

— На. Коре надорам, ки ӯ ба сари салтанат ояд ё на. Хоҳам, ки раҳояш кунӣ. Марди чихилу чаҳорсола. Шояд барои кишвар коре бикунад.

«Маро то Хуросон расонед...»

— Шунидӣ, ки ӯ шохӣ нахоҳад, то Хуросон расидан хоҳад.

— Ин беҳиради зоғсор умед дорад, ки дар Хуросон боз ҳешро шох бинад ва лашкар гирд оварад ва ба зидди Искандар бихезад. Искандарро дар оғӯши зану модараш чой дода, акнун хоҳад, ки бо ӯ мубориза кунад.

«Ё бикун ё раҳоям бикун, Бесус!»

Ғайриҷашмдошт Бесус дашна сӯи сипаҳсолор Ортобоз дароз кард ва фармуд:

— Бигир, бар синایی ӯ бизан!

Сипаҳсолор суғст шуд ва пас-пас рафт:

— На, Бесус! Ман кӯрнамак наям!

Дасти камии дар кам мондаи сипоҳи Порс гирд омад. Пасу пеш расидагон дар ҳайрат буданд, ки чаро Бесус чунин гуноҳ ё савобро бар дӯши сипаҳсолори пир бор кардан хоҳад. Ориёбарзан, ки замоне шаҳрдори Эроншаҳр буд, чунин рафтори Бесуси мағрурро дида инони асб бод дод ва пеш омад, ки шӯре нахезад миёни онҳо. Набарзани вазир на ба ҳимояи шох, балки чун фармонбардори Бесус паҳлӯи ӯ буд. Ва ҳама омода буданд ва ҳама сари по буданд, якдама истироҳати сарипой ба ҷанги бародаркушӣ нагардад.

Хуршед боло гашта, аллакай заминро замонро тафсонда буд ва онҳо ба ҳаври забон лабҳои хушк нам карда ба якдигар сухан мекарданд ва ягон-ягон туфи аз зери забон рӯйидаро қурт кардани мешуданд, то ҳалки хушкашон тар шавад ва забон тез кунанд. Тафси замин ба сару рӯй мезад ва бӯии гиёҳи хушкида меомад. Аз зери суми асбон бӯии хоки оғушта ба бӯии ҳасу хошок меомад ва ҳолиё баъди гирд омадани сутурон бӯии ҳаври даҳони онҳо ва бӯии нохуши порӯву шошаашон ба машом мерасад. Чунон ки ҳама саворону пиёдагони алҳол даррасида андар тавофи гардунаи шохӣ ҳахоманишӣ омадаанд ва касе наёрад, ки мушкили шохро осон гардонад.

Бесуси Бохтарӣ меларзад аз ғазаб ва кадом пешомадери дарку эҳсос карда, як зайл теғ қашида, дашна сӯи сипаҳсолор Ортобоз медорад, то бигираду бар синایی Доро занад он ханҷарро. Аммо Ортобози пурдида ва дурандеш ноогоҳ аз қисмати сипаҳсолори мақдунӣ Пармониён ҳанӯз ҳам ҷонибдори охири намояндаи оли Ҳахоманиш аст, то силсила ғусаста нагардад. Сахт аст, агар ин қасри мӯхташам чун Тахти Ҷам ворун гардад.

Ду тан, ки паҳлӯи шоханшоҳӣ бандӣ андар гардунаи шохӣ менишастанд, шохӣ мундаи бемуттако пасрӯ афтидаро бардошта бар така нишонданд ва гӯӣ хидмати торихиву қасбийи ҳешро адо

карданд ва нигарон буданд, ки Бесус аз хидмати сипахсолор даст кашада ба эшон фармояд чунин адойи вомро.

Ва Доройи Саввум, ки тамоми умр ба бӯйи шаробу кабоб ҳеҷ гуна бӯйу тафро намешуниду фарқ намекард, ҳолиё ҳама бӯйҳоро аз ҳам фарқ мекунад ва ба ҳар ишораву кинояву ниятҳои Бесуси чонхох сарфаҳм меравад.

«Тохир макун, Бесус, маро то Хуросон бирасон...»

Гӯйи охирсухан мегуфт шоҳ. Аммо Бесус заҳрханда мекард, ки васвос шуда ӯ. Бузро ғами қону қассобро ғами чарбу.

Шоҳи асир лабони карахшбаставу ба ҳам часпидаашро базӯр бо забони намнокаш ламсида мадори сухан кард ва охири бор аз Бесус пурсид:

«Об!»

Вале Бесуси Бохтарӣ нашунида гирифт худро. Дар рағхойи сипахсолор Ортобози порс сардие давид. Ва ӯ худро чун қўчи аз об баромада афшонд. Сипас як зарфи булӯрини хурдро аз чилди дар миён баста бароварда ба гардунаии шоҳ наздик шуд.

«На!»

Дастӣ сипахсолорро дошта ӯро нагузошт об диҳад ба Доро. Ва гуфт:

— Шоҳ зиёд шароб хӯрда, эҳтиёе ба об набувад.

Чашмони шоҳ Доро зору низор қониби Бесус дӯхта шуданд: «Ноинсоф!»

Ва ин замон ба димоғи Доройи Саввум бӯйи сӯхта расид. Ӯ харчанд нафас дарун мегирифт, ки ин бӯйи ғализу бадро фуру на-кашад, ҳар бори ҳаво гирифтани зиёдтар мерафт андарунаш. Баъд нимҳолу ниммадор менигарист ба дигарон, ки чунин бӯро мешуна-наванд ё на, дар вачоҳати дигарон ба чуз ташвиш чизе намедид. Ташвиши онҳо дигаргуна метофт: хавфе. Яқин хавфу ташвиши Искандар. Ӯ рӯй турш мекунад. Даҳону биниаш пур шуда, ба назар аз гӯшҳояш бурун меравад ин бӯйи нохуш ва ӯ намедонад чӣ бикунад. Ба чапу рост менигарад. Посбонҳо эътибори наме-диҳанд, ҳатто намеҷунбанд, ки сохта аз гил бошанд. «Пуф! пуф!» ҳама дудаву бӯйҳоро ронданӣ мешавад Доро. Ва ором гирифта аз нав мешамаду фуру мекашад хаворо ва дармеебад, ки бӯйи сӯхта аз дарунаш меояд; бӯйи чигари сӯхта.

«Об...»

Садойи пасти ӯро касе нашунид. Яқин мадори сухан накарда дар зехнаш «Об» гуфт ва ташнагиаш зиёда гашт. Кори асаб...

Ва ғалмағал шуд. Ҳамагон ба пас нигаристанд. Доро низ гӯшайи чашм кард, ки шояд ба муроди ӯ бошад. Ба назараш касе ба доми фиреб омадани ӯро дарёфта ба ёрӣ мешитобад. Вале саворе танҳо меомад гарди заминро бароварда. Чаҳорнаъл омадани савори якка сипоҳи шикастхӯрдаву гурезонро осема кард. Бесуси Бохтарӣ намедонист, ки чӣ илоҷ кунад ва намедонист муроди ӯ

чист. Танҳо шоҳ Доро баумед аст, ки ягон некийи кардааш ба Хурмузди бузург хуш омада бошад, шояд ёваре фириштад баройи ӯ. Чунин андеша аз сари Бесус низ гузашт, ки ба кӯмаки шоҳи кишвар мешитобад савор. Чун савор даррасид, посбонҳо пеши асби ӯ боздоштанд. Асби шинос. Савор инони Гули Бодомро кашид ва ва фарас чаҳор дасту пой ба хоки нарма тира карда каме лағзид ва бозистод.

«Искандар!»

Гуфт ӯ ва баробари шунидани ин ном ошуфта гаштанду осематар. Бесус ба вазир Набарзан нигарист ва вазир ба Бесус. Хайрон монданд ва ба гардунаии сокити шоҳ Доро нигаристанд, ки муаммо ва мушкилот он бошад. Вале Бесуси Бохтарӣ чӣ кор карданастро намедонист. Нав забон аз таъна боздошта буд. Шоҳро ба ҳар навъе ки мехост, маломат мекард. Ҳолиё ба сари ӯ омад, «бало» ва надонад чӣ бикунад. Чанг хоҳад, ба чанг омода нест. Бо лашкаре, ки зӯри сипоҳи Порс нарасид, чӣ гуна метавонад даста бичангад. Буд-набуд ҳама таънаҳое, ки ба Доро гуфта буд, ўро гӯянд. Агар гурезад, маломатзада гардад.

Ҳанӯз ба қароре наомада пой тира бар рикоб карда, сари зин рост шуд Бесус ва дасти рост боло дошта фармуд:

«Сипо-о-ох!...»

Ҳамин қадар гуфт ва надонист чӣ фармон диҳад. Аз назар гузаронид, ки сипоҳи ночиз, ки ақаллан ин убургоҳи тангро напӯшидааст, пеши лашкари мӯру малахи Искандар чӣ битавонад кардан. Беҳабар аз он ки Искандари Мақдунӣ низ бо дастайи ночизе ҳамлавар шуда ба ин ҷониб. Нигарист ба Набарзани вазир. Ё низ чун Бесус омода набуд ба фармону набард. Ва гӯйи ҳама мушкилаву муаммояшон шоҳи бандӣ бошад, сӯйи гардунаии шоҳӣ зехн монд. Бесус ишорайи ўро пай бурд, дашна аз наём кашид ва ёзид сӯйи вазир. Набарзан ҳайрон шуд аз чунин рафтори сатрапи Бохтар, ки ӯ низ дашнаву шамшеру тег дорад ва чаро Бесус дашнаӣ хешро ба ӯ диҳад.

— Ман дашна дорам, Бесус.

— Медонам, ки дорӣ... Вале бо дашнаӣ ман бикуш ўро...

Набарзани вазир нагирift дашнаӣ ўро, ки бадномро ба ӯ часпонданист.

Ва Ортобози солхӯрда пеш омад ва рӯ ба Бесус овард:

— Маро бидех, ман кушам ўро бо теги ту!

Аҷаб омад Бесусро ва каме тавакқуф карда гуфт:

— Магар ту дашна надорӣ, сипаҳсолор?

— Дорам, Бесус, дорам... Вале охирин намояндаӣ хонадони хахоманишӣ бо теги ту мирад, аҷаб шавад.

— Туро рухсат. Бо теги худ бикуш, сипаҳсолор.

Сипаҳсолори собикадор, қорзордида ва бисёр размидаву чизе надида ва дар пири пушаймон аз хунҳойи рехтаӣ хеш на дашна,

балки шамшер биоҳт ва равон шуд сӯйи гардунайи шоҳ. Ду на-
фаре, ки то ҳол ўро посбонӣ мекарданд, ба ишорайи Ортобоз аз
гардуна фуруд омаданд. Сипаҳсолор шамшер баланд бардошт ва
якбора тори сари шоҳ ронд ва оҳиста ба банди дастони ў расонда
арравор бурид. Бесус дар шигифт шуд ва наъра зад:

— Ту чӣ кор мекунӣ, пирсаг!?

Ва сипаҳсолор ба ҷойи он ки сари шоҳ Доройи Саввумро би-
гирад, шамшер ба Бесус кашид. Бесуси Бохтарӣ асб ронд болойи
сипаҳсолори пиёда. Гардуна дар миён овехтанд ба ҳам. Писари
сипаҳсолор Ориёбарзан чунин ҳол дида низ шамшер аз наём кашид
ва тохт сӯйи Бесус ва аллакай чакочуки шамшерҳо ҳама садоҳоро
пахш карда буд ва асбҳо сайҳа кашида ҷароғпоя мешуданд ва
маълум набуд, ки киро кӣ мекубаду мекушад. Дар як муддати
кӯтоҳ куштор шуд. Ҷанговарон аз сари асбҳо мепариданд ба хоки
тафсон ва зери суми лоғари фарасҳо мемонданд. Пиёдагони ҳай-
ратзада, ки нав ба истгоҳи сипоҳи бесипаҳсолор расида буданд,
чун сусморҳои рамида аз канор ин ҷанги бемаъниро тамошо
мекарданд. Алҳол танҳо набарду оварди сипоҳи савора буд ва
бисёре аз онҳо сарфаҳм ба чунин разми ногаҳонӣ нарафта анҷо-
ми шӯрро нигарон буданд. Танҳо шоҳ Доройи Кудумон, ки хуни
хуфтааш ин замон ба ҷӯш омада буд, зӯр зада талвоса мекард,
ки расани нимбуридаи шохбандро канда, бори дигар шамшери
порсӣ кашад ба майдон, ки Искандар дар Эроншаҳр ҳаваси чунин
теғу шамшер карда ба устоҳои порсӣ фармуда буд, ки баройи
сарбозони ў шамшеру жӯпин бисозанд, аммо устоҳои баномуси
порсӣ рад карданд чунин фармойишро сар бохтанду теғ насохтанд,
то он теғҳо эронӣро гардан назанад. Пас Искандар фармуд
шамшерсозиро ба бобулиён.

«Сипоҳи Искандар меояд!!!»

Ин садо ҷанги бемаъниро хотима бахшид. Шамшерҳо дар
ҳаво муаллақ монданд, теғҳои ба тани якдигар задаро бозпас
нагирифтанд. Мурдаҳо бесоҳиб, пирӯзу бохта норавшан... ҳар
кас ҷони худро қач кард. Дастайи Бесуси Бохтарӣ бо роҳе, ки
ба Бохтар мебурад, гурехт. Сипаҳсолори пир ҳамроҳи писаронаш
хоктеппайи дуртар аз роҳро давр гашт, ки то дарёи Хазар расад.
Танҳо вазир Набарзан дашнайи кӯтоҳ зери остин аз асб фаромад
назди гардунайи шоҳ Доройи Саввум, ки банди нимбуридаи шоҳу
гардуна ба ҳам бастаро мебурида бошад.

Дуртар аз буни хоктеппа Ортобози порс баргашта ба майдони
хунии ночавонмардона размида нигарист; ҳаракатҳои вазирро
дид, ки теғ бар шоҳ мезад. Зуд-зуд дашна заду теги хунин наги-
рифт ва гардунайи шоҳиро бардошта вожгун сохт ва бар зини
асби сапед, ки рони чапаш аз фавворайи хуни охири намояндаи
шоҳаншоҳии Ҷаҳоманишиён рангин шуда буд, нишаст ва бо роҳи
рафтаи Бесуси Бохтарӣ асб монд...

М У Н Д А Р И Ч А

КИТОБИ САВВУМ

Бахши панҷум	7
Банди якум	7
Банди дуввум.....	32
Банди саввум.....	41
Банди чаҳорум	65
Банди панҷум	78
Банди шашум	85
Банди ҳафтум	104
Банди ҳаштум.....	113

Бахши шашум	123
Банди якум	123
Банди дуввум.....	137
Банди саввум.....	146
Банди чаҳорум	153
Банди панҷум	172
Банди шашум	184
Банди ҳафтум	191
Банди ҳаштум.....	203

КИТОБИ ЧАҲОРУМ

Бахши ҳафтум	215
Банди якум	215
Банди дуввум.....	221
Банди саввум.....	234
Банди чаҳорум	243
Банди панҷум	248
Банди шашум	259
Банди ҳафтум	269
Банди ҳаштум.....	277
Банди нӯҳум	295
Банди даҳум	304

Бахши ҳаштум	314
Банди якум	314
Банди дуввум.....	325
Банди саввум.....	334

Банди чаҳорум	341
Банди панҷум	348
Банди шашум	358
Банди ҳафтум	365
Банди ҳаштум.....	375
Банди нӯҳум	381
Банди даҳум	387

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

жилди VIII

Ғалатгир: *Бӯриш Сармад*
Муҳаррири
техникӣ: *А. Мираҳмадов*
Тарроҳ: *Ф. Раҳимов*
Ҳуруфчинон: *Комёр ва Ардашед*

Ба матбаа 01.10.2009 супорида шуд. Ба чоп 13.01.2010
имзо шуд. Коғази офсетии №1. Ҳуруфи адабӣ. Чопи
офсет. Андозаи 84x108^{1/32}. Ҷузъи наشريю ҳисоби 25,0.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №128/09.

Наشريёти «*Эҷод*».
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: ejodfir@mail.ru.

ISBN 978-99947-39-83-7

9 789994 739837